

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 235

235

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

ΑΘΗΝΑΙ 2005

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 235

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑΙ 2005

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 10672
Fax 2103644996, τηλ. 2103625531
archetai@otenet.gr - www.archetai.gr

ISSN 1105-7785

ISBN 960-8145-45-7

Ἐπιμέλεια κειμένων: Μαρία Γαβρίλη

Ἐκδοτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Λούση Μπρατζιώτη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ	15
ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	21
Τάφος 1 σελ. 23	180
Τάφος 2 26	183
Τάφος 3 32	186
Τάφος 4 42	189
Τάφος 5 49	190
Τάφος 5α 56	202
Τάφος 6 57	204
Τάφος 7 63	206
Τάφος 8 69	220
Τάφος 9 71	222
Τάφος 10 76	223
Τάφος 11 84	224
Τάφος 12 91	226
Τάφος 13 98	228
Τάφος 14 105	230
Τάφος 15 110	232
Τάφος 16 112	234
Τάφος 17 119	236
Τάφος 18 123	238
Τάφος 19 127	240
Τάφος 20 142	242
Τάφος 21 147	244
Τάφος 22 152	247
Τάφος 23 158	249
Τάφος 24 162	252
Τάφος 25 166	254
Τάφος 26 171	256
Τάφος 27 176	258
Τάφος 28 177	260
Τάφος 29	180
Τάφος 30	183
Τάφος 31	186
Τάφος 32	189
Τάφος 33	190
Τάφος 34	202
Τάφος 35	204
Τάφος 36	206
Τάφος 37	220
Μάρτυρας 38	222
Άποθέτης 39	223
Τάφος 40	224
Τάφος 41	226
Τάφος 42	228
Τάφος 43	230
Τάφος 44	232
Τάφος 45	234
Τάφος 46	236
Τάφος 47	238
Τάφος 48	240
Τάφος 49	242
Τάφος 50	244
Θέση 51	247
Τάφος 52	249
Τάφος 53	252
Τάφος 54	254
Τάφος 55	256
Τάφος 56	258
Τάφος 57	260

Τάφος 58	σελ. 263	Τάφος 64	273
Τάφος 59	265	Τάφος 65	274
Τάφος 60	267	Λιθοσωρός 66	279
Τάφος 61	268	Τάφος 67	282
Τάφος 62	270	Τάφος 68	283
Τάφος 63	272		

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	285
ΟΙ ΤΑΦΟΙ	287
Σχήμα και χαρακτηριστικά	287
Οικοδομικά	297
Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ	300
Άμφορίσκοι	300
Πιθόσχημα με λαμό	303
Πρόχοι	305
Προχοΐσκες	305
Πυξίδες	306
Πυξιδόσχημα	308
Άρμβαλλοειδή	308
Σκύφοι	309
Λεκάνες	310
Τηγανόσχημα	310
«Καλύμματα»	314
Πινάκια	316
Τεχνικές παρατηρήσεις	316
Χρήση τών άγγείων	318
ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ	319
Κοσμήματα	319
Χρωματοτρίπτες	320
Όψιανοί	321
Λιθάργυρος	323
Ειδώλια	323
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	324
ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ	328
Παιδικοί τάφοι	334
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	336

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΛΙΘΑΡΓΥΡΟΥ	345
SUMMARY AND CONCLUSIONS	351
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	363
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	371
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ	376
ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	377
Γενικό τοπογραφικό σχέδιο	

Τοέλι 1970. Άποψη τής άνασκαφής Μαρινάτου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στή δυτική παρυφή της πεδιάδας του Μαραθώνος περί τὰ 2.5 χλμ. από τη θάλασσα, ἀρχίζει νὰ υψώνεται ὁ λόφος Κοτρώνι. Βραχώδης καὶ ἄγονος, γυμνὸς ἀπὸ δένδρα, καλύπτεται ὅλος ἀπὸ χαμηλὴ θαμνώδη βλάστηση. Τὸ ἀνατολικὸ του τμήμα εἰσχωρεῖ στὴν πεδινὴ περιοχὴ καὶ τὴ χωρίζει στὴν κοιλάδα τοῦ Βρανᾶ νότια, ἕως τὸν Αὐλώνα, καὶ βόρεια στὴν ἐσοχὴ πού φθάνει στὸ σημερινὸ χωριὸ Μαραθώνα (εἰκ. 1).

Ἡ πεδιάδα ἀπλώνεται στὴ ρίζα τοῦ ὄρεινου ὄγκου πού τὴν προστατεύει ἀπὸ τοὺς βόρειους καὶ δυτικούς ἀνέμους. Στραμμένη στὴν Ἀνατολή, καταλήγει στὴ θάλασσα καὶ ἀντικρίζει τὸν εὐρὺ κόλπο τοῦ Μαραθώνος μὲ τὴ βατὴ ἀμμώδη παραλία. Ὅλη ἡ περιοχή χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ εὐχάριστο καὶ ἥπιο κλίμα καὶ στὰ χωράφια της, σχηματισμένα σὲ ἔδαφος παχὺ καὶ εὐφορο, καλλιεργοῦνται ἐντατικὰ μέχρι σήμερα ἄνθη, κηπευτικά, ἔλιές καὶ εὐαίσθητα ὄπωροφόρα.

Ἡ μικρὴ ἔκταση καὶ ἡ γεωλογικὴ σύσταση τῆς λεκάνης ἀπορροῆς δὲν εὐνοεῖ τὸν σχηματισμὸ μόνιμης ροῆς. Τὸ μεγαλύτερο ὕδατόρευμα τῆς περιοχῆς, ὁ Χάραδρος, σχηματίζεται στοὺς πρόποδες τῆς Πάρνηθος καὶ εἰσρέει στὴν πεδιάδα, μεταξὺ τῶν λόφων Κοτρώνι καὶ Σταυροκοράκι. Ἡ κοίτη του εἶναι βαθιὰ καὶ εὐρεία καὶ ἀποτελεῖται σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση ἀπὸ κροκάλες καὶ χαλίγια.

Ἀμέσως νοτιότερα, στὴν κοιλάδα τοῦ Βρανᾶ, δὲν ὑπάρχει διαμορφωμένη κοίτη καὶ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν χύνονται ἐλεύθερα στοὺς ἀγρούς. Στὶς καταιγίδες, ἡ διέξοδος πρὸς τὴ θάλασσα συχνὰ μετατοπίζεται ἀνάλογα μὲ τὶς διαβρώσεις, καὶ οἱ ἀγρότες πού βλέπουν ἀναπάντεχα νὰ πλημμυρίζουν τὰ χωράφια τους ἔδωσαν στὴν ἀσταθὴ κοίτη τὸ ὄνομα Σκόρπιο Ποτάμι.

Ἡ θέση Τσέπι βρίσκεται στὰ ἀνατολικά τοῦ λόφου Κοτρώνι καὶ ἡ μικρὴ ἔκτασή της, σχετικὰ ἀκαθόριστη, περιορίζεται σὲ λίγους ἀγρούς. Τὸ τοπωνύμιο σημαίνει στὴν ἄλβανικὴ γλῶσσα ράμφος καὶ προήλθε προφανῶς ἀπὸ παρομοίωση τῆς ἐπιμήκους προβολῆς τοῦ λόφου μέσα στὴν πεδιάδα μὲ τὸ ράμφος πτηνοῦ.

Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς σχηματίσθηκε στὴ ρίζα τοῦ λόφου, σὲ ὀμαλὴ ἰσόπεδη ἐπιφάνεια δυτικὰ τῆς κεντρικῆς λεωφόρου, πού ὀδηγεῖ στὸ σημερινὸ χωριὸ τοῦ Μαραθώνος. Σὲ παλαιὰ ἐποχὴ, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ νεκροταφείου, τὸ Σκόρπιο Ποτάμι εἶχε περάσει ἀπὸ ἐδῶ, ἀποθέτοντας στὸ πέρασμά του κροκάλες σκεπασμένες μὲ ἄμμο.

Ἀργότερα, διαδοχικὲς πλημμύρες κάλυψαν τὴν ἔρημη κοίτη μὲ καθαρὸ χῶμα, πού δὲν φαίνεται νὰ περιέχει ὄστρακα. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐπίχωση, μαλακὴ στὴ σύστασή της, ἡ ἀνόρυξη τῶν λάκκων ἦταν σχετικὰ εὐκόλη καὶ οἱ πέτρες τοῦ ποταμοῦ γιὰ τὴν κτιστὴ ἐπέκταση τῶν πλευρῶν τους ἄφθονες, σπαρμένες μέσα στὸν χῶρο. Ἀντίθετα, ἐπιπονη ἐργασία πρέπει νὰ ἦταν ἡ λατόμησι καὶ μεταφορὰ πλακῶν γιὰ τὴν κάλυψη τῶν λάκκων, ἀκόμα καὶ ἂν θεωρήσουμε ὅτι οἱ ἀσβεστολιθικὲς πλάκες προέρχονται ἀπὸ τὸν λόφο Κοτρώνι. Δύσκολη ἀσφαλῶς ἦταν ἡ μεταφορὰ τῶν μονόλιθων σχιστολιθικῶν πλακῶν ἀπὸ τὸν ἀπέναντι λόφο Ἀγριελίκι, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ χρῆσι τοῦ συγκεκριμένου λίθου νὰ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ ἐθιμικοὺς λόγους.

Μεγαλύτερη σημασία σήμερα θα είχε ή αποκάλυψη του οικισμού. Συστηματικές έρευνες για τον έντοπισμό του δεν έχουν γίνει ακόμα και οι λίγες τομές που ανοίχθηκαν σε χαμηλά σημεία του λόφου Κοτρώνι, την περίοδο της πρώτης ανασκαφής, δεν έδωσαν θετικά αποτελέσματα¹. Ο παράλιος οικισμός του Πλάσι βρίσκεται περί τα 2,5 χλμ. ανατολικότερα και τη σύνδεσή του με το νεκροταφείο είχε εξ αρχής απορρίψει ο Μαρινάτος².

Κατά καιρούς ή βαθιά άρρωση στα χωράφια προκαλεί σύντομες, σωστικές ανασκαφές. Από αυτές μόνο μία πρόσφατη έρευνα κατά τη διάνοιξη της Μαραθώνιας Διαδρομής ανατολικά της λεωφόρου παρουσίασε έγκατάσταση με άπροσδιόριστη χρήση σε απόσταση 500 μ. περίπου από το νεκροταφείο³.

Η δημοσίευση παλαιάς ανασκαφής έχει πάντα να αντιμετωπίσει δυσκολίες και να λύσει προβλήματα που προκαλούνται ή μεγεθύνονται από την έλλειψη προσωπικών έντυπώσεων του συγγραφέα κατά την αποκάλυψη των αρχαιοτήτων. Επί πλέον, στις ήμιτελεις ανασκαφές, οι πληροφορίες και τα στοιχεία προέρχονται από μέρος μόνον των καταλοίπων και είναι πιθανόν μελλοντική διερεύνηση σημείων που παραμένουν άσκαφα, όπως εδώ οι τάφοι του βορείου τμήματος ή άλλοι εκτός του στεγασμένου χώρου, να μεταβάλουν μερικές από τις σημερινές διαπιστώσεις. Παρά ταυτα, το άφθονο και ενδιαφέρον υλικό, κατά μέγα μέρος πρωτότυπο, που έχει ήδη αποδώσει το Τσέπι, επιτρέπει τη σημερινή παρουσίαση του νεκροταφείου.

Η δημοσίευση των τάφων έχει βασισθεί στις πληροφορίες των ημερολογίων, που κατά περίπτωση εμπλουτίστηκαν ή έγιναν σαφέστερες με τις ανασκαφικές φωτογραφίες και τα παλαιά σχέδια. Επί πλέον, ή τυπική επανάληψη του σχήματός τους και του τρόπου ταφής, συμβάλλουν κάποτε στη συμπλήρωση συντόμων περιγραφών και στην ανασύσταση της ανασκαφικής εικόνας. Κατά τη σχεδίαση των τάφων διατηρήθηκε ή ίδια ύψομετρική αφετηρία (ύψόμετρο 0.00 μ.) της παλαιάς ανασκαφής. Το απόλυτο ύψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας είναι 14.12 μ.

Τα περισσότερα κτερίσματα, και κυρίως ή κεραμική, καταγράφηκαν στον Κατάλογο του Μουσείου Μαραθώνος με αριθμούς K33-K75 κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, μεταξύ των ετών 1970-1971, και ή συγκεκριμένη προέλευσή τους συμπίπτει με τη μνεία τους στα ημερολόγια ανασκαφής. Τα άγγεια αυτά φέρουν και δεύτερο αριθμό (από 9259 μέχρι 9334 και 9746, 9747), που έλαβαν στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, εκεί όπου αρχικά φυλάχθηκαν και συντηρήθηκαν πριν ανεγερθεί το τοπικό Μουσείο. Άλλα, με αριθμούς μεταξύ K646 και K832 καταγράφηκαν λίγο αργότερα και σε μερικά απ' αυτά, όπως μπορεί να ελεγχθεί από τα ημερολόγια, υπάρχει κάποια σύγχυση προελεύσεως.

Έξ άλλου, στα ημερολόγια αναφέρονται εύρηματα που δεν κατέστη δυνατόν να έντοπισθούν ή να ταυτισθούν ασφαλώς με όσα φυλάσσονται σε κιβώτια του Μουσείου. Αυτά μνημονεύονται κατά την απαρίθμηση του περιεχομένου των λάκκων, αλλά άπουσιάζουν από τον κατάλογο των εύρημάτων που ακολουθεί. Αντίθετα, λίγα όστρακα ή μικρά αντικείμενα, φυλαγμένα σε σακκούλες με σαφείς ένδειξεις καταγράφηκαν πρόσφατα με αριθμό K1769-K1779 και Δ628-Δ632 και περιελήφθηκαν στα κτερίσματα των

1. Το υλικό, που υπάρχει στο Μουσείο Μαραθώνος από την έρευνα αυτή, ανάγεται στους Ίστορικούς χρόνους.

2. Μαστροκόστας 1970, 17. Marinatos 1970e, 349.

3. Βλ. και άλλη έρευνα, Παντελίδου Γκόφα 1997α, 129: Άνασκαφή Μαζαράκη.

τάφων, γιατί είναι προφανές ότι η παράλειψη της μνείας τους στο ημερολόγιο οφείλεται στην αρχική κακή κατάστασή τους και την έλλιπή διατήρηση. Τέλος, όσα εύρηματα δεν συνοδεύονται από ακριβή στοιχεία μένουν εκτός περιγραφής και ασχολίαστα, για να μη θιγεί η έγκυρότητα του κλειστοῦ εύρηματος. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους δὲν ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀπόδοση τοῦ σκελετικοῦ ὕλικου σὲ συγκεκριμένες ταφές.

Οἱ ἀνασκαφικὲς ἐκθέσεις καὶ τὰ σύντομα ἄρθρα τοῦ Μαρινάτου, καθὼς καὶ τὰ σχέδια τοῦ Τραυλοῦ⁴, ἔχουν προβάλλει τὴν ὁμοιομορφία καὶ τὴν κανονικότητα στὸν τρόπο κατασκευῆς τῶν τάφων καὶ ἔχουν καταστήσει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ οἰκεία. Ὁ τετράπλευρος περίβολος, τὸ πρόθυρο σκεπασμένο μὲ πέτρες σὲ σωρὸ καὶ πλαισιωμένο ἀπὸ δύο ὄρθιες πλάκες σὰν στήλες, ἡ εἴσοδος στὸν λάκκο κλεισμένη μὲ ὄρθια πλάκα, ἡ ἐπένδυση τῶν λάκκων καὶ οἱ πελώριες καλυπτήριες πλάκες ἔχουν περάσει στὴ διεθνή βιβλιογραφία καὶ ἔχουν μερικῶς σχολιασθεῖ. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν τυπικὴ εἰκόνα, ἡ ἐκτενὴς περιγραφή κάθε τάφου χωριστὰ ἀποκαλύπτει λεπτομέρειες καὶ ἰδιαιτερότητες ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ νὰ σχολιασθοῦν. Ἡ ἀναζήτηση καὶ ὁ ἐντοπισμὸς νεοτέρων ἐπεμβάσεων στὴν πρώτη κατασκευὴ καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς μπορεῖ νὰ μαρτυρήσει τὴν καταγωγὴ τους ἢ νὰ παρουσιάσει τὴ συμβολὴ τῶν τοπικῶν στοιχείων τοῦ Τσέπι στὴ διαμόρφωση νεοτέρων τύπων.

Ὁ σχολιασμὸς τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν μικρῶν ἀντικειμένων βασιζέται κυρίως στὶς ὁμοιότητες ποὺ διακρίνονται σὲ γνωστὰ καὶ δημοσιευμένα εύρηματα ἄλλων περιοχῶν, ἐνῶ κατὰ περίπτωσιν ἀναφέρονται τὰ κοινὰ σημεῖα, ποὺ ἐντοπίζονται στὸ πρόσφατο ἀδημοσίευτο ὕλικὸ ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη 39 τοῦ νεκροταφείου. Μὲ τὴ σύνδεση αὐτῆ, τὰ λίγα ἀγγεῖα τῶν τάφων θὰ ἔχουν ἀπὸ τώρα συσχετισθεῖ μὲ τοὺς τύπους ποὺ ἀρχίζουν νὰ διακρίνονται μέσα στὴν ἀφθονὴ κεραμεικῆ τοῦ μεγάλου λάκκου, αὐτῆ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ νέο κλειστὸ εύρημα τοῦ ἴδιου νεκροταφείου⁵.

Μὲ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ὅσους μὲ βοήθησαν στὰ κρίσιμα στάδια τῆς ἐργασίας μου καὶ συνέβαλαν οὐσιαστικὰ στὴν τεκμηριωμένη παρουσίασιν τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς. Τὴν πρώτη ἄδεια μελέτης ἔλαβα ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν μετὰ ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Βασιλείου Πετράκου. Τὸ 1997 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀνανέωσε τὴν ἐντολὴ της, μού ἀνέθεσε τὴ διεύθυνσιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ κάλυψε τὴ δαπάνη τῶν ἐργασιῶν. Μὲ προφανὴ διάθεσιν νὰ διευκολύνει τὴ δημοσίευσιν τῶν τάφων, ἡ χήρα τοῦ ἀνασκαφέα Αἰμιλία Μαρινάτου μού παραχώρησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1977 ἀντίγραφα τοῦ ἀτομικοῦ ἡμερολογίου του καὶ τῆς ἀρχαιολόγου Ἐλένης Φωκᾶ, καθὼς καὶ τὰ ἀρνητικὰ ἀνασκαφικῶν φωτογραφιῶν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ συζύγου της.

Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς μελέτης τῶν εύρημάτων στὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος καὶ τίς συμπληρωματικὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας εἶχα τὴ θετικὴ συνδρομὴ τοῦ προϊσταμένου τῆς Β' ΕΠΚΑ Γεωργίου Σταϊνχάουερ καὶ τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ἐφορείας Κλαίρης Εὐστρατίου καὶ Μαρίας Οἰκονομάκου.

Τὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου, μὲ προϊστάμενον τὸν Ἰωάννη Κλεφτάκη, ἦταν πάντα

4. Μαρινάτος 1970β, 1971, 1972. Marinatos 1970c-e. Travlos 1988, εἰκ. 273-4.

5. Πετράκος 1999, 27-28. 2000. 2001, 20-22. 2002. 2003. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38-41. 2000, 33-36. 2001, 19.

έτοιμο να έξυπηρετήσει τις απαιτήσεις της έρευνας, ενώ ο Γεώργιος Μπουκουβάλας παρείχε αυθόρμητα, σε κάθε περίπτωση, την πολύτιμη έξυπνέτηση του καλού γείτονος.

Στήν ανασκαφή των τάφων και στη διερεύνηση δηλωτικών σημείων, ιδιαίτερα αποδοτική ήταν η έμπειρία και η δεξιοτεχνία του αρχιτεχνίτου Δημήτρη Άλλαγιάννη.

Μια ομάδα ειδικών εργάστηκε με άφοσiωση για την απεικόνιση των εύρημάτων. Τους λίγους τάφους, που ανέσκαψα ή συμπληρωματικά έρευνησα, αποτύπωσαν και σχεδίασαν πιστά και παραστατικά, κατά την παρουσία τους στην ανασκαφή, οι αρχιτέκτονες της Β' ΕΠΚΑ Ιωάννης Γιαρμενίτης και Άλέξανδρος Γούναρης. Παράλληλα και επί πολλούς μήνες ο σχεδιαστής Νικόλαος Καλλιοντζής έσκυβε επάνω από τα ερείπια για να αποτυπώσει πέτρα προς πέτρα όλο το νεκροταφείο.

Ο αρχαιολόγος Klaus Valtin Eickstedt κατόρθωσε να υπερνικήσει τις σοβαρές τεχνικές δυσκολίες που δημιουργεί η ανωμαλία του εδάφους για να φωτογραφήσει με γνώση και ευαισθησία τους τάφους στη σημερινή τους κατάσταση. Άνάμεσα στις ποικίλες ανασκαφικές φωτογραφίες ξεχωρίζει η άψογη εργασία του Σπύρου Μελετζή.

Γά τη συντήρηση των προσφάτων εύρημάτων και τον καθαρισμό του πηλίνου περιβλήματος στην κορυφή του τάφου 52 εργάστηκε με περισσή έπιμέλεια η καλλιτέχνης συντηρήτρια Άναστασία Βουτινᾶ. Οί άνθρωποι όμως που συνέβαλαν στη συντήρηση των κτερισμάτων της παλαιᾶς ανασκαφής μου μένουν άγνωστοι και λυπᾶμαι που δέν μπορώ να τους ευχαριστήσω ξεχωριστά.

Η προσφορά τεχνικής βοήθειας από το Ίνστιτούτο Μελέτης Προϊστορικού Αιγαίου, του γνωστού INSTAP, για τη δημοσίευση του Προϊστορικού νεκροταφείου, έπιτάχυνε την έπεξεργασία του υλικού και συνέβαλε στην άρτια παρουσίαση των εύρημάτων. Με άπόλυτη έμπιστοσύνη στην εργασία μας ο διευθυντής του Κέντρου Άνατολικής Κρήτης Dr Thomas Brogan παραχώρησε στελέχη της Όμάδας Δημοσίευσης: Ο προικισμένος καλλιτέχνης Douglas Faulmann ίχνογράφησε με πιστότητα και σαφήνεια όλα τα κτερίσματα και με μάτι όξυ και γνώση της θεματογραφίας συμπλήρωσε, όπου χρειαζόταν, τη φθαρμένη ή χαμένη διακόσμηση και η φωτογράφος Έριέττα Άττάλη απεικόνισε ένα μέρος από τα μικρά εύρήματα. Τα άγγεια είχε φωτογραφήσει παλαιά ο Ήλιος Ήλιάδης, ενώ τα πρόσφατα εύρήματα ο Klaus Valtin Eickstedt. Με τις γνώσεις τους και την έπιμονή τους πέτυχαν και οι τρεις το καλύτερο άποτέλεσμα.

Το τεμάχιο λιθαργύρου T.7,3 ανέλαβε προθύμως να έξετάσει ο γεωλόγος Ευστάθιος Χιώτης σε συνεργασία με τον δρα Γ. Οικονόμου και να συγγράψουν ειδική έκθεση.

Μετά από εισήγηση του Γενικού Γραμματέα Βασιλείου Πετράκου, το Διοικητικό Συμβούλιο της Άρχαιολογικής Έταιρείας δέχθηκε να εντάξει το βιβλίο μου στη σειρά των δημοσιευμάτων της. Την όρθή παρουσίαση του κειμένου έπιμελήθηκε με έπιστημονική γνώση η Μαρία Γαβρίλη, την καλλιτεχνική έπιμέλεια και έκτύπωση του βιβλίου έπωμίσθηκε με τη μεγάλη πείρα της η Λούση Μπρατζιώτη και τις πολύτιμες συμβουλές της προσέφερε η προϊσταμένη του ειδικού τμήματος της Άρχαιολογικής Έταιρείας Ήλέκτρα Άνδρεάδη. Την περίληψη στην Άγγλική απέδωσε με πολλή προσοχή η φιλόλογος Βρισής Άθανασούλια και το τελικό κείμενο διάβασε η φίλη αρχαιολόγος Anastasia Dinsmoor.

Θερμή ύποστήριξη είχα σε όλα τα βήματα από τον άνδρα μου Θεοφάνη Γκόφα, στον όποιο όφειλω την τελική πραγματοποίηση αυτού του έργου.

Γά την ούσιαστική και άμέριστη βοήθεια που μου προσέφεραν κατά το διάστημα της εργασίας μου ευχαριστώ όλους θερμά.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Μιά χειμωνιάτικη ημέρα, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1969, ὁ ἰδιοκτῆτης σπιτιοῦ τῆς περιοχῆς Τσέπι Μαραθῶνος ἄρχισε νὰ ἀνοίγει ἓνα πηγάδι στὸν κήπο του. Μέχρι τὸ πρῶτο μέτρο ἢ ἐργασία προχωροῦσε ἀπλὰ καὶ εὐκόλα, χωρὶς ἐμπόδια, μέσα σὲ χώματα καθαρά. Ἀμέσως μετὰ οἱ συνθήκες ἄλλαξαν. Μία μεγάλη πλάκα σὰν βράχος ἔφραζε τὸ μισὸ ὄρυγμα. Μὲ πολὺ κόπο ἡ πλάκα ἔσπασε, ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλαν ἀνθρώπινα κρανία, ὅσα καὶ ἓνα-δύο πῆλινα ἀγγεῖα.

Ἡ κατάσταση ἦταν σοβαρή. Οἱ ἐργασίες διακόπηκαν, τὸ γεγονός ἀναφέρθηκε στὴν Ἀστυνομία, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἔστειλε γιὰ τὶς πρῶτες τομὲς τοὺς ἀρχαιολόγους ποὺ ἔσκαβαν τότε στὸ γειτονικὸ Πλάσι, ἐπὶ τόπου ἔφθασε ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος καὶ ἔτσι ἀνακαλύφθηκε τὸ Πρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο στῆ θέση Τσέπι Μαραθῶνος.

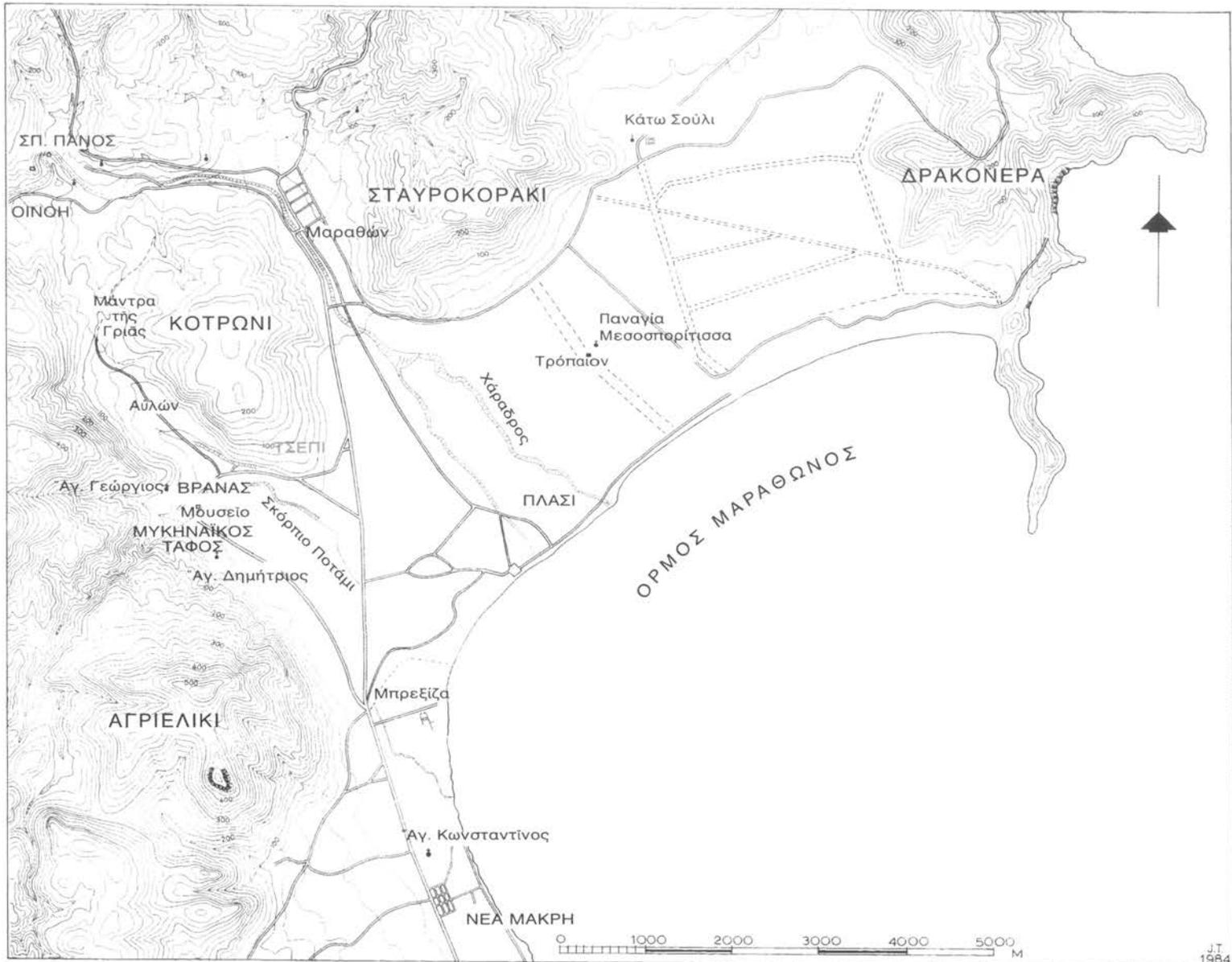
Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Μαρινάτου, ὅπως θυμᾶμαι, ἦταν μεγάλος καὶ τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴ σπουδὴ του νὰ ἀνακοινώσῃ ἀμέσως τὸ εὑρημα σὲ Συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (14.5.1970) λίγο μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἀνασκαφῆς. Κατὰ τοὺς πρῶτους μῆνες παρακολουθοῦσε προσωπικὰ τὶς ἐργασίες μὲ συχνὲς μεταβάσεις ἐπὶ τόπου. Σύντομα ἐντόπισε τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα καὶ διέγνωσε τὸν χαρακτήρα τῶν εὑρημάτων. Μέσα στὴν πρώτη περίοδο μέχρι τὶς 10.10.1970 εἶχε ἀνασκάψῃ 14 τάφους (εἰκ. 2). Παράλληλα ὅμως τὸν περιέμεναν καὶ ἄλλες ἀσχολίες, πολλὲς ὑπηρεσιακὲς καὶ κυρίως ἡ μεγάλη ἀνασκαφὴ τῆς Προϊστορικῆς Θήρας, ποὺ εἶχε ἀρχίσει μετὰ ἀπὸ 30 χρόνια μελέτης του καὶ ἀποτελοῦσε τὴ σημαντικότερη ἀνακάλυψη τῆς ζωῆς του.

Ἔτσι, τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Τσέπι καὶ τὴν τήρηση ἡμερολογίου ἀνέθεσε διαδοχικῶς στοὺς τότε ἐπιμελητὲς τῆς Ὑπηρεσίας Πέτρο Θέμελη (10.8.70-15.9.70) καὶ Ἰωάννη Παπαχριστοδούλου (16.9.70-10.10.70). Τὶς ἐργασίες διηύθυνε πάντα ὁ ἴδιος μὲ ἐπισκέψεις του στὸν χώρο. Ἀρχιεργάτης ὀρίσθηκε ὁ ἰκανότατος Γιάννης Καραμῆτρος μὲ ἰσάξιο βοηθὸ τὸν παλαίμαχο Μιλτιάδη Σιώτη. Στὴν ὁμάδα προστέθηκε ὁ πρωτόπειρος ἀλλὰ ἐνθουσιώδης γιὸς τοῦ ἰδιοκτῆτη Γεώργιος Μπουκουβάλας, ὁ μετέπειτα φύλακας ἀρχαιοτήτων στὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος.

Μετὰ τὰ πρῶτα ἀρχαιολογικὰ συμπεράσματα, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μαρινάτου στράφηκε στὸ σκελετικὸ ὑλικὸ καὶ στίς ποικίλες πληροφορίες ποὺ μπορούσε νὰ ἀποδώσει ἡ συστηματικὴ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν ὀστέων.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς ἀνθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης Emil Breitinger, καλεσμένος ἀπὸ τὸν Μαρινάτο, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μαραθῶνα καὶ ἀπὸ τὶς 10.8.70 ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὴν ἀνασκαφὴ. «Ἡ ἔρευνα εἰς τοῦ Τσέπι καταντᾷ νὰ εἶναι καθαρῶς ἀνθρωπολογικὴ, διεξάγει δὲ ταύτην ἰδιοχειρῶς μετὰ συγκινητικῆς ἀφοσιώσεως ὁ κ. Breitinger» γράφει ὁ Μαρινάτος στὰ *Πρακτικὰ* τοῦ 1971.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ σημασία καὶ ἡ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου εἶχε σὲ γενικὲς γραμμὲς διαπιστωθεῖ. Τὸ εὑρημα εἶχε προκαλέσει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ ὁμογενὴς Εὐγένιος Παναγόπουλος ἀνέλαβε εὐχαρίστως νὰ συμβάλῃ στὴ δαπάνη ἀπαλλοτριώσεως τοῦ χώρου, νὰ οἰκοδομήσῃ τοπικὸ Μουσεῖο καὶ νὰ

1. Χάρτης της περιοχής του Μαραθῶνος.

κατασκευάσει μόνιμο στέγαστρο, ώστε να περιφραχθεί ή ανασκαφή και να παραμείνουν όρατά τὰ ἀρχαῖα⁶.

Ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος, ἀπὸ τὶς 7.3.1971, τὸ ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς τηρεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ βοηθὸ Ἑλένη Φωκᾶ καί, ὅπως πάλι διευκρινίζει ὁ Μαρινᾶτος, «πᾶσαι αἱ ἔρευνα διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν ψιλὴν μόνον ἐποπτεῖαν μου»⁷. Οἱ ἐργασίες διακόπηκαν μετὰ δύο μῆνες, στὶς 2.5.71, καὶ ἄρχισαν πάλι στὶς 8.9.71 γιὰ νὰ τερματισθοῦν μετὰ ἓνα μῆνα, στὶς 8.10.71. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀνοίχθηκαν δοκιμαστικὲς τομὲς γιὰ νὰ καθορισθεῖ ἡ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου καὶ ἀνασκάφηκαν οἱ ἤδη ἀποκαλυμμένοι τάφοι 5, 11, 13, 14 καὶ 16. Ἀκόμα, κατὰ τὴ διάνοιξη τῆς τάφου γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ μεταλλικοῦ στεγᾶστρου ἐντοπίσθηκε στὴ ΝΑ. γωνία ὁ τάφος 17. Μετὰ τὶς πρῶτες μετρήσεις τάφρων, ποὺ εἶχαν γίνει ἀπὸ τὸν Νικόλαο Σκαρῆ, ἡ ἀποτύπωση τῶν εὐρημάτων ἀνατέθηκε στὴ σχεδιάστρια Ἀγγελικὴ Παπασπυροπούλου.

Κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο ἀπὸ 5.8.72 μέχρι 6.10.72 ἀνασκάφηκε ἡ ΝΑ. σειρὰ τῶν τάφων 18 ἕως 21 (καὶ μερικῶς ὁ 22) καὶ τὸ τρίτο ἔτος ἀπὸ 29.7.73 μέχρι 1.10.73 οἱ τάφοι 22 ἕως 28 καθὼς καὶ ὁ παιδικὸς 15. Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα στὶς ἐργασίες συμμετεῖχε ἐνεργᾶ ὁ Emil Breitinger βοηθούμενος κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὸν Dr Egon Reuer, τὴν Dr Hauser, τὴν Marie Nikola καὶ τὸν Νικόλαο Ξηροτύρη. Ἡ διαρκὴς παρουσία τοῦ Breitinger στὴν ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε πολλαπλὰ ἐποικοδομητικὴ. Μέλημά του ἦταν ἡ συλλογὴ τῶν ὀστέων καὶ ἡ συντήρηση ὀρισμένων σκελετῶν ἐπὶ τόπου, αὐτῶν ποὺ ἀργότερα διαφυλάχθηκαν κάτω ἀπὸ κρυστάλλινο σκέπασμα. Συγχρόνως προέβαινε κατὰ περίπτωσιν σὲ πρῶτες ἀναγνωρίσεις ἢ διαπιστώσεις, ποὺ καταγράφθηκαν στὸ ἡμερολόγιο καὶ παρατίθενται στὸ κείμενο τῶν περιγραφῶν ὡς ἀνθρωπολογικὲς παρατηρήσεις.

Σὲ τρεῖς μῆνες τὸ ἡμερολόγιο ἀνοίγει καὶ πάλι, ἀλλὰ γιὰ τὴν περιγραφή μιᾶς μόνο ἡμέρας, 9.1.74, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἔρευνα τοῦ Ἀποθέτη Α. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἐμελλε νὰ σημάνει τὸ τέλος τῆς «ἀνασκαφῆς Μαρινάτου» στὸ Πρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι. Τὸν ἴδιο χρόνο, τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1974, ὁ Μαρινᾶτος ἄφηνε τὴν τελευταία του πνοὴ μέσα στὴν ἀνασκαφὴ του, τὴν Προϊστορικὴ Θήρα.

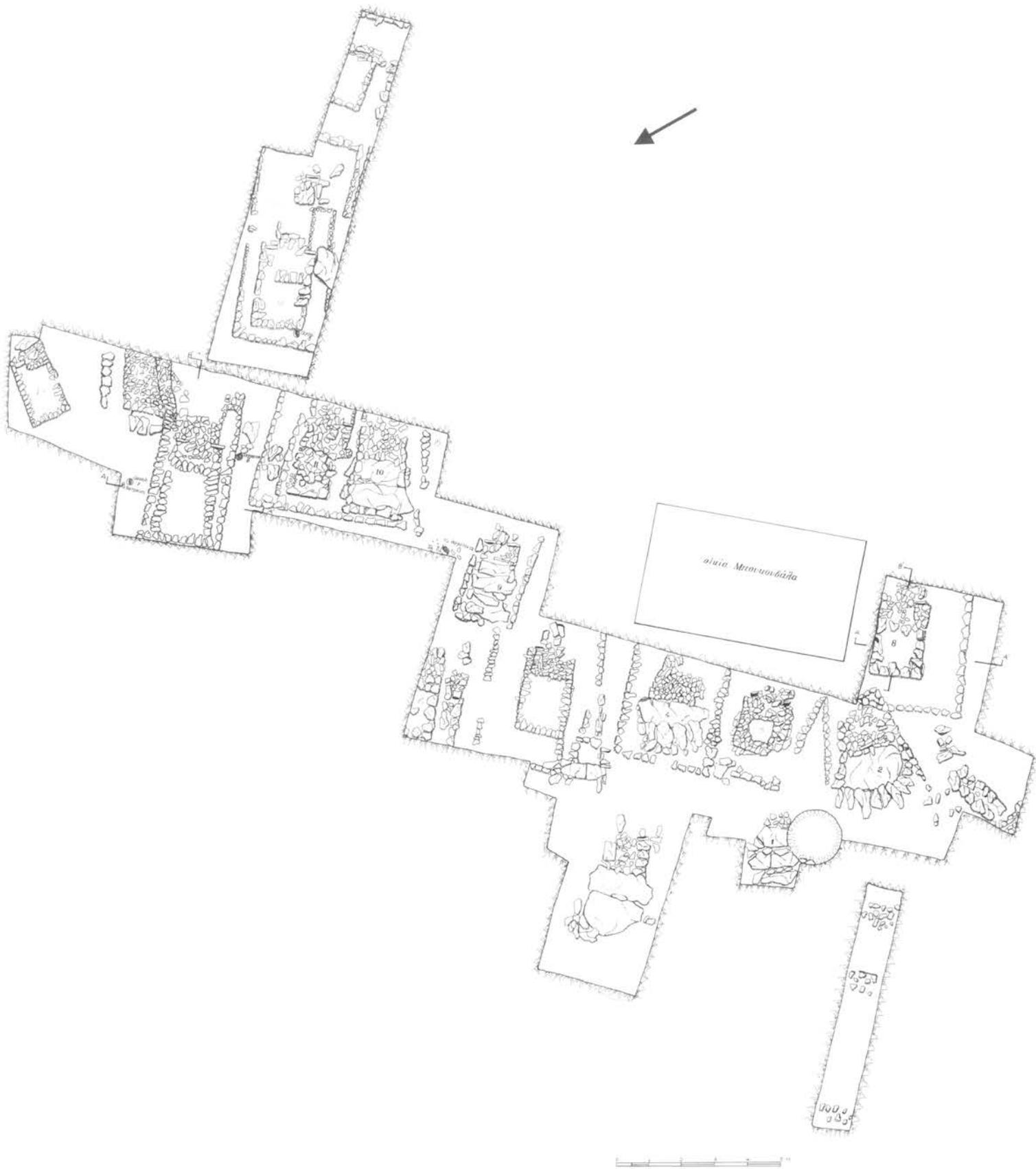
Τὸ πρόγραμμα τοῦ Μαρινάτου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο ποὺ ἄφησε πίσω του, ἦταν ἡ μερικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου, ἡ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων ἐπὶ τόπου, ἡ διαφύλαξή τους μέσα σὲ κλειστὸ στέγαστρο (εἰκ. 3) καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Πλήρως ἀνεσκαμμένοι τάφοι εἶναι ἐλάχιστοι, οἱ 4 καὶ 14, καθὼς καὶ οἱ παιδικοὶ 5α, 15 καὶ 27. Πολλοὶ ἔχουν ἐρευνηθεῖ μέχρι τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, ἐνῶ τὸ πρῶτο, ποὺ πίστευε ὅτι ὀδηγοῦσε σὲ «ψευδόθυρα»⁸ παρέμεινε φραγμένον μὲ πέτρες. Μερικοὶ ποὺ εἶχαν διατηρήσει τὸν σκελετὸ τοῦ τελευταίου νεκροῦ ἀλώβητο, σφραγίσθηκαν μὲ κινητὸ κρυστάλλινο κάλυμμα γιὰ νὰ εἶναι ὄρατοὶ στοὺς ἐπισκέπτες καὶ προσιτοὶ στὸν εἰδικὸ μελετητὴ. Στὸν τάφο 21 διαφυλάχθηκαν ἐπὶ πλέον τὰ ὀστά παλαιότερων νεκρῶν, σπρωγμένα καὶ συσσωρευμένα στὸ πίσω μέρος τοῦ λάκκου. Ὅλες

6. Μαρινᾶτος 1970β, 27-28.

7. Μαρινᾶτος 1971, 5.

8. Αὐτόθι.

2. Τσέλι. Τοπογραφικό σχέδιο τοῦ 1970.

3. Γενική άποψη της ανασκαφής από τη ΝΔ. γωνία του στεγαστρού. Έμπρός, ό τάφος I.

οί καλυπτήριες πλάκες διατηρήθηκαν ανασηκωμένες επάνω από τὸ δυτικό χεῖλος κάθε λάκκου, γιὰ νὰ συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τοῦ εὐρήματος. Οἱ τάφοι ὁμως εἶναι πολλοὶ καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀποκαλύφθηκαν μόνο κατὰ τὸ ὑπέργειο, ὄρατὸ στὴν ἀρχαιότητα τμημα τους, ἐνῶ ἄλλων ἡ θέση διακρίνεται ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες ἢ λίγες πέτρες.

Τὴν «ἄδεια μελέτης καὶ δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων τοῦ νεκροταφείου Τσέπι» Μαραθῶνος ἔλαβα τὴν 29 Δεκεμβρίου 1976 ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν.

Ἀμέσως ἄρχισα τὴ συλλογὴ καὶ μελέτῃ τοῦ ὕλικου, ἀλλὰ σύντομα παρουσιάσθηκαν νέα εὐρήματα στὴν περιοχὴ. Ἡ ἀνάγκη ἀποκαλύψεως τῶν ἐρειπίων τοῦ Νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ τῆς Νέας Μάκρης ἦταν πιεστικὴ. Ἐγινε ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἀκολούθησε μακρὰ ἔρευνα πὺ κατέληξε στὴ δημοσίευση μὲ τὰ ποικίλα νέα στοιχεῖα γιὰ τοὺς πρῶτους κατοίκους τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς⁹.

Στὴ μελέτῃ τοῦ νεκροταφείου στὸ Τσέπι ἐπανῆλθα τὸ 1997, μετὰ ἀπὸ νέα ἄδεια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας πὺ μὺ ἀνέθεσε τὴν ἀνασκαφὴ καὶ δημοσίευση τοῦ νεκροταφείου. Τὰ κτερίσματα ἦταν βεβαίως ἐκτεθειμένα ἀπὸ ἐποχῆς Μαρινάτου στὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος, ἀλλ' ἡ δημοσίευσή τους ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικὰ προσωπικὴ

9. Παντελίδου Γκόφα 1991. Παντελίδου Γκόφα 1995.

μου ευθύνη. Ὁ ἐκτενὴς σχολιασμὸς καὶ διαπραγμάτευσή τους ἀπὸ ἄλλους μελετητὲς ἦταν ἐθιμικὰ ἀνέφικτος, ἐφ' ὅσον ἀντιβαίνει στοὺς κανόνες τῆς δεοντολογίας. Ἡ σύντομη ἀναφορὰ μὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια πού ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Τραυλὸ¹⁰ εἶχε τὴν πρόθυμη συγκατάθεσή μου. Οἱ τάφοι ἀποτυπώθηκαν σχηματικὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μας στὸν χώρο μου εἶχε ἐπιδείξει τὰ στοιχεῖα πού τὸν ὀδηγοῦσαν σὲ πρώτη προσέγγιση στὴν τυπικὴ μορφή τῶν τάφων. Σήμερα, μὲ τὶς νέες ἔρευνες, ἡ εἰκόνα εἶναι κάπως διαφορετικὴ.

Ἡ κατανόηση, διευκρίνιση ἢ ἀποκάλυψη τοῦ τυπικοῦ τῆς ταφῆς καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ νεκροταφείου, ἀλλὰ καὶ τῆς «ἱστορίας» τοῦ χώρου καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Μαραθῶνος ἐπέβαλε πολλὰ συμπληρωματικὲς ἔρευνες, ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ κλειστῶν τάφων ἕως τὸν καθαρισμὸ λεπτομερειακῶν σημείων.

Παρόμοια σοβαρὰ ἐρωτήματα μᾶς ἔφεραν στὴν περιοχὴ πού δὲν εἶχε ἀνασκαφεῖ, ἂν καὶ εἶχε ἐξ ἀρχῆς χαρακτηρισθεῖ ὡς Ἀποθέτης Α. Ἡ ἔρευνα τοῦ σημείου, πού ἄρχισε ὡς ἀπλὸς καθαρισμὸς, ἀποκάλυψε εὔρημα μοναδικὸ πού περιεῖχε ἐπίσης μοναδικὴ ποσότητα κεραμεικῆς. Ἀπὸ τώρα εἶναι φανερὸ ὅτι γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καὶ μελέτη τῆς θὰ ἀπαιτηθεῖ ἐργασία ἐτῶν. Τὸ πρόγραμμα ἀνατράπηκε, ἀλλ' ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς Μαρινάτου δὲν μπορεῖ νὰ ἀνασταλεῖ ἐπ' ἀόριστον.

Ἐμπρὸς σὲ τόσο σημαντικὸ εὔρημα, ἀποφάσισα νὰ παρουσιάσω ἀμέσως τὸ παλαιὸ καὶ πρόσφατο ὑλικό, τάφους καὶ κτερίσματα σχολιασμένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ Ἀποθέτη Α, καὶ νὰ περιγράψω τὸν χώρο πού παρέλαβα μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς 1970-1973. Φυσικά, οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα προκύπτουν μόνον ἀπὸ τὰ μέχρι σήμερα γνωστὰ εὔρηματα. Σὲ ὅλα αὐτὰ ἡ μελέτη τῶν εὑρημάτων ἀπὸ τὸν ἀνεσκαμμένο Ἀποθέτη περιμένουμε νὰ προσθέσει πολλὰ.

10. Travlos 1988, 216-217, εἰζ. 273-280.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ
ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΤΑΦΟΣ 1

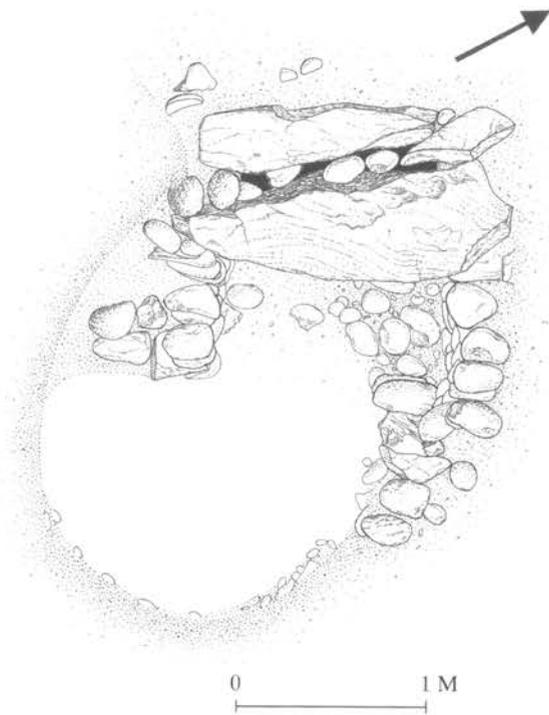
Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1970. Κατὰ τὴν ἀνόρυξη φρέατος ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ οἰκοπέδου καταστράφηκε τμήμα τῆς νότιας καὶ ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἔχει τελείως ἔξαφανισθεῖ ὁ λίθινος περίβολος (εἰκ. 4).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι τραπεζιόσημος, διευρυνόμενος πρὸς τὴν Ἀνατολή (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς στὸ δάπεδο 1.10 μ., δυτ. 0.85 μ., σωζ. νότ. 1.00 μ. καὶ ἀνοίγματος ἀνατολικά 1.20 μ.), (εἰκ. 5). Τὰ τοιχώματα φέρουν κτιστὴ ἐπένδυση μὲ κροκάλες μετρίου μεγέθους (μῆκ. 0.20-0.30 μ.) χωρὶς συνδετικὴ ὕλη, σὲ ἐννέα ἐπάλληλες στρώσεις βόρεια (μέγ. ὕψ. 1.25 μ.) καὶ χαμηλότερα νότια, μὲ ὀκτὼ στρώσεις σὲ πάχος δύο λίθων, τουλάχιστον στὸ ΝΑ. ἄκρο του. Ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ σώζονται μόνον δύο ἐπάλληλες πέτρες ΒΑ., ἐνῶ στὴ φωτογραφία τῆς ἀνασκαφῆς διακρίνεται τοίχος ἕως τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Ἐπὶ πλέον, ὁ Μαρινᾶτος σημειώνει στὸ ἡμερολόγιο ὅτι «ἡ θύρα εὐρίσκετο εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα, φρασσομένη διὰ λεπτῶν πλακῶν, ὧν μία διετηρήθη».

Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ πυκνὲς κροκάλες, σὲ περισσότερες ὅπως φαίνεται τῆς μιᾶς στρώσεις καὶ σφικτὰ συναρμοσμένες, πού δηλώνουν ὅτι ἀποτελοῦσαν φυσικὸ σχηματισμὸ κοίτης ποταμοῦ (εἰκ. 6).

4. Τὰ ὑπολείμματα τοῦ τάφου 1, ἀπὸ νότια. Πίσω, ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια τοῦ οἰκοπέδου.

5. Κάτοψη του τάφου I. Έμπρός, τὸ καμπύλο τοίχωμα τοῦ σύγχρονου φρέατος.

6. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου I με κτιστὴ ἐπένδυση καὶ προκάλυξ στο δάπεδο.

ΤΑΦΟΣ 2

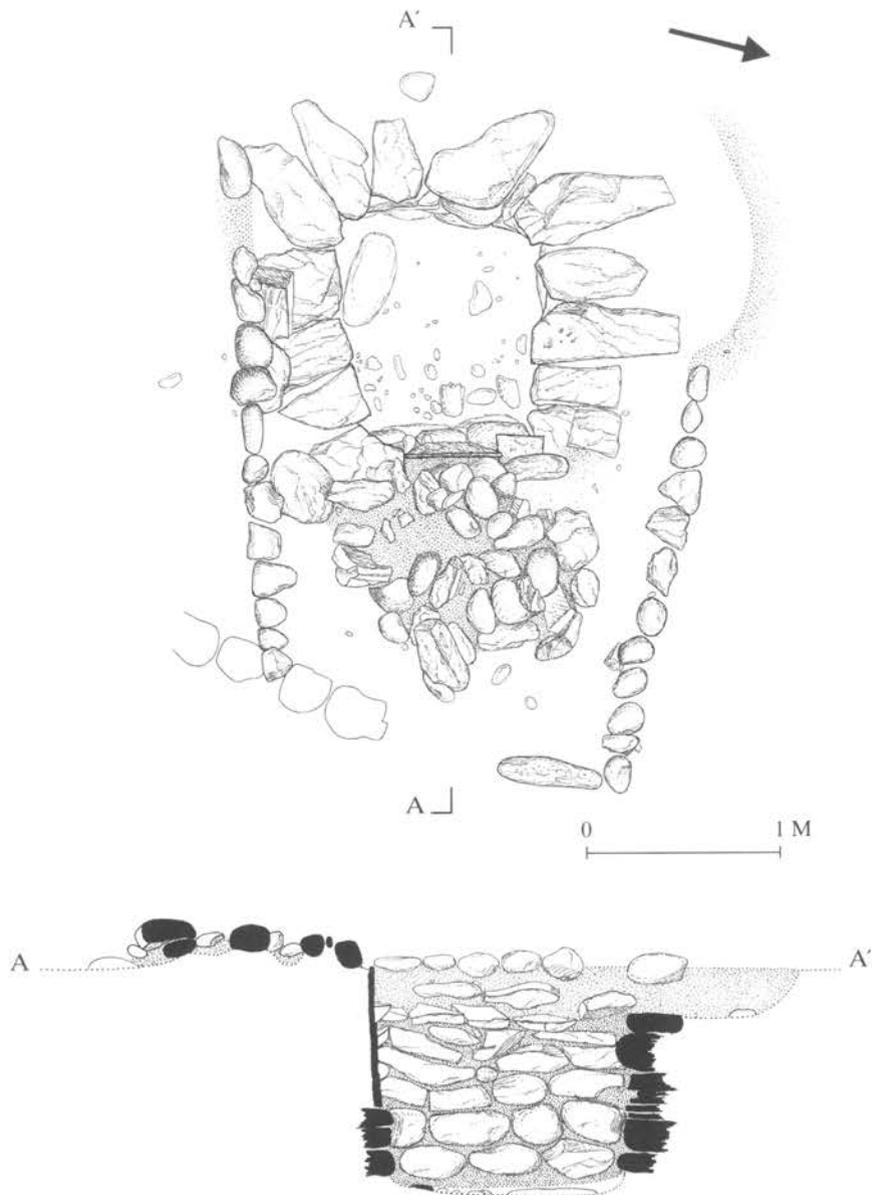
Λακκοειδής τραπεζιόσχημος με κτιστά τοιχώματα, πλευρικό άνοιγμα και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1970 ἔκτος ἀπὸ τὸ πρόθυρο¹¹. Φέρεται λοξὰ πρὸς τοὺς γειτονικοὺς Τ.3 καὶ Τ.7, μὲ πραγματικὴ κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ.-Δ. (εἰκ. 7-8).

Ἡ περιοχή τοῦ τάφου ὁρίζεται ἀπὸ εὐθύγραμμο τραπεζιόσχημο περίβολο, πὺ σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά μικρὲς ποτάμιες πέτρες καὶ λίγες τραχιές, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ δυτικὴ καὶ μέρος τῆς βόρειας πλευρᾶς ἔχουν τελείως καταστραφεῖ,

7. Ὁ τάφος 2. Πίσω, στὸ ἔδαφος, ἡ καλυπτήρια πλάκα καὶ δεξιὰ τῆς τμήμα τοῦ τάφου 1.

11. Μαρινάτος 1970β, 8, πίν. 2. Marinatos 1970ε, 350, εἰκ. 3.

8. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 2.

πιθανότατα πριν από τον έντοπισμό του νεκροταφείου, κατά τις εργασίες ανορύξεως του φρέατος από τον ιδιοκτήτη του κτήματος. Ἡ σωζόμενη βόρεια πλευρὰ τερματίζει ἀνατολικά σὲ μία ἐγκάρσια τοποθετημένη ἐπιμήκη πέτρα. Ἀκέραιο, χωρὶς κενά, διατηρεῖται τὸ νότιο τμήμα τοῦ περιβόλου¹² καὶ ἡ τελευταία πέτρα του πατάει στὸν περιβόλο τοῦ γειτονικοῦ τάφου 7. Ὑπέργειο, ἀνυψωμένο ἐπίπεδο δὲν μαρτυρεῖται καὶ εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἀρχικὰ κατασκευάσθηκε. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προθύρου, στὸ

12. Στὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) εἰκονίζεται ἐπὶ πλέον τὸ τέρμα του, καθὼς καὶ ἡ στροφή του ἀνατολικά.

ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτό, ὑπάρχουν ἀκόμα λίγες σκορπισμένες πέτρες σὲ ἔκταση 1.30 μ. περίπου, πὸν μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς τὰ τελευταῖα κατάλοιπα παρόμοιας κατασκευῆς. Ἐπειδὴ μάλιστα πρόκειται οὐσιαστικά γιὰ τὸν πρῶτο τάφο πὸν ἀνασκάφηκε συστηματικά, εἶναι πολὺ φυσικὸ τὸ συμπαγὲς ἀνυψωμένο ἐπίπεδο νὰ μὴν ἔγινε ἐξ ἀρχῆς ἀντιληπτὸ ὡς τμῆμα τοῦ τάφου. Παράλληλα, ὁμως, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἀνυψωμένο ἐπίπεδο παραλείπεται συχνὰ σὲ τάφους τοῦ βορείου τμήματος τοῦ νεκροταφείου, μὲ καλυπτῆριες πὸν φθάνουν ἕως τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου (βλ. κατωτέρω).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου (διαστ. στὸ δάπεδο, βόρ. 0.97 μ., δυτ. 1.26 μ., νότ. 1.10 μ., ἀνατ. 1.05 μ. καὶ βάρθ. 0.90 μ.) φέρει στὶς τρεῖς παρειῶς κτιστὴ ἐπένδυση ἀπὸ πολὺ μεγάλες ἀκατέργαστες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.40 μ.) καὶ λίγες ποτάμιες σὲ ἕξι στρώσεις, ἐνῶ μερικὲς, πολὺ μικρότερες, φράσσουν τὰ κενὰ στοὺς μεγάλους ἄρμους. Ἀπὸ τὴν ὄρατὴ διάσταση τῶν λίθων συνάγεται ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἔχουν κτισθεῖ δρομικά.

Τὴν ἀνώτατη σειρὰ ἀποτελοῦν λεπτὲς πλάκες τοποθετημένες μὲ τὴ μικρὴ διάσταση στὴν ὄψη σὲ βάθος περίπου 0.20-0.25 μ. κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Δύο μάλιστα ἀπ' αὐτὲς στὸ βόρειο χεῖλος ἔχουν μῆκος πὸν φθάνει τὰ 0.80 μ. Στὴ ΒΔ. γωνία, καὶ μόνον στὶς τρεῖς ἀνώτατες σειρῶς, οἱ πέτρες γεφυρώνουν τὶς δύο γειτονι-

9. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 2 μὲ τὴν πλάκα εἰσόδου ἐπανατοποθετημένη μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή.

10. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 2, κατὰ τὴν ἀνασκαφή, μὲ φραγμένη εἴσοδο.

κές πλευρές, στρωμένες λοξά προς τή φορά τῶν τοιχωμάτων καί ἀμβλύνουν τή γωνία. Οἱ παρειές, καί ἰδιαίτερα ἡ δυτική, εἶναι κατακόρυφες, ἀλλά στή βόρεια καί νότια πλευρῶν ἡ ἀνώτατη, ἕκτη σειρά τῶν πλακῶν, εἰσέχει κατά 0.05-0.10 μ., μειώνει τίς διαστάσεις σέ 1.07 μ. δυτικά ἕως 0.82 μ. ἀνατολικά καί διαγράφει στό χεῖλος τὸ σχῆμα τραπέζιου. Ἡ ἀνατολική πλευρῶν εἶναι κτισμένη στοὺς τρεῖς χαμηλότερους δόμους ἐνιαῖα, ὅμοια μέ τίς ἄλλες πλευρές, μέ ἐπιμήκεις λίθους. Ἀπὸ τὸν τέταρτο καί ἄνω σχηματίζεται στό μέσον ἄνοιγμα εἰσόδου, πλάτ. 0.45 μ. περίπου. Τὰ τοιχώματα (μῆκ. 0.20-0.25 μ.) δεξιὰ καί ἀριστερῶν κτίζονται ἕως ἐπάνω μέ λίθους στρωμένους ὀριζόντια καί μέ χῶμα ἀνάμεσά τους (εἰκ. 9-10). Στό πρὸς Βορρῶν τμήμα οἱ πέτρες εἰσχωροῦν στήν ἐπένδυση τῆς βόρειας πλευρῶν καί συνδέονται μέ αὐτήν ὀργανικά. Ἀντίθετα, στό νότιο οἱ πέτρες εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸν τοῖχο δίπλα τους καί παραμένουν ἀσύνδετες.

Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου φράσσεται ἀπὸ μία τετράπλευρη σχιστολιθική πλάκα (ὑψ. 0.70 μ. καί πλάτ. 0.40-0.50 μ.) ἀκουμπισμένη κατακόρυφα ἐπάνω στὸν τρίτο δόμο σήμερα, ἐνῶ ἡ κορυφή τῆς ἐξέχει ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου κατά 0.24 μ. ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Οἱ δύο μακρὲς πλευρές τῆς διατηροῦν στίς ἀκμές τους πλατιά σημάδια κτυπημάτων, πὸν δείχνουν τὴν ἀποκοπή τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο, ἐνῶ στή στενή πλευρῶν τῆς κορυφῆς τὰ κτυπήματα ἦταν πυκνά καί στενά¹³. Στὰ πλάγια τοῦ λάκκου, περὶ τὰ 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος του καί σέ ἀπόσταση 0.30 μ. περίπου ἀπὸ αὐτό, δηλαδή πίσω ἀπὸ τὴν τοιχοποιία τῶν παρειῶν, σώζονται τρεῖς μεγάλες πέτρες νότια καί μία ἀκόμα βόρεια, ἀκουμπισμένες στό χῶμα χωρὶς καμία σύνδεση μέ τὴν ἐπένδυση (εἰκ. 7 καί 8).

Ὁλόκληρος ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος στή στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ μία μεγάλη σχιστολιθική πλάκα (μέγ. διαστ. 1.70×1.66 μ.), ἀκανόνιστου σχήματος,

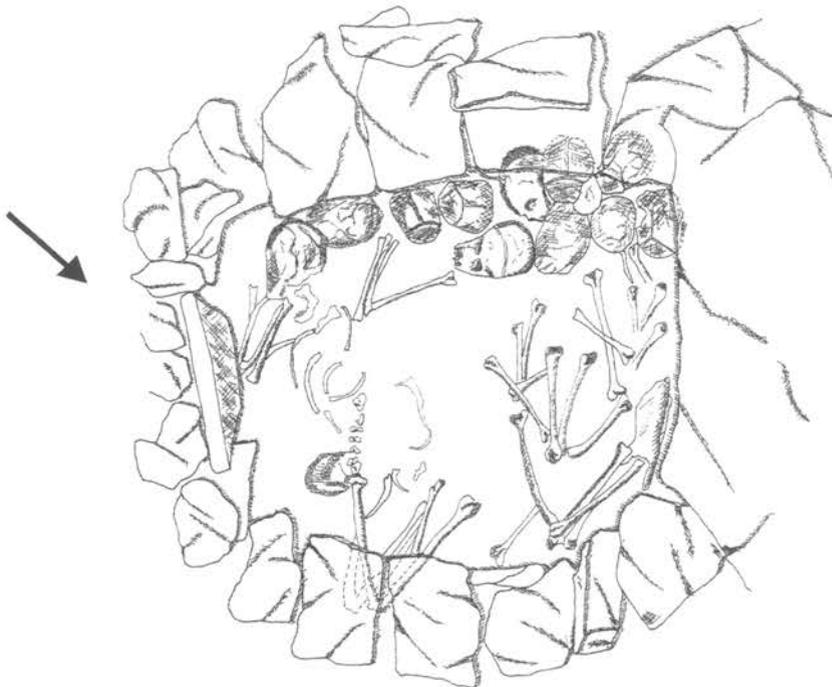

11. Ὁ τάφος 2 καλυμμένος μέ μία πλάκα, ἀπὸ ΝΔ.

13. Ἡ πλάκα εἶχε μετακινηθεῖ κατά τὴν ἀνασκαφή καί ἐπανατοποθετήθηκε μᾶλλον χαμηλότερα, διότι ἡ θέση τῶν λίθων, ὅπου πατοῦσε, ἔχει μεταβληθεῖ πρὸβ. εἰκ. 9 καί εἰκ. 10.

12. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 2 μὲ κρανία κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρειᾶς καὶ ὀστά συγκεντρωμένα δυτικά.

13. Κάτοψη ἀνασκαφικοῦ στρώματος τοῦ λάκκου μὲ κρανία καὶ μακρὰ ὀστά. Ἀριστερά, ἡ εἴσοδος.

μέ τὸ ἓνα ἄκρο ἄδρᾶ πελεκημένο γιὰ νὰ γίνεи κάπως καμπύλο. Οἱ διαστάσεις τῆς ὑπερκαλύπτουν τὸν λάκκο καὶ εἶναι προφανές ὅτι οἱ δύο πλευρές τῆς θὰ εἶχαν πατήσει ἐπάνω στὶς λίγες πέτρες ποὺ βρέθηκαν νότια καὶ βόρεια, πίσω ἀπὸ τὴν τοιχοποιία. Τὸ τελεῖωμα τῆς πλάκας παρακολουθεῖται ἀπὸ διάφορες πέτρες στὴ σειρᾶ. Στὸ βόρειο καὶ δυτικὸ τμῆμα ἦταν ἰδιαίτερα μεγάλες, πλακωτές (μῆκ. μέχρι 0.70 μ.), ἀκτινωτὰ τοποθετημένες, ὅπως καὶ ἡ σωζόμενη σειρᾶ στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, καὶ μερικές ἐπικάλυπταν τὸ καμπύλο περίγραμμα τῆς καλυπτήριας. Ἀνατολικά, ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, εἶναι μικρὲς ποτάμιες καὶ νότια ὑποκαθίστανται ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου (εἰκ. 11).

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ ὄστᾶ, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος, διαταραγμένα καὶ μετατοπισμένα, σπρωγμένα κυρίως πρὸς τὰ δυτικά. Μικρὸ τμῆμα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο ἦταν σχετικά καθαρὸ μέχρι τοῦ δαπέδου καὶ ἀμέσως μετά, ἐγκάρσια πρὸς τὴν εἴσοδο, φάνηκε ὀλόκληρος σχεδὸν σκελετὸς μὲ τὰ πόδια λυγισμένα, τὰ χέρια στὴ ΝΑ. γωνία διπλωμένα, τὰ πλευρὰ λίγο διαταραγμένα, ἀλλὰ χωρὶς κρανίο. Ὁ σκελετὸς εἶχε τοποθετηθεῖ στὸ ὕψος τοῦ κατωφλίου ἢ τοῦ δευτέρου ἕως τρίτου δόμου καὶ στὸ ἴδιο ἐπίπεδο κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρεῖας ἦταν τοποθετημένα τακτικά, σὲ μία ὡς δύο σειρές, δώδεκα κρανία (εἰκ. 12-13). Ἄλλα τρία ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν κάτω ἀπὸ αὐτά. Ἀνάμεσα στὰ ὄστᾶ, μοναδικὸ κτέρισμα ποὺ βρέθηκε ἦταν ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης (2,1). Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου ἦταν καλυμμένο μὲ μικρὲς καὶ μεγάλες κροκάλες, ποὺ σχηματίζαν κάποτε τὸν πυθμένα τῆς κοίτης ποταμοῦ.

Νεκροὶ δεκαπέντε.

Εὔρημα

2,1 (Δ461.9260) Ὄστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, σχεδὸν ἀκέραιος (πίν. 2). Ἐπιφάνεια ὑπόλευκη ἕως λευκή, λεία, σήμερα σώζει ὀξειδωση. Διατομὴ ἡμικυκλική, ἄκρα μακρῶν πλευρῶν λειασμένα, ἢ μία στενὴ πλευ-

ρᾶ κομμένη εὐθεία, ἢ ἄλλη λεπτύνεται πρὸς τὴν ἀκμὴ.

Μῆκ. 0.115 μ., διάμ. 0.045 μ.

(Σχεδιάζεται ἀπὸ τὸν Μαρινᾶτο στὸ ἡμερολόγιο 27.5.70 κομμένος σὲ δύο τεμάχια).

ΤΑΦΟΣ 3

Μικρός κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ο λάκκος ανασκάφηκε πλήρως το 1970 (εἰκ. 14-15) και το πρόθυρο το 1999¹⁴.

Ἡ περιοχή τοῦ τάφου ὀρίζεται στοῦ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιο περιβόλο, πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ ποτάμιες πέτρες στή σειρά (εἰκ. 15). Κάθε πλευρά του παρουσιάζεται διαφορετική. Ἡ νότια (μῆκ. 3.50 μ.) φαίνεται ὀλόκληρη με πέτρες μικροῦ μεγέθους (0.20-0.25 μ.) πὸν ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ὅμοια τοποθετήθηκαν και στή δυτική (μῆκ. 2.40 μ.) ἀλλ' οἱ πέτρες εἶναι ἀρκετὰ μεγαλύτερες, μέσου μῆκ. 0.30 μ. Ἐπὶ πλέον, στοῦ βόρειο τέρμα της προσκολλᾶται ἐκτὸς περιβόλου ὀρθογώνια ἀσβεστολιθική πλάκα (διαστ. 0.30-0.40x0.40 μ.).

Ἡ βόρεια πλευρὰ εἶναι βέβαιο ὅτι ἀφαιρέθηκε και ὑποκαταστάθηκε ἀπὸ τὸν μεταγενέστερο περιβόλο τοῦ τάφου 4. Ἡ ἀντικατάσταση εἶναι προφανής, ἐπειδὴ οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ τάφου 3, δηλαδή τὴν ἔξωτερική τοῦ γειτονικοῦ τάφου 4 (Γενικό τοπογραφικό σχέδιο) και κυρίως ἐπειδὴ τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ παλαιοῦ βόρειου περιβόλου σώζεται στήν ἀρχική του θέση χαμηλότερα. Στήν ἀνατολική πλευρὰ τὸ κέντρο μένει ἀνοικτὸ και ὁ περιβόλος συμπληρώνεται στὰ ἄκρα με δύο τμήματα πὸν βρίσκονται σὲ διαφορετική εὐθεία. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0.70 μ.) ἀπέχει 1.90 μ. περίπου ἀπὸ τὸν λάκκο και ἐνώνεται στή γωνία με τὸν παλιὸ βόρειο περιβόλο. Τὸ πρὸς Νότον τμήμα βρίσκεται 0.45 μ. πλησιέστερα πρὸς τὸν λάκκο, σὲ ἀπόσταση 1.40-1.50 μ. ἀπὸ αὐτόν, ἐνῶ στήν ἴδια γραμμὴ με τὰ ἀνατολικά τμήματα τοῦ περιβόλου σώζονται ἀπὸ δύο πέτρες πὸν φαίνονται ὡς ὑπολείμματα παλαιότερης κατασκευῆς.

Τὸ πρόθυρο (πλάτ. 0.60-0.70 μ. και μῆκ. 0.82 μ.) ἀρχίζει ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνατολική πλευρὰ τοῦ περιβόλου. Στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἔξωτερικοῦ δαπέδου ἢ ἔκτασή του εἶχε σκεπασθεῖ με πέτρες ποτάμιες και τραχιές (εἰκ. 14). Τὸ ὑψηλότερο ὑπέργειο τμήμα του εἶχε ἀνασκαφεῖ τὸ 1970 και φαίνεται στοῦ σχέδιο ἀνασκαφῆς με τοὺς τάφους 1-16 (εἰκ. 2). Κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες, τὸ πρόθυρο παρουσίασε πλευρῆς κατακόρυφες, σκαμμένες μέσα σὲ καθαρὰ χῶματα σὲ μέγιστο βάθος 0.65 μ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ μήκους του (0.50 μ. και 0.65 μ. ἀπὸ τὸ τοίχωμα τοῦ λάκκου) ἢ θέση του σημαδεύεται ἔξωτερικά ἀπὸ δύο ὀρθιες σχιστολιθικές πλάκες (πλάτ. 0.23 μ. και ὀρατοῦ ὕψ. 0.40 μ.) με ὀρίζοντιο τελείωμα πὸν βλέπουν ἀνατολικά και εἶναι χωμένες κατὰ τὰ δύο τρίτα περίπου μέσα στή γῆ¹⁵. Πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ παρειές τοῦ προθύρου καλύπτονται με λίγες πέτρες, πὸν ἦταν οἱ περισσότερες κολλημένες κατακόρυφα στοῦ τοίχωμα (εἰκ. 16, 18-19). Οὐσιαστικά, μόνον δύο μεγάλες τραχιές ἦταν τοποθετημένες ὀρίζοντια στήν κορυφή τῶν παρειῶν, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὶς σχιστολιθικές στήλες, και προστάτευαν τὶς δύο πλευρῆς τοῦ προθύρου ἀπὸ φθορὰ.

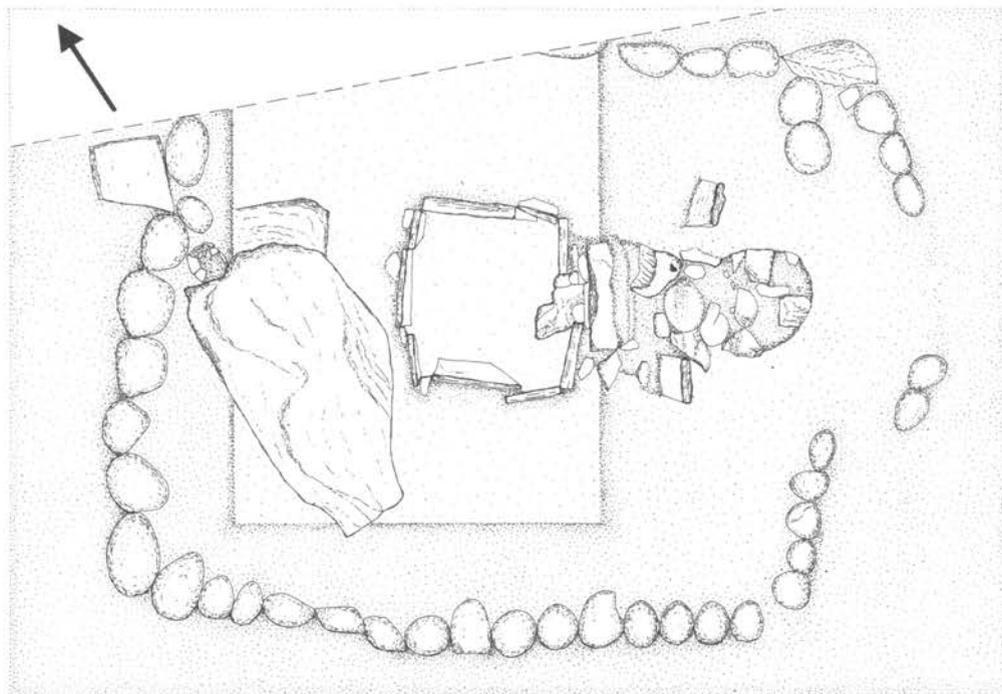
Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου εἶχε κλεισθεῖ ὄχι με μία, ἀλλὰ κατὰ ἰδιότυπο τρόπο με τρεῖς-τέσσερις παράλληλες ὀρθιες πλάκες, πὸν πατοῦσαν περὶ τὰ 0.05 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ προθύρου. Ἐξωτερικά, ἀνατολικά, ἦταν μία σχετικά μικρὴ ὀρθογώνια και ἀριστερά, πλάι της, ἄλλες δύο ποτάμιες. Αὐτῆς ἀκουμποῦσαν σὲ μία

14. Μαρινᾶτος 1970β, 8, πίν. 3. Marinatos 1970d, 154, εἰκ. 5-6. Παντελίδου Γκόφα 1999, 33-35.

15. Πρόσφατη πλημμύρα ἀποξήλωσε τὶς πλάκες.

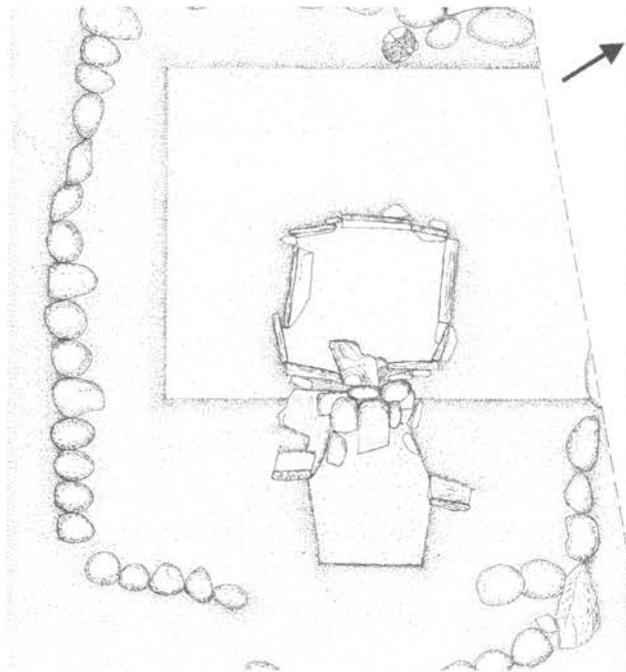
14. Ο λάκκος του τάφου 3, από ΝΔ. Πρόθυρο καλυμμένο με πέτρες και δύο ὄρθιες πλάκες στά ἄκρα.

15. Κάτοψη του τάφου 3 με ἄσαφο πρόθυρο.

16. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἡ εἴσοδος φραγμένη μὲ μικρὴ ὀρθογώνια πλάκα, γύρω ἄλλες πέτρες καὶ ἀνώφλιο.

17. Κάτοψη τοῦ τάφου 3. Ἀνεσκαμμένος ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο. Ἡ εἴσοδος φραγμένη μὲ πέτρες.

18. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη μὲ πλάκα γωνιώδους κορυφῆς.

19. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη μὲ τρίτη κατὰ σειρὰ ὄρθια πλάκα.

20. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη μὲ τραχιὰ πέτρα.

μεγαλύτερη σχιστολιθική μὲ γωνιώδη κορυφή (ὑψ. 0.58 μ.), πού εἶχε καὶ αὐτὴ στὸ ἀριστερὸ τμήμα της, κολλημένες ἐπάνω της δύο μικρὲς τετράπλευρες (εἰκ. 18). Ἡ τρίτη κατακόρυφη, ἐπίσης σχιστολιθική, φαινόταν νὰ συγκρατεῖται ἀπὸ μία ποτάμια, σχισμένη κατὰ τὸ μήκος της, τοποθετημένη ὄρθια ἐμπρὸς της (εἰκ. 19). Ἐπάνω στὶς κορυφές τῶν τριῶν διαδοχικῶν παραλλήλων πλακῶν καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὸ πρόθυρο, εἶχε τοποθετηθεῖ μὲ κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. μία πλάκα ἀσβεστολιθική (μῆκ. 0.55 μ.), πού ἦταν λίγο βραχύτερη ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ προθύρου στὸ σημεῖο αὐτό (εἰκ. 16). Ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζει μὲ ἀνώφλι, ἀλλὰ μόνον τὸ νότιο ἄκρο της πατάει σὲ πέτρα παρειᾶς τοῦ προθύρου, ἐνῶ τὸ ἄλλο στηρίζεται ἀπλῶς στὶς ὀρθιες πλάκες τῆς εἰσόδου. Τέλος, μετὰ τὴν ἀφαίρεση καὶ τῆς τρίτης πλάκας, φάνηκε ἡ εἴσοδος, πλαισιωμένη ἐξωτερικὰ ἀπὸ μία μεγάλη ποτάμια καὶ μία πλακωτὴ πέτρα (εἰκ. 20).

Τὸ ἀνοιγμα ἦταν φραγμένο μὲ μία τραχιὰ καὶ ἀνώμαλη χονδρὴ πέτρα, πού εἶχε γείρει σημαντικὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου, ἀλλὰ καὶ πρὸς Νότον, θραύοντας τὴν ἀκμὴ τῆς γειτονικῆς πλάκας ἐπενδύσεως τοῦ κιβωτιόσχημου τάφου (εἰκ. 14 καὶ 20).

Τὸ τελευταῖο διατηρούμενο στοιχεῖο τῆς εἰσόδου εἶναι τὸ κατώφλι, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ μία λεπτή (πάχ. 0.03-0.04 μ.) σχιστολιθική πλάκα (μῆκ. 0.30×0.20 μ. καὶ πλέον), ἐλάχιστα βραχύτερη ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος. Ἐπάνω σ' αὐτὴν εἶχε στρωθεῖ τραχιὰ ἀσβεστολιθική, πού ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970 ἀλλὰ φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 22). Τὸ ἐπίπεδο τοῦ κατωφλίου βρῖσκεται 0.25 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου.

Ὁ λάκκος εἶναι περίπου τετράγωνος με ἐπέκταση ὀρθίων πλακῶν (εἰκ. 21) καὶ δάπεδο καλυμμένο με χονδρὸ χαλίκι (διαστ. ἀνατ. 0.83 μ., δυτ. 0.86 μ., νότ. 0.73 μ., βόρ. 0.70 μ., βάθ. 0.80 μ.). Ἡ θέση καὶ τὸ μέγεθος τῶν πλακῶν παρουσιάζουν σχετική κανονικότητα: ἀνὰ δύο, μία πλατιά καὶ μία στενότερη, ἀντικριστὰ στὴ βόρεια καὶ νότια πλευρά, τρεῖς στὴ δυτική, δηλαδή μία πλατιά στὸ μέσον καὶ δύο στενότερες στὰ ἄκρα, καὶ στὴν ἀνατολική δύο στενές ποὺ πλαισιώνουν τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου. Ὅλες οἱ πλάκες εἶναι ἀπὸ σχιστόλιθο λεπτές, πάχους 0.03-0.05 μ., πλάτους 0.50-0.25 μ. καὶ ὕψους περὶ τὰ 0.80-0.85 μ. ὅσο τὸ βάθος τοῦ λάκκου. Γενικά ἦταν τοποθετημένες κατακόρυφα, ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, ἔτσι ὥστε τὰ ἄκρα τους νὰ ἐφάπτονται ἢ νὰ ἐπικαλύπτονται χωρὶς ἐνδιάμεσα κενά. Σήμερα μετὰ τὴν ἀνασκαφή καὶ τὴν ἀφαίρεση τῶν χωμάτων οἱ ἐνώσεις ἔχουν ἀνοίξει καὶ μετατοπισθεῖ.

Στὴν ἀνατολική πλευρά, ἢ πρὸς Βορρᾶν πλάκα στέκει κατακόρυφη καὶ σχηματίζει ὀρθή γωνία με τὴ διπλανή της τῆς βόρειας παρειᾶς. Ἀντίθετα ἢ πρὸς Νότον σχηματίζει ἀμβλεία γωνία με τὴ διπλανή της στὴ νότια παρειά, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀκμὴ της ἀποκλίνει τῆς κατακορύφου καὶ γέρνει πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου, μειώνοντας τὸ ἄνοιγμα ἀπὸ 0.35 μ. κάτω σὲ 0.28 μ. ἀνω. Γενικά ἡ ΝΑ. πλάκα φαίνεται μετακινημένη, ὅπως καὶ ἡ διπλανή της στὴ νότια παρειά, ποὺ ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπόμενη, τὴ μεγαλύτερη τῆς πλευρᾶς. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες, πρὶν ἀδειᾶσει ὁ λάκκος ἀπὸ τὰ χῶματα.

Ἐξωτερικά, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο, πέρα ἀπὸ τὸν λάκκο, στὴ βόρεια καὶ δυτικὴ πλευρὰ ἦταν στρωμένες μερικὲς πλακοειδεῖς πέτρες. Ἐπάνω τους εἶχαν ἀκουμπήσει τὰ ἄκρα μεγάλης ἀκανονίστου σχήματος καλυπτήριας πλάκας ἀπὸ σχιστόλιθο (διαστ. 1.55x1.07 μ., μέσου πάχ. 0.12 μ.), με τὴ μεγάλη διάσταση ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο (εἰκ. 24). Ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὲς στὴν ἀνασκαφικὴ φωτογραφία (εἰκ. 23) φαίνονται στὶς ἴδιες πλευρὲς τραχιὲς πέτρες στὴ σειρὰ, με ἐλεύθερα τὰ ἄκρα τους, στρωμένες πιθανὸν ἐπάνω ἀπὸ ἄλλες καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς καλυπτήριας.

21. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 3 κατὰ τὴν ἀνασκαφή, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρός, ἀνάστροφο, τὸ ἀγγεῖο T.3.1.

Τὴν πλάκα σκέπαζε παχιά ἐπίχωση καὶ ἐπάνω σ' αὐτὴν εἶχε σχηματισθεῖ συμπαγὲς ὀρθογώνιο μέσα σὲ κτιστὸ πλαίσιο, πού καθόριζε τὰ ὅρια τοῦ λάκκου (εἰκ. 23). Οἱ πέτρες ἦταν ὅλες ποτάμιες, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω, σὲ δύο σειρὲς καὶ δύο στρώσεις, καὶ σὲ ὕψος περίπου 0.30-0.35 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν πλάκα. Ὅλο τὸ γέμισμα ἕως τὴν καλυπτήρια ἔχει ἀφαιρεθεῖ, ἀλλ' εἰκάζεται ὅτι θὰ ἦταν καθαρὸ χῶμα. Ἀνατολικά, 1.30 μ. κατ' ἐπέκταση τῆς εἰσόδου, ριχτὲς πέτρες διέγραφαν ἀκανόνιστο ἡμικύκλιο. Οἱ ἐπάνω στρώσεις, ὄρατὲς μόνον στὴ φωτογραφία, εἶναι ποτάμιες καὶ φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν συνέχεια τοῦ λίθινου πλαισίου, ἐνῶ οἱ χαμηλότερες, αὐτὲς πού σώζονταν ἀκόμα κατὰ χώραν, ἦταν ἀνώμαλες, ἀδρὲς καὶ ταιριάζουν μὲ τὸ ὑλικὸ τῆς πλάκας πού ἔφραζε τὴν εἴσοδο (εἰκ. 14).

Ὁ τάφος περιεῖχε συνολικὰ ἕξι κρανία, τὰ δύο στὴ ΝΔ. γωνία, πολλὰ ὅστ' ἀδυτικὰ καθὼς καὶ δύο ὑπερκείμενους σκελετοὺς κατὰ χώραν, συνεσταλμένους, κείμενους ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ¹⁶. Οἱ νεκροί, νεαρὰ ἄτομα ἢ γυναῖκες κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, ἦταν θαμμένοι ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο μὲ τὴν κεφαλὴ στὴ ΝΑ. γωνία καὶ τὰ πόδια πρὸς τὴ ΒΑ. (εἰκ. 21). Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνώτερου νεκροῦ λείπει καὶ κατὰ τὸ ἡμερολόγιο θὰ ἀπεκλύσθαι μετὰ τὴ διάλυση τῶν σαρκῶν. Στὴ θέση αὐτὴ, δηλαδὴ ἀρχικὰ κάτω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ ἦταν τὸ δεξιὸ χέρι του καὶ στὰ δάκτυλά του βρέθηκε μικρὸ ὄστον πού ἴσως εἶναι ἡ σφύρα τοῦ αὐτιοῦ. Ὅταν ἐτάφη ὁ τελευταῖος νεκρός, ὁ λάκκος εἶχε γεμίσει ἀπὸ ὅστ' ἀμέχρι τῆ μέσης περίπου τοῦ ὕψους του καὶ τὸ σῶμα ἔφρασε ἐγκαρσίως τὴν εἴσοδο. Ἀπὸ τὸν δεῦτερο σκελετὸ ἐντυπωσιάζει ἡ ἄριστη διατήρηση τῆς ἀριστερῆς παλάμης ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν μία σιαγόνα εἶχε διατηρηθεῖ στὴ θέση της, ἀλλὰ τὸ κρανίον ἔλειπε (εἰκ. 22). Στὴν ἴδια θέση, ἀκόμη χαμηλότερα ἐπάνω στὰ χαλίγια τοῦ δαπέδου ὑπῆρχαν τὰ ὅστ' ἀπὸ τρίτου νεκροῦ μετακινημένα.

Κατὰ παρατήρηση τοῦ Μαρινάτου, περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὁ λάκκος «περιέχει πλησίον (μεμονωμένου) κρανίου, μικρὸν εὐρύστομον ἀγγεῖον, προφανῶς ἰδιοκτησίαν ἑνὸς τῶν παλαιότερων νεκρῶν». Τὸ ἀγγεῖον φαίνεται λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ κρανίον καὶ πάντως σαφῶς βαθύτερα ἀπὸ τὸν τελευταῖο νεκρὸ (εἰκ. 21). Ἐπὶ πλέον πολὺ ἀργότερα¹⁷ κατὰ τὸν ἐργαστηριακὸ καθαρισμὸ τῶν ὀστέων τοῦ τάφου ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ξηροτύρη, τὴν Marie Nikola καὶ τὴν Ἑλένη Φωκᾶ, διακρίθηκαν κομμάτια ἀπὸ δύο τουλάχιστον χρωματοτρίπτες.

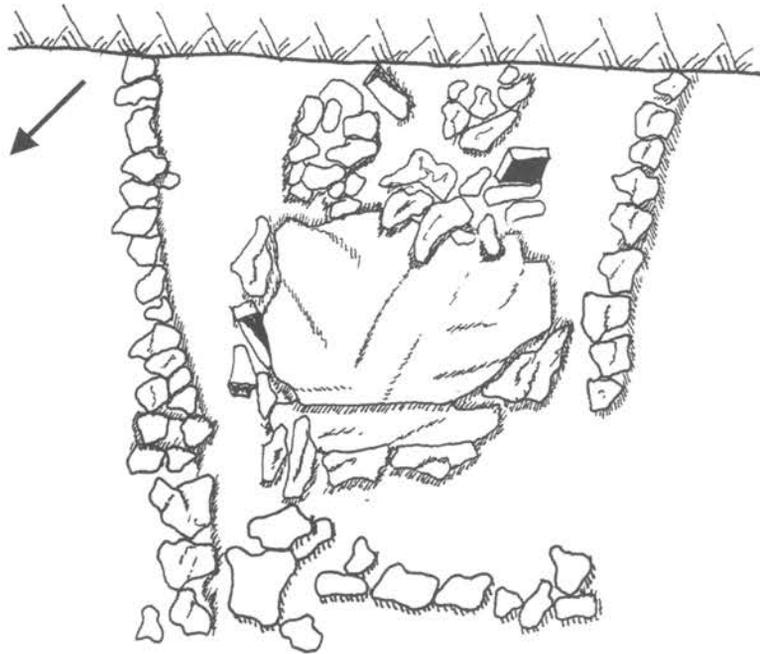

22. Ὁ κατώτερος τῶν δύο σκελετῶν μέσα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 3, ἀπὸ δυτικὰ.

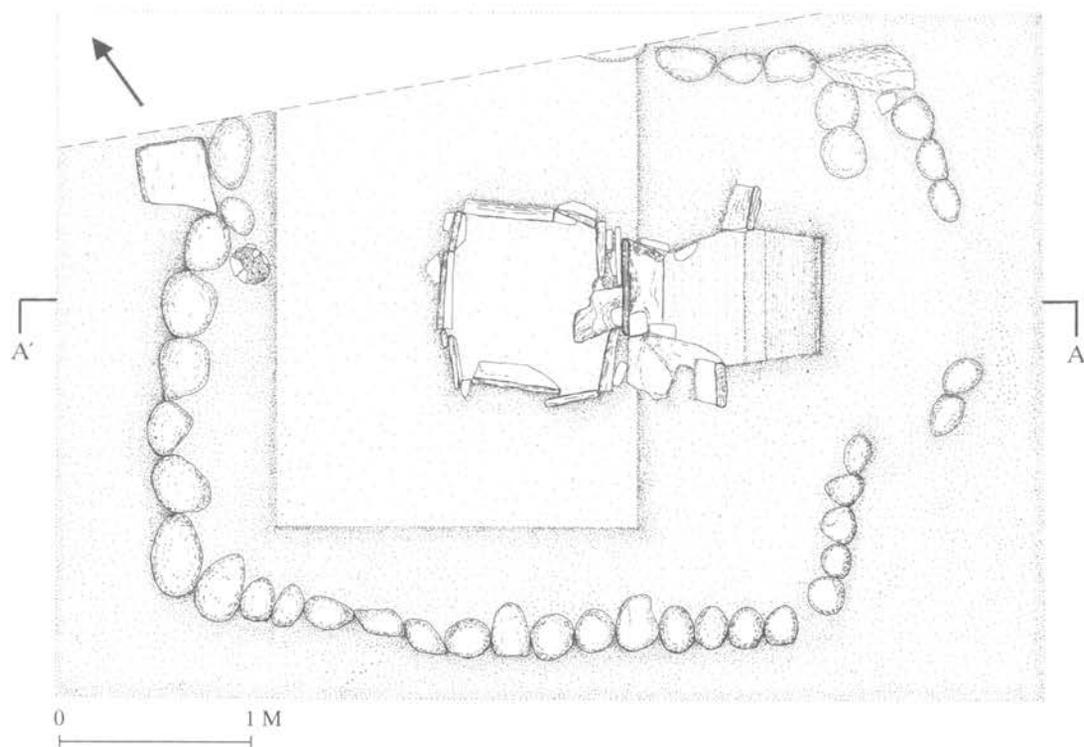
16. Οἱ Cavanagh - Mee 1998, 18 σημειώνουν ὅτι τὰ διαλυμένα ὅστ' ἀνήκαν στοὺς τελευταίους νεκρούς.
17. Ἡμερολόγιο 25.8.73.

23. Τὸ κτιστὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 3, ἀπὸ δυτικά. Στὸ βάθος, πέτρες ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρόθυρο.

24. Κάτοψη τοῦ τάφου 3 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ὑπέργειου τμήματος. Εἰκονίζεται καλυμμένος με πλάκα ἄνω, τὸ ὄριο τῆς τάφου.

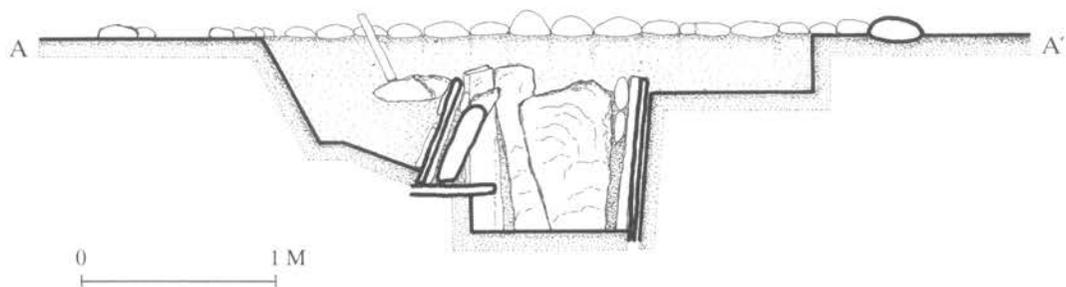

25. Κάτοψη του τάφου 3 μετά από την ανασκαφή του προθύρου. Η είσοδος κλειστή με την τραχιά πλάκα.

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ λάκκου καὶ ἰδίως τοῦ προθύρου ἀποκάλυψε ἰδιαιτερότητες ποὺ πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν (εἰκ. 25-26). Ὁ τάφος 3 παρουσιάζει δύο ποιότητες ὑλικῶν καὶ δύο τύπους κατασκευῆς. Ὁ λάκκος, τὸ βασικὸ σημεῖο τοῦ τάφου, εἶναι μικρὸς, ἀνοιγμένος ἀρκετὰ βαθύτερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ φέρει ἐπιμελημένη ἐπένδυση σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἀντίθετα, στὸ κλείσιμο τῆς εἰσόδου καὶ τὴν ἐπένδυση τοῦ προθύρου χρησιμοποιήθηκαν κάθε μορφῆς πέτρες, τραχιῆς ἢ ἐπίπεδες, κροκάλες ἀκέραιες ἢ τεμαχισμένες, πλάκες λεπτές ἢ παχιές. Ἰδιαίτερα σημειώνεται ἡ ἄμορφη τραχιὰ πέτρα στὴ θέση τοῦ ἀνοίγματος καὶ κυρίως οἱ ἐλεύθερες πλευρὲς τῶν δύο πλακῶν πρὸς τὴν εἴσοδο, ποὺ δὲν συνδέονται μὲ ὅποιαδήποτε κατασκευὴ στομίου ἢ μὲ τὴν ἐπένδυση τῆς εἰσόδου.

Κατ' ἀρχὴν ἡ πρόχειρη τοποθέτηση διαδοχικῶν πλακῶν καὶ πετρῶν, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὀφείλεται στὴ μακρὰ καὶ ἐπανειλημμένη χρῆση τοῦ τάφου. Ὅμως, ἡ ἐπένδυση τοῦ προθύρου καὶ ἡ ὀριζόντια πλάκα ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν ὅποιαδήποτε χρησιμότητα. Οἱ ἀσύντακτα κολλημένες πέτρες δὲν παρέχουν οὐσιαστικὴ σταθερότητα στὰ τοιχώματα τοῦ προθύρου καὶ ἡ ὀριζόντια πέτρα δὲν πατάει στὰ δύο ἄκρα, οὔτε γεφυρώνει τελείως τὸ ἄνοιγμα καὶ συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς ἀνώφλι. Ὅλη αὐτὴ ἡ κατασκευὴ μαρτυρεῖ προχειρότητα, ἔλλειψη ἐνιαίου σχεδιασμοῦ καὶ δεύτερη φάση κατασκευῆς, ποὺ ἀπέβλεπε στὴ μίμηση ὀρισμένου προτύπου.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ τάφος κατασκευάσθηκε ἀρχικὰ ὡς κιβωτιόσχημος σκεπασμένος μὲ μία πλάκα, προφανῶς τὴν

26. Τομή του τάφου 3 με άνεσκαμμένο πρόθυρο και την είσοδο κλειστή.

Ίδια που διατήρησε μέχρι τέλους. Αργότερα, όταν καθιερώθηκε ο ένταφιασμός από πλευρική είσοδο, σκάφηκε το βαθύ πρόθυρο και τοποθετήθηκαν πρόχειρα μερικές πέτρες στις παρειές του κατά μίμηση των κτιστών τοίχων (βλ. T.33, T.36 κ.ά.).

Ἡ πλευρική είσοδος ἀνοίχθηκε εὐκόλα με τὴν ἀφαίρεση τῆς μεσαίας πλάκας ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ἐπέκταση τοῦ λάκκου. Οἱ δύο ἀκραῖες ἔμειναν στὴ θέση τους, ἄθικτες, χωρὶς ἰδιαίτερη ἐνίσχυση καὶ τὴ θέση τοῦ ἀνωφλίου ὑποκατέστησε μία μικρὴ πλάκα ἀκουμπισμένη ὀριζόντια ἐπάνω σὲ ἄλλες. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου προστέθηκε τὸ ὑπέργειο ὀρθογώνιο ἐπίπεδο, στὶς πλευρὲς τοῦ προθύρου ὀρθώθηκαν οἱ δύο πλάκες ὡς στῆλες, καὶ ἔτσι ἡ ὄψη τοῦ τάφου ἐναρμονίσθηκε ἐξωτερικὰ καὶ λειτουργικὰ μετὸν τύπο τοῦ νεκροταφείου.

Νεκροὶ ἕξι.

Εὗρηματα

3.1 (K34.9261) Ἀμφορίσκος, συγκολλημένος, φέρει μικρὴ συμπλήρωση (πίν. 3).

Πηλὸς καθαρὸς με μαρμαρυγία, ὠχροκάστανος, ἐπιφάνεια λεία, ἐρυθρὴ. Ὅπτηση καλή. Λαμὸς κωνικὸς, ὀριζόντια ἐγγάραξη γύρω ἀπὸ τὴ ρίζα του, κοιλιὰ ἀμφικωνική, βάση μόλις διακρινόμενη δακτυλιοειδής. Δύο ζεύγη κυλινδρικών ἀποφύσεων, τρυπημένες κατακόρυφα, κολλημένες στὸ εὐρύτερο σημεῖο τῆς κοιλιᾶς.

Ῥγ. 0.073-0.076 μ., διάμ. στομ. 0.045 μ., διάμ. κοιλ. μετὰ λαβῶν 0.095 μ., διάμ. βάσης 0.022 μ. (Μαρινᾶτος 1970β, πίν. 6α).

3.2 (Δ291) Τρία τεμάχια ὀστέινου χρωματοτροίπτη, τὰ δύο συγκολλημένα (πίν. 3).

Ἐπιφάνεια ὠχροκίτρινη, διατηρεῖ ὀξειδωση. Σχήμα ἐπίμηκες, ἐλαφρὰ κοῖλο, ἄκρα πλευρῶν λειασμένα, γωνίες στρογγυλεμένες. Ἐσωτερικὰ στὸ ἄκρο σώζει ἀμυδρὸ ἶχνος ἐρυθροῦ χρώματος.

Σωζ. μῆκ. 0.062 μ., πλάτ. 0.033 μ., πάχ. 0.005 μ.

3.3 (Δ293) Τμήμα ὀστέινου χρωματοτροίπτη, συγκολλημένο (πίν. 3).

Ἐπιφάνεια ὠχροκίτρινη, διατηρεῖ ὀξειδωση. Σχήμα ἐπίμηκες, κοίλης διατομῆς, ἄκρο σωζόμενης μακρᾶς πλευρᾶς λειασμένο, στενῆς πλευρᾶς κομμένο κατακόρυφο.

Σωζ. μῆκ. 0.075 μ., σωζ. πλάτ. 0.036 μ., πάχ. 0.004 μ.

ΤΑΦΟΣ 4

Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο, ανασκάφηκε πλήρως τὸ 1970¹⁸ (εἰκ. 27-29).

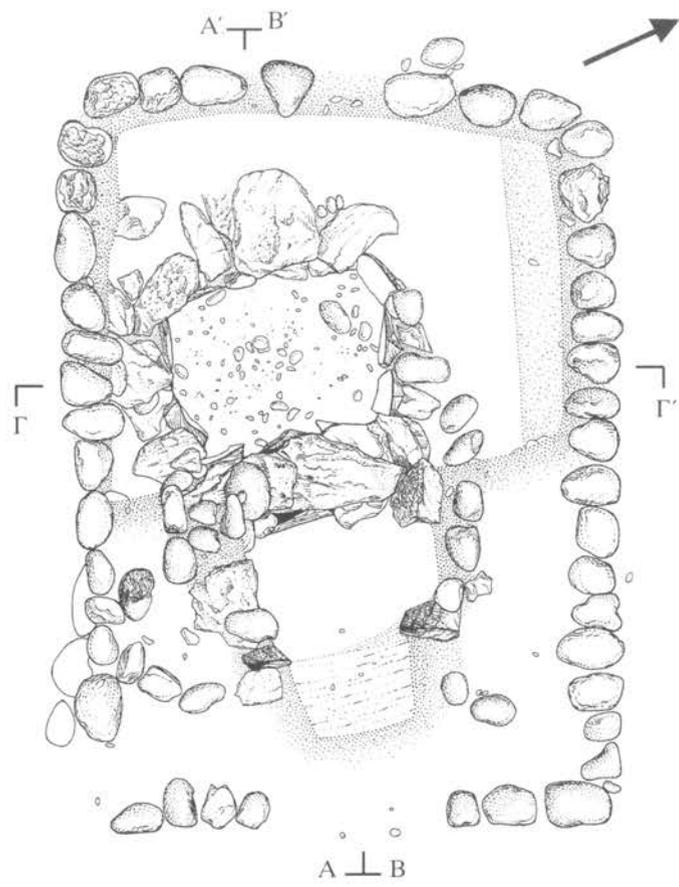
Ὁ τάφος περικλείεται μέσα σὲ ὀρθογώνιο περίβολο (διαστ. βόρ. 3.80 μ., δυτ. 2.80 μ., νότ. σωζ. 3.60 μ., ἀνατ. 2.65 μ.) μὲ μακρὲς πλευρὲς ἀπολύτως εὐθύγραμμες πού κάμπτονται ἀνατολικά μὲ ὀρθὲς γωνίες. Οἱ πλευρὲς σχηματίζονται ἀπὸ ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.25-0.30 μ.), τοποθετημένες ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο σὲ μία σειρὰ καὶ χωρὶς μεταξύ τους σύνδεση. Οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο κυρίως ἐξωτερικά καὶ ἡ νότια πλευρὰ ἔχει ὑποκαταστήσει τὴ βόρεια τοῦ γειτονικοῦ τάφου 3. Ἀνατολικά ἀφήνεται στὸ κέντρο διόδος (πλάτ. 0.95 μ.).

Δυτικὰ τῆς διόδου, σὲ ἀπόσταση 1.00 μ. περίπου, ὀρθώνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο ἐγκάρσια τοποθετημένες πλάκες (διαστ. 0.50×0.30 μ. ἢ βόρεια, 0.40×0.20 μ.

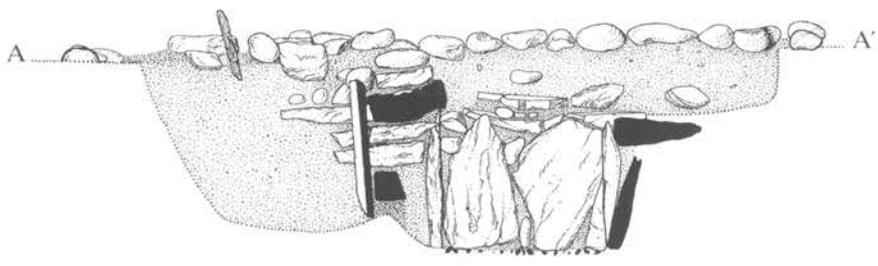

27. Ὁ τάφος 4, ἀπὸ ΒΔ. μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ του. Πίσω, στὴ σειρὰ, οἱ τάφοι 3 καὶ 2.

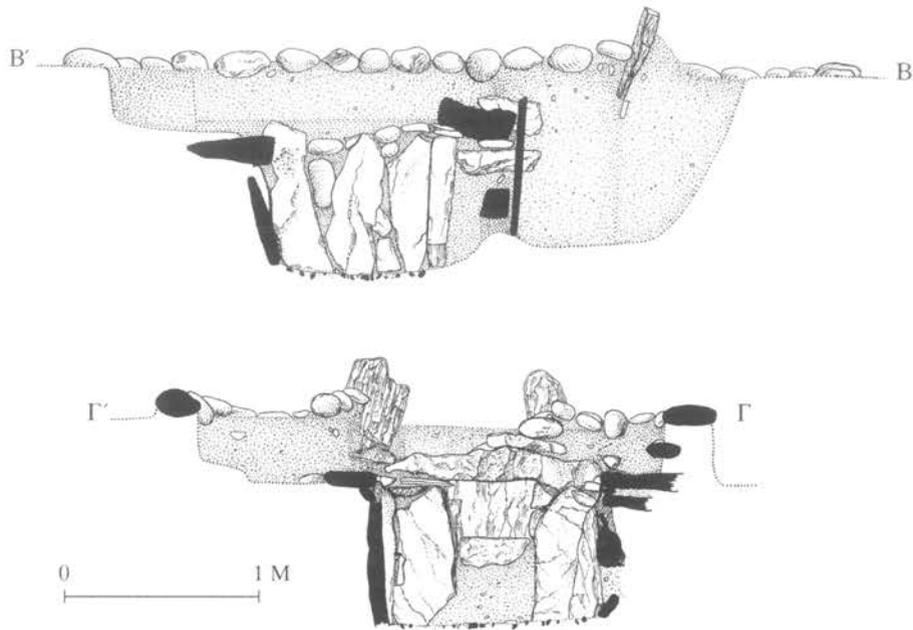
18. Μαρινάτος 1970β, 8-9, πίν. 4 καὶ 5α.

0 1 M

28. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 4.

29. Τομή Β'-Β καὶ τομή Γ'-Γ με ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου 4.

ἢ νότια) ὡς στήλες τοῦ τάφου. Τὸ τελειώμά τους εἶναι σήμερα φθαρμένο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀρχικὰ ἦταν γωνιώδεις με κορυφή στο μέσον. Λίγο μετὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ περιβόλου ἀρχίζει τὸ ὄρυγμα ποῦ σχηματίζει τετράπλευρο πρόθυρο, μήκους 1.15 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ 0.60 μ. στὴν ἀρχὴ μέχρι 1.05 μ. ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Τὸ ἀνατολικὸ τοῦ τοίχωμα κλίνει ἔντονα πρὸς τὸν πυθμένα σὲ βάθος 0.90 μ., ἐνῶ οἱ πλευρὲς εἶναι κατακόρυφες. Οἱ πλευρὲς αὐτὲς στέφονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, ἐνῶ ὁ ἐνδιάμεσος χώρος ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρόθυρο εἶχε καλυφθεῖ με πολλὲς ριχτὲς ποτάμιες πέτρες σὲ μία ἕως δύο στρώσεις. Βαθύτερα, κατ' ἀναλογία τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 3 καὶ ὅσων ἀνασκάφηκαν, εἰκάζεται ὅτι ἦταν γεμάτο καταρὰ χῶματα.

Στὸ τέραμα τοῦ προθύρου ἢ εἴσοδος βρέθηκε φραγμένη με μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (ὑψ. 0.75 μ., πλάτ. 0.40 μ., πάχ. 0.05 μ.) με ἀνώμαλο τελείωμα, τοποθετημένη κατακόρυφα ἐξωτερικὰ τοῦ ἀνοίγματος, διαμορφωμένου πλησιέστερα πρὸς τὴ νότια πλευρά (εἰκ. 30). Μετὰ τὴν πλάκα δημιουργεῖται βραχὺ στόμιο, ἐπενδυμένο με παχιὲς ἀσβεστολιθικὲς πέτρες ὀριζόντια τοποθετημένες, δύο νότια (μῆκ. 0.35 μ.), καὶ μία βόρεια (μῆκ. 0.40 μ.). Στὸ δάπεδό του παρόμοια πέτρα (διαστ. 0.38×0.18×0.18 μ.) σχηματίζει τὸ κατώφλι, 0.37 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου (εἰκ. 31).

Τὸ στόμιο γεφυρώνεται καὶ καλύπτεται ἀπὸ ἀνώμαλη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 1.20×0.40×0.20 μ.), ποῦ ἔχει μορφή ἀνωφλίου καὶ πατάει στερεὰ σὲ μεγάλες καὶ μικρὲς πέτρες σφηνωμένες στὶς πλευρὲς. Στὴν ἄκρη τοῦ στομίου, τὸ ἀνοιγμα ποῦ ἀποτελεῖ τὴν εἴσοδο ἔχει πλάτος κάτω 0.40 μ., ἐπάνω διευρύνεται σὲ 0.55 μ. λόγω τοῦ σχήματος τῶν πλακῶν, ἐνῶ τὸ ὕψος του εἶναι μόλις 0.28 μ.

30. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 4 μὲ φραγμένη τὴν εἴσοδο στὸν λάκκο.

31. Τὸ στόμιο τοῦ τάφου 4, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου.

32. Ὁ τάφος 4 πρὶν ἀνοιχθεῖ ὁ λάκκος, ἀπὸ Βορρά.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι ὀρθογώνιος (0.90×1.20 μ.) μὲ μακρὲς πλευρὲς τὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ καὶ ἔχει βάθος 0.70 μ. Φέρει ἐπένδυση ἀπὸ ὄρθιες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, μὲ σχετικὰ ἐπίπεδὴ τὴν ὄρατὴ ἐπιφάνεια (εἰκ. 27 καὶ 33). Ἡ πλατύτερη ἀπὸ τὶς στενὲς πλευρὲς τους πατάει στὸν πυθμένα, ἐνῶ ἡ πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν εἶναι συχνὰ ὀξυκόρυφη ἢ ἀπλῶς στενή¹⁹.

Ἡ ἐπένδυση παρουσιάζει συμμετρικὴ κατασκευή, μὲ δύο πλάκες (πλάτ. 0.35-0.40 μ.) νότια καὶ βόρεια, τέσσερις δυτικά, ἀκόμα μία λοξὰ στὴ ΝΔ. γωνία καὶ ἀπὸ μία δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ ΝΑ., ἀριστερὰ στὸν εἰσερχόμενον, εἶναι κατακόρυφη καὶ σχηματίζει ὄρθη γωνία μὲ τὴ γειτονικὴ τῆς στὸν Νότο, ἐνῶ ἡ ΒΑ. στὰ δεξιὰ, στέκει λίγο λοξὰ καὶ σχηματίζει ὀξεία γωνία μὲ τὴ βόρεια πλευρά (εἰκ. 31). Γενικὰ οἱ πλάκες τοῦ λάκκου ἐφάπτονται στὶς κατακόρυφες πλευρὲς τους, ἀλλ' ὅπου δημιουργοῦνται κενά, αὐτὰ κλείνονται μὲ μικρὲς ἐμβόλιμες πέτρες. Στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἐπάνω στὶς ὀξυκόρυφες ἀπολήξεις τῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στρωμένες περιμετρικὰ πλακωτὲς πέτρες, εὐθύγραμμα στὶς πλευρὲς καὶ λοξὰ στὶς γωνίες.

Τὸν λάκκο κάλυπταν πέντε μεγάλες ἀνώμαλες πλάκες ἀσβεστολίθου, ποὺ πατοῦσαν στὶς ὀριζόντιες πλακωτὲς πέτρες τοῦ χείλους (εἰκ. 32). Ἐμπρὸς ἦταν ἡ μεγαλύτερη ὄλων (1.90×0.85-0.50×0.20 μ.), παράλληλη πρὸς τὸ ἀνώφλι καὶ ἀπέληγε πολὺ πέρα ἀπὸ τὶς πλευρὲς. Δύο ἐγγάρσιες ἐγκοπὲς στὴ μία μακρὰ πλευρὰ δὲν ἀποκλείε-

19. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 12α.

ται να προήλθαν από τη λατόμηση ή να βοήθησαν κατά τη μεταφορά της μέχρι τον τάφο. Οί άλλες τέσσερις, αρκετά μικρότερες (0.95x0.35 μ., 0.85x0.40 μ., 0.75x0.50 μ., 0.58x0.35 μ. και πάχους ποικίλου) παράλληλες ως προς την κατεύθυνση της εισόδου, πατούσαν με το ένα άκρο τους επάνω στη μεγάλη πλάκα και με το άλλο στο δυτικό χείλος του λάκκου. Έκει άλλες, ακόμα μικρότερες, άκουμπισμένες επάνω τους ή μόνον στο χείλος, σχημάτιζαν είδος περιθωρίου.

Το γνωστό υπέργειο ορθογώνιο επίπεδο με κτιστές πλευρές επάνω από τις πλάκες δεν μαρτυρείται, ούτε φαίνεται σε ανασκαφικές φωτογραφίες. Η ύπαρξη του όμως πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη, έφ' όσον κατά σημείωση του ήμερολογίου, οί καλυπτήριες πλάκες ήταν 0.30-0.40 μ. βαθύτερα από τη στάθμη του έξωτερικού περιβόλου και στίς φωτογραφίες παρουσιάζεται ο λιθοσωρός, καθαρισμένος ήδη από τά χώματα, να βρίσκεται υψηλότερα από τις πλάκες της όροφής (είκ. 32).

Μέσα στον λάκκο, στο μέσον περίπου του ύψους του, βρέθηκαν πολλά όστά και τουλάχιστον τέσσερα κρανία (είκ. 33-34), τοποθετημένα στή σειρά, κατά μήκος της

33. Ο λάκκος του τάφου 4 κατά την ανασκαφή, από ΝΑ. Στο δυτικό τμήμα, συγκεντρωμένα όστά.

34. Κρανία, ὀστά καὶ πτερίσματα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 4, ἀπὸ ΝΑ.

νότιας πλευρᾶς του. Τὰ ὀστά, κυρίως μακρὰ ἀπὸ χέρια καὶ πόδια, καθὼς καὶ τμήματα ἀπὸ λεκάνες, ἦταν παραμερισμένα καὶ σπρωγμένα στὸ βάθος, πρὸς τὴ δυτικὴ πλευρά. Ἐμπρὸς τους, περὶ τὸ κέντρον τοῦ τάφου καὶ σὲ κάποια ἀπόσταση μεταξὺ τους, βρέθηκαν δύο σκύφοι (4,1)²⁰ καὶ ἕνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης.

Νεκροὶ τρεῖς ἕως τέσσερις.

Εὐρήματα

4,1 (Κ62.9318) Κωνικὸς σκύφος, συγκολλημένος, σχεδὸν ἀκέραιος (πίν. 4).

Πηλὸς καθαρὸς μελανός, ἐπιφάνειες ὅμοιες, ἀνώμαλες ἀλλὰ ἔντριπτες. Σῶμα ἀσύμμετρο κωνικὸ ἕως ἐλαφρῶς καμπύλο, χεῖλη κακοσχηματισμένα κυματιστά, βάση ἐπίπεδη.

Ῥψ. 0.044-0.052 μ., διάμ. στομ. 0.09-0.08 μ., διάμ. πυθμ. 0.035 μ.

4,2 (Δ292) Ὄστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, μὲ φθορές (πίν. 4).

Ἐπιφάνεια ὠχρή, διατηρεῖ ὀξειδωση, σχῆμα ἐπίμηκες, διατομὴ ἡμικυλινδρική, ἡ ἀπόληξη τῶν ἄκρων λεπτύνεται.

Μήκ. 0.095 μ., πλάτ. 0.034 μ., πάχ. 0.004 μ.

(Ἐκ παραδρομῆς στὸν Κατάλογο τοῦ Μουσείου γράφηκε τόπος εὐρέσεως ὁ τάφος 24).

20. Ἄλλος σκύφος δὲν σώζει ἔνδειξη τάφου 4.

ΤΑΦΟΣ 5

Λακκοειδής κυκλικός με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Το 1970-71 ανασκάφηκε ολόκληρος, εκτός από το πρόθυρο.

Ο τάφος περικλείεται μέσα σε ορθογώνιο περίβολο (μέσων διαστ. 4.80x3.50 μ.) που παρουσιάζει ελάχιστες φθορές (εικ. 35-38). Η βόρεια πλευρά είναι λίγο κατεστραμμένη και στο μεσαίο τμήμα της οι πέτρες δεν πατούν οριζόντια στο χώμα, αλλά λοξά ή μία σε τμήμα της άλλης κατά τρόπο που θυμίζει το ΠΕ σύστημα τοιχοποιίας της Ιχθυάκανθας²¹. Η ΒΑ. γωνία του καλύπτεται κάτω από τη ΝΔ. γωνία του περιβόλου του τάφου 9. Από τη δυτική πλευρά σώζεται περίπου το μισό τμήμα, ενώ η ΝΔ. γωνία του διακόπτεται ή καλύπτεται από πλάκες του παιδικού ορθογωνίου τάφου 5α. Ακέραιη είναι μόνον η νότια πλευρά, σχηματισμένη από μικρές πέτρες και φαίνεται να αποκλίνει ελαφρά από τον γειτονικό περίβολο του τάφου 4. Στη μέση της ανατολικής πλευράς υπάρχει άνοιγμα 0.95 μ. Το προς νότον τμήμα της σχηματίζεται με διπλή σειρά πέτρες. Η εξωτερική (ανατολικότερη) βρίσκεται ελάχιστα υψηλότερα από την άλλη και πιθανόν να αποτελεί μεταγενέστερη διόρθωση για να ευθυγραμμισθεί με το προς βορράν τμήμα, που είχε μόνον μία.

Άμεσως μετά το άνοιγμα του περιβόλου, φαίνεται να αρχίζει ο σχηματισμός του προθύρου, διότι στο επίπεδο του αρχαίου δαπέδου και σε έκταση μήκ. 1.20 μ. περίπου ο χώρος είναι γεμάτος ποτάμιες πέτρες, ανακατεμένες με λίγες τραχιές.

Η θέση της εισόδου έχει ανασκαφεί από την πλευρά του λάκκου και το άνοιγμα παραμένει κλειστό με μία τετράπλευρη σχιστόπλακα (0.60x0.40 μ.), που είναι λοξά κομμένη στην κορυφή και έχει από το χείλος του λάκκου άλλ' όχι από τον λιθοσωρό (εικ. 36 και 39). Γενικά φαίνεται μετακινήμενη, γιατί πατάει σε χώματα, περί τα 0.15 μ. υψηλότερα από το κατώφλι, και είναι τοποθετημένη λοξά ως προς την κατεύθυνση του στομίου. Από την κατασκευή της εισόδου σώζεται το χαμηλότερο μέρος του σφηνοειδούς στομίου, που στενεύει προς την πλευρά του λάκκου, πλάτους κάτω 0.37 μ., άνω 0.30 μ. και μήκους ίσου προς το πάχος της κτιστής επενδύσεως του λάκκου. Η βάση του καλύπτεται ολόκληρη από μία πέτρα (μήκ. 0.25 μ.), που χρησιμεύει για κατώφλι και βρίσκεται επάνω από τον πυθμένα του λάκκου, στο ύψος του τρίτου δόμου. Το ανώτερο μέρος του στομίου παρουσιάζει εικόνα συγκεχυμένη και έχει μερικώς αφαιρεθεί. Μόνον στην επιφάνεια του εξωτερικού χώρου σώζονται, ως επίστεψη των παρειών του προθύρου, δύο επάλληλες ασβεστολιθικές πλάκες στρωμένες νότια (μέγ. διαστ. 1.05x0.30 μ.) και μία βόρεια (εικ. 35, 37, 39), που ακολουθούν τη γραμμή της σφηνοειδούς χαράξεως του στομίου.

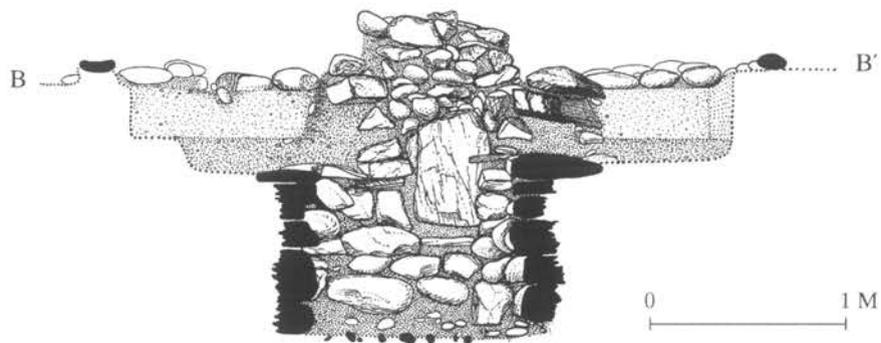
Ο λάκκος είναι κυκλικός (διαμ. 1.00-1.10 μ., βάθ. 0.90 μ.) με δάπεδο λιθόστρωτο και κτιστά τοιχώματα. Πά υλικό χρησιμοποιήθηκαν ποτάμιες και τραχιές πέτρες, όμοιου περίπου μεγέθους σε όλους τους δόμους, εκτός από τον ανώτατο, στην επιφάνεια του χείλους, όπου στρώθηκαν πέτρες λεπτότερες, κατά το δυνατόν επίπεδες. Μία από αυτές έχει μήκος 0.85 μ.

Παρά το κυκλικό του σχήμα, ο λάκκος ήταν καλυμμένος με τρεις επιμήκεις και ανώμαλες ασβεστολιθικές πλάκες, στρωμένες με τη μεγάλη τους διάσταση εγκάρσια

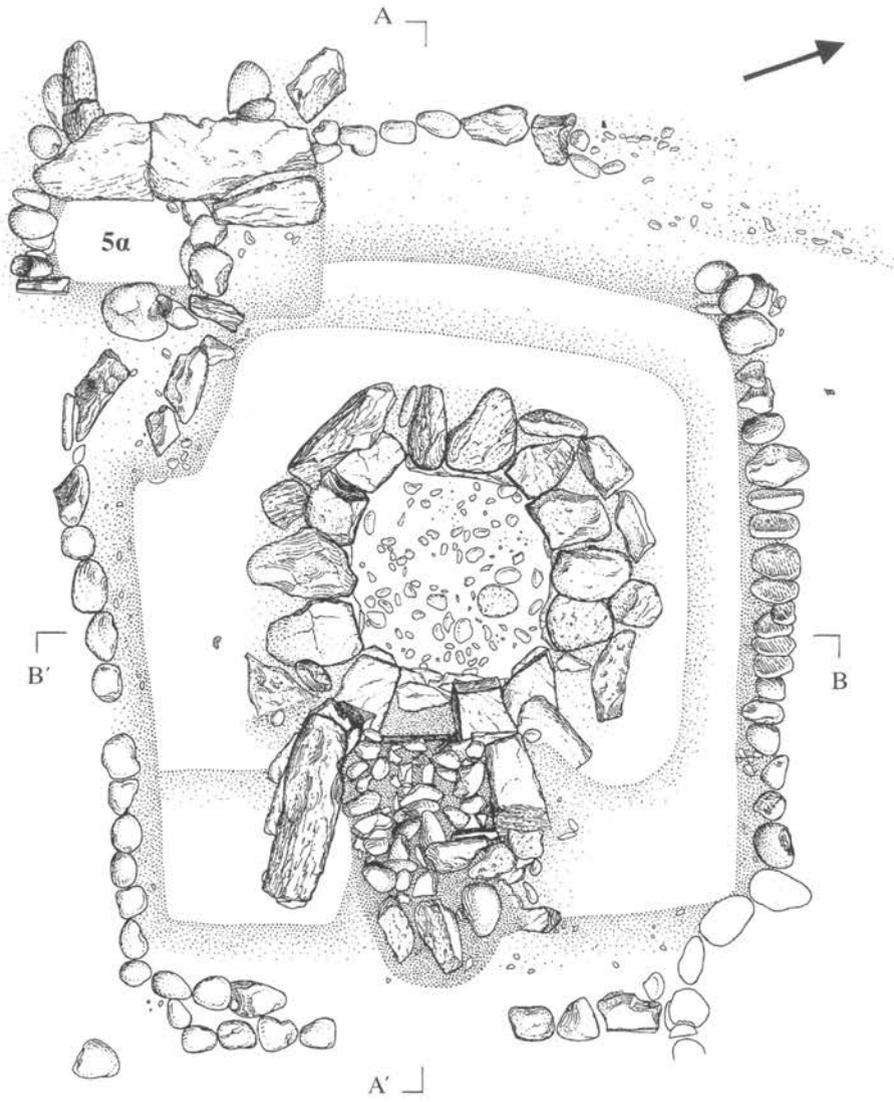
21. Βλ. και Παντελίδου Γκόφα 1997β, 46, πίν. 18.

35. Ὁ τάφος 5 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

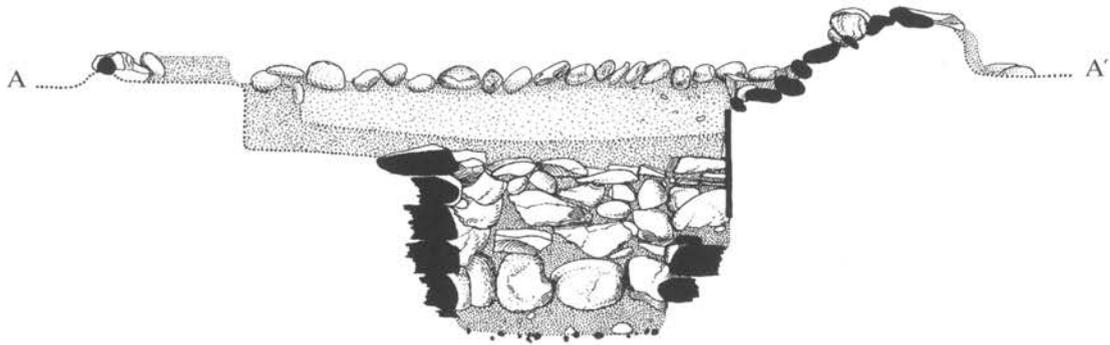

36. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 5. Ἐγκάρσια τομὴ B-B' μετὰ ὄψη τῆς ἀνατολικῆς παρεΐας.

37. Κάτοψη των τάφων 5 και 5α.

0 1 M

38. Τομή Α-Α' του τάφου 5.

39. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 5 μὲ τὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου, ἀπὸ δυτικά.

πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου (διαστ. πλακῶν: 1.30×0.75×0.28 μ., 1.10×0.50 μ., 1.60×0.50 μ.). Οἱ καλυπτήριες εἶχαν τοποθετηθεῖ σὲ βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπάνω τους εἶχε προστεθεῖ χῶμα ἕως ἐπάνω (εἰκ. 40). Ἐξω ἀπὸ τὸν τάφο, στὴ ΝΑ. γωνία, μεταξὺ τῆς πρώτης καλυπτήριας πλάκας καὶ τῆς πλάκας εἰσόδου βρέθηκε τὸ δίωτο πιθόσχημο μὲ λαμὸ 5,2.

Ἐξωτερικά, ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου, ποτάμιες πέτρες σχημάτιζαν ὀρθογώνιο πλαίσιο, μὲ μία στρώση στὶς τρεῖς πλευρὲς καὶ δύο στὴ νότια. (Στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς, εἰκ. 2, οἱ ἐξωτερικὲς του διαστάσεις εἶναι περίπου 1.50×2.00 μ.)

Μέσα στὸν λάκκο, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο, τὰ ὁστὰ ἦταν πολλὰ καὶ τὰ κρανία δεκατρία. Τὸ ὑψηλότερο στρώμα μὲ ὁστὰ ἀπὸ κνήμες, σπονδύλους, δάκτυλα καὶ σιαγόνες φάνηκε σὲ βάθος 0.40 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ σὲ ὅλα περίπου τὰ σημεῖα τοῦ λάκκου. Ἀπὸ τὸ βάθος αὐτὸ ἄρχισε νὰ ξεχωρίζει σκελετὸς ὀκλάζοντος ἀνδρὸς κατὰ χώραν, μὲ τὰ δύο χέρια λυγισμένα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τοὺς πήχεις ἀκουμπισμένους σὲ μία πλάκα (εἰκ. 41). Τὸ κεφάλι, στραμμένο πρὸς Ἀνατολάς, ἦταν πολὺ κοντὰ στὸ νότιο τοίχωμα. Στὸ κρανίο καὶ τὸν σκελετὸ ἀκουμποῦσαν τὰ ὑπολείμματα παιδικοῦ κρανίου καὶ σκελετοῦ, ἐνῶ στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ τάφου, μαζὶ μὲ ἄλλα ὁστὰ βρέθηκαν τμήματα πέντε ἀκόμα κρανίων.

40. Ο τάφος 5. Το ορθογώνιο πλαίσιο επάνω από τη θέση του λάκκων, ο λιθωσσορός και στο κέντρον οί καλυπτήριες πλάκες.

Σε χαμηλότερα στρώματα υπήρχαν διάφορα οστά παραμερισμένα νότια, βόρεια και δυτικά, ενώ το τμήμα εμπρός από το άνοιγμα ήταν γενικά καθαρό. Μεταξύ αυτών σημειώνεται κρανίο νηπίου δύο μηνών, σιαγόνα παιδιοῦ ἕξι ἐτῶν και δύο συμπιεσμένα κρανία πού ἀνήκαν σέ ἰσχυροὺς ἄνδρες, ὁ ἓνας νέος, ὁ ἄλλος ἡλικιωμένος²². Κάτω ἀπὸ ἄλλο, σχεδὸν ἀκέραιο, κρανίο βρέθηκε σέ βάθος 0.70 μ. περίπου τὸ τμήμα πυξιδόσχημον ἀγγείου 5,1 πού περιεῖχε και αὐτὸ τμήμα κρανίου, δόντια και μικρὰ ὀστά (εἰκ. 42). Τέλος, σὸ χαμηλότερο στρῶμα μεταξὺ τῶν ὀστῶν βρέθηκαν διάφορα μεμονωμένα κτερίσματα: χάλκινο ἔλασμα (5,3), τρεῖς λεπίδες, τρία ἀπολεπίσματα και μία φολίδα ὀψιανοῦ (5,7 ἕως 5,11), ὠσειδῆς μαρμάρινος τριπτήρας (5,6), τμήμα ὀστίνου χρωματοτρίπη²³, λίθινος ὑπερός (5,4) και χάνδρα σταγονόσχημη ἀπὸ ὀρεῖα κρῦσταλλο (5,5).

Κρανία δεκατρία.

22. Οἱ διαπιστώσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν E. Breitingger.

23. Δὲν ἐντοπίσθηκε σὸ Μουσεῖο.

41. Σκελετός στη μέση του λάκκου του τάφου 5, με τὰ χέρια ἀκονμπισμένα σὲ πλάγια. Πίσω του, παιδικὸ κρανίον.

42. Τὸ ἀγγεῖο 1 τοῦ τάφου 5 μεταξὺ παραμερισμένων ὀστέων.

Ευρήματα

5,1 (K56.9292) Πυξιδόσχημο άκέραιο, έλλι-
πές κατά μία απόφυση (πίν. 5).

Πηλός καθαρός καστανέρυθρος, επιφάνεια
άδρη ώχροκάστανη, έσωτερικά άδρότερη.
Όπτηση καλή. Σώμα σφαιρικό πιεσμένο,
λαμός πολύ χαμηλός κυλινδρικός, στη ρίζα
του πολύ ρηχή αϋλάκωση, βάση όριζόντια με
άνωμαλίες. Στην κοιλιά τέσσερα διαμετρικά
άντιθετα κωνικά επιθήματα.

Ύψ. 0.077 μ., διάμ. στομ. 0.07 μ., διάμ. κοιλ.
0.096 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

5,2 (K48.9276) Δίωτο πιθόσχημο με λαμό, συγ-
κολλημένο και λίγο συμπληρωμένο (πίν. 5).

Πηλός καθαρός σπογγωτός, καστανέρυθρος,
βαφή όμοια έξωτερικά και περι τó στόμιο
έσωτερικά, έντριπτη. Λαμός κυλινδρικός έως
χωνοειδής, χείλος καμπύλο, σώμα πιεσμένο
σφαιρικό, βάση επίπεδη. Δύο όριζόντιες ται-
νωτές λαβές άνυψωμένες.

Ύψ. 0.097 μ., διάμ. χείλ. 0.082 μ., διάμ. κοιλ.
0.116 μ., διάμ. βάσης 0.056 μ.

5,3 (Δ29) Χάλκινο έλασμα, άποκομμένο στο
ένα άκρο (πίν. 5).

Περίγραμμα επίμηκες καλυκόσχημο. Έ κο-
ρυφή σχηματίζεται από δύο συνεχόμενες καμ-
πύλες (ή μία άποκομμένη), που περιέκλειαν
από μία όπή άναρτήσεως. Έ βάση διευρύνε-
ται και άπολήγει ευθύγραμμη.

Μήκ. 0.046 μ., μέγ. πλάτ. 0.031 μ., πάχ. 0.001 μ.

5,4 (Δ32) Λίθινος ύπερος, άκέραιος (πίν. 5).

Λίθος έλαφρύς, πορώδης, λευκωπός, επιφά-
νεια καστανή από την όξειδωση, στην κορυ-
φή καστανόφαιη. Διατομή ασύμμετρα έλλει-
ψοειδής, τó ένα άκρο κομμένο ευθύγραμμο
και λειασμένο, τó άλλο λεπτύνεται προς καμ-
πύλη κορυφή.

Μήκ. 0.035 μ., μέγ. διάμ. 0.016 μ.

5,5 (Δ33) Σταγονόσχημη χάνδρα από όρεία
κρύσταλλο (πίν. 5).

Έ επιφάνεια σώζει επίμηκη σημεία κατεργα-
σίας. Στο πλατύ άκρο φέρει όπή άναρτήσεως,
άνοιγμένη από τις δύο όψεις.

Μήκ. 0.024 μ., πάχ. 0.006 μ.

5,6 (Δ31) Μαριάρινος τριπτήρας, άκέραιος
(πίν. 5).

Μάρμαρο λευκωπό με λευκές φλεβώσεις,
σχήμα ώσοειδές, ή μία επιφάνεια επίπεδη, ή
άλλη προς την κορυφή έξογκωμένη, λεπτύνε-
ται και πλαταίνει προς τó τέρμα.

Μήκ. 0.07 μ., μέγ. πλάτ. 0.035 μ., μέγ. πάχ.
0.027 μ.

5,7 (Δ28α) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας, τριγωνικής
διατομής, πλευρές ευθύγραμμες.

Μήκ. 0.02 μ., πλάτ. 0.006 μ., πάχ. 0.002 μ.

5,8 (Δ28β) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης διατομής, φτέρινα πολύπλευρη, πλευρές
ευθύγραμμες.

Μήκ. 0.025 μ., πλάτ. 0.013 μ., πάχ. 0.003 μ.

5,9 (Δ30α) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Μεσαίο τμήμα άπλης λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης διατομής, πλευρές παράλληλες.

Μήκ. 0.024 μ., πλάτ. 0.008 μ., πάχ. 0.0023 μ.

5,10 (Δ30β) Φολίδα όψιανού (πίν. 5).

Τετράπλευρη φολίδα. Τó βολβικό άκρο της
έχει διαμορφωθεί σε μέτωπο ξέστρου με ευ-
θείες και αντίστροφες άπολεπίσεις.

Μήκ. 0.023 μ., πλάτ. 0.025 μ., πάχ. 0.007 μ.

5,11 (Δ30γ-ε) Τρεις φολίδες όψιανού (πίν. 5).

Άμορφα τεμάχια, μήκ. 0.02-0.018 μ., πλάτ.
0.012-0.014 μ., πάχ. 0.004-0.008 μ.²⁴

24. Τα λοιπά σκευή, που άποδίδει ό Rambach II, 2000, 258-259 στον τάφο 5, έχουν άλλη προέλευση.

43. Ὁ παιδικὸς τάφος 5α, ἀπὸ νότια.

ΤΑΦΟΣ 5α

Λακκοειδῆς παιδικός. Ἀνασκάφηκε τὸ 1970-71 (εἰκ. 37 καὶ 43).

Τάφος σχηματισμένος στὴ θέση τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5 (εἰκ. 37)²⁵. Ὁ λάκκος, βάθους 0.20 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, εἶναι ὀρθογώνιος (διαστ. 0.66 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 0.48 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ.). Οἱ πλευρές του βόρεια καὶ νότια φέρουν κτιστὴ ἐπένδυση ἀπὸ κροκάλες σὲ δύο-τρεῖς στρώσεις, ἐνῶ ἀνατολικά καὶ δυτικά παρέμειναν ἀκάλυπτες. Στὴ μία ἀπὸ αὐτές, τὴ δυτικὴ, τὸ χεῖλος καλύπτεται ἀπὸ μία μεγάλη καὶ πλατιὰ ἐπίπεδη πλάκα, χωρισμένη στὴ μέση (μῆκ. 1.45 μ., μέγ. πλάτ. 0.44 μ.), ποὺ προεκτείνεται πολὺ πέρα τῶν ὀρίων τοῦ λάκκου, ὑποκαθιστώντας μάλιστα καὶ τέσσερις-πέντε πέτρες τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5. Μετὰ τὴν πλάκα, δυτικότερα, ἀκολουθώντας περίπου τὴ χάραξη τῶν πλευρῶν τοῦ μικροῦ λάκκου, εἶναι στρωμένες στὸ δάπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ μία ἐπιμήκης πέτρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἀνατολικά, ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ τέρματα τῆς βόρειας καὶ νότιας κτιστῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στημένες ὀρθιες ἀπὸ μία ἀβεστολιθικὴ πλάκα, ἢ πρὸς Νότον μὲ ἀνώμαλο τελείωμα καὶ ἡ ἄλλη μὲ μία πλευρὰ λοξή. Τὸ μεταξὺ τους διάστημα φράσσεται ἀπὸ μία ὀγκώδη πέτρα (μῆκ. 0.33 μ.) καὶ μία παράπλευρη, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἄκρο πρὸς Νότον (πλάτ. 0.17 μ.) εἶναι κενό. Γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες.

25. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 44, πίν. 16β.

ΤΑΦΟΣ 6

Λακκοειδής με λίθινη ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνασκάφηκε τὸ 1970, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο (εἰκ. 44-46).

Ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου δὲν σώθηκε τὸ ἐλάχιστο ἴχνος, οὔτε ὑπάρχει σχετική μνεία στὸ ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς²⁶. Ἄν πράγματι ὑπῆρχε, θὰ ἦταν σὲ ὑψηλότερο στρώμα, ἴσως στὴν ἴδια στάθμη μὲ τοὺς περιβόλους τῶν τάφων 3, 4 καὶ 5.

44. Ὁ τάφος 6 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ προθύρου, μία ὀρθογώνια πλάκα τοποθετημένη ὀριζόντια.

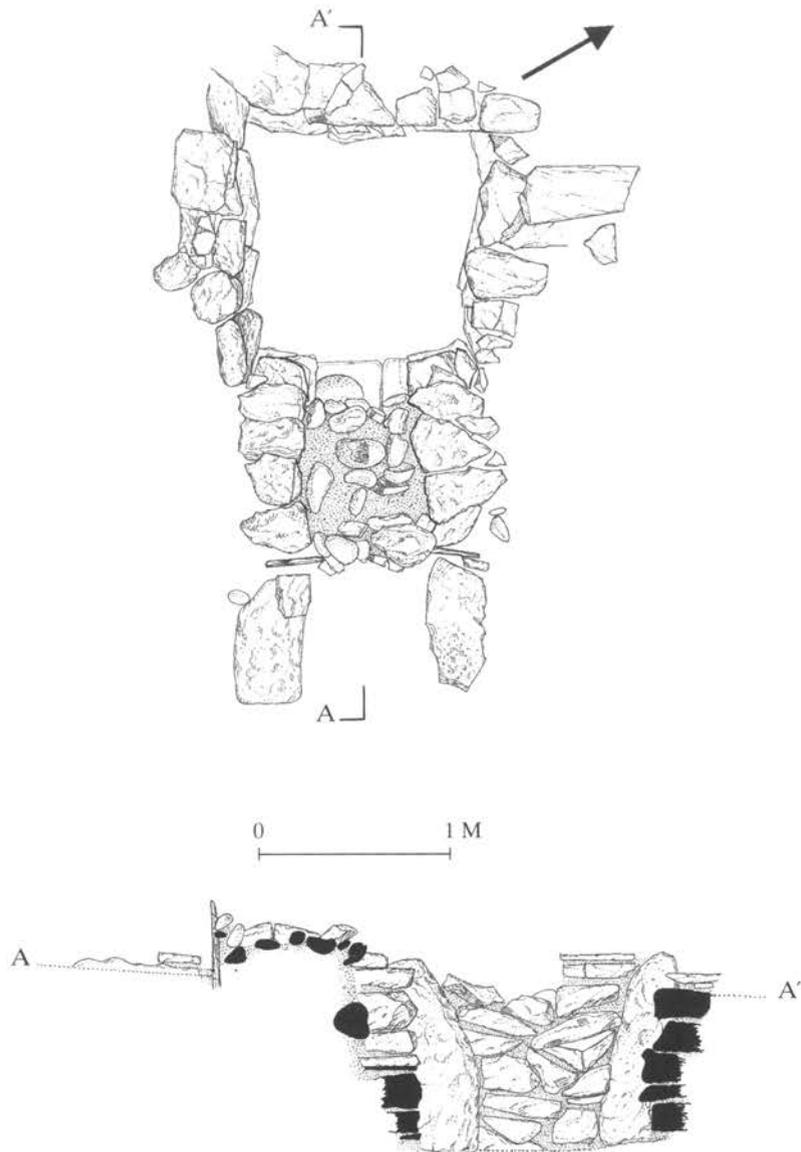
26. Στὸ ἡμερολόγιο 29.9.72-4.10.72 ἀναφέρεται ἀποκάλυψη τμήματος περιβόλου τοῦ τάφου 6, ἀλλὰ, ὅπως πιστοποιεῖται ἀπὸ παλαιότερο σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου, τὸν ἀρ. 6 εἶχε λάβει ὁ κατωτέρω περιγραφόμενος τάφος 8. Ἐξ ἄλλου στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἔχει τὸν ἀριθμὸ 7.

Κατὰ τὸ διάστημα πὺ μесоλάβησε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970 μέχρι τὸ 2000 ὁ λάκκος ὑπέστη σημαντικὰς ζημιὰς. Ἡ τοιχοδομία τῆς δυτικῆς παρειάς ἔχει χαλαρώσει. Μεγαλύτερη βλάβη ἔχουν ὑποστῆ οἱ τοῖχοι τῆς βόρειας καὶ νότιας παρειάς ἀπὸ τὰ νερά πὺ εἰσρέουν μέσω τῶν χαλαρῶν χωμάτων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ χῶρο, ἐνῶ εἰδικὰ ἡ νότια φαίνεται νὰ ἔχει πρόχειρα ἐπιδιορθωθεῖ ἀπὸ τὸν φύλακα. Ἀλώβητη διατηρήθηκε ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ μὲ τὴν εἴσοδο (εἰκ. 47).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι περίπου τετράγωνος (διαστ. νότ. καὶ δυτ. 1.30 μ., βόρ. 1.20 μ., ἀνατ. 1.17 μ., βάθ. 1.00 μ.) καὶ φέρει ἐπένδυση ἀπὸ λίθους καὶ πλάκες. Ὁ πυθμὸς καλύπτεται μὲ χῶμα ἀμμῶδες. Οἱ παρεῖες τοῦ εἶναι κτισμένες μὲ ἀκατέργαστες πέτρες τοποθετημένες μπατικά καὶ δρομικά μὲ τὴν ὀμαλότερη ἐπιφάνεια στὴν ὄψη. Στὴ βόρεια καὶ νότια παρεῖα ἡ τοιχοποιία διακόπτεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς γωνίες καὶ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ὄρθιες πλάκες. Ὅλες βρίσκονται στὴν ἴδια εὐθεία μὲ τὴν κτιστὴ ἐπένδυση, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν πὺ τοποθετήθηκε λίγο λοξὰ στὴ ΒΔ. γωνία. Οἱ πλάκες (ὑψ. 0.85 μ. ἔως 1.05 μ. καὶ πλάτ. ἀπὸ 0.40 μ. ἔως ἐλάχιστα ἑκατοστὰ στὴν κορυφή) εἶναι στημένες μὲ τὴν πλατύτερη τῶν στενῶν πλευρῶν κάτω καὶ τὴν ὀξύτερη ἄνω.

45. Ὁ τάφος 6 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

46. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 6.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ οἱ τρεῖς κατώτατοι δόμοι εἶναι κτισμένοι συνεχεῖς, ἐνῶ στὸ μέσον τοῦ τρίτου σὲ ὕψος 0.40 μ. ὑπάρχουν δύο σχιστολιθικὲς πλάκες ἐνωμένες, συνολικοῦ μήκους 0.68 μ. (εἰκ. 47). Στὴ συνέχεια σχηματίζεται ἡ εἴσοδος, ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ τοιχάρια κτισμένα μὲ ἐπάλληλες πλακωτὲς πέτρες. Οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὸ στόμιο, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τους πλευρὰ, ποὺ βλέπει στὸν λάκκο, δὲν φθάνουν ἕως τὰ ἄκρα καὶ ἀφήνουν στὶς γωνίες μεγάλα κενά.

Τὸ ἄνοιγμα στὸ μέσον τῆς πλευρᾶς (πλάτ. 0.40 μ. κάτω καὶ 0.50 μ. ἄνω) βρέθηκε κλεισμένο καὶ κτισμένο μὲ πέτρες²⁷. Ἡ τοίχιση τοῦ ανοίγματος ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν

27. Ἡ τοίχιση σώζεται σὲ ἀνασκαφικὴ φωτογραφία πολὺ σκοτεινὴ.

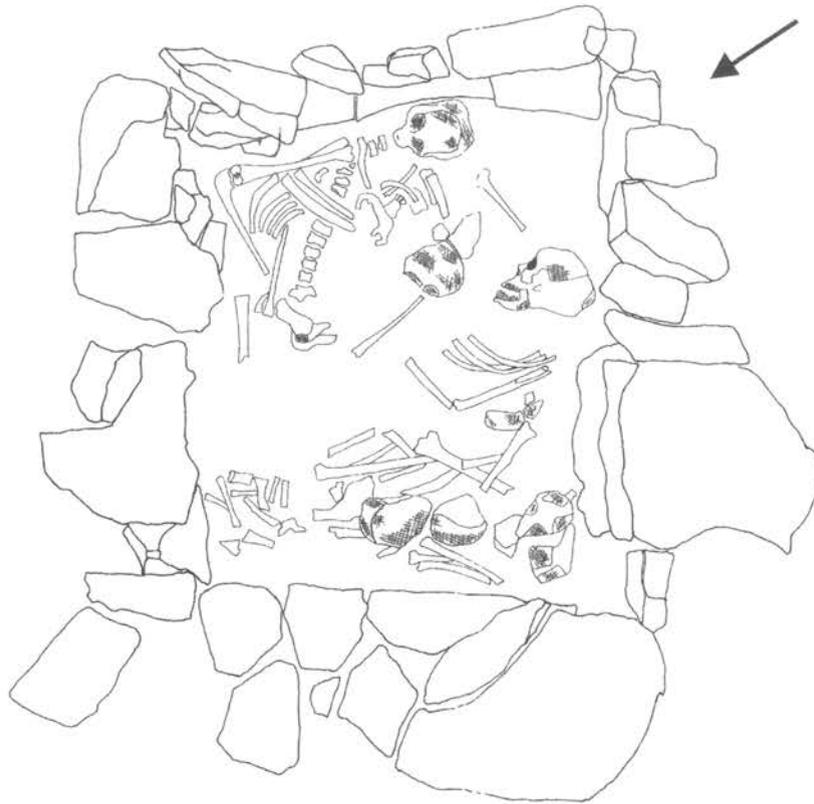
47. Η ανατολική πλευρά τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6.

48. Πλάκα ἐπάνω στὸν πυθμένα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6.

ἀνασκαφή, καὶ μέσα στὸ στόμιο βρέθηκαν κυλισμένες σὲ θέση λοξή μία μεγάλη καὶ μία μικρότερη πέτρα.

Πέρα ἀπὸ τὴν εἴσοδο, τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου παραμένει ἄσκαφο καὶ ὁ χῶρος του ἔχει καλυφθεῖ μὲ ριχτὲς πέτρες, πλαισιωμένες βόρεια καὶ νότια σὲ μῆκος 1.10 μ. ἀπὸ πλακωτὲς πέτρες στὴ σειρὰ (εἰκ. 45-47). Μία ἀπ' αὐτὲς φαίνεται λαξευμένη καὶ εἶναι περίπου ὀρθογώνια (εἰκ. 44). Στὸ τέρμα τους στέκει ὄρθια ἀπὸ μία σχιστολιθική πλάκα ποὺ προβάλλει 0.30 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος στὸν Νότο, μὲ τελείωμα φθαρμένο, ἐνῶ ἡ βόρεια ἔχει κοπεῖ στὸ ὕψος τοῦ δαπέδου. Ἐπὶ πλέον, ἔμπρὸς ἀπὸ τὶς ὄρθιες

49. Κάτοψη τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6 με ὄστα καὶ κρανία κατὰ χώραν. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο.

σχιστολιθικές καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ βορείου καὶ νοτίου πλαισίου τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου, εἶναι στρωμένη ἀπὸ μία ἐπιμήκης πλάκα (διαστ. περίπου 0.65×0.30 μ.).

Ὁ τάφος εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ δύο ὀγκώδεις πλάκες (πιθανὸν σχιστολίθου) καὶ στὴν περίμετρό τους, κατὰ τὴ ΒΔ. γωνία, ἦταν συγκεντρωμένες μερικές ἀκατέργαστες πέτρες.

Μέσα στὸν λάκκο ὑπῆρχαν πολλὰ ὄστα καὶ δώδεκα συνολικά κρανία, ἀκέραια ἢ φθαρμένα, σὲ διάφορα ὕψη. Τὸ στρώμα τῶν ὀστῶν ἄρχιζε σὲ βάθος 0.50-0.60 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος (εἰκ. 49). Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρὸς σὲ θέση συνεσταλμένη, ἀκριβῶς ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο καὶ ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, με τὸ κεφάλι στὴν Ἀνατολή. Δίπλα στὸν σκελετὸ βρέθηκαν τρία δόντια ζώου, τὸ ἓνα προβάτου, καὶ ἐπάνω στὸ στήθος τοῦ νεκροῦ ὑπῆρχαν τὰ ὑπολείμματα ἄλλου κρανίου. Ἀκόμα ἓνα κρανίον, συμπιεσμένο, ἦταν στὸ μέσον τῆς νότιας παρεῖας, ἐνῶ τὰ περισσότερα κρανία καὶ ὄστα βρέθηκαν παραμερισμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε ὁμάδα ἀγγείων πὸν περιλαμβάνει ἀκέραια προχοῖσκη σὲ πλάγια θέση (6,1) καθὼς καὶ ἓνα μελανὸ ὄρθιο (ἴσως κάποιον ὄστρακο, ἀλλὰ ἀγγεῖο δὲν ὑπάρχει), τὸ ἀγγεῖο 6,3 καὶ τὸ ἐγκάριατο «κάλυμμα» πυξίδας 6,2. Τὰ ὄστα ἔφθαναν ἕως τὸ δάπεδο καὶ ἀνάμεσά τους, περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου, βρέθηκε ἀνεστραμμένος ὁ κωνικὸς σκύφος 6,4, τὸ τμήμα ἀρυβαλλοειδοῦς 6,5 καὶ δόντι μεγάλου ζώου, ἴσως λέοντος, καθὼς καὶ κομμά-

τια οστέινου χρωματοτρίπτη (6,6). Τέλος, στὸν πυθμένα, στὴ ΒΑ. γωνία ὑπῆρχε σὲ θέση ὀριζόντια μία, περίπου τετράγωνη, σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.43×0.40×0.12 μ.), πολὺ παχιά γιὰ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε κάποτε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς εἰσόδου καὶ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν ὀριζόντια πλάκα τοῦ προθύρου (εἰκ. 48). Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχαν κάποτε ἐπάνω τῆς κτερίσματα ἢ νὰ εἶχαν ἀκουμπήσει ἐκεῖ τὰ χέρια νεκροῦ, ὅπως ἀκριβῶς στὸν τάφο 5.

Κρανία δώδεκα.

Εὐρήματα

6,1 (K46.9273) Προχοῖσκη, συγκολλημένη, σχεδὸν ἀκέραιη (πίν. 5).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὀλόβαφη, καστανέρυθη, ἐλαφρὰ σιλπνή, σήμερα πολὺ διαβρωμένη. Λαμὸς κυλινδρικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση ἐλαφρὰ κοίλη. Λαβὴ ἔλλειψοειδοῦς διατομῆς, ἀπὸ τὸ χεῖλος μέχρι τὴν κοιλιά.

Ύψ. 0.066 μ., διάμ. στομ. 0.055 μ., διάμ. κοιλ. 0.07 μ., διάμ. βάσης 0.032 μ.

6,2 (K39.9267) «Κάλυμμα», ἀκέραιο (πίν. 6).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐξωτερικὰ καστανόφαιος, ἐσωτερικὰ καστανός ἕως φαιός, ἐπιφάνειες λεῖες. Κυκλικὴ ἐπιφάνεια σκεύους ἐλαφρὰ κυρτή, κάμπτεται ἔντονα κατὰ τὴν περιφέρεια σὲ κυλινδρικό τοίχωμα.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη καὶ στικτή, ἐργασία ἐπιμελημένη. Ἡ διακόσμηση καλύπτει ὅλη τὴν κυκλικὴ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Στὴν περιφέρεια μία γραμμὴ πλαισιώνεται ἀπὸ δύο σειρὲς στιγμῶν καὶ περικλείει τὸ κυρίως θέμα: ρόμβος μὲ κοῖλες πλευρὲς σχηματίζεται ἀπὸ διπλὴ ἐγγάρακτη γραμμὴ πλαισιωμένη ἀπὸ δύο σειρὲς στιγμῶν. Στὸ κέντρον ὅμοιος μικρὸς ρόμβος ἐγγεγραμμένος σὲ κύκλο ποὺ περιβάλλεται καὶ γεμίζεται μὲ στιγμές.

Ύψ. 0.04-0.045 μ., μέγ. πλάχ. τοιχωμ. 0.008 μ., διάμ. στομ. 0.173 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 32, Πετράκος 1995, εἰκ. 61).

6,3 (K47.9275) Πιθόσχημο μὲ λαμὸ, συμπληρωμένο σὲ τμήμα τοῦ χείλους, σχεδὸν ἀκέραιο (πίν. 7).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ καὶ στὸν λαμὸ ἐσωτερικὰ λεῖα, ἔντριπτη μὲ καστανέρυθη βαφή. Λαμὸς ἐλαφρὰ κωνικός μὲ χεῖλος καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω. Σῶμα περίπου ἀμφικωνικό καμπύλο στὸν ὦμο, βάση ἐπίπεδη. Στὴν κοιλιά δύο ὀριζόντιες ἀποφύσεις τρυπημένες κατακόρυφα ἀπὸ ζευγὸς ὀπῶν. Στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ πυκνὴ σειρὰ στιγμῶν γεμισμένη μὲ λευκό.

Ύψ. περίπου 0.145 μ., διάμ. χείλ. 0.085 μ., διάμ. κοιλ. 0.15 μ., διάμ. βάσης 0.065 μ. (Marinatos 1970β, πίν. 5β δεξιά).

6,4 (K52.9280) Κωνικός σκύφος, ἀκέραιος (πίν. 7).

Πηλὸς καθαρὸς καστανέρυθος, ἐπιφάνειες ὀλόβαφες καστανέρυθρες, ἢ ἐξωτερικὴ πολὺ διαβρωμένη. Σῶμα κωνικό, λίγο ἀσύμμετρο, χεῖλη καμπύλα, βάση ἀνώμαλη.

Ύψ. 0.04-0.05 μ., διάμ. στομ. 0.113 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

6,5 (K53.9281) Ἀρυβαλλοειδές, συμπληρωμένο στὸ μεγαλύτερο τμήμα, ἔλλιπες στὴ βάση (πίν. 7).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια καστανόφαιη, λεῖα. Λαμὸς ὑψηλὸς κωνικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη καὶ στικτή. Γύρω στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ στιγμὲς στὴ σειρὰ, στὴν κοιλιά δύο παράπλευρες μεμονωμένες σπειρεῖς χαραγμένες μὲ διπλὴ γραμμὴ.

Σωζ. ὕψ. 0.025 μ., διάμ. στομ. 0.017 μ.

6,6 (Δ21.9282) Τμήμα οστέινου χρωματοτρίπτη, συγκολλημένο, ἔλλιπες (πίν. 7).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη μὲ ἴχνη μελανῆς ὀξειδώσεως. Σχῆμα ἐπίμηκες, κοῖλο, τὰ ἄκρα τῶν μακρῶν καὶ μιᾶς σωζομένης στενῆς πλευρᾶς καμπύλα (εἰκονίζεται τὸ μισό).

Σωζ. μῆκ. 0.10 μ., πλάτ. 0.045 μ.

ΤΑΦΟΣ 7

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρικό άνοιγμα και πρόθυρο. Άνασκάφηκε τὸ 1970, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο²⁸ (εἰκ. 50-52). Μετὰ τὴν ἀποκάλυψή του ὑπέστη φθορὲς ἀπὸ τὰ νερὰ πὺν εἰσχωροῦν στὰ νότια κάτω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ στεγάστρου καὶ λιμνάζουν μέσα στὸν λάκκο, ἀκόμα καὶ τὸ καλοκαίρι.

Γύρω ἀπὸ τὸν τάφο, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου σχηματίζεται περίβολος, ἀπὸ μία σειρὰ ποτάμιες πέτρες στὴ σειρὰ. Τμῆμα τῆς βόρειας πλευρῆς ἔχει καταστραφεῖ. Ἀπὸ παλαιὰ σχέδια συνάγεται ὅτι ἡ πλευρὰ αὐτὴ συνέλιπτε μετὰ τὸ ὄριο παλαιᾶς οἰκίας καὶ πιθανὸν νὰ καταστράφηκε στὴ θεμελίωσή της, ἐνῶ στὴ δυτικὴ, πρὸς τὸ μέρος τῆς ΒΔ. γωνίας, ὑπερκαλύπτεται ἀπὸ τὸ λοξὰ διερχόμενο ἄκρο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 2 (εἰκ. 54).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 7 εἶναι περίπου τετράγωνος, μετὰ κτιστὰ τὰ τοιχώματα (διαστ. δυτ. 1.10 μ., ἀνατ. 1.20 μ., βόρ. καὶ νότ. 1.40 μ., βάθ. 0.90 μ.). Δάπεδό του ἀποτελεῖ πυκνὴ στρώση ἀπὸ ποτάμιες πέτρες μετὰ κλίση ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ἄμμο, πάχους μέχρι 0.04 μ., πὺν φανερῶνει ἐπιφάνεια παλαιᾶς κοίτης ποταμοῦ (εἰκ. 51)²⁹.

Οἱ πέτρες τῶν τοιχωμάτων εἶναι ποτάμιες, περίπου ὅμοιες σὲ ὄλους τοὺς δόμους, μέσου μήκ. 0.20 μ., καὶ μόνον κατὰ τόπους παρεμβάλλονται μερικὲς μεγάλες. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ οἱ δύο κατώτατοι δόμοι κτίσθηκαν συνεχεῖς καὶ ὁ δεῦτερος φέρει στὸ μέσον, ὡς κατώφλι, ἐπιμήκη ποτάμιο λίθο, διπλασίου μεγέθους ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἔως ἐπάνω δημιουργεῖται τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου μεταξὺ δύο κτιστῶν πλευρῶν (εἰκ. 53). Ἡ πρὸς Βορρᾶν (πλάτ. 0.30 μ.) φέρει ἔως ἐπάνω ἐπάλληλους δόμους, ἐνῶ ἡ πρὸς Νότον (πλάτ. 0.35 μ.) παρουσιάζει μεγάλα κενὰ γεμισμένα μετὰ χῶμα. Γενικὰ ὁμως, οἱ ζημιές, πὺν ἔχει ὑποστῆ πρόσφατα ὁ λάκκος καθὼς καὶ ἡ ἔλλειψη σχετικῆς ἀνασκαφικῆς φωτογραφίας ἀπὸ τὰ δυτικά, δημιουργοῦν ὀρισμένους ἀμφιβολίες γιὰ τὸν ἀρχικὸ τρόπο κατασκευῆς του.

Ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.45 μ.) κλείνεται στὸ ἐξωτερικὸ ἄκρο τοῦ στομίου (μῆκ. βόρ. 0.35 μ., νότ. 0.25 μ.) μετὰ παχιά ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (ὄρατὲς διαστ. ὕψ. 0.40×0.40 μ.) πὺν πατάει στὸ χῶμα, ἀρκετὰ πίσω ἀπὸ τὴν πέτρα τοῦ κατωφλίου.

Ὁ λάκκος εἶχε καλυφθεῖ μετὰ δύο ὀγκῶδεις σχιστολιθικὲς πλάκες (δυτ. 2.30×1.50 μ., ἀνατ. 2.60×1.30 μ.), τοποθετημένες ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου, πὺν ὑπερκαλύπταν κατὰ πολὺ τὶς παρεῖς του. Κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, ἡ βαρύτερη ἀνατολικὴ ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀνασηκωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀναγκαστικὰ τεμαχίσθηκε. Γύρω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλάκα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς, πέτρες στὴ σειρὰ σχηματίζαν στεφάνη, πὺν κατέλιγε στὰ ὄρια τῆς δεύτερης μεγάλης πλάκας (εἰκ. 54).

Οἱ πλάκες εἶχαν σκεπασθεῖ μετὰ χῶμα (πάχ. 0.30 μ.), μέχρι δηλαδὴ τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Στὸ ἐπιπέδο αὐτό, καὶ σὲ ἔκταση εὐρύτερη ἀπὸ τὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου, μία σειρὰ πέτρες σὲ δύο ἐπάλληλες στρώσεις, σχηματίζαν ὀρθογώνιο

28. Μαρινᾶτος 1971, 5-6, πίν. 1α.

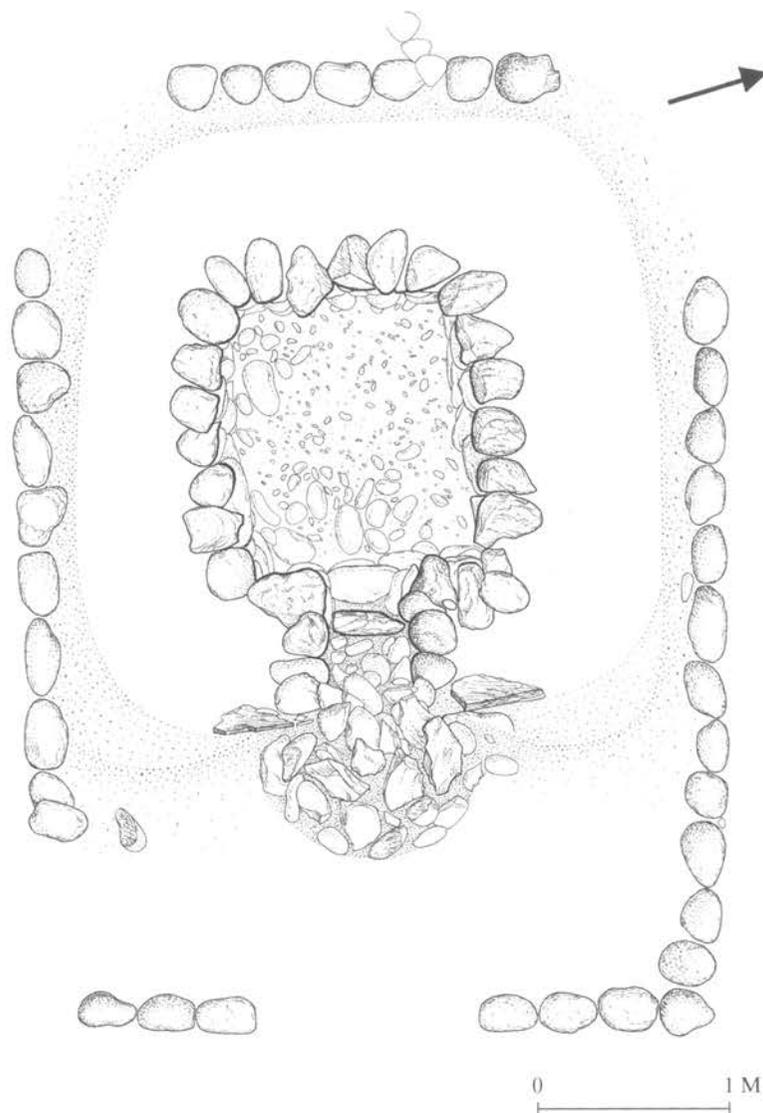
29. Οἱ πέτρες σήμερὰ ἔχουν καλυφθεῖ ἀπὸ τσιμεντοκονία πὺν εἰσχώρησε κατὰ τὶς ἐργασίες ἀπομακρύνσεως τῶν ὀμβρίων ὕδατων.

50. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 7, ἀπὸ νότια, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου.

51. Ὁ τάφος 7 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ βορρᾶ.

52. Κάτοψη του τάφου 7.

πλαίσιο (διαστ. 1.60×2.50 μ.), (εικ. 50). Ἡ κατασκευὴ ἐπεκτείνεται ἀνατολικά, 0.70 μ. πέρα ἀπὸ τὴν πλάκα τῆς εἰσόδου, μὲ ριχτὲς πέτρες στὸν χῶρο τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου ποὺ ἀπλώνονται ἐπάνω στὸ δάπεδο. Στὸ τέρμα τους, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ πρόθυρο, εἶναι τοποθετημένες κατακόρυφα δύο σχιστολιθικὲς πλάκες, κομμένες λοξὰ στὴν κορυφή τους. Ἡ μία μὲν ἐξέρχεται τοῦ δαπέδου, ἐνῶ ἡ νότια ἔσπασε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τοποθετήθηκε ἐκ νέου ἀνεστραμμένη, μὲ τὴν ἀνατολικὴ ὄψη τῆς στῆ Δύση (εικ. 53).

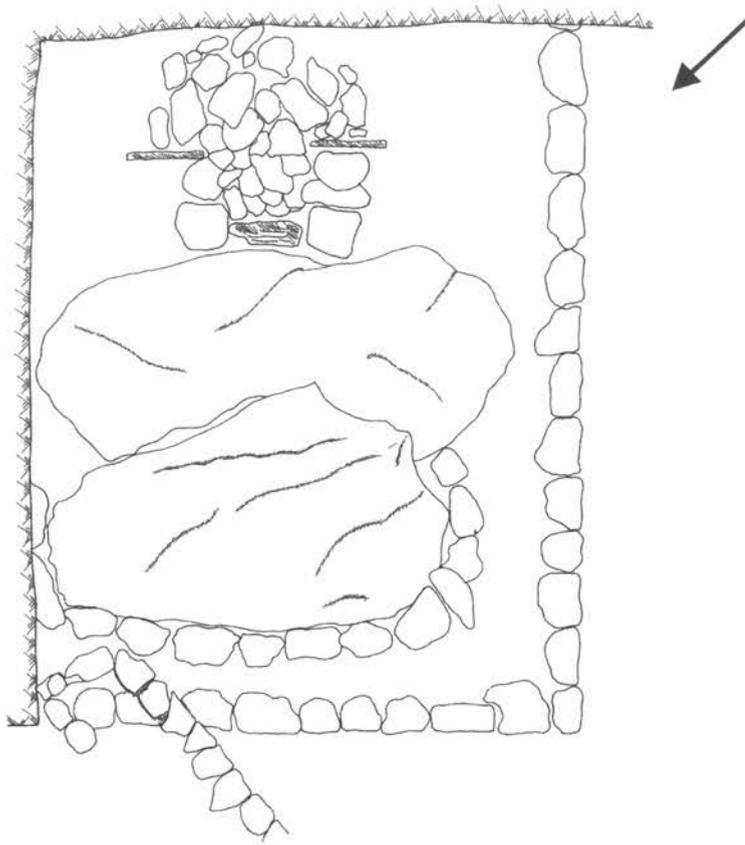
Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὀστά ἄρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.50 μ. περίπου καὶ τὰ περισσότερα ἦταν σκορπισμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Τὸ ἀνατολικὸ ἦταν ἀρκετὰ καθαρό, καὶ σὲ βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος βρέθηκε κατὰ χῶραν ὁ τελευταῖος νεκρός, τοποθετημένος ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, σὲ στάση συνεσταλμένη (μῆκ. ταφῆς 1.08 μ.), (εικ. 55). Ὁ δεξιὸς βραχίονας, λυγισμένος,

53. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου 7, ἀπὸ δυτικά.

ἔφθανε μέχρι τῆς σιαγόνας, τὰ πόδια εἶχαν πέσει δεξιά, πρὸς τὴν εἴσοδο, καὶ τὸ κρανίον εἶχε γείρει πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὦμο. Κατὰ τὸν καθαρισμὸ του βρέθηκαν δύο τεμάχια ὀψιανοῦ στοῦ ἄνω μέρος τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, τμήμα θαλασσίου ὄστρέου καί, στὸν θώρακα, ἓνα παιδικὸ δόντι ἀπὸ τὴν πρώτη ὀδοντοφυΐα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν νεκρὸ, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, μαζί με λίγα ἀδιάφορα καὶ χονδρὰ κομμάτια, ἦταν τὸ ὄστρακο 7,2 καὶ ὁ λιθάργυρος 7,3.

Στὸ ἴδιο βάθος, κατὰ τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ὑπῆρχαν στὴ θέση τους ὅλα σχεδὸν τὰ ὀστά δεύτερου σκελετοῦ (μῆκ. περ. 1.00 μ.) ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλειπαν τὰ χέρια. Ὅπως ἐξακριβώθηκε, ἀνῆκε σὲ ἰσχυρὸ μεσήλικα ἄνδρα, πού εἶχε χάσει ἐν ζωῇ μερικὰ δόντια του. Παρὰ τὴν καλὴ του διατήρηση, μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ τελευταίου εἶχαν μεσολαβῆσει ἄλλες ταφές με ὀστά διασκορπισμένα ἐπάνω στὸν νεκρὸ 2 (εἰκ. 56). Στὸν ἴδιο χῶρο, μεταξύ τῶν δύο σκελετῶν, δίπλα ἀκριβῶς στοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ 1, ὑπῆρχε τὸ κρανίον 3, πιθανῶς γυναικεῖο καὶ πρὸ πέρα μία σιαγόνα. Ἐξ ἄλλου, μία μεγάλη πέτρα ἐπάνω στὸν ἀριστερὸ του ὦμο δὲν πρέπει νὰ βρέθηκε ἐκεῖ τυχαῖα (εἰκ. 55).

54. Κάτοψη του τάφου 7 καλυμμένου με δύο πλάκες. Έμπρός αριστερά, τμήμα περιβόλου του τάφου 2.

55. Η τελευταία ταφή στον λάκκο του τάφου 7, από ανατολικά.

56. Οί νεκροί 1 και 2 μέσα στον λάκκο του τάφου 7, από Βορρά.

Τμήμα τετάρτου κρανίου ήταν στη ΝΔ. γωνία. Σε άλλο σημείο, στην περιοχή των ποδιών, βρέθηκαν το άγγείο 7,1 και τμήμα οστέινου χρωματοτρίπτη (7,4). Βαθύτερα και μέχρι του δαπέδου, ή επίχωση περιελάμβανε διάφορα άλλα όστα και τεμάχια κρανίων, που ανεβάζουν τον συνολικό αριθμό των νεκρών τουλάχιστον σε οκτώ.

Νεκροί οκτώ.

Ευρήματα

7,1 (K57.9299) Άμφορίσκος, συμπληρωμένος σε τμήμα του λαμιού (πίν. 8).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια φαιή ελαφρά έντριπτη. Λαμὸς πολὺ ὑψηλὸς κυλινδρικός, γύρω στη ρίζα του ἐγκάρσιος, σώμα κωνικό, στη βάση κοιλότητα. Στὸν ὄμο δύο ἀπόλυτα ἐνοποιημένες μετὸ σῶμα ἀποφύσεις, τρυπημένες κατακόρυφα ἀπὸ ζευγὸς ὀπῶν. Ὑψ. 0.046 μ., διάμ. στομ. 0.025 μ., διάμ. κοιλ. (χωρὶς ἀποφύσεις) 0.042 μ., διάμ. βάσης 0.01 μ.

7,2 (K1769) Ὅστρακο στομίου φιάλης (πίν. 8). Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνειες ὁμοιές, θαμπές, ὀμαλές. Χεῖλος διογκωμένο ἐσωτερικά, ἐξωτερικά εὐθύ, περίγραμμα στομίου κωνικό. Σωζ. ὕψ. 0.04 μ., διάμ. 0.22 μ.

7,3 (Δ632) Τεμάχιο λιθαργύρου ἀπὸ κυπέλλωση μολύβδου (πίν. 8).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, ἐξωτερικὴ ἐξομαλυσμένη, ἐσωτερικὴ ἀνώμαλη. Πυθμένας παχύς, ἐξωτερικά ἐπίπεδος, κατὰ τὴν περιφέρεια κάμπτεται καὶ σχηματίζει ἀρχὴ πλευρικοῦ τοιχώματος.

Σωζ. ὕψ. 0.018 μ., μέγ. διαστ. 0.055 μ., μέγ. πᾶχ. 0.013 μ., διάμ. 0.11 μ.

7,4 (Δ34) Τμήμα οστέινου χρωματοτρίπτη (πίν. 8).

Χρῶμα λευκωπό, ἢ ἐπιφάνεια διατηρεῖ καστανόμαυρη ὀξειδωση, ἄκρα πλευρῶν καμπύλα, διατομὴ ελαφρὰ κοίλη.

Σωζ. μῆκ. 0.055 μ., πλάτ. 0.045 μ.

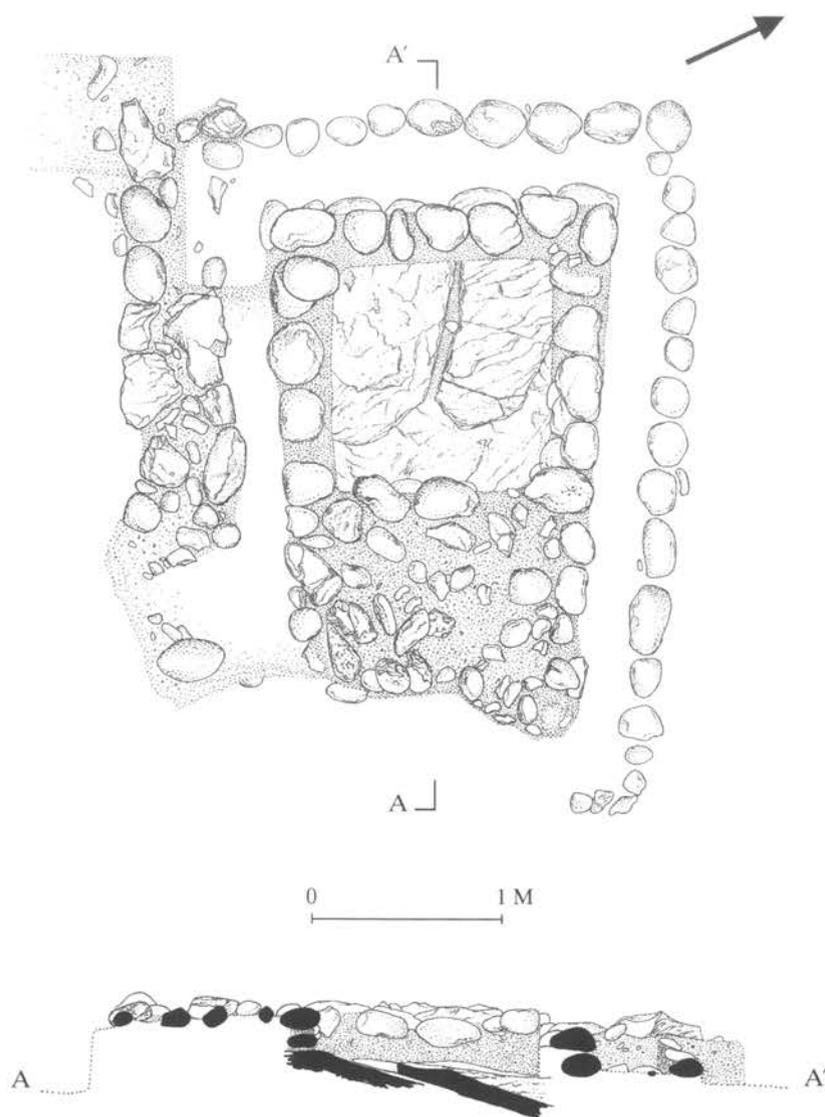
ΤΑΦΟΣ 8

Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε τὸ 1971 ἐπιφανειακά, μέχρι τὶς καλυπτήριες πλάκες. Στὸ γενικὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἔχει ἀποτυπωθεῖ τὸ ΝΑ. τμήμα του.

Ὁ περίβολος (πλευρᾶς βόρ. 3.75 μ., δυτ. 2.50 μ.), περίπου ὀρθογώνιος (εἰκ. 57-58), σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρὰ μικρὲς ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.20 μ.). Στὸ ἀκραῖο τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸς Βορρᾶν, οἱ πέτρες εἶναι μεγαλύτερες, ὅμοιες μὲ αὐτὲς τοῦ πλαισίου, ἐνῶ τὸ τμήμα τῆς διαδρομῆς του νότια καὶ ὅλη ἡ ἀνατολικὴ ἔμεινε ἄσκαφη. Στὴ νότια πλευρᾶ, τὸ πρὸς Δυσμᾶς τμήμα σχηματίζεται ἐπὶ μήκους 0.70 μ. ἀπὸ μικρὲς ποτάμιες πέτρες, τοποθετημένες στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (τὸ ἴδιο ἢ ἐλάχιστα χαμηλότερο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5). Ἡ συνέχειά του δὲν ἀποκαλύφθηκε γιατί τὰ χώματα, πού τὸν καλύπτουν μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ λίθινου πλαισίου, στηρίζουν ἄλλη, διπλὴ σειρὰ (μήκ. 1.60 μ.) μὲ μεγάλες τραχιᾶς πέτρες (μέγ. μήκ. 0.40 μ.), (εἰκ. 58).

57. Ὁ τάφος 8, ἀπὸ ἀνατολικά.

58. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 8.

Ὁ λάκκος παραμένει ἄσκαφος σκεπασμένος μετρεῖς πλάκες (διαστ. 0.93×0.50 μ., 0.85×0.60 μ., 1.03×0.40 μ.)³⁰. Ἡ μεγαλύτερη ἀβεστολιθική ἔχει τοποθετηθεῖ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Οἱ ἄλλες δύο σχιστολιθικὲς καὶ παχιὲς φέρονται ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, κατὰ τὸ μῆκος τοῦ τάφου καὶ πατοῦν ἐπάνω στὴν πρώτη (εἰκ. 58). Τὶς πλάκες κάλυπτε, ὡς φαίνεται, ἐπίχωση 0.20 μ., πού στηριζε τὸ λίθινο πλαίσιο, αὐτὸ πού ὑποθέτουμε ὅτι ἀκολουθεῖ τὰ ὅρια τῶν παρειῶν τοῦ λάκκου. Τὸ ὀρθογώνιό του (1.17×1.06 μ.) σχηματίζεται ἀπὸ μεγάλες ποτάμιες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.35 μ.), τοποθετημένες σὲ μία σειρά, μετ' ἄκρον πρὸς τὰ ἔξω καὶ σὲ δύο ἐπάλληλες στρώσεις.

Ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου καὶ μέχρι σχεδὸν τοῦ περιβόλου, ριχτὲς πέτρες καλύπτουν ἔκταση 1.30×1.55 μ., πού ὀρίζεται στὰ ἄκρα ἀπὸ τακτικότερα τοποθετημένες πέτρες στὴν σειρά.

30. Παντελίδου Γκόφα 1997β, πίν. 14β.

ΤΑΦΟΣ 9

Λακκοειδής ὀρθογώνιος μὲ κτιστὰ τοιχώματα, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1970, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 59-60).

Γύρω ἀπὸ τὸν λάκκο, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, σχηματίζεται ὁ περίβολος (διαστ. βόρ. σωζόμ. 2.80 μ., νότ. 3.00 μ. καὶ δυτ. 0.80 μ.) ἀπὸ μία σειρά ποτάμιες πέτρες διαφόρων μεγεθῶν. Ἀνατολικά στρέφει μὲ μία-δύο πέτρες σὲ κάθε ἄκρο, περὶ τὰ 0.60 μ. μετὰ τὸν λιθοσωρό, καὶ στὸ μέσον ἀφήνεται ἄνοιγμα 0.50 μ. ὡς εἴσοδος.

Ὁ λάκκος ἔχει διαστάσεις στὸν πυθμένα 1.05×0.90 μ. καὶ βάθος 0.95-1.00 μ. (εἰκ. 60-63). Στὶς τρεῖς πλευρὲς καὶ στὶς τέσσερις κατώτατες στρώσεις τὰ τοιχώματα εἶναι κτισμένα ἐπιμελῶς μὲ μεγάλες ποτάμιες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.40 μ.), στὴν πέμπτη οἱ πέτρες εἶναι ἀρκετὰ μικρότερες καὶ ἡ ἀνώτατη, στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, σχηματίζεται ἀπὸ μεγάλες πλακωτές. Κάτω, στὴ βάση, ἡ βόρεια καὶ ἡ δυτική πλευρὰ εἶναι εὐθύγραμμες, ἐνῶ ἡ νότια σχηματίζει ἐλαφρὰ καμπύλη, κυρτὴ πρὸς τὰ ἔσω. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου εἶναι στρωμένο μὲ μικρὲς ποτάμιες πέτρες.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς εἰσόδου οἱ πέτρες πατοῦν σὲ στρώμα ἰλύος καὶ οἱ δύο κατώτατοι δόμοι εἶναι κτισμένοι συνεχεῖς μὲ μία μεγάλη πλακωτὴ πέτρα στὸ κέντρον, πού φαίνεται νὰ ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ τὸ κατώφλι. Ἐπάνω τῆς ὑπάρχει ἄλλη λίγο βραχύτερη καὶ σ' αὐτὴν πατάει ἡ πλάκα πού φράσσει τὴν εἴσοδο (εἰκ. 64)³¹. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ κτιστὰ τμήματα τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς εἶναι μεταξὺ τους ἄνισα. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0.25 μ.) ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλες σχετικὰ πέτρες, ὅμοιες περίπου μὲ τὶς πέτρες τῶν ἄλλων παρειῶν, κτισμένες ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης. Τὸ ἄλλο τμήμα πρὸς Ν. (μῆκ. 0.10 μ., τὸ πολὺ 0.15 μ.) εἶναι ὑποτυπῶδες καὶ οἱ πέτρες του μικρὲς, μὲ πρόσωπο πρὸς τὸ ἄνοιγμα καὶ ὄχι πρὸς τὸν λάκκο.

Ἡ σχιστολιθικὴ πλάκα τῆς εἰσόδου (0.48×0.54 μ.) πατάει λοξὰ κατὰ τὶς δύο ἔννοιες, ὡς πρὸς τὴν κατακόρυφη καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀριζόντια. Μὲ τὴ λοξὴ θέση τῆς φράσσει τὸ κατὰ τι μικρότερο ἄνοιγμα καὶ σφηνώνεται στὶς παρειές του. Τὸ τελείωμά της εἶναι εὐθύγραμμο ἕως ἀνώμαλο. Τὸ κάτω ἄκρο, ὅμως, αὐτὸ πού πατάει λοξὰ στὸ κατώφλι, εἶναι γωνιῶδες μὲ κορυφὴ στὸ μέσον. Τοῦτο φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι μετὰ τὴν τελευταία ταφὴ τοποθέτησαν τὴν πλάκα ἀνάστροφα.

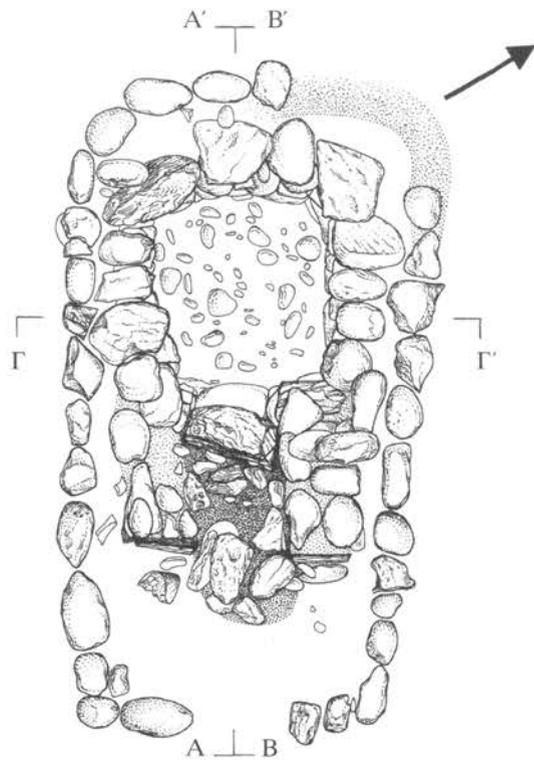
Τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου φθάνει μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ οἱ πέτρες του ἐφάπτονται στὶς μακρὲς πλευρὲς τοῦ περιβόλου (εἰκ. 60). Στὸ ὕψος αὐτὸ εἶχε καλυφθεῖ μὲ τρεῖς μεγάλες πλάκες, δύο σχιστολιθικὲς καὶ μία ἀσβεστολιθικὴ, τοποθετημένες ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο (διαστ. 1.18×0.36×0.16 μ. ἢ ἀσβεστολιθικὴ). Τὰ ἄκρα τους ἔφθαναν μέχρι τοῦ τέρατος τῶν ξηροτοίχων τῆς ἐπενδύσεως, ἐνῶ κατὰ τὸ πλάτος τὸ ἀνώμαλο σχῆμα τους ἄφηνε κενὰ πού καλύφθηκαν μὲ πέτρες.

Ἐξωτερικά, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, μεγάλες καὶ ἀκατάστατα τοποθετημένες πέτρες, σὲ ὅλο τὸ πλάτος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ μέχρις ἀποστάσεως 0.85 μ. ἀπὸ τὴν πλάκα τῆς εἰσόδου, σχηματίζουν ἡμικύκλιο γεμισμένο μὲ ἄλλες μικρότερες. Στὸ τέλος τοῦ λιθοσωροῦ ἐξέχει δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὸ ὀριζόντιο τελείωμα δύο σχιστολιθικῶν πλακῶν (ὄρατὲς διαστ. βόρ. ὕψ. 0.32×0.26 μ. πλάτ., νότ. ὕψ. 0.30×0.31 μ. πλάτ.),

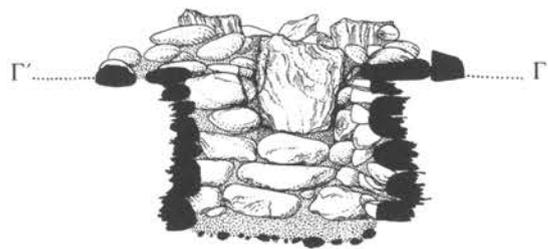
31. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 11α.

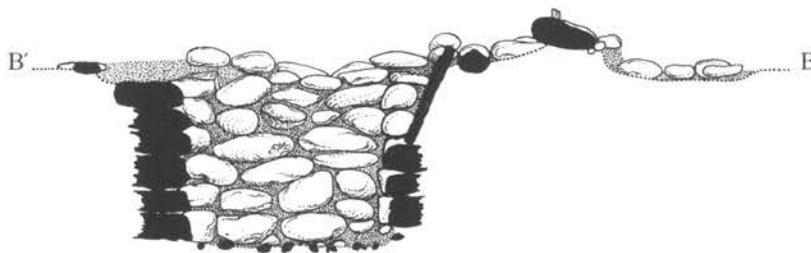
59. Ὁ τάφος 9 με ἀνοιχτὸ λάκκο, ἀπὸ ἀνατολικά.

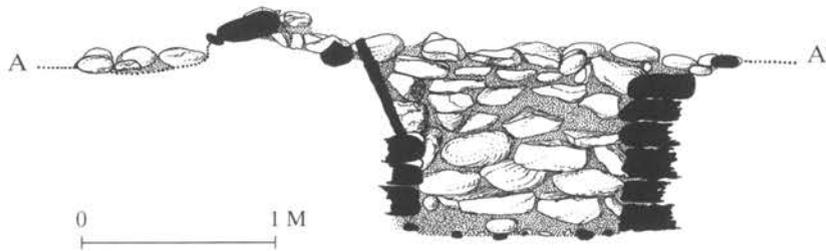
60. Κάτοψη του τάφου 9.

61. Τομή Γ-Γ του τάφου 9 και ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς μετὴν εἴσοδο στὸ μέσον.

62. Κατὰ μῆκος τομὴ B'-B τοῦ τάφου 9.

63. Κατὰ μῆκος τομὴ A-A' τοῦ τάφου 9.

64. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 9, ἀπὸ δυτικά.

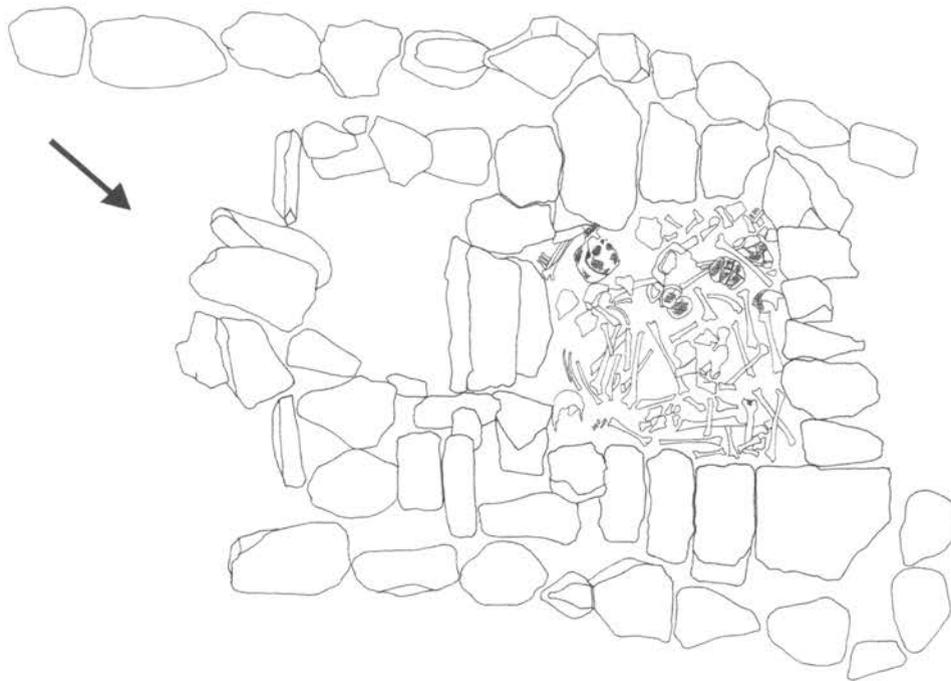
τοποθετημένων ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, καὶ στὴν ἴδια μεταξύ τους εὐθεία, σὲ ἀπόσταση 0.52 μ. ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ὁ λάκκος στὸ ἀνώτατο τμήμα του (πάχ. 0.20-0.25 μ.) εἶχε γεμίσει μὲ λεπτὸ ἀμμῶδες χῶμα, παρασυρμένο μέσα μὲ τὰ νερά, καὶ περιείχε λίγα ὄστρακα καὶ τρεῖς λεπίδες ὀψιανοῦ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα εὐρήματα ἦταν ἑπτὰ κρανία, ἀκέραια ἢ φθαρμένα, τὰ τρία ἀνατολικά, τὰ ἄλλα τέσσερα στὴ νότια καὶ ΝΔ. πλευρά. Ἀπὸ ἐπάνω μέχρι κάτω ἡ ἐπίχωση ἦταν γεμάτη ὀστά, προερχόμενα ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ σώματος, σπρωγμένα στὸ δυτικὸ κυρίως τμήμα, χωρὶς νὰ βρεθεῖ ἀκέραιος σκελετός. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχαν ἀκόμα δέκα κρανία, ὀρισμένα ὀλόκληρα, πού ἀνεβάζουν τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τους σὲ δεκαεπτὰ (εἰκ. 65).

Τὰ ἐλάχιστα κινητὰ εὐρήματα περιλαμβάνουν τὴν ἐρυθρὴ πρόχου 9,2 κάτω ἀπὸ κρανίῳ τῆς ΝΔ. γωνίας, λεπίδες ὀψιανοῦ³², μικρότατο τεμάχιο χαλκοῦ (9,3) καὶ κυρίως τὸ τηγανόσχημο 9,1 στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ λάκκου. Ἡ θέση του ἦταν ἐπάνω στὸ δάπεδο, κάτω ἀπ' ὅλα τὰ ὀστά, μὲ τὴ διακοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω. Ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου συνάγεται ὅτι τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τμήμα στὸ κατώτερο στρώμα ἦταν καθαρὸ, χωρὶς ὀστά καὶ ταφές.

Νεκροὶ δεκαεπτὰ.

32. Ὑπάρχει μόνον μία.

65. Κάτοψη του λάκκου του τάφου 9 με οστά και κρανία.

Εύρηματα

9,1 (K58.9302) Τηγανόσχημο σκεῦος, ἀκέραιο (πίν. 9).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐσωτερικὴ μελανόφαιη λεία, ἐξωτερικὴ μελανὴ ἔντυπη. Διακόσμηση ἔντυπη. Δισκοειδὴς ἐπιφάνεια ἐπίπεδη κάμπτεται γωνιωδῶς πρὸς τὸ πλευρικὸ τοίχωμα, ἀμφικοίλου περιγράμματος. Λαβὴ ὀριζόντια σχήματος Π μὲ ἐξέχουσες κεραίες.

Διακόσμηση: στὸν δίσκο, σὲ ὁμόκεντρη διάταξη ἀπὸ τὴν περιφέρεια πρὸς τὸ κέντρον ζῶνες μὲ ἔντυπες παράπλευρες βραχεῖες γραμμές, ἄλλη μὲ πυκνὰ ρομβοειδῆ ἔντυπώματα, δεύτερη ζώνη μὲ βραχεῖες γραμμές καὶ τέλος παχὺς ἐγγάρακτος κύκλος ποὺ περικλείει τὸ κύριο θέμα, ἀστέρα μὲ δεκαπέντε τριγωνικὲς ἀκτίνες καὶ σπείρα στὸ κέντρον. Στὸ πλευρικὸ τοίχωμα δύο ἐπάλληλες ζῶνες μὲ πυκνὲς παράπλευρες γραμμές, ὅμοιες μὲ τὶς ζῶνες τοῦ δίσκου.

Ύψ. 0.035 μ., διάμ. δίσκου 0.17 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 4. Πετράκος 1995, εἰκ. 59).

9,2 (K59.9303) Εὐρύστομη πρόχους, ἀκέραη, ἔλλιπης κατὰ τὴ λαβὴ (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς σπογγωτός, ἐρυθρός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὴ καὶ στὸν λαμὸ ἐσωτερικὰ ὀλόβαφη ἐρυθρὴ, σχετικὰ φθαρμένη. Ὁ λαμὸς μὲ ἀμφικοίλου περιγράμμα, χεῖλη καμπύλα, φέρει στὴ ρίζα ἐγγάρακτη γραμμὴ. Σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.15 μ., διάμ. στομ. 0.093 μ., διάμ. κοιλ. 0.14 μ., διάμ. βάσης 0.05 μ.

9,3 (Δ36) Μικρότατο τμήμα χαλκοῦ σύρματος (πίν. 10).

Σχήμα ἡμικυκλικό. Προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸ κέντρο σπείρας.

Μέγ. διάμ. 0.008 μ., πάχ. 0.0035 μ.

9,4 (Δ36a) Τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ (πίν. 10).

Λεπίδα λεπτὴ καὶ στενὴ, διατηρεῖ τὸ βολβικὸ ἄκρο, τομὴ τριγωνικὴ, πλευρὲς παράλληλες. Σωζ. μῆκ. 0.03 μ., μέγ. πλάτ. 0.007 μ., μέγ. πάχ. 0.002 μ.

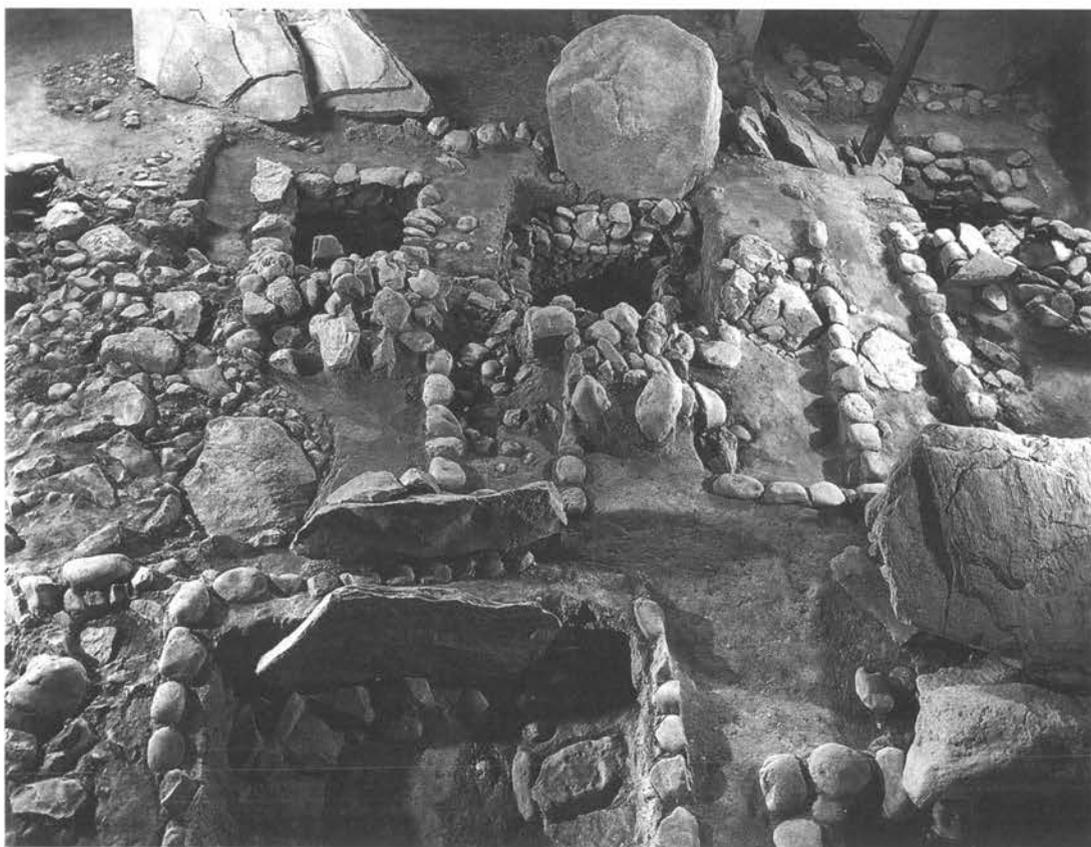
ΤΑΦΟΣ 10

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1970 ανασκάφηκαν όλα τὰ τμήματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο.

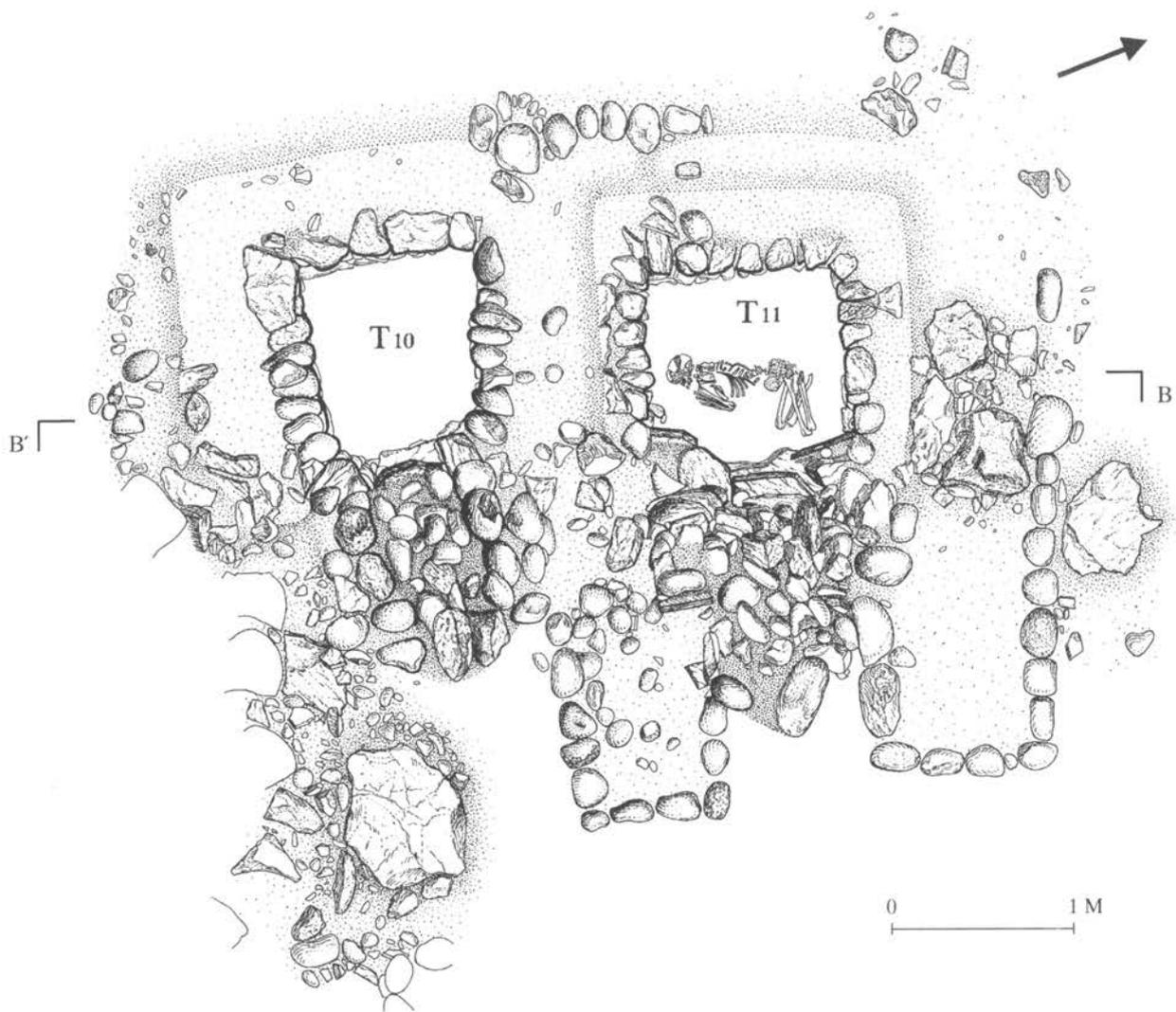
Ὁ ἐξωτερικὸς περιβόλος ὀρίζει ἐνιαῖο χῶρο πὺν περιλαμβάνει τοὺς τάφους 10 καὶ 11, χωρὶς ἐνδιάμεση διαχωριστικὴ γραμμὴ (εἰκ. 66-67). Στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἡ θέση του εἶναι ἀπολύτως σαφῆς, ἐνῶ σήμερα τὸ μεγαλύτερο τμῆμα του πίσω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου 10 ἔχει ἀφαιρεθεῖ. Ἐπίσης στὰ ΝΑ. τὴ θέση τῶν λίθων τοῦ περιβόλου ἔχουν καταλάβει, σὲ ἐλάχιστα ὑψηλότερο στρωμα, μεγάλες καὶ μικρὲς τραχιὲς πέτρες πὺν ἀνήκουν στὴν κατασκευὴ τοῦ γειτονικοῦ ἄσκαφου τάφου 29.

Στὴν ἴδια περιοχὴ, στὰ ΝΑ., βρῖσκεται κατὰ χῶραν μικρὴ τετράπλευρη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. Ἀ.-Δ. 0.78 μ. × Β.-Ν. 0.70 μ.), πὺν πιθανὸν νὰ κρύβει ἄσκαφο παιδικὸ τάφο (εἰκ. 66-67). Δίπλα στὴν πλάκα, ἀνατολικά της, σώζονται ἀκόμα δύο πέτρες στὴ σειρὰ, ἴσως τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου.

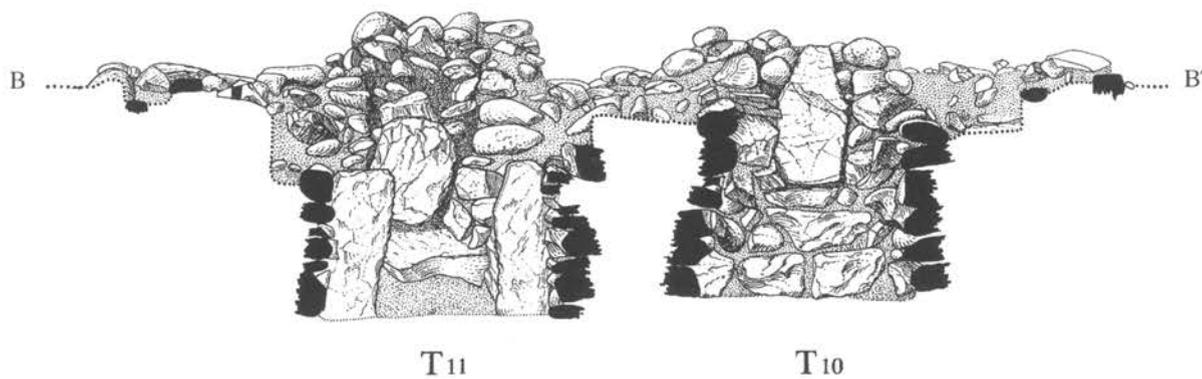
Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, τὸν χῶρο τοῦ ἄσκαφου προθύρου καλύπτουν, σὲ πλάτος 1.10-1.20 μ. καὶ μῆκος 1.00 μ., μικρὲς ἕως μεγάλες ποτάμιες ριχτὲς πέτρες. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου εἶχε σωθεῖ ἐλλιπῶς τὸ ὀρθογώνιο λίθινο πλαίσιο

66. Οἱ παράπλευροι τάφοι 10 καὶ 11, μέσα σὲ ἐνιαῖο περιβόλο, καὶ μεγάλη πλάκα ἀριστερὰ, ἀπὸ ἀνατολικά.

67. Κάτοψη τῶν παραπλεύρων τάφων 10 καὶ 11.

68. Τομή B-B' τῶν τάφων 11 ἀριστερά, 10 δεξιὰ καὶ ὄψεις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τους.

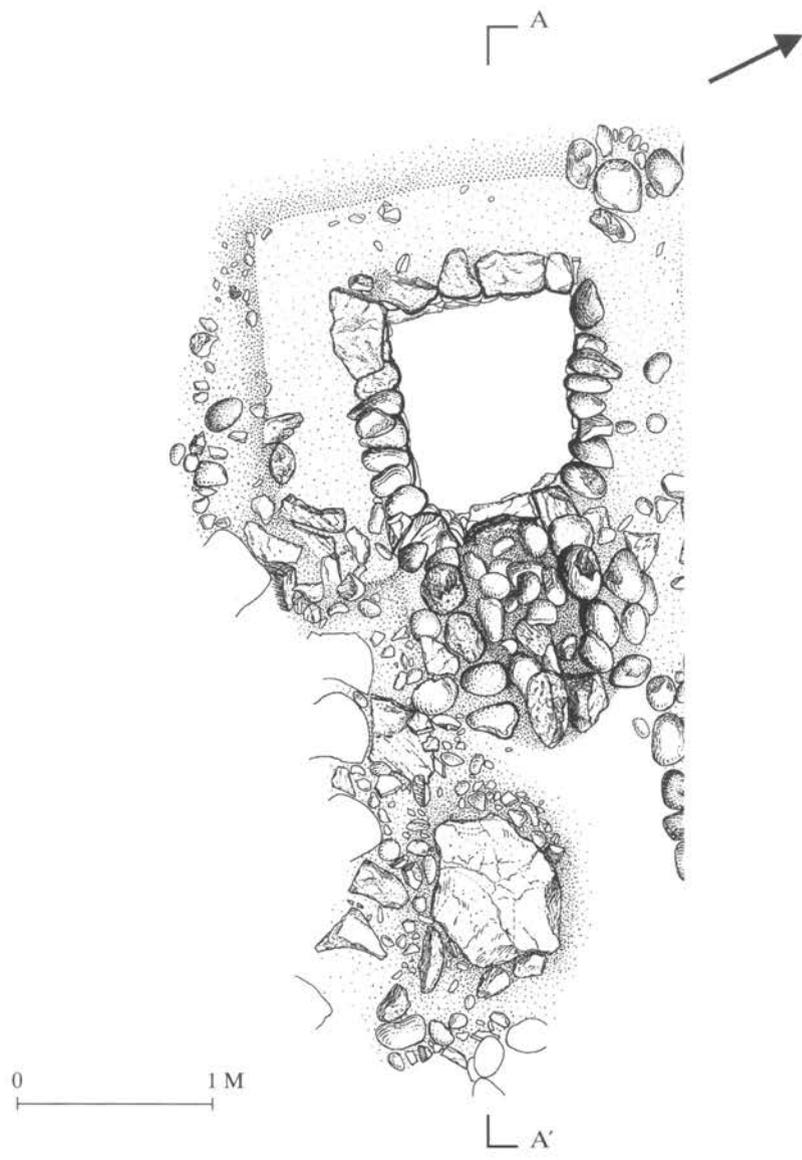
ἀπὸ πέτρες ποτάμιες καὶ τραχιές, πὺ πατοῦσαν ἐν μέρει ἐπάνω στὶς καλυπτήριες (εἰκ. 69).

Ἐκ τῶν ἀνω, δύο ὀγκώδεις σχιστολιθικές καλυπτήριες πλάκες (1.60x0.85x 0.15 μ. καὶ 2.10x0.90x0.12 μ.) εἶχαν στρωθεῖ στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου.

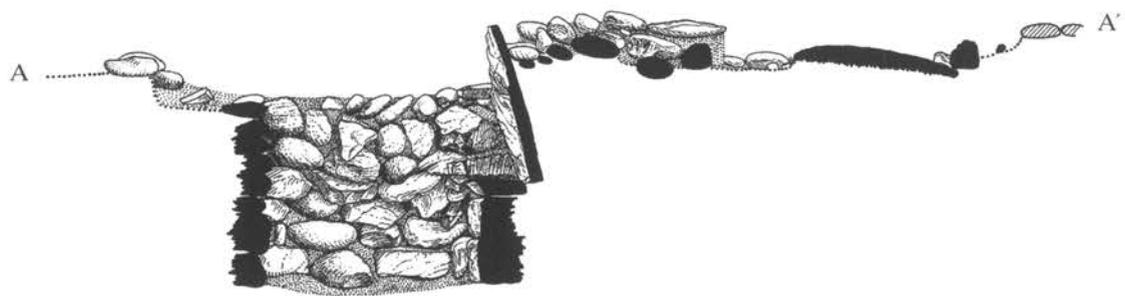
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι στὸν πυθμένα τετράγωνος (1.10x1.10 μ.), καὶ στὸ χεῖλος τραπεζιόσημος (διαστ. ἀνατ. 0.80 μ., βόρ. 0.90 μ., δυτ. 1.00 μ., νότ. 1.15 μ.). Ἡ τοιχοδομία τῶν παρειῶν παρουσιάζει σημαντικὴ ποικιλία. Στὸ μεγαλύτερο μέρος χρησιμοποιήθηκαν ἀκατέργαστες πέτρες μετροῦ μεγέθους, ἐνῶ στὸν κατώτατο δόμο τοποθετήθηκαν ἰδιαίτερα μεγάλες. Ὑψηλότερα, στὴ δυτικὴ καὶ νότια παρειὰ ὀλόκληρος σχεδὸν ὁ ἔκτος δόμος, καθὼς καὶ ὁ ἕβδομος τῆς βόρειας, ἔχουν κτισθεῖ μὲ πέτρες τοποθετημένες ὄχι ὀριζόντια ἀλλὰ λοξά, κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἰχθυόκανθας (εἰκ. 70, 71, 73).

69. Ὁ τάφος 10 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του, ἀπὸ δυτικὰ.

70. Κάτοψη του τάφου 10. Έμπρός, μεγάλη πλάκα κατὰ χώραν.

71. Τομή A-A' του τάφου 10.

72. Ὁ λάκκος καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 10, ἀπὸ ΒΔ.

Στὴ συνέχεια ἡ δυτικὴ παρειὰ τερματίζει μὲ ἑβδομο δόμο κτισμένο ὀριζόντια μὲ πέτρες πλακωτές. Τὸ δάπεδο, στρωμένο μὲ σκέτο χῶμα ἢ ἄμμο, βρίσκεται σὲ βάθος 0.95 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος. Γενικὰ πάντως, ἡ ἐργασία παρουσιάζεται ἐπιμελημένη καὶ τὰ τοιχώματα φαίνονται στερεά, ἂν καὶ κυρίως βόρεια καὶ λιγότερο νότια οἱ παρειές συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω, πιθανῶς ἠθελημένα.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ οἱ τρεῖς κατώτατοι δόμοι, συνολικοῦ ὕψους 0.60 μ., εἶναι συνεχεῖς μὲ ἐπιμήκειες πέτρες στὸ κέντρον, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ ἀνώτατη εἶναι λεπτή καὶ ἀποτελεῖ τὸ κατώφλι (εἰκ. 68, 72)³³. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἕως ἐπάνω ἀφήνεται ἄνοιγμα (πλάτ. 0.50 μ.), ποῦ πλαισιώνεται ἀπὸ κτιστὰ τμήματα (πλάτ. βόρ. 0.30 μ. καὶ νότ.

33. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 12β.

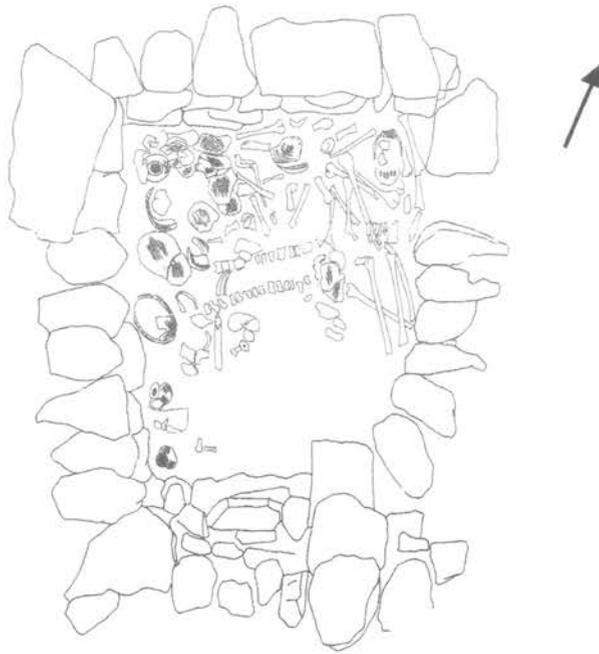

73. Ἡ ἐπέκταση τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 10, ἀπὸ ΒΑ. Ἐμπρός, στὸ χεῖλος, πέτρες τοποθετημένες λοξά.

ἀπὸ 0.10 μ. ἕως μηδέν). Σ' αὐτὰ τὰ τμήματα οἱ πρώτες πέτρες ποὺ πατοῦν στὸ κατώφλι εἶναι κτισμένες στερεὰ καὶ μὲ πρόσωπο πρὸς τὸ ἄνοιγμα. Στὴ συνέχεια, ὅμως, οἱ ἄλλες πρὸς τὰ ἐπάνω φαίνονται τοποθετημένες ἄτεχνα, πρόχειρα, εἶναι ἀσταθεῖς καὶ λοξές. Πιθανὸν οἱ δύο πλευρὲς νὰ ξανακτίσθηκαν πρόχειρα, ὅταν ἔγινε ἡ ἀνύψωση τοῦ τοιχώματος τοῦ λάκκου. Ἴσως τὸ κατώφλι προστέθηκε κατὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ λάκκου, γι' αὐτὸ ἔξέχει τόσο ἡ πλάκα τῆς «θύρας» (πρβ. τὸ ὕψος τῆς μὲ αὐτὴν τοῦ T.11).

Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου κλείνεται μὲ σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.43 μ., μέγ. ὕψ. 0.77 μ.), ποὺ ἔχει σχῆμα χαρακτηριστικό. Στὸ κατώτερο τμήμα εἶναι ὀρθογώνια, μετὰ τὸ μέσον οἱ πλευρὲς στενεύουν συμμετρικὰ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἀπολήγουν σὲ ὀριζόντιο τελείωμα. Τὸ κάτω ἄκρο τῆς πατάει κάπως λοξά, 0.30 μ. πέρα ἀπὸ τὸ κατώφλι, ἐνῶ ἡ στενούμενη ἀπόληξη προβάλλει καὶ ἔξέχει ἀπὸ τοὺς λίθους τῆς εἰσόδου, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

Ἡ ἐπίχωση τοῦ λάκκου μέχρι βάθους 0.35 μ. ἦταν γενικὰ καθαρὴ μὲ λίγα ὄστρακα καὶ μία λεπίδα ὀψιανοῦ. Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ κάτω μέχρι τοῦ πυθμένα ὑπῆρχε πλῆθος ὄστων. Τὰ κρανία ἦταν συνολικὰ εἴκοσι δύο, τὰ περισσότερα συγκεντρωμένα στὰ ἄκρα, κοντὰ στὶς παρειές, ιδίως στὰ δυτικά. Στὸ ὑψηλότερο στρώμα βρέθηκαν κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρειᾶς δύο ἀκέραια κρανία καὶ τέσσερα ἀγγεῖα (10,1-10,4). Ὁ τελευταῖος νεκρὸς εἶχε τεθεῖ περὶ τὸ μέσον τοῦ τάφου ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, ἀκουμπισμένος στὸ δεξιὸ πλευρὸ μὲ τὸ κεφάλι στὸν Νότο καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Τὸ κρανίον ἦταν θραυσμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, ἡ σπονδυλικὴ στήλη ἦταν λεπτὴ καὶ σαθρὴ, ἡ λεκάνη μικρὴ καὶ κατὰ τοὺς εἰδικοὺς ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ ἦταν νέος. Παραπλεύρως αὐτοῦ, μὲ τὴν ἴδια θέση, ἄλλος σκελετὸς ἠλικιωμένου ἀτόμου ἦταν παραμερισμένος, σπρωγμένος πρὸς τὸ βάθος, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ χῶρος γιὰ τὴν τελευταία ταφή (εἰκ. 74).

74. Κάτοψη του τάφου 10 με όστά και κρανία στο δυτικό τμήμα του.

Κάτω από τὸν τελευταῖο νεκρὸ βρέθηκε στρώμα ὁλόκληρο μὲ ὀστά, κρανία θραυσμένα, ἓνα ἀκέραιο δεξιὰ ὅπου τὰ πόδια τοῦ νεκροῦ, καθὼς καὶ δύο ἀκέραια ἀγγεῖα στὴ ΝΔ. γωνία (10,5 καὶ 10,6). Ἀκόμα, κάτω ἀπὸ τὸν σκελετὸ βρέθηκαν δύο βρεφικὰ κρανία καὶ ὀστά, πὺν ἀνῆκαν πιθανῶς σὲ δίδυμα. Στὸ κατώτατο στρώμα, τὸ πρὸς τὴν εἴσοδο τμήμα τοῦ λάκκου ἦταν σχεδὸν καθαρὸ χωρὶς ὀστά καὶ βρέθηκε μιὰ λεπίδα ὀψιανοῦ (10,11). Περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἡ πυξίδα 10,7, ἡ χάνδρα στεατίτου (10,10) καὶ ἓνας ὀστίνος χρωματοτρίπτης (10,9).

Τέλος, στὴ ΝΔ. γωνία ἦταν συγκεντρωμένα ἕξι κρανία τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο καὶ σὲ κακὴ κατάσταση. Δίπλα στὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο ὑπῆρχε τεμαχισμένο καὶ ἔλλιπές τὸ μαρμάρινο εἰδώλιο (10,8).

Κρανία εἴκοσι δύο.

Εὗρηματα

10,1 (K41.9269) Μικκύλο πιθόσχημο, συμπληρωμένο σὲ τμήμα τοῦ στομίου (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὁμοια, τραχιὰ καὶ ἀνώμαλη. Ἔργασία ἀμελής. Στόμιο εὐρὺ κωνικό, ὡσάν λαμὸς, περιβάλλεται στὴ ρίζα του ἀπὸ ὀριζόντια ἐγκοπὴ, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη φέρει κοιλότητα αἰσθητὴ μόνον διὰ τῆς ἀφῆς.

ῴψ. περ. 0.06 μ., διάμ. στομ. 0.044 μ., διάμ. κοιλ. 0.065 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

10,2 (K42.9270) Προχοῖσκη, συμπληρωμένη στὴ λαβὴ καὶ στὸν πυθμένα (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὁμοια ἕως ἐρυθρὴ, ἀνώμαλη καὶ λίγο διαβρωμένη, τοιχώματα παχιὰ. Ἔργασία μέτρια. Στόμιο εὐρὺ κωνικό, ἀνυψώνεται ἑλαφρὰ ἀπέναντι ἀπὸ τὴ λαβή, βάση ἐπίπεδη, ὅλη συμπληρωμένη. Λαβὴ ταινιωτὴ, ὑπερυψωμένη, ἀπὸ τὸ χεῖλος μέχρι τὸ σῶμα χαμηλά.

ῴψ. περ. 0.047 μ., διάμ. στομ. 0.041 μ., διάμ.

κοιλ. 0.049 μ., διάμ. βάσης συμπληρ. 0.04 μ.

10,3 (Κ43.9271) Πρόχους, συγκολλημένη και λίγο συμπληρωμένη (πίν. 10).

Πηλός καθαρός, καστανός, επιφάνεια λεία, δλόβαφη και περι τόν λαμμό έσωτερικά φαιή έως μελανή. Ύπτωση καλή. Άμφίκολο περιγραμμο λαμμοῦ με χεῖλος που κάμπτεται ανισα προς τὰ έξω, σῶμα κωνικό, βάση επίπεδη. Στόν ὄμο ρίζα σπασμένης λαβῆς και άπέναντι κωνικό επίθημα.

Ύψ. 0.08 μ., διάμ. στομ. 0.057-0.06 μ., διάμ. κοιλ. χωρίς τὸ επίθημα 0.087 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 31 δεξιά. Schachermeyr 1976, πίν. 26b).

10,4 (Κ44.9272) Άμφορίσκος, συγκολλημένος, συμπληρωμένος στο χεῖλος (πίν. 11).

Πηλός καθαρός καστανός, δλόβαφος μελανόφαιος, επιφάνεια έντριπτη και στιλπνή. Ύπτωση καλή. Λαμμός κωνικός, γύρω στη ρίζα του ρηχή έγχάραξη, σῶμα κωνικό, βάση επίπεδη. Στόν ὄμο δύο πλατιές όριζόντιες άποφύσεις, τρυπημένες κατακόρυφα από ζευγος ὀπῶν.

Ύψ. (με συμπλήρωση) 0.097 μ., διάμ. στομ. 0.055 μ., διάμ. κοιλ. χωρίς άποφύσεις 0.09 μ., διάμ. βάσης 0.046 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 31 άριστερά. Schachermeyr 1976, πίν. 26b).

10,5 (Κ49.9277) Σκύφος κωνικός, σχεδόν άκέραιος (πίν. 11).

Πηλός καθαρός καστανός, δλόβαφος καστανέρυθρος, έλαφρά έντριπτος. Σῶμα κωνικό, κάτω από τὸ χεῖλος μία κάθετη κυλινδρική άπόφυση με κοιλότητες στα άκρα της αλλά άτρητη, βάση επίπεδη. Έπάνω στο χεῖλος πυκνές έγκάρσιες έγχάρακτες γραμμές.

Ύψ. 0.055-0.065 μ., διάμ. στομ. 0.143 μ., διάμ. βάσης 0.055-0.06 μ.

10,6 (Κ50.9278) Σκύφος καμπύλος, άκέραιος (πίν. 11).

Πηλός καθαρός καστανός, δλόβαφος έρυθρός μέχρι μελανός έντριπτος. Σῶμα ήμισφαιρικό, χείλη εϋθύγραμμο, στη βάση κοιλότητα αίσθητή μόνον με την άφή.

Ύψ. 0.06 μ., διάμ. στομ. 0.093 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

10,7 (Κ51.9279) Πυξίδα, συγκολλημένη, συμπληρωμένη σε ὄλο τόν λαμμό (πίν. 11).

Πηλός τραχύς, σπογγωτός, καστανός, επιφάνεια ὁμοια έως έρυθρή, διαβρωμένη. Λαμμός συμπληρωμένος χαμηλός, κωνικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση επίπεδη. Στόν ὄμο δύο κατακόρυφες κυλινδρικές άποφύσεις.

Ύψ. (με συμπληρ. λαμμό) 0.061 μ., διάμ. κοιλ. 0.078 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

10,8 (Δ23.9284) Μαρμάρινο επίμηκες, άμορφο ειδώλιο, σπασμένο σε δύο μη συγκολλούμενα τεμάχια (πίν. 12).

Μάρμαρο λευκωπό, διατηρεῖ καστανή δξείδωση, επιφάνεια λεία, μακρές πλευρές στρογγυλευμένες. Σχήμα επίμηκες διευρυνόμενο ὁμαλά προς εϋθύγραμμο άκρο, τὸ μόνο αλώβητο.

Μήκος τεμαχίων 0.047 μ., και 0.05 μ., μέγ. πλάτ. 0.018 μ., μέγ. πάχ. 0.0055 μ.

10,9 (Δ22.9283) Ύστίνος χρωματοτριπτης, άκέραιος με μικρό σπάσιμο στην πλευρά (πίν. 12).

Έπιφάνεια υπόλευκη, τώρα λευκόφαιη με μαῦρα στίγματα, λεία, κατεργασμένη. Σχήμα περίπου ὀρθογώνιο, μακρές πλευρές έλαφρά συγκλίνουσες προς τὸ ένα άκρο, διατομή έλαφρά κοίλη.

Μήκ. 0.081 μ., μέγ. πλάτ. 0.041 μ.

10,10 (Δ27) Χάνδρα τραπεζιόσημη (πίν. 12).

Λίθος μαλακός κιτρινωπός, επιφάνειες επίπεδες, γωνίες τῶν πλευρῶν στρογγυλευμένες, καθέτως διάτρητη, έκκεντρη ὀπή.

Μήκ. πλευρῶν 0.0075-0.009 μ., πάχ. 0.004 μ.

10,11 (Δ626) Άπλή λεπίδα ὀψιανού (πίν. 12). Μεσαῖο τμήμα άπλής λεπίδας τραπεζιόσημης τομῆς.

Σωζ. μήκ. 0.028 μ., πλάτ. 0.008, πάχ. 0.002 μ.

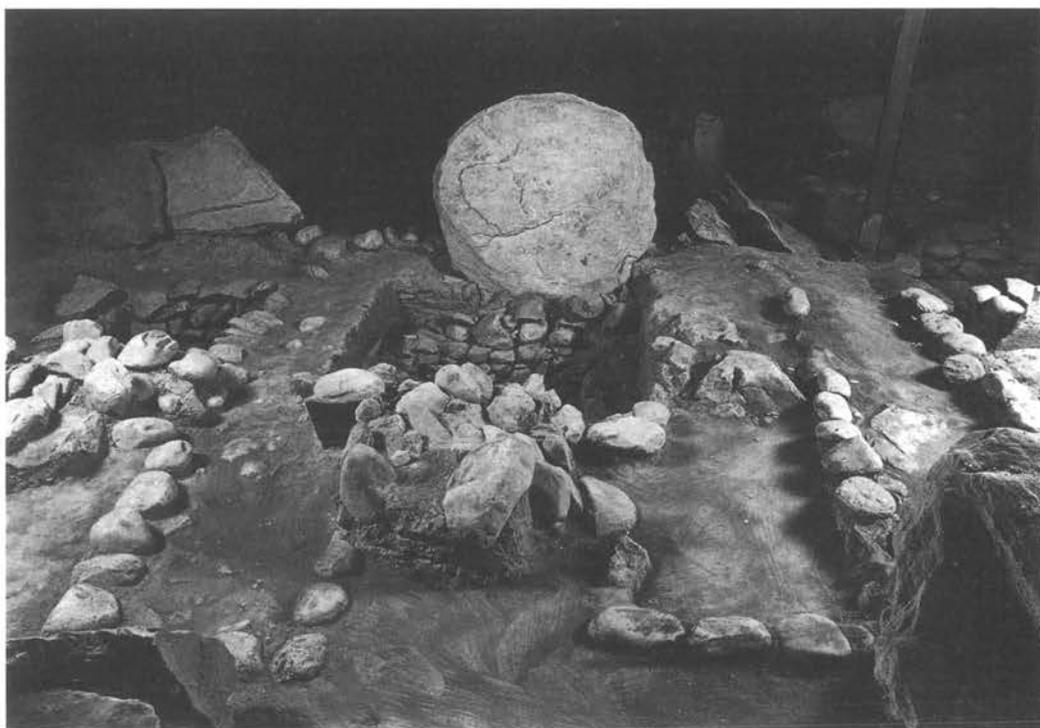
10,12 (Δ627) Άπολέπισμα ὀψιανού (πίν. 12). Στη ραχιαία επιφάνεια φέρει δύο ανώμαλες άποκλίνουσες νευρώσεις.

Σωζ. μήκ. 0.016 μ., πλάτ. 0.011 μ., πάχ. 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 11

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1971 ανασκάφθηκαν όλα τα τμήματα εκτός από τò πρόθυρο.

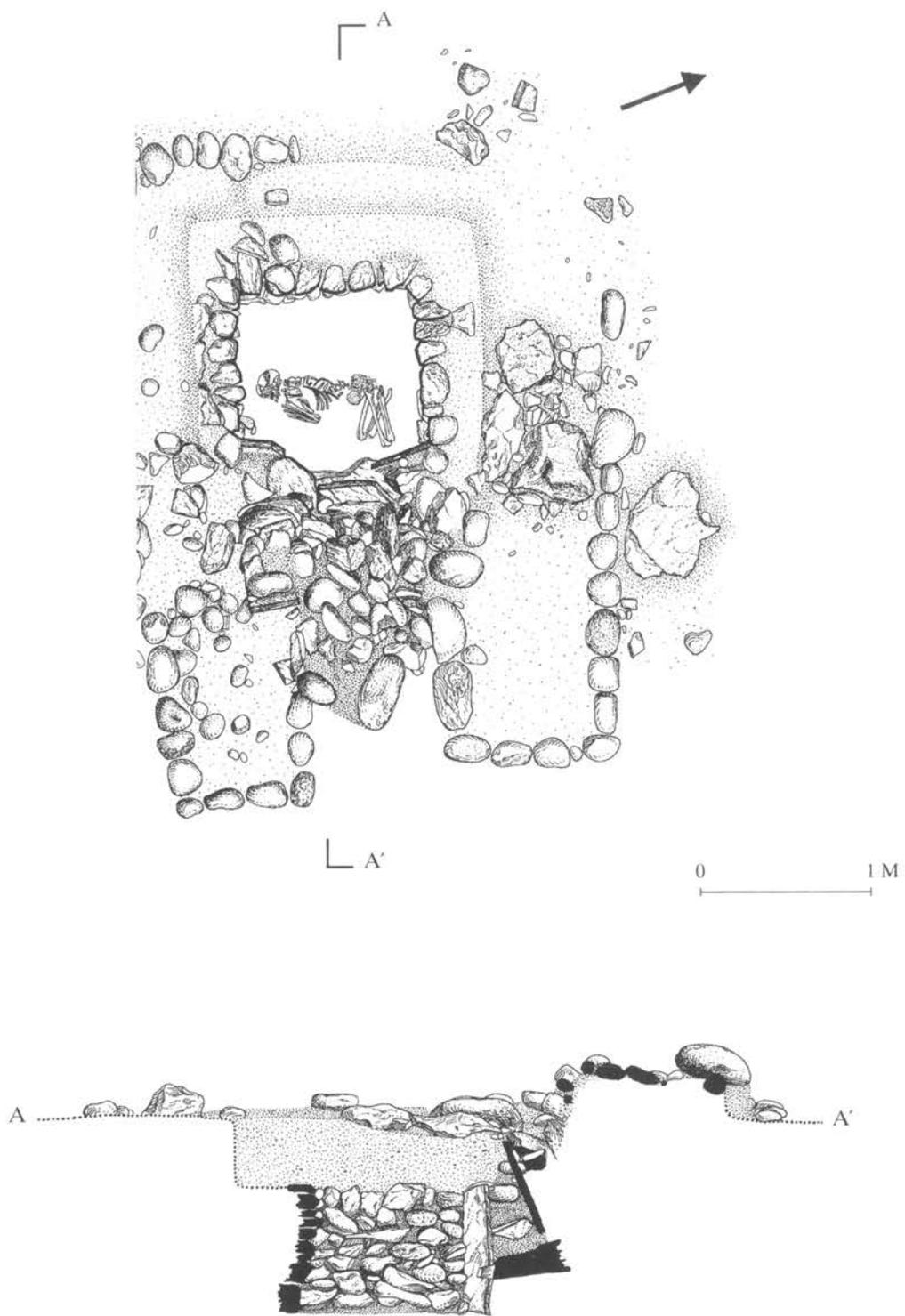
Ο περίβολος του τάφου ορθογώνιος, κατά τόπους κατεστραμμένος, διατηρεί μεγάλα τμήματα στις τρεις πλευρές και ολόκληρη την ανατολική. Νότια σώζεται σε μήκος 1.20 μ., από τὰ 3.90 μ. αρχικά, και βόρεια 3.30 μ. Δυτικά διατηρεί μικρό σχετικά τμήμα (μήκ. 1.40 μ.), που είναι όμως αρκετό για να φανερώσει ότι ή πλευρά αυτή ήταν ένιαία για τούς δύο τάφους 11 και 10³⁴ (εικ. 75-76). Σχηματίζεται από μικρές ποτάμιες πέτρες στη σειρά επάνω στο δάπεδο του εξωτερικού χώρου. Ανατολικά τὰ δύο άκραιο τμήματα τών μακρών πλευρών στρέφουν προς τὰ πίσω κατ' ορθή γωνία και σχηματίζουν Π³⁵. Τò προς Νότον σκέλος διατηρείται καλύτερα και τερματίζει σε ορθία σχιστολιθική πλάκα, στερεωμένη μέσα στον λιθοσωρό με μία εγκάρσια πέτρα πίσω, στη βάση της. Στο βόρειο υπάρχει ή μεγάλη πέτρα, αλλά όχι ή πλάκα. Στην ίδια πλευρά, περί τò μέσον του περιβόλου, έχουν απομείνει ακουμπισμένες στην επιφάνεια του εδάφους τρεις μεγάλες πέτρες. Σε αντίστοιχο περίπου σημείο νότια και χαμηλότερα του εξωτερικού δαπέδου, ή τομή τών χωμάτων αποκαλύπτει πέτρες στη σειρά που μοιάζουν με παλαιότερο επιχωσμένο περίβολο (εικ. 78), ίσως τόν αρχικό του τάφου 10.

75. Ο τάφος 11, από ανατολικά. Πίσω, ανασηκωμένη ή καλυπτήρια πλάκα.

34. Άκέραιος παρουσιάζεται στο σχέδιο της παλαιάς ανασκαφής (εικ. 2).

35. Βλ. και Παντελίδου Γκόφα 1997β, 43-44, πίν. 16α.

76. Κάτοψη και τομή Α-Α' του τάφου ΙΙ.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἔκλεινε μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο κτισμένο μὲ δύο σειρὲς πέτρες, ποτάμιες καὶ ἄλλες τραχιές. Ὁ σχηματισμὸς του ἄρχιζε ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ περιέκλειε, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 77) καὶ στὸ σχέδιο (εἰκ. 2), στρώση μὲ πέτρες, ἐνῶ χαμηλότερα ἕως τὴν καλυπτήρια πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε μόνον γῶμα. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἀνατολικά συνεχίζει μὲ μικρὲς ριχτὲς κροκάλες (μῆκ. 0.10-0.15 μ.) καὶ μερικὲς μεγάλες (μῆκ. 0.35 μ.), ποὺ σχηματίζουν λιθοσωρὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου σὲ ὕψος 0.70-0.80 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ μία μόνο σχιστολιθικὴ πλάκα, περίπου κυκλική (διαστ. 1.50x1.40 μ.), (εἰκ. 75). Σὲ δύο πλευρὲς, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες, οἱ ἀκμὲς τῆς εἶναι ἐκ φύσεως καμπύλες καὶ λεπτύνονται μέχρι πάχους 0.12 μ. Στὸ ὑπόλοιπο τμήμα εἶναι εὐθύγραμμες καὶ στὴ μία ἀπ' αὐτὲς φαίνονται τὰ σημάδια τοῦ πελεκήματος γιὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 79).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι σχεδὸν ὀρθογώνιος (διαστ. βόρ. 0.95 μ., δυτ. 1.10 μ., νότ. 0.85 μ., ἀνατ. 1.13 μ., βάθ. 0.90 μ.). Οἱ τρεῖς παρειές του εἶναι κτιστὲς σὲ ἑπτὰ-ὄκτῳ στρώσεις μὲ μικρὲς ἀκατέργαστες πέτρες (μέσου μῆκ. 0.10-0.15 μ.), μικρότερες τῶν ἄλλων τάφων. Τὸ κτίσιμο εἶναι συμπαγές, στερεό, μὲ πέτρες ποὺ συμπλέκονται μεταξύ τους, ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται πάντα σαφῶς οἱ στρώσεις (εἰκ. 76). Ἡ ἀνώτατη εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ κάπως μεγαλύτερες πέτρες, ἀλλὰ πάντως μικρὲς. Μεταξὺ αὐτῶν στὰ δυτικὰ ὑπάρχει σπασμένη ἐπίπεδη πέτρα ἀπὸ ἀχρηστευμένο κυκλικὸ οἰκιακὸ σκεῦος (μυλόπετρα;). Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ ἐπενδύθηκε κατ' ἐξαίρεση μὲ δύο

77. Ἡ ἐπιφανειακὴ κάλυψη τοῦ τάφου Π1, ἀπὸ νότια. Μέσα στὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο πολλὲς πέτρες.

78. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου II μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸν κατὰ χώραν. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος προβάλλουν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τρεῖς πλακοειδεῖς πέτρες.

ὄρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ ἀνοίγματος (εἰκ. 82). Ἡ πρὸς Βορρᾶν (διαστ. 0.38x0.70 μ.) στέκει κατακόρυφη καὶ ἡ ἀκμὴ της εἰσχωρεῖ κατὰ λίγα ἑκατοστὰ στὸ πάχος τοῦ τέρατος τῆς βόρειας πλευρᾶς. Ἡ σύνδεση αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἐμφανὴς στὸν τέταρτο καὶ πέμπτο δόμο, πού προεξέχουν τῆς κατακορύφου παρειᾶς καὶ μαγκώνουν τὴν πλάκα στὴ θέση της. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πλάκα κτίσθηκε μαζὶ μὲ τὸ βόρειο τοίχωμα καὶ δὲν μετακινήθηκε ποτέ. Πίσω ἀπὸ τὴν πλάκα αὐτὴν τὰ χώματα εἶχαν σταθεροποιηθεῖ μὲ λίγες σκόρπιες κολυμπητὲς πέτρες, μεταξὺ τους ἀσύνδετες, πού δὲν σχηματίζουν τοῖχο. Ἀντίθετα, ἡ πλάκα, πού ἐπενδύει τὸ πρὸς Νότον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (διαστ. 0.82x0.30 μ.), ἐφάπτεται στὶς πέτρες τῆς ἐπενδύσεως τῆς νότιας παρειᾶς καὶ δὲν εἰσχωρεῖ στὸ πάχος τοῦ τοιχώματος οὔτε συγκρατεῖται ἀπὸ αὐτό. Ἡ θέση της δὲν εἶναι κατακόρυφη καὶ γέρνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου. Πίσω της τὰ χώματα ἔχουν συγκρατηθεῖ μὲ δύο-τρεῖς πέτρες μεγάλες, κτιστές, ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης καὶ μὲ πρόσωπο πρὸς τὸ ἀνοίγμα, δηλαδὴ πρὸς Βορρᾶν, σὰν νὰ ἀποτελοῦν παρειᾶς τῆς εἰσόδου. Χαμηλότερα, μικρὲς σφηνω-

79. Λεπτομέρεια τῆς καλυπτήριας πλάκας τοῦ τάφου 11 μὲ ἐμφανὴ ἴχνη πελεκήματος.

80. Ἡ ΒΑ. πλάκα ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 11 μὲ πικνὰ σημάδια λαξεύσεως.

81. Στρωῶμα ὀστέων στὸν λάκκο τοῦ τάφου 11. Περὶ τὸ κέντρον τῆς εἰκόνας, τὸ ἀγγεῖο 11,2.

82. Ὁ λάκκος καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 11, ἀπὸ δυτικά.

μένες πέτρες ἢ σκῦρα, φανερῶνουν ὅτι ἡ λοξὴ θέση τῆς πλάκας ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ χρήσεως τοῦ λάκκου καὶ δὲν ὀφείλεται σὲ μεταγενέστερη πίεση χωμάτων. Τὴν ὄθιση φαίνεται νὰ ἔχει ἀσκήσει ὁ λιθοσωρὸς, πὺν γέρνει ὅλος πρὸς τὰ δυτικά καὶ μετακίνησε ὁμοίως τὴν πλάκα τῆς θύρας. Τέλος σημειώνεται ὅτι καὶ οἱ δύο ἀντικριστὲς ἀκμὲς τῶν πλακῶν εἶναι προιονωτὲς καὶ φανερῶνουν τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 80, 82).

Στὸ μεταξύ τῶν ὀρθίων πλακῶν ἄνοιγμα (πλάτ. κάτω 0.44 μ. καὶ ἄνω 0.36 μ.), ὑπάρχει μίᾳ παχιά ἀββεστολιθικὴ πέτρα (μῆκ. 0.45 μ.), μὲ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια σὲ ὕψος 0.32 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο, πὺν χρησίμευε ὡς κατώφλι. Τὸ πάχος τῆς ποικίλλει ἀπὸ 0.10-0.18 μ. καὶ πατάει σὲ στρῶμα χώματος, ὕψους μέχρι 0.20 μ. Πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου σχηματίζει πρόσωπο μὲ τὴν κατακόρυφη πλάκα τῆς ἐπενδύσεως καὶ εἰσέχει αἰσθητὰ τῆς κεκλιμένης. Ἐπάνω τῆς, περὶ τὰ 0.30 μ. μακρύτερα τῆς ἀνατολικῆς παρεῖας τοῦ τάφου, στηρίζεται λοξὰ τοποθετημένη καὶ μὲ κλίση πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (0.60x0.45 μ.), πὺν φράσσει τὴν εἴσοδο καὶ ὑπερέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου καὶ τῆς καλυπτήριας ἀλλ' ὄχι τοῦ λιθοσωροῦ (εἰκ. 76).

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὀστά, κυρίως μακρὰ, ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος. Λίγο χαμηλότερα, στὴ νότια πλευρὰ βρέθηκαν δύο ἀκέραια κρανία, ἓνα παιδιοῦ καὶ ἓνα ἐνήλικα, καθὼς καὶ τμῆμα ἄλλου. Ἰγνη παιδικοῦ διαλυμένου σκελετοῦ βρέθηκαν ἀνατολικότερα. Βαθύτερα, στὴ ΝΔ. γωνία, παρουσιάσθηκε σχεδὸν ἀκέραιο τὸ ἀγγεῖο 11,1 καὶ νότια, δίπλα στὴν παρεῖα, τὸ ἀγγεῖο 11,2 μὲ μίᾳ σιαγόνα σφηνωμένη μέσα στὸ στόμό του (εἰκ. 81). Στὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ λάκκου τὰ ὀστά συνέχιζαν μέχρι κάτω καὶ σὲ βάθος 0.60 μ. μεταξύ δύο ἀκόμα κρανίων εἶχε

ἐγκλωβισθεῖ τὸ μικρὸ ἀγγεῖο 11,3. Ἀπὸ τὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο προέρχονταν τὸ μικρὸ σφαιρικὸ 11,5, τὰ ὄστρακα τοῦ τηγανόσημου 11,4 καὶ δύο λεπίδες ὀψιανοῦ (11,6 καὶ 11,7). Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα, ποῦ ἦταν ἀρκετὰ καθαρὸ ἀπὸ ἄλλα ὄστα, βρέθηκε ἐπάνω στὸ δάπεδο σὲ ἀριστη διατήρηση, ὁ τελευταῖος νεκρὸς (εἰκ. 82). Εἶναι τοποθετημένος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, μὲ τὴν κεφαλὴ στὸν Νότο καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Τὸ πρόσωπο εἶναι στραμμένο πρὸς τὴν εἴσοδο καὶ ἡ δεξιὰ παρεῖα του στηρίζεται σὲ μία ἐπιμήκη πέτρα καὶ στὶς παλάμες τῶν διπλωμένων χειρῶν του.

Νεκροὶ ἑπτὰ.

Εὐρήματα

11,1 (K69.9326) Πυξίδα σφαιρική, ἐγγάρακτη, ἀκέραη (πίν. 12).

Πηλὸς πορώδης ὠχροκάστανος, ἐπιφάνεια χωρὶς ἐπάλειψη, ὀμαλή, λεία. Ὀπτηση καλή. Στόμιο κυλινδρικό, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη ἑλαφρὰ κοίλη, αἰσθητὴ μὲ τὴν ἀφή. Στὴν κοιλιά ἀνά μία κυλινδρική κατακόρυφη ἀπόφυση.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: στὴ ρίζα τοῦ στομίου πυκνὲς κάθετες γραμμὲς, στὸ σῶμα διπλὰ ἀμφιδώματα, δύο-τρία σὲ κάθε ὄψη.

Ὑψ. 0.078 μ., διάμ. στομ. 0.052 μ., διάμ. κοιλ. 0.093 μ., διάμ. βάσης περίπου 0.04 μ.

(Μαρινᾶτος 1970β, πίν. 6β, Schachermeyr 1976, πίν. 27 ἄνω).

11,2 (K70.9327) Πρόχους, λίγο συμπληρωμένη, λείπει ἢ λαβὴ (εἰκ. 12).

Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρὸς, ἐπιφάνεια καστανή, διατηρεῖ τὴν ὀξειδωση. Λαμὸς μὲ ἀμφικοῖλο περίγραμμα, στὴ ρίζα ρηχὴ ἀυλάκωση, κοιλιά σφαιρική, βάση ἐπίπεδη.

Ὑψ. 0.087-0.093 μ., διάμ. στομ. 0.052 μ., διάμ. κοιλ. 0.09 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

11,3 (K71.9328) Ἀρυβαλλοειδὲς, ἐγγάρακτο. Συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο (πίν. 13).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ἀνοικτόφαιη ἔντριπτη, πολὺ λεία. Ὀπτηση πολὺ καλή. Στόμιο χαμηλὸ χωνοειδὲς, σῶμα σφαιρικὸ ἔντονα πιεσμένο, βάση μὲ κοιλότητα.

Διακόσμηση: γύρω στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ μία ὀριζόντια καὶ μία συνεχὴς τεθλασμένη, στὸ σῶμα μεγάλα διαγραμμισμένα τρίγωνα στὴ σειρᾶ. Ὑψ. 0.034 μ., διάμ. στομ. 0.021 μ., διάμ. κοιλ. 0.042 μ., διάμ. βάσης 0.007 μ.

(Μαρινᾶτος 1971, πίν. 3α).

11,4 (K75.9334) Ἐπίπεδο τεμάχιο σκεύους, ἐγγάρακτο, συγκολλημένο (πίν. 13).

Πηλὸς καθαρὸς καστανὸς σκοτεινός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὴ κατανόφαιη ἔντριπτη, ἐσωτερικὴ καστανή. Ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐπίπεδη, ἐσωτερικὰ σὲ δύο σημεῖα σώζεται μὲ ἀρχὴ κάμψης πρὸς πλευρικὸ τοίχωμα.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: δύο ὁμόκεντροι κύκλοι περικλείουν ῥόμβο μὲ κοῖλες πλευρὲς κοσμημένες ἐξωτερικὰ μὲ κροσσωτὲς ἐγγαράξεις. Στὸν ἐξωτερικὸ κύκλο ἀπολήγουν λοξὲς γραμμὲς ποῦ στὸ καλύτερα σωζόμενο τμήμα ἀποτελοῦν διαγράμμιση τριγώνου.

Μέγ. διάστ. 0.13 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

(Μαρινᾶτος 1971, πίν. 3β).

11,5 (K1770) Τμήμα σώματος κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 14).

Πηλὸς καθαρὸς μὲ μαρμαρυγία πορτοκαλλόχρωμος, ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ὀμαλή σπογγωτὴ, ἐσωτερικὴ ὀμαλή, σχεδὸν λεία. Σῶμα σφαιρικὸ, βάση ἐπίπεδη.

Σωζ. ὕψ. 0.085 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.01 μ.

11,6 (Δ628) Ἀπλὴ λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 14).

Βολβικὸ ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας τραπεζιόσχημης τομῆς. Φτέρινα νηματοειδῆς, βολβὸς σαφῶς διακρινόμενος, ἀπολεπισμένος.

Σωζ. μῆκ. 0.027 μ., πλάτ. 0.007 μ., πάχ. 0.0015 μ.

11,7 (Δ629) Λεπιδόμορφο ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ (πίν. 14).

Τεμάχιο τραπεζιόσχημης τομῆς.

Μῆκ. 0.036 μ., πλάτ. 0.008-0.011 μ., πάχ. 0.004 μ.

ΤΑΦΟΣ 12

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Το 1970 ανασκάφηκαν όλα τα τμήματα εκτός από το πρόθυρο.

Ο περίβολος, σχηματισμένος στο επίπεδο του δαπέδου με πέτρες του ποταμού σε μία σειρά, έχει υποστεί μικρή φθορά από την τοποθέτηση στύλου του στεγάστρου (εικ. 85). Οί φωτογραφίες³⁶ και το σχέδιο της ανασκαφής παρουσιάζουν σαφέστατα το προς Νότον ανατολικό άκρο του σε σχήμα Π και μάλιστα με αρκετά επιμήκη κεραία, που καταλήγει σε εγκάρσια στημένη σχιστολιθική πλάκα (εικ. 84). Το συνολικό μήκος της νότιας πλευράς ήταν περίπου 5.00 μ., της δυτικής 2.60 μ. σε μία ή δύο παράλληλες σειρές, ενώ στον Βορρά σωζόταν σε μήκος 3.60 μ. Η κατασκευή του είναι σαφώς μεταγενέστερη του περιβόλου του τάφου 14, διότι η ΝΔ. γωνία του τελευταίου καλύπτεται κάτω από τη βόρεια πλευρά του περιβόλου του τάφου 12.

Μέσα στον περίβολο, το ορθογώνιο υπέργειο επίπεδο είχε κτισθεί 0.50-0.55 μ. υψηλότερα από το γύρω δάπεδο, με πέτρες ποτάμιες σε μία έως δύο στρώσεις (εικ. 83)³⁷. Έμπρός του, ανατολικά, επάνω από τον υποτιθέμενο χώρο του προθύρου είχαν συσσωρευθεί μεγάλες και μικρές ποτάμιες πέτρες, στο ίδιο ύψος με το ορθογώνιο πλαίσιο. Οί πλευρές του προθύρου φαίνεται να σηματοδοτούνται εξωτερικά από δύο επιμήκεις πέτρες στρωμένες κατ' επέκταση των μακρών πλευρών του υπερυψωμένου τμήματος (εικ. 85). Στο τέρμα τους, 0.75-0.85 μ. από τον λάκκο, στέκει κατακόρυφα από μία λεπτή σχιστολιθική πλάκα με λοξό τελείωμα (όρατων διαστ. 0.40x0.35 μ.). Και στις δύο ή υψηλότερη πλευρά βλέπει προς τον περίβολο (εικ. 86).

Ο λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με ασβεστολιθικές πλάκες, τέσσερις-πέντε μεγάλες, και λίγες μικρότερες. Η μεγαλύτερη γεφύρωνε το πλάτος εμπρός από το άνοιγμα, ενώ οί άλλες, κατά την κατεύθυνση της εισόδου, πατούσαν εν μέρει επάνω στη μεγάλη, βυθισμένες ελαφρά στο εσωτερικό του τάφου και είχαν καλυφθεί με χώμα έως τη στάθμη του αρχαίου δαπέδου.

Ο λάκκος του τάφου είναι σχεδόν ορθογώνιος (διαστ. ανατ. 0.98 μ., βόρ. 1.48 μ., δυτ. 1.07 μ., νότ. 1.38 μ.). Οί παρειές του φέρουν κτιστή επένδυση, σε έξι-έπτά δόμους. Στην πρώτη στρώση έχουν τοποθετηθεί μεγάλες τραχιές πέτρες (μήκ. 0.30-0.35 μ.), ενώ σε όλες τις άλλες στρώσεις ποτάμιες πέτρες μέσου μεγέθους (μήκ. 0.25 μ.) και κατά τόπους μερικά σκῆρα μέσα στους μεγάλους άρμους. Η νότια και δυτική παρεία είναι κατακόρυφες, ή ανατολική παρουσιάζει ελαφρά κλίση στους υψηλότερους δόμους, ενώ ή βόρεια έχει χαλαρώσει περι το μέσον του ύψους της και οί πέτρες προβάλλουν έντονα εσωτερικά (εικ. 85). Το δάπεδο του λάκκου σχηματίζεται σε βάθος 0.80 μ. και αποτελείται από σκέτο χώμα (σήμερα παραβιασμένο κατά 0.10 μ.).

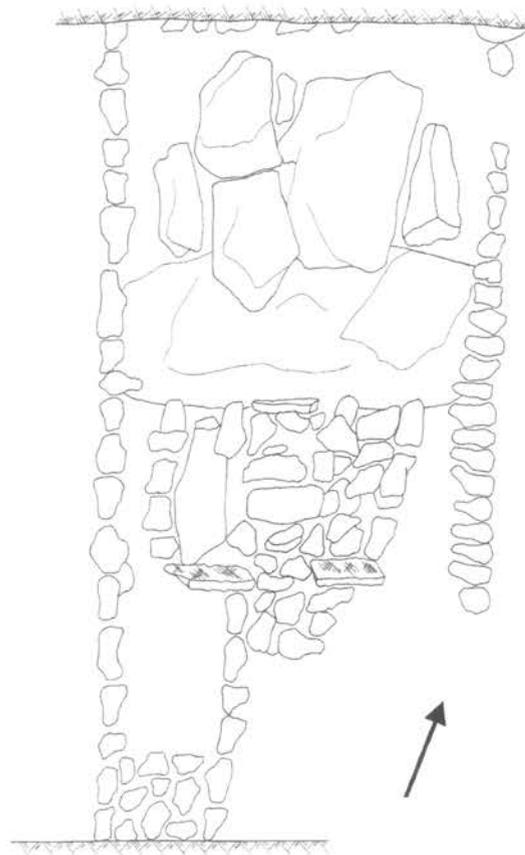
Η πλευρά της εισόδου φέρει χαμηλά τέσσερις συνεχείς δόμους, τον κατώτατο με τις μεγάλες επιμήκεις πέτρες και τους άλλους με μικρότερες (εικ. 86). Στον τέταρτο δόμο, οί δύο μεσαίες, τοποθετημένες μπατικά σε ύψος 0.45 μ. από τον πυθμένα του

36. Η ανασκαφική φωτογραφία Φ5/44 του Μαρινάτου εικονίζει πλήρες το ΝΑ. άκρο του περιβόλου, αλλά είναι γενικά σκοτεινή.

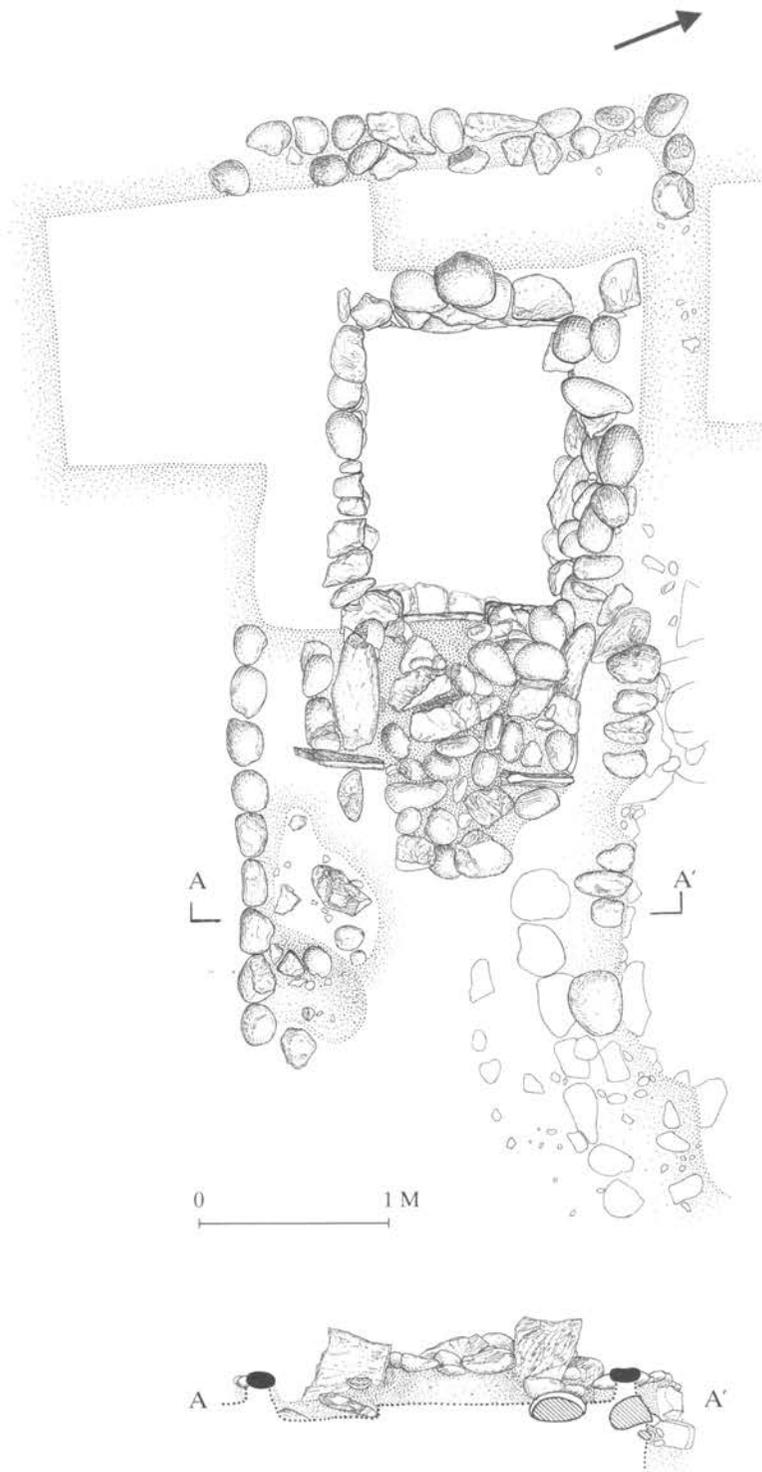
37. Οί άκριβεις διαστάσεις δέν σημειώθηκαν, αλλά σε ανασκαφική φωτογραφία σώζεται άκέραιο ορθογώνιο, με τις κοκάλες στη θέση τους.

83. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 12 μὲ ὁρατὰς τὶς καλυπτήριες πλάκες.

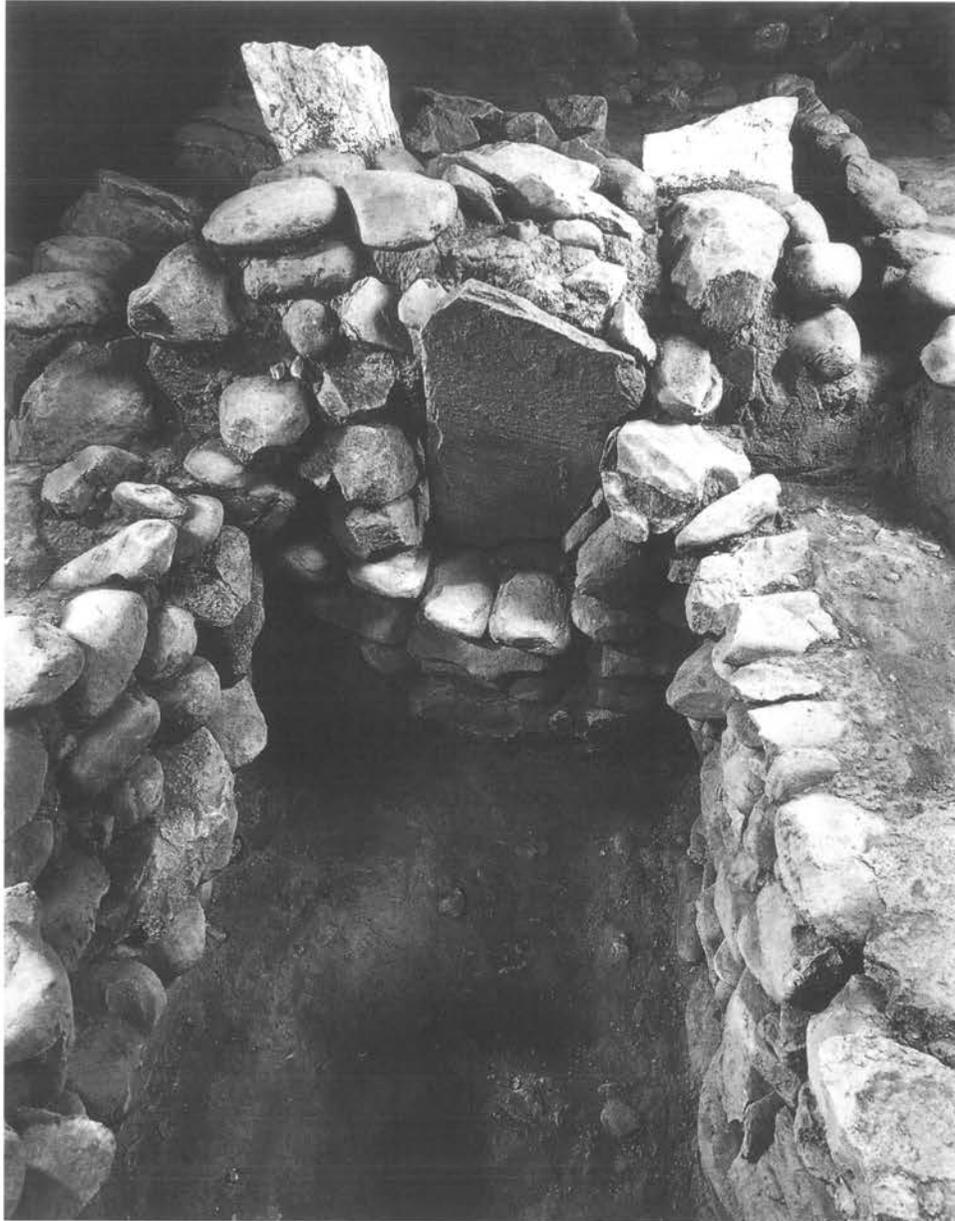

84. Κάτοψη τοῦ τάφου 12 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου.

85. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 12.

λάκκου, σχηματίζουν κατώφλι. Από το σημείο αυτό έως το χείλος, δηλαδή σε δύο-τρεις ακόμα δόμους, συνολικού ύψους 0.43 μ., το κτίσιμο δεξιά και αριστερά του ανοίγματος είναι χαλαρό και ένοποιείται με τις ριχτές πέτρες έξω από την είσοδο. Από τις δύο

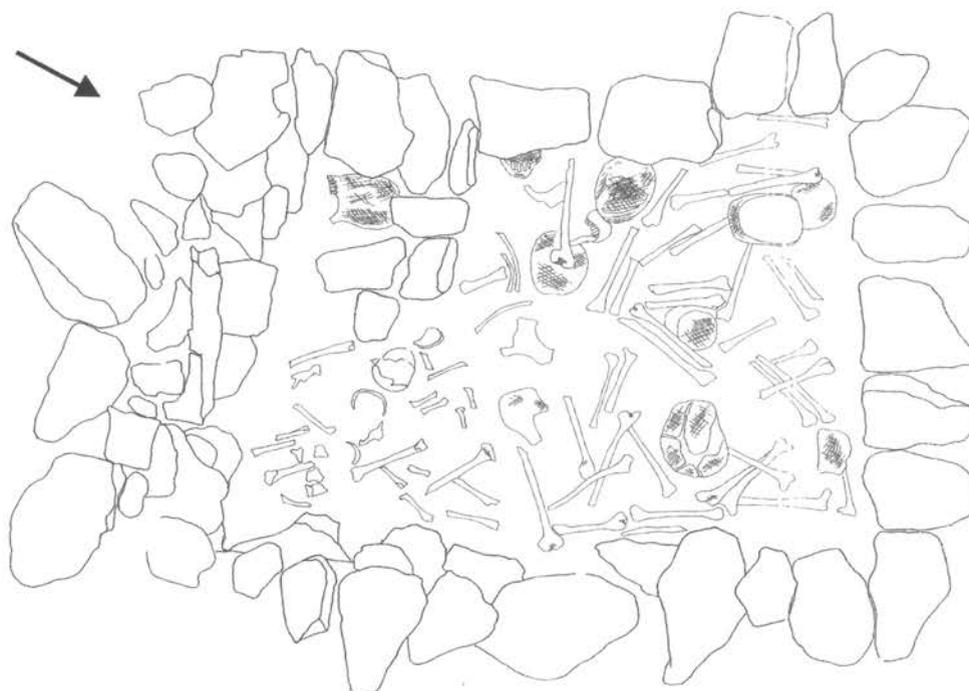

86. Ο λάκκος του τάφου 12 και τὸ ἀνατολικὸ τμήμα του, ἀπὸ δυτικά.

πλευρὲς τακτικότερη κατασκευὴ παρουσιάζει ἡ βορειότερη (μῆκ. 0.35 μ.), μὲ πέτρες ποὺ σχηματίζουν πρόσωπο πρὸς τὸ μέρος τοῦ στομίου. Ἡ ἄλλη πλευρὰ πρὸς τὸν Νότο (μέγ. μῆκ. 0.28 μ.) δείχνει προχειρότητα, μὲ πέτρες τοποθετημένες λοξὰ ἢ τυχαῖα καὶ μὲ μεγάλα κενά. Τὸ ἄνοιγμα (πλάτ. 0.37 μ. κάτω ἕως 0.45 μ. ἄνω) κλείνει μία πεντάπλευρη σχιστολιθικὴ πλάκα (μέγ. διαστ. 0.45x0.73 μ.), μὲ γωνιώδη κορυφή. Τοποθετημένη στὴ σημερινή θέση της καὶ στερεωμένη μὲ λίθινες σφῆνες ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς, πατάει ὅπως παλαιὰ ἐπάνω στὸ κατώφλι, 0.30 μ. πέρα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς ἀνατολικῆς παρειάς, καὶ ἐξέχει αἰσθητὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

87. Στρόμα οστών και κρανίων στον λάκκο του τάφου 12, από Βορρά. Άριστερά, μόλις διακρίνεται νεκρός και έπάνω του πέτρες.

88. Ο τάφος 12. Κάτωψη ανασκαφικού στόματος του λάκκου. Άριστερά, ή είσοδος.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χῶμα. Τὰ πρῶτα ὀστά μαζί μὲ τμήμα κρανίου ἄρχισαν νὰ φαίνονται στὴ ΒΑ. γωνία, σὲ βάθος 0.30 μ. Τὰ ὑψηλότερα στρώματα καὶ κυρίως τὸ δυτικὸ τμήμα ἦταν καλυμμένο τελείως μὲ ὀστά, μεγάλα καὶ μικρά, ἐνῶ κατὰ μῆκος τῆς νότιας καὶ δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχαν ἕξι κρανία, τὰ δύο ἀκέραια. Τελευταῖα κτερίσματα ἦταν ἕξι ἀργυρῆς λεπτῆς ταινίες, ἀκέραιες ἢ σπασμένες (12,6-8). Λίγο χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.50 μ. περίπου, καὶ ἐνῶ τὰ ὀστά ἦταν πάντα πολλά, διακρίθηκε στὴν ἴδια νότια καὶ δυτικὴ περιοχὴ, δεύτερο στρώμα μὲ ἄλλα κρανία, ὅλα θρυμματισμένα. Μαζὶ ἦταν δύο ἀγγεῖα (12,1 καὶ 12,2) καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ λάκκου ἓνα ὄστρεο τρίτωνος (12,15), μία ἐρυθρὴ χάνδρα (12,5) καὶ δίπλα τῆς τεμάχια ἀργύρου, καθὼς καὶ τμήματα μερικῶν κρανίων (εἰκ. 87-88). Ἀκόμα βαθύτερα, ἀπὸ 0.60 μ. ἕως τὸν πυθμένα, τὰ ὀστά καὶ τὰ σπασμένα κρανία συνέχιζαν, ἐνῶ στὴ ΝΔ. γωνία ἦταν πάλι συγκεντρωμένα τρία κρανία καὶ ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης (12,9). Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, πιθανότατα γυναικῆς, ἔφερε μία ὀπὴ ποὺ ἀποδίδεται σὲ τραῦμα. Κάτω ἀπὸ τὸ γυναικεῖο ὑπῆρχε ἓνα παιδικὸ καθὼς καὶ ἓνα μεμονωμένο παιδικὸ δόντι. Στὸ ἴδιο στρώμα τὰ λίγα διάσπαρτα κτερίσματα ἦταν μία χάνδρα σὲ σχῆμα πηνίου (12,4), τμήμα ὀστέινου χρωματοτρίπτη (12,10), τεμάχια ὀψιανοῦ καὶ ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι ἢ 12,3 πρασινωπὴ χάνδρα. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου οἱ ἐπιχώσεις ἦταν ἀρκετὰ καθαρῆς καὶ σὲ βάθος 0.60 μ. βρέθηκε ταφὴ κατὰ χώραν. Ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθεῖ ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνσίν της σὲ στάση συνεσταλμένη. Τὸ κεφάλι του ἦταν στὸν Νότο, τὸ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Ἐπάνω στὸν σκελετὸ βρέθηκαν δύο-τρεῖς πέτρες, ἢ μία ὅπως φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 87) στὴν περιοχὴ τῆς λεκάνης, καὶ τέλος, κάτω ἀπὸ τὸ κρανίον του ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον. Ἀκόμα, σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις, μέσα στὸν λάκκο βρέθηκαν τὰ κτερίσματα 12,11-12,14. Συνολικὰ μέσα στὸν τάφο ἐπισημάνθηκαν εἴκοσι ἑπτὰ κρανία, τὰ ἑννέα μόνον ἀκέραια καὶ τὰ ἄλλα θρυμματισμένα.

Κρανία εἴκοσι ἑπτὰ.

Εὐρήματα

- 12,1 (K60.9306) Ἀμφορίσκος, συγκολλημένος καὶ συμπληρωμένος (πίν. 14). Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια καστανὴ ἕως φαιοκάστανη, ἔντριπτη, ἀρκετὰ διαβρωμένη. Ὀπτιση μέτρια. Λαμὸς ὑψηλὸς κυλινδρικός, σῶμα πιεσμένο σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὄμο δύο ζεύγη κυλινδρικών ἀποφύσεων τρυπημένων κατακόρυφα. Ὑψ. 0.106-0.11 μ., διάμ. στομ. συμπληρ. 0.06 μ., διάμ. κοιλ. 0.113 μ., διάμ. βάσης 0.047-0.051 μ.
- 12,2 (K33.9259) Μικκύλο πιθόσχημο, ἀκέραιο, φθαρμένο στὴν ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους (πίν. 14). Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρός, ἐπιφάνεια καστανόφαιη, ἐξομαλυσμένη. Ὀπτιση καλή. Λαμὸς ὑψηλός, κυλινδρικός, χεῖλη εὐθύγραμμα, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.
- Ὑψ. 0.038 μ., διάμ. στομ. 0.022 μ., διάμ. κοιλ. 0.036 μ., διάμ. βάσης 0.015 μ.
- 12,3 (Δ25.9286) Χάνδρα λίθινη, κυλινδρική, ἀκέραη (πίν. 14). Λίθος πρασινωπὸς μὲ λευκὰ στίγματα. Σχῆμα βραχὺ κυλινδρικό μὲ στογγυλεμένα ἄκρα, διαμπερῆς ὀπὴ. Μῆκ. 0.012 μ., μέγ. διάμ. 0.01 μ.
- 12,4 (Δ38.9308) Χάνδρα πηνιόσχημη, ἀκέραη (πίν. 14). Λίθος πρασινόφαιος. Σχῆμα ἐπίμηκες μὲ πλατύτερα ἄκρα, κατὰ μῆκος διάτρητος. Μῆκ. 0.018 μ., μέγ. διάμ. ἄκρων 0.01 μ., διάμ. κυλίνδρου 0.007 μ.
- 12,5 (M37.9307) Χάνδρα λίθινη κυλινδρική, ἀκέραη (πίν. 14).

Λίθος ἐρυθρός ἀμαυρός με φλεβώσεις μελανές. Σχήμα ἐπίμηκες, κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μεγάλο τμήμα τῆς χάνδρας, στὸ ἓνα ἄκρο διαμπερῆς ὀπή, στὸ ἄλλο τέρμα ἀβαθῆς κοιλότητα στὸ πάχος τοῦ λίθου.

Μῆκ. 0.02 μ., πλάτ. 0.0055 μ.

12,6 (Δ24.9285) Τέσσερα ἐλάσματα ἀργύρου, ὅλα συγκολλημένα καὶ κολοβά, τουλάχιστον κατὰ τὸ ἓνα ἄκρο (πίν. 15).

Σχήμα ταινιωτὸ, διακόσμηση κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν στικτή, κατὰ τὴν τεχνικὴ geroussé. Στὰ σωζόμενα ἄκρα ὑπάρχουν μία ἢ τρεῖς ὀπές στὴ σειρὰ, δύο μικρὲς καὶ μία μεγαλύτερη στὴ μέση.

Μέγ. σωζ. μῆκ. 0.071 μ., πλάτ. γενικὸ 0.015 μ.

12,7 (Δ42.9312) Ἐλασμα ἀργύρου, λυγισμένο καὶ ἀναδιπλωμένο στὸ ἓνα ἄκρο (πίν. 15).

Μῆκ. 0.03 μ., πλάτ. 0.015 μ.

12,8 (Δ43.9313) Ἐλασμα ἀργύρου (πίν. 15).

Φέρει μία ὀπή στὸ ἄκρο καὶ ἄλλη, μεγαλύτερη ἐλλειψοειδῆ, πλησίον τοῦ ἄλλου ἄκρου.

Μῆκ. 0.05 μ., πλάτ. 0.015 μ.

12,9 (Δ40.9311) Ὄστεινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, με μικρὲς φθορὲς στὰ ἄκρα (πίν. 15).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, διατηρεῖ ὀξειδωση. Σχήμα ὀρθογώνιο, ἐλαφρὰ κοῖλο, ἄκρα μακρῶν πλευρῶν λειασμένα. Στὶς τέσσερις γωνίες σώζονται ἴχνη ἰσάριθμων ὀπῶν.

Μῆκ. 0.147 μ., μέγ. πλάτ. 0.048 μ., πάχ. 0.004 μ.

12,10 (Δ447.9309) Ὄστεινος κοῖλος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, κολοβός (πίν. 15).

Ἡ κοίλη ἐπιφάνεια σώζει κάτω ἀπὸ τὴν ὀξειδωση σαφὴ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Σχήμα ἐπίμηκες κοίλης διατομῆς.

Σωζ. μῆκ. 0.053 μ., πλάτ. 0.041 μ.

12,11 (Δ39) Χρυσὴ χάνδρα σὲ σχῆμα κόκκου σίτου, φθαρμένη λίγο στὰ ἄκρα, σχεδὸν ἀκέραιη (πίν. 15).

Σχηματίζεται ἀπὸ κυκλικὴ περιέλιξη φύλλου

λευκωποῦ χρυσοῦ με ἐνωμένα ἄκρα. Ὅριζοντίως διάτρητη. Περί τὰ δύο τέρματα ἔχει ἐπικολληθεῖ ἀπὸ ἓνα μικρὸ φύλλο, τὸ ἓνα γιὰ νὰ ἐπισκευασθεῖ φθορὰ καὶ αὐτὸ φέρει δύο παράπλευρες ὀπές. Στὸ ἄλλο τέρμα τὸ φύλλο χρυσοῦ εἶναι κομμένο σὲ σχῆμα Π.

Μῆκ. 0.036 μ., μέγ. διάμ. 0.008 μ.

12,12 (Δ44.9314) Τεμάχια χρυσοῦ κοσμημένης ταινίας (πίν. 15).

Σχηματίζεται ἀπὸ δύο ἐπάλλληλα ἐπιμήκη φύλλα χρυσοῦ, τὸ ἓνα μόνον κοσμημένο. Ἐνωμένα με ἀναδίπλωση τῶν ἄκρων τῆς μιᾶς κατὰ τι πλατύτερης κοσμημένης ταινίας ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀκόσμητη.

Τεχνικὴ στικτή, ἐργασμένη με λεπτὴ βελόνα ἀπὸ τὴν ἀθέατη, σφραγισμένη πλευρὰ πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε νὰ σχηματίζονται ἔκτυπες στιγμές. Θέμα: παράπλευροι ῥόμβοι καὶ τρίγωνα ἀναπτύσσονται σὲ δύο ἐπάλλληλες σειρὲς διαχωρισμένες καὶ πλαισιωμένες στὰ ἄκρα ἀπὸ ὀριζόντιες στικτὲς γραμμές.

Μέγ. σωζ. μῆκ. 0.026 μ., πλάτ. 0.019 μ.

12,13 (Δ630) Λίθινος ὑπερος (πίν. 15).

Λίθος λευκόφαιος, μαλακός, με πολὺ μαρμαρυγία, σχετικὰ εὐθρυπτος. Σχήμα ἀσύμμετρα κυλινδρικό με μία ἐπιφάνεια ἐπίπεδη. Τὸ ἓνα ἄκρο του καμπύλο, τὸ ἄλλο ἐπίπεδο κομμένο λοξά.

Μῆκ. 0.052 μ., μέγ. διάμ. 0.034 μ.

12,14 (Δ631) Λίθινος ὑπερος (πίν. 15).

Λίθος λευκωπός, διατηρεῖ ὀξειδωση χώματος. Σχήμα περίπου κυλινδρικό ἐλαφρὰ κυρτό, ἓνα ἄκρο καμπύλο, τὸ ἄλλο ἐπίπεδο, διατομὴ τρίπλευρη.

Μῆκ. 0.032 μ., μέγ. πάχ. 0.018 μ.

12,15 (Δ45) Ὄστρεο κογχυλίου *tonna galea*, ἀκέραιο (πίν. 15).

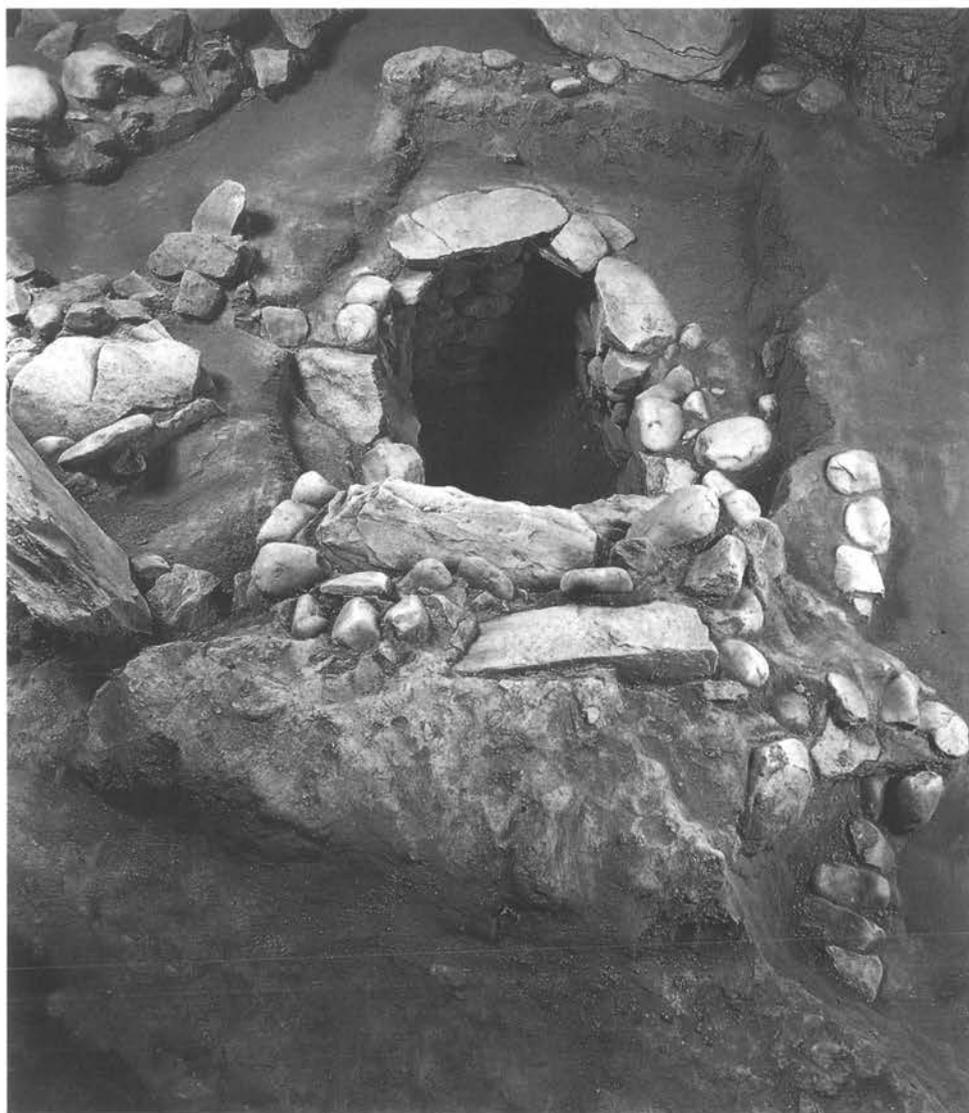
Ἐπιφάνεια λευκωπὴ, διατηρεῖ ὀξειδωση, φέρει μία μεγάλη καὶ μία μικρότατη ὀπή στὴν κορυφή.

Μῆκ. 0.098 μ., μέγ. πάχ. 0.08 μ., διάμ. ὀπῆς 0.004 μ.

ΤΑΦΟΣ 13

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1970-71, ἔκτος ἀπὸ τὸ πρόθυρο (εἰκ. 89-92). Προσανατολισμὸς λοξὸς σὲ σχέση μετὸν παράπλευρο τάφο 14.

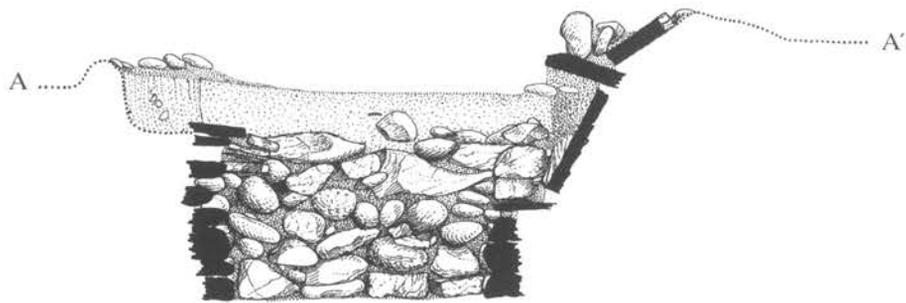
Ὁ τάφος περικλείεται σὲ ὀρθογώνιο περίβολο πὺν βρίσκεται στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, 0.40-0.45 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς ποτάμιες πέτρες, μέσου μήκους 0.20 μ., σὲ μία σειρά. Σήμερα εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμένος, ἀλλὰ στὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς οἱ τρεῖς πλευρὲς παρουσιάζονται σχεδὸν ἀκέραιες (εἰκ. 99). Ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κατάσταση διατηροῦνται λίγες πέτρες δυτικὰ, συνολικοῦ μήκους 2.00 μ., βόρεια σώζεται τμῆμα 0.63 μ. καὶ νότια ἔχει ἀπολύτως ἔξαφανισθεῖ.

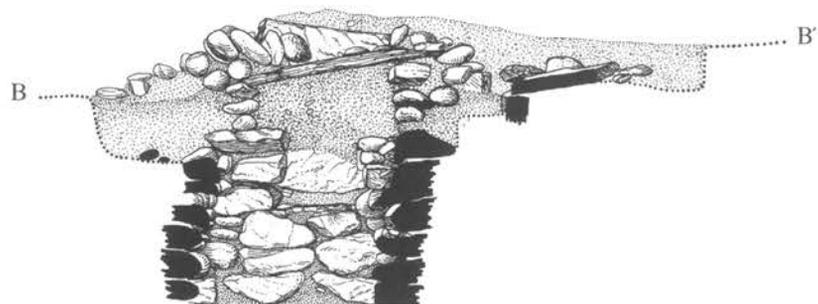
89. Ὁ τάφος 13, ἀπὸ ἀνατολικά.

90. Κάτοψη τοῦ τάφου 13. Ἀριστερά, μεγάλες πέτρες με ἀγνωστη χρήση.

91. Τομὴ A-A' τοῦ τάφου 13.

92. Τομὴ B-B' καὶ ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου 13.

Τέλος, όλο τó ανατολικό τμήμα έχει μείνει άσκαφο κάτω από επιχώσεις που συνορεύουν με τόν μεγάλο Λιθοσωρό 66 τού κέντρου. Όπως φαίνεται στο σχέδιο τής άνασκαφής (είκ. 99), ή χάραξη τής διαδρομής του βάνει παράλληλα πρós τó περίγραμμα τής ύπέργειας κατασκευής αλλά δέν παρακολουθεϊ τó περίγραμμα τού λάκκου. Στα ΒΔ. άπομακρύνονται 1.15 μ. από τήν αντίστοιχη γωνία τού λάκκου, ένw στα ΒΑ. πλησιάζει μέχρι 0.60 μ. τó χεϊλος του (είκ. 90).

Τó ύπέργειο τμήμα είχε κτισθεϊ από τó επίπεδο τού δαπέδου και έπάνω και σχημάτιζε όρθογώνιο λίθινο πλαίσιο, γεμισμένο με χώμα. Τó όρθογώνιο συνδεόταν ανατολικά με άτακτα ριγμένες πέτρες, μαζί με μερικές σχιστολιθικές πλάκες, άσχετες με τή συνήθη σύνθεση τών λιθοσωρών και προφανώς έδw σέ δεύτερη χρήση.

Ό λάκκος είχε καλυφθεϊ με δύο μεγάλες και τρεις μικρότερες σχιστολιθικές πλάκες, από τις όποιες ή μία ήταν τόσο μεγάλη, ώστε κατέληγε τέρα τής γραμμής τού έξωτερικού περιβόλου³⁸. Γύρω από τήν κάλυψη μία σειρά κροκάλες έφάρμοζαν στα άκρα τών πλακών.

Ό λάκκος τού τάφου είναι όρθογώνιος (διαστ. άνατ. 0.75-0.80 μ., βόρ. 1.40 μ., δυτ. 0.90 μ., νότ. 1.30 μ., βάθ. 0.85 μ.) και φέρει στις παρειές κτιστή επένδυση σέ έξι στρώσεις από ποτάμιες πέτρες, πολύ μεγάλες στήν πρώτη ή δεύτερη και μικρότερες στις άλλες (είκ. 93). Βόρεια, στο χεϊλος, στρώθηκε έβδομη σειρά με λεπτές σχιστολιθικές, ένw δυτικά τοποθετήθηκε σέ όλη τήν επιφάνεια μία επιμήκης, ή όποία μάλιστα εξέχει κατά 0.10 μ. από τόν χαμηλότερο δόμο. Αυτή με δύο γειτονικές της, λοξά τοποθε-

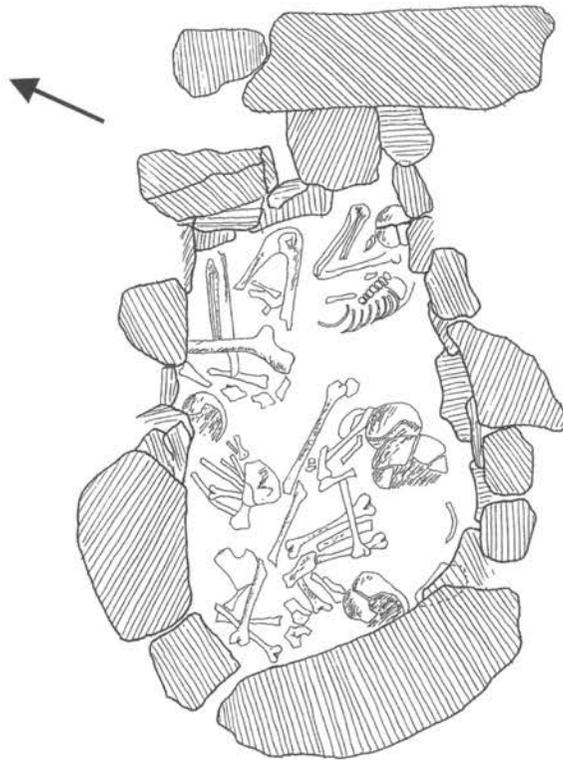

93. Ό λάκκος τού τάφου 13 και ή είσοδός του, από δυτικά.

38. Άν και δέν αναφέρεται ρητώς, είναι προφανές ότι ή νότια πλευρά τού περιβόλου καταστράφηκε κατά τήν προσπάθεια άφαιρέσεως τής πλάκας.

94. Ἡ εἴσοδος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13 μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

95. Κάτοψη τοῦ ἀνασκαφικοῦ στρώματος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13 μὲ ὁστὰ καὶ τὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

τημένες, δίνουν στην επιφάνεια του χείλους σχήμα πετάλου. Οί παρειές του λάκκου κτίσθηκαν γενικά κατακόρυφες, αλλά στις δύο μακρές τοίχωμα έχει ελαφρά χαλαρώσει, ιδίως το βόρειο, και οί πέτρες εισέχουν προς τον λάκκο.

Ἡ ἀνατολική πλευρά ἀρχίζει χαμηλά με δύο συνεχεῖς δόμους ἀπό πολύ μεγάλες πέτρες (μήκ. 0.35 μ., π. 0.17-0.20 μ.) καί στή συνέχεια διακόπτεται ἀπό τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου. Στὸ σημεῖο τοῦ ἀνοίγματος, ἐπάνω στίς πέτρες, ἔχει τοποθετηθεῖ ὡς κατώφλι λεπτή σχιστολιθική πλάκα, μήκ. 0.38 μ. Δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τὸ ἄνοιγμα, τὰ τμήματα τοίχου εἶναι ἄνισα καί διαφορετικά στήν κατασκευή: τὸ πρὸς Βορρῶν (μήκ. 0.30-0.32 μ.) εἶναι κτισμένο ἐπιμελῶς, με τρεῖς ἐπάλληλες ἐπιμήκεις πέτρες, συνολικοῦ ὕψους 0.40 μ., πού ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὸν λάκκο καί ἀκόμα πιὸ ἐπιμελημένο πρὸς τὴν εἴσοδο. Τὸ ἄλλο τμήμα πρὸς Νότον εἶναι σχεδόν ἀνύπαρκτο (εἰκ. 94). Τὸ μήκος του, τὸ πολὺ 0.10 μ., σχηματίζεται ἀπό μικρὲς καί μεγάλες πέτρες, ἔχει κενὰ γεμισμένα με λάσπη καί εἶναι κτισμένο κατὰ τρόπο πρόχειρο καί ἀμελή.

Ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.40 μ. κάτω καί 0.34 μ. ἄνω, βάθ. 0.28 μ.) φράσσεται μερικῶς στὸ τέρμα τοῦ στομίου ἀπό μία πλάκα, ἀποκαλυμμένη μόνον στὸ κατώτερο μέρος τῆς (πλάτ. 0.37 μ., ὕψ. 0.25 μ.). Τὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς βρῖσκεται ἀκόμα μέσα σὲ ἄσκαφα χώματα, πού γέμιζαν τὸ πρόθυρο μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου ἢ καί ὑψηλότερα. Τὸ πρόθυρο, ὅπως φαίνεται σήμερα, γεφυρώνεται ἀπό μία σχιστολιθική πλάκα (μήκ. 1.00 μ.), ἀκουμπισμένη λοξὰ στὰ ἄκρα τῆς ἐπάνω στὸ κτιστὸ περιθώριο τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου. Ἡ διαμόρφωση εἶναι ἰδιότυπη καί φαίνεται νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ τὰ ἐπανειλημμένα ἀνοίγματα τῆς εἰσόδου, πού φθάνει σήμερα σὲ ὕψος 0.70-0.72 μ.

96. Στρῶμα με ὄστὰ καί κρανία στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13.

97. Τὸ τηγανόσχημο 13,1 κατὰ χώραν.

98. Τὸ δάπεδο τοῦ νεκροταφείου μεταξὺ τῶν τάφων 13 καὶ 14.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ πρῶτα μεγάλα ὄστα παρουσιάσθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, καὶ στὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο ἓνα τμήμα κρανίου. Ἀπέναντι, παρὰ τὴ νότια παρεῖα καὶ χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.50 μ., ἦταν δύο κρανία ἀκέραια, τὸ ἓνα παιδικό, τμήματα ἄλλων καὶ διάσπαρτα ὄστα, κυρίως μεγάλα, μία λεπίδα ὀψιανοῦ καὶ ὄστρακα (εἰκ. 96).

Στὸ ἴδιο βάθος, ἀλλὰ στὴ ΒΔ. γωνία, κάτω ἀπὸ διάφορα ὄστα ἀποκαλύφθηκε τὸ τηγανόσχημο σκεῦος (13.1) ἀκουμπισμένο ὀριζόντια, μὲ τὴ διακοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 97). Στὴν ἴδια περιοχὴ χαμηλότερα, σχεδὸν ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ βάθος 0.85 μ., ὑπῆρχε τὸ ἀγγεῖο 13.2 ἀνάποδα τοποθετημένο, γεμάτο χώματα καὶ κομμάτια ὄστων.

Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, βρέθηκε ἓνας νεκρὸς σὲ στάση συνεσταλμένη (εἰκ. 94-95). Ἡ σπονδυλικὴ στήλη διέγραφε καμπύλη, τὸ κρανίον ἦταν στὴ ΝΑ. γωνία, ἀκριβῶς δίπλα στὸ τοίχωμα, ἐνῶ τὰ χεῖρα ἐνωμένα καὶ λυγισμένα πλησίαζαν τὸ πρόσωπο ποὺ εἶχε πέσει πρὸς τὸ δάπεδο. Τὰ πόδια, ἔντονα λυγισμένα ἀκουμποῦσαν μὲ τὰ γόνατα στὴν ἀνατολικὴ παρεῖα κοντὰ στὴ γωνία τῆς εἰσόδου καὶ ὅλος ὁ σκελετὸς καταλάμβανε χῶρο μῆκ. 0.60 μ.

Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὸν τάφο, τὸ δάπεδο μεταξὺ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ καὶ τοῦ τάφου 12 ἦταν γεμάτο χαλίγια καὶ ἀνάμεσά τους ξεπρόβαλλαν τὰ ἀγγεῖα 13.3 καὶ 13.4, τὰ ὄστρακα τῶν 13.5 καὶ 13.6, καθὼς καὶ ἓνα ὄστρεο τρίτωνος (εἰκ. 98). Ἡ συγκεκριμένη θέση καὶ ἡ διασπορὰ τῶν εὐρημάτων ἐπάνω στὸ δάπεδο, μαζί μὲ τὰ χαλίγια, ἐμφανίζει πολλὰ ὁμοιότητες μὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ Ἀποθέτη 39, ἀλλ' ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν σὲ ὑπερχειρίσιν του δὲν μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἀποδειχθεῖ.

Νεκροὶ περισσότεροι τῶν τεσσάρων.

Ευρήματα

13.1 (K74.9333) Τηγανόσχημο σκεῦος, συγκολλημένο, ελάχιστα συμπληρωμένο, σχεδόν άκέραιο (πίν. 16).

Πηλός καθαρός καστανόφαιος, επιφάνεια έξωτερική μελανή έντριπτη, έσωτερική όμοια μέχρι καστανόφαιη. Δισκοειδής επιφάνεια επίπεδη, κάμπτεται στην περιφέρεια σε κυλινδρικό τοίχωμα. Λαβή όριζόντια, σχήματος Π με έξέχουσες κεραίες.

Διακόσμηση έγχάρακτη: στην περιφέρεια του δίσκου μία ζώνη με έντυπες βραχειές γραμμές περιβάλλει έννέα πενταπλούς όμόκεντρους κύκλους με στιγμή στο κέντρο, που συνδέονται με λοξές έφαπτόμενες. Άκολουθεί ένας κύκλος, μία ζώνη με ρομβοειδή έντυπώματα, άλλος κύκλος, ζώνη με έγχάρακτες βραχειές γραμμές και στο κέντρο πέντε όμόκεντροι κύκλοι. Στο πλευρικό τοίχωμα δύο επάλληλες ζώνες με πυκνές παράπλευρες γραμμές, όμοιες με την έξωτερική ζώνη του δίσκου.

Ύψ. 0.042 μ., διάμ. χείλ. 0.185 μ., διάμ. δίσκου 0.185 μ.

(Μαρινάτος 1971, πίν. 2. Schachermeyr 1976, πίν. 27b. Travlos 1988, εικ. 277. Πετροάκος 1995, εικ. 60).

13.2 (K72.9329) Πιθόσχημο με λαμό, σχεδόν άκέραιο (πίν. 17).

Πηλός καθαρός καστανόφαιος, επιφάνεια μελανή, λεία, στιλπνή. Όπτηση πολύ καλή. Λαμός χαμηλός κωνικός, χείλος επίπεδο προέχον, σώμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση επίπεδη. Ύψω στη ρίζα του λαμοῦ βαθιά έγχάραξη. Στην κοιλιά και σε κάποια μεταξύ τους απόσταση δύο ζεύγη όριζοντίων αποφύσεων με κατακόρυφη όπή.

Ύψ. 0.083 μ., διάμ. χείλ. 0.085 μ., διάμ. κοιλ. 0.11 μ., διάμ. βάσης 0.045 μ.

Άγγεϊα έκτος τάφου επί του άρχαίου δαπέδου

13.3 (K36.9264) Άμφορίσκος, συμπληρωμένος στο μεγαλύτερο τμήμα του λαμοῦ και σε ύψος μεγαλύτερο του σωζόμενου (πίν. 17).

Πηλός καθαρός καστανέρυθρος, επιφάνεια όμοια άρχικώς λεία, σήμερα διαβρωμένη. Έργασία μέτρια. Λαμός κωνικός, όριζόντια έγχάραξη στη ρίζα του, σώμα κωνικό, βάση επίπεδη. Στόν ώμο και σε κάποια μεταξύ τους απόσταση δύο ζεύγη κατακόρυφων κυλινδρικών αποφύσεων.

Ύψ. με τη συμπλήρωση 0.09 μ., διάμ. κοιλ. μετά των λαβών 0.104 μ., διάμ. βάσης 0.038 μ.

13.4 (K38.9266) Μικύλο πιθόσχημο, συμπληρωμένο στο μεγαλύτερο τμήμα του στομίου (πίν. 17).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια όμοια, ανώμαλη, χωρίς αλείφωμα, στα τοιχώματα ρωγμές. Όπτηση μέτρια. Κακότεχνο. Στόμιο κωνικό, όριζόντια άνισοῦψής έγχάραξη περί τó άμφικωνικό σώμα ύποκαθιστά ρίζα λαμοῦ, βάση επίπεδη.

Ύψ. 0.06 μ., διάμ. στομ. συμπληρ. 0.04 μ., διάμ. κοιλ. 0.062 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

13.5 (K35.9263) Πυξιδόσχημο, σχεδόν άκέραιο με μικρή συγκόλληση και συμπλήρωση (πίν. 17).

Πηλός καθαρός, επάλειψη έρυθρή μερικώς φθαρμένη, όπτηση καλή. Στόμιο διευρυνόμενο, συνεχόμενο με τόν ώμο, σώμα σφαιρικό, λίγο ασύμμετρο, πυθμένας επίπεδος. Στην κοιλιά, σε ίσες αποστάσεις, τρία δισκοειδή επιθήματα.

Ύψ. 0.105 μ., διάμ. στομ. 0.092-0.096 μ., διάμ. κοιλ. 0.12 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

13.6 (K45.9274) Βαθύς άωτος σκύφος, συγκολλημένος και λίγο συμπληρωμένος (πίν. 18).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνειες καστανέρυθρες, κατά τόπους μελανωπές, άρχικά λείες, κατά τόπους στιλπνές, τοιχώματα παχιά με ρωγμές. Σώμα καμπύλο, βάση επίπεδη. Ύψ. 0.10-0.105 μ., διάμ. στομ. 0.15-0.155 μ., διάμ. βάσης 0.057 μ., πάχ. τοιχ. 0.008 μ.

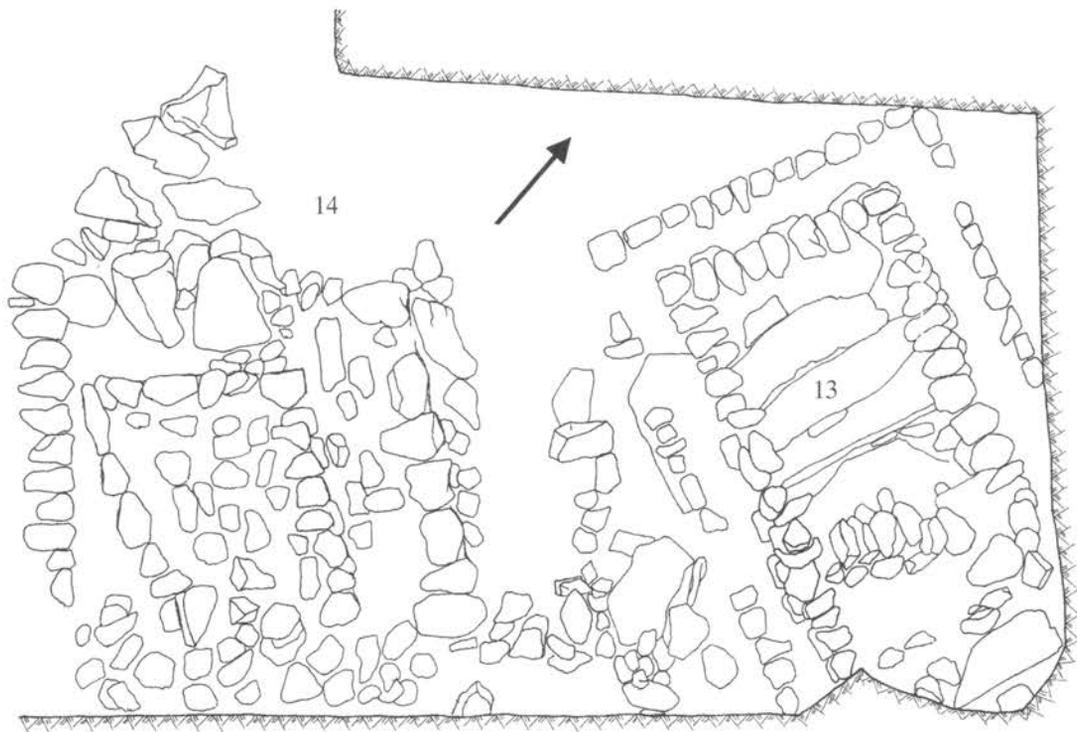
ΤΑΦΟΣ 14

Λακκοειδής, άκανόνιστα κυκλικός με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε πλήρως τὸ 1971 (εἰκ. 99-101).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρήθηκε στὶς τρεῖς πλευρές, ἐνῶ στὴν ἀνατολική ἴσως βρίσκεται σκεπασμένος κάτω ἀπὸ ἄσκαφα χώματα. Οἱ πέτρες του, σὲ μία σειρά, εἶναι κυρίως μεγάλες κροκάλες, ἀλλὰ καὶ τραχιές, μέσου μήκους 0.35 μ., πὺν εἰδικὰ στὴ βόρεια πλευρὰ εἶναι τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τοῦ περιβόλου. Στὰ δυτικά πατοῦν σὲ ἄλλη, χαμηλότερη σειρά, στρωμένη κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Παρόμοιες πέτρες ἦταν ἄτακτα ριγμένες πέρα ἀπὸ τὸν περίβολο, ἐνῶ ἡ ΝΔ. γωνία του εἶχε καλυφθεῖ καὶ σημαντικὰ καταστραφεῖ ἀπὸ τὴ διέλευση τμήματος τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 12.

Κάτω ἀπὸ τὸν περίβολο, νότια, μέσα στὴν τομὴ τῆς ἐπιχώσεως προβάλλουν μικρὲς πέτρες στὴ σειρά, πὺν πιθανὸν νὰ ἀνήκαν σὲ προγενέστερο σχηματισμὸ χαμηλότερου δαπέδου. Τέλος, κάτω ἀπὸ τὴ βόρεια σειρά, πρὸς τὰ δυτικά, ὑπάρχουν μέσα στὴν ἐπίχωση δύο-τρεῖς μεγάλες πέτρες σὲ θέση λοξή ἔως κατακόρυφη, ἢ μία τουλάχιστον καταφανῶς κυλισμένη.

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ μικρὴ ἔως ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸν (0.10-0.45 μ.) εἶχε κτισθεῖ ὀρθογώνιο πλαίσιο (διαστ. περίπου 1.50x1.20 μ.), λίγο ὑψηλότερο ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, πὺν περιέκλειε ἐπιφάνεια γεμάτη μὲ σκόρπιες πέτρες, ὅπως εἰκονίζονται στὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 99). Οἱ πέτρες συνέχιζαν ἀνατολικά,

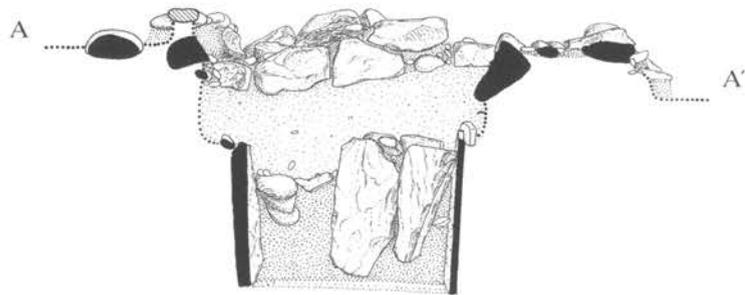
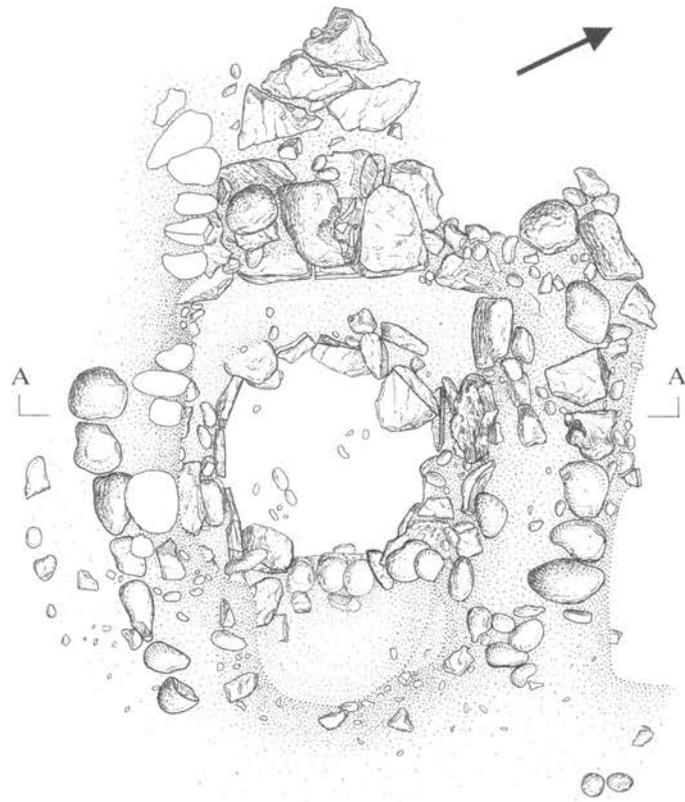

99. Κάτοψη τῶν τάφων 14 καὶ 13 (ἀνασκαφὴ 1971).

100. Ὁ τάφος 14, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιά, μέσα στὸν λάκκο, τριγωνικὴ πλάκα ἐπενδύσεως κεκλιμένη.

πέρα ἀπὸ τὸ πλαίσιο, καὶ σχημάτιζαν σωρὸ πὺν περιλάμβανε δύο σκόρπια τμήματα σχιστολιθικῶν πλακῶν. Κάτω ἀπὸ τὸν σωρὸ ἀνασκάφηκε τὸ πρόθυρο σὲ σχῆμα ἡμικυκλικοῦ ὀρύγματος (0.80x0.97 μ.). Στὸν περιορισμένο χῶρο τοῦ δαπέδου τοῦ ἀποκαλύφθηκε σκελετὸς πὺν δίνει τὴν ἐντύπωση κατὰ χῶρον ταφῆς (εἰκ. 102). Τὸ κεφάλι βρισκόταν στὸν Νότο, τὰ πόδια ἦταν διπλωμένα ψηλά πρὸς τὸν Βορρῶ καὶ μία σχιστολιθικὴ πλάκα, πεσμένη ἢ τοποθετημένη λοξά, εἶχε καταπλακώσει τὸ στῆθος. Στὸν ἴδιο χῶρο ὑπῆρχαν ἀκόμα ἀρκετὰ ὀστά, καθὼς καὶ κρῶνια, συνολικὰ πέντε.

101. Κάτοψη και τομή Α-Α' του τάφου 14.

102. Ταφή μέσα στο πρόθυρο τοῦ τάφου 14, ἀπὸ δυτικά.

103. Ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 14, ἀπὸ δυτικά. Δεξιὰ, διακρίνεται πλατὺς ἀρμός μεταξὺ δύο πλακῶν.

Κάτω από τη θέση του υπέργειου ὀρθογωνίου πλαισίου καὶ 0.50 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, βρέθηκε ἡ καλυπτήρια πλάκα τοῦ λάκκου, μεγάλη ἀσβεστολιθική, σπασμένη στὰ δύο καὶ βυθισμένη ἐν μέρει μέσα στὸν τάφο.

Ὁ λάκκος εἶναι καμπυλόγραμμος (διαμ. 1.08-1.16 μ.) μὲ σχετικὰ εὐθύγραμμη τὴ νότια πλευρά (μῆκ. 0.80-0.85 μ.) καὶ εἴσοδο στὴν Ἀνατολή. Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ ὄρθιες παράπλευρες πλάκες, κυρίως σχιστολιθικές (πλάτ. 0.20-0.35 μ. περίπου), ἐνῶ σὲ δύο-τρῖα σημεῖα ὑπάρχουν κενά, ὡσάν πλατεῖς ἄρμοι, κάτω στενοί, ἐπάνω πλατύτεροι κτισμένοι μὲ ποτάμιες πέτρες (εἰκ. 103). Τὸ δάπεδο ἦταν στρωμένο ἀπλῶς μὲ χῶμα καὶ βρίσκεται σὲ βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Στὰ ΒΔ. τοῦ λάκκου μία πλάκα ἔχει τοποθετηθεῖ μὲ κλίση ἐμπρὸς ἀπὸ ἄλλη κατακόρυφη καὶ τὴν ἐπικαλύπτει κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα (εἰκ. 100). Στὴ συνέχεια, τὴν ἐπένδυση σχηματίζουν, σὲ πλάτος 0.30-0.40 μ., δύο-τρῖς ἀσύνδετες πέτρες καὶ χῶμα. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ, ἐκτὸς λάκκου, μὲ τὶς λίγες μεγάλες τραχιῆς πέτρες, πού ἤδη σημειώθηκαν, κάτω ἀπὸ τὴ βόρεια σειρά τοῦ περιβόλου. Ἀπὸ τὶς ἀνωμαλίες αὐτὲς συνάγεται ὅτι στὸ συγκεκριμένο σημεῖο πίσω ἀπὸ τὴν ἐπένδυση συνέβη κάποια χαλάρωση τῶν χωμάτων, πού πέταξε ἀπὸ τὴ θέση τῆς τὴν πλάκα. Ὅταν κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ταφῆς ἢ φθορᾶ ἔγινε ἀντιληπτή, ἔστησαν τὴν πεσμένη πλάκα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ διπλανή τῆς καὶ γέμισαν πρόχειρα τὸ κενὸ μὲ λίγες τυχαῖες πέτρες, γιὰ νὰ ἀποφύγουν συνέχιση τῆς φθορᾶς. Στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, κυρίως δυτικά, ἡ ἐπιφάνεια ἐξομαλύνεται μὲ μικρὲς ἐπιμήκεις πέτρες τοποθετημένες ἐγκάρσια, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ κενὰ στὶς κορυφές τῶν πλακῶν.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρά, χαμηλά, εἶναι κτισμένη μὲ μικρὲς πέτρες σὲ τέσσερις δόμους καὶ ὁ ἀνώτατος σχηματίζει τὸ κατώφλι, σὲ ὕψος 0.40-0.45 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα. Στὴ συνέχεια δημιουργεῖται ἄνοιγμα εἰσόδου (πλάτ. 0.47 μ.), πού πλαισιώνεται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς ὄρθιες πλάκες τῆς ἐπενδύσεως. Ἡ πρὸς Νότον, κατὰ 0.15 μ. χαμηλότερη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη στὸν Βορρᾶ, εἶναι τοποθετημένη λοξὰ καὶ ἐπικαλύπτει γιὰ λίγα ἑκατοστὰ τὴ βάση τῆς ἐπόμενης στὴ νότια παρεῖα. Ἡ θέση τῆς αὐτῆ δείχνει ὅτι ἦταν λίγο κουνημένη καὶ ἐλαφρὰ μετατοπισμένη, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ ἔχει ἀφαιρεθεῖ τελείως καὶ νὰ ἐπανατοποθετηθεῖ (εἰκ. 103). Ἡ εἴσοδος βρέθηκε ἄφρακτη, χωρὶς ὄρθια πλάκα ἢ τοίχιση.

Μέσα στὸν λάκκο μετὰ τὰ πρῶτα χῶματα παρουσιάθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἓνα σχεδὸν ἀκέραιο κρανίον, καθὼς καὶ ὀστὰ ἀπὸ μῆρους, κνήμες καὶ σπονδυλικὴ στήλη, παραμερισμένα στὴ Β. καὶ Δ. πλευρά. Στὴν ἴδια περιοχὴ ἦταν διασκορπισμένα δόντια ἀπὸ ἄτομα διαφόρου ἡλικίας. Χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.40 μ., βόρεια καὶ κοντὰ στὴν εἴσοδο, ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον, σκόρπια δόντια μικροῦ παιδιοῦ καὶ τμήματα σκελετῶν πού ἀνήκαν σὲ δύο παιδιά. Τὰ ὀστὰ στὴν περιοχὴ αὐτῆ συνεχίζουν μέχρι τοῦ δαπέδου, σὲ βάθος 0.90 μ., ἐνῶ στὴν πλευρὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχαν μόνον ἴχνη καὶ μικρὸ τμήμα κρανίου στὸν πυθμένα τοῦ λάκκου.

Εὐρήματα δὲν ἀναφέρονται, καὶ ἡ ὑπάρχουσα κεραμεικὴ κατὰ τὶς ἐνδείξεις τῆς προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ καθαρισμὸ τοῦ τάφου.

Νεκροὶ τουλάχιστον ἐννέα.

ΤΑΦΟΣ 15

Κιβωτιόσχημος παιδικός. Άνασκάφηκε τὸ 1973, ἔκτος ἀπὸ τὴν εἴσοδο (εἰκ. 104).

Ὁ τάφος φαίνεται νὰ εἶχε ἰδιαίτερο περιβόλο, διότι ἕξι-ἑπτὰ μικρὲς πέτρες ἐπάνω στὸ δάπεδο, καὶ σὲ ἀπόσταση 0.30-0.40 μ. ἀπὸ τὴ νότια παρειά του, διέγραφαν μίαν σειρὰ, πού χάνεται κάτω ἀπὸ τὴν ΝΑ. κεραία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 16. Ἐπίσης, ἀνατολικά, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἀσύνδετες ποτάμιες πέτρες σὲ μίαν γραμμὴ, σχημάτιζαν ἡμικύκλιο (εἰκ. 106).

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ μίαν ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (0.70x0.60x0.10 μ.). Ἐπάνω στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς πλάκας, ὅπως φαίνεται καλύτερα ἀπὸ τὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2), εἶχαν τοποθετηθεῖ πέτρες στὴ σειρὰ (εἰκ. 105). Ὁ λάκκος εἶχε σχῆμα πετάλου μὲ εὐθεία τὴ βόρεια πλευρὰ καὶ εἴσοδο στὴν Ἀνατολή (διαστ. 0.70x0.45 μ., βάθ. 0.47 μ.). Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ κατακόρυφες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες καὶ δύο σχιστολιθικὲς (πλάτ. 0.18-0.25 μ.). Τὸ ΒΔ. τμήμα εἶναι γυμνό, ἐνῶ στὰ νότια ἢ μίαν πλάκα δὲν φθάνει μέχρι τοῦ πυθμένα.

Ἡ εἴσοδος, χωρὶς κατώφλι, ἔχει πλάτος 0.26 μ. καὶ φράσσεται ἀπὸ μίαν ἐπιμήκη ποτάμια πέτρα. Στὴν ἴδια εὐθεία, πρὸς Βορρᾶν, μίαν κατακόρυφην ἀσβεστολιθικὴν πλάκα καλύπτει τὴν πλευρὰ, ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχη πρὸς Νότον εἶναι τοποθετημένη λοξὰ στὰ ΝΑ. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν φραγμένην εἴσοδο, σὲ ἀπόσταση 0.25 μ., λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.20x0.35 μ.) πατοῦσε μὲ τὴ μεγάλη διάσταση λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου καὶ ἐξεῖχε ἐπάνω ἀπὸ τὴν κάλυψή του. Στὸν πυθμένα εἶναι τὸ φυσικὸ καστανὸ χῶμα, ἀρκετὰ πατημένο. Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χῶματα ἕως ἐπάνω καὶ περιεῖχε τὰ ὀστὰ παιδιοῦ πού, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν σιαγόνων καὶ ὀστών, ἦταν ἡλικίας δύο ἕως τριῶν ἐτῶν. Μοναδικὸ εὑρημα ἓνα θαλάσσιο κοχύλι.

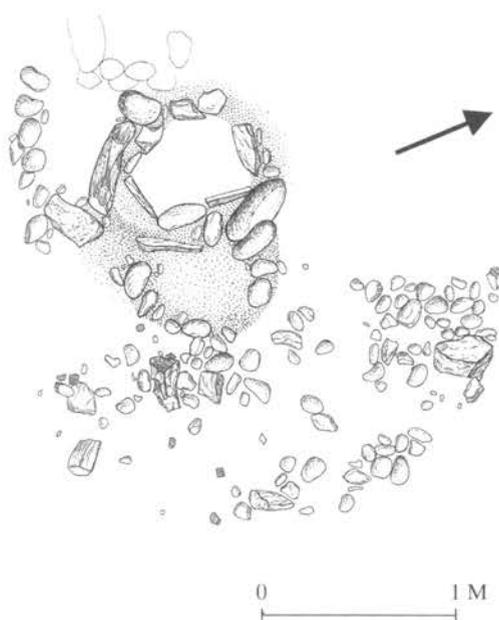
Νεκρὸς ἓνας.

104. Ὁ παιδικὸς τάφος 15. Ἐμπρὸς, τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 16.

105. Ο τάφος 15 πριν από την ανασκαφή του, από ανατολικά. Αριστερά, ο περίβολος του τάφου 24.

106. Κάτοψη του τάφου 15.

ΤΑΦΟΣ 16

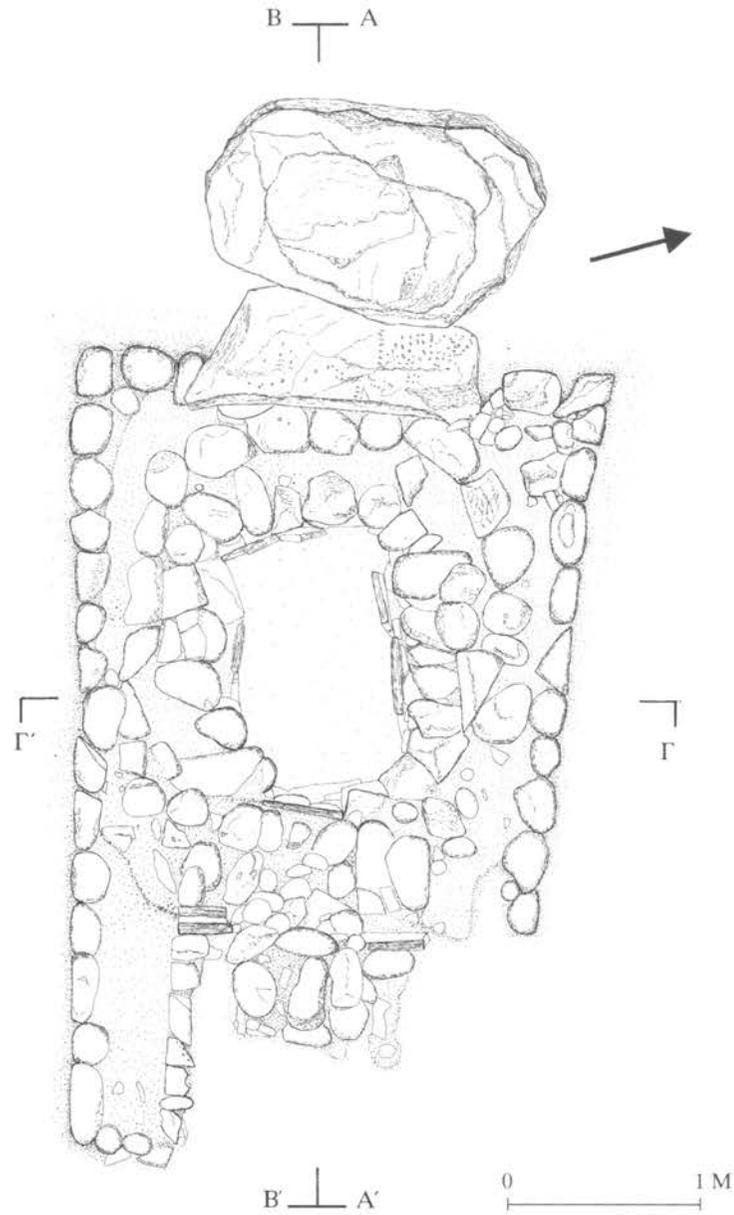
Λακκοειδής με λίθινη ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1970-71, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 107-111).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίσθηκε ὀρθογώνιος, ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο, με πέτρες στρωμένες στὴ σειρὰ (διαστ. νότ. 4.17 μ., δυτ. 2.85 μ., σωζόμ. βόρ. 2.85 μ.). Ἡ νότια πλευρὰ του στρέφει ἀνατολικά καὶ σχηματίζει ἀπόληξη σὲ σχῆμα Π, ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο τμήμα τῆς βόρειας πλευρᾶς ἦταν ἤδη κατεστραμμένο κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν τοποθέτηση ἐκεῖ τοῦ μεταλλικοῦ στύλου τοῦ στεγᾶστρου. Ἐπὶ πλέον, ἔξω ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς μακρὲς πλευρὲς ὑπάρχει ἀπὸ μία ἀκόμα παράλληλη καὶ ἐφαπτόμενη σ' αὐτὲς σειρὰ, με πολὺ μικρότερες πέτρες (μέσου μήκους 0.05 μ.) καὶ με βραχύτερη διαδρομὴ χωρὶς προφανὴ προορισμὸ (εἰκ. 107).

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ ἐλάχιστη ἀπ' αὐτὸν ἀπόσταση, ὑπῆρχε ὀρθογώνιο

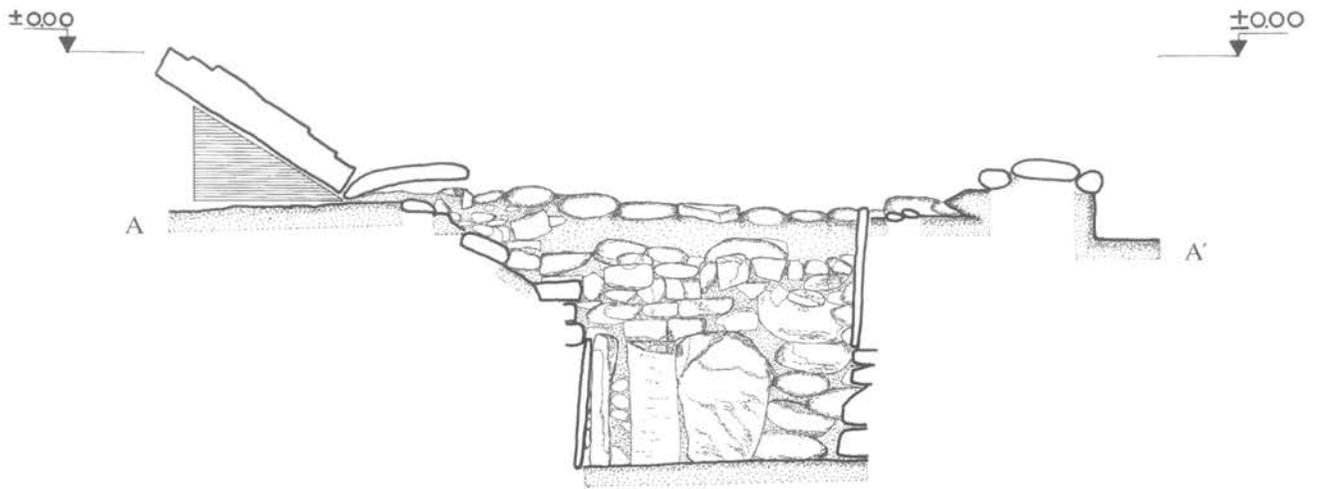
107. Ὁ τάφος 16, ἀπὸ ἀνατολικά.

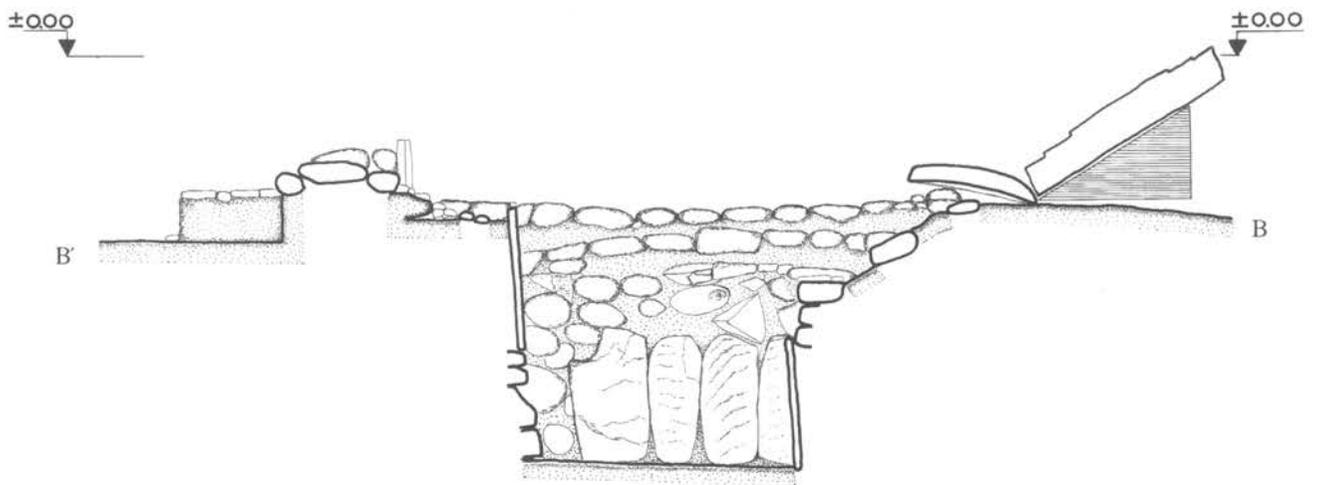
108. Κάτοψη του τάφου 16.

πλαίσιο κτισμένο στα όρια περίπου του λάκκου. Οί πέτρες του πατούσαν σέ επίχωση σχετικού ύψους, όρατή σέ ανασκαφική φωτογραφία (είκ. 112).

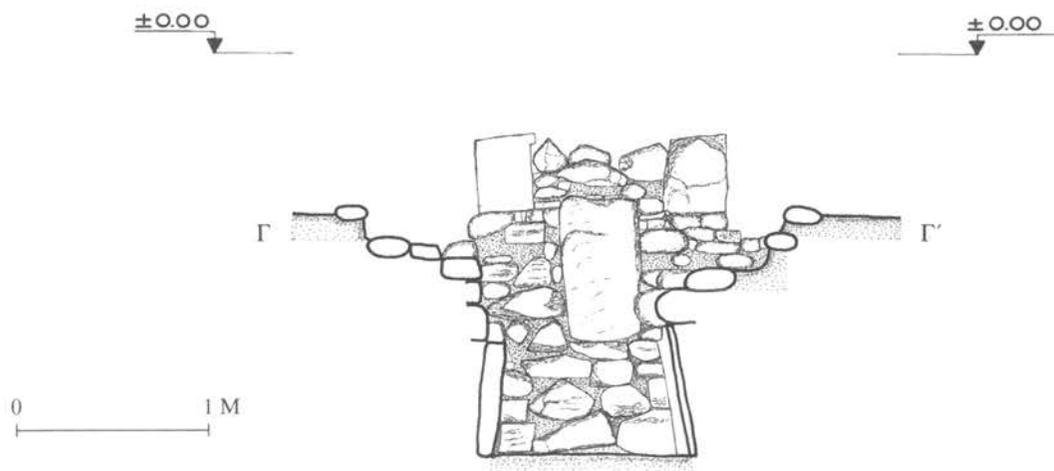
Ἡ θέση τῆς εἰσόδου δηλώνεται ἐξωτερικά ἀπό δύο ὄρθιες σχιστολιθικές πλάκες ἢ «στήλες» (όρατῶν διαστ. 0.35×0.43 μ. βόρ., 0.33×0.47 μ. νότ.) μέ ὀριζόντιο τελείωμα, πού ἀπέχουν μεταξύ τους 0.67 μ. καί ἀπό τήν πλάκα τοῦ ἀνοίγματος 0.60 μ. Ὅλη αὐτή ἡ περιοχή εἶναι καλυμμένη ἀπό ριχτές πέτρες, μᾶλλον μικρές. Ἀνατολικότερα πέρα ἀπό τίς δύο «στήλες» ὑπῆρχαν ἀκόμα λίγες, αἰσθητά μεγαλύτερες, ἄλλες ποτάμιες καί ἄλλες τραχιές, πού ἔφθαναν στό ὕψος τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κτιστοῦ ὀρθογώνιου πλαισίου, ἐπάνω ἀπό τόν λάκκο (είκ. 107, 112).

109. Τομή A-A' του τάφου 16.

110. Τομή B'-B του τάφου 16.

111. Τομή Γ-Γ' και ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου 16.

112. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 16, ἀπὸ ἀνατολικά.

113. Ὁ τάφος 16 καλυμμένος μὲ δύο πλάκες, ἀπὸ ΒΔ.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ δύο παχιές πλάκες, μία μεγάλη σχιστολιθική (1.80x1.30 μ.) καὶ μία μικρὴ ἀσβεστολιθική (1.55x0.70 μ.). Κατὰ τὶς τρεῖς πλευρές του περιβαλλόταν ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες σὲ σχῆμα πετάλου, καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὴν διέρχεται σχεδὸν ἐφαπτόμενος, καὶ στὸ ἴδιο περίπου ὕψος μὲ τὶς πλάκες, ὁ περίβολος (εἰκ. 113).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι περίπου ὀρθογώνιος (διαστ. στὸ χεῖλος 1.40 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. x 1.00 μ. Β.-Ν., βάθ. 0.85-0.90 μ.). Χαμηλὰ στὶς πλευρές βόρεια, δυτικά καὶ νότια φέρει ἐπέκταση ὀρθίων σχιστολιθικῶν πλακῶν (διαστ. 0.60x0.35-0.30 μ.), τρεῖς σὲ κάθε πλευρά, ποὺ καλύπτουν περίπου τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του (εἰκ. 109, 110, 114, 115). Ἰδιαίτερα, στὴ μέση τῆς βόρειας πλευρᾶς ὑπάρχει μία ἀσβεστολιθική, ἐνῶ δίπλα τῆς μέχρι τὴ γωνία, τὴν πλάκα ἀντικατέστησαν πέτρες. Ὑψηλότερα, τὰ τοιχώματα εἶναι κτιστὰ μὲ κροκάλες, μέτριες ἕως μεγάλες, καθὼς καὶ μὲ τραχιές πέτρες σὲ τρεῖς ἐπάλληλους δόμους.

Ἡ ἰδιόμορφη κάλυψη τῶν τοιχωμάτων ἐρευνήθηκε μὲ μικρὴ ἐπὶ τόπου ἐπέμβαση κατὰ τὸ θέρος τοῦ 2000: Ἀφαιρέθηκε ἡ μεσαία δυτικὴ πλάκα, σκάφηκε τὸ τοίχωμα πίσω τῆς σὲ πάχος 0.20 μ. καὶ διαπιστώθηκε ὅτι τὸ χῶμα ἦταν καθαρὸ καὶ στέρεο, χωρὶς νὰ ἔχει ὑποστῆ ὁποιαδήποτε ἀνθρώπινη ἐπέμβαση. Ἡ κατάσταση αὐτὴ βεβαιώνει ὅτι τὸ κτίσιμο μὲ πέτρες δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, ὡς ἐπὶ πλέον προστασία πίσω ἀπὸ τὶς ὀρθιες πλάκες, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖ ἐπέκταση τῆς χαμηλῆς καλύψεως πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ εἶναι κτισμένη μόνον μὲ πέτρες (εἰκ. 111, 116). Χαμηλὰ οἱ τέσσερις πρῶτοι δόμοι εἶναι συνεχεῖς καὶ ὕστερα ἀνοίγεται στὴ μέση ἢ εἴσοδος. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος, οἱ πλευρές (πρὸς Β. μῆκ. 0.46 μ., πρὸς Ν. μῆκ. 0.18 μ.) φαίνονται ἄτεχνα καὶ πρόχειρα κατεσκευασμένες μὲ πέτρες μεγάλες καὶ μικρὲς καὶ μεγάλα ἐνδιάμεσα κενά, ποὺ κάνουν τὶς πέτρες νὰ φαίνονται

114. Ἡ ἐπέκδοση τῆς βόρειας παρειάς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 16, ἀπὸ νότια.

115. Ἡ ἐπέκδοση τῆς νότιας παρειάς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 16, ἀπὸ βόρεια.

116. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου 16 μὲ κλειστὴ εἴσοδο καὶ τὸ πρόθυρο.

σὰν νὰ στηρίζονται στὸν ἀέρα. Ἡ πέτρα στὴ ΝΑ. γωνία εἶναι κυλισμένη πρὸς τὰ μέσα καὶ ἔχει φύγει ἀπὸ τὴ θέση της.

Ἡ σχιστολιθικὴ πλάκα ποὺ φράσσει τὴν εἴσοδο (διαστ. 0.70×0.40 μ.) πατάει λίγο λοξὰ ἐπάνω στὸν ἀνώτερο κτιστὸ δόμο καὶ φέρεται ἐπίσης λοξὰ πρὸς τὴν εὐθύγραμμὴ χάραξη τοῦ χαμηλότερου τμήματος. Ἡ κορυφή της ἔξέχει 0.45-0.50 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ πλάτος της εἶναι ὅσο ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄνοιγμα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα. Τὰ πρῶτα ὄσα μαζί μὲ ἓνα κρανίον παρουσιάσθηκαν 0.20 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος του καὶ ἦταν συγκεντρωμένα ἀνατολικά, δίπλα στὴν εἴσοδο. Τὰ πολλά, ἀπὸ διάφορα μέρη τῶν σκελετῶν ἀλλὰ χωρὶς κρανία, ἦταν ὡς συνήθως σπρωγμένα δυτικὰ καὶ ἄρχιζαν περίπου ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ πρώτου κτιστοῦ δόμου τῆς ἐπενδύσεως, ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς κορυφές τῶν πλακῶν. Σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, μαζί μὲ τὰ ὄσα ὑπῆρχε ἓνας χρωματοτρίπτης. Πολὺ χαμηλότερα, κοντὰ στὴ βόρεια παρεία, σὲ βάθος 0.80 μ., σχεδὸν ἐπάνω στὸν πυθμένα, βρέθηκε τὸ ἐγγάρακτο

«κάλυμμα» (16,1), τοποθετημένο με την κυρτή διακοσμημένη πλευρά προς τα κάτω, και την κοίλη άκόσμητη προς τα επάνω. Το σημείο εύρέσεως του άμφορίσκου 16,2 δέν σημειώνεται στο ήμερολόγιο, λόγω πολύ κακής διατηρήσεως τῶν όστράκων του. Αντίθετα, έμπρός από την είσοδο, εκτός από τα πρώτα εύρήματα στα ύψηλά στρώματα, τα χώματα χαμηλότερα, μέχρι κάτω, ήταν καθαρά.

Τουλάχιστον ένας νεκρός.

Εύρήματα

16,1 (Κ73.9331) «Κάλυμμα», σχεδόν άκέραιο (πίν. 18).

Πηλός καθαρός ώχροκάστανος, επιφάνειες καστανόφαιες έως μελανές, ή έξωτερική λεία και έλαφρά στιλπνή. Σκευός επίπεδο, κυκλικό, κάμπτεται στην περιφέρεια σε κάμπυλο τοίχωμα με κάμπυλο χείλος.

Διακόσμηση έγχάρακτη: όλη ή επίπεδη επιφάνεια καλύπτεται από τετράκινο άστέρα διπλής γραμμής και άτελοϋς σχηματισμοϋ τῶν κορυφῶν του που επέκτεινονται επάνω στο κάμπυλο τοίχωμα. Στο κέντρον μικρός κύκλος περιβαλλόμενος από ακτίνες.

Ύψ. 0.026 μ., διάμ. χείλ. 0.145-0.15 μ.

(Travlos 1988, εικ. 278. Πετράκος 1995, εικ. 62).

16,2 (Κ37.9265) Σῶμα άμφορίσκου, έγχάρακτο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 19).

Πηλός καθαρός σκοτεινός καστανός, επιφάνεια όμοια. Σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, στόμιο κυκλικό όλόκληρο συμπληρωμένο, βάση επίπεδη συμπληρωμένη έξωτερικά, στην κοιλιά άνωμαλίες δηλώνουν ύπαρξη άποφύσεων.

Διακόσμηση έγχάρακτη: όλόκληρη ή επιφάνεια καλύπτεται από ομάδες 4-5 κατακορύ-

φων έγχαραξέων, που πλαισιώνουν όμοιες ομάδες λοξῶν γραμμῶν μεταξύ τους αντίρροπες, αφήνοντας ενδιάμεσα τριγωνικές άκόσμητες επιφάνειες.

Ύψ. σωζ. 0.072 μ., διάμ. κοιλ. 0.128 μ., διάμ. βάσης (συμπληρωμένης) 0.045-0.05 μ.

(Μαρινάτος 1970β, πίν. 5β άριστερά).

16,3 (Δ48.9330) Τμήμα όστείνου χρωματοτριπτη (πίν. 19).

Χρῶμα λευκόφαιο, επιφάνεια διαβρωμένη ώσαν σπογγωτή, διατηρεί καστανή όξειδωση. Σχήμα επίμηκες, διατομή κοίλη, άπόληξη πλευρῶν κάμπυλη, σπασμένο στο άκρο. Έσωτερικά, στο άλλο άκρο, μόλις διακρίνονται ίχνη έρυθρης βαφής.

Σωζ. μήκ. 0.105 μ., πλάτ. 0.032 μ., πάχ. 0.004 μ.

16,4 (Δ49.9332) Λίθινος ύπερος, άκέραιος (πίν. 19).

Λίθος λευκωπός, επιφάνεια καστανόλευκη με όξειδωση και μελανά στίγματα, διαβρωμένη, σπογγωτή. Σχήμα επίμηκες, κυκλικής διατομής, τῶ ένα άκρο επίπεδο, τῶ άλλο κυρτό.

Μήκ. 0.046 μ., μέγ. πάχ. 0.018 μ.

ΤΑΦΟΣ 17

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε μερικώς το 1971-72 και σήμερα βρίσκεται κάτω από τη ΝΑ. γωνία της βάσης του μεταλλικού στεγάστρου. Το πρόθυρο παραμένει άσκαφο (εἰκ. 117, 118, 121).

Ο έξωτερικός περίβολος, στρωμένος στο επίπεδο του δαπέδου, φαίνεται μόνον από πέντε ποτάμιες πέτρες στη σειρά σὲ μήκος 1.20 μ. Οἱ ἄλλες πλευρές του παρέμειναν άσκαφες.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σώζεται στὸ νότιο μέρος καὶ εἶναι σκεπασμένο κάτω ἀπὸ τὴ βάση ἐκ σκυροδέματος τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου. Ἀπὸ τὸ κτιστὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο φαίνεται ἡ τομὴ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, μετέσσερις ἐπάλληλες στρώσεις, συνολικοῦ ὕψους 0.50 μ. (εἰκ. 117, 121). Τὸ ἴδιο ὕψος ἔχει στὴ συνέχειά του ὁ λιθοσωρός, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὑποτιθέμενο πρόθυρο, πὸν ἀπλώνεται στὰ πλάγια 0.25 μ. περίπου ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ λάκκου (εἰκ. 117). Ἡ ἐπίχωση τοῦ ὑπέργειου τμήματος μέσα στὸ λίθινο πλαίσιο ἔχει ἐπίσης διατηρηθεῖ καί, ὅπως φαίνεται στὴν τομὴ τῆς, ἀποτελεῖται ἀπὸ καθαρὰ χῶματα, χωρὶς πέτρες. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μετέσσερις σχιστολιθικὲς πλάκες, καὶ ἀπὸ αὐτὲς σώζεται τώρα κατὰ χῶραν μόνον τὸ νότιο ἥμισυ τῶν τριῶν. Τὸ ὑπόλοιπο κόπηκε γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου κάτω ἀπὸ τὸ θεμέλιο τοῦ στεγάστρου. Στὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου, πὸν φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὰ πιστό, καὶ στὴ φωτογραφία (εἰκ. 119), οἱ πλάκες παρουσιάζονται στενότερες τοῦ λάκκου καὶ δὲν ἔφθαναν νὰ γεφυρώσουν τὸ ἄνοιγμα (διαστ. κατὰ σειρά ἀπὸ Δ.-Ἀ. α:0.64x0.40 μ., β:0.85x0.25 μ.,

117. Τὸ ἀνεσκαμμένο τμήμα τοῦ τάφου 17, ἀπὸ Βορρᾶ. Διακρίνονται κομμιένες κατὰ μήκος οἱ καλυπτήριες πλάκες, ἐπάνω τους τὸ ὑπέργειο τμήμα καὶ ἀριστερὰ ὁ λιθοσωρός.

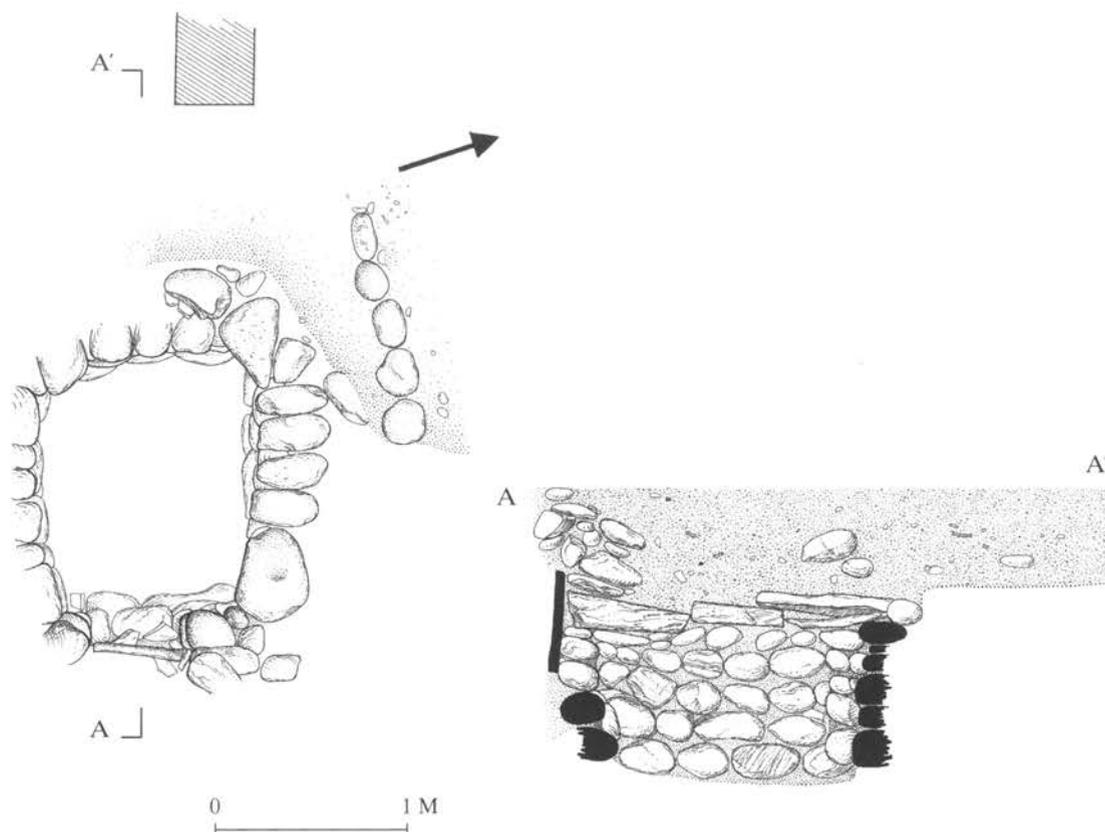
118. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 17, ἀπὸ δυτικά. Τμῆμα τῆς καλυπτήριας πλάκας σώζεται δεξιά.

119. Οἱ καλυπτήριες πλάκες τοῦ τάφου 17, ὅπως βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφή.

120. Κρανία καὶ ὀστά συγκεντρωμένα κατὰ μῆκος τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 17, ἀπὸ δυτικά.

121. Κάτοψη και τομή του άνεσκαμμένου τμήματος του τάφου 17.

γ:0,80x0,35 μ., δ:0,70x0,60 μ.). Από τις απεικονίσεις αυτές και τις διαστάσεις, είναι προφανές ότι οι πλάκες άκουμπούσαν στο χείλος μόνον κατά τὸ ἓνα ἄκρο, ἄλλη στὸ νότιο, ἄλλη στὸ βόρειο, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἄκρο τους ἦταν ἐλεύθερο. Στὴν οὐσία οἱ πλάκες στηρίζονταν ἢ μία ἐπάνω στὴν ἀκμὴ τῆς μακροῦς πλευρᾶς τῆς ἄλλης κατὰ τὸ τμήμα πὺ συνέλιπταν ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο. Μερικὲς ἀκόμα πέτρες, σκόρπιες ἀνάμεσα στὰ κενὰ τῶν πλακῶν, δὲν κατόρθωσαν νὰ συμπληρώσουν τὴν κάλυψη τοῦ λάκκου, ἰδίως ἀνατολικά, ὅπου βρέθηκε σκεπασμένος μόνον μὲ χῶμα.

Ὁ λάκκος εἶναι οὐσιαστικὰ ὀρθογώνιος (μῆκ. 1,40-1,30 μ., πλάτ. 1,00-1,10 μ. καὶ βάθ. 0,80 μ.) μὲ τὴ βόρεια καὶ τὴ δυτικὴ πλευρὰ, ἴσως καὶ τὴ νότια, ἐλαφρὰ καμπύλες, κοῖλες πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Οἱ δύο μακρὲς πλευρὲς καὶ ἡ στενὴ δυτικὴ ἔχουν τοιχώματα κτιστὰ σὲ πέντε δόμους, μὲ πέτρες ποτάμιες μεγάλου μεγέθους (μέσου μῆκ. 0,30 μ.) ἰδίως στὴ χαμηλότερη στρώση (εἰκ. 117, 121). Στὴν ἀνατολικὴ οἱ δύο κατώτατες εἶναι συνεχεῖς, μὲ ἐπίσης μεγάλες πέτρες, καὶ ὕστερα διακόπτονται ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου πὺ πλαισιώνεται ἀπὸ τὰ πλευρικὰ τμήματα, ὡς παραστάδες.

Τὰ δύο τμήματα εἶναι τακτικὰ κτισμένα, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες πλευρὲς τοῦ λάκκου καὶ διαφέρουν μεταξύ τους μόνον κατὰ τις διαστάσεις. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0,26 μ.), σχηματίζεται ἀπὸ μία ἕως δύο πέτρες τοποθετημένες κατὰ στρώσεις μπατικά καὶ δρομικά, ἐνῶ τὸ νότιο εἶναι στενότερο καὶ ἔχει τὸ μῆκος μιᾶς πέτρας. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0,50 μ.) κλείνεται μὲ μία κάθετη σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0,45 μ.,

ύψ. 0.50 μ. περίπου), που πατάει σε δύο-τρεις πλακωτές πέτρες, μερικώς όρατες (εικ. 118). Πιθανόν να σχηματίζουν το κατώφλι, αλλά από το σημείο αυτό και πέρα ή υπερκείμενη κτιστή βάση του στεγάστρου εμποδίζει την ανασκαφή. Το χείλος του λάκκου, όρατο και ανεσκαμμένο κυρίως βόρεια, σχηματίζεται με έξι μεγάλες πέτρες και οι τέσσερις του κέντρου είναι τοποθετημένες εγκάρσια (μπατικά).

Ο λάκκος ήταν γεμάτος χώματα έως επάνω και τα πρώτα όσα φάνηκαν μόλις 0.10 μ. μετά το χείλος. Ουσιαστικά όμως τα εύρηματα άρχιζαν σε βάθος 0.25 μ. και μέχρι 0.40 μ. αποκαλύφθηκαν πέντε κρανία, τα τέσσερα συγκεντρωμένα κατά μήκος της βόρειας πλευράς (εικ. 120), πολλά όσα από τα χέρια, πόδια, λεκάνες, σπονδυλική στήλη καθώς και το κλειστό άγγειο 17,2. Στο ίδιο βάθος 0.40 μ., προ της εισόδου ήταν ανάποδα τοποθετημένος ο κωνικός σκύφος 17,1 και στο κέντρον του λάκκου σε βάθος 0.50 μ. ή τετράγωνη χάλκινη χάνδρα 17,5. Από την άλλη πλευρά της εισόδου, ΝΑ., σε βάθος 0.75 μ. βρέθηκε ο οστέινος χρωματοτρίπτης 17,3, δύο μαρμάρινες σπάτουλες 17,4, μία χάλκινη κυλινδρική χάνδρα 17,6 και μία λίθινη φαιοπράσινη. Ίδιαι-τερες πληροφορίες για τον αριθμό και την κατάσταση των οστών δεν αναφέρονται στο ημερολόγιο, προφανώς λόγω δυσμενών συνθηκών της ανασκαφής, αλλά τα άκρεια και θραυσμένα κρανία υπολογίστηκε ότι προέρχονται από είκοσι νεκρούς, διαφόρου φύλου και ηλικίας, εκ των οποίων τα δύο παιδιά.

Νεκροί είκοσι.

Εύρηματα

17,1 (K824.9746) Κωνικός σκύφος, άκρειαος (πίν. 19).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνειες όμοιες με μικρές ανωμαλίες. Σώμα κωνικό, λίγο ασύμμετρο, χείλη ευθέα, βάση δισκοειδής, ανώμαλη. Ύψ. 0.033-0.036 μ., διάμ. στομ. 0.063 μ., διάμ. βάσης 0.025 μ.

17,2 (K825.9747) Πιθόσχημο με λαμμό, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 19).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια μελανόφαιη, έντριπτη, σήμερα φθαρμένη. Λαμμός κυλινδρικός, χείλη καμπτόμενα προς τα έξω, σώμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση ελαφρά κοίλη (πολύ συμπληρωμένη).

Ύψ. 0.07 μ., διάμ. χείλ. 0.057 μ., διάμ. κοιλ. 0.081 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

17,3 (Δ450.9744) Οστέινος χρωματοτρίπτης, άκρειαος (πίν. 19).

Χρώμα υπόλευκο, διατηρεί οξειδωση. Τέσσερις πλευρές κατεργασμένες, οι μακρές καμπύλες, οι δύο στενές, έσωτερικά λεπτυνόμενες. Διατομή κοίλη.

Μήκ. 0.11 μ., πλάτ. 0.037 μ., πάχ. 0.003 μ.

17,4 (Δ451.9745) Δύο όμοιες μαρμάρινες σπά-

τουλες, μία άκρειαη και μία κολοβή (πίν. 20). Μάρμαρο λευκό με επιφάνεια οξειδωμένη, καστανόλευκη. Σχήμα επίμηκες ίσοπαχές σε όλο το μήκος, με καμπύλο τελείωμα στις μακρές και τη μία στενή πλευρά. Η άλλη λεπτύνεται προς την άκμή. Διατομή έλλειψοειδής. Μήκ. 0.061 μ. και 0.048 μ., πλάτ. 0.011 μ. και 0.009 μ., μέγ. πάχ. 0.004 μ. και 0.003 μ.

17,5 (Δ47) Χάλκινη κυλινδρική χάνδρα, άκρειαη (πίν. 20).

Σχηματισμένη από κυκλική περιέλιξη ελάσματος χαλκού με ένωμένα άκρα. Μεγάλη σχετικά όπη διαμπερής.

Μήκ. 0.01 μ., διάμ. 0.013 μ., πάχ. ελάσματος 0.003 μ.

17,6 (Δ449.9743) Μικρή χάλκινη κυβόσχημη χάνδρα, άκρειαη (πίν. 20).

Ο κύβος σχηματίζεται από περιέλιξη ελάσματος με άκρα που ένώθηκαν σε μία άκμή. Φέρει όπη διαμπερή, τετραγώνου διατομής.

Μήκ. πλευράς 0.006 μ., πάχ. ελάσματος 0.0015 μ.

Παρατήρηση: Η λίθινη φαιοπράσινη χάνδρα δεν έντοπίσθηκε μέσα στα φυλασσόμενα στο Μουσείο εύρηματα.

ΤΑΦΟΣ 18

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε μερικώς το 1972 όσο επέτρεπε η όριζόντια εκ σκυροδέματος δοκός του στεγάστρου που διέρχεται επάνω από την ανατολική πλευρά του. Σήμερα είναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (είκ. 122-124).

Ο έξωτερικός περίβολος σχηματίστηκε στη στάθμη του δαπέδου με ποτάμιες πέτρες μικρές (μήκ. 0.20-0.25 μ.), σε μία σειρά. Ο χώρος του φαίνεται ότι ήταν αρχικά ευρύς, αν και από τις πλευρές του μόνον η δυτική διατηρήθηκε ολόκληρη, ενώ η βόρεια και η νότια σώθηκαν σε μήκος 1.60 και 1.00 μ. αντίστοιχα³⁹.

Το υπέργειο τμήμα του τάφου, περιορισμένο μέσα σε κτιστό λίθινο πλαίσιο, δεν αποκαλύφθηκε ολόκληρο. Το σχηματίζεται από μία έως δύο επάλληλες σειρές ποτάμιες πέτρες μέσου μεγέθους (μήκ. 0.25-0.30 μ.), αρχικά μεγαλύτερες από αυτές που χρησιμοποιήθηκαν στα τοιχώματα. Το μήκος των πλευρών, μετά τη διάνοιξη της τάφου θεμελιώσεως, ήταν κατά το ημερολόγιο 1.45 μ. δυτ., 1.10 μ. σωζ. νότ. και 0.65 μ. σωζ. βόρ. Όλη η ανατολική συνέχεια, ο λιθοσωρός και το πρόθυρο, έμειναν σκεπασμένα κάτω από τη βάση εκ σκυροδέματος. Από αυτά, στην ανατολική παρειά της εκσκαφής για τη διάνοιξη της τάφου, φαίνονται, κατ' επέκταση της εισόδου, λίγες σωρευμένες πέτρες, προφανώς του λιθοσωρού, ενώ προς Νότον αυτών στέκει ορθία μία μεγάλη τετράπλευρη πλάκα, που πρέπει να ήταν η ΝΑ. «στήλη» στα όρια του προθύρου (είκ. 123-124). Έχει διαστάσεις 0.75×0.35 μ. και άνω λοξό τελείωμα, με κορυφή προς την είσοδο του λάκκου.

Κάτω από το λίθινο πλαίσιο, ο λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με μία μεγάλη (1.45×1.25 μ.) σχιστολιθική πλάκα. Η μία πλευρά της είναι καμπύλη και οι άλλες ακανόνιστες. Ένα αποκομμένο τμήμα (1.15×0.20 μ.), που πρέπει να κολλάει, φαίνεται ως δεύτερη πλάκα. Επίσης, ακουμπισμένες σήμερα στη μεγάλη καλυπτήρια, διατηρούνται εκτός τάφου μία πλακωτή πέτρα (0.50×0.40 μ.) με λοξό τελείωμα, που πρέπει να ήταν η άλλη «στήλη», και μία ορθογώνια λεπτή σχιστολιθική (0.35×0.59 μ.), που αν ήταν η «θύρα» του τάφου είχε αφαιρεθεί ήδη στην αρχαιότητα (είκ. 122).

Ο λάκκος είναι τραπεζιόσχημος (διαστ. στο χεῖλος 1.10×0.70-0.85 μ.) κτιστός, με ποτάμιες πέτρες μικρές, μέσου μήκους 0.20-0.25 μ. Από την επένδυση του λάκκου έχουν αποκαλυφθεί μόνον οι τρεις ανώτατοι δόμοι, ενώ στην είσοδο η ανασκαφή έφθασε έως ένα δόμο χαμηλότερα από το κατώφλι. Το χεῖλος του λάκκου κρύβεται κάτω από το μεταλλικό πλαίσιο του κρυστάλλινου καλύμματος αλλά, όπως φαίνεται στις ανασκαφικές φωτογραφίες, σχηματίζεται από πέτρες ποτάμιες, τοποθετημένες όλες με τη στενή πλευρά προς τον λάκκο. Δυτικά, όλο το πλάτος γεφυρώνεται από μία ασβεστολιθική πλάκα, που πρέπει να είναι η μικρή επιμήκης καλυπτήρια. Ανατολικά, η ανασκαφή έφθασε ουσιαστικά μέχρι το κατώφλι, που σχηματίζεται από τη μεσαία πλακωτή πέτρα, της τρίτης, ως φαίνεται, σειράς (είκ. 123). Το άνοιγμα της εισόδου (πλάτ. 0.35 μ.) βρέθηκε άφρακτο χωρίς οποιοδήποτε κλείσιμο πλάκας ή τοίχου. Δεξιά και αριστερά πλαισιώνεται από κτιστές πέτρες με πρόσωπο προς το άνοιγμα. Στο

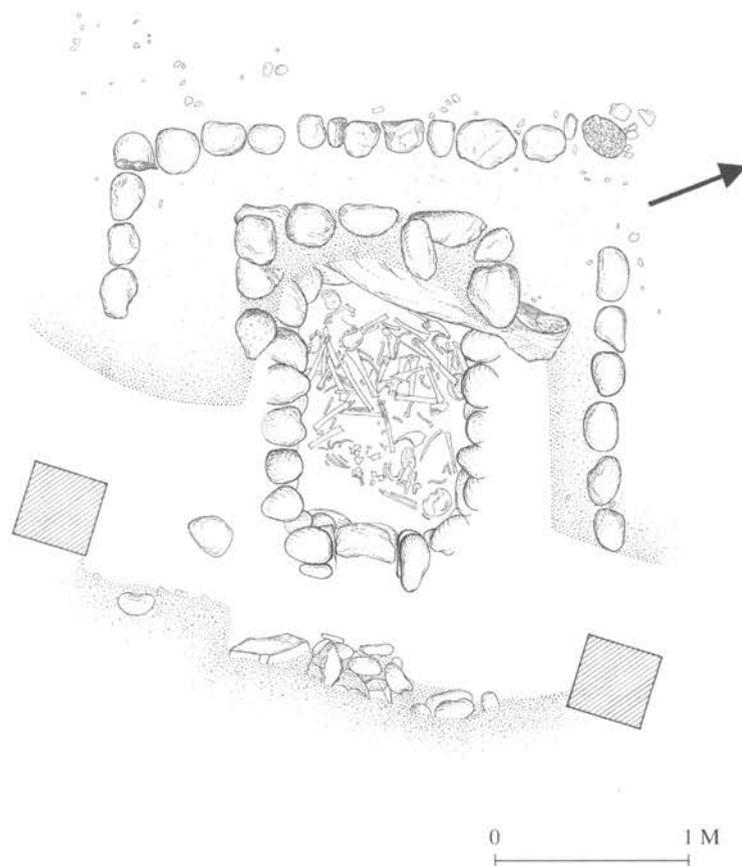
39. Η συνέχειά τους αφαιρέθηκε κατά τη διάνοιξη της τάφου θεμελιώσεως της οριζοντίας δοκού του στεγάστρου και κατά το ημερολόγιο αποτυπώθηκε, αλλά το σχέδιο δεν βρέθηκε.

122. Ὁ τάφος 18, ἀπὸ δυτικὰ. Πίσω ἡ καλυπτήρια ἀκουμπισμένη σὲ δοκὸ τοῦ στεγάστρου καὶ ἔπάνω τῆς δύο μικρῆς πλάκες.

123. Ἡ ΝΑ. πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 18. Στὸ χεῖλος του, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο τοῦ καλύμματος. Πίσω, πέτρες τοῦ λιθοσωροῦ καὶ δεξιὰ ὄρθια πλάκα.

124. Κάτοψη του τάφου 18.

πρός Βορρῶν τμήμα οἱ πέτρες εἶναι τοποθετημένες τακτικά σὲ τέσσερις σειρὲς ἢ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη, ἐνῶ στὸ νότιο εἶναι ἐπίσης τέσσερις ἀλλὰ κτισμένες πρόχειρα, χωρὶς προφανὴ σταθερότητα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος μὲ χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ πρῶτα ὄστᾶ, ὅπως καὶ τμήμα κρανίου νεαροῦ ἀτόμου, ἀποκαλύφθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ τὸ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὴν εἴσοδο. Στὸ ἴδιο περίπου στρώμα ὑπῆρχαν ὑπολείμματα ἄλλων τεσσάρων κρανίων, δόντια καὶ πολλὰ ὄστᾶ ἀπὸ διάφορα τμήματα ἄνω καὶ κάτω ἄκρων, σπονδυλικῆς στήλης, λεκάνης κλπ. Μέσα στὴν ἐπίχωση τὰ ὄστᾶ ἦταν ἀνακατεμένα καὶ τὸ ἐπίπεδο παρουσίαζε σαφὴ κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., δηλαδή ἀπὸ τὸ τέρμα τοῦ λάκκου πρὸς τὴν εἴσοδο. Ἀκόμα, μέσα στὰ χώματα ὑπῆρχαν λίγα ὄστρακα καὶ στὴ ΝΑ. γωνία ὁ σκύφος 18,1. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου καὶ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, λόγω τῆς κλίσης, βρέθηκαν συνολικὰ ἀκέραια ἢ σὲ θραύσματα ἀκόμα τέσσερα κρανία, ὄστᾶ κλπ. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ στὴ ΒΑ. γωνία ἀνήκε σὲ σκελετὸ ποῦ εἶχε διατηρηθεῖ μόνον κατὰ τὸ ἄνω τμήμα μέχρι τῆς λεκάνης (εἰκ. 125). Τὰ χέρια ἦταν λυγισμένα καὶ ὁ καρπὸς τοῦ ἀριστεροῦ κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι, ποῦ ἔκλινε ἐλαφρᾶ πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὦμο. Στὴ θέση τους, μὲ κατεύθυνση πρὸς ΝΔ., σωζόταν ἡ σπονδυλικὴ στήλη καὶ ἡ λεκάνη, ἐνῶ οἱ μηροὶ καὶ οἱ κνήμες ἔλειπαν τελείως. Ἀπέναντι, στὰ ΝΑ., λίγο χαμηλότερα καὶ κάθετα πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, βρέθηκε ὀλόκληρος θώρακας χωρὶς τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια. Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ

125. Ο λάκκος του τάφου 18 γεμάτος όστά. Άριστερά, στη ΒΑ. γωνία σκελετός διατηρημένος μέχρι της λεκάνης.

τρία κρανία, στη ΝΑ. γωνία, τὰ χέρια είχαν μείνει στη θέση τους, σε χαρακτηριστική θέση. Οί φάλαγγες του άριστερου χεριου, ένωμένες με τόν καρπό, κρατουσαν τόν δεξιό βραχίονα. Στη φωτογραφία δέν φαίνεται ό πήχυς, αλλά ό άγκώνας του βραχίονα είναι έπιμελώς άκουμπισμένος επάνω σε πλακωτή πέτρα.

Κρανία έννέα.

Εύρημα

18,1 (Κ661) Σκύφος ήμισφαιρικός, συγκολλημένος, μερικώς έλλιπής (πίν. 20).

Πηλός καστανός, επιφάνειες όμοιες, πολύ φθοραμένες. Χείλη στρέφουν έσωτερικά, σώ-

μα καμπύλο, βάση στενή δακτυλιόσχημη.

Ύψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.10 μ., διάμ. βάσης 0.027 μ.

ΤΑΦΟΣ 19

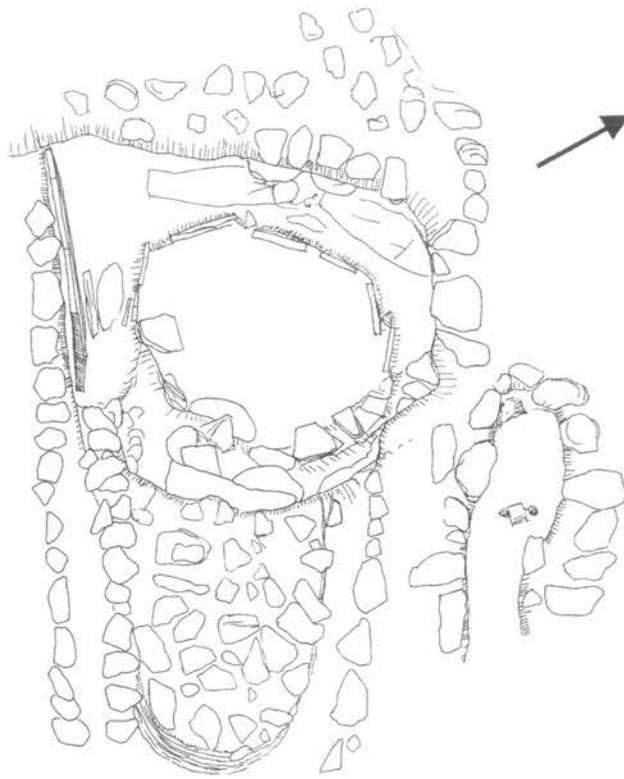
Λακκοειδής με ἐπένδυση ὀρθίων πλακῶν, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1972 καὶ τὸ πρόθυρο τὸ 1998⁴⁰ (εἰκ. 126-130).

Ἡ περιοχή τοῦ τάφου ὀρίζεται μέσα σὲ περίβολο, σχηματισμένο ἐπάνω στὸ ἔδαφος μὲ κροκάλες σὲ μία σειρά, πού ἔχουν οἱ περισσότερες πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ περίβολος, περίπου ὀρθογώνιος (νότ. 2.83 μ., δυτ. 2.00 μ., βόρ. 3.00 μ.) εἶχε διατηρηθεῖ ἀκέραιος ἕως τὴν ἀνασκαφή τοῦ τάφου τὸ 1972 καὶ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς του παρουσίαζε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ἡ νότια πλευρὰ στρέφει ἀνατολικά πρὸς τὰ πίσω, μέχρι τῶν ὀρίων τοῦ λάκκου, σχηματίζοντας ἄκρο, ὅπως τὸ Π. Ἡ βόρεια εἶναι στρωμένη σὲ λίγο ὑψηλότερη στάθμη δαπέδου ἀπ' ὅ,τι ἡ νότια, ἐνῶ τόσο ἡ βόρεια ὅσο καὶ ἡ δυτική παρακολουθοῦνται σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἔξωτερικά, ἀπὸ δεύτερη παράλληλη σειρά ἀτελέστερης κατασκευῆς. Ἐπὶ πλέον, σὲ σημεῖο ἀντίστοιχο πρὸς τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου, μερικὲς πέτρες σὲ καμπύλη σειρά, ποτάμιες μαζί καὶ ἀδρές, προσκολλῶνται στὴ βόρεια ἔξωτερική πλευρὰ καί, ἐνωμένες μὲ τὸν περίβολο, σχηματίζουν ἔλλειψη (μέγ. πλάτ. 0.45×1.00 μ.), ἀνοικτὴ ἀνατολικά, πού χαρακτηρίζεται ὡς λάκκος 19α (εἰκ. 140). Τέλος, ἐπάνω στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου πατάει λοξὰ τμήμα ἄλλου περιβόλου, τοῦ γειτονικοῦ τάφου 23.

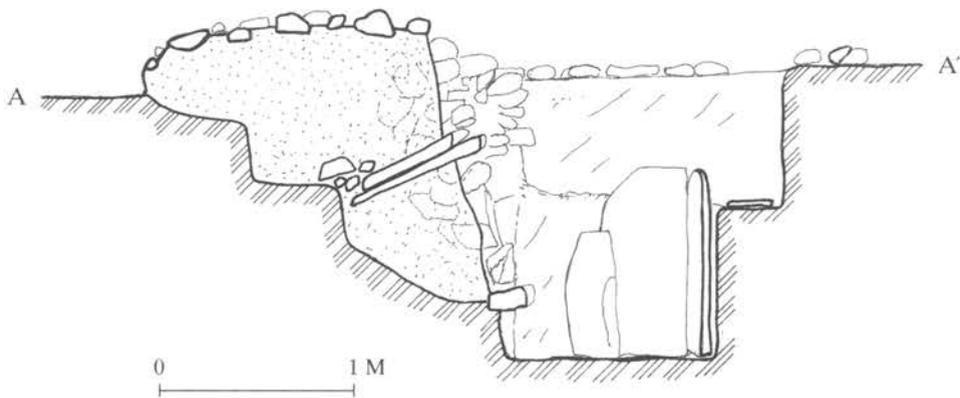

126. Ὁ τάφος 19 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή τοῦ λάκκου, ἀπὸ ἀνατολικά.

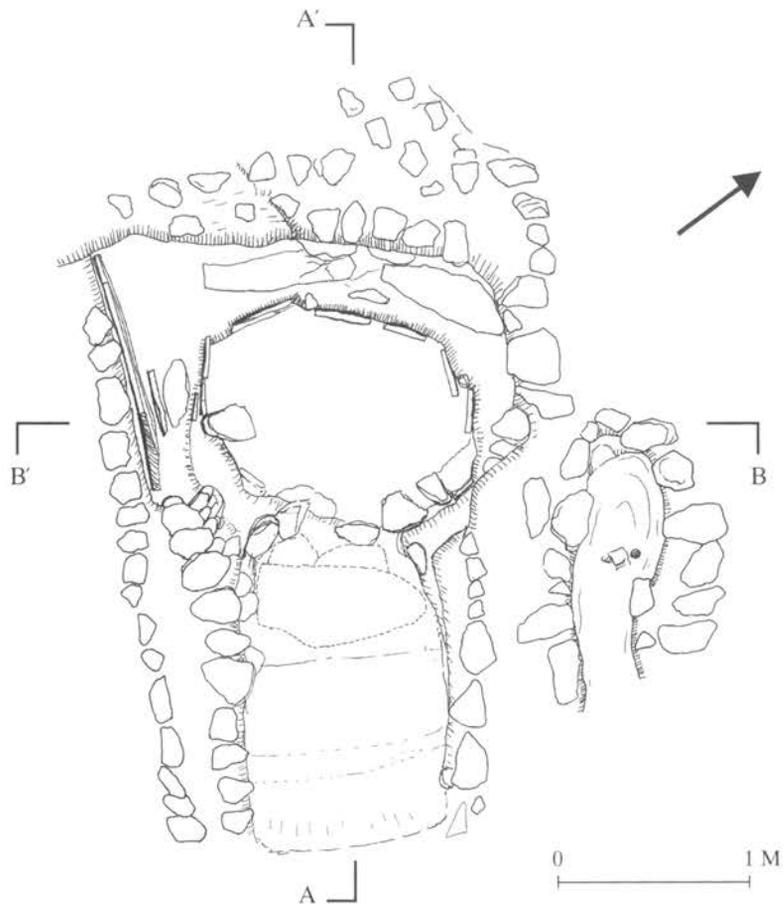
40. Παντελίδου Γκόφα 1998, 42-46.

127. Κάτοψη τοῦ τάφου 19 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προθύρου. Δεξιὰ, ὁ λάκκος 19α.

128. Κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ἀνεσκαμμένου προθύρου καὶ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 19.

129. Κάτοψη τοῦ τάφου 19 καὶ τοῦ λάκκου 19α μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφή τους.

130. Τομὴ B-B' τοῦ τάφου 19.

Ὁλόκληρος περίπου ὁ καθορισμένος χώρος εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ ἓνα κτιστὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο (ὑψ. 0.25 μ.) οὐσιαστικὰ ὀρθογώνιο, στὸ ὁποῖο προσκολλᾶται ἀνατολικά ἡμικύκλιο. Κατασκευαστικὰ ἐπίσης μπορεῖ νὰ διακριθεῖ σὲ δύο τμήματα. Τὸ δυτικὸ ἔχει κατὰ τὶς τρεῖς πλευρὲς του (ὅλες μῆκ. 1.45 μ.) κτιστὸ πλαίσιο ἀπὸ κροκάλες τοποθετημένες πυκνὰ ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη καὶ μπατικά, μὲ τὴν ὁμαλὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πλαισίου εἶχε γεμίσει ἐπιφανειακὰ μὲ χῶμα, ἀλλὰ λίγο χαμηλότερα ἦταν στρωμένο, σὲ πάχος 0.30-0.40 μ. περίπου, μὲ μικρὲς πέτρες καὶ χαλίγια, πού ἔφθαναν ἕως τὴν καλυπτήρια πλάκα τοῦ λάκκου (εἰκ. 131). Ἀπὸ τὸ βάθος αὐτὸ προήλθαν ἐλάχιστα ἀδιάφορα ὄστρακα καὶ τὸ τεμάχιο «καλύμματος» 19,6. Στὸ ἀνατολικὸ ἡμικυκλικὸ τμήμα, οἱ πέτρες στὴν περίμετρο, ὅπως καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου, ἦταν πιὸ ἀραιὲς καὶ σὲ σχετικὴ ἀταξία.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ κάτω, ὀλόκληρος ὁ χώρος μεταξὺ τῶν πλευρῶν τοῦ περιβόλου, σὲ πλάτος 1.00-0.80 μ., εἶχε σκαφεῖ καὶ σχημάτιζε πρόθυρο μὲ δάπεδο κεκλιμένο καὶ βαθμιδωτό (εἰκ. 128-130, 135). Στὴν ἀρχὴ ὑψηλά, μετὰ τὴν πρώτη βαθμίδα οἱ ριχτὲς πέτρες συνέχιζαν πυκνότερες ὡς γέμισμα, διατηρώντας τὸ καμπύλο περίγραμμα ἀνατολικά καὶ κατέληγαν σὲ βάθος 0.40-0.55 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 132). Ἐκεῖ στὸ βάθος αὐτὸ καὶ σὲ θέση περίπου ἀντίστοιχη πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶχε τοποθετηθεῖ μία ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (0.87×0.30-0.40 μ.) ἐγκάρσια πρὸς τὸν δρόμο καὶ μὲ κλίση ἀπὸ Δ.-Ἀ. (εἰκ. 133). Στὴ βάση της καὶ στὶς πλευρὲς ἦταν σφηνωμένες οἱ τελευταῖες ριχτὲς πέτρες, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο γέμισμα τοῦ προθύρου εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ καθαρὰ καστανὰ χῶματα μὲ ἐλάχιστα ὄστρακα. Κάτω ἀπὸ τὴν πλάκα καὶ σὲ ἄμεση ἐπαφή, ξεπροβάλλαν οἱ κορυφὲς δύο λεπτῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν πού ἦταν τοποθετημένες παράπλευρα κατὰ τὸ μῆκος τοῦ δρόμου, μὲ μικρὴ ἐπικάλυψη τῆς νότιας (διαστ. 0.75×0.34 μ.) ἀπὸ τὴ βόρεια (διαστ. 0.70×0.40 μ.) καὶ μὲ ἔντονη κλίση ἀπὸ Δ.-Ἀ. Ἡ βάση τους ἔφθανε στὸ ἄκρο τῆς δεύτερης βαθμίδας

131. Τὸ δυτικὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 19 γεμισμένο μὲ χαλίγια, ἀπὸ ἀνατολικά.

132. Οί ριχτές πέτρες στο ύψος της πρώτης βαθμίδας του προθύρου, από ανατολικά.

133. Πλάκα τοποθετημένη κατά τὸ πλάτος τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 19, κάτω ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες, ἀπὸ ἀνατολικά.

134. Δύο πλάκες τοποθετημένες παράπλευρα μέσα στὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ἀνατολικά.

τοῦ προθύρου (σέ βάθ. 0.63 μ. ἀπὸ τῆ στάθμη τοῦ δαπέδου) καὶ γύρω τους ἦταν ἀκουμπισμένες, ἀλλ' ὄχι σφηνωμένες, μικρὲς τραχιᾶς πέτρες καὶ κροκάλες (εἰκ. 134). Οἱ τρεῖς πλευρὲς τῶν πλακῶν φαίνονται ἐλεύθερες, χωρὶς στήριξη σὲ σταθερὰ σημεῖα, ἂν καὶ ἡ ἀπόστασή τους ἀπὸ τῆ λίθινη ἐπένδυση τῶν παρεῖων εἶναι ἐλάχιστη. Ἐπὶ πλέον, ἡ νότια πλάκα ἔχει πάρει κλίση πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔχει ἀποκολληθεῖ ἀπὸ τῆ γειτονική της, παρουσιάζοντας σαφὴ μετατόπιση, λόγω ὑποχωρήσεως τοῦ τυχόν στηρίγματος ἢ τῆς ὑποδομῆς της.

Ἀπὸ κάτω, καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τοῦ προθύρου μέχρι τὴν εἴσοδο, τὰ χῶματα ἦταν ἀκόμα πιὸ καθαρά, ὅπως τὰ σουρώματα, αὐτὰ πού περνοῦν μέσα μὲ τὰ νερά τῆς βροχῆς. Οἱ παρεῖες τοῦ προθύρου ἦταν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀκάλυπτες. Ἐπένδυση ὑπάρχει μόνον στὸ τέρμα τους πρὸς τὴν εἴσοδο. Ἡ νότια σώζεται κτισμένη ἄτεχνα, μὲ κροκάλες καὶ χαλίγια καὶ μὲ λίγες στρώσεις στὴ θέση τους, ἐνῶ οἱ χαμηλότερες εἶχαν ὑποχωρήσει καὶ ἔκλιναν πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 135-136). Ἀπὸ αὐτὴν τῆ σειρά προεξέχουν χαμηλὰ δύο ἐνωμένες κροκάλες, μὲ ἀκόμα ἐντονότερη κλίση, καὶ βρίσκονται πίσω ἀπὸ μία τραχιὰ τριγωνικὴ πλάκα, πού στέκει ὀρθία, προφανῶς μετατοπισμένη, ἐπάνω στὸ κατώφλι. Τὸ ἀπέναντι τμῆμα τῆς βόρειας παρεῖας σώζει ἀκόμα λιγότερες, ἀλλὰ μία-δύο ἀπ' αὐτὲς στὸ τέρμα τοῦ προθύρου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο, βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸ ἄκρο τῆς βόρειας λοξῆς πλάκας.

Τὸ πρόθυρο καταλήγει σὲ ἄνοιγμα τοῦ λάκκου ἀνατολικά, μὲ κατώφλι πού σχηματίζεται ἀπὸ δύο μεγάλες κροκάλες, συνολικοῦ μήκους 0.50 καὶ πλάτους 0.10 μ. Οἱ πέτρες πατοῦν ἀπ' εὐθείας στὸ χῶμα, χωρὶς κτιστὸ ὑπόβαθρο, καὶ παρουσιάζουν

135. Ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ δυτικά.

άνωμαλη επιφάνεια περί τὰ 0.10-0.15 μ. υψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου. Μέσα στὴν ἀπόλυτα καθαρὴ ἐπίχωση, πὺν γεμίζει ὁλόκληρο τὸ ὕψος ἀπὸ τὸ κατώφλι μέχρι ὑψηλὰ τὶς δύο σχιστολιθικὲς πλάκες τοῦ προθύρου, εἶχαν παραμείνει ὀριζόντια λίγα ὀστά, μεταφερόμενα ἐκεῖ μὲ τὰ νερὰ πὺν γέμισαν κάποτε τὸν λάκκο. Τοῦτο σημαίνει καὶ πάλι ὅτι τὸ τέγμα τοῦ προθύρου, σὲ ὕψος λίγο χαμηλότερο ἀπὸ τὴν ὄροφή τοῦ λάκκου, ἦταν κενὸ καὶ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν λάκκο.

Ὁ λάκκος, ἀνεσκαμμένος ὁλόκληρος τὸ 1972, εἶναι περίπου ἑλλειπτικὸς (μέγ. διάστ. 1.35 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 1.10 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ., βάθ. 0.80 μ.) (εἰκ. 127, 129). Γενικά, ὁ πυθμὲνας τοῦ φθάνει, σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ χαμηλότερα σημεῖα τοῦ νεκροταφείου, μέχρι βάθους 1.53 μ. ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ χῶρο. Τὸ δάπεδο ἦταν στρωμένο μὲ πέτρες, χαλίγια καὶ ἄμμο, πὺν ἀφαιρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ ἔτσι σήμερον παρουσιάζεται ὁ πυθμὲνας βαθύτερος.

Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ ὀκτῶ ὄρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (ὕψ. 0.80-0.85 μ. καὶ μέσου πλάτ. 0.35 μ., ποικίλλει ἀπὸ 0.50-0.20 μ.). Μία στὰ ΝΑ. εἶναι τόσο

136. Ἡ νότια παρεῖα τοῦ προθύρου ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ΒΔ.

137. Όστὰ καὶ κρανία σὲ βάθος 0.50 μ. στὸν λάκκο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ΝΑ. Ἐξω ἀπὸ τὸν λάκκο τρεῖς ὀριζόντιες πλάκες.

138. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 19 μὲ ὀστὰ καὶ κρανίῳ καὶ τὸν χρωματοσίτη 19,10, ἀπὸ ΒΔ. Ἀριστερά, οἱ δύο κατώτατες πέτρες ἀποτελοῦν τὸ κατώφλι τῆς εἰσόδου.

139. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 19 μὲ ἀνασηκωμένη τὴν καλυπτήρια πλάκα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προθύρου, ἀπὸ Βορρᾶ.

ὕψηλὴ ὥστε ἐξεῖχε τῆς καλυπτήριας. Γενικὰ εἶναι τοποθετημένες παράπλευρα καὶ ἐφάπτονται μεταξύ τους, ἐνῶ μία στὰ ΒΔ. ἐπικαλύπτει μέρος τῆς διπλανῆς της. Ὅλες ἔχουν θέση κατακόρυφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη μετὰ τὴν εἴσοδο, στὰ ΝΑ., πού εἶχε πάρει κλίση, σὰν νὰ εἶχε προχωρήσει ἡ βάση της πρὸς τὸ κέντρον (εἰκ. 138).

Ὁ λάκκος ἦταν καλυμμένος μὲ μία μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα καὶ μὲ πέντε-ἕξι μικρότερες (εἰκ. 139). Ἡ μεγάλη (διαστ. 1.10×1.20 μ.) ἐξεῖχε πολὺ πέρα ἀπὸ τὴ βόρεια περίμετρο τοῦ λάκκου καὶ κατέληγε νότια λίγο μετὰ τὴ μέση του. Ἀπὸ τὸ περιορισμένο πλάτος της, συνάγεται ὅτι δυτικὰ καὶ ἀνατολικά μετὰ βίας θὰ ἀκουμποῦσε στὶς κορυφές τῆς ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις μικρότερες (μέσων διαστ. 0.80×0.30 μ.), τοποθετημένες ἄτακτα, ὅπως σημειώ-νεται στὸ ἡμερολόγιο, σὲ διάφορα ἐπίπεδα μέχρι 0.20 μ. ὑψηλότερα τῆς μεγάλης. Ἀκόμα, ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου καὶ ἀπὸ κακὴ φωτογραφία τῆς ἀνασκαφῆς προκύπτει ὅτι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τὴν κάλυψη συμπλήρωναν μικρὲς πλά-κες, στηριγμένες ἐπάνω στὶς κορυφές τῆς ἐπενδύσεως, ἐνῶ δυτικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου εἶναι στρωμένες ὀριζόντια δύο-τρεῖς μικρὲς σχιστολιθικὲς (εἰκ. 137).

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χώματα. Τὰ πρῶτα ὄστὰ ἄρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.30 μ. κυρίως στὸ νότιο τμήμα, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν τέσσερα κρανία, ἀρκετὰ μακρὰ ὄστὰ ἀπὸ κνήμες καὶ βραχίονες, ὅλα σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση διατηρήσεως, δύο λεπίδες ὄψιανου καὶ μερικὰ ὄστρακα. Ἄλλο ἓνα τμήμα κρανίου καὶ ὄστὰ εἶχαν ἀπομονωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, στὴν ἀρχὴ τοῦ προθύρου, ἐνῶ χαμηλότερα στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἡ ἐπίχωση ἦταν περίπου καθαρὴ.

Στὸ ἐπόμενο στρώμα, νότια καὶ δυτικά, ὑπῆρχαν ἀκόμα πέντε κρανία, ὁστὰ σπονδυλικῆς στήλης καὶ πλευρῶν. Ἐνα ἀπὸ τὰ κρανία, ὅπως διαπιστώθηκε ἀπὸ τὶς ἀνοικτὲς ραφές του, ἀνήκε σὲ νεαρὸ ἄτομο καὶ ἓνα ἄλλο σὲ ἠλικιωμένο, ἐνῶ ἓνα ἀκέραιο μηριαῖο ὀστοῦν (μῆκ. 0.45 μ.) προέρχεται κατὰ τὸν Breitinger ἀπὸ ἄτομο ὕψους 1.60 μ. περίπου. Σὲ βάθος 0.50 μ. (ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς ὑψηλότερης πλάκας) τμῆμα ἀνεστραμμένου κρανίου, ὅμοιο μὲ σκύφο, περιεῖχε μία σιαγόνα ποὺ διατηροῦσε ὅλα σχεδὸν τὰ δόντια. Δίπλα τους, πεσμένο πλάγια, τὸ ἐγγάρακτο ἄγγειο 19,1 ἦταν καὶ αὐτὸ μέσα σὲ θραυσμένο κρανίον (εἰκ. 137). Χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.60-0.65 μ., νέο στρώμα ὀστῶν καὶ κρανίων, μερικὰ πολὺ νεαρῶν ἀτόμων καὶ ἓνα ἄριστα διατηρημένο. Μεταξὺ τοῦ σωροῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς στεκόταν λοξὰ τὸ πῆλινο πινάκιο 19,2 καὶ δίπλα του ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης (19,9), ἐνῶ τμῆμα ἄλλου (19,10) βρέθηκε κοντὰ στὴν εἴσοδο (εἰκ. 138). Λίγο χαμηλότερα εἶχε διατηρηθεῖ ὀλόκληρος ὁ κορμὸς νεκροῦ, χωρὶς τὸ κρανίον καὶ τὰ κάτω ἄκρα, καὶ περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου ἦταν μικρὸ σπασμένο ἄγγειο (19,4) καὶ λίγα ὄστρακα. Σὲ βάθος 0.75 μ. στὴ δυτικὴ πλευρὰ καὶ στὸ κέντρον βρέθηκαν ἄλλα δύο ἄγγεια (19,3 καὶ 19,5), καὶ μέσα στὸ δεύτερο ὑπῆρχε τμῆμα μεταλλικοῦ ἀντικειμένου. Τὸ σημαντικότερο εὑρημα, ἀκουμπισμένο ἐκεῖ κοντὰ σὲ πλάκα τῆς νότιας πλευρᾶς, ἦταν ἓνα μεγάλο σανιδόμορφο μαρμάρινον κυκλαδικὸ εἰδῶλιον (19,11).

Ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ βάθος 0.85 μ. κάτω ἀπὸ μία σιαγόνα, παρουσιάσθηκε μεταλλικὸς δακτύλιος (19,7) καὶ «δύο θραύσματα μετάλλου», καθὼς καὶ ἓνας σπασμένος χρωματοτρίπτης. Συνολικὰ οἱ νεκροὶ ὑπολογίσθηκαν ἀπὸ τὰ κρανία σὲ δεκατρεῖς, ἀλλὰ ἀκέραιος σκελετὸς δὲν ὑπῆρχε μέσα στὸν τάφο.

140. Ὁ λάκκος 19α προσκολλημένος στὸν περίβολο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ἀνατολικά.

Ἐξω, στήν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου τὸ ἐλλειπτικὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου 19α σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες στή σειρά, ἐξωτερικὰ τοῦ βορείου περιβόλου. Τὸ ὄρυγμα εἶναι μικρὸ (μέγ. βάθ. 0.25 μ.) καὶ μειώνεται ἀνατολικά μέχρι ἐξαφανίσεως (εἰκ. 140). Τὰ χώματά του, ἀρκετὰ σκληρὰ καὶ πατημένα, περιεῖχαν μερικὰ ὄστρακα προερχόμενα ἀπὸ ἕξι ἀγγεῖα, ἀλλὰ ὄχι ὄστὰ. Ἰδιαίτερα μάλιστα ἓνα τμήμα βάσης μεγάλης λεκάνης (19α,1) ἦταν σφηνωμένο στὰ ὅρια τοῦ ὄρυγματος, σὲ σημεῖο πού ὑπερκαλύπτετο μερικῶς ἀπὸ πέτρες τοῦ περιβόλου. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ὄρυγματος, δίπλα σὲ μία πέτρα, εἶχε σχηματισθεῖ κατακόρυφη κυλινδρική ὀπή (διαμ. 0.045 μ.), περιβλημένη μὲ παχὺ στρώμα ἄψητου πηλοῦ, πού ἔμοιαζε μὲ στόμιο ἀγγείου. Ἡ χρήση της εἶναι ἄγνωστη, ἀλλὰ τὸ βάθος της 0.30 μ. διαπερνοῦσε κατὰ 0.05 μ. τὸν πυθμένα τοῦ ὄρυγματος.

Ὁ τάφος 19 ἂν καὶ εἶναι ἐξωτερικὰ ὁμοῖος μὲ τοὺς γειτονικοὺς του, παρουσιάζει ἀρκετὲς ἰδιομορφίες. Πρῶτο στοιχεῖο εἶναι ἡ διπλὴ σειρά τοῦ περιβόλου στή Δύση καὶ τὸν Βορρᾶ⁴¹. Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μοναδικὸ καὶ συνήθως ὀφείλεται στή φθορὰ τῆς ἀρχικῆς χαράξεως μετὰ ἀπὸ μακρὰ χρήση ἢ στήν ἀνύψωση τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου. Ἡ νότια πλευρὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς παλαιᾶς χαράξεως εἶναι μονή καὶ ἀπέχει ἐλάχιστα ἀπὸ τὴν βάση τοῦ στεγαστροῦ. Ἡ ἐκ σκυροδέματος κατασκευὴ πιθανὸν νὰ κατέστρεψε τὴ δεύτερη, ὑψηλότερη σειρά τοῦ περιβόλου, ἂν καὶ στὸ ἡμερολόγιο δὲν ὑπάρχει σχετικὴ μνεῖα. Μποροῦμε ὅμως ἐπίσης νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ λίθινου βάρθρου ἡ ὑψομετρικὴ διαφορά ἦταν μικρότερη καὶ ὅτι ἡ σειρά αὐτὴ τοῦ περιβόλου εἶχε διατηρηθεῖ σὲ ἄριστη κατάσταση ὥστε δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη νὰ ἐπαναπροσδιορισθεῖ.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ μπορεῖ νὰ καλύφθηκε καὶ ὁ ἐλλειπτικὸς περιβόλος τοῦ ρηχοῦ ὄρυγματος, λάκκος 19α, στὰ βόρεια. Οἱ πέτρες του πάντως πρέπει νὰ προστέθηκαν μετὰ τὴν κατάχωσή του, ἐφ' ὅσον τὸ τμήμα τῆς μεγάλης λεκάνης ἦταν κάτω ἀπὸ μία πέτρα του.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο, ἐπάνω ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες, σπάνια ἐμφανίζεται γεμισμένο μὲ χαλίκια καὶ κροκάλες. Εἶναι γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970-72 ἀφαιρέθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνάλογα τμήματα τὸ ἐσωτερικὸ γέμισμα καὶ σήμερα διατηροῦνται στή θέση τους μόνο τὰ λίθινα πλαίσια. Ὅμως ἡ ἰδιαίτερη μνεῖα τῆς περιπτώσεως στὸ ἡμερολόγιο καὶ ἡ φωτογράφιση τῆς λεπτομέρειας ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τεκμήριο μᾶς ἀσυνήθους καταστάσεως.

Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου (μῆκ. 2.00 μ.) εἶναι σχετικὰ μακρότερο τοῦ συνήθους καὶ ἀρκετὰ πιὸ πλατὺ. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ ἀποτελοῦν οἱ τρεῖς πλάκες μέσα στὸ γέμισμα στερεωμένες στή βάση τους μὲ κροκάλες, ἀλλὰ φαινομενικὰ αἰωρούμενες ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Παρὰ τὰ φαινόμενα, οἱ μακρὲς πλευρὲς τους μπορεῖ νὰ ἦταν ἀρχικὰ στηριγμένες στή σαθρὴ καὶ ἄτεχνη ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τοῦ προθύρου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λίγες καὶ μικρὲς πέτρες κάτω ἀπὸ τὴν βόρεια λοξὴ πλάκα, μπορεῖ νὰ ὑπῆρχαν ἀκόμα μερικὲς πού ἀπομακρύνθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ, μαζὶ μὲ τὶς ὑπερκεῖμενες τοῦ λάκκου ἐπιχώσεις. Περισσότερα ἴχνη ἀπὸ τὴν στήριξη τῆς νότιας σχιστολιθικῆς πλάκας διατηροῦνται ἀπέναντι. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν κλίση τῶν λίθων,

41. Δὲν σημειώνονται στήν ἀτόπη.

ή διαταραχή της σαθρής επενδύσεως προήλθε από τη συμπίεση των μαλακών χωμάτων στα χαμηλότερα στρώματα ή από κάποια άλλη επέμβαση. Συγχρόνως, οι προεξέχουσες δύο κροκάλες έγειραν ένωμένες προς τα κάτω, ενώ ή τραχιά τριγωνική πλάκα, που φαίνεται να είχε κτισθεί επάνω τους στερεωμένη με τη μύτη μέσα στον παχύ άρμό, αποκολλήθηκε και σφήνωσε εμπρός τους μέσα στα μαλακά χώματα, επάνω από το κατώφλι (εικ. 135-136). Σε αυτήν όμως την πλάκα, που τοποθετείται σύμφωνα με όλα τα στοιχεία στη θέση του άρμου, πατούσε ή νότια σχιστολιθική του προθύρου. Η μία πλευρά της έγειρε, αλλά τελικά τα γύρω χώματα, οι πέτρες και ή κατάσταση που είχε επί τόπου σχηματισθεί, την συγκράτησαν στη θέση της.

Οί δύο λοξές σχιστολιθικές πλάκες με την τρίτη εγκάρσια στη βάση τους, αν και φαινομενικά μετέωρες, πρέπει να έφρασαν την είσοδο. Στον γειτονικό τάφο 20 σώζονται στη θέση τους, με την ίδια διάταξη, δύο πλάκες στηριγμένες στα πλάγια επάνω στις πέτρες της εισόδου (εικ. 145). Η είσοδος είναι και εκεί άφρακτη, χωρίς λίθινη «θύρα» εμπρός της, και το άνοιγμα πιθανόν να έκλεινε από επάνω, με τις λοξές πλάκες που σχημάτιζαν συγχρόνως ανώφλι και «θύρα». Ένδεικτική άνωμαλία παρατηρείται επίσης στη διαμόρφωση της εισόδου. Οί άκάλυπτες και άδιαμόρφωτες πλευρές του ανοίγματος, σε συνδυασμό με τη σαθρή και κακότεχνη επένδυση της άνω ζώνης του προθύρου εμπρός από την είσοδο, προδίδουν τυχαία και εκ των ενόντων κατασκευή, για την κάλυψη νέων αναγκών. Οί δύο πλάκες του λάκκου, δεξιά και αριστερά του ανοίγματος, είναι ουσιαστικά αστήρικτες, και ή μία πλευρά τους απολήγει έλεύθερη, χωρίς σύνδεση με οποιαδήποτε κτιστή κατασκευή του προθύρου (εικ. 138). Τουτό σημαίνει ότι το άνοιγμα της εισόδου, διαστάσεων ίσων με το πλάτος δύο πλακών μαζί, σχηματίσθηκε μετά από παραβίαση της αρχικής συνέχειας της επενδύσεως. Άρα ή άφαιρέση δύο πλακών από τον λάκκο συνδυάζεται κατασκευαστικά και συμπίπτει χρονικά με την ανόρυξη και προσθήκη του προθύρου, έφ' όσον ή λειτουργία πλάγιας εισόδου και προσβάσεως σε αυτόν είναι άλληλένδετες, αλλά και το ένα στοιχείο άχρηστο χωρίς την ύπαρξη του άλλου.

Η κάλυψη του λάκκου γεννά επίσης όρισμένα έρωτήματα. Η μεγάλη πλάκα δέν ανταποκρίνεται στις διαστάσεις του λάκκου. Τοποθετημένη εγκάρσια, θα μπορούσε μόλις να γεφυρώσει το μέγιστο πλάτος του λάκκου από Δ.-Α., πατώντας λίγα εκατοστά πέρα από τα όριά του αλλά, σύμφωνα με τις ένδειξεις (σχέδιο ήμερολογίου και σημερινή ανορθωμένη θέση της) είχε κατεύθυνση κατά τον μεγαλύτερο άξονα της έλλείψεως. Ούτως ή άλλως ήταν βραχύτερη του συνολικού μήκους του λάκκου, και ή συμπληρωματική στέγαση στο νότιο τμήμα έγινε με μικρά κομμάτια του ίδιου ύλικού. Δέν αποκλείεται μάλιστα, ή μεγάλη καλυπτήρια να άνηκε στον παλαιότερο, τον λακκοειδή τάφο, και ένα τμήμα της να αποκόπηκε κατά τις μετακινήσεις της στις παλαιότερες επανειλημμένες ταφές. Μπορεί ακόμα να ύποτεθεί ότι στις όριζόντιες πλάκες κατά μήκος της μακρᾶς, δυτικής πλευρᾶς, έξω από το χείλος του λάκκου, πατούσε το ύπομόχλιο των λωστών που άνασήκωναν την καλυπτήρια (εικ. 137). Πάντως, ή χρήση περισσοτέρων της μιᾶς πλακών δέν άποτελεί πρόβλημα, ούτε δημιουργεί κανένα εμπόδιο. Έξ άλλου, τα συσσωρευμένα όσά που βρέθηκαν από κάτω βεβαιώνουν άλλη μία φορά ότι ή ταφή κατά τη δεύτερη περίοδο του τάφου δέν γινόταν εκ των άνω, διότι στην περίπτωση αυτή θα ύπήρχε εκεί, αν όχι σκελετός, πάντως κάποια τάξη και όμαλή επιφάνεια.

Οί συμπληρωματικές οριζόντιες πλάκες, δεξιά και αριστερά της εισόδου, βρίσκονται ακριβώς κάτω από την τοιχοποιία επενδύσεως των πλευρών του προθύρου. Η προσθήκη τους στο σημείο αυτό θα έγινε μάλλον κατά τη φάση της μετατροπής, για να μην πέσει όλο το βάρος της υπερεκτασκευής στη μόλις εφραπτόμενη στο χείλος του λάκκου μεγάλη καλυπτήρια.

Το σημαντικότερο ερώτημα γεννᾶται από την απουσία της τελευταίας κατά χώραν ταφής. Η καθαρισμένη περιοχή του λάκκου εμπρός από την είσοδο σημαίνει ότι είχε γίνει ή σχετική προετοιμασία και είχαν μετακινηθεί τα όσα του προηγούμενου νεκρού. Συνεπώς, αφού αποχωματώθηκε το πρόθυρο και καθαρίστηκε το δάπεδο, κάποιος σοβαρό κώλυμα ματαίωσε τον ένταφιασμό. Η υποχώρηση της κτιστής κατασκευής του προθύρου πρέπει να απορριφθεί ως αίτια, γιατί τα ανασκαφικά στοιχεία δηλώνουν ότι ο χώρος της εισόδου, μετά την εγκατάλειψη του τάφου, ήταν για μεγάλο διάστημα κενός και οι πλάκες του «υπέρθυρου» βρέθηκαν ουσιαστικά στη θέση τους. Το φαινόμενο πρέπει να εξετασθεί σε συνδυασμό με τις λίγες ακόμα παρόμοιες περιπτώσεις και πιθανόν να αποδοθεί σε τυπική καθιερωμένη διαδικασία⁴².

Από την ανασκαφή και τη λεπτομερή εξέταση όλων των στοιχείων, αποκαλύπτονται τα στάδια κατασκευής και χρήσεως του τάφου. Το κυριότερο συμπέρασμα φανερώνει ότι ο τάφος κατασκευάστηκε αρχικά ως λακκοειδής με επένδυση ορθίων πλακών, χωρίς πλευρική είσοδο. Μετά από κάποιο διάστημα, όταν έπρεπε να είναι όρατος έξωτερικά, μετασκευάστηκε κατά το πρότυπο που είχε πιά επικρατήσει στο νεκροταφείο. Τότε αφαιρέθηκαν δύο πλάκες των τοιχωμάτων, δημιουργήθηκε πλατύ πρόθυρο, διαμορφώθηκε η είσοδος με ύποτυπώδες κατώφλι, στερεώθηκαν πρόχειρα με πέτρες τα τοιχώματα του προθύρου και ο κενός χώρος της εισόδου κλείστηκε ύψηλά με πλάκες, που υποκατέστησαν συγχρόνως τη λίθινη «θύρα» και το ανώφλι. Μέσα στον λάκκο παρέμειναν προφανώς τα όσα και τα άκέραια κτερίσματα.

Στη συνέχεια κτίστηκε ύψηλά, επάνω από τον λάκκο, λίθινο πλαίσιο και γεμίστηκε στο έσωτερικό του με χαλίκια, ενώ το ανατολικό του τμήμα, που σκέπαζε τη θέση του προθύρου και άνοιγε συχνά σε κάθε ταφή, κτίστηκε πρόχειρα. Με αυτήν τη νεότερη μορφή ο τάφος χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές, δέχθηκε συνολικά δεκατρείς νεκρούς και στο διάστημα αυτό οι φθαρμένες πλευρές του περιβόλου αντικαταστάθηκαν, τοποθετημένες στο ελάχιστο ανυψωμένο πλέον δάπεδο του έξωτερικού χώρου.

Ο λάκκος 19α θα μπορούσε να υποθεθεί ότι ανοίχθηκε για να φυλαχθούν εκεί δίπλα τα κατεστραμμένα αγγεία, που βρέθηκαν κατά τη μετασκευή του τάφου 19⁴³. Όμως, μεγάλες λεκάνες και κωνικοί σκύφοι, όπως οι 19α,1-3, έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα μόνον στον Αποθέτη 39 και ποτέ σε τάφο. Δεν αποκλείεται λοιπόν παρόμοιας φύσεως προσφορές να προσκομίστηκαν κάποτε στους νεκρούς του τάφου 19 και τα σκεύη που χρησιμοποιήθηκαν να χώθηκαν σπασμένα δίπλα στον τάφο. Ίσως, μάλιστα, η κυκλική όπη να σχηματίστηκε ειδικά για να δεχθεί τις χοές. Κατασκευές, όπως ο περιβόλος του λάκκου 19α, διακρίνονται σε διάφορα σημεία του νεκροταφείου χωρίς να γνωρίζουμε ακόμα περι τίνος πρόκειται.

42. Βλ. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38, Τ.33.

43. Παντελίδου Γκόφα 1998, 46.

Ευρήματα

19,1 (K647) Πιθόσχημο με λαμό, συγκολλημένο, σχεδόν άκέραιο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός φαιός, επιφάνεια μελανή, έντριπτη. Λαμός κωνικός με έντονη κάμψη σέ χείλος γωνιώδες, σώμα άμφικωνικό, βάση με έλαφρά κοιλότητα.

Διακόσμηση εγγάρακτη: γύρω στή ρίζα του λαμοῦ σειρά λοξών γραμμίδων. Περί τή μέση του σώματος δύο συνεχείς τεθλασμένες, μία άραυή, ή άλλη πυκνή.

Ύψ. 0.09 μ., διάμ. χείλ. 0.067 μ., διάμ. κοιλ. 0.112 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

19,2 (K831) Πινάκιο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια όμοια, πολύ διαβρωμένη, έσωτερικά έντριπτη. Όπτηση μέτρια. Χείλος επίπεδο κυματιστό, πυθμένας επίπεδος, κάμπτεται στήν περιφέρεια σέ καμπύλο τοίχωμα.

Ύψ. 0.013-0.017 μ., διάμ. στομ. 0.115 μ.

19,3 (K828) Μικκύλος άμφορίσκος, πολύ συμπληρωμένος (πίν. 20).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη πολύ λεία (σήμερα διαβρωμένη), έντριπτη. Λαμός ύψηλός κυλινδρικός, διευρυνόμενος προς τή ρίζα, όπου κυκλική εγγάραξη, σώμα κωνικό, βάση φθαρμένη.

Ύψ. 0.035 μ., διάμ. χείλ. 0.024 μ., διάμ. κοιλ. 0.04 μ., διάμ. βάσης 0.018 μ.

19,4 (K829) Πιθόσχημο με λαμό, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός ώχροκάστανος, επιφάνεια όμοια, πολύ διαβρωμένη. Λαμός χωνοειδής, σώμα έντονα πιεσμένο έως άμφικωνικό, βάση συμπληρωμένη επίπεδη.

Ύψ. 0.045 μ., διάμ. χείλ. 0.04 μ., διάμ. κοιλ. 0.061 μ., διάμ. βάσης συμπληρωμένης 0.02 μ.

19,5 (K830) Πυξίδα σφαιρική, εγγάρακτη, έλαφρά συμπληρωμένη (πίν. 21).

Πηλός λίγο τραχύς καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη έως μελανή, όμαλή. Στόμιο κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση φθαρμένη. Στήν κοιλιά δύο κυλινδρικές άποφύσεις τρυπημένες κατακόρυφα.

Διακόσμηση εγγάρακτη: ομάδες τεσσάρων-πέντε καθέτων γραμμών από τον ώμο ως τή βάση.

Ύψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.03 μ., διάμ. κοιλ. 0.062 μ.

19,6 (K1771) Τμήμα «καλύμματος», συγκολλημένο (πίν. 21).

Πηλός τραχύς με μαρμαρυγία, μελανός, επιφάνειες όμοιόχρωμες, έξωτερική λεία, έσωτερική όμαλή. Σχήμα δισκοειδές, έλαφρά κυρτό έξωτερικά, όριζόντιο έσωτερικά, κάμπτεται κατά τήν περιφέρεια έξωτερικά σέ όξεία γωνία και σχηματίζει λεπτυνόμενο χείλος.

Μέγ. διαστ. 0.085 μ., μέγ. διάμ. 0.18 μ., ύψ. 0.026 μ., πάχ. τοίχωμ. 0.012 μ.

19,7 (Δ452) Άργυρός δακτύλιος με έλασμα άναρτήσεως, άκέραιος (πίν. 21).

Στεφάνη λεπτή επίπεδη, χρώματος φαιούιδους, φέρει καθέτως επικολλημένο έλασμα που καταλήγει άναδιπλούμενο, μόνον στο άκρο, σέ όπή άναρτήσεως.

Διάμ. 0.015 μ., μήκος καθέτου έλάσματος 0.012 μ.

19,8 (Δ455) Όστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, σχεδόν άκέραιος (πίν. 21).

Έπιφάνεια λευκωπή, κατά τόπους καστανή με όξειδωση, πολύ λεία. Σχήμα ήμικυλινδρικό, πλευρές λεπτύνονται όμαλώς προς τά άκρα. Μήκ. 0.19 μ., πλάτ. 0.04 μ., πάχ. 0.004-0.003 μ.

19,9 (Δ457) Όστέινος χρωματοτρίπτης, άκέραιος (πίν. 21).

Έπιφάνεια έξωτερική λευκόφαιη, έσωτερική σκοτεινότερη και καστανή, με όξειδωση λίγο τραχιά, φέρουν και οί δύο έπιμήκεις γραμμές από τήν κατεργασία. Σχήμα σχεδόν ήμικυλινδρικό με πλάτος μειωνόμενο περι τó μέσον του μήκους. Τά άκρα των μακρών πλευρών στρογγυλεμένα, ή μία στενή κομμένη καθέτως, ή άλλη σαφώς κατεργασμένη, πολύ λεπτή στο μέσον και φέρει από μία όπή στις δύο γωνίες της.

Μήκ. 0.153 μ., πλάτ. 0.04-0.048 μ.

19,10 (Δ456) Τμήμα όστέινου χρωματοτρί-

πτη, συγκολλημένο, μερικῶς συμπληρωμένο (πίν. 22).

Ἐπιφάνεια πολὺ διαβρωμένη, λευκόφαιη, διατηρεῖ ὀξειδωση. Διατομὴ ἐλαφρῶς καμπύλη. Ἡ βραχεία πλευρὰ κομμένη κατακόρυφα, οἱ μακρὲς λεπτύνονται στὰ ἄκρα.

Σωζ. μῆκ. 0.095 μ., πλάτ. 0.038 μ., πάχ. 0.004 μ.⁴⁴

19,11 (Δ453) Μαρμάρινο σανιδόμορφο εἰδῶλιο, ἀκέραιο (πίν. 22).

Μάρμαρο λευκόφαιο, ἐπιφάνεια λεία, τώρα διαβρωμένη μὲ ὀξειδωση. Λαμὸς ἐπιμήκης ἐλλειπτικῆς διατομῆς ἀπολήγει σὲ κορυφὴ καμπύλη. Σῶμα ἐπίπεδο τραπεζιόσχημο μὲ καμπύλα ἄκρα καὶ γωνιώδεις ὄμους. Κατατομὴ εὐθύγραμμη λεπτυνόμενη στὴν κορυφὴ.

Ἵψ. 0.113 μ., μέγ. πλάτ. 0.043 μ., μέγ. πάχ. σώματος 0.09 μ.

Εὐρήματα λάκκου 19α

19α,1 (K1772) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνειες καστανέρυθρες μὲ ἀλείφωμα, τοίχωμα παχὺ καὶ σαθρὸ μὲ πολλὰ ρωγμῆς. Βάση ἐπίπεδη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.085 μ., διάμ. βάσης 0.296 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.018 μ.

19α,2 (K1773) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς τραχὺς καστανός, ἐπιφάνειες ὅμοιες, τοίχωμα παχὺ, ὄπτηση καλή. Βάση ἐπίπεδη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.062 μ., διάμ. βάσης 0.12 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

19α,3 (K1774) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες καστανές μὲ πολλὰ ρωγμῆς. Βάση ἐλαφρὰ κοίλη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.038 μ., διάμ. βάσης 0.128 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.008 μ.

19α,4 (K1775) Ὄστρακο στομίου σκύφου, συγκολλημένο (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες λείες, ἐξωτερικὴ καστανόμαυρη, ἐσωτερικὴ καστανέρυθη. Περιγράμμα κυρτό, χεῖλος λεπτυνόμενο ἐξωτερικά.

Σωζ. ὕψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.165 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.009 μ.

19α,5 (K1776) Ὄστρακο μὲ τμῆμα ἀποφύσεως, συγκολλημένο (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες ὁμαλές, καστανές. Ἀπόφυση κυλινδρική ὀριζόντια.

Μέγ. διάστ. 0.062 μ., πλάτ. ἀπόφ. 0.028 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.009 μ.

19α,6 (K1777) Μικρὸ ὄστρακο στομίου σκύφου (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες καστανές λείες. Περιγράμμα στομίου κωνικό, χεῖλος λεπτυνόμενο.

Σωζ. ὕψ. 0.028 μ., διάμ. στομ. 0.105 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.005 μ.

44. Στὸ ἡμερολόγιο ἀναφέρεται καὶ σχεδιάζεται τεμάχιο χρωματοτρίπτη, διαστ. 0.036×0.036 μ., μὲ δύο ὀπές στὶς γωνίες τοῦ σωζόμενου ἄκρου, ἀλλὰ αὐτό, ὅπως καὶ τὰ θραύσματα μετάλλου, δὲν ἐντοπίσθηκαν στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος.

ΤΑΦΟΣ 20

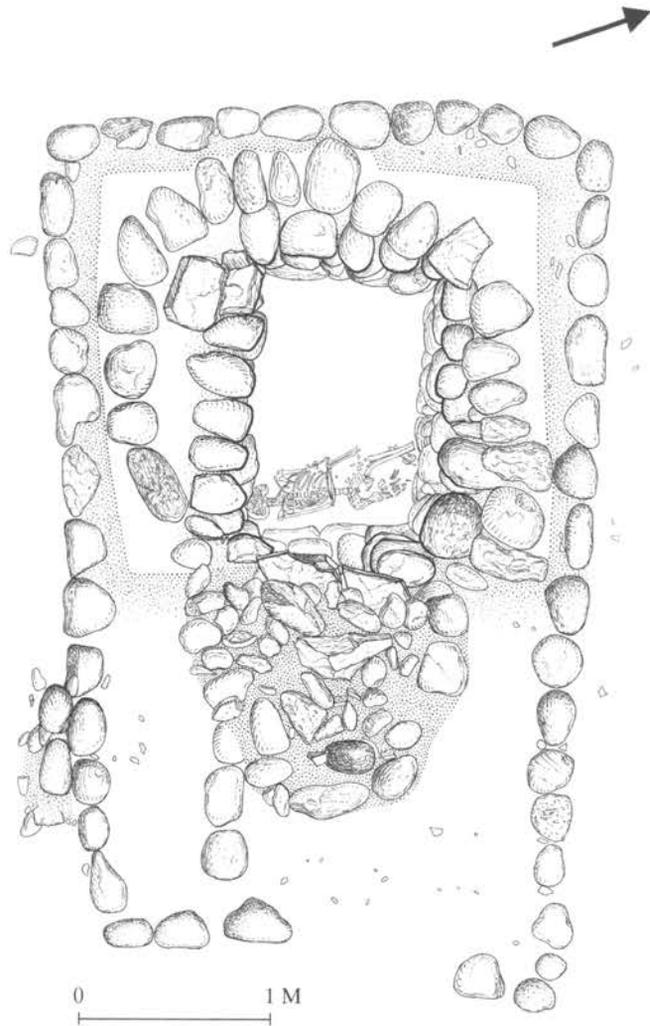
Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1972, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 141, 142).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίσθηκε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἀπὸ μέτριες ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρά, πὺν ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Εἶναι περίπου ὀρθογώνιος με στενότερη πλευρὰ τὴν ἀνατολική (μῆκ. 2.40 μ.). Οἱ ἄλλες μετροῦν βόρ. 4.55 μ., δυτ. 3.00 μ. καὶ νότ. 4.30 μ. Ἀνατολικά, τὸ πρὸς Νότον τμήμα του κάμπτεται πρὸς τὰ πίσω καὶ διαγράφει κεραία σχήματος Π, ὄρατοῦ μήκους 1.12 μ., πὺν καταλήγει κάτω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ ἀντίστοιχο τμήμα πρὸς Βορρᾶν εἶναι κατεστραμμένο.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο τοῦ τάφου, τοποθετημένο, ὡς φαίνεται ἀπὸ περιγραφή τοῦ ἡμερολογίου, σὲ συμμετρικὴ ἀπόσταση 0.50 μ. ἀπὸ τὸν περίβολο, εἶχε κτιστὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις. Οἱ πλευρές του, ἐπίσης κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, εἶχαν μῆκος 2.55 μ. βόρ., 1.70 μ. δυτ., 1.80 μ. νότ. καὶ τὸ ὕψος του ἔφθανε σὲ 0.25 μ. Ἀνατολικά συνεχίζει ὡς λιθοσωρὸς ἀπὸ μικρὲς καὶ μεγάλες ποτάμιες πέτρες, με περίγραμμα ἡμιελλειπτικὸ (μῆκ. 1.20 μ. καὶ μέγ. πλάτ. 1.48 μ.). Στὸ ἀνατολικότερο σημεῖο, στὴν κορυφὴ τῆς ἐλλείψεως, μία μεγάλη κροκάλα ἔχει στηθεῖ ὄρθια καὶ τὸ τριγωνικὸ τμήμα τῆς ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό, ὡς σῆμα. Ἀκόμα ἀνατολικότερα, ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο, βρίσκονται πολλὲς πέτρες, ἄσχετες με τὸν τάφο, ριγμένες σὲ

141. Ὁ τάφος 20, ἀπὸ δυτικά. Στὸ χεῖλος μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος. Δεξιά, ὁ λάκκος 19α.

142. Κάτοψη τοῦ τάφου 20.

143. Ὁ τάφος 20 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, μετὰ ἀπὸ τὸν περίβολο, πολλές πέτρες.

144. Οί τάφοι 20, 21 και 22, από Νότου. Έμπρός ό περίβολος του λάκκου 19α.

έπίπεδο κατά τι ύψηλότερο του άρχαίου δαπέδου. Έξ άλλου, στο ίδιο σημείο, άρκετά βαθύτερα, κάτω από την έκ σκυροδέματος βάση του στεγάστρου, τρεις-τέσσερις μεγάλες και τραχιές πέτρες στη σειρά βαίνουν προς άλλη κατασκευή, τελείως άγνωστη (βλ. Γενικό τοπογραφικό σχέδιο).

Ό λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με τρεις άσβεστολιθικές πλάκες. Η άνατολική (1.15x0.69 μ. και πάχ. 0.35 μ.) πατοῦσε στά όρια λίθων της έπενδύσεως, ένω ή μεσαία (1.28x0.85 μ.) έφθανε πέρα από αυτά (είκ. 143). Η τρίτη σαφώς μικρότερη και ιδίως στενότερη (1.00x0.30 μ.) κάλυπτε τό δυτικό τμήμα. Τά κενά έφρασσαν μικρές άδρές πέτρες. Η άνω έπιφάνεια της άνατολικής πλάκας έφθανε σχεδόν έως τη στάθμη του άρχαίου δαπέδου, ήταν αισθητά ύψηλότερη από τη μεσαία και επικάλυπτε τη μακρά πλευρά της. Γύρω τους είχαν στρωθει ποτάμιες πέτρες σε μία σειρά, που σώζονται άκόμα, έχουν πρόσωπο τη στενή πλευρά και διαγράφουν καμπύλη σε σχήμα πετάλου (είκ. 141, 142, 144).

Ό λάκκος σχηματίζει κανονικό όρθογώνιο (διαστ. στο χείλος βόρ. 1.45 μ., δυτ. 0.95 μ., νότ. 1.42 μ., άνατ. 0.92 μ.). Τά τοιχώματά του φέρουν κτιστή έπένδυση σε

145. Ὁ λάκκος καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 20 κατὰ τὴν ἀνασκαφή, ἀπὸ δυτικὰ. Στὸ μέσον, δύο χέρια στανρωμένα στοὺς καρπούς.

146. Ὅσα τὰ σὲ διάφορα βάθη μέσα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 20, ἀπὸ ἀνατολικά.

πέντε δόμους καὶ τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο μὲ χαλίκι (εἰκ. 144)⁴⁵. Ἡ κατώτατη σειρὰ ὄλων τῶν πλευρῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολὺ μεγάλες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.35 μ.). Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ὁ κατώτατος δόμος ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ δύο πολὺ μεγάλες πέτρες καὶ ὁ δεύτερος ἀπὸ μικρότερες, ὅλες ποτάμιες, πὺν σχηματίζουν ἀνώμαλο κατώφλι (εἰκ. 145). Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ἀρχίζει μὲ πλάτος 0.50 μ. καὶ ὁρίζεται βόρεια ἀπὸ τέσσερις ἐπάλληλες πέτρες, μία σὲ κάθε στρώση, πὺν μοιάζουν μὲ παρα-

45. Σήμερα ὑπάρχει ἄλλη μία περὶ τὸ χεῖλος, πὺν τοποθετήθηκε κατὰ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου μὲ κρύσταλλο.

στάδα. Τὸ μῆκος τῶν λίθων τῆς μειώνεται συνεχῶς πρὸς τὰ ἄνω διευρύνοντας ἀντίστοιχα τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου. Ἡ πρὸς Νότον ἀνατολική παρειά εἶναι ἰδιαίτερα βραχεία καὶ σχηματίζεται οὐσιαστικά ἀπὸ δύο μεγάλες πέτρες πού εἰσχωροῦν καὶ συνδέονται μὲ τὸ τέρμα τοῦ νότιου τοιχώματος.

Στὸ ὕψος τοῦ χεῖλους τὸ ἀνοιγμα καλύπτεται ἀπὸ δύο ἐπιμήκεις ἀσβεστολιθικές πλάκες, κεκλιμένες μὲ φορὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο πρὸς τὸ πρόθυρο, πού φαίνονται ὡς ἀνώφλιο χωρισμένο στὴ μέση (εἰκ. 145). Ἐπάνω σ' αὐτὲς καὶ μὲ τὴν ἴδια κλίση στηρίζονται δύο λεπτὲς σχιστολιθικές, ὅμοιες, ὅσο φαίνονται, σὲ σχῆμα καὶ μέγεθος μὲ τὶς πλάκες πού στέκουν συνήθως ὄρθιες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Οἱ κορυφές τους ἐξέχουν περὶ τὰ 0.15-0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἀλλὰ δὲν ἦταν ὄρατὲς ἐξωτερικά, γιατί τὶς σκέπαζε ἡ μεγάλη καλυπτήρια πλάκα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ σκοῦρα καστανὰ χρώματα. Τὰ ὄστα ἔφθαναν σὲ βάθος 0.35 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἦταν συγκεντρωμένα κατὰ μεγέθη, τὰ μεγάλα μαζὶ καὶ ἀπὸ κάτω τὰ ψιλά, στὸ δυτικὸ κυρίως τμήμα (εἰκ. 146). Στὰ ὑψηλότερα στρώματα (μέχρι 0.45 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος) ἦταν συνολικά ἕξι κρανία, ἓνα σὲ καλὴ κατάσταση περὶ τὴν ΝΑ. γωνία, τὰ ἄλλα στὸ κέντρο καὶ νότια φθαρμένα, ἐνῶ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν παιδικό. Ἀπὸ κάτω, σὲ βάθος 0.70 μ., ἄλλη στρώση ὁστῶν μὲ δύο ἀκόμα κρανία δυτικὰ καὶ βόρεια, τὸ τμήμα μεγάλου κυάθου (20,2), τὸ μικκύλο πιθόσχημο (20,1) καὶ δύο λεπίδες ὀψιανου⁴⁶. Στὴ ΝΑ. γωνία ἦταν δύο ἀκόμα κρανία καὶ ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι τὰ ὄστα δύο χεριῶν, ἀπὸ τοὺς ὠμούς ἕως τοὺς καρπούς καὶ ἀπὸ κάτω, ἄριστα διατηρημένες δύο παλάμες σταυρωμένες στοὺς καρπούς (εἰκ. 145).

Κάτω ἀπὸ τὰ χέρια, ἓνας ἀκέραιος σκελετὸς βρέθηκε ἐπάνω στὸ δάπεδο, ἔμπρὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Τὸ κρανίον εἶναι στὴ ΝΑ. γωνία καὶ βλέπει στὰ δυτικὰ ἐνῶ τὸ σῶμα συνεσταλμένο μὲ κατεύθυνση πρὸς Βορρᾶν καταλαμβάνει ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Κατὰ τὸν Breitingger ὁ σκελετὸς ἀνῆκε σὲ νεαρὴ γυναίκα. Παρὰ τὴ συγκεκριμένη θέση καὶ τὴν ἄριστη διατήρηση, ὁ σκελετὸς δὲν φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἔνταφιασμό. Ἐπάνω στὰ πόδια του εἶχαν ἀκουμπήσει τὰ κάτω ἄκρα ἄλλου σκελετοῦ, ἓνα μηριαῖο ὁστοῦν ἦταν κολλημένο στὴν πλάτη του, ἐνῶ τὰ δύο σταυρωμένα χέρια ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι δηλώνουν μεταγενέστερη ἐπέμβαση πού ἐγείρει ἐρωτήματα.

Σύνολο νεκρῶν ἑνδεκα.

Εὐρήματα

20,1 (K832) Μικκύλο πιθόσχημο μὲ λαμὸ, ἀκέραιο (πίν. 23).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ὅμοια, λίγο τραχιὰ καὶ λίγο διαβρωμένη. Ὅπτηση καλή. Λαμὸς κυλινδρικός, σῶμα ὡσειδές, βάση ἐπίπεδη. Ἐσωτερικά, περίγραμμα κυλινδρικό. Στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ ὀριζόντια ἐγκοπὴ.

Ὑψ. 0.035 μ., διάμ. στομ. 0.02 μ., διάμ. κοιλ. 0.033 μ., διάμ. βάσης 0.014 μ.

20,2 (K1778) Τμήμα μεγάλου κυάθου μὲ λαβή (πίν. 23).

Πηλὸς καστανόμαυρος καθαρὸς, ἐπιφάνειες ὅμοιες λεῖες. Περίγραμμα γωνιώδες, στὸ στόμιο κυλινδρικό, χεῖλος εὐθύ. Λαβὴ λίγο ἀνυψωμένη, ταινιωτὴ, πλατιά καὶ βραχεία.

Σωζ. ὕψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.30 μ., πλάτ. λαβῆς 0.037 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

46. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ταυτισθοῦν.

ΤΑΦΟΣ 21

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνασκάφηκε τὸ 1972, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 148, 149).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου, στρωμένος με μία σειρά πέτρες στή στάθμη τοῦ δαπέδου, σώζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος καὶ εἶχε σχηματισθεῖ κυρίως ἀπὸ μικρὲς καὶ ἀπὸ λίγες μεγαλύτερες ποτάμιες πέτρες, με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ μακρὲς πλευρὲς του μετὰ τὴ μέση τῆς διαδρομῆς τους συγκλίνουν ἀνατολικά, ἀλλὰ στὰ ἄκρα τους εἶναι φθαρμένες. Ἡ νότια πλευρὰ μάλιστα στὸ σωζόμενο τελείωμά της καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους της εἶχε, ὡς φαίνεται, ἐπισκευασθεῖ με πέτρες πού πατοῦν λοξὰ καὶ ἐν μέρει ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης κατὰ τὸν τύπο τῆς ἰχθυάκανθας (σωζ. διαστ.: βόρ. 3.30 μ., δυτ. 2.90 μ. (ἄκρῃ), νότ. 3.50 μ.). Ἀνατολικά, σὲ ἀπόσταση 1.00-1.40 μ. ἀπὸ τὸ σημερινὸ τέρμα τῶν μακρῶν πλευρῶν του, μερικὲς κάπως ἄτακτα στρωμένες πέτρες διαγράφουν μία σειρά (μῆκ. 2.50 μ.), καὶ φαίνονται περισσότερο σὰν ξηλωμένες, παρὰ σὰν τὸ ἀρχικὸ ἀνατολικὸ ὄριο τοῦ περιβάλλου.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σχημάτιζε ὀρθογώνιο με περίγραμμα ἀδέξια κτισμένο ἀπὸ μία σειρά μικρὲς πέτρες σὲ μία στρώση (εἰκ. 147). Κάτω ἀπὸ αὐτὲς διετη-

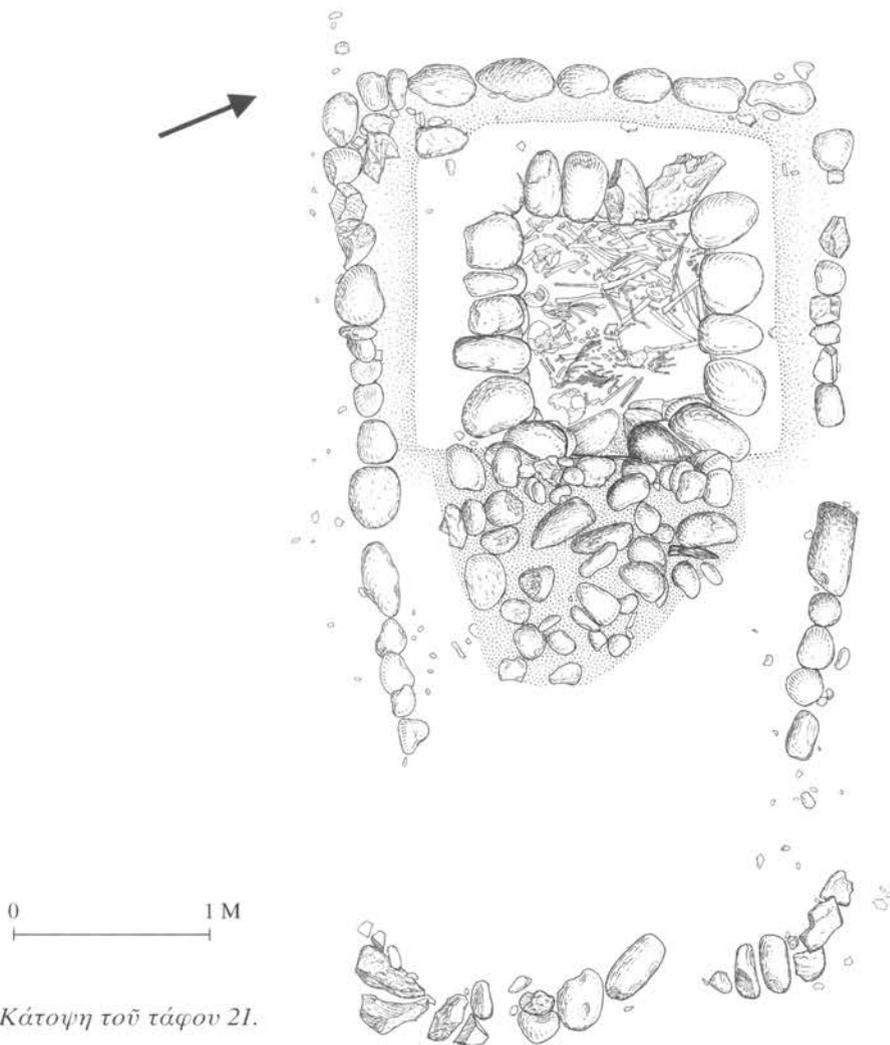
147. Ὁ τάφος 21 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ λάκκου, ἀπὸ ἀνατολικά.

148. Ὁ τάφος 21 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

ροῦντο κατὰ τόπους καὶ ἄλλες πέτρες πού φανερώσουν ὅτι στὸ ἴδιο σημεῖο εἶχε κατὰ καιροὺς κτισθεῖ σὲ δύο καὶ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις.

Στὴ συνέχεια τοῦ ὀ λιθοσωροῦ κατέληγε στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ πλαίσιο, καί, ὅπως φάνηκε, ἦταν πλατύτερος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου. Τὸ περίγραμμα τοῦ λιθοσωροῦ σχημάτιζε ἡμικύκλιο ἢ μᾶλλον μισὴ ἔλλειψη καὶ ἔφθανε σὲ ἀπόσταση 1.20 μ. ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἀνάμεσα στὶς ἄτακτα ριγμένες πέτρες, στὸ κέντρο τοῦ λιθοσωροῦ ξεχωρίζουν δύο ὑψηλότερες ἀπὸ τὶς ἄλλες, στημένες ὄρθιες. Λίγο μακρύτερα, στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ λιθοσωροῦ, διακρίνονται μία ἐγκάρσια τοποθετημένη σχιστολιθικὴ πλάκα, πού σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση εἶναι χαμηλότερη ἀπὸ τὶς δύο ὄρθιες κροκάλες τοῦ κέντρου. Ἀντίστοιχη πλάκα νότια δὲν ὑπάρχει.

149. Κάτοψη του τάφου 21.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με δύο μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες και πέντε μικρότερες, από τις οποίες ή μία ήταν σχιστολιθική (εικ. 150). Ἡ μεγαλύτερη (διαστ. 1.50x0.70 μ. και πάχ. 0.20 μ. περίπου) γεφύρωνε τὸ μετὰ τὴν εἴσοδο διάστημα, ἡ ἄλλη μεγάλη ἦταν στὰ δυτικά και οἱ μικρότερες ἐνδιάμεσα. Ἐπάνω στὶς πλάκες εἶχε σωρευθεῖ χῶμα (πάχ. 0.20-0.35 μ.), μέχρι τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου, ἀπ' ὅπου ἀρχίζει τὸ κτίσιμο τοῦ ὑπέργειου τμήματος.

Ὁ λάκκος φέρει ἐπένδυση κτιστὴ ἀπὸ ποτάμιες πέτρες σὲ τέσσερις δόμους και τοιχώματα θεωρητικῶς κατακόρυφα (εικ. 151). Ἡ κατώτατη σειρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ πέτρες μεγάλες (μῆκ. 0.30 μ. περίπου) και οἱ ἄλλες ἀπὸ μικρότερες. Ὁ χῶρος εἶναι ἀπολύτως ὀρθογώνιος (διαστ. στὸ χεῖλος 1.05 μ. βόρ. και νότ., 0.85 μ. ἀνατ. και δυτ., τὸ βάθος παραμένει ἄγνωστο).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἀρχίζει χαμηλὰ με μεγάλες ποτάμιες πέτρες και στὴ δεύτερη στρώση ἢ μεσαία, πού εἶναι σχετικὰ ἐπίπεδη, σχηματίζει τὸ κατώφλι (εικ. 152). Στὴ συνέχεια δημιουργεῖται τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου. Δεξιά της, πρὸς Βορρᾶν, ἡ ἐπένδυση συνεχίζει με τρεῖς ἀκόμα δόμους, ἀπὸ δύο λίθους σὲ κάθε στρώση (πλάτ. 0.40 μ. περίπου). Τὸ πρὸς Νότον τμήμα εἶναι στενότερο (πλάτ. 0.17-0.20 μ.) και ἔχει τρεῖς ὑπερκειμένους δόμους, ἀπὸ ἓνα λίθο ὁ καθένας. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0.30-0.35 μ. και ὕψ. 0.60 μ.) φράσσεται με μία σχιστολιθικὴ πλάκα, πού δὲν πατάει στὸ κατώφλι,

150. Ὁ τάφος 21 καλυμμένος με πλάκες, ἀπὸ δυτικά.

151. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 21, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

152. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου 21, μετὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

ἀλλὰ ὑψηλότερα, καὶ ἐξέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου 0.25 μ. Φαίνεται σπασμένη, χωρισμένη κάθετα, ἔχει τελείωμα ὀριζόντιο καὶ ὑπερέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου, ἀλλ' ὄχι τοῦ λιθοσωροῦ.

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὀστά, μεγάλα καὶ μικρὰ ἀπὸ ἄνω καὶ κάτω ἄκρα, σπονδυλικές στήλες καὶ λεκάνες, ἦταν συγκεντρωμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Ἐπάνω τους δίπλα στὸ τοίχωμα ὑπῆρχε μία πέτρα, πού πιθανότατα εἶχε συγκρατήσει τὰ ἀνορθωμένα μέλη νεκροῦ, ὅπως στὸν T.36. Τὸ στρώμα τῶν ὀστῶν ἔχει κλίση ἀπὸ Δ.-Α. καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ παρέμειναν μέσα στὸν λάκκο καὶ καλύπτουν τὸ δάπεδό του. Μοναδικὸ κτέρισμα ἀναφέρεται μία λεπίδα ὄψιανου.

Σὲ βάθος 0.65 μ. εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρὸς, πού διατηρήθηκε μετ' ἀκέραιο σκελετό (εἰκ. 152). Ἀντίθετα ἀπὸ τίς ἄλλες ταφές, ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου 21 βρέθηκε σὲ ὕπτια στάση, τοποθετημένος διαγώνια πρὸς τὸν λάκκο. Ἡ κεφαλή του ἦταν στὴ ΝΑ. γωνία, τὸ δεξιὸ πόδι ἐλαφρὰ λυγισμένο, ἐνῶ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐπίσης λυγισμένο, ἀκουμποῦσε στὴν ἀνατολικὴ παρειὰ τοῦ τάφου. Τὸ ἀριστερὸ περνοῦσε λοξὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἡ παλάμη του κατέληγε μετ' δάκτυλα τεντωμένα δίπλα στὴ λεκάνη, χαμηλότερα ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Στὸ ἴδιο βάθος, πολὺ κοντά, σὲ ἐπαφή μετ' τὴ νότια παρειὰ, ὑπῆρχε ἄλλο ἓνα κρανίον. Ὁ νεκρὸς μετ' τὸ δεύτερο κρανίον δίπλα του καὶ τὰ παραμερισμένα ὀστά διατηροῦνται στὸν λάκκο, ὁρατὰ μέσα ἀπὸ τὸ κρυστάλλινο σκέπασμα.

Ἐξω ἀπὸ τὸν λάκκο, ἀλλὰ μέσα στὸν περίβολο, μεταξὺ τῆς νότιας πλευρᾶς του καὶ τοῦ λιθοσωροῦ, σὲ σημεῖο ἀντίστοιχο μετ' τὴν ΝΑ. γωνία τοῦ λάκκου, ἰδιαίτερο εὔρημα ἀποτελέσαν τὰ ὀστρακα μελανωποῦ ἀμφοριόσκου πού ἐγίνε θρύψαλα.

Νεκροὶ δύο.

ΤΑΦΟΣ 22

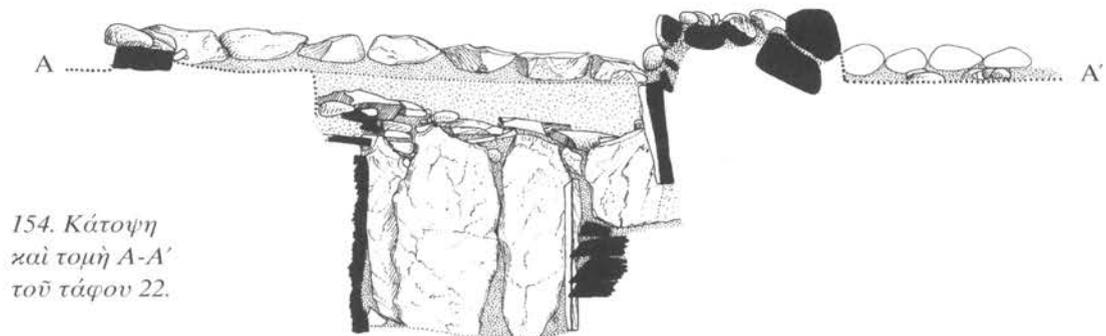
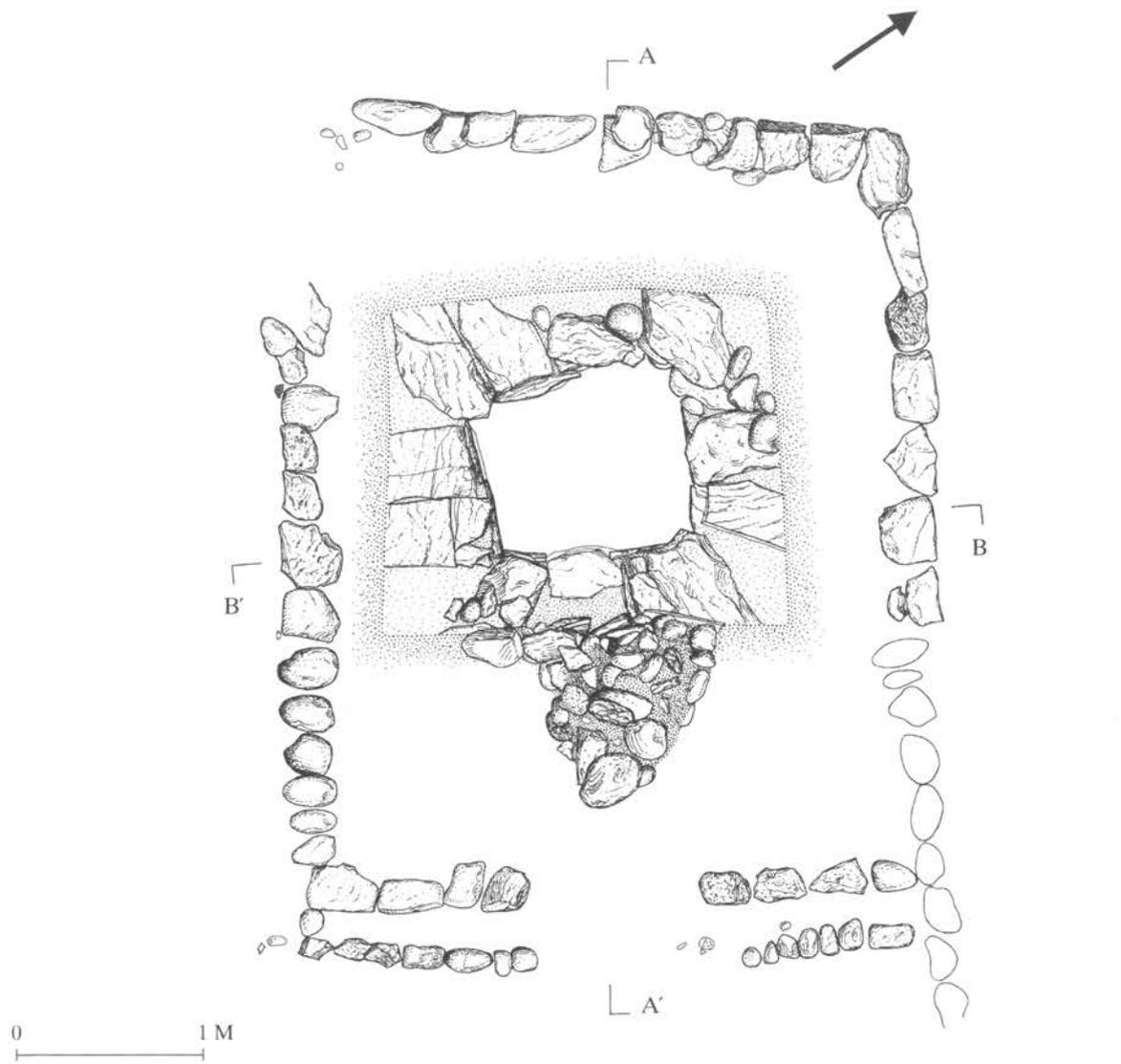
Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1972-73, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 153-155).

Ὁ περίβολος σχηματίσθηκε στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ πέτρες ἄδρες (μῆκ. 0.20-0.30 μ.), με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ βόρεια πλευρὰ ἔχει ὄρατὸ μῆκος 2.65 μ. καὶ στὴ συνέχεια μέχρι τὴ ΒΑ. γωνία κρύβεται κάτω ἀπὸ ἄσκαφο χῶμα, ἢ δυτικὴ 3.50 μ., ἢ νότια 3.60 μ. καὶ ἡ ΝΔ. γωνία του καλύπτεται ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 24. Ἀνατολικά ἀντὶ γὰ κεραιὲς σὲ σχῆμα Π ἔχει ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου πέτρες σὲ δύο σειρὲς με ἐνδιάμεσο μεταξύ τους κενὸ 0.15-0.20 μ. πὺ ἀφήνουν στὸ μέσον ἄνοιγμα 0.90 μ. Τὸ ΝΑ. τμήμα ἔχει μῆκος 1.20 μ., τὸ ΒΑ. ὄρατὸ 1.20 μ. καὶ εἶναι κρυμμένο στὴ γωνία κάτω ἀπὸ τὰ ἄσκαφα χῶματα, πὺ καλύπτουν τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ περιβόλου καὶ στηρίζουν ὑπερκείμενο περίβολο τοῦ νεότερου τάφου 64.

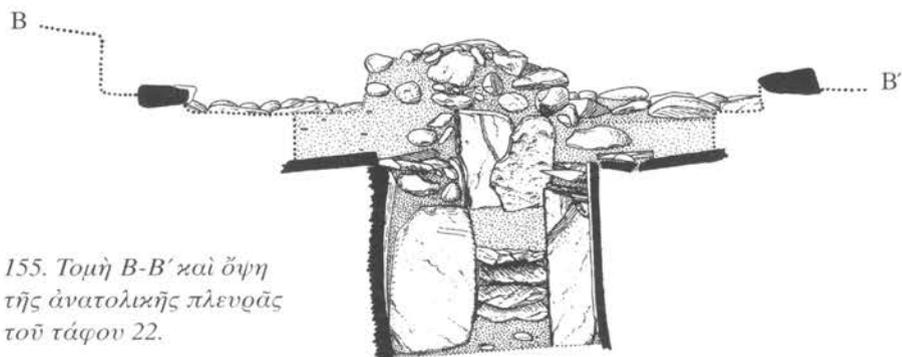
Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σχημάτιζε πλαίσιο ἀπὸ ποτάμιες πέτρες, στὰ ὄρια περίπου τοῦ λάκκου πὺ σκέπαζε, περὶ τὰ 0.80 μ. ἀπὸ τὶς πλευρὲς τοῦ περιβόλου. Τὸ πλαίσιο αὐτὸ σὲ πολλὰ σημεία ἔχει δύο ἐπάλληλες στρώσεις καὶ ἀνατολικά πρὸς τὴν εἰσοδο ἐνοποιεῖται με τὸν λιθοσωρὸ. Ὁ σωρὸς, σχετικὰ περιορισμένος, φθάνει σὲ ὕψος 0.60 μ. περίπου ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, καταλαμβάνει ἕκταση τριγωνικὴ (πλάτ. 1.00 μ. πρὸ τῆς εἰσόδου, μῆκ. 0.90 μ.) καὶ ἀπολήγει ἐμπρὸς σὲ μίᾱ ὀγκώδη πέτρα.

153. Ὁ τάφος 22 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, ἀνασηκωμένη ἢ μίᾱ καλυπτήρια. Ἐμπρὸς δεξιά, τμήμα περιβόλου τοῦ τάφου 64.

154. Κάτοψη
καὶ τομὴ A-A'
τοῦ τάφου 22.

155. Τομὴ B-B' καὶ ὄψη
τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς
τοῦ τάφου 22.

156. Ὁ τάφος 22 μὲ τὸ ὑπέρογειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες, ἀπὸ δυτικά.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ δύο ἀσβεστολιθικές πλάκες (εἰκ. 156). Ἡ μία (διαστ. 1.80×1.10×0.10-0.30 μ.) γεφύρωνε τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ κενοῦ καὶ πατοῦσε στὴν ἐπίστρωση τοῦ χεῖλους. Ἐπὶ πλέον, στὴ ΒΔ. γωνία του, ποὺ συνέπιπτε μὲ τὸ λεπτότερο τμήμα τῆς καλυπτήριας, εἶχαν προστεθεῖ ἐπάνω στὸ χεῖλος δύο-τρεῖς πέτρες, γιὰ νὰ συμπληρώσουν προφανῶς τὸ μειωμένο πάχος. Τελικά, οἱ πέτρες ἦταν παχύτερες, ἢ καλυπτήρια ἀνυψώθηκε στὴ γωνία καὶ ἡ ἐπιφάνειά της ἀπέκτησε κλίση πρὸς τὸν Νότο. Ἡ ἄλλη, ἀρκετὰ μικρότερη (διαστ. 1.10×0.60×0.10-0.12 μ.), γεφύρωνε κυρίως τὸ πλάτος τοῦ στομίου, εἶχε οὐσιαστικά θέση ἀνωφλίου καὶ ἡ μία μακρὰ πλευρὰ της ἐπικάλυπτε τὸ ἄκρο τῆς γειτονικῆς της. Ἐπὶ πλέον, συμπτωματικά ἢ ἠθελημένα, ἐπάνω στὴν πλάκα, κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, εἶχαν προστεθεῖ μία μεγάλη καὶ λίγες μικρότερες πέτρες τοῦ ποταμοῦ. Ὅλες οἱ πλάκες σκεπάσθηκαν μὲ χῶμα, πάχους 0.20 μ. καὶ πλέον, μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου πλαισίου.

Ὁ λάκκος εἶναι περίπου τετράγωνος (διαστ. στὸ χεῖλος βόρ. 1.06 μ., δυτ. 1.07 μ., νότ. 0.90 μ., ἀνατ. 1.04 μ.) ἐπενδυμένος μὲ ὄρθιες σχιστολιθικές πλάκες (ῦψ. περ. 1.00 μ.), ὅσο καὶ τὸ συνολικὸ βάθος του. Εἰδικότερα, στὴ νότια καὶ στὴ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ἀπὸ δύο (εἰκ. 157), στὴ βόρεια τρεῖς, ἐπειδὴ στὴ ΒΔ. γωνία μία πολὺ στενὴ εἶναι τοποθετημένη λίγο λοξά (εἰκ. 154). Ἀνατολικά, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ὑπάρχει ἀπὸ μία. Ἡ πρὸς Βορρᾶν (πλάτ. 0.45 μ.) ἔχει ῦψος 0.75 μ. καὶ ἡ πρὸς Νότον (πλάτ. 0.23 μ.) ἔχει ῦψος 0.82 μ., ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ῦψος μέχρι τοῦ χεῖλους συμπληρῶνεται μὲ στρώσεις ὀριζόντιων λίθων (εἰκ. 155, 158).

Τὸ ἐνδιάμεσο τμήμα ἔχει κτισθεῖ χαμηλά, μὲ ὀριζόντιες πλάκες. Ὑστερα, σὲ ὕψος 0.53 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, σχηματίζεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.40 μ.). Τὸ στόμιο ἔχει μῆκος 0.42 μ. Ἡ βόρεια παρειὰ του ἐπενδύεται μὲ σχιστολιθικὴ πλάκα (ὕψ. 0.50 μ. καὶ ὄρατοῦ πλάτ. 0.40 μ.) καὶ ἡ νότια μὲ μικρότερη. Παρὰ τὴ γενικὴ χρῆση σχιστόλιθου, τὸ στόμιο φράσσεται στὸ ἀνατολικὸ τέρμα του μὲ δύο ἀσβεστολιθικὲς πλάκες (ὕψ. 0.50 μ., πλάτ. 0.30-0.35 μ.), τοποθετημένες ἔτσι, ὥστε ἡ μία νὰ ἐπικαλύπτει μερικῶς τὴν ἄλλη. Καὶ οἱ δύο καταλήγουν ἄνω σὲ ὀριζόντιο τελείωμα, πατοῦν σὲ χῶμα

157. Ἡ ἐπένδυση τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 22. Ἀριστερά, ἡ εἴσοδος.

158. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 22 μὲ τὴν εἴσοδο, ἀπὸ δυτικᾶ.

159. Ἡ ἐπίστροφή στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 22 καὶ ὁ λιθοσωρός, ἀπὸ ἀνατολικά.

0.23 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ κατώφλι καὶ ἐξέχουν ἀπὸ τὸν λάκκο ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, σὲ ἐπαφή μὲ τὰ τέρατα τῶν πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στρωμένες ὀριζόντια σχιστολιθικὲς πλάκες (διαστ. περίπου 0.40x0.50 μ.) ποὺ σχηματίζουν περιθώριο πλάτους ἴσου πρὸς τὸ μῆκος τους (εἰκ. 159).

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χόματα ἕως ἐπάνω καὶ μέχρι βάθους 0.25 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος ἢ ἐπίχωση περιεῖχε μόνον λίγα ὄστρακα. Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ κάτω, διάφορα ὄστά, ἓνα τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ (22,5) καὶ τρία κρανία σὲ βάθος 0.56, 0.60, 0.67 μ., ποὺ ἦταν ὅλα ταραγμένα καὶ συγκεντρωμένα στὴ ΝΑ. γωνία. Ὁ τελευταῖος σκελετός, σὲ βάθος 0.64 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, βρέθηκε ἄθικτος σὲ στάση συνεσταλμένη, τοποθετημένος λοξὰ μέσα στὸν λάκκο μὲ τὸ κεφάλι στὴ ΝΑ. γωνία, στραμμένο ἀνατολικά ἀλλὰ θραυσμένο, καὶ τὰ πόδια πρὸς τὰ ΒΔ. (εἰκ. 160). Στὴν ἴδια γωνία εἶχαν παραμερισθεῖ ἄλλα μακρὰ ὄστά, ἐνῶ ὁ χώρος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο μέχρι τοῦ σκελετοῦ ἦταν καθαρός. Κάτω ἀπὸ τὸν τελευταῖο νεκρὸ ὑπῆρχε ἄλλη ταφή μὲ κατεύθυνση ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., δηλαδή χιαστὶ πρὸς τὸν ἀνώτερο, ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένη.

Στὴ ΒΔ. γωνία πάντα, κάτω ἀπὸ τὰ ταραγμένα μακρὰ ὄστά ὑπῆρχαν δύο κρανία καὶ κοντὰ σὲ αὐτά, σὲ βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, βρέθηκε ἡ πυξίδα 22,1 κολλημένη σχεδὸν στὴν παρεῖα τοῦ λάκκου. Ἄλλα δύο κρανία εἶχαν τοποθετηθεῖ στὴ ΝΔ. γωνία καὶ ἀκόμα χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.80-1.00 μ., ὑπῆρχε στρωμα ὀστῶν μὲ ἓνα θραυσμένο κρανίο, δύο λεπίδες ὀψιανοῦ (22,3 καὶ 22,4), δύο χάνδρες (22,6 καὶ 22,7), ἓνα λίθινο ἐπίμηκες ἐργαλεῖο μὲ ἔντονα ἴχνη τριβῆς καὶ τὸ κάτω τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου (22,2).

Σύνολο νεκρῶν ἑννέα.

160. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 22 ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο.

Εὐρήματα

22.1 (K655) Σφαιρική πυξίδα, ἀκέραιη (πίν. 23).

Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρωπός, ἐπιφάνεια τραχιὰ. Σῶμα σφαιρικό, στόμιο εὐρύ, χεῖλος καμπύλο. Στὸν ὄμο μία κυλινδρική ἀπόφυση τρυπημένη κατακόρυφα, ἡ ἄλλη λείπει. Βάσις ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.035 μ., διάμ. βάσης 0.033 μ.

22.2 (K1779) Κάτω τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 23).

Πηλὸς καστανὸς καθαρὸς, ἐπιφάνεια ἐσωτερική καστανή, ἐξωτερική καστανόμαυρη. Βάσις ἐπίπεδη, περίγραμμα κυρτό.

Σωζ. ὕψ. 0.035 μ., διάμ. βάσης 0.45 μ.

22.3 (Δ306) Ἀπλή λεπίδα ὄψιανου (πίν. 23).

Βολβικό ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας, τριγωνικῆς διατομῆς μετὰ παράπλευρη νεύρωση καὶ κυρτὴ κατατομή. Φτέρνα πλατιά ἐπίπεδη, μετὰ πολλὰ ἀπολεπίσεις. Βολβὸς σαφῶς διακρινόμενος, ἀπολεπισμένος.

Μήκ. 0.078 μ., πλάτ. 0.015 μ., πάχ. 0.0035 μ.

22.4 (Δ307) Λεπίδα ὄψιανου (πίν. 23).

Βολβικό ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας, τραπεζιόσχη-

μης τομῆς μετὰ κυρτὴ κατατομή καὶ συγκλίνουσες πλευρές. Φτέρνα πλατιά, κοίλη. Βολβὸς σαφῶς διακρινόμενος.

Μήκ. 0.073 μ., πλάτ. 0.013-0.008 μ., πάχ. 0.0025 μ.

22.5 (Δ340) Λεπίδα ὄψιανου μετὰ retouch (πίν. 23).

Βολβικό τμήμα λεπίδας μετὰ retouch, τραπεζιόσχημης τομῆς, μετὰ ἀνώμαλο περίγραμμα καὶ ἀποκλίνουσες πλευρές. Φτέρνα διέδρη, βολβὸς διακρινόμενος σαφῶς, ἀπολεπισμένος, retouch εὐθύ, δίπλευρο μετὰ μεγάλες καὶ κανονικὲς ἀπολεπίσεις.

Μήκ. 0.036 μ., πλάτ. 0.01-0.014 μ., πάχ. 0.0025 μ.

22.6 (Δ336) Λίθινη χάνδρα (πίν. 23).

Λίθος λευκωπός, σχῆμα σφαιρικό, στὸ κέντρον ὀπὴ διαμετρῆς.

Διάμ. 0.006 μ., διάμ. ὀπῆς 0.002 μ.

22.7 (M339) Χάνδρα ἀπὸ ὄστουν (πίν. 23).

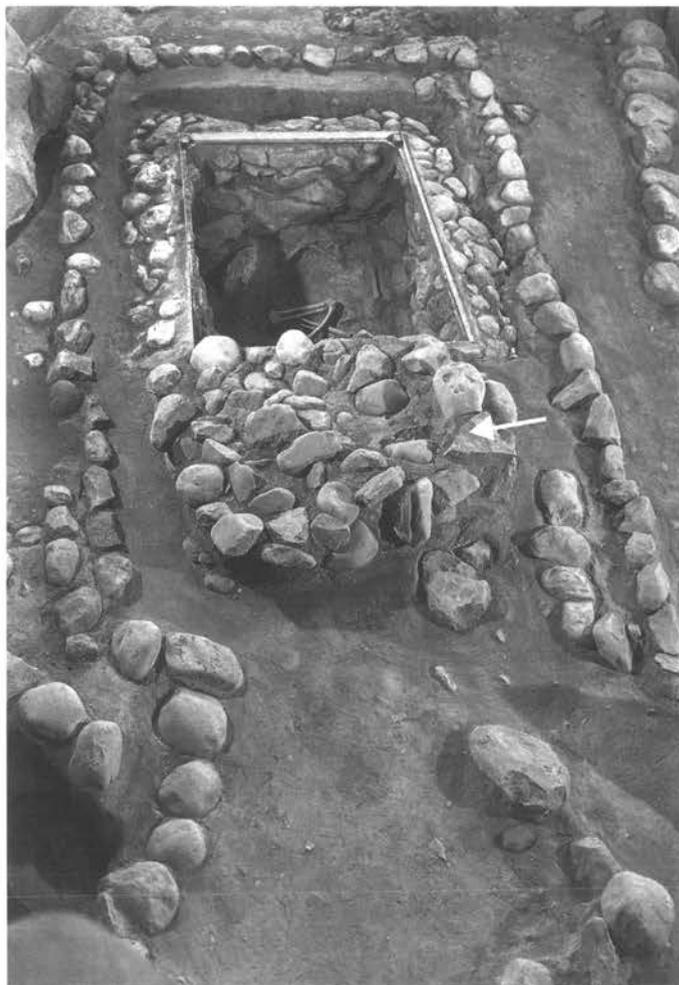
Χρῶμα λευκωπό, σχῆμα σφαιρικό, στὸ κέντρον ὀπὴ διαμετρῆς.

Διάμ. 0.009 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 23

Λακκοειδής με ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 161, 162).

Ὁ ἐξωτερικὸς περιβόλος σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά μικρὲς πέτρες, ἄλλες ποτάμιες καὶ ἄλλες ἀδρές, ἐνῶ βόρεια διατηρεῖται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ στρώση μικρὸ τμῆμα ἀπὸ ἄλλη χαμηλότερη. Γενικὰ σώζεται πλήρης (διαστ. βόρ. 4.00 μ., δυτ. 2.50 μ., νότ. 4.30 μ.) καὶ ἐπὶ πλέον τὰ πρὸς Ἀνατολὰς τέρματα τῶν μακρῶν πλευρῶν κάμπτονται πρὸς τὰ πίσω καὶ διαμορφώνουν ἀπολήξεις σὲ πολὺ στενὸ σχῆμα Π (μῆκ. βόρ. 0.76 μ., νότ. 1.30 μ., συνολικὸ πλάτ. νότιου Π: 0.25 μ.). Ἡ νότια ἀπόληξη ὑπερκαλύπτει, χωρὶς ἰδιαίτερο λόγο, σημεῖο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 19, ἐνῶ μεγάλο τμῆμα τῆς ἴδιας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου ἐπανατοποθετήθηκε μετὰ τὴ διέλευση κοντὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς βάσης τοῦ στεγάστρου⁴⁷.

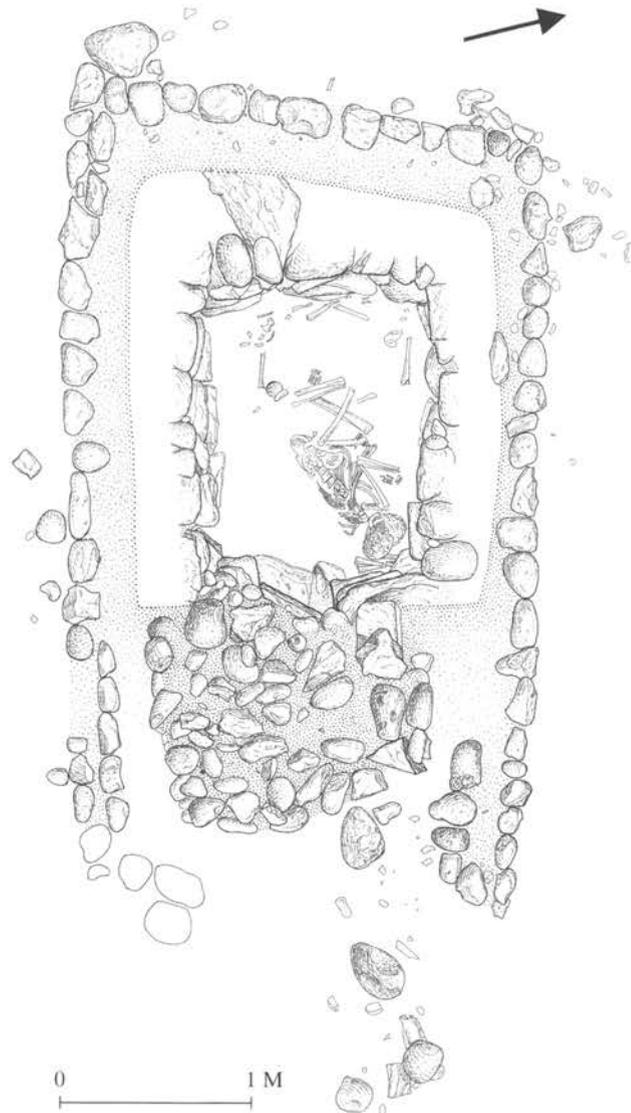

161. Ὁ τάφος 23, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

47. Παρατήρηση τοῦ ἀρχαιολόγου Ἀνδρέα Καπετάνιου.

Γιὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου δὲν ἔχουμε εἰδική περιγραφή, οὔτε φωτογραφία ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή. Σήμερα σώζεται μόνον ἡ ἀνατολική προέκτασή του ὡς λιθωρὸς μὲ καμπύλο τελείωμα, ποὺ ἐκτείνεται σὲ μήκος 1.10 μ. ἀπὸ τὸν λάκκο καὶ μέγιστο πλάτος 1.50 μ. Βόρεια, ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει ἡ καμπυλότητα τοῦ περιγράμματος, μία ἀδρή ἀσβεστολιθική πέτρα τριγωνικῆς διατομῆς εἶναι στημένη ὄρθια, μὲ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἔξω, καὶ ἐξέχει ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ πέντε πλάκες, μία μεγάλη ἐπιμήκη σχιστολιθική (2.00×0.50×0.15 μ.), δύο ὀγκώδεις, ἀλλὰ βραχύτερες ἀσβεστολιθικές (ἢ μία διαστ. 1.15×0.75×0.15 μ.) καὶ ἄλλες δύο μικρότερες σχιστολιθικές. Ἡ ἐπιφάνειά τους ἦταν λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ εἶχαν καλυφθεῖ μὲ χῶμα. Ὁ λάκκος εἶναι ὀρθογώνιος σχετικὰ ρηχὸς μὲ κτιστὰ τοιχώματα (εἰκ. 163). Στὶς δύο κατώτερες στρώσεις, κυρίως πρὸς Ν. καὶ πρὸς Δ., χρησιμοποιήθηκαν πολὺ μεγάλες, ὀγκώδεις πέτρες, τραχιές. Στὴ νότια παρειὰ μάλιστα (μῆκ. 1.20 μ. περίπου), ἡ πρώτη

162. Κάτοψη τοῦ τάφου 23.

163. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 23 μετὸν τελευταῖο νεκρό, ἀπὸ δυτικά.

164. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς στὸν λάκκο τοῦ τάφου 23, ἀπὸ δυτικά. Κάτω ἀπὸ τὸ πόδι του, τὸ ἀγγεῖο 23,1 καὶ ὀστοῦν ἄλλου νεκροῦ.

στρώση ἔχει μόνον τρεῖς πέτρες στή σειρά καί κτίσθηκε μέ τέσσερις συνολικά δόμους. Ὁ λάκκος εἶναι εὐρύχωρος (διαστ. στό χεῖλος βόρ. 1.50 μ., δυτ. 1.18 μ., νότ. 1.40 μ. καί ἀνατ. 1.05 μ.).

Ἡ κατασκευή τῆς ἀνατολικῆς παρειάς προδίδει γενικά προχειρότητα. Ἡ κατώτατη στρώση εἶναι συνεχής, μέ τρεῖς πέτρες στή σειρά, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία (ὄρα-τοῦ ὕψ. 0.16 μ. καί μήκ. 0.39 μ.) ἀποτελεῖ τὸ κατώφλι. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα τῆς ἀνατολικῆς παρειάς (μήκ. 0.35-0.45 μ.) σχηματίζεται ἀπὸ ἐπάλληλες πλακωτές πέτρες καί τὸ κτίσιμό τους δὲν φαίνεται πολὺ σταθερό. Τὸ πρὸς Νότον εἶναι βραχύτερο (μήκ. 0.25 μ.) καί ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς τραχιές, ἀνώμαλες πέτρες, τοποθετημένες πρόχειρα καί λοξὰ ὡς πρὸς τὴ χάραξη τῆς πλευρᾶς. Ἡ εἴσοδος φράσσεται ἀπὸ μία σχιστολιθική πλάκα (διαστ. 0.45×0.55 μ.) μέ τρεῖς πλευρὲς εὐθύγραμμες καί τὴν ἄνω καμπύλη, ποὺ πατάει στό κατώφλι λοξὰ καί μόλις ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χόματα ἕως ἐπάνω. Τὰ ὀστά ἔφθαναν 0.40 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, καί κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρός (εἰκ. 164). Τὸ κεφάλι του εἶναι στή ΒΑ. γωνία μέ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὰ δυτικά καί τὸ σῶμα του σὲ στάση συνεσταλμένη εἶχε τεθεῖ λίγο λοξὰ πρὸς τὰ ΝΔ., μέχρι τὴ μέση τοῦ λάκκου. Στὴν ἴδια περιοχὴ ὑπῆρχαν μερικά ὄστρακα καί θραύσματα ὀψιανοῦ. Κατὰ μήκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἄλλος σκελετός, ποὺ ἀφαιρέθηκε, μέ τὸ σφαιρικό ἄγγειο 23,1 μεταξὺ τοῦ δικοῦ του βραχίονος καί τοῦ ἀριστεροῦ ποδιοῦ τοῦ τελευταίου νεκροῦ, καθὼς καί μερικά θαλάσσια ὄστρακα. Τέλος, ὀστά τῶν κάτω ἄκρων κυρίως ἦταν συγκεντρωμένα στή ΒΑ. γωνία κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ τελευταίου νεκροῦ.

Νεκροὶ δύο.

Εὔρημα

23,1 (Κ659) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο καί πολὺ συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια λεία, ὀλόβαφη ἐρυθρή, φθαρμένη. Στόμιο κυλινδρικό, χεῖλος περίκυρτο, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη ἐλαφρὰ κοίλη.

Ὑψ. 0.078 μ., διάμ. στομ. 0.075 μ., διάμ. κοιλ.

(συμπληρωμένη) 0.115 μ., διάμ. βάσης 0.033 μ.

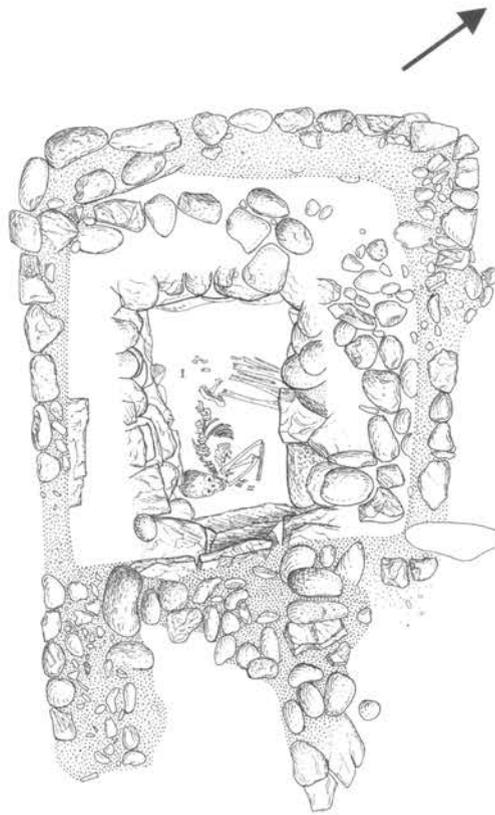
Παρατήρηση: Κατὰ τὴν καταγραφή τῶν ἀγγείων στὸν Κατάλογο τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος, ἀποδόθηκε λανθασμένα τὸ Κ661 στὸν τάφο 23 (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τάφου 18) καί τὸ Κ659 στὸν τάφο 25 (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τάφου 23).

ΤΑΦΟΣ 24

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 165, 166).

165. Ὁ τάφος 24, ἀπὸ δυτικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

166. Κάτοψη του τάφου 24.

0 1 M

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίζεται μὲ μεγάλες κυρίως πέτρες, τοποθετημένες στή σειρά κατὰ τὸ μῆκος τους, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἀκέραιος σώζεται νότια (μῆκ. 3.05 μ.) καὶ δυτικά (μῆκ. 2.27 μ.), ἀλλὰ βόρεια εἶναι σχετικὰ φθαρμένος (σωζ. μῆκ. 1.95 μ.). Ἐπὶ πλέον τὸ ΒΑ. τέρμα του ἔχει πατήσει στή γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 22. Ἀνατολική πλευρά δὲν ὑπάρχει, ἂν καὶ δύο-τρεῖς πέτρες στή σειρά, παρᾶλληλες πρὸς τὴ νότια πλευρά τοῦ περιβόλου, πρέπει νὰ ἀποτελοῦν κατάλοιπα ἀπὸ τὴν ἀπόληξη σχήματος Π τοῦ ΝΑ. ἄκρου.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα εἶχε διαμορφωθεῖ μέσα σὲ λίθινο πλαίσιο σὲ σχῆμα τραπεζίου, μὲ στενότερη τὴν ἀνατολική πλευρά, κτισμένο σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο. Οἱ πέτρες του πατοῦσαν σὲ λεπτή ἐπίχωση, πού μόλις σκέπαζε τὶς καλυπτήριες πλάκες τοῦ λάκκου. Βόρεια καὶ δυτικά εἶναι ποτάμιες, τοποθετημένες πυκνά καὶ μπατικά, νότια τραχιές καὶ δρομικά. Κατὰ τὴν ἀνατολική προέκταση τὸ ὑπέργειο τμήμα ἔχει σημαντικὰ καταστραφεῖ. Ἀπὸ αὐτὸ ἔχουν ἀπομείνει μερικὲς πέτρες στή στάθμη τοῦ δαπέδου, ἐνῶ νότια καὶ ΝΔ. τοῦ τάφου ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πού φαίνονται ριγμένες ἄτακτα καὶ τυχαῖα.

Ὁ λάκκος παρουσιάσθηκε καλυμμένος μὲ πέντε σχιστολιθικὲς σχετικὰ παχιές πλάκες (εἰκ. 167), τρεῖς μεγάλες (οἱ δύο μεγαλύτερες διαστ. 1.70x0.70x0.10 μ. καὶ 1.50x0.50x0.08 μ.) καὶ δύο μικρές (ἢ μία 0.76x0.38 μ.). Ἡ ἐπιφάνειά τους βρισκόταν ἐλάχιστα χαμηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο καὶ ἀνατολικά ἐξεῖχε ἢ ὄρθια πλάκα πού ἔφρασσε τὴν εἴσοδο.

167. Ὁ τάφος 24 καλυμμένος με πλάκες, ἀπὸ ἀνατολικά.

Τὸ σχῆμα του εἶναι περίπου ὀρθογώνιο με πλευρὲς συγκλίνουσες πρὸς τὴν Ἀνατολή (διαστ. βόρ. 1.10 μ., δυτ. 0.85 μ., νότ. 1.15 μ., ἀνατ. 0.75 μ.). Σὲ ὅλες ἢ ἐπένδυση ἔχει τέσσερις δόμους. Στους δύο χαμηλότερους χρησιμοποιήθηκαν πολὺ μεγάλες, ὀγκώδεις, ὅπως καὶ στὸν T.23, τραχιὲς πέτρες (ἀγκωνάρια), καὶ στους δύο ὑψηλότερους μικρότερες. Στὶς μακρὲς πλευρὲς τὰ τοιχώματα συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω καθὼς στὶς δύο-τρὲς σειρὲς ὁ κάθε ὑψηλότερος δόμος ἐξέχει λίγο τοῦ κατωτέρου του. Ἀντίθετα στὸν ἀνώτατο δόμο, στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, οἱ πέτρες εἰσέχουν καὶ πάλι, τοποθετημένες στὴν ἴδια περίπου γραμμὴ με τὸν κατώτατο.

Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ φαίνεται κτισμένη ἄτεχνα. Ὁ κατώτατος δόμος ἔχει καὶ ἐδῶ πολὺ μεγάλες πέτρες. Στὸν δεῦτερο ἢ τρίτο ὅμως, μία πλακωτὴ ἀσβεστολιθικὴ σχηματίζει στὴ μέση τὸ κατώφλι, με μικρὴ κλίση τῆς ἐπιφάνειάς της πρὸς τὸ ἐξωτερικό. Ἀπὸ τὸ κατώφλι καὶ ἄνω τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα τῆς παρειᾶς ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις ἐπάλληλες πλακωτὲς πέτρες, πὺν εἰσχωροῦν σὲ ὅλο τὸ πάχος τῆς βόρειας ἐπενδύσεως καὶ ἐξέχουν μόνον 0.20 μ. Τὸ πρὸς Νότον (μῆκ. 0.15 μ.), εἶναι κτισμένο πιὸ πρόχειρα, με πέτρες ἀνώμαλες, ὀριζόντια καὶ λοξὰ τοποθετημένες. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0.38 μ.) φράσσεται με μία σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.67x0.38 μ.), πὺν διατηρεῖται στὴ θέση της καὶ γέρνει ἐλαφρᾶ πρὸς τὸ ἐσωτερικό τοῦ λάκκου. Ἀπολήγει σὲ γωνιώδη κορυφὴ καὶ ἐξέχει ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ τελευταῖα ὀστά, ἄτακτα καὶ ἀνακατεμένα, εἶχαν φθάσει 0.20 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Τὰ περισσότερα θὰ ἦταν συγ-

κεντρωμένα στο δυτικό τμήμα και εκεί στη ΒΔ. γωνία σε βάθος 0.28 μ. βρέθηκαν μαζί τα άγγεϊα 24,1 και 24,2. Στη δυτική περιοχή, επίσης μεταξύ των όστων, ήταν τρία άκέραια κρανία, τμήματα άλλων δύο, ενώ λίγο επάνω από τον πυθμένα υπήρχε το μικρό άγγεϊο 24,3 και παιδική σιαγόνα. Ο τελευταίος νεκρός σώζεται μέσα στον λάκκο σε άριστη κατάσταση. Το κεφάλι του βρίσκεται στη ΝΑ. γωνία, το πρόσωπο βλέπει επάνω και ο σκελετός καταλαμβάνει το πλάτος εμπρός από την είσοδο καθώς και το μεγαλύτερο τμήμα του λάκκου.

Νεκροί έξι ή επτά.

Ευρήματα

24,1 (Κ657) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλός μέτρια καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη έως μελανή, πολύ διαβρωμένη. Στόμιο κυλινδρικό, χείλος περικυρτο, σῶμα σφαιρικό έντονα πιεσμένο μέχρι άμφικωνικό, βάση άπροσδιόριστη με έλλειψοειδή κοιλότητα.

Ύψ. 0.055 μ., διάμ. στομ. 0.064 μ., διάμ. κοιλ. 0.106 μ.

24,2 (Κ656) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια λεία, όλόβαφη έρυθρή, κατασκευή έπιμελημένη, επιφάνεια διαβρωμένη. Στόμιο κυλινδρικό, χείλος περικυρτο, σῶμα σφαιρικό, βάση έλαφρά κοίλη. Στην κοιλιά, ύψηλότερα της μέσης, μία επιφανειακή κοιλότητα.

Ύψ. 0.087 μ., διάμ. στομ. 0.081 μ., διάμ. κοιλ. 0.13 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

24,3 (Κ658) Μικκύλη πυξίδα (πίν. 24).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόμαυρη, έλαφρά έντριπτη. Σῶμα σφαιρικό, «λαμιός» κωνικός, στόμιο ασύμμετρα κυκλικό, βάση καμπύλη.

Διακόσμηση: λίγο χαμηλότερα από το χείλος μία όριζόντια έγχάρακτη γραμμή και μία σειρά έντυπες στιγμές, τριγωνικές ή κυκλικές διαχωρίζουν το σῶμα από τον «λαμιό».

Ύψ. 0.036 μ., διάμ. στομ. 0.02 μ., διάμ. κοιλ. 0.039 μ.

24,4 (Δ305) Λίθινος χρωματοτρίπτης, άκέραιος (πίν. 24).

Λίθος πορώδης λευκωπός, σχήμα όρθογώνιο, διατομή έλαφρά κοίλη, φέρει άβαθή «άναθύρωση» στις τέσσερις πλευρές.

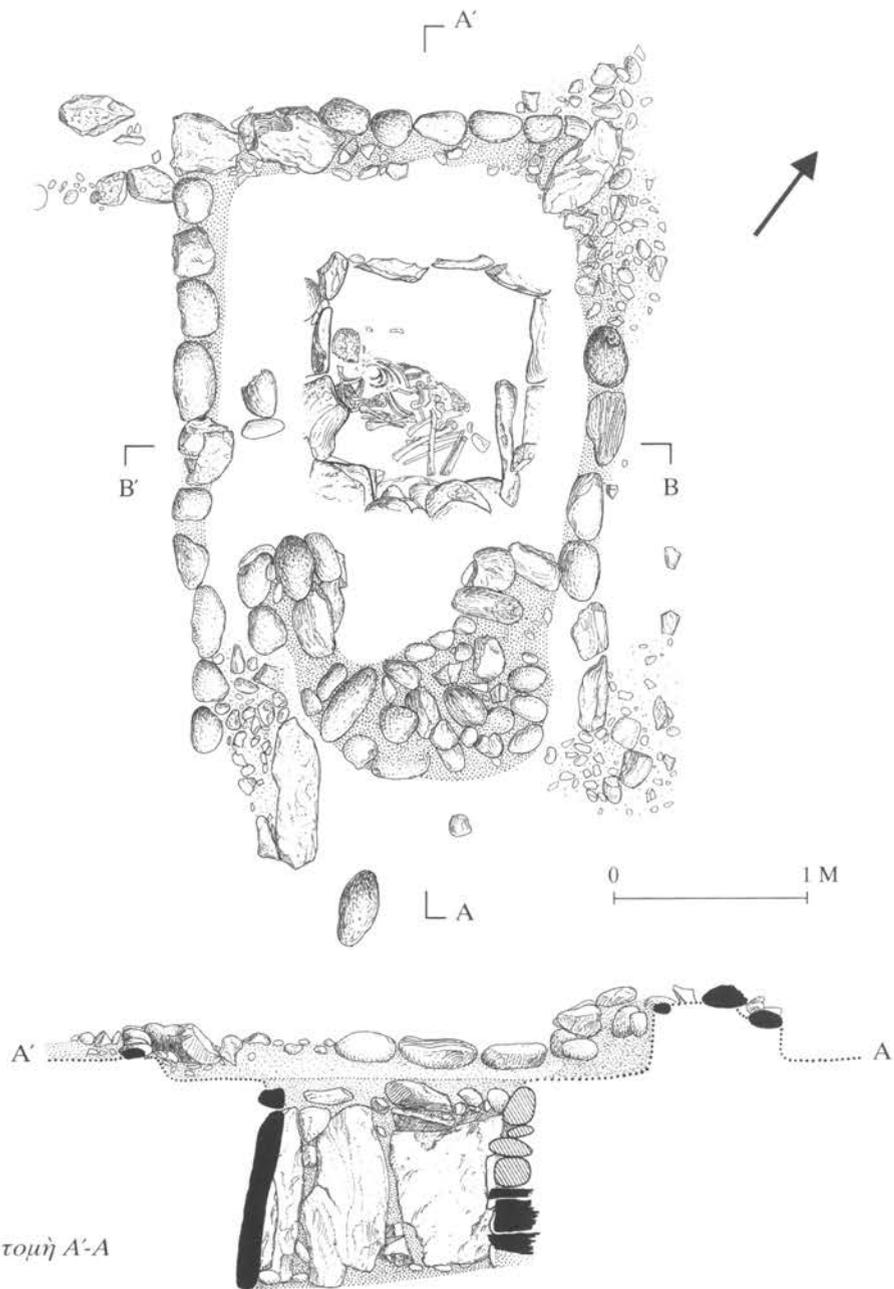
Μήκ. 0.19 μ., πλάτ. 0.078 μ., πάχ. 0.009 μ.

ΤΑΦΟΣ 25

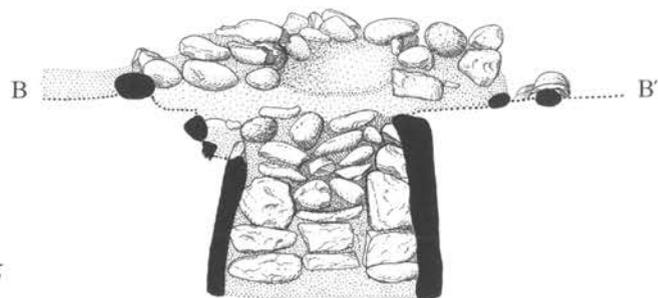
Κιβωτιόσημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 168-170). Ἡ θέση τοῦ τάφου εἶναι γενικά λοξή σὲ σχέση πρὸς τοὺς γειτονικούς του T.23, T.26, T.28 καθὼς καὶ πρὸς τοὺς T.7, T.35, T.36, T.37 καὶ φαίνεται ἐμβόλιμος σὲ χῶρο ἤδη διαμορφωμένο (βλ. Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

168. Ὁ τάφος 25, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

169. Κάτοψη και τομή Α-Α
τοῦ τάφου 25.

170. Τομή Β-Β' και ὄψη
τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς
τοῦ τάφου 25.

171. Μέρος σκελετού εμπρός στη νότια παρειά του λάκκου του τάφου 25.

172. Η ανατολική παρειά του λάκκου του τάφου 25 με την είσοδο φραγμένη.

173. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 25 μὲ τὸν δύο ἐπάλληλους σκελετοὺς, ἀπὸ Βορρᾶ. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος σχηματίσθηκε ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, κυρίως ποτάμιες καὶ λίγες μεγάλες τραχιές. Εἶναι σχετικὰ κατεστραμμένος καὶ τὸ ΝΑ. ἄκρο του τερματίζει κάτω ἀπὸ τὸ θεμέλιο τοῦ σύγχρονου στεγάστρου. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι γύριζε πρὸς τὰ πίσω, μὲ μία μεγάλη ἐπιμήκη πέτρα καὶ διέγραφε ἀπόληξη σχήματος Π. Ἀκέραιοι διατηρεῖται δυτικὰ σὲ μῆκος 2.30 μ., ἐνῶ βόρεια καὶ νότια σώζεται μέχρι 3.30 μ. καὶ 3.40 μ. ἀντίστοιχα. Τέλος, παρατηρεῖται ὅτι σὲ τρία σημεῖα ἀνάμεσα στὶς πέτρες τοῦ περιβόλου εἶναι ριγμένα πυκνά, χοντρά χαλίκια.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου (ὑψ. 0.30 μ.) ὀριζόταν μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο κτισμένο μὲ ποτάμιες πέτρες, τοποθετημένες ἐγκάρσια, μπατικά. Στὰ ἀνατολικά ἢ προέκτασή του, μερικῶς ἀνεσκαμμένη μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, εἶχε σχηματισθεῖ μὲ πέτρες σὲ μία, τὸ πολὺ δύο στρώσεις, καὶ σὲ ὕψος 0.40 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Τὸ πλάτος του, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ παρεῖα τοῦ λάκκου, φθάνει σὲ 1.60 μ. καὶ τὸ μῆκος σὲ 1.20 μ. Τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἔφθανε μέχρι τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο εἶχε καλυφθεῖ μὲ τρεῖς παχιές ἀσβεστολιθικὲς πλάκες. Τὸ σχῆμα του εἶναι σχεδὸν τετράγωνο (βόρ. 1.00 μ., δυτ. 0.96 μ., νότ. 1.00 μ., ἀνατ. 0.85 μ., βάθ. περ. 0.90 μ.) καὶ στὶς τρεῖς πλευρὲς ὁ λάκκος φέρει ἐπένδυση ὀρθίων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (εἰκ. 168, 169, 171). Ὑπάρχουν τρεῖς σὲ κάθε πλευρὰ καὶ οἱ μεγάλοι

άρμοι γεμίζονται με πέτρες. Τὸ ὕψος τους εἶναι χαμηλότερο τοῦ λάκκου καὶ ἔτσι ἐπάνω στὶς κορυφές τους προστέθηκε μία στρώση πέτρες, ἄλλες ποτάμιες καὶ ἄλλες τραχιές.

Ἡ ἀνατολική πλευρά, στὸ κατώτατο τμήμα της, ἔχει δύο στρώσεις ἐνιαῖες ἀπὸ πέτρες πλακωτὲς καὶ στὴ μέση τῆς τρίτης μία ἀκόμα πλακωτὴ πού σχηματίζει κατώφλι (εἰκ. 170, 172). Ἀπὸ τὸ ὕψος αὐτὸ ἀρχίζει τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου καὶ καταλήγει στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου μὲ πλάτος 0.30 μ. Οἱ παρειές, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, εἶναι κτισμένες σαθρά, μὲ πέτρες τοποθετημένες ὀριζόντια καὶ λοξά. Ἐπὶ πλέον, ἡ βόρεια καταλήγει ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο σὲ πρόσωπο ἀνώμαλο, ἐνῶ ἡ νότια εἶναι κανονικότερη καὶ τὸ πρόσωπό της πρὸς τὸ ἀνοιγμα εἶναι περιπυρρὸ εὐθύγραμμο. Ἡ εἴσοδος βρέθηκε φραγμένη ὄχι μὲ πλάκα, ἀλλὰ μὲ πέτρες ποτάμιες σὲ θέση λοξή, μμιούμενες τὴν ἰχθυάκανθα, καὶ μὲ πρόσωπο στὴν ἴδια εὐθεία μὲ τὶς παρειές.

Ὁ λάκκος ἦταν γεμάτος χῶματα καὶ τὰ ὁστὰ ἀρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.50 μ. Στὴ ΒΔ. γωνία μαζί μὲ τὰ ὁστὰ ὑπῆρχε ἓνα κρανίον καὶ λίγο χαμηλότερα ὁ ὀστέινος χρωματοτρίπτης 25,2. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον, πολλὰ ὁστὰ καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ στὸ κέντρον τοῦ λάκκου τέσσερα κρανία, τὸ ἓνα νεαροῦ ἀτόμου. Ἐνα μακρὸ ὄστουν, πού προέρχεται ἀπὸ χέρι, διαπιστώθηκε ὅτι ἔφερε θεραπευμένο κάταγμα. Λίγο χαμηλότερα στὴ νότια πλευρὰ ὑπῆρχε τὸ μικρὸ ἀγγεῖο 25,1 μὲ γραπτὴ ἐρυθρὴ διακόσμηση. Χαμηλά, σχεδὸν ἐπάνω στὸ δάπεδο ἀνατολικά, σώζεται σκελετός, λίγο κατεστραμμένος σὲ στάση συνεσταλμένη, καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸν ἄλλος ἓνας σὲ χειρότερη κατάσταση (εἰκ. 173). Τὰ κρανία καὶ τῶν δύο ἀκουμποῦν στὴ νότια παρειὰ τοῦ λάκκου καὶ βλέπουν πρὸς τὴν εἴσοδο. Τὸ δάπεδο ἦταν καλυμμένο μὲ χῶμα χωρὶς ἄλλη ἐπίστρωση.

Σύνολο κρανίων ὀκτώ.

Εὐρήματα

25,1 (Κ660) Μικκύλος ἀμφορίσκος, γραπτός, ἀκέραιος (πίν. 25).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ ἐντριπτη, μελανὴ ἕως καστανή, βαφὴ ἐρυθρὴ, ὅπως φαίνεται ἄψητη. Λαιμὸς ὑψηλός, κυλινδρικός, κοιλία σφαιρική, ἔντονα πιεσιμένη, βάση κοίλη. Στὸ σῶμα δύο ζεύγη ἐνσωματωμένων κυλινδρικών ἀποφύσεων μὲ κατακόρυφη ὀπή.

Διακόσμηση: στὴν κοιλία τέσσερις ἐπάλληλες κυματιστὲς γραμμές, στὴ ρίζα τοῦ λαιμοῦ ἡμικλειπτικὸ διαγραμμισμένο κόσμημα καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ σειρὰ ὀριζοντίων ἀμει-

βόντων. Ἴχνη τῆς ἴδιας βαφῆς ἐσωτερικά στὸν λαιμὸ καὶ τὴν κοιλία.

Ὑψ. 0.064 μ., διάμ. κοιλ. 0.064 μ., διάμ. χείλους 0.029 μ., διάμ. βάσης 0.017 μ.

25,2 (Δ301) Ὄστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, κολοβός (πίν. 25).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, φέρει ὀξειδωσὴ καὶ μελανὰ στίγματα. Σχῆμα ἐπίμηκες, ἄκρα μακρῶν πλευρῶν καμπύλα, ἡ σωζόμενη στενὴ πλευρὰ εὐθύγραμμη, ἡ ἄλλη σπασμένη, διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη.

Σωζ. μῆκ. 0.148 μ., πλάτ. 0.041 μ., πάχ. 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 26

Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε το 1973, το πρόθυρο παραμένει άσκαφο. Σήμερα είναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 174, 175).

Ο έξωτερικός περίβολος, κατεσκευασμένος από μεγάλες και μέτριες ποτάμιες πέτρες σώζεται αρκετά καλά στα νότια (μῆκ. 2.65 μ.) και σε δύο τμήματα ανατολικά (μῆκ. περίπου 1.00 μ. τὸ καθένα), δεξιά και ἀριστερά τοῦ ἀνοίγματος. Τὸ βόρειο σκέλος ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία με τὸ ἀνατολικὸ και ἀρχίζει νὰ σχηματίζει πλευρά (μῆκ. 1.00 μ.) με πέτρες ἐπίσης ποτάμιες. Ἡ συνέχειά του ὅμως, λίγο ἀσαφής και κυρίως ἀσύνδετη, ἀκολουθεῖ γραμμὴ τεθλασμένη, με πέτρες τραχιές. Στὴν ἀρχή, δύο-τρεις στὴ σειρά και ἐγκάρσια πρὸς τὴς ποτάμιες τοποθετημένες, ἀλλάζουν τὴ φορὰ τοῦ περιβόλου και διευρύνουν τὸν χῶρο του. Τὸ μεγάλο τμήμα τῆς βόρειας πλευρᾶς, χωρὶς ἄμεση σύνδεση με τὸ μικρὸ και ἐγκάρσιο, διατηρεῖται ἀκέραιο. Ἀντὶ ὅμως τελικὰ νὰ στραφεῖ με μία γωνία πρὸς τὰ δυτικά, διαγράφει συνεχὴ καμπύλη, ὁμοίομορφης κατασκευῆς και τερματίζει ΝΔ.

Ἀπὸ τὸ ὑπέργειο, ὄρατὸ τμήμα τοῦ τάφου ἔχει ἀπομείνει σήμερα μόνον ὁ λιθωσωρός (εἰκ. 174). Στὸ ἡμερολόγιο περιγράφεται τὸ κτιστὸ του πλαίσιο και σημειώνεται ὅτι βρέθηκε φθαρμένο στὸ ἴδιο ἐπίπεδο με τὸν περίβολο. Εἶχε σχῆμα περίπου τετράγωνο (διαστ. 1.30x1.24 μ.), με δύο σειρὲς πέτρες, ἄλλες ποτάμιες και ἄλλες τραχιές, και στὸ ἐσωτερικὸ περιεῖχε χῶμα με κροκάλες. Ἀπὸ τὴς πλευρὲς του εἶχαν σωθεῖ λίγες πέτρες νότια και ἀνατολικά, ἐνῶ τὴ δυτικὴ σχημάτιζαν κατὰ ἰδιότυπο τρόπο σχιστολιθικὲς πλάκες στερεωμένες κατακόρυφα μέσα στὸ χῶμα. Τέλος, βόρεια, ἄλλες σχιστολιθικὲς ἦταν τοποθετημένες ὀριζόντια και ἐπάνω σ' αὐτὲς ὑπῆρχε ἀκόμα μία σειρά με πέτρες τραχιές και ποτάμιες. Ὁ λιθωσωρός, ὅπως σώζεται σήμερα, καταλαμβάνει ἀνατολικά ἔκταση τὸ πολὺ 2.00x1.00 μ. με πέτρες σκόρπιες, σὲ μία κυρίως στρώση και μόνον ἔξω ἀπὸ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ λάκκου ἐξέχει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο συμπαγῆς ὄγκος (ῦψ. 0.33 μ.).

Ὁ τάφος βρέθηκε καλυμμένος με μία μόνον σχιστολιθικὴ πλάκα σὲ βάθος 0.30 μ. κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἔχει πάχος 0.12-0.20 μ., μῆκος 1.90 μ. και πλάτος 1.35 μ., δηλαδή διαστάσεις πὸν κάλυπταν με ἄνεση ὀλόκληρο τὸν λάκκο. Οἱ τρεῖς πλευρὲς τῆς εἶναι πρακτικὰ εὐθύγραμμες, ἡ τέταρτη ἀνώμαλη και ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι ὀριζόντια (εἰκ. 174).

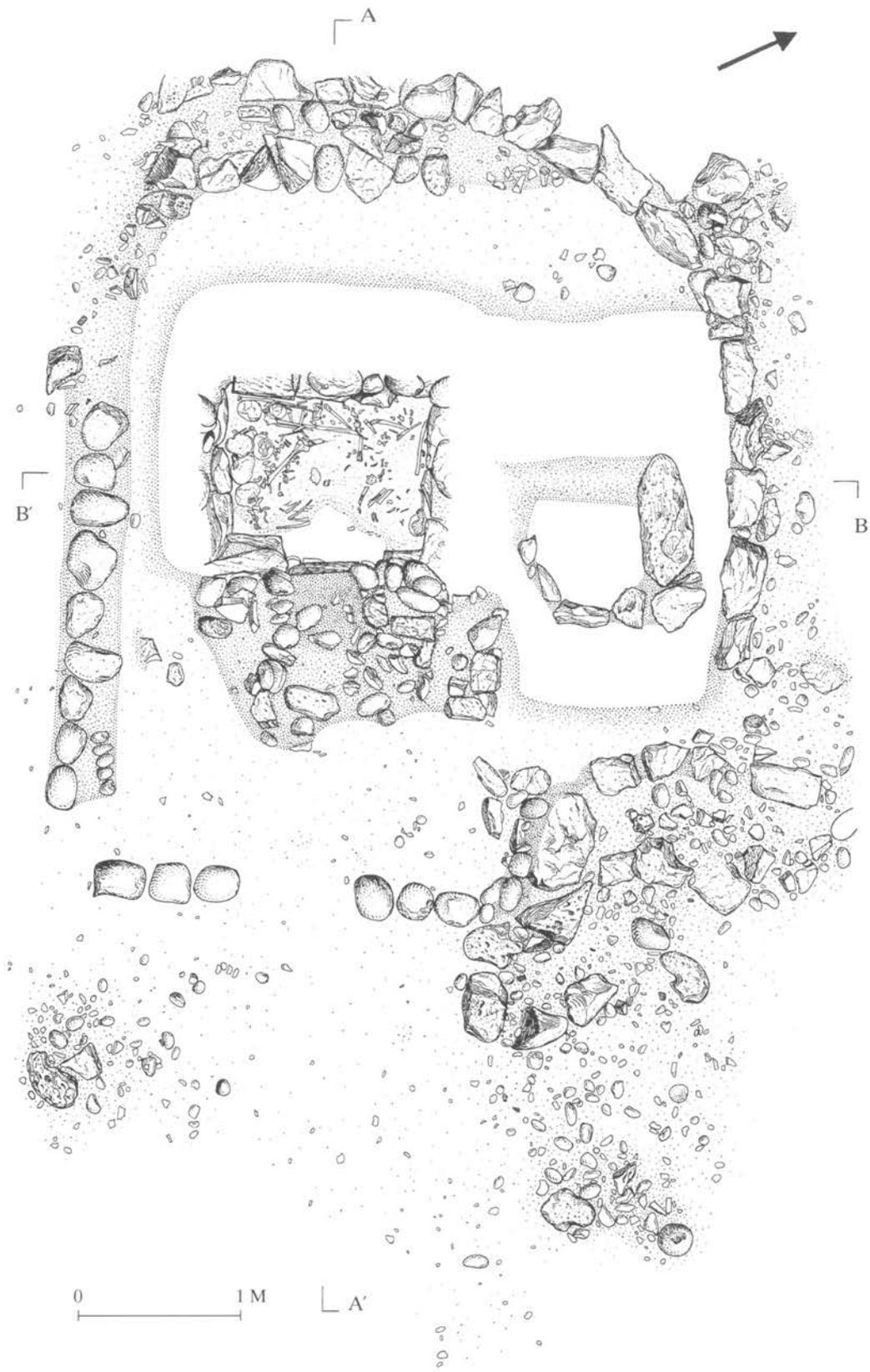
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι ὀρθογώνιος (διαστ. 1.30x0.95 μ.) με τὴ μικρὴ διάσταση κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., και με βάθος 0.70-0.80 μ. Οἱ πλευρὲς εἶναι ἐπενδυμένες με πλάκες ἀσβεστολίθου, ἀνωμάλου ἐπιφανείας και ἀκαθορίστου σχήματος, τοποθετημένες κατακόρυφα μερικὲς με τὸ στενότερο τμήμα πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 176, 177). Ἐπὶ πλέον δυτικὰ ἔχει προστεθεῖ στὸ πρὸς Βορρᾶν ἄκρο κτιστὴ ἐπένδυση με πέτρες σὲ τέσσερις ἐπάλληλες στρώσεις. Οἱ ὀρθιες πλάκες ἐφάπτονται μεταξύ τους στὴς πλευρὲς, χωρὶς νὰ φαίνονται κενά, και ἄλλες μόλις ἐπικαλύπτονται. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν κορυφὴ τους, ὅπου ἦταν ἀναγκαῖο, σκόρπιες πέτρες διαμόρφωσαν τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἐπίπεδο και ὀριζόντιο⁴⁸.

48. Πολλὲς μικρὲς κροκάλες προστέθηκαν γιὰ τὴς ἀνάγκες στερεώσεως τοῦ μεταλλικοῦ πλαισίου ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος τοῦ λάκκου.

174. Οί τάφοι 26 και 27, από ανατολικά. Πίσω, οί πλάκες τους ἀνασηκωμένες.

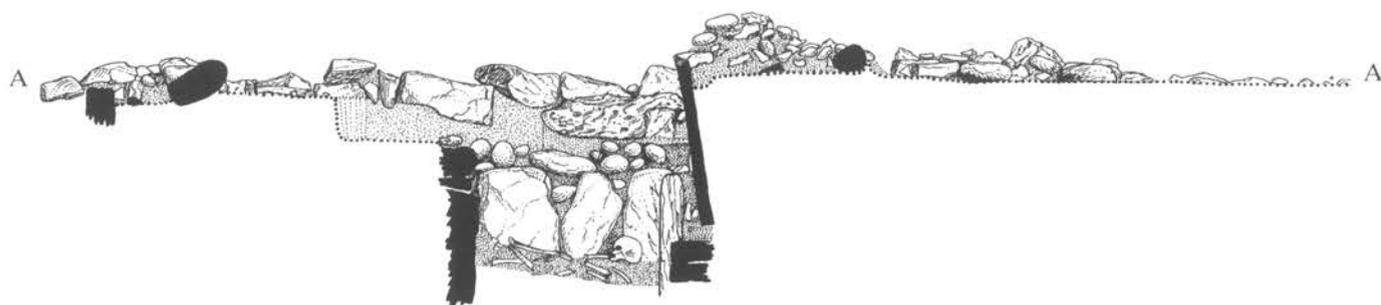
Στήν ἀνατολική πλευρά ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (εἰκ. 176, 178). Οἱ παρειές τῆς πλευρᾶς, μήκους 0.18 μ. πρὸς Βορρᾶν καὶ 0.27 μ. πρὸς Νότον, εἶναι καλυμμένες ἀπὸ μία ὄρθια πλάκα. Ἡ πρὸς Βορρᾶν στέκει κατακόρυφα καὶ ἐπάνω τῆς προστέθηκαν ὀριζόντια δύο πλακωτὲς πέτρες πού κάλυψαν τὸ ὕψος μέχρι τοῦ χεῖλους. Ἡ ἄλλη στὸν Νότο ἔχει γείρει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου καὶ ἀκουμπάει στὴν πλάκα τῆς νότιας παρειᾶς, ἐνῶ πίσω τῆς ἔχει κυλίσει μία μεγάλη ποτάμια πέτρα (μήκ. 0.32 μ.). Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πέτρα, ἐπίπεδη στὴ μία ἐπιφάνεια, ἴσως ἦταν τοποθετημένη στὴν κορυφὴ τῆς πρὸς Νότον παρειᾶς, γιὰ νὰ συμπληρώνει τὸ ὕψος τῆς. Ὅταν γιὰ κάποιον λόγο κύλισε ἀπὸ τὴ θέση τῆς, σφηνώθηκε πίσω ἀπὸ τὴν πλάκα καὶ τὴν ἔσπρωξε πρὸς τὰ μέσα.

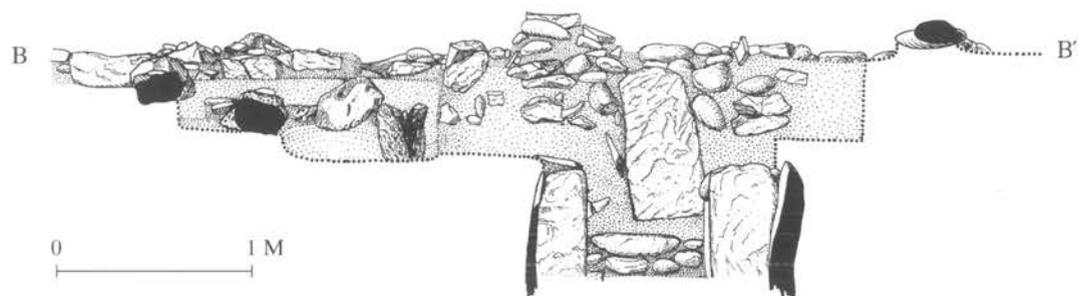
175. Κάτοψη τῶν τάφων 26 καὶ 27.

176. Ο λάκκος του τάφου 26, από δυτικά. Στο χείλος, το μεταλλικό πλαίσιο υποδοχής του καλύμματος.

177. Τομή A-A' του τάφου 26.

178. Τομή B-B' των τάφων 27 και 26.

Τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος (0.60 μ.), σαφῶς μεγαλύτερο τοῦ συνήθους, ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη εἰσαγωγή τοῦ νεκροῦ μέσα στὸν λάκκο. Στὴ βάση τοῦ ἀνοίγματος ὑπάρχουν δύο ἐπιμήκεις ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, στρωμένες ἢ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη καὶ ἡ ἀνώτερη, συμπληρωμένη στὴν ἄκρῃ μὲ μία ποτάμια, σχηματίζει τὸ κατώφλι. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου βρῖσκεται χαμηλότερα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ σκέτο χῶμα, χωρὶς ἰδιαίτερη ἐπίστρωση. Τὴν εἴσοδο φράσσει σχιστολιθικὴ πλάκα, ὑψηλότερη τοῦ συνήθους (0.80×0.37×0.08 μ.), ποὺ πατάει ἐπάνω στὸ κατώφλι καὶ ἐξέχει 0.30 μ. ἀπὸ τὸ κρύσταλλο μὲ καμπύλη πλευρά, ἴσως λίγο περισσότερο ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ πλάτος της (0.37 μ.) εἶναι ἀρκετὰ μικρότερο τοῦ ἀνοίγματος καὶ τὸ κλείσιμό του συμπληρώνεται πρὸς Βορρᾶν μὲ λίγες ἀσύνδετες πέτρες καὶ χῶμα.

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὁστά ἄρχισαν νὰ φαίνονται ἀπὸ βάθος 0.20 μ. Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ σκαρίφημα καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἡμερολογίου, ὅλα σχεδὸν τὰ κρανία, ἐλλiptὴ καὶ φθααρμένα, βρέθηκαν στὰ ὑψηλότερα στρώματα, τὰ τέσσερα περὶ τὸ μέσον καὶ δύο πρὸς Νότον. Ἀκέραιος σκελετὸς δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, κεῖται τμῆμα σκελετοῦ, ποὺ σώζει τὸ κρανίον, τὰ χέρια, τὰ πλευρὰ καὶ τὴ λεκάνη, χωρὶς πόδια. Τὸ κεφάλι βλέπει δυτικὰ, καὶ παρὰ τὴν καλὴ του διατήρηση, ἡ κάτω σιαγόνα εἶναι ἀνεστραμμένη. Μοναδικὸ κτέρισμα μέσα ἀπὸ τὸν λάκκο εἶναι μία λεπίδα ὀψιανοῦ (26,1), ποὺ ἴσως βρέθηκε κοντὰ στὸν σκελετό. Ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα δὲν ἀναφέρονται.

Σύνολο κρανίων ὀκτώ.

Εὔρημα

26,1 (Δ309) Ἀπλή λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 25).
Μεσαῖο τμῆμα ἀπλῆς λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης τομῆς.
Μῆκ. 0.014 μ., πλάτ. 0.007 μ., πάχ. 0.002 μ.

ΤΑΦΟΣ 27

Παιδικός, λακκοειδής, χωρίς πρόθυρο, ανασκάφηκε πλήρως τὸ 1973.

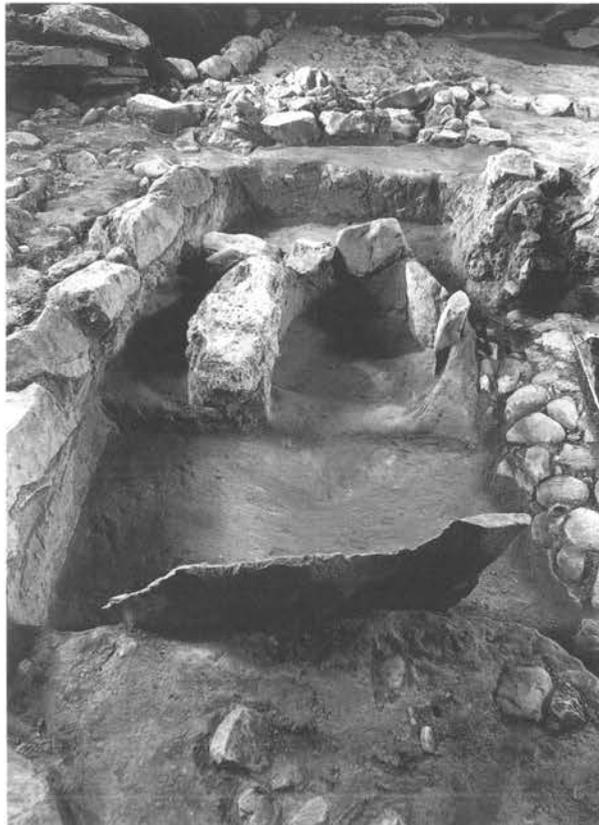
Ὁ λάκκος ἔχει ἀνοιγῆ μέσα στὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 26 (εἰκ. 174, 175). Κατὰ τὴν ἀνασκαφή ἀφαιρέθηκε ὅλη ἡ ἐπίχωση γύρω του καὶ σήμερα τὰ τοιχώματά του προβάλλουν ἐξωτερικὰ ἀπογυμνωμένα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ μία λεπτὴ καὶ σχετικὰ ἐπίπεδη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.85x0.68 μ., στὸ ἓνα ἄκρο 0.73 μ.), ποὺ πατοῦσε μόλις στὰ ὄρια τῶν λίθων.

Εἶναι πεταλόσχημος, μικρῶν διαστάσεων (0.90 μ. Ἀ.-Δ. x 0.70 μ. Β.-Ν. καὶ μέγ. βάθ. 0.45 μ.). Ἡ βόρεια καὶ ἡ ἀνατολικὴ καμπύλη πλευρὰ του σώζονται ἀκέραιες μὲ παρειᾶς λαξευμένες στὸ χῶμα καὶ λίθινη ἐπένδυση στὸ ἀνώτερο τμήμα. Ἡ βόρεια εἰδικότερα καλύπτεται σὲ ὅλο τὸ μῆκος της ἀπὸ μία μεγάλη πέτρα (μῆκ. 0.85 μ.). Ἀπὸ τὴ νότια παρειὰ σώζονται μόνον δύο πέτρες στημένες ὀρθιες στὸ δάπεδο. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα της καθὼς καὶ ἡ εὐθύγραμμη δυτικὴ ἔχουν φθαρεῖ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ διακρίνονται μόνον ἀπὸ τὴ χάραξη τῆς θέσης τους στὸν πυθμένα (εἰκ. 179).

Ὁ λάκκος ἦταν γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χῶματα. Στὸ δάπεδό του ὑπῆρχαν δύο παιδικὰ κρανία καὶ μερικὰ ὀστά. Τὸ ἓνα βρέθηκε, ὡς φαίνεται, ἀρκετὰ θρυμματισμένο, ἐνῶ τὸ ἄλλο, μετὰ ἀπὸ ἐξέταση, διαπιστώθηκε ὅτι ἀνῆκε σὲ παιδί περίπου δύο ἐτῶν.

Νεκροὶ δύο.

179. Ὁ λάκκος τοῦ παιδικοῦ τάφου 27, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρὸς, ἀνασηκωμένη ἢ καλυπτήρια πλάκα του.

ΤΑΦΟΣ 28

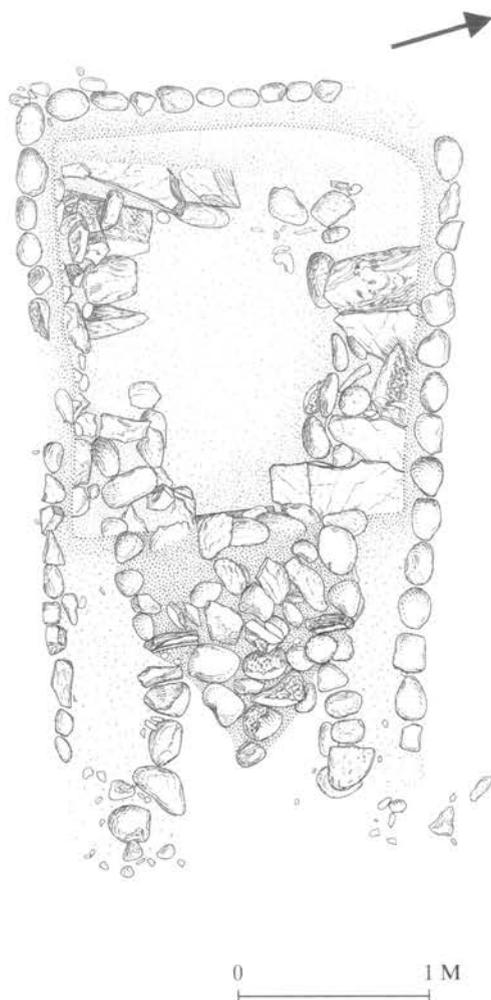
Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνοίχθηκε καὶ ἀνασκάφηκε τὸ 1973 μέχρι τοῦ χείλους τοῦ λάκκου. Τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 180, 181).

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος (διαστ. βόρ. 3.22 μ., δυτ. σωζ. 1.75 μ., νότ. 3.55 μ.), κατεσκευασμένος ἀπὸ ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρά, εἶναι ἐπιμήκης ὀρθογώνιος καὶ καταλήγει ἀνατολικά σὲ δύο ἄκρα σχήματος Π (τὸ βορειότερο πλάτ. 0.50, τὸ νοτιότερο 0.65 μ. περίπου) ποὺ στρέφουν καὶ τὰ δύο πρὸς τὰ μέσα σὲ μῆκος 0.80 μ. Τὰ δύο ἄκρα τονίζουν τὴν εἴσοδο καὶ ἀφήνουν στὸ μέσον ἄνοιγμα (πλάτ. 0.75 μ.).

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβόλου καὶ σὲ ἀπόσταση 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὶς πλευρές του, σχηματίσθηκε τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου (ὑψ. 0.20 μ.). Τὸ περίγραμμά του κτίσθη-

180. Ὁ τάφος 28, ἀπὸ ἀνατολικά.

181. Κάτοψη του τάφου 28.

κε με πέτρες ποτάμιες κυρίως, αλλά και με λίγες τραχιές, που όπως σημειώθηκε στο ημερολόγιο, ήταν μεγαλύτερες των λίθων του περιβόλου. Ανατολικά ενώνεται με τον λιθοσωρό (πλάτ. 1.25-1.30 μ.) και με σχήμα περίπου τριγωνικό (μήκ. 1.35 μ.) φθάνει σχεδόν μέχρι του άκρου του περιβόλου. Μέσα στις πέτρες του σωρού και στο τέρμα ακριβώς των άκρων σχήματος Π του περιβόλου, ύψώνονται κατακόρυφες, 0.26-0.28 μ. επάνω από την κορυφή του σωρού, δύο παχιές (μέγ. πάχ. 0.08 μ.) σχιστολιθικές πλάκες, ή βόρεια με όξεία κορυφή και ή άλλη θεωρητικά οριζόντια (εικ. 182).

Σε βάθος 0.70 μ. περίπου από το υπέργειο τμήμα βρέθηκε ο λάκκος, σκεπασμένος με τρεις-τέσσερις πλάκες, δύο σχιστολιθικές, μία έως δύο άσβεστολιθικές και άλλες μικρές στα κενά.

Κατά την ανασκαφή ή επίχωση επάνω από τον λάκκο αφαιρέθηκε πέτρα από το χεῖλος του, μέχρι τα όρια του περιβόλου. Στην τομή του στρώματος αυτού παρατηρείται ότι νότια κάτω από τις πέτρες του περιβόλου, περί το μέσον του ύψους της έπι-

182. Ὁ μερικῶς ἀνεσκαμμένος τάφος 28, ἀπὸ δυτικά.

χώσεως, ὑπάρχουν μικρὲς καὶ μέτριες πέτρες στὴ σειρά, ποὺ διαγράφουν στὸ μέσον ἔντονο βύθισμα (εἰκ. 182)⁴⁹.

Ὁ λάκκος εἶναι ὀρθογώνιος μὲ κτιστὴ ἐπένδυση (διαστ. στὸν ἀνώτατο δόμο βόρ. 1.28 μ., νότ. 1.48 μ., δυτ. 0.85 μ., ἀνατ. 0.70 μ.). Γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος μεγάλοι πλακωτοὶ καὶ τραχεῖς ἀσβεστόλιθοι, στρωμένοι ὀριζόντια ἢ μὲ μικρὴ κλίση πρὸς τὸ ἔσωτερο, σχηματίζουν τὴν ἀνώτατη στρώση. Ἀνατολικά ἀνασκάφηκε λίγο βαθύτερα καὶ ἀποκαλύφθηκαν οἱ παρεῖς. Ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.40 μ.) κλείνεται μὲ μία ἰδίου πλάτους σχιστολιθικὴ πλάκα ποὺ ἀπολήγει σὲ καμπύλη κορυφή. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα τῆς ἀνατολικῆς παρεῖας (πλάτ. 0.20 μ.) εἶναι κτισμένο μὲ πλακωτὲς πέτρες σὲ ὀριζόντιες στρώσεις, ἐνῶ στὸ ἄλλο πρὸς Νότον (πλάτ. 0.10 μ.) οἱ πέτρες εἶναι μικρὲς, ποτάμιες καὶ μὲ λιγότερη τάξη. Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν πλακῶν, ἡ ἀνασκαφὴ διακόπηκε σὲ βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὅταν παρουσιάσθηκαν τὰ πρῶτα ὀστά καὶ ἓνα κρανίον, ἀκόμα σήμερα ὄρατὸ στὴ ΒΔ. γωνία.

49. Ἴσως προέρχονται ἀπὸ παλαιὸ περιβόλο σὲ χαμηλότερη στάθμη δαπέδου.

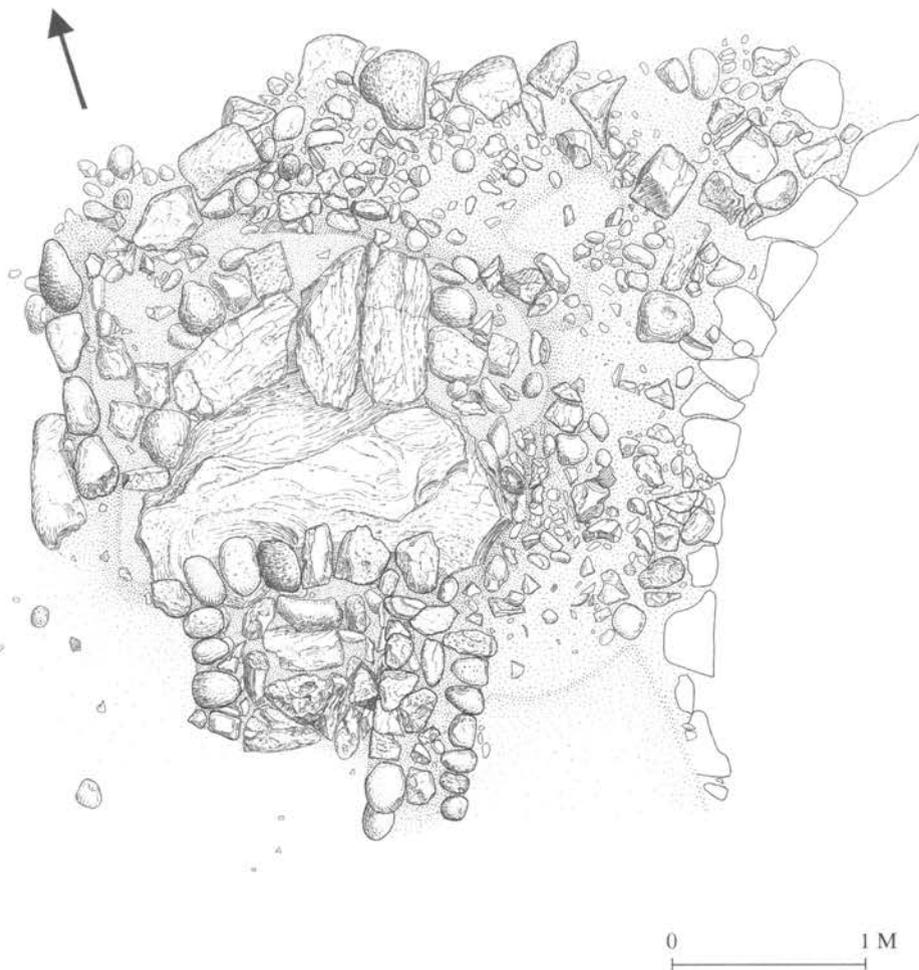
ΤΑΦΟΣ 29

Άποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἕως τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ τὶς καλυπτή-
ριες πλάκες του (εἰκ. 183, 184).

Τάφος μὲ πολλὲς κατασκευαστικὲς ἰδιοτυπίες σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα
στὸ νεκροταφεῖο τυπικὴ μορφή. Ἡ περιοχὴ τοῦ τάφου, ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ ὀρθογωνίου
περιβόλου, ὀρίζεται στὰ δυτικὰ μὲ τέσσερις ποτάμιες πέτρες σὲ εὐθεία σειρὰ, πὺ
ἔξέχουν, αὐτὲς μόνον, κατὰ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ἡ συνέχεια σχηματίζεται
μὲ πολὺ μεγάλες τραχιὲς πέτρες, πὺ διαγράφουν μεγάλη καμπύλη βόρεια, συνορεύουν

183. Ὁ τάφος 29 σκεπασμένος μὲ πλάκες καὶ πέτρες, ἀπὸ νότια.

184. Κάτοψη τοῦ τάφου 29.

μέ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 10 καὶ τελικὰ συμπλέκονται ἢ χάνονται στὸν γειτονικὸ περίβολο τῶν τάφων 26 καὶ 27. Ὡς ὄριο τῆς περιοχῆς τοῦ τάφου μπορεῖ ἐπίσης νὰ θεωρηθεῖ ἄλλη μία σειρὰ μικρῶν ποτάμιων λίθων (συνολικοῦ μῆγ. 1.00 μ.), τοποθετημένων ἀνατολικά καὶ παράλληλα μέ τὴν κατασκευὴ ποὺ εἰκάζεται ὅτι καλύπτει τὸ πρόθυρο.

Τὸ πρόθυρο αὐτό, προσανατολισμένο ἀπὸ Ν. πρὸς Β., περιβάλλεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ σειρὲς λίθων σὲ ὀρθογώνιο σχηματισμό. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δηλαδὴ ἀνατολικά καὶ δυτικά, τὶς παρειές του ἐπενδύουν κροκάλες καὶ τραχιές πέτρες μαζί, κτισμένες σὲ δύο τουλάχιστον ὄρατὲς στρώσεις. Τὸ τελείωμά του στὸν Βορρᾶ ἐπιστέφουν μεγάλες ἐπιμήκεις πέτρες, μέ τὴ στενὴ πλευρὰ τους στὴν ὄψη, τοποθετημένες τακτικὰ ἐπάνω στὴν παρακείμενη καλυπτῆρια πλάκα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐσωτερικοῦ περικλειστοῦ χώρου τοῦ προθύρου εἶναι γεμισμένη μέ μεγάλες τραχιές πέτρες (εἰκ. 185).

185. Ἡ κάλυψη τοῦ τάφου 29 ἀπὸ ΝΑ. Δεξιά, τὸ πρόθυρο.

Ἡ κάλυψη τοῦ λάκκου βρίσκεται λίγα ἑκατοστὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ἀπαρτίζεται στὸ νότιο τμῆμα του, πίσω ἀπὸ τὸ πρόθυρο, ἀπὸ μία τεράστια ἀσβεστολιθική πλάκα (μέγιστων ὀρατῶν διαστ. 1.90x0.95 μ.), πὺν πατάει ἀνατολικά καὶ δυτικά. Τὸ βόρειο τμῆμα καλύπτουν δύο μικρὲς παράπλευρες πλάκες, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴ μεγάλη καὶ στερεωμένες κατὰ τὸ ἓνα ἄκρο τους ἐπάνω της, καθὼς καὶ μία ἀκόμα μικρὴ, παράλληλη πρὸς τὴ μεγάλη. Τὰ κενὰ γύρω τους συμπληρώνουν μερικὲς ἄλλες πέτρες.

Ὁλόκληρος ὁ χώρος μεταξὺ τοῦ λίθινου περιβόλου καὶ τῆς καλύψεως τοῦ λάκκου εἶναι γεμάτος χαλίγια, σὲ παχὺ στρώμα. Ἐπιφανειακὰ τὰ χαλίγια δὲν σχηματίζουν ὀμαλὸ λιθόστρωτο ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀνώμαλο στρώμα, ριγμένα ὀριζόντια, ὄρθια ἢ με κλίση λοξή, πὺν σημαίνει ὅτι καὶ τὸ ὑπόστρωμά τους δὲν ἦταν ὀμαλὸ καὶ σταθερό. Ἡ θέση τους αὐτὴ καὶ τὸ πάχος τοῦ στρώματος ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ χαλίγια ἦταν ριγμένα μέσα σὲ λάσπες, πὺν συγκεντρώνονταν στὴν περιοχὴ περιστασιακὰ ἢ σὲ τακτικὰ διαστήματα.

ΤΑΦΟΣ 30

Ἀνασκάφηκε στοῦ ὑπέργειο τμήμα του ἔως τις καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 187, 188).

Ὁ ὀρθογώνιος περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρά κροκάλες, μετρίου μεγέθους, στρωμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (διαστ. πλευρῶν: βόρ. 3.96 μ., δυτ. 2.32 μ., νότ. 4.00 μ.). Ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ, παρὰ τὴν ἄμεση γεινίαση βάσης στύλου τοῦ στεγάστρου, σώζεται ἀλώβητο τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα (μῆκ. 0.70 μ.), ποὺ στὴ συνέχεια στρέφει μὲ ὀρθή γωνία πρὸς τὰ πίσω καὶ σχηματίζει εὐθεία κεραία (μῆκ. 1.04 μ.). Ἡ ἀντίστοιχη νότια κεραία ἔχει χαθεῖ.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο τοῦ τάφου εἶναι θεωρητικῶς ὀρθογώνιο, μὲ μικρὸ ἡμικύκλιο προσκολλημένο ἀνατολικά, καὶ διαιρεῖται οὐσιαστικὰ σὲ δύο μέρη. Οἱ μακρὲς πλευρὲς εἶναι κτισμένες μὲ κροκάλες σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις βόρεια (ὑψ. 0.35-0.40 μ.) καὶ δύο στρώσεις νότια (ὑψ. 0.25 μ.). Σὲ σημεῖο τῆς διαδρομῆς δημιουργεῖται κάποια στένωση καὶ ἀσήμαντες ἀνωμαλίες: στὴ βόρεια πλευρὰ ἡ ἀνώτατη στρώση κλίνει ἔντονα πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, δηλαδὴ ἀπὸ Β. πρὸς Ν., καὶ ἐπάνω στὴ νότια ἔχει προσθεθεῖ μία μεγάλη τραχιὰ πέτρα. Οἱ μακρὲς πλευρὲς συνεχίζουν χωρὶς διακοπὴ μέσα στοῦ ἀνατολικὸ τμήμα καὶ καταλήγουν σὲ δύο ὀρθιες ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, ποὺ σχηματίζουν τις στῆλες (εἰκ. 186). Ἡ μία, βόρεια, μὲ σχετικὰ ἐπίπεδες τις ὄρατὲς πλευρὲς, τελείωνε ἐπάνω πελεκημένη κωνικὴ, σὲ ὑψος 0.65 μ. ἀπὸ τὴ βάση της. Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο ἡ νότια εἶναι πολὺ χαμηλότερη καὶ τὸ τελείωμά της εἶναι κομμένο λοξὰ μὲ κο-

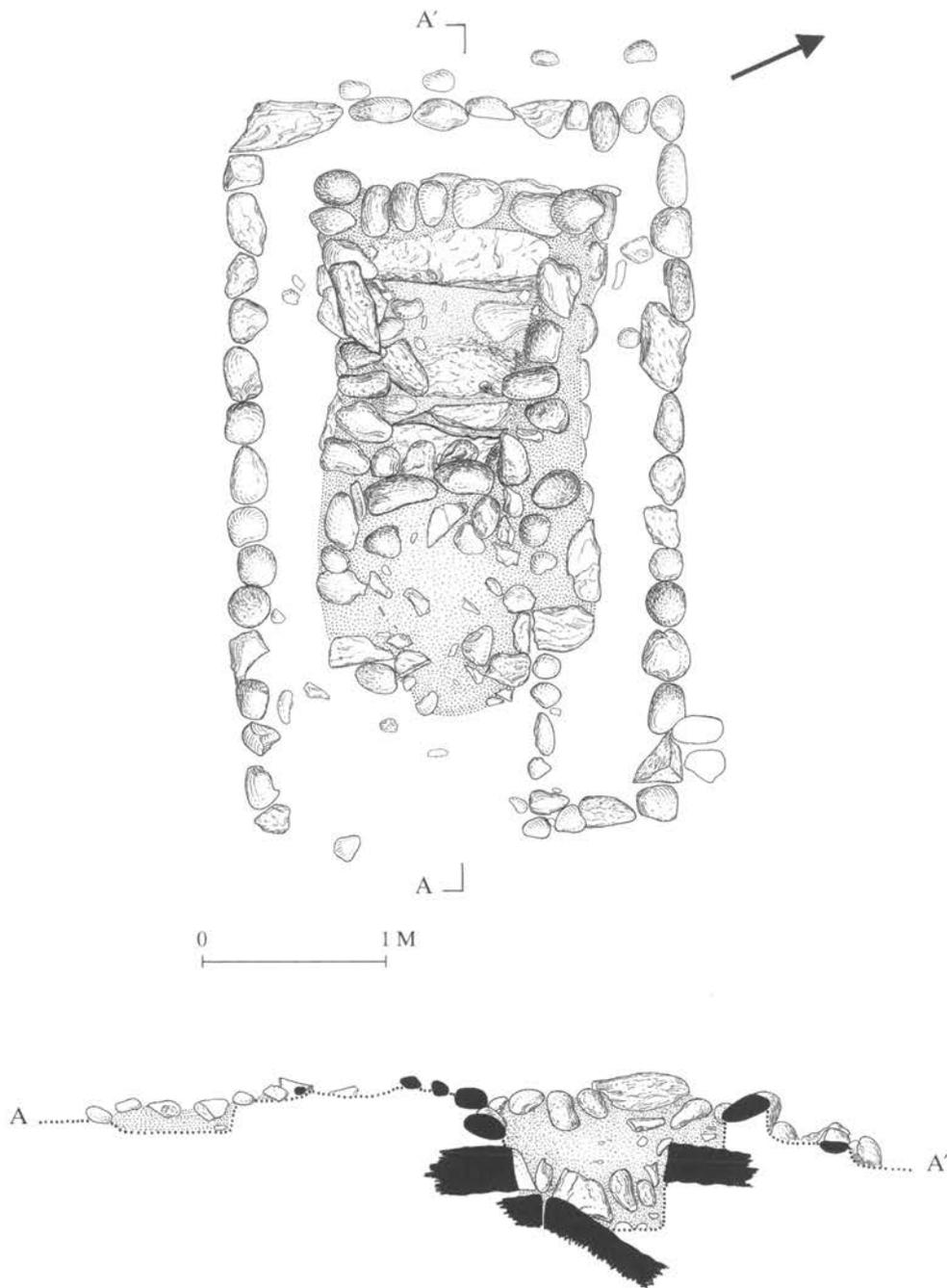
186. Τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 30, ἀπὸ δυτικὰ. Πίσω, οἱ δύο ὀρθιες στῆλες.

187. Ὁ τάφος 30, ἀπὸ ἀνατολικά.

ρυφή πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ περιβόλου, 0,33 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ὁλόκληρο τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο εἶναι γεμισμένο μὲ ἄτακτα ριγμένες πέτρες καὶ μόνον τὸ τελείωμά του διαγράφεται ἡμικυκλικὸ μὲ τακτικὰ στημένες κροκάλες.

Ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο σώζεται μόνον τὸ περίβλημα. Τὸ γέμισμά του ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ παρουσιάσθηκε ἡ κάλυψη τοῦ λάκκου. Στὰ δυτικά του, 0,25 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ λίθινου περιβλήματος, βρέθηκε στὴ θέση της, στὴ στάθμη περίπου τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, μία παχιά ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, πού γεφυρώνει τὸ κενό (ὄρατὲς διαστ. μῆκ. 0,90 μ., πλάτ. 0,35 μ. καὶ πάχ. 0,25-0,10 μ.). Ἡ μεσαία ἔχει σπάσει κατὰ τὸ πλάτος της, πλησιέστερα πρὸς τὴ νότια πλευρὰ, καὶ τὰ ἄκρα της, ὅπως καὶ μερικὲς ἀκόμα πέτρες, βυθίσθηκαν πρὸς τὸν λάκκο (εἰκ. 186, 187, 188). Μεταξὺ αὐτῶν ἴσως διακρίνεται μία κροκάλα πού ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴ μεγάλη

188. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 30.

τραχιά στήν κορυφή τοῦ νότιου πλαισίου. Στή συνέχεια ἄλλη μία καλυπτήρια (πάχ. 0.22 μ.) σώζεται ὀριζόντια στή θέση της κάτω ἀπό τόν λιθοσωρό πρὸς Ἄ. καὶ πιθανὸν νὰ σχηματίζει συγχρόνως ἀνώφλι εἰσόδου.

Τέλος, στὰ δυτικά, ἔξω ἀπὸ τὸν περιβόλο καὶ σὲ χαμηλότερη στάθμη, ὑπάρχουν τέσσερις πέτρες τοποθετημένες ἀραιὰ στή σειρά καὶ λοξὰ πρὸς τὸν περιβόλο, μὲ ἄγνωστο προορισμό (εἰκ. 187, 188).

ΤΑΦΟΣ 31

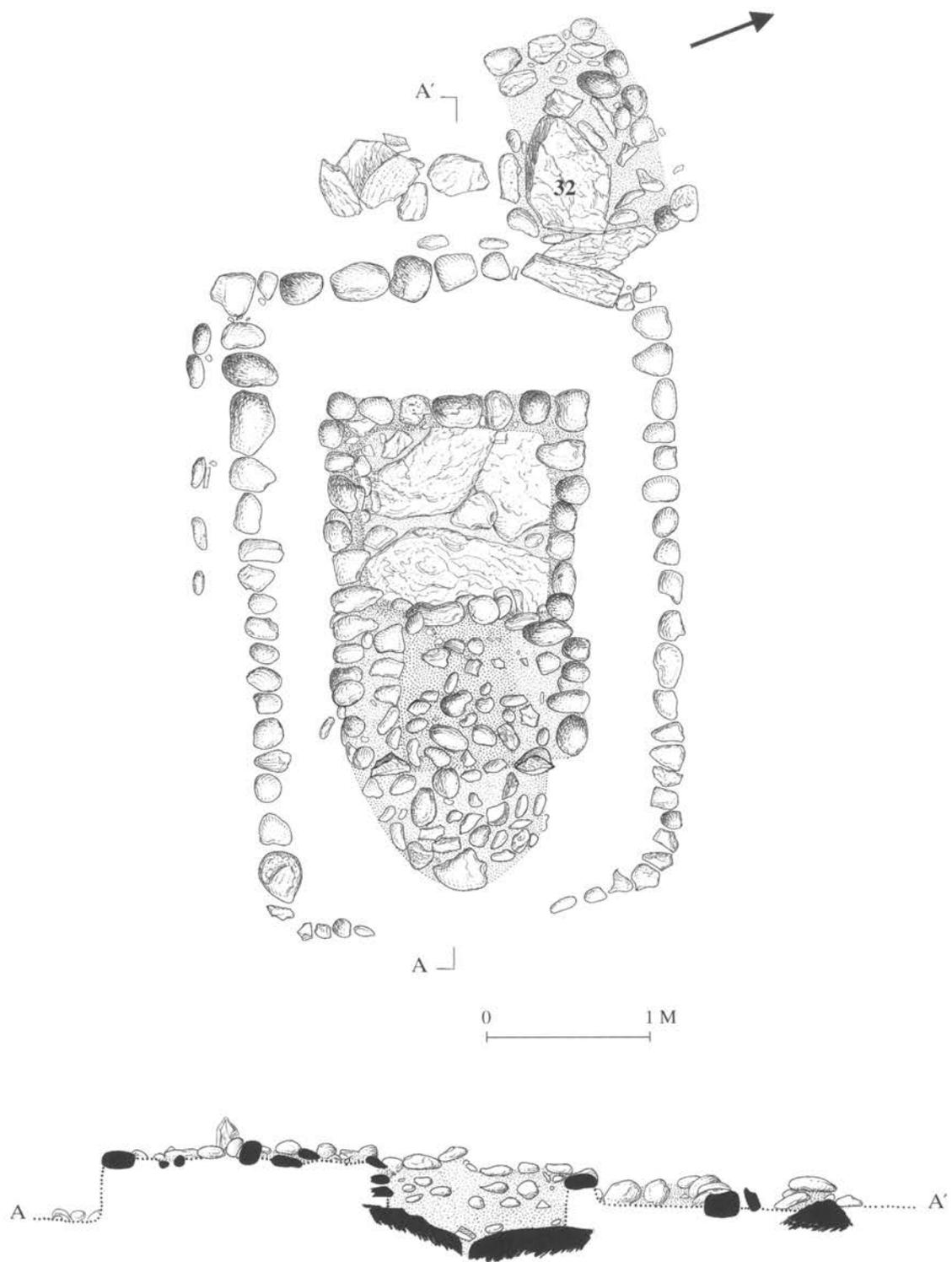
Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε ἐπιφανειακά καὶ ἀποκαλύφθηκε μόνον κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του τὸ 1972 (εἰκ. 189-190).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος, σχηματισμένος ἀπὸ μικρὲς καὶ μεγάλες κροκάλες στὴ σειρὰ, μερικὲς μὲ τὴ στενὴ πλευρὰ στὴν ὄψη. Μικρὲς εἶναι στὴν ἀνατολική, στὴ βόρεια καὶ σὲ τμήμα τῆς νότιας πλευρᾶς. Μεγάλες εἶναι στὸ ὑπόλοιπο τῆς νότιας καὶ στὸ ὄρατὸ τμήμα τῆς δυτικῆς. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τέρμα τῆς ἴδιας πλευρᾶς παραμένει καλυμμένο ἀπὸ χώματα καὶ ἐπάνω τους ἔχει στρωθεῖ μία ἐπιμήκης πλάκα (0.60x0.20 μ.), πού πιθανῶς νὰ σχετίζεται μὲ τὴν παρακείμενη κατασκευή, χαρακτηρισμένη ὡς τάφος 32.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου εἶναι περίπου ὀρθογώνιο μὲ μακρὲς πλευρὲς ἐλαφρὰ συγκλίνουσες πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ ἐκεῖ συμπληρώνεται μὲ μία ἡμικυκλικὴ προσθήκη. Στὰ δυτικὰ ἐξέχει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο κατὰ 0.23 μ., καὶ βαθματῶ ἀνυψώνεται ὁμαλά, μέχρι 0.42 μ. στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο. Τὸ περίγραμμα τοῦ ὀρθογωνίου εἶναι κτισμένο μὲ πέτρες, πού διακρίνονται βόρεια σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις, ἐνῶ νότια καὶ δυτικὰ φαίνεται μόνον ἡ ἀνώτατη. Περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους του λίγες πέτρες στὴ σειρὰ διαχωρίζουν τὸ ὑπερνωμένο ἐπίπεδο σὲ δύο τμήματα, δυτικὸ καὶ ἀνατολικό. Ἀπὸ τὸ δυτικὸ (1.60x1.40 μ.) διατηρεῖται μόνον τὸ περίγραμμα καὶ ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὅλη ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση.

189. Ὁ τάφος 31, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, δεξιὰ, διακρίνεται ἡ καλυπτῆρια τοῦ τάφου 32.

190. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 31 και κάτοψη του πιθανού τάφου 32.

Στό ανατολικό τμήμα, ή νότια πλευρά συνδέεται με χάραξη όμαλή και συνεχή με την καμπυλόγραμμη προσθήκη, ενώ βόρεια, στό τέρμα του καμπύλου τμήματος, σχηματίζεται μικρή έγκοπή. Στό σημείο αυτό, και σε άλλο αντίστοιχο απέναντί του, υπάρχει από μία άσβεστολιθική πέτρα (πλάτ. 0.24 μ.), στημένη όρθια με πρόσωπο προς Ά., πού εξέχει, 0.16 μ. ή βόρεια και 0.22 μ. ή νότια, από τό υπέργειο επίπεδο. Όλη ή κατασκευή τερματίζει ή αρχίζει ανατολικά, με μία μεγάλη κροκάλα, καμπύλη και αυτή, τοποθετημένη στην κορυφή της ήμικυκλικής προσθήκης.

Η άσκαφη επιφάνεια του ανατολικού υπέργειου τμήματος καλύπτεται από πολλές, μικρές και μεγάλες, άτακτα ριγμένες πέτρες. Μέσα σ' αυτές ξεχωρίζουν μερικές, τοποθετημένες σε εϋθεία σειρά, παράλληλες προς τό νότιο περιγράμμα, και σταματούν εμπρός από την εξέχουσα όρθια πέτρα.

Μετά την αφαίρεση της επιχώσεως μέσα από τό πλαίσιο του δυτικού τμήματος παρουσιάσθηκε ή κάλυψη του λάκκου. Όπως φαίνεται, άποτελείται από τρεις όγκώδεις πέτρες, άνωμάλου επιφανείας πού βρίσκονται σε βάθος 0.55 μ. μέχρι 0.30 μ. από την κορυφή του πλαισίου. Ίδιαίτερα όγκώδης και άνώμαλη φαίνεται ή πλάκα πού καλύπτει όλο τό ανατολικό ήμισυ του λάκκου, ενώ στό δυτικό υπάρχουν δύο μικρότερες με πέτρες στα ένδιάμεσα κενά. Ό τρόπος στηρίξεως αυτών των πλακών επάνω από τον κενό λάκκο δέν είναι προφανής. Η νότια πατάει στη δυτική παρειά του λάκκου και στη γειτονική της πλάκα προς Βορράν, ενώ ή βόρεια φαίνεται να πατάει μόνον στις αντίστοιχες δύο παρείες του λάκκου.

Άπό την περιορισμένη άνασκαφή του τάφου άναφέρεται ότι βρέθηκαν τρεις λεπίδες όψιανού.

Εύρηματα

31,1 (Δ308α) Λεπίδα όψιανού (πίν. 26).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας τραπεζιόσημης, με δύο τυχαίες έγκοπές στη μία πλευρά, δίδεδη φτέρνα, σαφώς διακρινόμενος και άπολεπισμένος βολβός.

Μήκ. 0.038 μ., πλάτ. 0.007 μ., πάχ. 0.0015 μ.

31,2 (Δ308β) Λεπίδα όψιανού (πίν. 26).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας, τριγωνικής τομής με δίδεδη φτέρνα, σαφώς διακρινόμενος και άπολεπισμένος βολβός.

Μήκ. 0.032 μ., πλάτ. 0.013-0.01 μ., πάχ. 0.003 μ.

31,3 (Δ308) Λεπίδα από αρχικό στάδιο καταργασίας πυρήνα όψιανού (πίν. 26).

Φέρει ύψηλη άνώμαλη νεύρωση, άπολεπίσεις κυρίως στη δεξιά πλευρά και εϋθύ τμηματικό retouch στην άριστερή.

Μήκ. 0.047 μ., πλάτ. 0.016 μ., πάχ. 0.006 μ.

ΤΑΦΟΣ 32

Ἐξωτερικά τοῦ τάφου 31, περί τή ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου του, λίγες πλάκες καί ἀρκετές πέτρες δίνουν τήν ἐντύπωση ἰδιαίτερης κατασκευῆς, πού σχετίζεται ἄμεσα μέ τόν παρακαίμενο τάφο (εἰκ. 190, 191).

Κύριο στοιχείο ἀποτελεῖ μία πολυγωνική ἕως ρομβοειδῆς πλάκα (μέγ. διαστ. ἀπό Ἀ.-Δ. 0.78 μ. καί ὄρατοῦ πάχ. 0.15 μ.). Ἡ ΒΑ. γωνία της ἐφάπτεται σχεδόν σέ μία ἐπιμήκη σαθρή πέτρα, ἡ ὁποία μέ τή σειρά της ἐφάπτεται στήν πλευρά ἐπιμήκους πέτρας τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 31.

Τή μεγάλη ἐπίπεδη πλάκα περιβάλλουν, σέ μία ἢ δύο σειρές, κροκάλες ἀκουμπισμένες στό ἀρχαῖο δάπεδο. Ὅλος ὁ σχηματισμός καλύπτει ἕκταση μήκους 1.35 μ. καί πιθανόν νά συνδέεται μέ τέσσερις-πέντε μεγάλες πέτρες ριγμένες στό δάπεδο, ἐξωτερικά τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 31 καί σέ ἀπόσταση 0.20-0.40 μ. ἀπό αὐτόν.

Τά βασικά στοιχεῖα τοῦ σχηματισμοῦ, ἡ πλάκα, ὁ λίθινος «περίβολος» καί ἡ ἄμεση σχέση μέ τόν τάφο 31 δίνουν τήν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιά παιδικό τάφο.

191. Κατασκευή στά ΒΔ. τοῦ τάφου 31: ὁ πιθανός τάφος 32, ἀπό ἀνατολικά.

ΤΑΦΟΣ 33

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του τὸ 1973 καὶ ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1999⁵⁰.

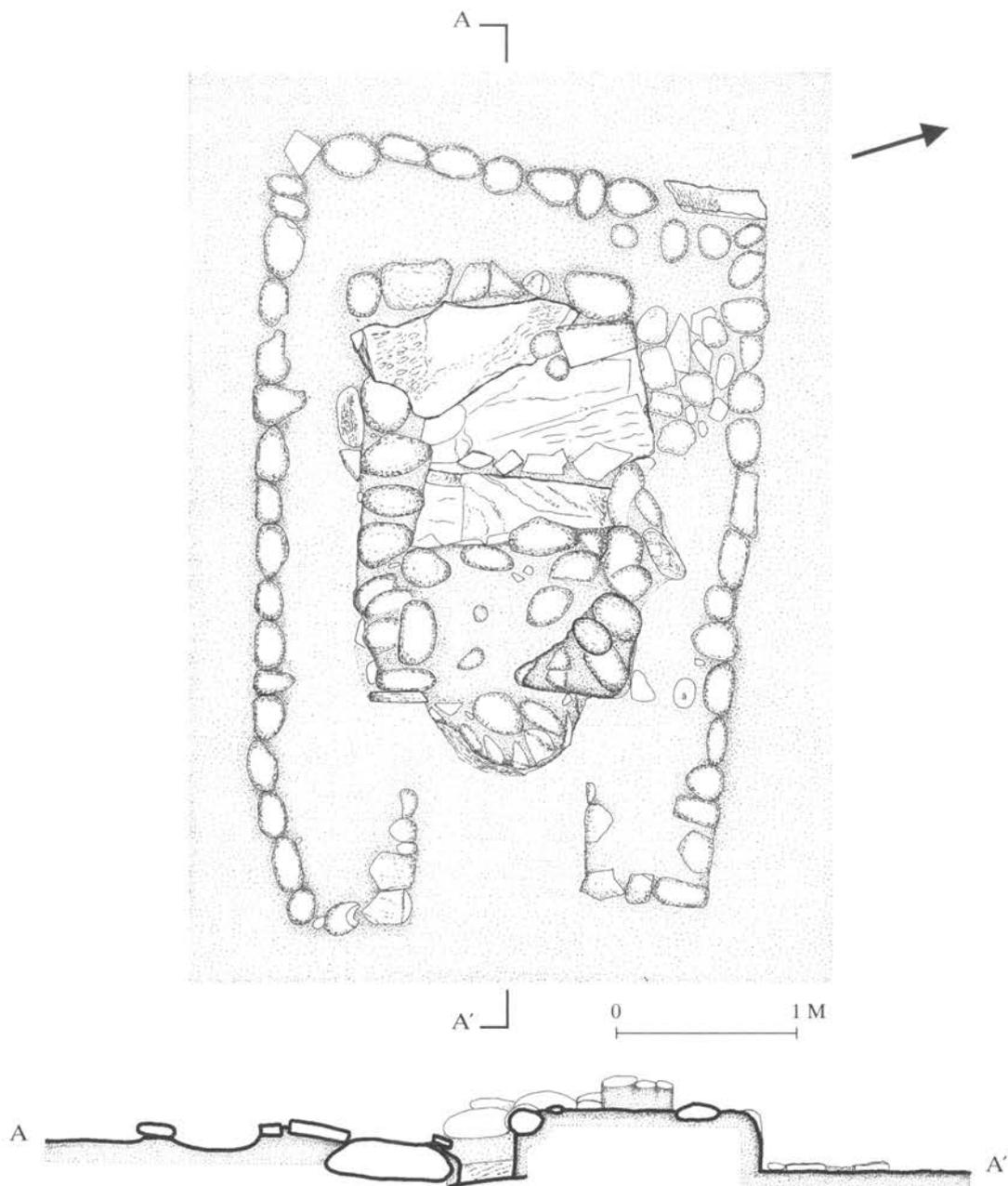
Ὁ τάφος κατασκευάσθηκε μέσα σὲ ἄριστα διατηρημένο ὀρθογώνιο περίβολο (διαστ. βόρ. 4.00 μ., δυτ. 2.60 μ., νότ. 4.60 μ. καὶ συνολικὸ μῆκ. ἀνατ. πλευρᾶς 2.35 μ.), (εἰκ. 192-193). Οἱ πέτρες, ὅλες ποτάμιες, μετρίου μεγέθους καὶ μικρές, σώζονται στὴ θέση τους. Εἶναι στρωμένες κατὰ τὸ μῆκος τους, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῶ κατὰ διαστήματα ὑπάρχει μία τοποθετημένη ἐγκάρσια, χωρὶς, ὅπως φαίνεται, ἰδιαίτερο λόγο. Μέσα ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία εἶναι μερικὲς τραχιές καὶ στὸ ἄκρο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, μία μεγαλύτερη. Ἀνατολικά ὑπάρχουν δύο συμμετρικὰ σχηματισμένα τμήματα (μῆκ. 0.70 μ. τὸ κάθε ἓνα), πού στρέφουν πρὸς τὴν εἴσοδο σὲ μῆκος 0.80 μ. καὶ διαγράφουν ἄκρα σὲ σχῆμα Π, ἀφήνοντας μεταξύ τους ἄνοιγμα 0.90-0.95 μ.

Σὲ ἀπόσταση 0.40 μ. ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῶν λίθων τοῦ περιβόλου, σχηματίζεται ὀρθογώνιο λίθινο περίβλημα, ἀπὸ μέτριες ἢ μεγάλες ποτάμιες (ὑψ. 0.35 μ.), στὸ ὁποῖο ἀνατολικά προσκολλᾶται ἡμικύκλιο (διαμ. 0.80 μ.). Οἱ πέτρες τοῦ ὀρθογωνίου, τοποθετημένες σὲ μία στρώση, πατοῦν στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Μόνον

192. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 33, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ἀνατολικά.

50. Πετράκος 1999, 25-27. Παντελίδου Γκόφα 1999, 35-38.

193. Κάτοψη και τομή Α-Α' του υπέργειου όρατου τμήματος του τάφου 33.

στά νότια υπάρχει δεύτερη στρώση, με μεγάλες πέτρες (μήκ. 0.30 μ. περίπου) μεταξύ τους ασύνδετες, στρωμένες ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορά τοῦ περιβόλου. Ἀπὸ τὴ σειρά αὐτὴ μία πέτρα εἶχε λίγο κρεμάσει πρὸς τὸ ἐσωτερικό, ἐνῶ τρεῖς-τέσσερις ἄλλες στὴ ΒΑ. γωνία εἶναι σαφῶς μετακινημένες. Ὅπως φαίνεται, οἱ πέτρες αὐτές, καθὼς καὶ οἱ σκόρπιες τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ περιβόλου, εἶναι ξηλωμένες ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ δεύτερη στρώση τῆς βόρειας πλευρᾶς (εἰκ. 193).

Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου, κατὰ τὴν παλαιὰ ἀνασκαφή, εἶχε ἀφαιρεθεῖ ἢ ἐπίχωση καὶ εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ οἱ πλάκες. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα ἔπάνω ἀπὸ τὸ πρό-

θυρο εἶχε μείνει ἀνέπαφο ὡς συμπαγὲς ἐπίπεδο μὲ κτιστὲς πλευρὲς νότια καὶ βόρεια ποὺ ἔχουν διαστάσεις τοιχαρίου καὶ ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη πρὸς Ἄ. Τὸ νότιο τοιχάριο τερματίζει σὲ ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.32 μ. καὶ ὄρατοῦ ἐξωτερικὰ ὕψους 0.36 μ.), μὲ τελείωμα λοξὸ ποὺ σχηματίζει πρὸς τὴν εἴσοδο γωνιώδη κορυφή. Ἀντίστοιχη πλάκα βόρεια δὲν ὑπάρχει καὶ μᾶλλον ἔχει ἀπὸ παλαιὰ καταστραφεῖ (εἰκ. 192).

Τὸ ἐσωτερικὸ μεταξὺ τῶν κτιστῶν πλευρῶν τοῦ προθύρου ἦταν γεμισμένο μὲ πέτρες καὶ χῶμα, ποὺ ἔφθαναν μέχρι 0.10-0.15 μ. χαμηλότερα καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Μάλιστα, μία ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ γεμίσματος ἦταν κομμένη στὴ μέση, κατὰ τὸ μῆκος της, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἓνα καμπύλο ἄκρο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἔχει σχῆμα σφηνοειδὲς καὶ φαίνεται πολὺ πιθανὸν νὰ ἀποτελοῦσε βαρὺ σκαπτικὸ ἐργαλεῖο (εἰκ. 195). Στὸ βάθος αὐτὸ μέσα στὸ πρόθυρο βρέθηκαν τοποθετημένα ἀκτινωτὰ ἢ παράπλευρα μερικὰ μακρὰ ὄστα καὶ δύο σπασμένα κρανία. Τὸ ἓνα ἦταν στὴ ΒΔ. γωνία καὶ τὸ ἄλλο περὶ τὸ κέντρον, ἐπάνω στὰ ὄστα, μέσα σὲ ἐλαφρὸ βύθισμα καὶ ἀνάμεσα σὲ δύο πέτρες (εἰκ. 194, 196).

Βαθύτερα, κάτω ἀπὸ λεπτὸ στρώμα χῶματος, ἀποκαλύφθηκε κατὰ χώραν ταφή, ἀπὸ τὴν ὁποία διατηρεῖται ἡ κάτω σιαγόνα, ὅλη ἡ σπονδυλικὴ στήλη καθὼς καὶ τὰ ὄστα τῶν ποδιῶν λίγο μετακινημένα ἢ κυλισμένα (εἰκ. 197). Ὁ σκελετὸς εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ ἐπικλινῆ ἐπιφάνεια, σὲ βάθος 0.40-0.55 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ὑψηλότερα, ἀνατολικά, εἶναι τὸ κεφάλι, ἐνῶ τὰ πόδια κυλοῦν πρὸς τὴν ἀνοιχτὴ εἴσοδο καὶ τὸ ἓνα τὴ διαπερνᾷ καὶ καταλήγει μέσα στὸν λάκκο. Ἡ εἴσοδος ἦταν τελείως ἀνοιχτή, χωρὶς ὄρθια πλάκα ἢ πέτρες. Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ τερματίσθηκε ἡ ἔρευνα τοῦ προθύρου, καὶ ὁ σκελετὸς παρέμεινε στὴ θέση του, ἐπάνω στὸ χῶμα, σὲ ὕψ. 0.20 μ. περίπου ἀπὸ τὸ κατώφλι ἢ σὲ 0.45 μ. ἀπὸ τὸν πυθμὲνα τοῦ λάκκου.

Ὁ χῶρος τοῦ προθύρου εἶναι περίπου ὀρθογώνιος. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ ἀρχίζει κομμένη λοξά, ὡς κεκλιμένο ἐπίπεδο, καὶ ὕστερα μεταβάλλεται σὲ κατακόρυφη, ὅμοια μὲ τὶς μακρὲς πλευρὲς του. Τὰ τοιχώματά τους (μῆκ. 0.80 μ.) εἶναι ἐπενδυμένα μὲ κροκάλες καὶ τραχιῆς πέτρες, ποὺ προεκτείνονται ὑψηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, μεταβάλλονται σὲ τοιχάρια καὶ σχηματίζουν τὶς πλευρὲς τοῦ ὑπέργειου συμπαγοῦς ἐπιπέδου (εἰκ. 198).

194. Ὄστα, σπασμένα κρανία καὶ δύο πέτρες θαμμένα στὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 33, ἀπὸ ἀνατολικά.

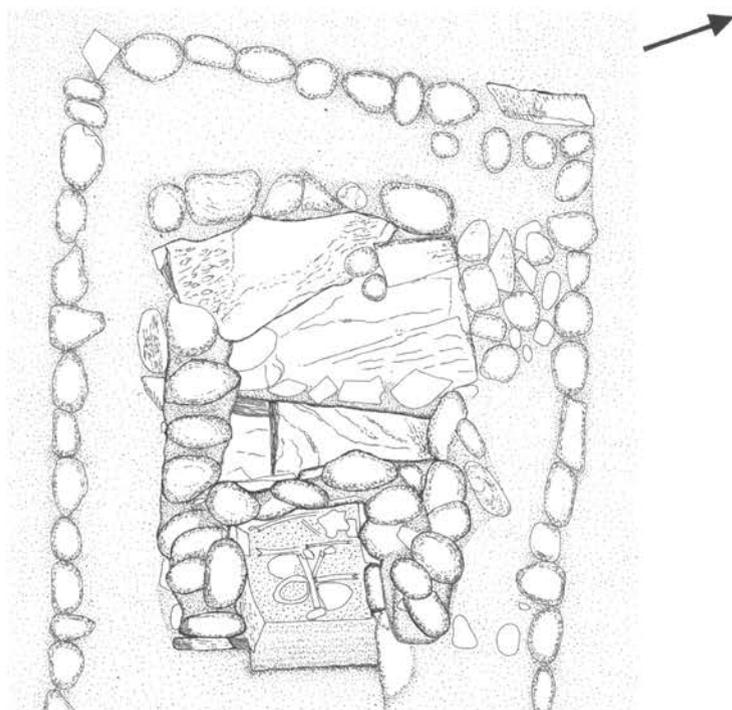
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι τετράγωνος μὲ ὅλες τὶς πλευρὲς μεταξύ τους ἴσες (διαστ. βόρ. 1.12 μ., δυτ. 1.10 μ., νότ. 1.12 μ. καὶ ἀνατ. 1.15 μ.), κτισμένες σὲ πέντε στρώσεις μὲ τραχιῆς πέτρες, συνολικοῦ ὕψους 0.82 μ. (εἰκ. 204). Μερικὲς εἶναι πολὺ μακρὲς καὶ ἡ μεγαλύτερη ὄλων (διαστ. 1.02x0.16 μ.) σχηματίζει μόνη τῆς τῆ δεύτερη στρώση τῆς νότιας παρειάς (εἰκ. 199). Τὸ κτίσιμο εἶναι ἀδρό καὶ τραχὺ ἀλλὰ στερεό, μὲ τοιχώματα δυτικὰ καὶ ἀνατολικὰ συγκλίνοντα πρὸς τὸν πυθμένα.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἀρχίζει χαμηλὰ μὲ μία στρώση ἀπὸ τρεῖς ἀνόμοιες πέτρες. Στὴ δεύτερη οἱ πέτρες ἀφήνουν στὴ μέση ἄνοιγμα (πλάτ. 0.20 μ.), πολὺ μικρὸ γιὰ νὰ θεωρηθεῖ λειτουργικὸ. Οὐσιαστικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου σχηματίζεται ὑψηλότερα, πλαίσιο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ πέτρες σὲ δύο ἀκόμα στρώσεις, πὺ φθάνουν μέχρι τοῦ χείλους τοῦ λάκκου. Τὸ ἄνοιγμα αὐτὸ (πλάτ. 0.34 μ. κάτω μέχρι 0.47 μ. ἄνω) εἶχε συνολικὸ ὕψος 0.42 μ. καὶ ἂν συνυπολογισθεῖ τὸ κενὸ τοῦ δευτέρου δόμου φθάνει σὲ 0.48 μ. (εἰκ. 198). Ἀκόμα σημειώνεται ὅτι ἡ ΝΑ. παρειά ἔχει πλάτος 0.20 μ. καὶ τὸ διπλάσιο περίπου, 0.35-0.40 μ., ἡ ΒΑ. Ἐπάνω τῆς κολλημένη στέκει στὴ γωνία μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα πὺ πατάει σὲ χῶμα, 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο (εἰκ. 200). Ἐνα μικρὸ κρανίον σφηνωμένο ψηλά, δίπλα στὴν ἀνώτερη πέτρα τοῦ ΝΑ. τμήματος παραμένει στὴ θέση του, ὅπως καὶ ὁ σκελετὸς τοῦ προθύρου.

Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου καλύπτεται ἀπὸ διάφορες κροκάλες (εἰκ. 201) πὺ συνεχίζουν κάτω ἀπὸ τὶς κτιστὲς παρειῆς καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπιφάνεια παλαιᾶς κοίτης ποταμοῦ. Ἀπὸ μικρὴ παραβίαση τῆς δυτικῆς παρειάς διαπιστώθηκε ὅτι τὶς κροκάλες κάλυπτε πυκνὸ χαλίκι καὶ ἔπάνω σ' αὐτὸ ὑπῆρχε λεπτὸ στρώμα ἄμμου.

195. Πέτρα ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ προθύρου σὲ σχῆμα σκαπτικοῦ ἐργαλείου.

0 1 M

196. Κάτοψη τοῦ ὑπέργειου ὄρατοῦ τμήματος τοῦ τάφου 33 μὲ προθύρο μερικῶς ἀνεσκαμμένο.

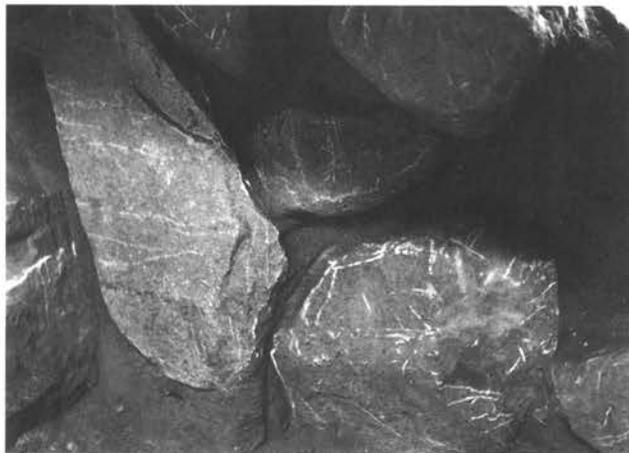
197. Ταφή στο πρόθυρο τοῦ τάφου 33, ἀπὸ νότια.

198. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 33 με ἀνεσοκαμμένο πρόθυρο, ἀπὸ ἀνατολικά.

199. Ἡ κτιστὴ κάλυψη τῆς νότιας παρευῆς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33.

200. Ἡ ὄψη τῆς ΒΑ. παρευῆς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερά, στὴ γωνία, ὄρθια ἀκουμπισμένη πλάκα.

201. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33 σκεπασμένο μὲ κροκάλεις, ἀπὸ δυτικά. Δεξιὰ, ἐπάνω, ὀριζόντια πλάκα καλύπτει δύο ἀγγεῖα.

Μέσα στον λάκκο τὰ περισσότερα κρανία καὶ ὀστά παρουσιάσθηκαν συγκεντρωμένα γύρω στὴ νότια καὶ δυτικὴ πλευρὰ, σὲ βάθος 0.55-0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος (εἰκ. 202). Χαμηλὰ ἦταν τὰ ὀστά, πολλὰ μακρὰ τοποθετημένα μὲ σχετικὴ τάξη, κάποτε κατὰ μικρὲς ὁμάδες παράπλευρα, ὅπως καὶ ἀρκετὰ μικρότερα ἀπὸ ἄλλα μέρη τῶν σκελετῶν. Στὴ ΝΔ. γωνία εἶχαν τοποθετηθεῖ τὰ κρανία, ἓνα ἀκέραιο καὶ τμήματα δύο ἄλλων, ἐνῶ κομμάτια ἀπὸ δύο ἀκόμα σπασμένα ἦταν ἐπάνω στὶς πέτρες τοῦ πυθμένα. Λίγο μακρότερα, ἓνα σχεδὸν ἀκέραιο ἔστεκε στὴ μέση τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάκκου καὶ ἄλλο ἄριστα διατηρημένο στὴ μέση τῆς δυτικῆς. Μὲ αὐτὰ καὶ τὸ μικρὸ σφηνωμένο σὲ ὑψηλὸ σημεῖο τῆς εἰσόδου ὁ ἀριθμὸς τῶν κρανίων τοῦ λάκκου φθάνει τὰ ὀκτώ. Τὰ καλύτερα διατηρημένα, πλὴν τοῦ ἀκεραίου τῆς δυτικῆς παρειᾶς, εἶναι πιεσμένα στοὺς κροτάφους, ἐνῶ τὰ μακρὰ ὀστά φαίνονται φθαρμένα ἢ θρυμματισμένα καὶ εἶναι σχετικὰ λίγα γιὰ νὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ ὀκτὼ σκελετούς.

Τὰ κτερίσματα, διαχωρισμένα ἀπὸ τὰ ὀστά, εἶχαν ἀποτεθεῖ στὴν ἄλλη πλευρὰ, τὴ ΝΑ. (εἰκ. 203). Ἀκριβῶς μέσα στὴ γωνία, στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ κατώφλι καὶ 0.15 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα, βρέθηκε τὸ πιθόσχημο 33,1 καὶ δίπλα του τὸ «κάλυμμα» 33,2 μὲ τὴν κοίλη πλευρὰ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν ἐγκάρια κάτω νὰ πατάει στὸ φθαρμένο στόμιο τοῦ σκύφου 33,5. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἐμπρὸς στὸ κατώφλι ὑπῆρχε μία κροκάλα (μῆκ. 0.13 μ.) καὶ λίγο πιὸ μέσα, στὴν εὐθεία τῆς εἰσόδου, ἦταν πεσμένη ὀριζόντια μία σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.28x0.20x0.02 μ.), χωρὶς ἐμφανὴ προέλευση. Ἡ ἴδια πλάκα εἶχε σκεπάσει μερικῶς τὸν κωνικὸ σκύφο 33,3 καὶ μὲ τὸ ἄκρο τῆς τὸ μικρὸ σφαιρικὸ πιθόσχημο 33,4. Ἄν καὶ ἡ παρουσία πλάκας μέσα σὲ λάκκο εἶναι σπανιότατη (πρβ. Τ.6), τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἠθελημένα τοποθετήθηκε ἐκεῖ γιὰ νὰ καλύψει τὰ δύο ἀγγεῖα. Ἀκόμα, μέσα στὰ χῶματα τῆς ΝΑ. γωνίας εἶχαν διατηρηθεῖ μερικὰ μικρὰ κτερίσματα, δηλαδή ἡ σφαιρικὴ χάνδρα 33,7, οἱ δύο πολυεδρικές ἀπὸ κορναλίνη (33,8) καὶ τὰ σαλγκαράκια (33,9) ποὺ ἔγιναν ἐπίσης χάνδρες. Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῆς ΝΑ. γωνίας, μεμονωμένο βρέθηκε τὸ λίθινο πινάκιο 33,6 κολλημένο ὀρθιο στὸ μέσον τῆς νότιας παρειᾶς.

Ὁ λάκκος εἶχε καλυφθεῖ μὲ τρεῖς πλάκες, δύο ἀσβεστολιθικές καὶ μία σχιστολιθική, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἡ πρώτη, σχιστολιθική (διαστ. 1.30x0.60 μ.) προβάλλει μέχρι τὸ πρόθυρο καὶ λειτουργεῖ ὡς ἀνώφλι (εἰκ. 204). Ἐπάνω τῆς εἶναι κτισμένη ἡ τέταρτη πλευρὰ τοῦ ὑπέργειου πλαισίου, μὲ τρεῖς στρώσεις πέτρες καὶ τὸ σύνολο αὐτὸ σχημάτιζε ἐνιαῖο λίθινο ὑπέρθυρο. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἡ πλάκα τοῦ ἀνωφλίου βρέθηκε σπασμένη ἐγκάρσια μὲ τὰ δύο μέρη τῆς νὰ κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου, ἀλλὰ γενικὰ συγκρατημένη στὴ θέση τῆς.

Τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ λάκκου γεφυρώνει μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα (1.60x0.60 μ.), παχιά στὸ μέσον (0.14 μ.) καὶ λεπτότερη στὰ ἄκρα, σπασμένη καὶ αὐτὴ στὸ ἴδιο σημεῖο μὲ τὴν προηγούμενη, ἀλλὰ χωρὶς κλίση (εἰκ. 206). Τὰ ἄκρα τῆς πατοῦν στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου καὶ στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, περίπου 0.20 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀνώφλι. Συγκεκριμένα, ἡ κάτω ἐπιφάνειά τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο κορυφῆς τοῦ ἀνωφλίου. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο δημιουργούμενο κενὸ σκεπάζουν μερικὲς μικρὲς πλακωτὲς πέτρες. Πίσω τῆς, τὴ ΒΔ. γωνία καλύπτει μικρὴ ὀρθογώνια, σχιστολιθικὴ (διαστ. 0.37x0.26 μ.) καὶ στὸ ἄκρο τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς πατοῦν δύο μικρὲς ποτάμιες.

Τὸ δυτικὸ τμήμα καταλαμβάνεται ἀπὸ μία μεγάλη σφηνοειδῆ (μῆκ. 1.20, πλάτ. 0.57-0.37 μ.) ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, μὲ τὴν ἄνω, ὀρατὴ ἐπιφάνεια σχετικὰ ἐπίπεδη. Ἡ μία πλευρὰ τῆς φέρεται λοξὰ πρὸς τὴν εὐθεία τοῦ λάκκου καὶ ἓνα τμήμα τῆς πατάει

202. Ἡ ΝΔ. πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33 με ὀστά καὶ κρανία, ἀπὸ Βορρῶ.

203. Ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ λάκκου με τρία ἀγγεῖα καί, ἐμπρός, πλάκα ποὺ καλύπτει δύο ἀγγεῖα.

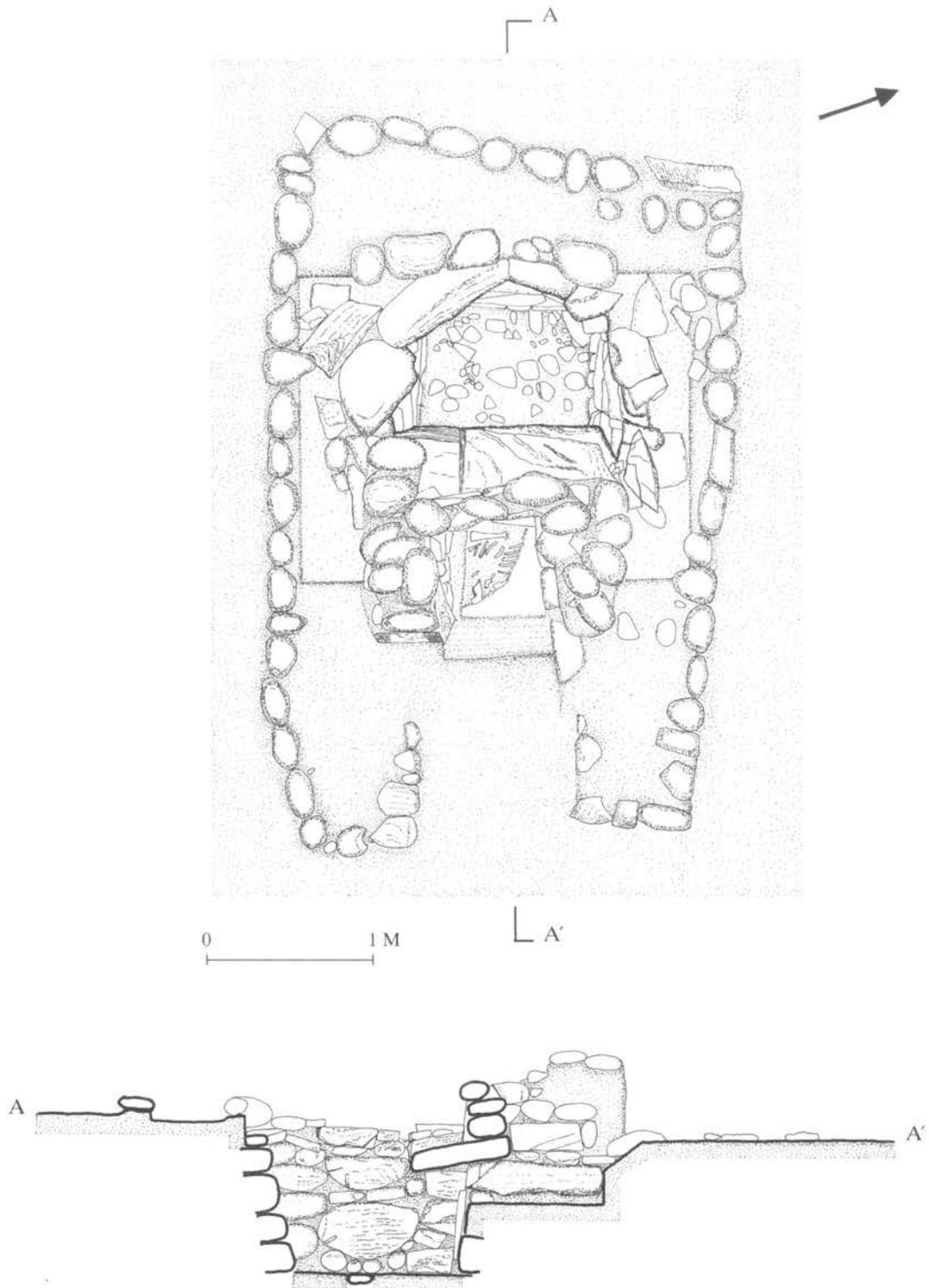
ἐπάνω στὴ μεσαία καλυπτήρια. Ἡ ἀνυψωμένη θέση της προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα, δηλαδή τὴν ἀνώτατη στρώση ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου στὴ ΝΔ. γωνία. Ἡ θέση αὐτὴ γεφυρώνεται λοξὰ ἀπὸ μία μεγάλη πλακωτὴ πέτρα ποὺ φθάνει μέχρι τὴ μέση τῆς δυτικῆς πλευρῶς, ἐνῶ στὴ ΒΔ. εἰσέχουν δύο μικρότερες πλακωτές (εἰκ. 204). Τέλος, πέρα ἀπὸ τὶς καλυπτήριες, τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου περιβάλλουν ἐξωτερικὰ ἄδρες πέτρες σὰν στεφάνη σὲ σχῆμα πετάλου (εἰκ. 207).

Οἱ σπασμένες καλυπτήριες πλάκες καὶ ἡ ταφὴ στὸν χῶρο τοῦ προθύρου ἀποτελοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ τάφου 33, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ ὀρισμένες διαπιστώσεις.

Κατ' ἀρχὰς παρατηρεῖται ὅτι οἱ πλάκες, ὑπὸ τὴν πίεση φορτίου, ἔσπασαν πέρα ἀπὸ τὴ μέση τοῦ τάφου σὲ θέση ποὺ πλησιάζει τὴ στήριξή τους στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κόπηκαν στὸ ἀσθενέστερο σημεῖο τους πιθανότατα σὲ κάποιο ἀρχικὸ ράγισμα. Ἐξ ἄλλου, ἡ τομὴ σημειώθηκε στὴν ἴδια ἀκριβῶς εὐθεία καὶ στὶς δύο, καὶ τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι προῆλθαν ἀπὸ ἓνα μεγαλύτερο ὄγκο ἢ ὅτι ἀποκόπηκαν ἀπὸ κοινὴ θέσση τοῦ λατομείου. Πάντως ἡ φθορὰ καὶ ἡ κάμψη ἐπῆλθαν βαθμιαῖα καὶ ἀφοῦ εἶχαν ἀποτεθεῖ στὸν λάκκο ὀκτῶ νεκροί.

Ὅταν με τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ προθύρου κατὰ τὴν ἑνατη ταφὴ, διαπιστώθηκε τὸ σπᾶσμο τοῦ ἀνωφλίου, ἡ διέλευση καὶ ἡ παραμονὴ ἀτόμου μέσα στὸν λάκκο θεωρήθηκε ἐπικίνδυνη καὶ ὁ νεκρὸς ἐνταφιάσθηκε μέσα στὸ πρόθυρο. Τότε ἐπίσης τοποθετήθηκαν τὰ δύο φθαρμένα κρανία καὶ λίγα ὀστά ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν σκελετό, ἂν καὶ δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν προέλευσή τους (πρβ. σπασμένες καλυπτήριες T.14). Κατὰ μία ὑπόθεση τὰ εὐρήματα αὐτὰ ἀφαιρέθηκαν μαζί με τὰ πρῶτα χῶματα ἐμπρός ἀπὸ τὴν εἴσοδο, καὶ ὅταν ἡ ταφὴ τοῦ νεκροῦ μέσα στὸν λάκκο ματαιώθηκε, τακτοποίησαν ὁμοίως τὰ ὀστά μέσα στὸ πρόθυρο.

Μετὰ τὸ αἶσθημα τοῦ κινδύνου ποὺ προκάλεσε τὸ σπασμένο ἀνώφλι οἱ συγγενεῖς ἐπιχείρησαν, ὡς φαίνεται, νὰ ἐνταφιάσουν τὸν νεκρὸ ἀνοίγοντας τὸν λάκκο ἀπὸ τὴν ὀροφή. Ἡ ἐργασία ἄρχισε με τὴν ἀφαίρεση τοῦ ὑπέργειου τμήματος καὶ τὴν ἀποξήλωση τῆς βόρειας πλευρῶς του, ἀλλὰ ἡ ἐπιχείρηση σύντομα ἐγκαταλείφθηκε καὶ οἱ ξηλωμένες πέτρες παρέμειναν σκόρπιες μέσα στὸν περίβολο (πρβ. T.14, ἴσως ὁμοια περίπτωση).

204. Κάτοψη και τομή Α-Α' του τάφου 33, μετά από την ανασκαφή του.

205. Γενική όψη τοῦ τάφου 33, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ, ἀπὸ ἀνατολικά.

206. Ὅψη τοῦ τάφου 33, ἀπὸ Βορρᾶ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου.

Παρά την βήμα πρὸς βήμα παρακολούθηση καὶ ἀναπαράσταση τῶν ἐπὶ μέρους σταδίων διαδικασίας ταφῆς, πρόβλημα εὐρύτερης σημασίας ἀποτελεῖ ἡ ἀπουσία κατὰ χώραν ταφῆς μέσα στὸν λάκκο καὶ ὁ καθαρισμένος χώρος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Μετὰ τὴν ἀπόθεση τοῦ νεκροῦ στὸ πρόθυρο εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι οὐδεὶς πλέον εἰσῆλθε στὸν λάκκο ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Οὔτε βεβαίως μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ συγκεκριμένο σημεῖο καθαρίσθηκε ἀπὸ τὴν ὄροφή, ἀκόμα καὶ ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ καλυπτήρια εἶχε ἀφαιρεθεῖ καὶ τὸ ὑπέργειο τμήμα κτίσθηκε ἐκ νέου. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ νεκρὸς θὰ εἶχε ταφεῖ μέσα στὸν λάκκο καὶ ὄχι στὸ πρόθυρο.

Ἄρα, ὁ κενὸς χώρος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ τυπικὴ θέση τοῦ τελευταίου ἐνταφιασμοῦ, σημαίνει ὅτι μετὰ τὴ διάλυση τῶν σαρκῶν ἀκολουθοῦσε τακτοποίηση τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοποθέτηση τοῦ κρανίου καὶ τῶν ὀστέων στὸ τέρμα τοῦ λάκκου, στὰ δυτικά, καὶ συγκέντρωση τῶν κτερισμάτων. Τὴν ἴδια κατάσταση παρατηροῦμε καὶ σὲ ἄλλους τάφους (Τ.19 κλπ.), πού εἶναι πάντως λίγοι. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐνταφιασμὸ μοναδικὸ κατάλοιπο φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πέτρα τοῦ ποταμοῦ στὴν εἴσοδο, πού θὰ εἶχε συγκρατήσει πιεσμένα τὰ μέλη τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν τάφο 36. Βεβαίως δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐπαναλαμβανόταν σὲ τακτὸ χρόνο μετὰ ἀπὸ κάθε ἐνταφιασμὸ ἢ ἂν γινόταν κατὰ μεγάλα διαστήματα, ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς χώρος εἶχε μειωθεῖ στὸ ἐλάχιστο. Ἐκεῖνο πού διαπιστώνουμε εἶναι ὅτι ὁ καθαρισμὸς πού παρατηρεῖται στὸν τάφο 33 συνέβη ὅταν ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση εἶχε ἀνυψωθεῖ μέχρι τοῦ κατωφλίου τοῦ λάκκου.

Τέλος, ἡ κάλυψη τῶν δύο ἀγγείων μὲ τὴ μικρὴ σχιστολιθικὴ πλάκα πρέπει νὰ ὀφείλεται σὲ κάποια τελετουργία καὶ νὰ μὴν εἶναι τυχαία. Τοῦτο ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὴν ἀνάστροφη τοποθέτηση τοῦ κωνικοῦ σκύφου, ὅπως ἔχει ἐπανειλημμένα παρατηρηθεῖ καὶ συνδυασθεῖ μὲ θρησκευτικὲς τελετὲς σὲ ἱερά κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Κρανία ἐντὸς τοῦ λάκκου ὀκτώ.

207. Γενικὴ ὄψη τοῦ τάφου 33, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του, ἀπὸ δυτικά.

Εύρηματα

33,1 (K1783) Πιθόσχημο με λαμιό, σχεδόν άκέραιο (πίν. 26).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανέρυθη λεία. Λαμιός κυλινδρικός διευρύνεται προς τὸ στόμιο, χεῖλος καμπύλο καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω, στή ρίζα τοῦ λαμιοῦ ἀλλάκωση, σῶμα διογκωμένο στὸν ὦμο καὶ κωνικό στὸ κάτω τμήμα, βάση ἐπίπεδη.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: στή ζώνη ὦμου καὶ κοιλιᾶς κατὰ διαστήματα, ὀμάδες τεσσάρων κατακόρυφων ἐγχαράξεων.

Ύψ. 0.083 μ., διάμ. στομ. 0.065 μ., διάμ. βάσης 0.046 μ.

33,2 (K1784) «Κάλυμμα», συγκολλημένο, ἑλλιπές (πίν. 26).

Πηλός καθαρός καστανόμαυρος, επιφάνειες ὅμοιες λείες, ἢ ἔξωτερική στιλπνή, ἢ ἐσωτερική θαμπή. Σκεῦος ἐπίπεδο κυκλικό, κάμπτεται στήν περιφέρεια σὲ ἑλαφρὰ καμπύλο τοίχωμα, χεῖλος ἐπίπεδο, διαμπερεῖς ὀπὲς ἀνοιγμένες λοξὰ μέσα στὸ τοίχωμα περὶ τὸ κέντρον τῆς ἐπίπεδης επιφάνειας καὶ ἀπὸ δύο σὲ ἄκρᾳ σημεία διαμετρικὰ ἀντίθετα. (Ἡ μία ἔμεινε ἡμιτελής.)

Διακόσμηση ἐγγάρακτη, διατηρεῖ ἀμυδρὰ ἴχνη λευκοῦ, ἐργασία ἐπιμελημένη: ἑνιαῖο κόσμημα ἀπλώνεται σὲ ὅλη τὴν ἐπίπεδη κυκλικὴ ἐπιφάνεια καὶ ἐπεκτείνεται στὸ καμπύλο τοίχωμα. Τέσσερις ὀμάδες ἀπὸ τρεῖς καμπύλες γραμμὲς συναντῶνται μὲ ὅμοιες ἀντίρροπες καὶ σχηματίζουν στὰ ἄκρα, σάν κεραῖες σταυροῦ, ἔξαπλα ὀμόκεντρα ἡμικύκλια. Στὸ κέντρο ἐγγάρακτη σπείρα.

Ύψ. 0.025 μ., διάμ. χεῖλ. 0.145 μ., μέγ. πᾶχ. τοίχωμ. 0.012 μ.

33,3 (K1785) Κωνικός σκύφος, ἀκέραιος (πίν. 27).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια ἐσωτερικὴ λεία στιλπνή, ἔξωτερικὴ λίγο ἀνώμαλη καὶ μὲ λίγες ρωγμὲς, καστανέρυθη μὲ κηλίδες μελανωπές. Περιγράμμα κωνικό, χεῖλος λίγο ἀνώμαλο μὲ πυκνὲς ἐγκάρσιες ἐγχαράξεις ἐπ' αὐτοῦ.

Ύψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.112 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

33,4 (K1786) Μικκύλο πιθόσχημο με λαμιό, ἀκέραιο (πίν. 27).

Πηλός ἀρκετὰ καθαρὸς κατανέρυθος, επιφάνειες ὅμοιες, ὀμαλές. Λαμιός μὲ ἀμφίκολο περιγράμμα καὶ ὀριζόντια ἐγγάραξη γύρω στή ρίζα του, χεῖλος κάμπτεται πρὸς τὰ ἔξω, σῶμα σφαιρικό λίγο πιεσμένο, βάση ἐλάχιστα κοίλη.

Ύψ. 0.056 μ., διάμ. στομ. 0.057 μ., διάμ. βάσης 0.043 μ.

33,5 (K1787) Σκύφος καμπύλος, σχεδόν ἀκέραιος, φθορὸς στὸ χεῖλος (πίν. 27).

Πηλός καθαρὸς καστανός, επιφάνειες ὀμαλές κηλιδωτὲς καστανέρυθρες μὲχρι μελανές. Περιγράμμα καμπύλο, περὶ τὸ στόμιο κυρτό, χεῖλος λεπυνόμενο, ἕνα κυλινδρικό ἐπίθημα κάτω ἀπ' αὐτό, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.056 μ., διάμ. στομ. 0.105 μ., διάμ. βάσης 0.043 μ.

33,6 (Δ624) Λίθινο πινάκιο, ἀκέραιο (πίν. 27).

Λίθος λευκωπός, επιφάνειες ὀμαλές, διατηροῦν ὀξειδωση, ἢ ἔξωτερικὴ μὲ πολλὰ μελανὰ στίγματα. Σχῆμα ἀκανόνιστα κυκλικό, δισκοειδές, ἢ ἔξωτερικὴ ἐπιφάνεια ὀριζόντια, ἢ ἐσωτερικὴ σχηματίζει ἑλαφρὰ κοιλότητα, περιγράμμα καμπύλο.

Μέγ. διάμ. 0.108 μ., πᾶχ. τοίχωμ. 0.022 μ.

33,7 (Δ662) Χάνδρα σφαιρικὴ (πίν. 27).

Κατασκευὴ ἀπὸ λευκωπὸ ὄστρεο σπονδύλου, στὸ κέντρον διάτρητη, ὀπὴ ἀνοιγμένη ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα.

Διάμ. 0.01 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

33,8 (Δ663) Δύο χάνδρες ὅμοιες, ἢ μία σπασμένη (πίν. 27).

Κορναλίνης καστανόξανθος, σχῆμα πολυεδρικό, καθέτως διάτρητες.

Ύψ. 0.009 μ., πᾶχ. 0.004 μ., διάμ. ὀπῆς 0.002 μ.

33,9 (Δ664) Δύο σαλιγκαράκια ὅμοια, μὲ ὀπὴ στὸ ἄκρο τους (πίν. 27).

Γένος *Cyclope peritea*, χρῶμα λευκωπὸ, ὀπὴ ἀνοιγμένη στὸ ἄκρο μετέτρεψε τὸ κέλυφος σὲ χάνδρα.

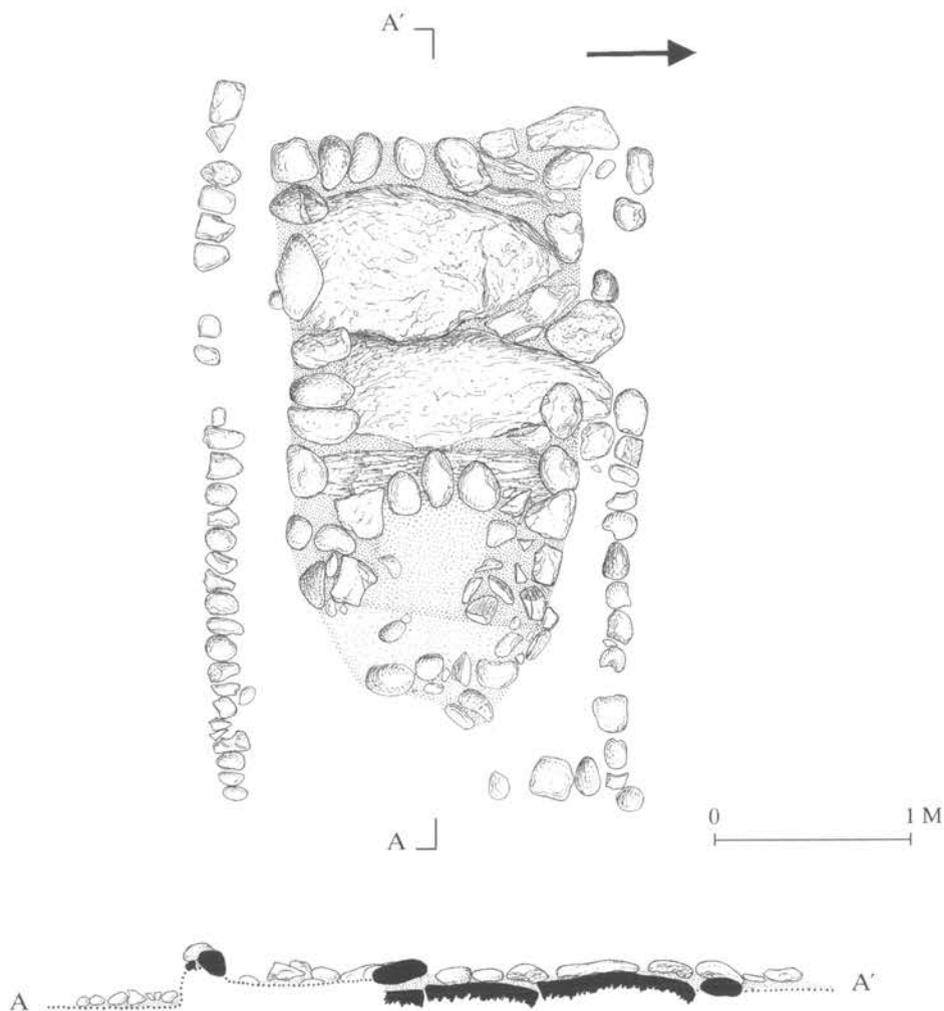
Μέγ. διάστ. 0.015 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 34

Τάφος άσκαφος, άποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἔως τὴ στάθμη τοῦ ἔξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 208, 209).

Οἱ μακρὲς πλευρὲς τοῦ περιβόλου σώζονται σχεδὸν ἀκέραιες (σωζ. μῆκ. βόρ. 3.50 μ., νότ. 3.80 μ.) σχηματισμένες ἀπὸ μικρὲς πέτρες τοῦ ποταμοῦ, καθὼς καὶ ἀπὸ λίγες τραχιές. Ἀνατολικά σώζεται τμῆμα (μῆκ. 0.80 μ.), ποὺ ἐνώνεται σὲ ὀρθὴ γωνία μὲ τὴ βόρεια πλευρὰ, ἐνῶ ἀντίστοιχο τμῆμα πρὸς Νότον δὲν ὑπάρχει. Ὅμοίως ἀπουσιάζει ὅλη ἡ δυτικὴ, ἀλλ' ἡ πλευρὰ αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἔχει ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν κατασκευὴ βάσης ἐκ σκυροδέματος τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου.

Τὸ ὑπέργειο τμῆμα τοῦ τάφου, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρὰ μεγάλες πέτρες, τοποθετημένες ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο, ποὺ συνδέεται ἀνατολικά μὲ καμπύλη. Μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο ὅλη ἡ ἐπίχωση ἔχει ἀφαιρεθεῖ, διατηρεῖται ὁμως πρὸς Ἄν. ἐσωτερικὰ τοῦ καμπύλου περιγράμματος.

208. Κάτοψη καὶ τομὴ A-A' τοῦ τάφου 34.

209. Ὁ τάφος 34, ἀπὸ ἀνατολικά.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου καλύπτεται ἀπὸ δύο μεγάλες ἀσβεστολιθικές πλάκες, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Τὰ κενὰ μεταξύ τῶν δύο καὶ ΒΔ. μέχρι τοῦ περιβόλου, εἶναι γεμισμένα μὲ πέτρες. Ἀνατολικά, κάτω ἀπὸ τις κροκάλες διακρίνεται τρίτη στενὴ καὶ ἐπιμήκης πλάκα, σχιστολιθική, πού πιθανὸν νὰ εἶναι ἀνώφλι. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς ὄρατῆς κατασκευῆς εἶναι ὑψηλότερο τοῦ λοιποῦ καὶ φθάνει σὲ ὕψος 0.35 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου.

ΤΑΦΟΣ 35

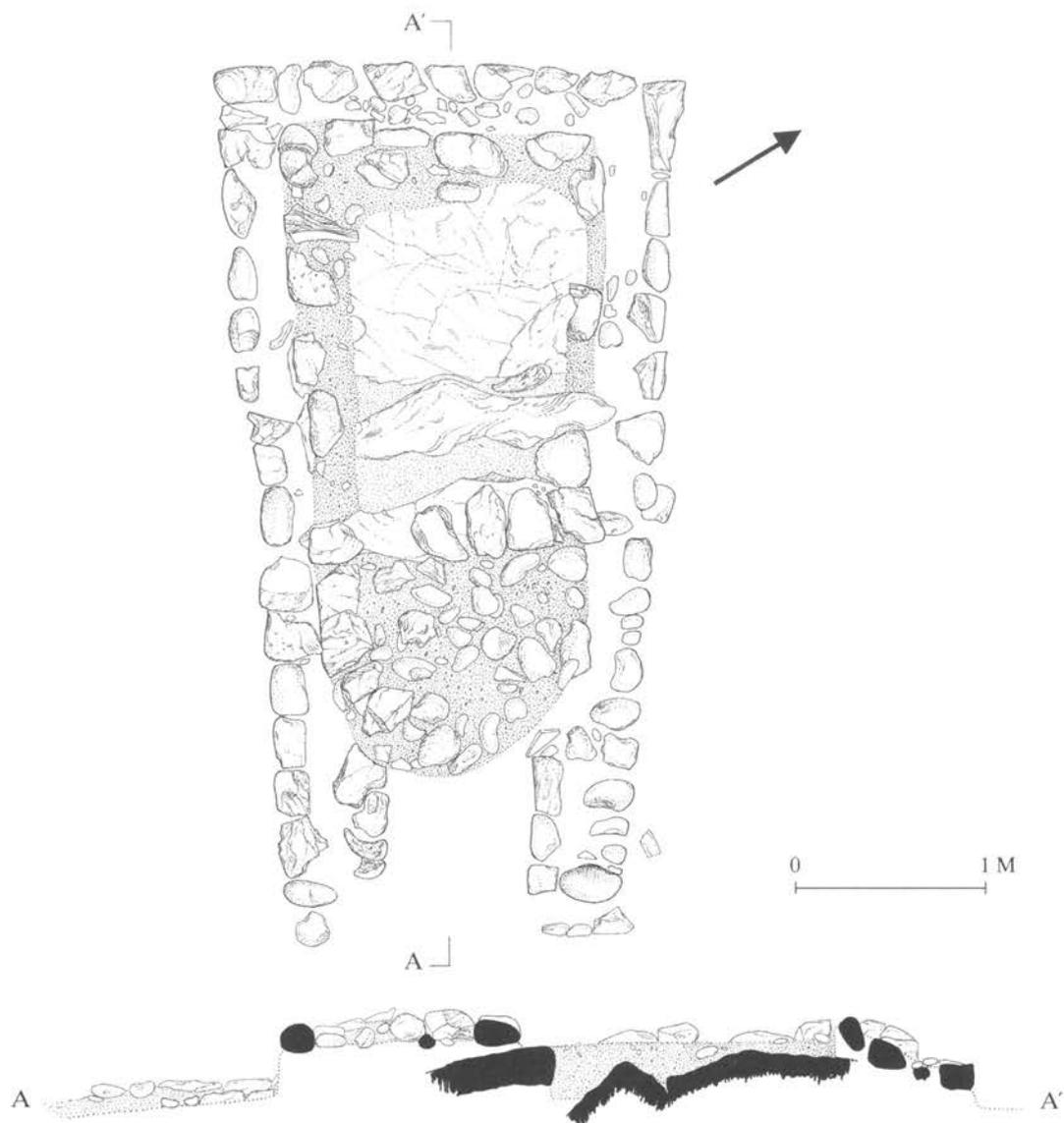
Ἀνασκάφηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του τὸ 1972 (εἰκ. 210-211).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο, πὺν βρίσκεται τουλάχιστον 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν γειτονικό του T.36 καὶ 0.15 μ. ἀπὸ τὸν T.7. Ἔχει σχῆμα τραπεζίου μὲ στενότερη τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ (διαστ. πλευρῶν βόρ. 4.55 μ., δυτ. 2.46 μ., νότ. 4.62 μ.) καὶ ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ μίαν σειρὰ τραχιῆς πέτρας. Τὰ ἀνατολικά ἄκρα τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς στρέφουν πρὸς τὰ πίσω μὲ δύο κεραῖες, ἰδίου ἀρχικοῦ μήκ. 1.10 μ., πὺν λόγω φθορᾶς τῆς νότιας ἔχει μείνει μόνον 0.70 μ. Τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τους εἶναι εὐρὺ (πλάτ. 0.75 μ.).

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἀπέχει μόνον 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὸν περίβολο καὶ αὐτὸ τὸ κενὸ δυτικὰ ἔχει καλυφθεῖ μὲ βότσαλα. Ὀλόκληρη ἢ κατασκευὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιο πλαίσιο δυτικὰ (διαστ. 2.20-2.35×1.70-1.50 μ.) καὶ ἓνα καμπυλόγραμμο (1.15×1.45 μ.) προσκολλημένο ἀνατολικά. Τὸ ὀρθογώνιο (ὑψ. 0.20-0.25 μ.) εἶναι κτισμένο ἄτακτα καὶ κακότεχνα μὲ τραχιῆς πέτρας, σχετικὰ μεγαλύτερες ἀπὸ αὐτὲς τοῦ περιβόλου, σὲ μίαν σειρὰ καὶ δύο στρώσεις, ἀλλὰ βόρεια φαίνεται μόνον μία.

210. Ὁ τάφος 35, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιὰ, τμήμα τοῦ τάφου 36.

211. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 35.

Ἡ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ, γιὰ νὰ ἀποκαλυφθοῦν οἱ καλυπτήριες, καὶ πιθανὸν νὰ περιλάμβανε ἀρκετὰ χαλίκια, ὅπως διακρίνονται τώρα στὶς ἐσωτερικὲς παρειῆς τοῦ πλαισίου. Τὸ ἀνατολικὸ καμπυλόγραμμο σχηματίζει ὀριζόντια ἐπιφάνεια περὶ τὰ 0.35 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο γεμάτη μὲ πέτρες τραχιές, χωρὶς ἰδιαίτερα διακριτικὰ ἢ στήλες, καὶ τερματίζει σὲ εὐθεία σειρὰ μεγάλων λίθων μὲ θέση ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ τάφου.

Τὴν κάλυψη τοῦ λάκκου σχηματίζει δυτικὰ μία τεράστια ἀσβεστολιθική πλάκα (ὄρατῶν διαστ. 1.25×0.95 μ.), μὲ τὸ ἓνα ἄκρο της ΒΔ. στὸ ὕψος τοῦ κτιστοῦ πλαισίου, πὺ βυθίζεται νότια, περὶ τὸ μέσον τοῦ ὀρθογωνίου σὲ βάθος 0.23 μ. ἀπὸ τὴν κορυφή του (εἰκ. 211). Ἡ ἐπόμενη, στενὴ καὶ ἀνώμαλη (διαστ. 1.25×0.35 μ. περίπου) προβάλλει βόρεια πέρα τῆς γραμμῆς τοῦ πλαισίου καὶ κλίνει νότια στὸ ἴδιο βάθος μὲ τὴ μεγάλη. Μεσολαβεῖ ἀκάλυπτο τμήμα (πλάτ. 0.20-0.25 μ.) καὶ τέλος, τρίτη πλάκα (ὄρατοῦ μήκ. 1.25 μ. καὶ πάχ. 0.24 μ.), στρωμένη ὀριζόντια ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου, πιθανὸν νὰ σχηματίζει ἀνώφλι.

ΤΑΦΟΣ 36

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του τὸ 1972 καὶ ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1998⁵¹ (εἰκ. 212).

Ὁ τάφος περικλείεται μέσα σὲ περίπου ὀρθογώνιο περίβολο, πὺν σχηματίζεται ἀπὸ ποτάμιες πέτρες μέσου ἕως μικροῦ μεγέθους (μῆκ. 0.15-0.25 μ.), τοποθετημένες ἐπάνω στὸ ἔδαφος σὲ μία στρώση καὶ μία σειρά. Οἱ τρεῖς συνεχόμενες πλευρὲς σώζονται σχεδὸν ἀκέραιες (σωζ. μῆκ. βόρ. 4.40 μ., δυτ. 3.30 μ., νότ. 4.50 μ.), ἐνῶ τελείως κατεστραμμένη ἀπὸ σύγχρονη ἐπέμβαση εἶναι ἡ ἀνατολική, μαζὶ μὲ τὶς ἀπολήξεις τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀρχικό σχηματισμὸ τῆς ἀνατολικῆς, τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τῶν δύο πλευρικῶν σειρῶν εἶναι 2.50 μ. καὶ δίνει στὸν περίβολο, ἀκριβέστερα, τὸ σχῆμα τραπεζίου (εἰκ. 213).

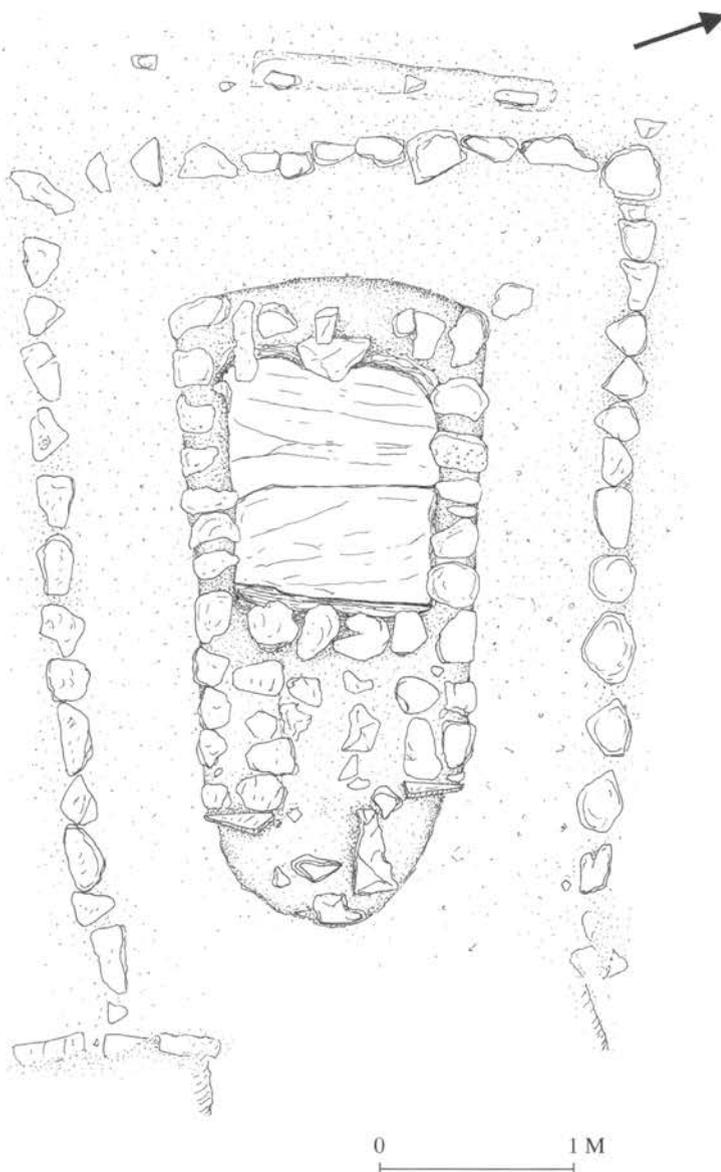
Μέσα στὸν ὀριζόμενο χώρο καὶ σὲ σταθερὴ ἀπόσταση 0.60 μ. ἀπὸ τὸν περίβολο, ὑψώνεται ὀρθογώνιο λίθινο πλαίσιο (γενικοῦ ὕψους 0.40-0.50 μ.), στὸ ὁποῖο ἀνατολικά προσκολλᾶται συμπαγὲς ἡμικύκλιο (διαμ. 1.15 μ.), (εἰκ. 212). Τὸ λίθινο πλαίσιο

212. Ὁ τάφος 36, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ΒΑ.

51. Πετράκος 1998, 20-22. Παντελίδου Γκόφα 1998, 46-50.

σχηματίζεται από μία σειρά πέτρες σε τρεις επάλληλες στρώσεις με συνδετικό ύλικό παχιά λάσπη (είκ. 214). Το σύνολο διακρίνεται κατασκευαστικά σε δυτικό και ανατολικό τμήμα. Τα δύο τμήματα συνδέονται μεταξύ τους χαλαρά και η διάκρισή τους είναι περισσότερο εμφανής στη νότια πλευρά (είκ. 215). Το δυτικό, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια, αντιστοιχεί προς τη θέση και τις διαστάσεις του λάκκου και οι τρεις πλευρές του συνδέονται με τέταρτη, εγγάρσια, επάνω από το άνωφλι. Στην ανώτατη σειρά οι πέτρες είναι τοποθετημένες κατά το πλάτος τους και μερικές από αυτές πατούν λοξά, όπως συμβαίνει στο σύστημα της ιχθυάκανθας (είκ. 216).

213. Κάτοψη του υπέργειου τμήματος του τάφου 36.

214. Λάσπη με αποτύπωμα λίθων, μετά από την αφαίρεση της ανώτατης στρώσης από το κτιστό περιθώριο του τάφου 36.

215. Το ανώτερο τμήμα του τάφου 36 μετά από τη μερική αφαίρεσή του, από νότια. Διακρίνεται η ανεξάρτητη κατασκευή του ανατολικού από το δυτικό τμήμα.

Ἡ ὀλόκληρη ἢ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο εἶχε ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 καὶ εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ, 0.25 μ. χαμηλότερα τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, οἱ καλυπτῆριες πλάκες.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ πλαισίου ἡ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ εἶναι κτισμένες μὲ πέτρες σὲ διπλὴ σειρὰ (μῆκ. 0.60 μ. καὶ 0.75 μ. ἀντίστοιχα) καὶ σχηματίζουν τοίχους (πλάτ. 0.40-0.45 μ.), πὺν καταλήγουν ὁ κάθε ἕνας σὲ μία κατὰ τὸ πλάτος τοῦ τοίχου στημένη λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ ἐξέχουσα τριγωνικὴ κορυφὴ (εἰκ. 215, 217, 218, 220, 221). Στὸ τμήμα αὐτὸ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση ἔχει διατηρηθεῖ καὶ περιλαμβάνει πέ-

216. Τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ νότια. Στὴ μέση πέτρες τοποθετημένες λοξά.

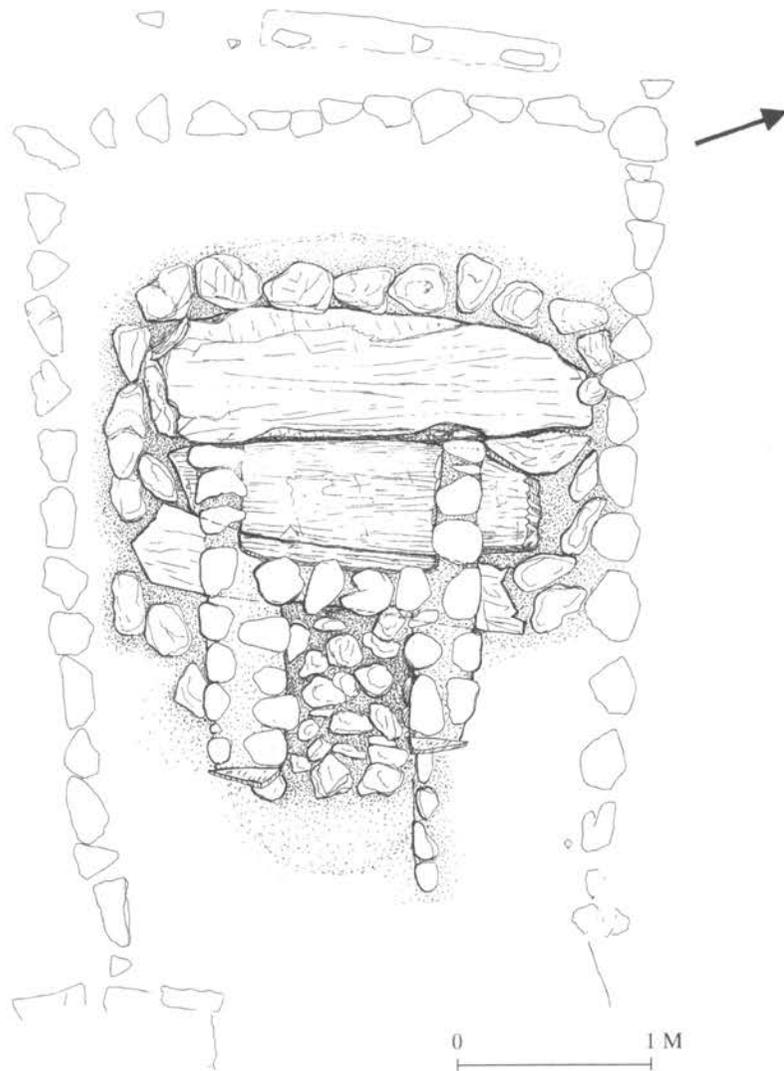
217. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ ΝΑ.

τρεις πυκνές, ασύνδετες, τοποθετημένες σὲ ἐπάλληλες στρώσεις μὲ κλίση ἀπὸ Δ.-Ἀ. Στὴ συνέχεια ἐνοποιεῖται μὲ τὸ συμπαγὲς ἡμικύκλιο, σχηματισμένο καὶ αὐτὸ μὲ χῶμα καὶ πέτρες, μὲ δύο-τρεῖς ὀρθιες πέτρες ποὺ ἐξέχουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια.

Οἱ δύο τοῖχοι τοῦ πλαισίου, ὄρατοὶ ἐξωτερικὰ σὲ ὕψος περὶ τὰ 0.40 μ., συνεχίζουσι μὲ τὸ ἴδιο πλάτος καὶ ἐλαφρὰ σύγκλιση, κάτω ἀπὸ τὴν στάθμη τοῦ δαπέδου, καὶ σχηματίζουν ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων ὀρύγματος, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πρόθυρο. Ὁ βόρειος τοῖχος σχηματίζεται μὲ δέκα στρώσεις, ὁ νότιος μὲ ἐννέα, σὲ συνολικὸ ὕψος 1.10-1.00 μ., καὶ ἡ βάση τους πατάει στὸ στέρεο ἔδαφος (εἰκ. 220-222). Ἡ στενὴ, ἀνατολικὴ ὄψη τους καλύπτεται μέχρι κάτω ἀπὸ τις δύο ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (ὑψ. 1.19 μ. ἢ βόρ. καὶ 1.13 μ. ἢ νότ.). Ἀπὸ τὴν διάσταση αὐτὴ, ὄρατὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ συμπαγὲς ἐπίπεδο ἦταν μόνον τὸ 0.23 μ. σὲ σχῆμα ὀρθογωνίου τριγώνου μὲ κάθετη πλευρὰ καὶ ὀξεία κορυφή πρὸς τὸ πρόθυρο, καὶ λοξὴ πρὸς τὸν περίβολο.

218. Πέτρες στρωμένες στο ανατολικό υπέργειο τμήμα του τάφου 36, μετά από την αφαίρεση του ανώτατου στρώματος.

219. Κάτοψη του τάφου 36, μετά από την αφαίρεση μέρους του υπέργειου κτιστού τμήματος.

Τὸ πρόθυρο (μῆκ. 1.10 μ. καὶ πλάτ. 0.70-0.50 μ.) ἀρχίζει σκαμμένο κατακόρυφα καὶ στὴ συνέχεια, μὲ ἔντονα ἐπικλινές δάπεδο, φθάνει σὲ βάθος 1.00 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιπέδου. Τὸ ὑψηλότερο τμῆμα εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες κατὰ στρώσεις, ἐνῶ χαμηλότερα ἦταν γεμάτο χώματα (εἰκ. 218, 219).

Πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς πέτρες, τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου βρέθηκε κλεισμένο μὲ μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (0.70x0.40 μ.), ποὺ εἶχε καὶ αὐτὴ κορυφὴ λοξή, τριγωνικῆς μορφῆς. Ἐμπρὸς κολλημένη ἐπάνω της ἦταν μία ἄλλη μικρότερη, ἐπίσης σχιστολιθικὴ, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ πρόσφερε καμία ἰδιαίτερη προστασία. Ἡ κορυφὴ τῆς μεγάλης πλάκας, κρυμμένη κάτω ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες, μόλις ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιπέδου, ἐνῶ ἡ βάση της πατοῦσε σὲ χώματα, 0.30 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ προθύρου καὶ 0.07 μ. ἀπὸ τὸ κατώφλι (εἰκ. 220, 223). Τὸ κατώφλι, στρωμένο 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα, σχηματίζεται ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις παράλληλα τοποθετημένες πέτρες.

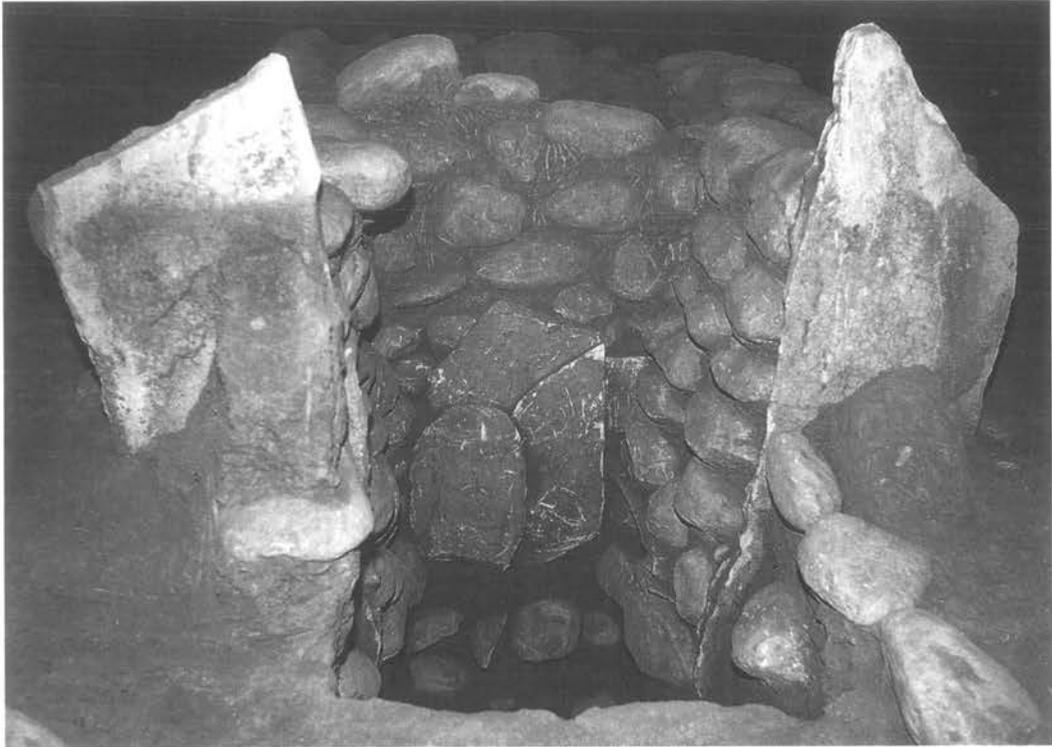
Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ἔχει σχῆμα τραπεζίου (ὑψ. 0.43 μ. καὶ πλάτ. κάτω 0.38 μ., ἄνω 0.42 μ.), (εἰκ. 221). Στὴν κορυφὴ του τὸ παχύτατο (0.20-0.17 μ.) ἀνώφλι εἶναι μία μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα, συνολικοῦ μήκους 2.05 μ., ποὺ προεξέχει πολὺ πέρα τῶν ὀρίων τοῦ λάκκου. Ἐπάνω στὸ ἀνώφλι εἶχαν κτισθεῖ οἱ τέσσερις στρώσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐγκάρσιας πλευρᾶς τοῦ πλαισίου, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ συνέχειά του καὶ συγχρόνως σχηματίζαν μέτωπο στὴ λίθινη ἐπέκταση τοῦ προθύρου.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, τὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ ὑπέργειου, ὄρατοῦ ἐπιπέδου εἶχε κτισθεῖ ἐπάνω σὲ ἐπίχωση (πάχ. 0.23-0.25 μ.), ποὺ μεσολαβοῦσε μεταξὺ ἐπιφανειακοῦ δαπέδου καὶ καλύψεως τοῦ λάκκου (εἰκ. 224, 226). Ἀμέσως μετὰ τὸ ἀνώφλι, τὴν ὀροφὴ τοῦ λάκκου σχηματίζαν δύο ἐπιμήκεις σχιστολιθικὲς πλάκες (μῆκ. 1.95 μ. καὶ 2.65 μ. καὶ πάχ. 0.05-0.08 μ.), στρωμένες ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τοῦ τάφου ποὺ ἐξεῖχαν καὶ αὐτὲς πολὺ πέρα ἀπὸ τὰ ὄριά του. Ἡ μικρότερη ἀνατολική, περίπου ὀρθογώνια, μόλις συναντοῦσε τὴν ἀκμὴ τῆς κάτω ἐπιφάνειας τοῦ ἀνωφλίου. Ἡ βόρεια, στενὴ πλευρὰ της εἶχε περίγραμμα κλιμακωτὸ καὶ εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ ἐγκοπὲς ποὺ ἄφησε τὸ ἐργαλεῖο λαξεύσεως. Οἱ ἐγκοπὲς, κατακόρυφες ὡς πρὸς τὴν ἐπιφάνεια τῆς πλάκας, εἶχαν πλάτος 0.02 μ. ἢ 0.035 μ. καὶ εἰσχωροῦσαν στὸ πάχος της σὲ βάθος 0.018-0.02 μ. (εἰκ. 225). Ἡ δυτικὴ, πολὺ μακρότερη (2.65x0.85 μ.), ἦταν κομμένη μὲ πλατιά κτυπήματα ἡμιελλειπτικὴ καὶ σχηματίζε στὸ τέρμα τοῦ λάκκου καμπύλο περίγραμμα. Τέλος, γύρω ἀπὸ τὶς πλάκες εἶχαν στρωθεῖ σὲ μία συνεχὴ καμπύλη ποτάμιες πέτρες καὶ σχηματίζαν στεφάνι ποὺ ἀρχίζε καὶ τελείωνε στὴ θέση τοῦ ἀνωφλίου (εἰκ. 219, 224).

Ὁ λάκκος (μῆκ. 1.40-1.50x1.10 μ.) ἔφερε κτιστὴ ἐπέκταση τοιχωμάτων ἀπὸ κροκάλες, μέσου ἕως μεγάλου μεγέθους (0.25-0.35 μ.) σὲ ὕψος πέντε στρώσεων (συνολικὸ 0.85 μ.). Στὴν ἀνώτατη ποὺ σχηματίζει τὸ χεῖλος, οἱ πέτρες εἶναι τοποθετημένες μὲ τὴ στενὴ, σχετικὰ εὐθύγραμμη πλευρὰ τους, πρὸς τὸν λάκκο (εἰκ. 229).

Τὰ ὄστα μαζί μὲ κρανία ἀρχισαν νὰ παρουσιάζονται σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, δηλαδὴ στὸ ὕψος τοῦ τρίτου δόμου ἐπεκτάσεως καὶ κατελάμβαναν ὅλο τὸ δυτικὸ τμῆμα (εἰκ. 229). Περὶ τὴ ΝΔ. γωνία ἦταν συγκεντρωμένα τέσσερα κρανία σὲ καλὴ κατάσταση, σχηματίζοντας ὁμάδα μαζί μὲ τὸ ἄγγειο 36,1.

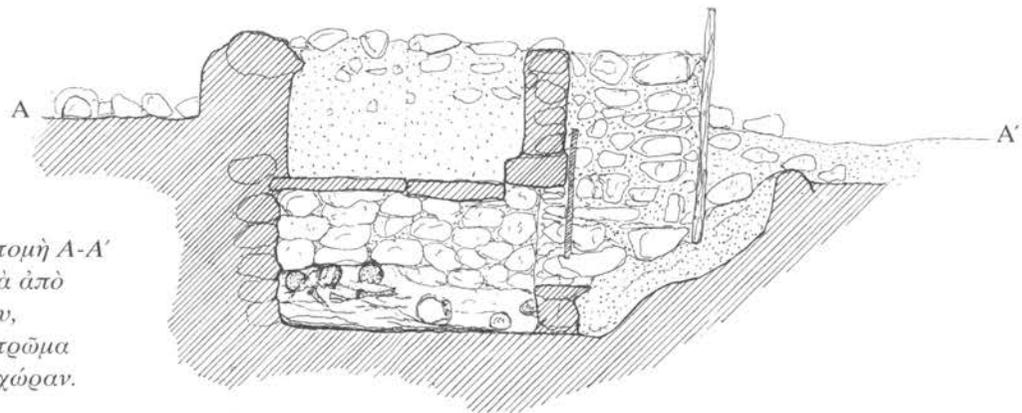
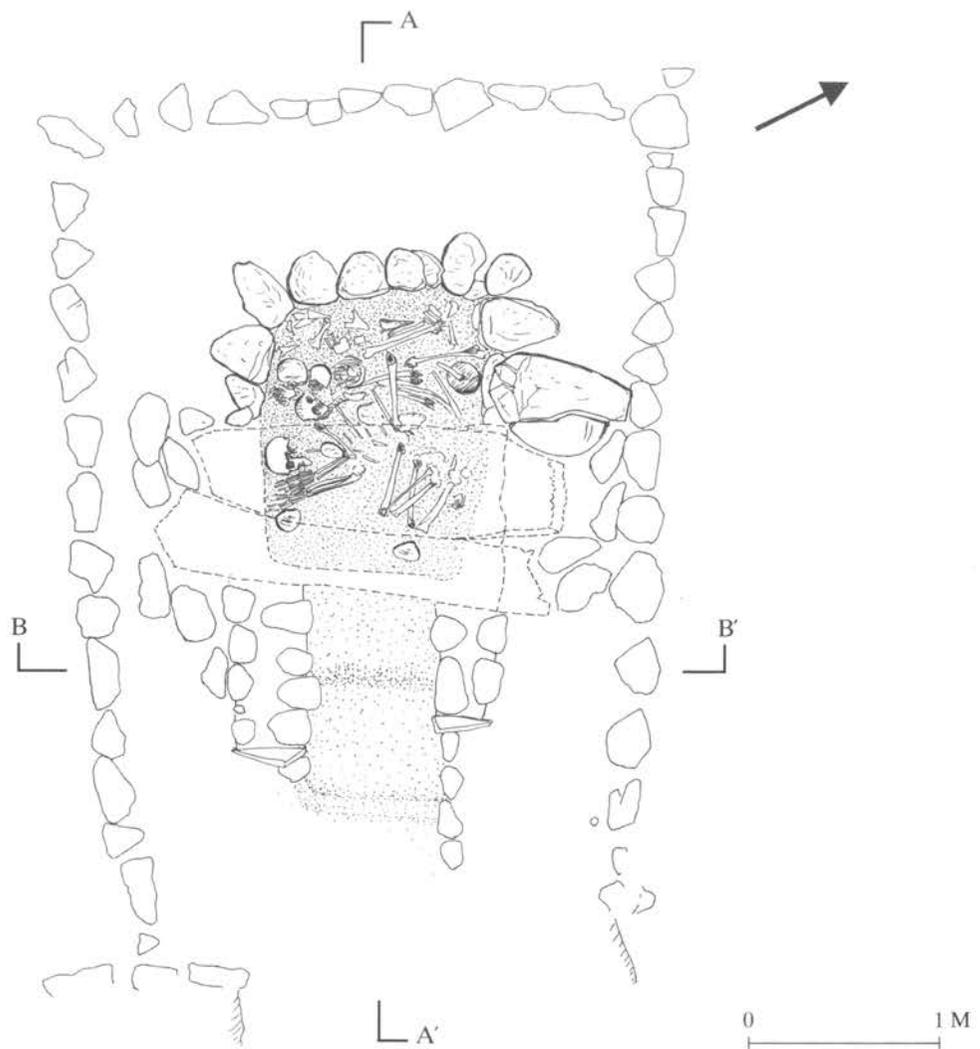
Στὴν ἀπέναντι πλευρὰ καὶ λίγο χαμηλότερα βρέθηκε σὲ θέση λοξὴ ἀνάμεσα στὰ ὄστα, τὸ κυκλικὸ «κάλυμμα» 36,2 μὲ τὴν ἐξωτερικὴ κοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω. Δίπλα του ὑπῆρχε κρανίον, τὸ μοναδικὸ στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ λάκκου. Ἄλλο ἓνα ἦταν ἐπὶ τοῦ ἄξονος, στὸ δυτικὸ τέρμα, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα, πλὴν τοῦ τελευταίου

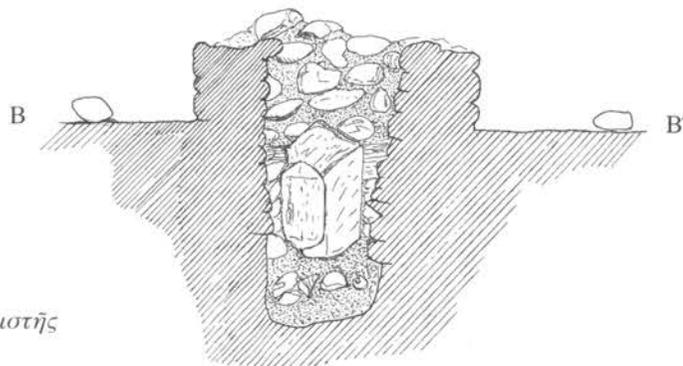
220. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 36 με κλειστή εἴσοδο.

221. Ἡ ἀνατολική ὄψη τοῦ τάφου 36. Μέσα στὸν λάκκο, ὁρατὸ τμῆμα τοῦ τελευταίου νεκροῦ.

222. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 36 μετά από την ανασκαφή του, με το τελευταίο στρώμα εύρημάτων κατά χώραν.

223. Τομή B-B' με όψη της κλειστής εισόδου του τάφου 36.

224. Τὸ δυτικὸ ὑπέρογειο τμήμα τοῦ τάφου 36 ἀνεσκαμμένο, μὲ τὶς καλυπτήριες κατὰ χώραν.

225. Τὸ ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς καλυπτήριος καὶ τοῦ ἀνωφλίου μὲ ἐγκοπὲς τοῦ ἐργαλείου λαξεύσεως, ἀπὸ Βορρᾶ.

226. Ὁ τάφος 36 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ δυτικά. Διατηροῦνται κατασκευαστικὲς λεπτομέρειες καὶ ὁ τελευταῖος νεκρὸς κατὰ χώραν.

227. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 36, ἀπὸ δυτικά.

νεκροῦ, βρέθηκαν σὲ ἐπάλλληλα στρώματα στὰ ΝΔ. Τὰ κατώτερα κρανία ἦταν λίγο ἔως πολὺ φθαρμένα καὶ ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τους ὑπολογίζεται σὲ εἴκοσι.

Τὰ μακρὰ ὀστά συγκεντρωμένα στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου, ἰδίως στὶς χαμηλότερες στρώσεις, δὲν ἦταν παραμερισμένα τυχαῖα. Πολλὰ ἦταν τοποθετημένα ἀκτινωτά, σὰν νὰ σχημάτιζαν τμήμα κώνου ἢ ἦταν μαζεμένα, μεταξὺ τους παράλληλα, τακτοποιημένα μὲ τάξη (εἰκ. 230). Ὅλιγα εἶχαν μῆκος 0.40 μ. Σὲ δεύτερο ἔως τρίτο στρώμα, βάθ. 0.52 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, βρέθηκε στὴ ΒΔ. γωνία τὸ κυκλικὸ λίθινο πινάκιο 36,5 καὶ περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου ἐπάνω στὸν πυθμένα του ὁ μικρὸς λίθινος ὑπερος 36.6. Τέλος, στὸ κατώτατο στρώμα, σὲ βάθος 0.65 μ. ἐπάνω στὸν ἄξονα τοῦ λάκκου, ἦταν τὸ μικρὸ ἀγγεῖο 36,4 ἀκουμπισμένο σὲ καθαρὰ σκοτεινόχρωμα χώματα. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς εἶχε ταφεῖ σὲ ἐπίπεδο 0.13-0.15 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, μὲ τὸ κεφάλι σχεδὸν ἀκουμπισμένο στὸ νότιο τοίχωμα καὶ τὸ πρόσωπο στραμμένο ἀνατολικά, δηλαδή πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου (εἰκ. 226, 227). Ἡ θέση του ἦταν συνεσταλμένη καὶ ἀκουμποῦσε στὸ δεξιὸ πλευρὸ, μὲ πόδια καὶ χέρια λυγισμένα καὶ τὶς παλάμες ἀπλωμένες ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο. Κρανίον καὶ σκελετὸς σώζονται χωρὶς φθορές, οἱ γνάθοι βρῖσκονται στὴ θέση τους καὶ διατηροῦνται ὅλα τὰ δόντια τοῦ νεκροῦ. Οἱ παλάμες ἀπλωμένες ἢ μία ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν ἢ ἀριστερὴ στὸν καρπὸ τῆς δεξιᾶς. Οἱ φάλαγγες διατηροῦνται ἄριστα καὶ δείχνουν μῆκος παλάμης 0.20 μ. Ἐπίσης μακρὰ ἦταν τὰ ὀστά τῶν μηρῶν του (μέγ. μῆκ. 0.40 μ.). Ἐπὶ πλέον, ἐπάνω στὸν ἀγκώνα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ πατοῦσε ἓνα μαῦρο βότσαλο (μῆκ. 0.15 μ.), ἐνῶ ἄλλο παρόμοιο βρισκόταν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ γόνατα, δίπλα στὸ κατώφλι.

Ὁ τάφος 36 παρουσιάζει ἀξιόλογα κατασκευαστικὰ στοιχεῖα καὶ διευκρινίζει θέματα καὶ προβλήματα ποὺ εἶχαν παραμείνει ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια.

Τὸ ὑπέργειο κτιστὸ ἐπίπεδο καλύπτει ἐνιαῖα τὸν τάφο, ἀλλ' ἢ οἰκοδόμησή του διαχωρίζεται σὲ τμήμα μόνιμο, μὲ σχετικὰ ἐπιμελημένη τοιχοποιία ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο, καὶ σὲ τμήμα προσωρινό, πρόχειρα διαμορφωμένο, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὄρυγμα τοῦ προθύρου. Οἱ πλευρὲς τοῦ προθύρου, ὅμως, ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ξηλωθοῦν, σχηματίζονται ἀπὸ τοίχους συμπαγεῖς, κτισμένους ἐνιαῖα ἀπὸ τὴ βάση μέχρι τὴν κορυ-

228. Ὁ τεχνίτης Δ. Ἀλλαγιάννης ἐξερχόμενος ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36.

229. Τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ Νότον, μὲ κρανία, ὁστὰ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὸ «κάλυμμα» 36,2.

230. Ὅστὰ συγκεντρωμένα σὲ χαμηλὸ στρώμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερά, τὸ πινάκιο 36,5.

φή. Ἡ χάραξή τους ἀκολουθεῖ ἀπόλυτα τὴ γραμμὴ τῶν πλευρῶν τοῦ μόνιμου τμήματος, ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τους φαίνεται ἀνεξάρτητη, ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ κυρίου σώματος (εἰκ. 213, 215).

Σχεδιασμὸ καὶ μελετημένη κατασκευὴ γιὰ ὀργανικὴ σύνδεση μαρτυροῦν οἱ δύο λεπτὲς σχιστολιθικὲς πλάκες, ποὺ πατοῦν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴ βάση τῶν τοίχων τοῦ προθύρου, καλύπτουν ὅλη τὴν ἀνατολικὴ ἐπιφάνειά τους, ἔχουν καὶ οἱ δύο τὸ ἴδιο περίπου ὕψος καὶ τὸ ἴδιο σχῆμα κορυφῆς. Ἐπὶ πλέον, ἡ γωνιώδης ἀπόληξη ἀποτελεῖ κοινὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ πολλὰ παρόμοιες στήλες τοῦ νεκροταφείου καὶ ἀπαντᾶται μὲ τριγωνικὴ μορφή στὴν πλάκα ποὺ ἔκλεινε τὴν εἴσοδο (εἰκ. 220, 223).

Στὸ ὑπόλοιπο ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα, ἡ προχειρότητα τῆς κατασκευῆς εἶναι ἀπολύτως φυσικὴ, ἐφ' ὅσον σὲ κάθε ταφὴ ἀφαιροῦσαν καὶ ἐπανατοποθετοῦσαν τὸ χῶμα καὶ τὶς πέτρες. Τὸ καμπύλο περίγραμμα στὸ ἀνατολικὸ τοῦ ἄκρο τονισμένο ἀπὸ τὶς λίγες μεγάλες πέτρες στὴν περιφέρεια φαίνεται νὰ ἀποδίδει τὴν πραγματικὴ μορφή. Οἱ ἀσύνδετες πέτρες, στὸν ἐπάνω χῶρο τοῦ προθύρου, διαπιστώνεται ὅτι δὲν εἶναι τυχαῖα ριγμένες, ἀλλὰ τοποθετημένες μὲ ὀρισμένη κλίση σὲ ἐπάλληλα στρώματα (εἰκ. 218).

Ἐντυπωσιακὸς εἶναι ὁ συμμετρικὸς σχεδιασμὸς καὶ ἡ στερεὰ κατασκευὴ τῆς εἰσόδου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι, ποῦ σχηματίσθηκε χωρὶς ἰδιαίτερα ἐπιλεγμένο ὕλικό, τὸ κτίσιμο τοῦ ἀνοίγματος παρουσιάζει ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια. Οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι τοῦ προθύρου, ἡ παχιά πλάκα τοῦ ἀνωφλίου καὶ τὸ ὑψηλὸ κτιστὸ μέτωπο, σχηματίζουν ἐνιαία κατασκευὴ ποῦ μοιάζει μὲ μικρογραφία πολὺ μεταγενέστερων ταφικῶν μνημείων (εἰκ. 221).

Κάτω ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ στρώμα, ἡ λίθινη στεφάνη στίς τρεῖς πλευρὲς τοῦ τάφου γύρω ἀπὸ τὶς καλυπτῆριες πλάκες, ἀποτελεῖ τεχνικὴ λεπτομέρεια ποῦ ἐρμηνεύει τὴν παρουσία τους καὶ σὲ ἄλλους τάφους (T.16, T.20). Σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ κάλυψη τυχόν κενοῦ μεταξὺ πλάκων καὶ λάκκου, καὶ ὄχι ἡ συγκράτηση τῶν τοιχωμάτων στὸ χεῖλος του, ὅπως παραπλανητικὰ παρουσιάζεται σήμερα, διατηρημένη στοὺς ἤδη ἀνεσκαμμένους τάφους μὲ ἀνασηκωμένες τὶς καλυπτῆριες πλάκες.

Οἱ τρεῖς πλάκες τοῦ λάκκου συνίστανται ἀπὸ τὸν ἴδιο σκληρὸ σχιστόλιθο καὶ ἔχουν ὅλες, τὸ ἀνώφλι καὶ οἱ καλυπτῆριες, τοποθετηθεῖ συγχρόνως. Τοῦτο βεβαιώνεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν καλὴ συναρμογὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὁμοίου μεγέθους καὶ τύπου σημεῖα λαξεύσεως στὸ ἄκρο τους, ποῦ δηλώνουν ὅτι ἀποκόπηκαν τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 225). Ἀντίθετα, μικρὰ τμήματα τοιχοποιίας (ἀνώτατη σειρὰ στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου) μὲ πέτρες τοποθετημένες λοξὰ κατὰ τὸ ΠΕ II σύστημα τῆς ἰχθυάκανθας, προδίδουν μεταγενέστερες τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς ἐπιφανειακὲς ἐπιδιορθώσεις καὶ ἐπεμβάσεις σὲ μεμονωμένα σημεῖα⁵².

Τὰ συγκεντρωμένα κρανία καὶ ὀστά στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ἀποκαλύπτουν μία λεπτομέρεια τῆς πρακτικῆς τοῦ ἐνταφιασμοῦ. Ἡ τακτοποίηση τῶν κρανίων σὲ μία πλευρὰ ἢ γωνία, εἶχε παρατηρηθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ⁵³ καὶ εἶχε ἐκτιμηθεῖ ὡς δείγμα «στοιχειώδους σεβασμοῦ, ἴσως καὶ λατρείας τῶν νεκρῶν»⁵⁴. Στὸν τάφο 36 ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία τῆς ΝΔ. γωνίας ποῦ σχηματίζουν ἐπ'ἀλλήλα στρώματα, ἦταν συγκεντρωμένα μὲ παρόμοια ἐπιμέλεια καὶ τὰ μεγάλα ὀστά κατὰ μικρὲς ομάδες, παράλληλα ἢ ἀκτινωτά. Ἡ τάξη αὐτὴ φανερώνει ὅτι δὲν ἦταν παραμερισμένα καὶ ἀδιάφορα σπρωγμένα στὴν ἄκρη, ὅπως στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ⁵⁵, ἀλλὰ τακτικὰ τοποθετημένα δίπλα στὰ κρανία, σχηματίζοντας ἰδιαίτερο σύνολο. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προθύρου, ἀλλὰ προϋποθέτει ἄτομο κινούμενο ἢ ἔστω συρόμενο στὸν λάκκο. Οἱ διαστάσεις τῆς εἰσόδου μαρτυροῦν ὅτι ἡ διέλευση ἦταν ἐφικτὴ (εἰκ. 228).

Ἀντίθετα, ἡ θέση τοῦ τελευταίου νεκροῦ δὲν προσθέτει νέες πληροφορίες στὰ μέχρι τώρα γνωστὰ ἔθιμα. Ἡ συνεσταλμένη στάση, ἡ στροφὴ τοῦ προσώπου πρὸς τὴν εἴσοδο, ἢ στήριξη στὸ δεξιὸ πλευρὸ καὶ κρόταφο, ἔχουν διαπιστωθεῖ ἐπανειλημμένα στὸ Τσέπι καὶ σὲ ὅλο τὸν Αἰγαιακὸ χῶρο. Ἰδιαίτερη λεπτομέρεια ἀποτελεῖ τὸ βότσαλο στὸν ἀγκῶνα καὶ τὸ ἄλλο ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ γόνατο. Ἡ θέση τους συμπίπτει μὲ τὶς κλειδώσεις, καὶ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ πρῶτο, πῆζε πρὸς τὰ κάτω καὶ συγκρατοῦσε τὸν βραχίονα τοῦ νεκροῦ. Πὰ παρόμοιο λόγο θὰ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ καὶ τὸ ἄλλο στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ γόνατα ἀπ' ὅπου μετὰ τὴ διάλυση τῶν σαρκῶν κύλισε πρὸς τὴν εἴσοδο.

Νεκροὶ περιῖπου εἴκοσι.

52. Βλ. κατωτέρω Οἰκοδομικά.

53. Μαρινάτος 1970β, πίν. 2β.

54. Μαρινάτος 1971, 6.

55. Mylonas 1966, 109.

Ευρήματα

36,1 (K1788) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο, έλιπές (πίν. 28).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανή έντριπτη, στιλπνή, έντονα διαβρωμένη. Λαίμους χαμηλός, διευρυνόμενος πρὸς τὸ χεῖλος, σώμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση έλαφρά κοίλη. Ύψ. 0.075 μ., διάμ. κοιλ. 0.105 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

36,2 (K1789) «Κάλυμμα», σχεδόν άκέραιο (πίν. 28).

Πηλός καθαρός βαθύς καστανός, επιφάνειες λείες, έξωτερική καστανόμαυρη, έσωτερική μελανή με ρωγμές, έργασία μέτρια. Κυκλική επιφάνεια σκεύους επίπεδη, κάμπτεται έντονα κατά την περιφέρεια σὲ τοίχωμα κυλινδρικό, επιφάνεια χείλους καμπύλη.

Ή διακόσμηση, έγκάρια και στικτή, καλύπτει όλη την έξωτερική επίπεδη επιφάνεια ένιαία. Κύριο θέμα: δύο άντωπές ομάδες από έξι παράλληλες κυρτές γραμμές στρέφουν σὰ άκρα τους σχηματίζοντας όμόκεντρους κύκλους πὸ φθάνουν μέχρι την περιφέρεια τοῦ σκεύους. Ένδιαμέσως, κοντά στην περιφέρεια, υπάρχει από μία ομάδα έπτά παράλληλων γραμμών πὸ τερματίζουν σὲ έγκάρσια καμπύλη. Στὸ κέντρο τρεῖς χαραγμένοι όμόκεντροι κύκλοι και τέταρτος έξωτερικός, στικτός. Στὸ τοίχωμα τοῦ κυλίνδρου μία όριζόντια συνεχής γραμμή.

Ύψ. 0.03 μ., διάμ. χείλ. 0.18 μ., διάμ. κυκλικῆς επιφανείας 0.16-0.165 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.009 μ.

36,3 (K1790) Κατώτατο τμήμα κλειστοῦ άγείου, συγκολλημένο (πίν. 29).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανέρυθρη στιλπνή, πολὺ διαβρωμένη. Διατηρεῖται μόνον ή βάση, έξωτερικά κοίλη. Μέγ. σωζ. διάμ. 0.12 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

36,4 (K1791) Μικκύλο πιθόσχημο, σχεδόν άκέραιο (πίν. 29).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανέρυθρη στιλπνή, έντονα διαβρωμένη περί την κοιλία. Λαίμους χαμηλός κυλινδρικός, κατά τὸ μισὸ τμήμα του φθαρμένος, φέρει ὑπὸ τὸ χεῖλος δύο άνισες παράπλευρες όπες και διαμετρικά αντίθετη μία μικρότερη. Σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη.

Ύψ. 0.071 μ., διάμ. στομ. 0.042 μ., διάμ. βάσης 0.033 μ.

36,5 (Δ625) Λίθινο πινάκιο, άκέραιο (πίν. 29).

Άσβεστόλιθος λευκόφαιος, έξωτερική επιφάνεια κατά τόπους διαβρωμένη, έσωτερική λεία. Σχήμα περίπου κυκλικό, έλαφρά κοίλο, χείλος καμπύλο. Στὸ έσωτερικό σώζει άμυδρά ίχνη έρυθροῦ χρώματος.

Διάμ. 0.125-0.133 μ., ὕψ. 0.03 μ., πάχ. 0.02 μ.

36,6 (Δ633) Λίθινος ὕπερος, άκέραιος (πίν. 29).

Άσβεστόλιθος λευκωπός, επιφάνεια σπογγωτή. Σχήμα ήμειλλειπτικό σὲ κατακόρυφη τομή, διατομή κυκλική.

Ύψ. 0.03 μ., μέγ. διάμ. 0.03 μ.

Άπό καθαρισμὸ λίθων εισόδου

36,7 (K1792) Ύστρακο σκεύους (πίν. 29).

Πηλός καθαρός μελανωπός, επιφάνεια έξωτερικά λεία, έσωτερικά όμαλή, θαμπή. Ύστρακο δισκοειδές διατηρεῖ την άρχή ρηχῆς κεντρικῆς κοιλότητας. Στὸ άλλο άκρο τῆς κάτω

επιφανείας και πρὶν από την περιμετρο τοῦ τέρματος προσκολλάται κωνικός δακτύλιος. Μέγ. διάστ. 0.10 μ., ὕψ. σωζ. 0.035 μ., διάμ. δίσκου 0.165 μ.

ΤΑΦΟΣ 37

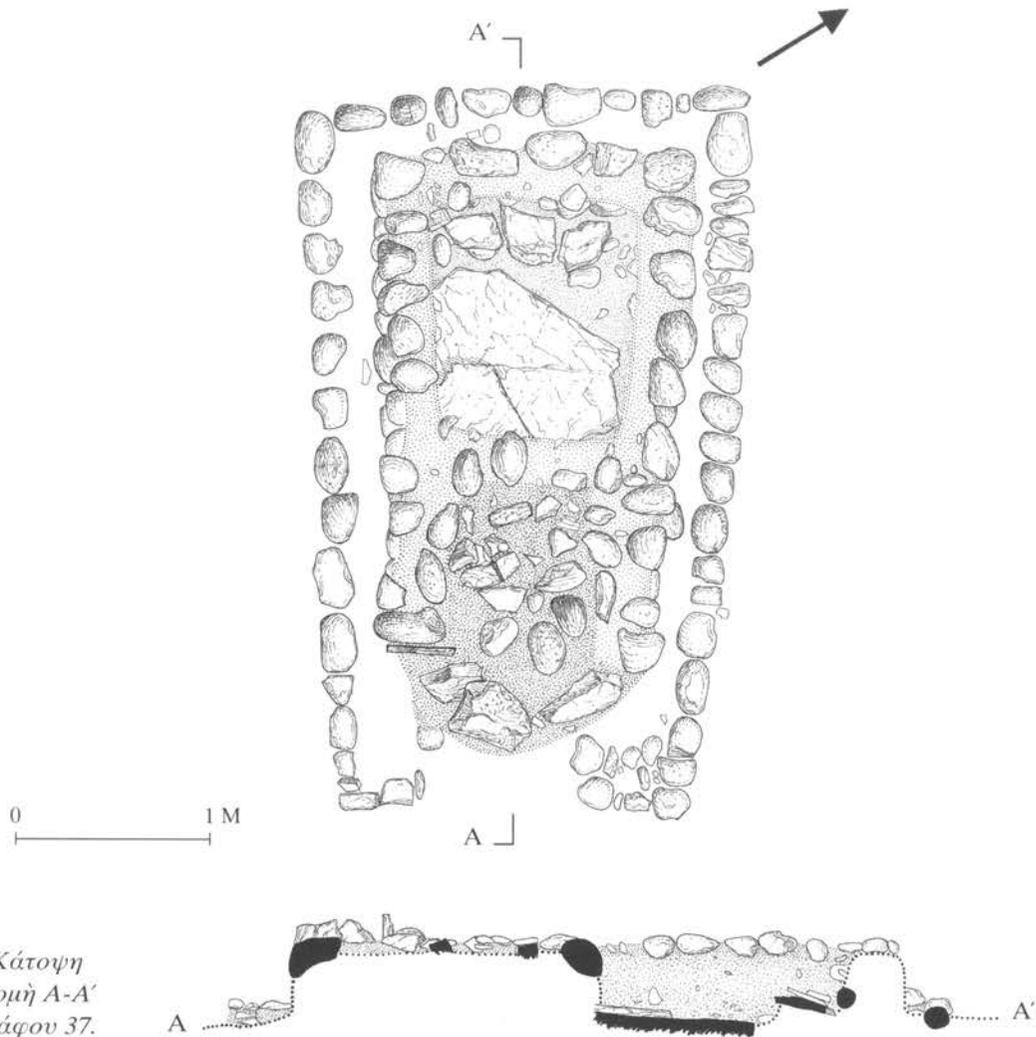
Ο τάφος ανασκάφηκε κατά το υπέργειο τμήμα του έως τις καλυπτήριες πλάκες το 1972 (είκ. 231, 232).

Ο περίβολος του τάφου διατηρείται ακέραιος στην επιφάνεια του αρχαίου δαπέδου, αποτελούμενος από μικρές και μέτριες κροκάλες σε μία σειρά. Στη βόρεια πλευρά μερικές πέτρες δέν πατούν, ως συνήθως, οριζόντια στο έδαφος, αλλά λοξά, καλύπτοντας εν μέρει ή μία την άλλη, όπως σε στρώση συστήματος ιχθυάκανθας. Το σχήμα του είναι περίπου ορθογώνιο, με πλευρές ελαφρά συγκλίνουσες ανατολικά (διαστ. βόρ. 3.90 μ., δυτ. 2.35 μ., νότ. 3.70 μ.). Στην πλευρά αυτή ο περίβολος σχηματίζεται αριστερά και δεξιά από δύο-τρεις πέτρες και στη συνέχεια κάμπτεται προς τα πίσω δυτικά, ενώ το μεταξύ των δύο ανοίγμα φθάνει σε 0.80 μ.

Το υπέργειο τμήμα του τάφου απέχει ελάχιστα από τα όρια του περιβόλου και υψώνεται από 0.30 μ. δυτικά μέχρι 0.45 μ. ανατολικά επάνω από την επιφάνεια του αρχαίου δαπέδου.

231. Ο τάφος 37, από ανατολικά.

232. Κάτοψη
καὶ τομὴ A-A'
τοῦ τάφου 37.

Τὸ λίθινο περίβλημα σχηματίζει ἐπίμηκες ὀρθογώνιο μὲ τρεῖς στρώσεις ποτάμιων λίθων (μῆκ. 2.75 μ. βόρ. καὶ 2.55 μ. νότ.). Τερματίζει ΝΑ. ἔμπρὸς ἀπὸ μίᾱ σχιστολιθική πλάκα μὲ λοξὸ τελείωμα (ὄρατῶν διαστ. πλάτ. 0.34x0.47 μ. ὕψ.) τοποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ τάφου. Ἀντίστοιχη πλάκα βόρεια δὲν ὑπάρχει καὶ πιθανὸν νὰ εἶχε φθαρεῖ ἀπὸ παλαιά. Ἀνατολικά, τὸ περίβλημα τερματίζει ἢ ὀρθότερα ἀρχίζει μὲ βραχὺ ἡμικύκλιο, σχηματισμένο καθαρὰ ἀπὸ τρεῖς μεγάλες πέτρες καὶ ἐνοποιεῖται μὲ συμπαγῆς τμήμα καλυμμένο ἀπὸ τὶς ἄτακτα ριγμένες πέτρες, τραχιῆς καὶ ποτάμιες.

Μέσα ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο τμήμα, ὅλη ἡ ἐπίχωση ἕως τὶς καλυπτῆριες πλάκες (πάχ. 0.25-0.30 μ.) ἔχει ἀφαιρεθεῖ. Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ λάκκου ἀνατολικά σκεπάζεται ἀπὸ μίᾱ ὀριζόντια σχιστολιθική πλάκα⁵⁶ (ὄρατῶν διαστ. 0.90x0.90 μ.). Δυτικὰ προβάλλουν ἀνορθωμένες λοξά, μὲ φορὰ ἐγκάρσια πρὸς τὴ μεγάλη, τρεῖς παράπλευρες μικρῆς σχιστόπλακες καὶ οἱ ὄρατῆς πλευρῆς τους πατοῦν ἐπάνω σὲ βότσαλα.

56. Οἱ γραμμῆς τοῦ σχεδίου σημειώνουν ἐπιφανειακὰ χαραγμάτα.

ΜΑΡΤΥΡΑΣ 38

Περί τὸ κέντρον τοῦ ἐρευνημένου χώρου εἶχε ἐξ ἀρχῆς ἐξαιρεθεῖ καὶ παρέμεινε ἄσκαφο, τραπεζιόσχημο τμήμα (διαστ. 3.00x2.00-1.50 μ.), γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸν μάρτυρα τῆς ἐπιχώσεως (εἰκ. 233). Ἡ ἐπιφάνειά του βρίσκεται 0.19 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑψομετρικὴ ἀφετηρία 0.00 μ. τῆς ἀνασκαφῆς, στὸ ἀρχικὸ ἐπίπεδο τοῦ στρώματος καλλιεργείας καὶ καταλήγει σὲ βάθος 1.06 μ. ἀπὸ 0.00 μ., στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου.

Σημαντικὸ τμήμα τῶν πλευρῶν του βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια, πὺν προφανῶς καταστράφηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφή, συμπληρώθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων μὲ ξηρολιθιά. Ὁ ὑπόλοιπος ὄγκος μὲ τὴ μορφή κύβου φαίνεται νὰ εἶναι συμπαγὲς χῶμα καὶ οἱ κάθετες παρειές του δὲν προδίδουν διαφορὲς στὴ σύσταση καὶ τὸν χρωματισμὸ τῆς ἐπιχώσεως. Σοβαρὸ στοιχεῖο παρατηρεῖται μόνον στὸ κατώτερο τμήμα του. Νότια, κυρίως, προβάλλουν στὴν παρειὰ συμπιεσμένα ὄστρακα, πὺν πρέπει νὰ ἀποτελοῦν κατάλοιπο τοῦ ἀνωτάτου τμήματος τοῦ γειτονικοῦ Ἀποθέτη 39. Τὸ σημεῖο καταλήγει σὲ ἀπόσταση 2.90 μ. πέρα ἀπὸ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ λάκκου καί, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἀναφορὲς τοῦ ἡμερολογίου, πιστοποιεῖ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκταση πὺν εἶχε καταλάβει ἡ ὑπερκάλυψη τοῦ Ἀποθέτη ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου του.

233. Ὁ μάρτυρας ἐπιχώσεως τῆς ἀνασκαφῆς, ἀπὸ δυτικὰ. Δεξιὰ, στὴ νότια πλευρὰ χαμηλά, διακρίνονται ὄστρακα. Ἐμπρὸς, ὁ τάφος 40.

ΑΠΟΘΕΤΗΣ 39

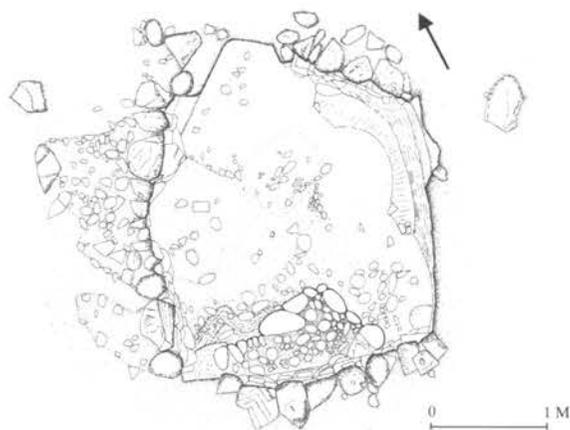
Ο χώρος μεταξύ των τάφων 12, 30, 34, 40 και του Μάρτυρα 38 είχε επιφανειακά έντοπισθει, ήδη από την πρώτη περίοδο της ανασκαφής το 1970, και είχε χαρακτηριστεί ως θέση Ἀποθέτη. Σποραδικές αναφορές στο ημερολόγιο ἐπ' εὐκαιρία ανασκαφής των γύρω τάφων σημειώνουν την αποκάλυψη ἀγγείων και ὀστρούων ἐπάνω στην ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἡ ἀκριβής ἔκταση πού καλύπτεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα ἐπιφανείας δὲν καθορίζεται οὔτε παρέχονται εἰδικότερες πληροφορίες καὶ περιγραφές γιὰ τὴ σύσταση τῆς ἐπιχώσεως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ανασκαφή δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ σημείου καὶ τὰ λίγα ἀγγεῖα πού καταγράφησαν στὸν Κατάλογο καὶ ἐκτίθενται στὶς προθήκες τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος προήλθαν ἀπὸ τὰ ἀνώτατα στρώματα τοῦ εὐρήματος.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀποθέτη καὶ ἡ διερεύνηση τοῦ χαρακτήρα του ἀποτέλεσε κύριο θέμα τῆς μελέτης γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ νεκροταφείου στὸ Τσέπ. Ὁστρακα, πέτρες καὶ χαλίγια, καθὼς καὶ ὄρατὸ τμήμα τοῖχου στὸ νότιο ἄκρο τῆς ὑπὸ ἔρευνα περιοχῆς, ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ἀκαθάριστου δαπέδου. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δημιουργοῦσε βάσιμες ἐλπίδες ὅτι θὰ μπορούσε τουλάχιστον νὰ διευκρινισθεῖ ἂν τὰ σωζόμενα κατάλοιπα ἀποτελοῦσαν ἀπορρίμματα γειτονικοῦ οἰκισμοῦ ἢ παλαιὰ ἀχρηστευμένα κτερίσματα, πού ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τοὺς λάκκους κατὰ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας ξεπέρασαν ὅλες τὶς προβλέψεις καὶ προσδοκίες. Στὴ θέση 39 ἀποκαλύφθηκε βαθύς (1.20 μ.) καὶ εὐρὺς λάκκος (2.60×3.00 μ. περίπου), γεμάτος μὲ ἔξαιρετικά μεγάλη ποσότητα κεραμεικῆς καὶ λίγα μικρὰ ἀντικείμενα πού φαίνεται νὰ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ νεκρικές τελετές (εἰκ. 234, 235). Τὸ εὐρημα παρουσιάζεται μοναδικὸ καὶ οἱ τεράστιες ἀπαιτήσεις μελέτης του ὑποχρεώνουν νὰ ἐξετασθεῖ ἰδιαίτερα, μεθοδολογικά καὶ θεωρητικά, γιὰ νὰ ἀποδώσει ὅλες τὶς πολυσήμαντες πληροφορίες του⁵⁷. Εὐνόητο εἶναι ὅτι τὰ πρῶτα γνωστὰ εὐρήματα τῆς παλαιᾶς ανασκαφῆς θὰ περιληφθοῦν στὴν ὀλοκληρωμένη δημοσίευση τοῦ Ἀποθέτη 39, διότι ἄλλως θὰ παρουσιάζονταν ἀποκομμένα ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ εὐρήματος.

234. Ὁ λάκκος τοῦ Ἀποθέτη 39, ἀπὸ Νότου.

235. Κάτοψη τοῦ Ἀποθέτη 39.

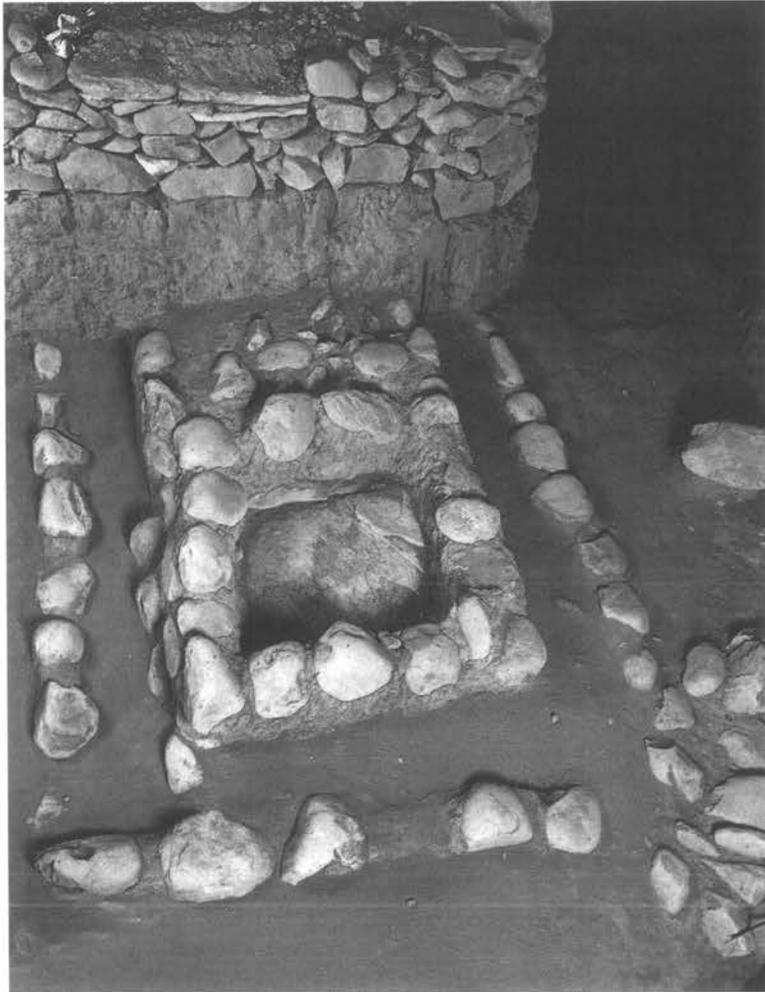
57. Βλ. Πετράκο 1999, 27-28. 2000, 25-34. 2001, 20-22. 2002, 15-17. 2003, 17-20. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38-41. 2000, 33-36. 2001, 19. Pantelidou Gofas 2004. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, τάφο 13, εἰκ. 98.

ΤΑΦΟΣ 40

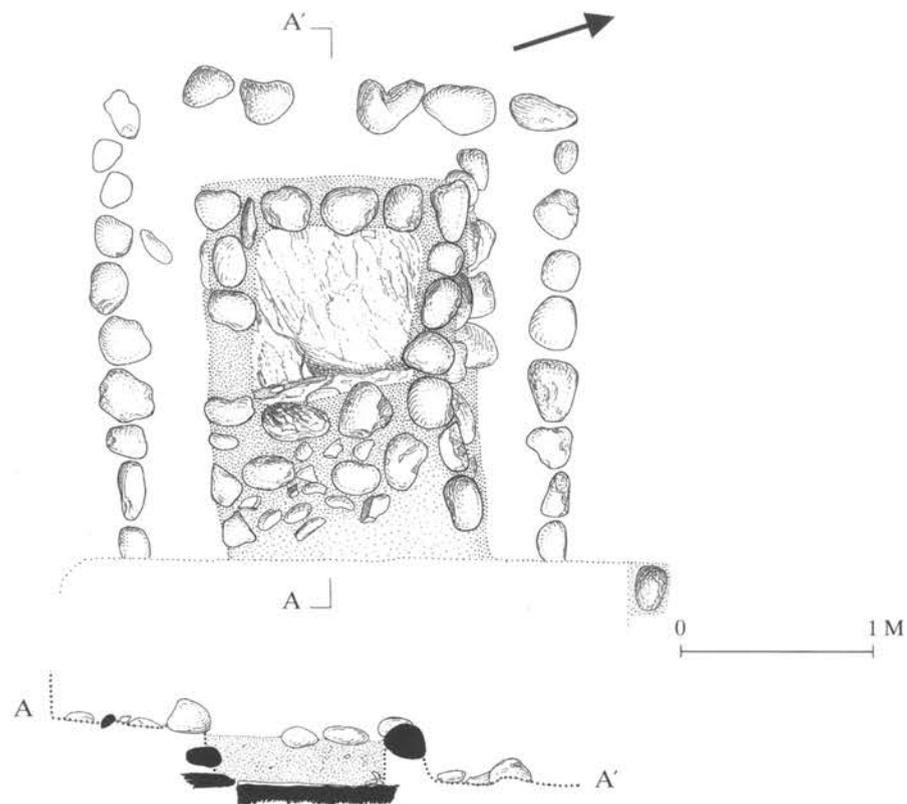
Ἀνασκάφηκε τὸ 1972 κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του, ἕως τὶς καλυπτήριες πλάκες. Τὸ ἀνατολικὸ τέρμα του ἐξαφανίζεται κάτω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ μάρτυρα τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 236, 237).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται, κατὰ τὸ ὄρατὸ τμήμα του, ἀκέρατος, μὲ μεγάλες κροκάλες στρωμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (ὄρατὸς διαστ. βόρ. πλευρᾶς 2.40 μ., νότ. 1.80 μ.). Τὸ ΝΔ. τέρμα του ὁμῶς εἶναι ἀσαφές, γιὰτὶ δύο-τρεῖς πέτρες τῆς εὐθείας του συγχέονται μὲ τὶς πέτρες τοῦ ΒΑ. χείλους τοῦ Ἀποθέτη 39. Στὴ δυτικὴ πλευρᾶ ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ κροκάλες, ἰδιαίτερα μεγάλες (μῆκ. μέχρι 0.40 μ.), ποὺ ὁμῶς δὲν φθάνουν μέχρι τὸ νότιο ἄκρο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ διευκρινίζεται ποῦ ἀνήκουν οἱ λίγες πέτρες τῆς νότιας πλευρᾶς, ποὺ μόλις ἀναφέραμε.

Μέσα στὸν περίβολο προβάλλει τὸ ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου. Ἡ βόρεια πλευρᾶ του (ὑψ. 0.40 μ.) εἶναι κτισμένη σὲ τρεῖς στρώσεις μὲ κροκάλες, ὄρατὸς ἐξωτερικά, ἐνῶ ἡ νότια παρουσιάζεται κατὰ 0.10 μ. χαμηλότερη.

236. Ὁ τάφος 40, ἀπὸ δυτικά. Πίσω ὁ Μάρτυρας 38. Δεξιά, τὸ ΒΑ. χεῖλος τοῦ Ἀποθέτη 39.

237. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 40. Η σικιτή γραμμή σημειώνει τὸ ὄριο τοῦ Μάρτυρα 38.

Δυτικά στὶς γωνίες ἐξέχουν, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἄνω σειρᾶς, δύο μεγάλες κροκάλες καὶ ἡ θέση τους δὲν φαίνεται τυχαία. Τοῦτο ὑποδηλώνεται κυρίως ἀπὸ τὴν πέτρα τῆς ΝΔ. γωνίας, πού ἔχει τοποθετηθεῖ ὀρθία. Στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ ὀρθογωνίου, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση εἰσόδου ἐξέχουν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἄλλες δύο πολὺ μεγάλες κροκάλες, πού ἐπὶ πλέον σχηματίζουν τὴν τέταρτη πλευρὰ τοῦ δυτικοῦ ὀρθογωνίου. Στὴ συνέχειά τους, τὸ ἀνατολικὸ τμήμα, ὅσο τουλάχιστον εἶναι ὄρατό, σκεπάζεται μὲ πέτρες ριγμένες ἄτακτα, σὲ ἐπιφάνεια σχεδὸν ὀριζόντια, περὶ τὰ 0.30 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Μέσα ἀπὸ τὸ ὑπερυψωμένο δυτικὸ τμήμα τὸ γέμισμα (πάχ. 0.25 μ. περίπου) εἶχε ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ παρουσιάσθηκε ἡ σχιστολιθικὴ καλυπτῆρια πλάκα (ὄρατῶν διαστ. 0.75x0.80 μ.) ἐπίπεδη, στρωμένη ὀριζόντια. Τὸ ἀνατολικὸ εὐθύγραμμο τέραμα τῆς ἐφάπτεται σὲ ἄλλη, μόλις διακρινόμενη πλάκα, πού χάνεται κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου θεωρεῖται ὅτι βρέθηκε τὸ ἀγγεῖο T.40,1.

Εὔρημα

40,1 (K710) Πιθόσχημο μὲ λαμό, ἀκέραιο (πίν. 30).
Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρὸς, ἐπιφάνεια καλυμμένη ἀπὸ ὀξειδωση, τοιχώματα παχιά. Στόμιο

κυλινδρικό, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.
Ύψ. 0.10-0.104 μ., διάμ. στομ. 0.068 μ., διάμ. κοιλ. 0.102 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

ΤΑΦΟΣ 41

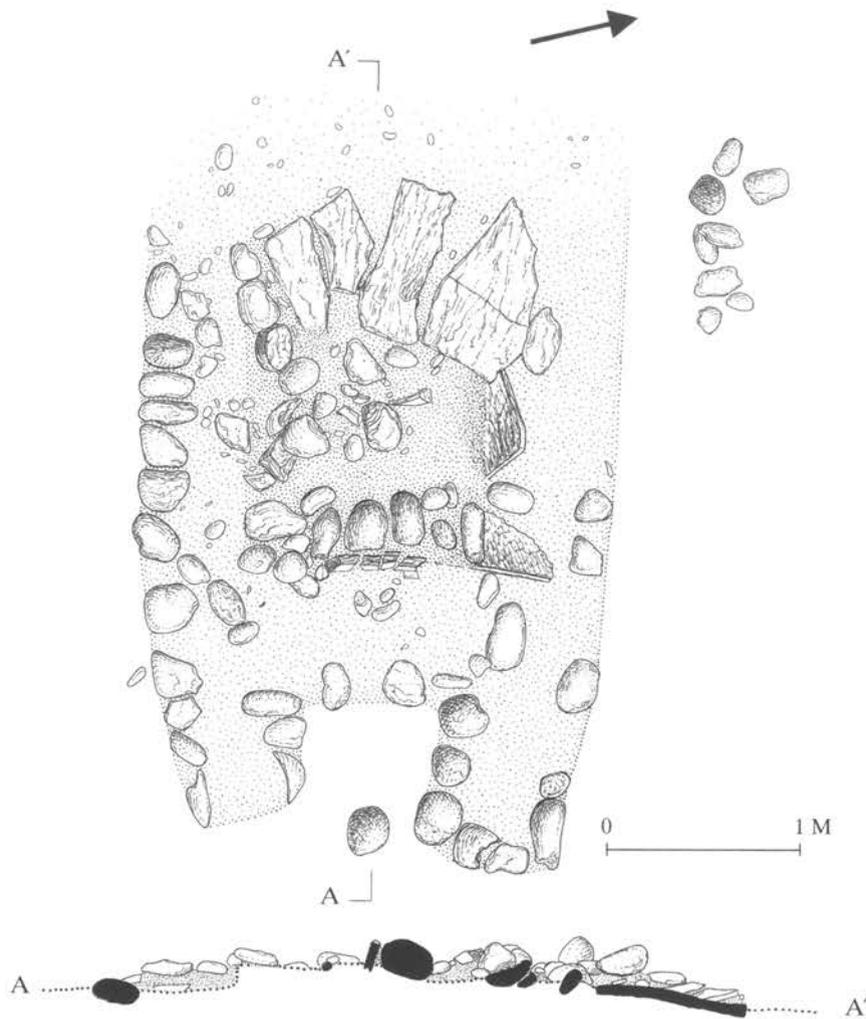
Ο τάφος αποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἐπιφανειακά, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 238, 239).

Ο περιβόλος σώζεται τμηματικά καὶ σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες σχετικὰ πλακωτές (μέσου μῆκ. 0.25 μ.), μὲ τὴν περισσότερη εὐθύγραμμη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ νότια πλευρὰ σώζεται σχεδὸν ἀκέραιη σὲ μῆκος 3.00 μ. καὶ παρατηρεῖται ὅτι μία πέτρα της, πρὸς τὸ δυτικὸ ἄκρο, ἔχει στηθεῖ ἠθελημένα ὄρθια. Ἀπὸ τὴ βόρεια σειρὰ ἔχουν ἀπομείνει στὴ θέση τους πέντε-ἕξι πέτρες, πὺ σημαδεύουν διαδρομὴ 2.00 μ. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα, καθὼς καὶ ὅλη ἡ δυτικὴ πλευρὰ, ἔχουν ἐξαφανισθεῖ. Στὸ σημεῖο, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ πέτρες στὴ σειρὰ, ὑπάρχουν σήμερα μόνον μερικὰ σκόρπια χαλίγια.

Ἀπὸ τὴν τέταρτη πλευρὰ τοῦ περιβόλου σώζεται ἀκέραιο τὸ ΒΑ. τμήμα μὲ δύο-τρεῖς πέτρες ἀνατολικά, πὺ στρέφει πρὸς τὰ πίσω, δυτικά, καὶ σχηματίζει κεραιὰ μῆκ. 1.32 μ. Ὅμοιο θὰ ἦταν καὶ τὸ ΝΑ., ἀλλὰ λείπουν οἱ πέτρες ἀνατολικά καὶ ἡ ἀντίστοιχη κεραιὰ εἶναι σχετικὰ φθαρμένη. Ἀνάμεσα στὶς δύο κεραιὲς τοῦ περιβόλου

238. Ὁ τάφος 41, ἀπὸ ἀνατολικά.

239. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 41.

σχηματίζεται άνοιγμα (πλάτ. 0.60 ανατολικά), που διευρύνεται μέχρι 0.72 μ. στο τέρμα του. Στόν ένδιάμεσο χώρο υπάρχουν μερικές πέτρες αλλά δέν διακρίνεται άν εΐναι ριχτές ή τακτικά τοποθετημένες. Στήν ΐδια περιοχή, σέ άπόσταση 1.50 μ. περίπου άπό τήν ανατολική πλευρά του περιβόλου, άκριβώς μετά τό τέρμα τών δύο κεραιών, προβάλλουν τρεΐς-τέσσερις μικρές σχιστολιθικές πλάκες. Οΐ πλάκες εΐναι τοποθετημένες σφικτά ή μία δίπλα στήν άλλη, σχεδόν κατακόρυφες, με έλαφρά κλίση άπό Δ.-Α. και σχηματίζουν ένιαΐο «μέτωπο» (πλάτ. 0.50 μ.), που έξέχει μόλις 0.10-0.15 μ. άπό τό δάπεδο. Πΐσω τους άκριβώς, στά δυτικά, τρεΐς έγκάρσια τοποθετημένες κροκάλες φαίνεται σάν νά τις στηρίζουν και νά τις συγκρατοϋν, ένω βόρεια, στό τέρμα τής ΐδιας εϋθείας, μία μεγάλη τραχιά τριγωνική έπιτελεί άγνωστο αλλά μάλλον ειδικό σκοπό.

Μετά άπό αύτήν τή σειρά, επάνω στή θέση του άσκαφου λάκκου και στό ύψος του άρχαίου δαπέδου υπάρχουν αρκετές σκόρπιες ποτάμιες πέτρες. Ή σωζόμενη ύπέργεια κατασκευή τερματίζει δυτικά με τέσσερις μεγάλες πλάκες (όρατών διαστ. 0.90x0.50 μ. μέχρι 0.65x0.25 μ.) στρωμένες άκτινωτά, ένω μία άκόμα βόρεια, παρουσιάζει έντονη κλίση πρós τό έσωτερικό του λάκκου και ΐσως ύποδηλώνει καταβύθιση τής καλύψεως στό σημείο αυτό.

ΤΑΦΟΣ 42

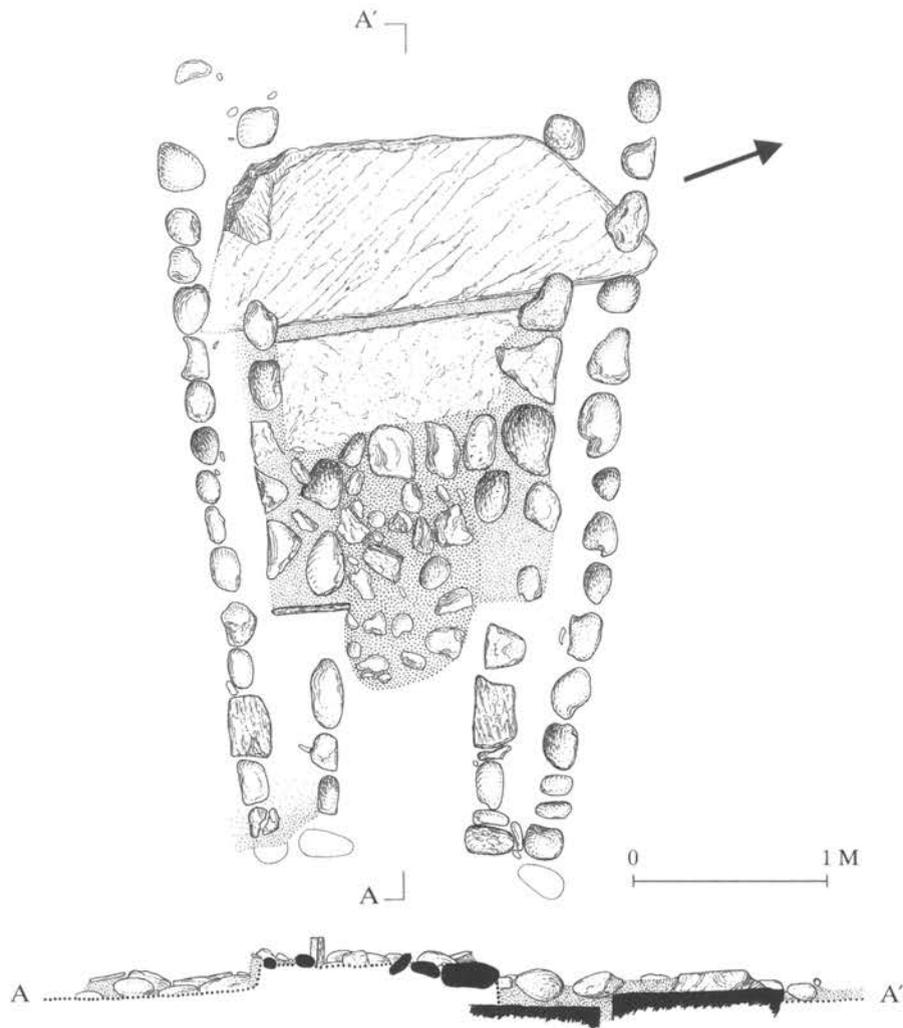
Ο τάφος αποκαλύφθηκε τὸ 1972 μόνον ἐπιφανειακά, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 240, 241).

Ο περίβολος τοῦ τάφου ἔχει σχῆμα τραπεζίου καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς σχετικὰ ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.20-0.25 μ.). Ἡ νότια πλευρὰ σώζεται συνεχῆς καὶ ἀπολύτως εὐθύγραμμη μέχρι μήκους 3.70 μ. Ὁμοία διατηρεῖται καὶ ἡ βόρεια σὲ μήκος 4.20 μ., ἀλλὰ τὸ δυτικότερο τμήμα της (μήκ. 2.00 μ.) ἔχει πέτρες μεγαλύτερες, περιῖπου σφαιρικές, διαφορετικές ἀπὸ τὶς ἄλλες, καὶ φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ ἐπισκευή. Δυτικὴ πλευρὰ δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπουσία της δὲν ἐρμηνεύεται, γιατί ἐδῶ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο διατηρεῖται ὁμαλό, χωρὶς ἴχνη πιθανῆς καταστροφῆς ἢ ἐπεμβάσεως. Ἀνατολικά, τὰ τέρματα τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς κάμπτονται ἀμέσως πρὸς τὰ πίσω, δυτικά, καὶ διαγράφουν Π με κεραῖες μήκους 1.24 μ. καὶ 0.82 μ. ἀντίστοιχα. Εἰδικὰ ἡ βόρεια τερματίζει μὲ μία σχιστολιθική πλάκα, ἀσύνηθες ὑλικὸ σ' αὐτὴν τὴ θέση (διαστ. 0.38x0.23 μ.).

Οἱ δύο κεραῖες καταλήγουν ἐμπρὸς ἀπὸ πολλὰς στρωμένες ὀριζόντια πέτρες, ποὺ ἀπαρτίζουν ἐνιαῖο σῶμα (1.50x1.35 μ.) μόλις 0.15-0.18 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὲς καὶ

240. Ὁ τάφος 42, ἀπὸ ἀνατολικά.

241. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 42.

ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Τὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ἐπιφάνειας σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά πέτρες, τοποθετημένες παράπλευρα, μὲ τὴ στενὴ ὄψη ἐξωτερικά.

Κατὰ τὴν ἐπέκταση τῆς νότιας κεραίας τοῦ περιβόλου καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἔχει στηθεῖ μία σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.36 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.26 μ.) μὲ λοξὸ τελείωμα. Ἄλλη ἀντίστοιχη πλάκα στὸν Βορρᾶ δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ προέρχεται, μετὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς, αὐτὴ πού εἶναι στρωμένη στὴ βόρεια κεραία.

Ἡ θέση τοῦ λάκκου καταλαμβάνεται ἀπὸ δύο μεγάλες σχιστολιθικὲς πλάκες μὲ τὴ μακρὰ πλευρὰ τους ἀπὸ Β.-Ν. (μέγ. ὄρατῶν διαστ. 1.70x0.65 μ. ἢ ἀνατ. καὶ 2.40x0.90 μ. ἢ δυτ.). Οἱ γειτνιάζουσες πλευρὲς τους εἶναι ἀπολύτως εὐθύγραμμες καὶ μεταξὺ τους ὑπάρχει στενὴ, ἀκάλυπτη σχισμὴ (πλάτ. 0.05-0.07 μ.). Ἡ δυτικὴ, ὅπως φαίνεται, εἶναι πολὺ μεγαλύτερη τῆς ἄλλης, μία μὴ τῆς ἐξέχει πέρα ἀπὸ τὸν περίβολο βόρεια καὶ στὸ ΝΔ. ἄκρο τῆς παχύνεται αἰσθητά.

Στὰ ἄκρα τῶν πλακῶν, βόρεια καὶ νότια, πατοῦν λίγες μεγάλες πέτρες σὲ σειρά παράλληλη μὲ τὸν περίβολο καὶ φαίνεται νὰ σχηματίζουν τὸ περιθώριο ὑποτυπώδους ὑπέργειου ὀρθογωνίου ἐπιπέδου ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο (ὕψ. τὸ πολὺ 0.20 μ.).

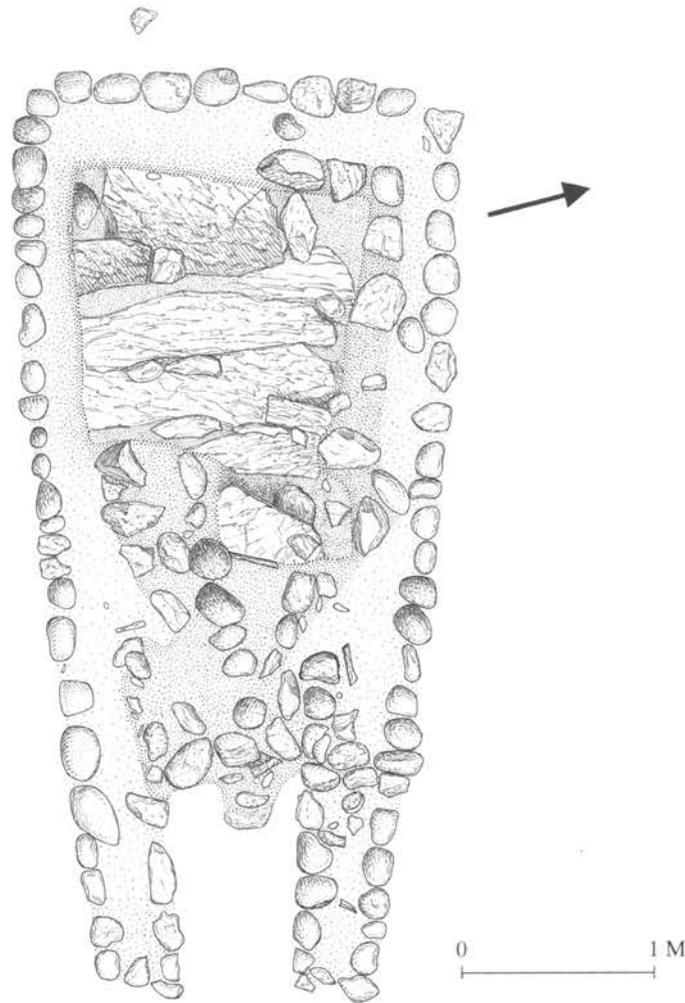
ΤΑΦΟΣ 43

Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε ἐπιφανειακά, ἕως τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 242, 243).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος, ἄριστα διατηρημένος καὶ παρουσιάζει σχῆμα τραπεζίου μὲ μακρὲς πλευρὲς πού συγκλίνουν ἀνατολικά (διαστ. βόρ. 4.70 μ., δυτ. 2.28 μ., νότ. 4.70 μ., ἀνατ. 1.46 μ.). Οἱ πέτρες, κατὰ τὸ πλεῖστον μικρὲς (μέσου μήκ. 0.20 μ.) εἶναι ποτάμιες καὶ μερικὲς τραχιές. Ἀνατολικά οἱ πλευρὲς του, πολὺ στενές, στρέφουν πίσω πρὸς τὰ δυτικά καὶ σχηματίζουν Π μὲ δύο κεραῖες, μήκους 1.04 μ. ἢ νότια, ἐνῶ ἡ βόρεια εἶναι μακρύτερη καὶ συνεχίζει μέχρι 1.60 μ. Ἐκεῖ τερματίζει ἔμπροσ ἀπὸ μία ὄρθια, μεγάλη, ποτάμια πέτρα, πού ὑποκαθιστᾷ τὴ συνήθη σχιστολιθικὴ πλάκα καὶ ἐξέχει 0.30 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ περιβόλου. Δίπλα της στέκει μία μικρὴ πλακωτή.

242. Ὁ τάφος 43, ἀπὸ ἀνατολικά.

243. Κάτοψη τοῦ τάφου 43.

Ἀπὸ ἀπόσταση 0.80 μ. περίπου ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ περιβόλου καὶ μέχρι τῆ θέσης τοῦ λάκκου τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ ριχτὲς πέτρες. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν χῶρο, στὸ μέσον τοῦ τάφου καὶ 2.20 μ. ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ περίβολο, προβάλλει ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα, πού μοιάζει μὲ φράξιμο εἰσόδου. Αὐτὴ ἡ μικρὴ πλάκα (ὄρατοῦ πλάτ. 0.28 μ.) εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν ριχτῶν λίθων. Πίσω της, στὰ δυτικά, πατάει 0.18 μ. χαμηλότερα σὲ μία ὀριζόντια πλάκα.

Βόρεια, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὸν περίβολο, ἐσωτερικὰ καὶ σὲ ἐλάχιστη ἀπ' αὐτὸν ἀπόσταση, ξεχωρίζουν πέτρες ἀραιὰ καὶ σὲ εὐθεία διάταξη. Στὸ τέλος στρέφουν δυτικά καὶ φαίνεται ὅτι διαγράφουν ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο κατεστραμμένο, μὲ μία μόνον στρώση, ἐπάνω στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου.

Ὁ λάκκος καλύπτεται μὲ τρεῖς μεγάλες σχιστολιθικὲς πλάκες, στρωμένες ἀνώμαλα ἀπὸ Β.-Ν. καὶ ἄλλες μικρότερες στὰ κενά. Οἱ χαμηλότερες βρῖσκονται σὲ βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, ἐνῶ ἡ δυτικότερη κλίνει ἐμφανῶς ἀπὸ Ἀ.-Δ., μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μία πλευρὰ της νὰ φθάνει σχεδὸν στὸ δάπεδο.

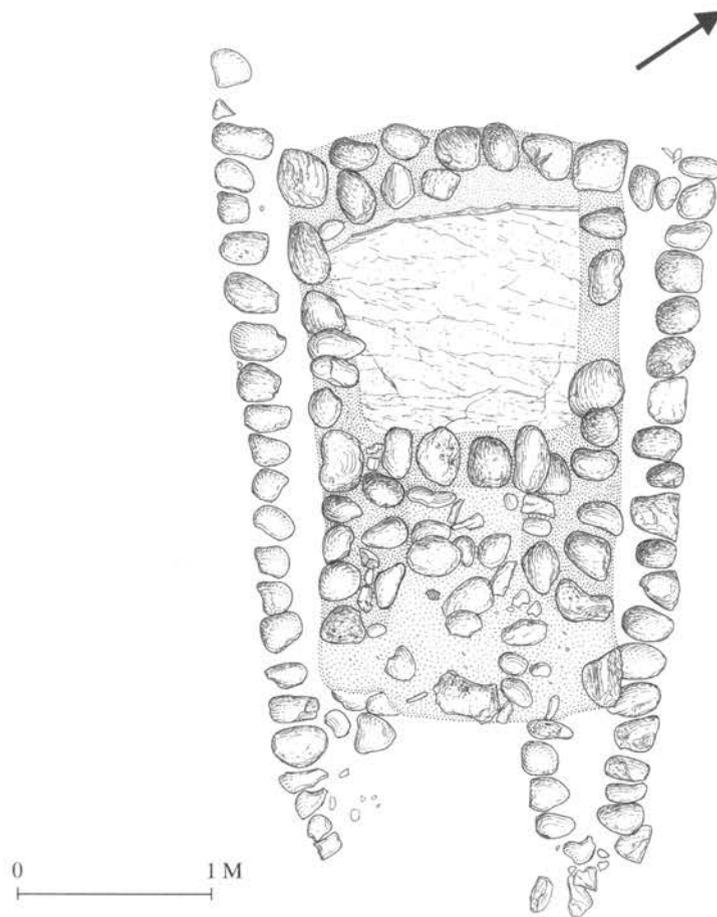
ΤΑΦΟΣ 44

Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέρογειο τμήμα του καὶ τὴν καλυπτήρια πλάκα τὸ 1972 (εἰκ. 244, 245).

Ὁ περίβολος σώζεται σχεδὸν ἀκέραιος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν κατασκευὴ βάσης στύλου τοῦ στεγάστρου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κροκάλες μετρίου μεγέθους στὴ σειρὰ, μὲ τὴν πιὸ ὁμαλὴ καὶ πιὸ στενὴ ὄψη τους πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ μακρὲς πλευρὲς (σωζ. μῆκ. βόρ. 3.54 μ. καὶ νότ. 4.24 μ.) συγκλίνουν πρὸς Ἄν. καὶ δίνουν στὸν περίβολο σχῆμα τραπεζίου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ τέρματα στρέφουν πρὸς τὰ πίσω καὶ διαγράφουν ἀπολήξεις σχήματος Π. Ἡ ΒΑ. κεραία φαίνεται σὲ μῆκος 1.00 μ., ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ΝΑ. σώζεται μόνον μία πέτρα ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀνυψωμένο ἐπίπεδο. Τὸ ἄνοιγμα τῶν μακρῶν πλευρῶν στὸ τέρμα τους εἶναι 1.70 μ. καὶ τὸ μῆκος τῆς φθαρμένης δυτικῆς πλευρᾶς πρέπει νὰ ἦταν 2.70 μ. Οἱ συνήθεις ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες στὰ πλευρὰ τῆς εἰσόδου δὲν ὑπάρχουν καὶ πάντως δὲν εἶναι ἐξωτερικὰ ὀρατέες.

244. Ὁ τάφος 44, ἀπὸ ἀνατολικά.

245. Κάτοψη του τάφου 44.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἔχει στὴν περίμετρο μία στρώση κροκάλες (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς 2.95 μ., δυτ. 1.80 μ., νότ. 2.53 μ.), ὅμοιες στὸ μέγεθος καὶ τὴν τοποθέτηση μὲ αὐτὲς τοῦ περιβόλου, καὶ σχηματίζει χαμηλὸ ὀρθογώνιο ἐπίπεδο, ἀνυψούμενο ἀπὸ 0.17 μ. δυτικά μέχρι 0.30 μ. ἀνατολικά.

Τὸ ἀνατολικὸ μισὸ τοῦ ἐπιπέδου σχηματίζει συμπαγὲς τετράγωνο (διαστ. 1.50×1.50 μ.) γεμισμένο ἀσύντακτα μὲ πέτρες. Στὰ δυτικά του κλείνει μὲ τέσσερις κροκάλες στὴ σειρά, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου, ἐνῶ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο, στὴ μέση ἀκριβῶς, προβάλλει μία μεγάλη τραχιὰ πέτρα ὑψηλότερα ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες (ὑψ. ἀπὸ τὸ δάπεδο 0.35 μ.), ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ χρησίμευε ὡς σῆμα τοῦ τάφου.

Κάτω ἀπὸ τὸ ἀνεσκαμμένο δυτικὸ τμήμα τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἢ καλυπτήρια πλάκα τοῦ τάφου, μονόλιθη, σχιστολιθικὴ καὶ περίπου τραπεζιόσχημη (ὄρατῶν διαστ. πλάτ. 1.30 μ. ἕως 1.15 μ. καὶ μῆκ. 1.15 μ. ἀπὸ Ἄ. πρὸς Δ.). Ἡ ἐπιφάνειά της κλίνει καὶ βυθίζεται ἑλαφρὰ ἀνατολικά, ἐνῶ δυτικά βρίσκεται στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴ δυτικὴ σειρά τοῦ ὑπέργειου ὀρθογωνίου. Τέλος, στὰ ΝΔ. ὑπάρχουν τρεῖς κροκάλες, ποὺ πατοῦν ἐπάνω σὲ χῶμα ἔξω ἀπὸ τὴν πλάκα, ὡς δεύτερη ἐσωτερικὴ σειρά τοῦ δυτικοῦ περιθωρίου.

ΤΑΦΟΣ 45

Άποκαλύφθηκε τὸ 1972, ἕως τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ ἀνασκάφηκε τὸ 2001 περιμετρικά, μέχρι βάθους 0.20 μ.⁵⁸ (εἰκ. 246, 248).

Ἡ περιοχή γύρω ἀπὸ τὸν τάφο δὲν ἀποκαλύπτει διαμόρφωση ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Μερικὲς συγκεντρωμένες πέτρες, τέσσερις-πέντε νότια καὶ ἄλλες τόσες ἀνατολικά τοῦ ταφικοῦ σχηματισμοῦ, πρέπει νὰ ἔχουν κάποια σχέση μετὰ τὸν τάφο, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἔνδειξη συγκεκριμένου σκοποῦ καὶ χρήσης. Ἄν τυχὸν θεωρηθοῦν ὑπολείμματα περιβόλου, τότε ἡ γενικότερη καταστροφή του δὲν δικαιολογεῖται ἀνασκαφικά οὔτε ὑπάρχουν ἄλλα ἴχνη του.

Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου ἀποκαλύφθηκε τὸ 2001 καί, κατὰ παράβαση τοῦ τηρουμένου ἐθίμου, εἶναι προσανατολισμένο κατ' εὐθείαν στὸν Βορρᾶ. Τὸ ἀνεσκαμμένο τμήμα του ἔχει μῆκος 1.20 μ. ἀλλὰ συνολικά ἴσως νὰ ἔφθανε σὲ 1.50 μ., πλάτος 0.50 μ.

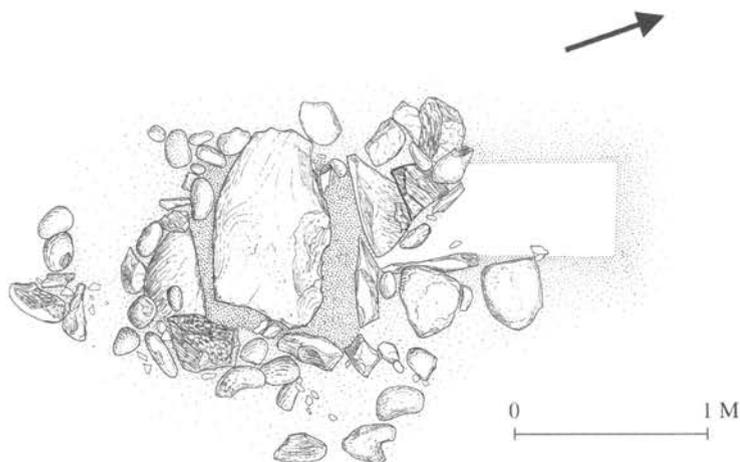

246. Ὁ τάφος 45, ἀπὸ Βορρᾶ.

247. Τὸ ὄρατὸ τμήμα τοῦ τάφου 45, ἀπὸ ἀνατολικά.

58. Παντελίδου Γκόφα 2001, 15, πίν. 8β.

248. Κάτοψη τοῦ τάφου 45.

καὶ ἐρευνήθηκε μέχρι βάθους 0.40 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Τὰ τοιχώματά του εἶναι κομμένα κάθετα μέσα σὲ καθαρὸ χῶμα καὶ στὸ τελευταῖο τμήμα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ του ἐπενδύεται μὲ μία κατακόρυφη πλάκα (0.40×0.40 μ.). Ἐξωτερικά, στὸ χεῖλος τοῦ προθύρου, εἶναι στρωμένες ὀριζόντια δύο μεγάλες πλακωτὲς πέτρες. Ἡ μία ἀπὸ αὐτὲς πατάει στὴν κορυφὴ τῆς κατακόρυφης, ἐνῶ ἐπάνω στὸ δάπεδο συνδέεται μὲ τὶς τέσσερις συγκεντρωμένες πέτρες, ποὺ προαναφέρθηκαν. Δεξιά, στὴ δυτικὴ παρειὰ καὶ ἐν μέρει μέσα στὸν χῶρο τοῦ προθύρου, ἔχουν συγκεντρωθεῖ λίγες τραχιῆς πέτρες καὶ ἀνάμεσά τους ὀρθώνεται μεγάλη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (εἰκ. 246-247). Ὅπως φαίνεται, ἔχει σχῆμα σφηνοειδῆς τριγωνικῆς διατομῆς (μέγ. πάχ. καὶ πλάτ. 0.27 μ., ὕψ. 0.75 μ.) καὶ ἡ ὀξεία κορυφὴ της ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὶς πλάκες τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς περὶ τὰ 0.30 μ.⁵⁹ Πίσω της, πρὸς Νότον, ἄλλη πλάκα (0.50×0.35 μ.) τοποθετημένη μὲ μικρὴ κλίση ἀπὸ Ν. πρὸς Β. φράσσει μερικῶς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Ἡ ἄνω πλευρὰ της βρίσκεται κατὰ 0.10-0.15 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἦταν ἐξωτερικὰ ὀρατὴ.

Τὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου σχηματίζεται ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο καμπυλόγραμμο ἕως κυκλικό (διαμ. 1.30 μ. περίπου), μὲ μικρὲς κροκάλες καὶ λίγες ἀκόμα τραχιῆς πέτρες, οἱ περισσότερες ὄρθιες, τοποθετημένες πυκνὰ ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη (εἰκ. 247).

Ὁ λάκκος καλύπτεται μὲ δύο πλάκες. Ἡ μία, μικρὴ καὶ ἡμιελλειπτικὴ, εἶναι στρωμένη ὀριζόντια στὸ νότιο ἄκρο καὶ ἀπολήγει στὸ ὄριο τοῦ λίθινου περιγράμματος ἢ εἰσχωρεῖ κατὰ τόπους κάτω ἀπ' αὐτό. Οὐσιαστικὴ κάλυψη παρέχει μία μεγάλη (1.05×0.60 μ., μέγ. πάχ. 0.10 μ.) τραχιὰ ἀσβεστόπλακα, τοποθετημένη μὲ σχετικὴ κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀν. Ἀνατολικά πατάει μέσα ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ κυκλικοῦ περιγράμματος στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, ἐνῶ δυτικὰ ἀνυψώνεται μέχρι 0.20 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ καταλήγει ἔξω ἀπ' αὐτὲς, ἐπάνω σὲ χῶμα (πάχ. 0.15 μ.). Χῶμα ἐπίσης περιβάλλει τὶς ἄλλες πλευρὲς της καθὼς καὶ τὸ τμήμα ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ποὺ παρουσιάζεται, σήμερα τουλάχιστον, ἀκάλυπτο.

59. Φαίνεται ὅτι στὰ ἄκρα της διατηροῦνται σημεῖα κτυπήματος γιὰ τὴν ἀποκοπὴ της ἀπὸ τὸν βράχο. Βλ. ὅμοια κατακόρυφη πέτρα στὸ Κουφονήσι, Ζαρηγοπούλου 1983, 85, εἰκ. 15.

ΤΑΦΟΣ 46

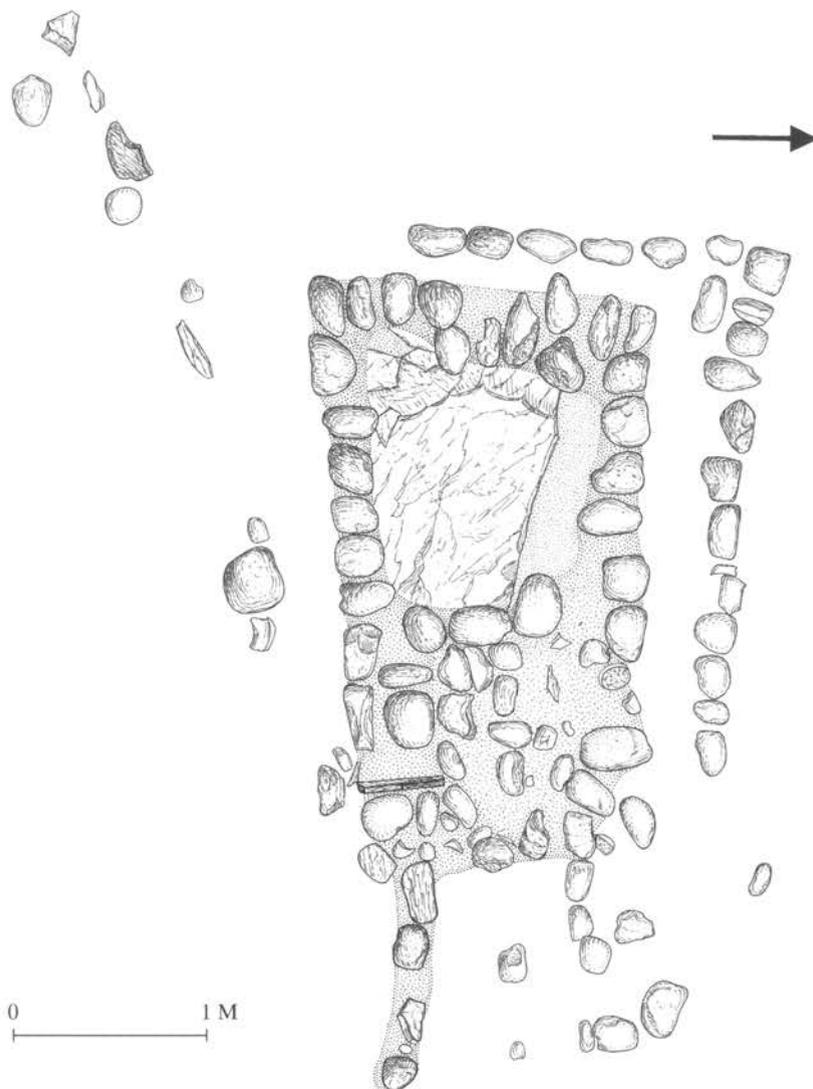
Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε ἕως τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ τὴν καλυπτήρια πλάκα τὸ 1972. Εἶναι προσανατολισμένος ἀκριβῶς ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. (εἰκ. 249, 250).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίζεται μὲ μικρὲς κροκάλες καὶ εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμένος. Διατηροῦνται τμήματα τῆς δυτικῆς (μῆκ. 2.00 μ.) καὶ βόρειας (μῆκ. 2.70 μ.) πλευρᾶς, ἔνωμένα στὴ γωνία. Στὴν ἀνατολικὴ σώζεται κυρίως ἡ σειρὰ τῆς ΒΑ. κεραιᾶς (μῆκ. 0.97 μ.), πὺ στρέφει πρὸς τὰ πίσω. Ἡ ἀντίστοιχη κεραιὰ ΝΑ. δὲν βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ἀλλὰ κάπως ὑψηλότερα 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἔχει μῆκος 1.15 μ. καὶ σχηματίζεται ἀπὸ πέτρες διαφορετικῆς, μικρῆς καὶ τραχιῆς. Ἡ νότια πλευρὰ τοῦ περιβόλου, χωρὶς νὰ ὑπάρχει αἰτιολογία καταστροφῆς ἢ παραβίασης τοῦ δαπέδου, ἀπουσιάζει τελείως. Ἄντ' αὐτῆς λίγες πέτρες διαγράφουν διακεκομμένη εὐθεῖα γραμμὴ, μῆκους τουλάχιστον 6.40 μ., λοξὴ πρὸς τὸν τάφο, πὺ ἀρχίζει πολὺ πέρα ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ τάφου καὶ καταλήγει ἢ ἀπλῶς διέρχεται ἀπὸ τὴ ΝΑ. γωνία τοῦ ὑπερυψωμένου ἐπιπέδου. Μία ἀπ' αὐτῆς, ὑψηλῆ, ὀγκώδης καὶ σφαιρικὴ, ὑπερέχει κατὰ 0.30 μ. τοῦ δαπέδου.

Τὸ περίβλημα τοῦ ὑπέργειου ὀρθογωνίου ἐπιπέδου σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες σὲ μία σειρὰ καὶ μιὰ λίγο ἀνώμαλη στρώση. Ἡ βόρεια πλευρὰ (μῆκ. 2.40 μ.) τερματίζει ἀνατολικά σὲ μεγάλη ἐγκάρσια τοποθετημένη κροκάλα, ἐνῶ ἀπέναντί της, σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο ἀκριβῶς καὶ μὲ τὴν ἴδια διάταξη, ὑψώνεται σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ

249. Ὁ τάφος 46, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἀριστερὰ, τμήμα τοῦ τάφου 47. Στὸν μεταξύ τους χώρο, μεγάλη σφαιρικὴ πέτρα ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο.

250. Κάτοψη τοῦ τάφου 46.

ὀριζόντιο τελείωμα (πλάτ. 0.46 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.16 μ.), στὴν ὁποία τερματίζει ἡ νότια πλευρὰ τοῦ περιβλήματος (μῆκ. 2.65 μ.). Τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου (διαστ. Β.-Ν. 1.60 μ. καὶ Ἀ.-Δ. 1.35 μ.) καλύπτεται ἀπὸ σκόρπιες πέτρες καὶ μόνον τρεῖς εἶναι τοποθετημένες στὴ σειρὰ στὸ δυτικὸ ἄκρο του.

Στὸν ἄλλο χῶρο ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἡ καλυπτῆρια πλάκα, μονόλιθη, σχιστολιθική (ὄρατῶν διαστ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. 1.14 μ. καὶ ἀπὸ Β.-Ν. 0.84 μ.), μὲ μικρὴ κλίση ἀπὸ Ἀ.-Δ. Τὴν ἴδια κλίση ὅμως παρουσιάζει γενικὰ σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ τὸ ἐξωτερικὸ δάπεδο, ποὺ φαίνεται νὰ ἔχει ὑποστει σχετικὴ καθίζηση. Ὅπως ἐμφανίζεται σήμερα, ἡ πλάκα δὲν καταλαμβάνει ὅλη τὴ μεταξὺ τοῦ λίθινου περιβλήματος ἐπιφάνεια, ἀλλὰ ἀφήνει τὸ ἀκραῖο τμῆμα στὸν Βορρᾶ ἀκάλυπτο (πλάτ. 0.20-0.40 μ.) γεμισμένο μὲ χῶμα.

Τέλος, στὰ δυτικά, μεταξὺ τοῦ περιβλήματος καὶ τοῦ ἄκρου τῆς πλάκας, ὑπάρχουν ἀκόμα τέσσερις-πέντε πέτρες στὴ σειρὰ καθὼς καὶ δύο μικρὰ λεπτὰ κομμάτια σχιστολιθικῶν πλακῶν.

ΤΑΦΟΣ 47

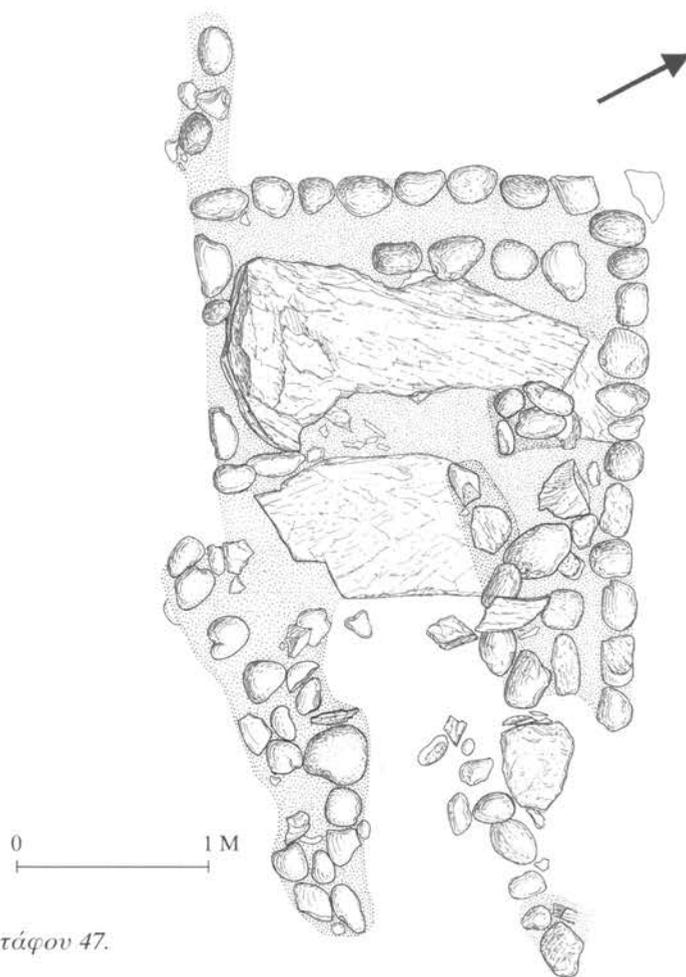
Ὁ τάφος καθαρίσθηκε ἐπιφανειακά τὸ 1972 (εἰκ. 251, 252).

Ὁ περίβολος διατηρεῖται δυτικά καὶ βόρεια, στρωμένος στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου μὲ κροκάλες μετρίου μεγέθους στὴ σειρὰ καὶ μὲ τὴν εὐθύγραμμη ὄψη τους πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ διατηρεῖται ἀκέραιη (μῆκ. 2.45 μ.) καὶ ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία μὲ τὴ βόρεια, πού σώζεται σὲ μῆκος 2.74 μ. Στὴ νότια πλευρὰ ἡ κατάστασις εἶναι λίγο συγκεχυμένη. Μερικοὶ λίθοι διαγράφουν διακεκομμένη γραμμὴ κατὰ 0.20 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν περιβόλων τῶν γύρω τάφων (Τ.44, Τ.49, Τ.50) καὶ αὐτὴ ἡ γραμμὴ συγχέεται μὲ τὶς πέτρες τῆς ἀνατολικῆς διαμορφώσεως, πού εἶναι ἐπίσης ἀσαφής.

Ἀπὸ τὶς δύο κεραίες τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου, πού συνήθως στρέφουν πρὸς τὰ πίσω καὶ διαμορφώνουν ἄκρα σὲ σχῆμα Π, ἔχουν διατηρηθεῖ ἀσφαλῶς μόνον τὰ δύο τέρματα, τὸ καθένα μὲ μία μεγάλη πέτρα πού ἐφάπτεται σὲ ὀρθία σχιστολιθικὴ πλάκα. Εἰδικὰ μάλιστα στὰ ΝΑ. ἡ πλάκα (πλάτ. 0.20 μ. καὶ μέγ. ὕψ. 0.22 μ.) ἀπολήγει σὲ γωνιώδη ὀξεία κορυφή. Οἱ ἄλλες πέτρες τῆς περιοχῆς πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὸ σχηματισμό. Συγκεκριμένα στὸ ΒΑ. τμήμα διέρχεται μία σειρὰ, συνολικοῦ μῆκ. 1.05 μ., σὲ θέση λοξὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, πού μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε συνεχῆς καὶ ξένη πρὸς τὸν τάφο ἢ νὰ συγκροτεῖται ἀπὸ τμήμα τῆς κεραίας καὶ ἀπὸ πέτρες τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου λιθοσωροῦ. Ἡ ἀπέναντι ΝΑ. κεραία εἶναι μὲν εὐθύγραμμη ἀλλὰ ἐφάπτεται σὲ ἐξωτερικὰ διερχόμενη λοξὴ σειρὰ λίθων, στὴν ὁποία πιθανὸν νὰ ἀνήκουν δύο ἀπὸ τὶς πέτρες τῆς κεραίας. Οὕτως ἢ ἄλλως, περισσότερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀγνώστου λειτουργικότητος λοξές σειρές λίθων, παρὰ τὸ ἀκριβὲς μῆκος τῶν ἀπολήξεων τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου.

251. Ὁ τάφος 47, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιά, σημειώνεται ἡ πλάκα μὲ κρυτὴ πλευρὰ.

252. Κάτοψη του τάφου 47.

Συγκεχυμένη είναι επίσης η κατάσταση των λίθων εσωτερικά του περιβόλου. Δυτικά, τέσσερις κροκάλες, στο ίδιο ακριβώς επίπεδο με τον περίβολο και το αρχαίο δάπεδο, σχηματίζουν μία σειρά που διακόπτεται από την προεξέχουσα καλυπτήρια πλάκα του τάφου. Βόρεια, οι πέτρες αρχίζουν από το τέρμα της δυτικής καλυπτήριας κτισμένες σε μία έως δύο στρώσεις και σε πλατύτερη του συνήθους ζώνη 0.45-0.55 μ., χωρίς να είναι σαφές αν ανήκαν όλες οι πέτρες σε κτιστό πλαίσιο του υπέργειου επιπέδου ή αν προέρχονται από άλλον σχηματισμό. Πάντως σημειώνεται ότι στο υψηλότερο σημείο της σωζόμενης κατασκευής, στα ΒΑ., βρίσκεται σχιστολιθική πλάκα (μέγ. διαστ. 0.43 μ.) με μία κυρτή πλευρά, που διατηρεί μόλις διακρινόμενα ίχνη πελεκήματος (είκ. 251). Άλλες πέτρες σκόρπιες ή τακτοποιημένες επάνω στον τάφο δεν υπάρχουν, εκτός από μία-δύο στα άκρα του σημείου που υπολογίζεται ότι αντιστοιχοῦν χαμηλότερα με την είσοδο.

Ὁ λάκκος καλύπτεται με δύο πλάκες τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου (μέγ. διάστ. ἢ δυτ. 1.90×1.03 μ. καὶ ὄρατῶν διαστ. ἢ ἀνατ. 1.00×0.72 μ.). Ἡ δυτικὴ βρίσκεται ὑψηλότερα τῆς ἀνατολικῆς, παρουσιάζει σαφὴ κλίση ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ καταλήγει νότια ἐπάνω ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ περιβόλου, 0.25 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου. Ἡ ἀνατολικὴ πλάκα, ἐπίπεδη, με εὐθύγραμμες πλευρὲς καὶ ὀρθογώνια ἐγκοπή στὴ μία πλευρά, φθάνει περίπου ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο καὶ ἀπέχει περὶ τὰ 0.35 μ. ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὸ μεταξύ τους διάστημα μένει κενὸ χωρὶς πέτρες ἢ ἄλλο γέμισμα, πλὴν τοῦ χώματος ποὺ συγκεντρώθηκε ἀργότερα.

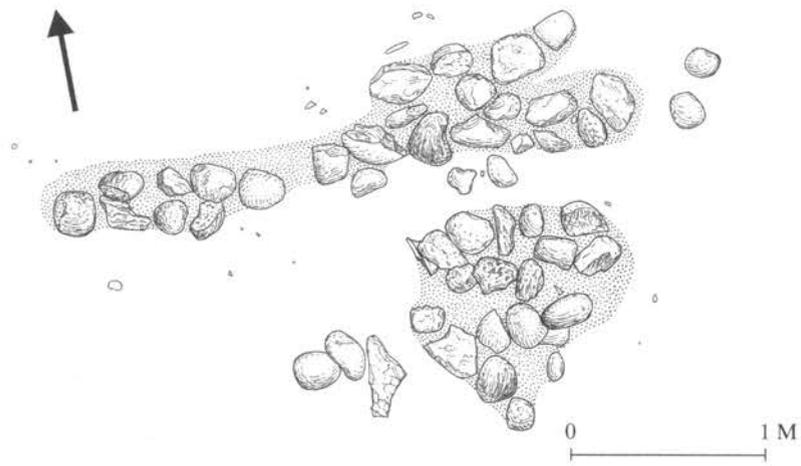
ΤΑΦΟΣ 48

Ὡς τάφος 48 ἔχουν χαρακτηρισθεῖ συγκεντρωμένες πέτρες μεταξύ τῶν τάφων 46 καὶ 49 (εἰκ. 253-255). Περί τις δεκαπέντε κροκάλες, μέσου μεγέθους, καλύπτουν τριγωνικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἔξω ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 49. Τρεῖς ἄλλες, δυτικότερα, δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι συνδέονται κατασκευαστικὰ μὲ τὸν τριγωνικὸ σχηματισμό.

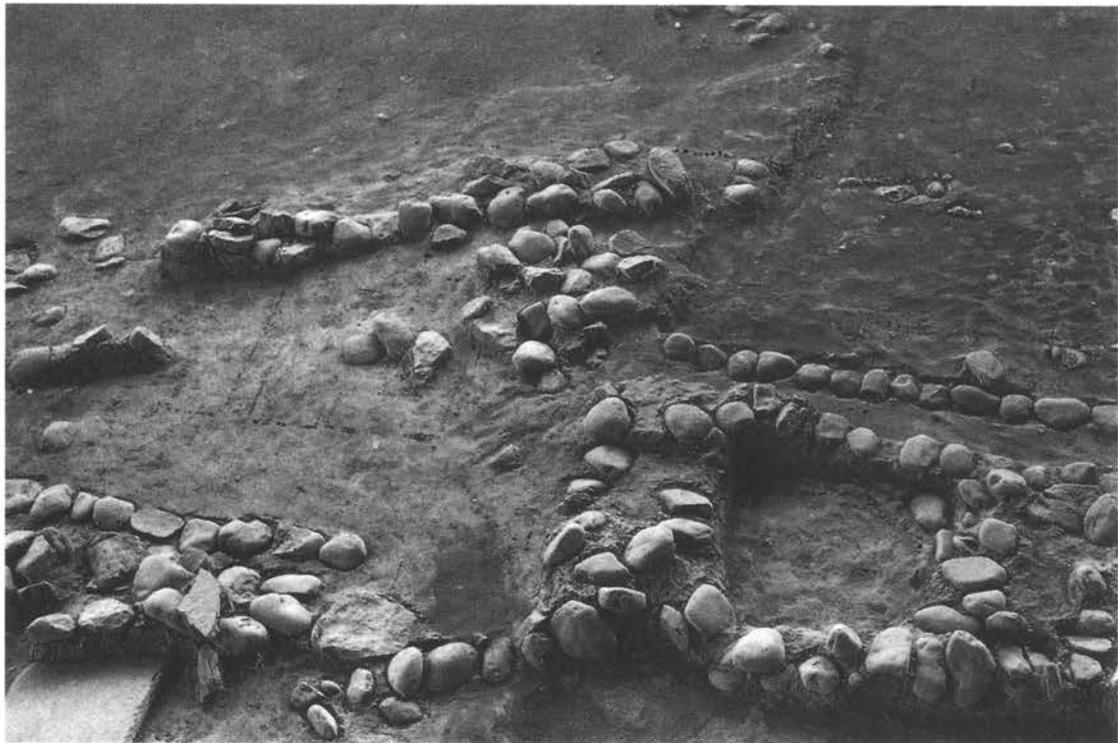
Χωρὶς βαθύτερη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου, θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν τὴν κορυφὴ λιθοσωροῦ στὸ πρόθυρο τάφου. Παρατηρεῖται ὅμως ὅτι ἡ πρὸς τὰ δυτικὰ ἔκταση δὲν παρουσιάζει κανένα σχετικὸ ἴχνος, ἐνῶ ἡ ἀπόσταση τῶν λίθων μέχρι τὸν περίβολο τοῦ τάφου 46 εἶναι μόλις 2.20 μ., δηλαδή πολὺ βραχύτερη τῆς συνήθους ἐκτάσεως τῶν τάφων. Ἐξ ἄλλου βόρεια τοῦ τριγωνικοῦ σχηματισμοῦ διαγράφεται εὐθεῖα γραμμὴ ἀπὸ πέτρες σὲ διπλὴ καὶ τριπλὴ σειρὰ, ἀγνώστου προσορισμοῦ, πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψει συγκεκριμένη χρησιμότητα. Τελικὰ, πιθανότερο φαίνεται οἱ συγκεντρωμένες τριγωνικὰ πέτρες νὰ καλύπτουν παιδικὴ ταφή, σχετικὴ μὲ τὸν τάφο 49.

253. Ἀριστερά, κροκάλες, πιθανῶς ἀπὸ τὴν κάλυψη τοῦ παιδιοῦ τάφου 48. Δεξιά, πέτρες σὲ εὐθεία γραμμὴ.

254. Κάτοψη τοῦ πιθανοῦ τάφου 48 καὶ σειρᾶς λίθων.

255. Στὸ κέντρον, ὁ πιθανὸς τάφος 48 καὶ πίσω του σειρὰ λίθων. Ἐμπρὸς, τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ τάφου 49.

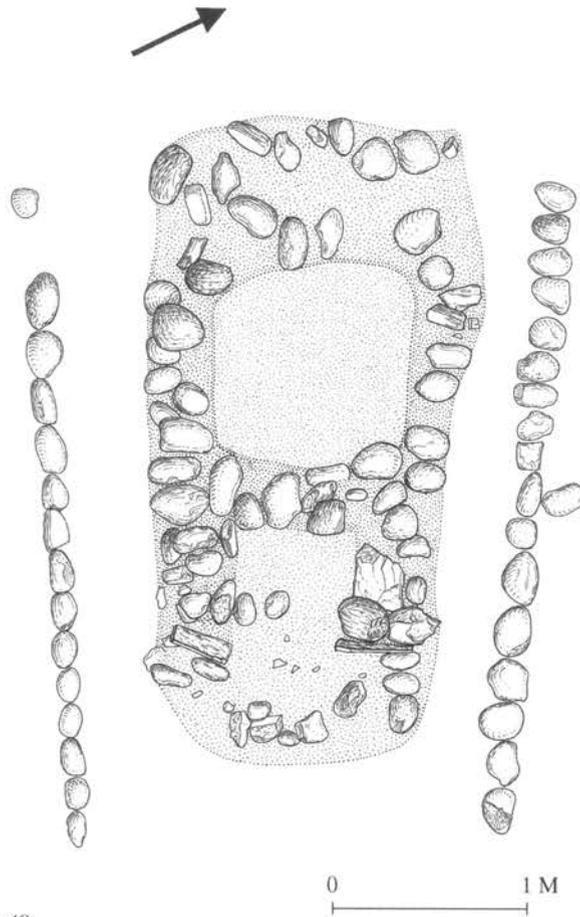
ΤΑΦΟΣ 49

Ο τάφος ανασκάφηκε τὸ 1972 ἐπιφανειακά μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 256, 257).

Ἀπὸ τὸν περίβολο σώζονται μεγάλα τμήματα τῆς βόρειας (μῆκ. 3.42 μ.) καὶ νότιας (μῆκ. 3.45 μ.) πλευρᾶς πὸν συγκλίνουν ἀνατολικά. Δυτικά διατηροῦνται ἀρκετὲς πέτρες ἄτακτα τοποθετημένες, ἀλλὰ σὲ ἐπίπεδο ὑψηλότερο, καὶ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον ὅτι ἀνήκαν σὲ πλευρὰ τοῦ περιβόλου. Οἱ πέτρες του εἶναι μικρὲς ποτάμιες, μὲ τὴν πιὸ ἐπίπεδη ὄψη πρὸς τὰ ἔξω, τοποθετημένες σὲ μία σειρὰ ἐπάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου.

256. Ὁ τάφος 49, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω δεξιὰ, οἱ πέτρες τοῦ τάφου 48.

257. Κάτοψη τοῦ τάφου 49.

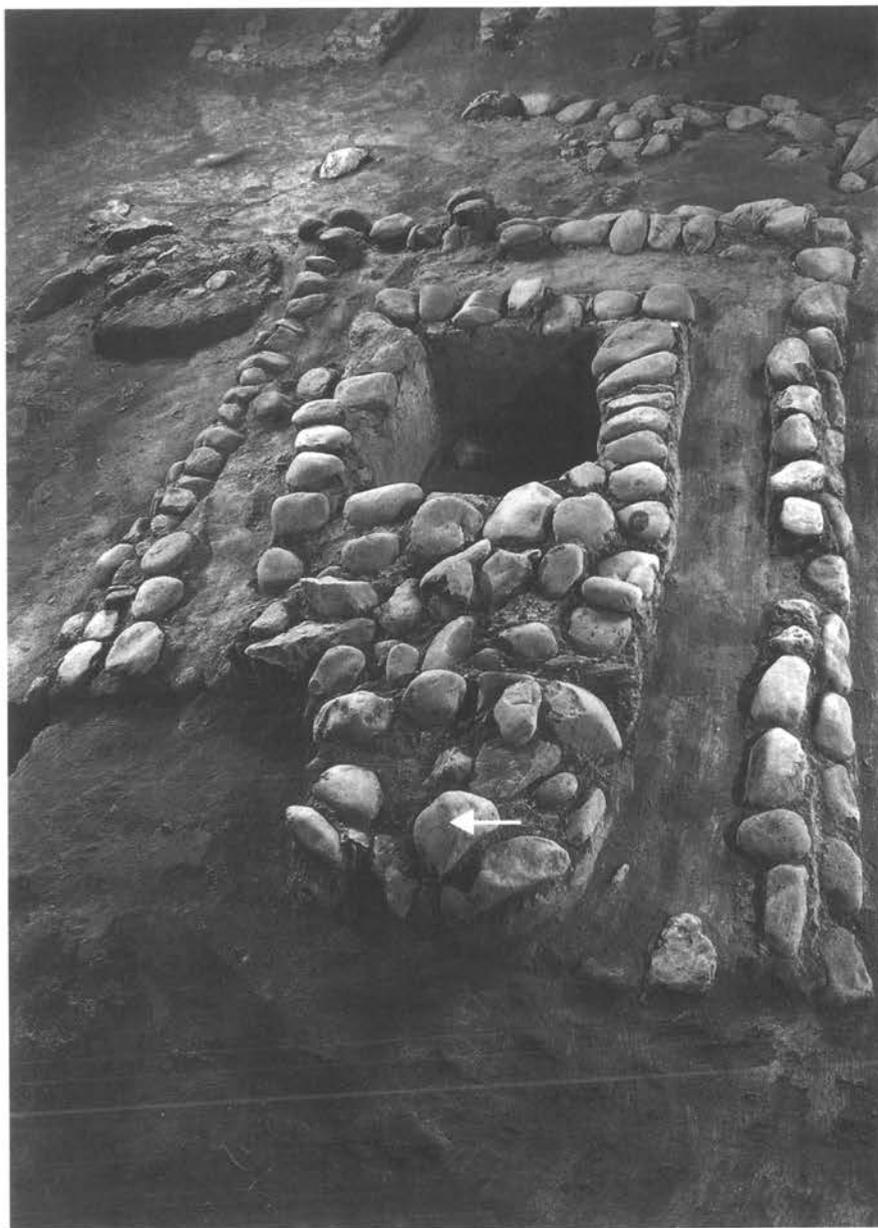
Τὸ ὑπέργειο ὀρθογώνιο ἐπίπεδο τοῦ τάφου ὀρίζεται στὶς μακρὲς πλευρὲς του ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, σὲ μία ἕως δύο στρώσεις καὶ μὲ πολλὰ μετακινημένες, πού ἔξέχουν μέχρι 0.45 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Ἡ δυτικὴ εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη. Περὶ τὸ μέσον τοῦ λίθινου ὀρθογώνιου πλαισίου, ἐπάνω ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου, ὅπως ὑπολογίζεται, βρίσκεται ἡ εἴσοδος τοῦ λάκκου, ὑπάρχει ἀκόμα μία σειρὰ πέτρες πού διαιροῦν τὸ ἐπίπεδο σὲ δύο μέρη.

Τὸ ἀνατολικὸ διατηρεῖ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπόληξη τῆς ΒΑ. κεραίας τοῦ κατεστραμμένου περιβόλου, μόνον τρεῖς πέτρες στὴ σειρὰ. Στὸ τέρμα τους προβάλλει κατὰ 0.15 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ χῶμα μία ἐγκάρσια τοποθετημένη σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.40 μ.), μὲ πλευρὰ κομμένη ἀνώμαλα καὶ μὲ τρεῖς ἀκόμα μεγάλες πέτρες πίσω της. Σὲ ἀντίστοιχῆ θέσῃ νότια καὶ σὲ ἀπόσταση 0.54 μ. ἄλλη ὅμοια πλάκα (πλάτ. 0.33 μ. καὶ ὕψ. 0.18 μ.) λοξὴ καὶ κεκλιμένη, μὲ ὁρατὰς τὶς τέσσερις πλευρὰς της, εἶναι λίγο μετακινημένη καὶ πατάει ἐπάνω στὸ χῶμα. Ἡ ἄνω πλευρὰ της εἶναι θεωρητικὰ μόνον ἐπίπεδη ἀλλὰ πραγματικὰ κυματιστὴ ἀπὸ τὰ ἀδρὰ πελεκήματα πού τὴν ἀπέσπασαν ἀπὸ τὸ λατομεῖο. Ὁ λοιπὸς χῶρος εἶναι ἐλεύθερος, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση καὶ χωρὶς τὸν συνήθη λιθοσωρό. Οἱ καλυπτῆριες πλάκες τοῦ λάκκου δὲν ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ, ἀν καὶ μέσα ἀπὸ τὸν τετράγωνο χῶρο πού περιβάλλει τὸ λίθινο πλαίσιο ἀφαιρέθηκε ἐπίχωση, πάχους 0.15 μ. περίπου.

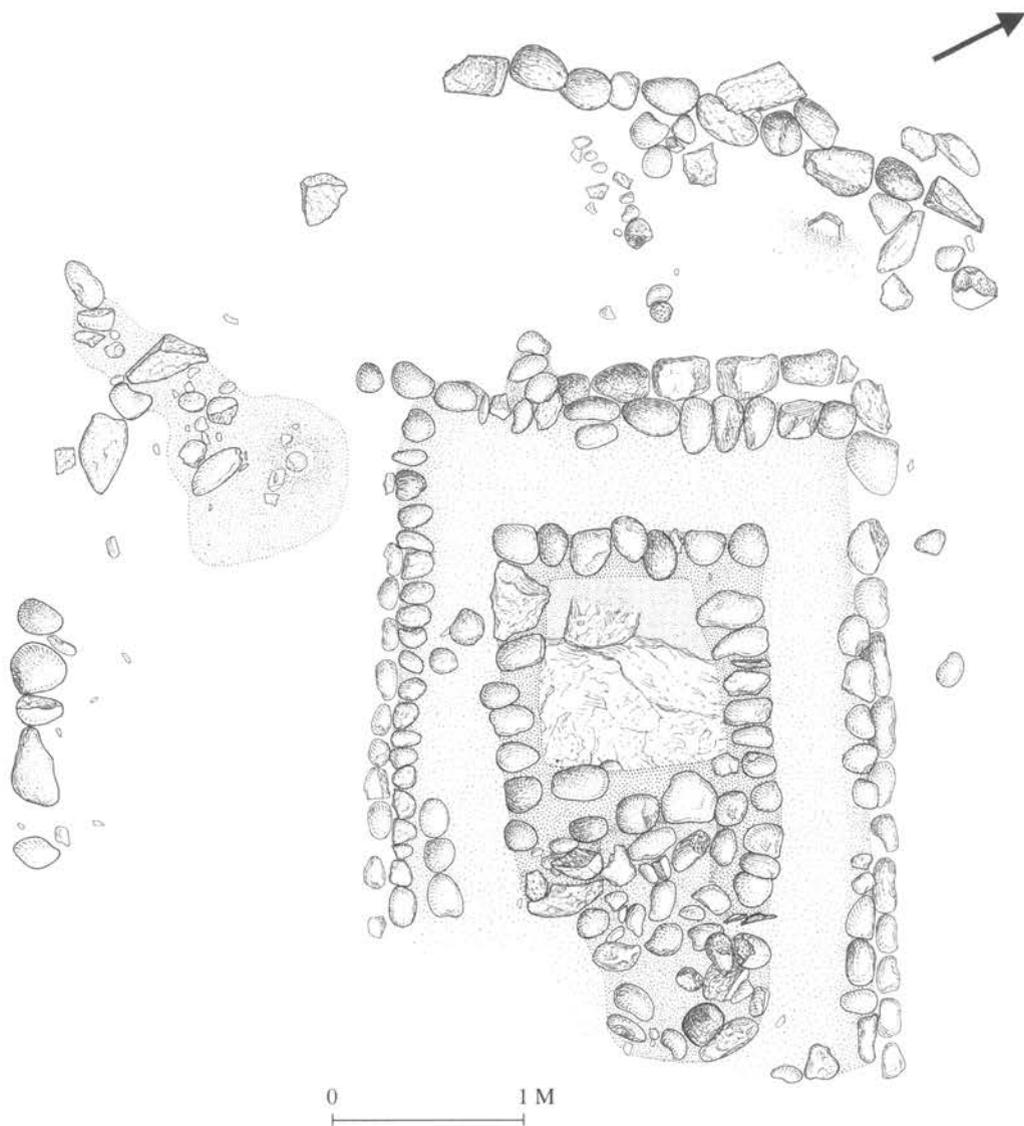
ΤΑΦΟΣ 50

Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 258, 259).

Ὁ περίβολος, στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, σχηματίζεται μὲ κροκάλες σὲ δύο στρώσεις καὶ ἴσως εἶναι κατεσκευασμένος σὲ δύο χρονικὲς φάσεις. Ὁ χαμηλότερος σώζεται περίπου ἀκέραιος σὲ τρεῖς πλευρὲς. Ἡ βόρεια (μῆκ. 3.60 μ.) εἶναι συνεχῆς, ἀπὸ πέτρες τοποθετημένες μὲ τὴ μακρὰ πλευρὰ καὶ τὴν ὀμαλότερη ὄψη πρὸς τὰ

258. Ὁ τάφος 50, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω ἀριστερά, πέτρες, πιθανὸν ἀπὸ κάλυψη παιδικοῦ τάφου.

259. Κάτοψη του τάφου 50 και άλλων σχηματισμῶν με ἀπροσδιόριστη χρήση, στην ἄμεση περιοχή του.

ἔξω. Ἡ δυτική (μῆκ. 2.42 μ.) εἶναι ἀκέραιη, ἀλλὰ με πέτρες στὸ μισὸ τμήμα πολὺ μεγάλες καὶ στὸ ὑπόλοιπο μικρές. Ἡ νότια ἔχει μόνον μικρές, εἶναι ὄρατὴ σὲ μῆκος 2.00 μ., πιθανὸν ὅμως νὰ σωζόταν ὁλόκληρη, καὶ τὸ πρὸς Ἄ. ἄκρο της νὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ στεγάστρου.

Ὁ δεύτερος, ἀνώτερος περίβολος βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια εἰσέχει ἐλαφρὰ τῆς γραμμῆς τοῦ προηγούμενου καὶ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς παρουσιάζει κενά. Οἱ πέτρες του, ὅμοιες γενικὰ στὰ ἐπὶ μέρους σημεῖα με τὶς χαμηλότερες, πατοῦν ἐπάνω σὲ χῶμα, πού παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν δύο στρώσεων καὶ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι λάσπη. Σύμφωνα με τὶς ἐνδείξεις, ἡ δευτέρη σειρὰ τοποθετήθηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνύψωση τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου καὶ προφανῶς μετὰ ἀπὸ τὴ μερικὴ ἢ ὀλικὴ κάλυψη τοῦ ἀρχικοῦ περιβόλου (μῆκ. τῶν σωζ. πλευρῶν, βόρ. 2.35 μ., δυτ. 2.40 μ., νότ. 2.90 μ.). Στὴν ἀνατολική

260. Πέτρες στα ΝΔ. τοῦ τάφου 50, πιθανὸν ἀπὸ κάλυψη παιδικοῦ τάφου, ἀπὸ ΒΑ.

πλευρά, ὅλες οἱ πέτρες του ἔχουν ἐξαφανισθεῖ, διότι θὰ ἀφαιρέθηκαν καὶ αὐτὲς κατὰ τὴν τοποθέτηση τῆς βάσης ἐκ σκυροδέματος πὺν στήριξε στύλο τοῦ στεγαστροῦ.

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸν βρίσκεται ἡ ὑπέργεια, ὄρατὴ κατασκευὴ τοῦ τάφου. Τὸ κτιστὸ περίβλημα, δυτικὰ ὀρθογώνιο, σχηματίζεται ἀπὸ μία στρώση κροκάλες, μετρίου μεγέθους, τοποθετημένες μὲ τὴ στενὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω. Οὐσιαστικὰ βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴν ἀνώτερη στρώση τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου, δηλαδή στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἡ βόρεια πλευρὰ (μῆκ. 2.00 μ.) τερματίζει ἀνατολικά ἐμπρὸς σὲ μόλις διακρινόμενη σχιστολιθικὴ πλάκα (εἰκ. 258). Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο, ἡ νότια σειρὰ (μῆκ. 1.96 μ.) διακόπτεται ἀπὸ μία ἐγκάρσια τοποθετημένη μεγάλη τραχιὰ πέτρα (μῆκ. 0.40 μ.). Ὅποιαδήποτε συνέχεια καὶ ἂν ἀρχικῶς ὑπῆρχε στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν τοποθέτηση στύλου τοῦ στεγαστροῦ. Πάντως ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα κατασκευῆς τοῦ τάφου σώζονται, σὲ ἔκταση περίπου 1.40x1.40 μ., σκόρπιες κροκάλες ριγμένες στὴν ἐπιφάνεια χωρὶς καμία τάξη. Τὸ στρώμα αὐτὸ ἀνυψώνεται βαθμιαῖα ἕως τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο καὶ ἐξέχει τὸ πολὺ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, μὲ ὑψηλότερη ὄλων μία κροκάλα πὺν βρίσκεται σὲ ἀκρᾶιο σημεῖο ΒΑ.

Στὸ δυτικὸ τμήμα ὄλο τὸ γέμισμα μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ καὶ παρουσιάσθηκαν σὲ μεγάλο βάθος, 0.50 μ. κάτω ἀπὸ τὸ πλαίσιο, δύο καλυπτήριες πλάκες τοῦ λάκκου. Τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ λάκκου κάλυπτε μία μεγάλη σχιστολιθικὴ (ὄρατῶν διαστ. 0.92x0.65 μ.), πὺν φαίνεται νὰ γειτνιάζει μὲ ἄλλη ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τῆς εἰσόδου. Στὸ δυτικὸ παρουσιάζεται μία μικρὴ (0.40x0.25 μ.) ἀσβεστολιθικὴ πὺν ὄμως ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸ ΒΔ. τμήμα, ἐκτὸς ἂν χαμηλότερα ὑπάρχει ἄλλη συμπληρωματικὴ.

Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ περιβόλου εἶναι συγκεντρωμένες σὲ ἐπιφάνεια 0.40x0.45 μ. πέτρες, ποτάμιες καὶ τραχιές, μαζί μὲ δύο πυθμένες ἀγγείων πὺν πιθανὸν νὰ κρύβουν μικρὸ παιδικὸ τάφο (εἰκ. 258-260). Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ ἐνισχύουν λίγες πέτρες στὴ σειρὰ πίσω τους, πὺν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν ἐπέκταση τοῦ δυτικοῦ περιβόλου, μὲ καμπύλη στροφὴ πρὸς Ν. καὶ συνέχειά τους σὲ μῆκος 1.40 μ.

ΘΕΣΗ 51

Μεταξύ τῶν τάφων 50 καὶ 52, περὶ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τους, εἶχε ἀνοιγεῖ τὸ 1972 ὀρθογώνιο σκάμμα (μέγ. διαστ. 1.95×3.45 μ.), βάθους περίπου 0.15 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἢ τοῦ χώρου γύρω του.

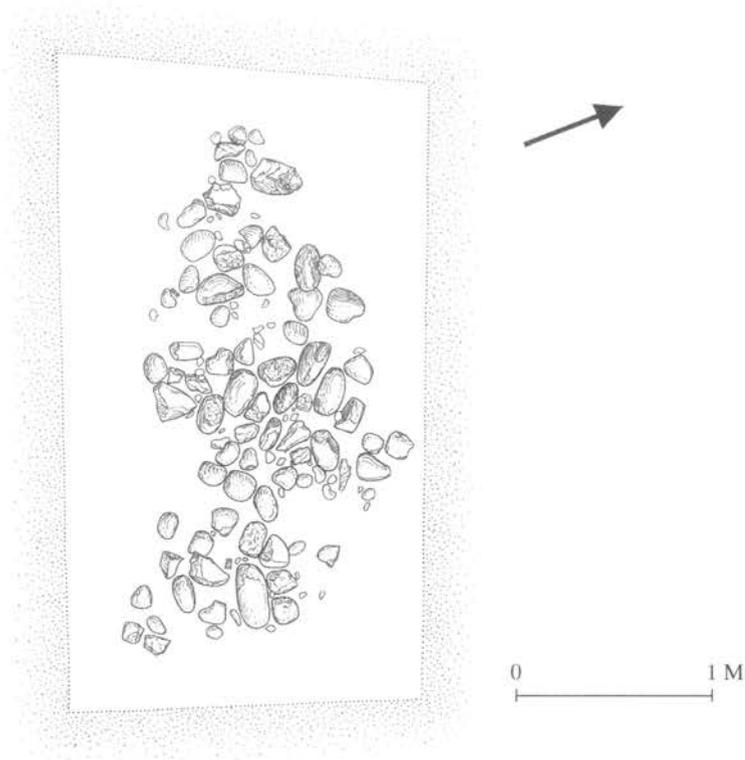
Μέσα στὸ σκάμμα, καὶ μὲ φορὰ ἀπὸ Ἄν. πρὸς Δ., ἦταν ριγμένες κροκάλες καὶ ἄλλες πέτρες μὲ πολλὰ βότσαλα χωρὶς νὰ διαγράφουν συγκεκριμένο σχῆμα καὶ σαφῆ ὅρια (εἰκ. 261, 262). Στὸν σχηματισμὸ δόθηκε ὁ ἀριθμὸς 51, ἂν καὶ δὲν ἦταν βέβαιο ὅτι κάλυπτε τάφο.

Περιορισμένη ἀνασκαφὴ τοῦ σκάμματος τὸ 2001⁶⁰ ἀπέδειξε ὅτι οἱ πέτρες ἦταν ριγμένες σὲ ἐπιφάνεια στερεοῦ ἐδάφους (βάθ. 1.40 ἀπὸ 0.00 μ.), ἐνῶ οἱ ἄνω ἐπιφάνειες

261. Οἱ πέτρες στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς θέσεως 51. Πίσω, τὸ ἀποτύπωμα ἀπὸ πέτρες ποὺ ἀφαιρέθηκαν στὰ ἀνατολικά.

60. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16, πίν. 10α.

262. Κάτοψη συγκεντρωμένων λίθων στη θέση 51.

τῶν λίθων ἔφθαναν σὲ -1.20 μ. ἕως -1.24 μ., ἀπὸ 0.00 ἢ $0.15-0.20$ μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ στερεό. Κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες, μέσα σὲ λεπτὴ ἐπίχωση βρέθηκε μόνον ἐλάχιστη κεραμικὴ ἀπὸ μικρὰ ἀγγεῖα. Κατὰ τὴν ἔρευνα αὐτὴ ἀφαιρέθηκαν ὅλες οἱ πέτρες ἀπὸ τὸ μεσαῖο τμῆμα τοῦ σχηματισμοῦ, πολλὰ ἀπὸ τὸ ἀνατολικό, ἐνῶ τὸ δυτικὸ ἔμεινε ἄθικτο.

Συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὴν παλαιὰ ἀνασκαφὴ δὲν ὑπάρχουν. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι τὴ διερεύνηση τῆς θέσεως τὸ 1972 προκάλεσαν σημεῖα ὄρατὰ στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Κατὰ συνέπεια μποροῦμε βέβαια νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τὶς σωζόμενες πέτρες ὑπῆρχαν ἄλλες στρώσεις, πὸν ἀφαιρέθηκαν μέχρι νὰ φθάσει ἡ ἀνασκαφὴ στὸ στερεὸ ἔδαφος καὶ νὰ διαπιστωθεῖ ὅτι δὲν κάλυπταν τάφο.

Τελικά, ἡ συγκέντρωσή τους στὴ θέση 51 δὲν ἐρμηνεύθηκε, ἀλλὰ καὶ ὁ χῶρος τοῦ σκάμματος δὲν ἔχει πλήρως ἐρευνηθεῖ. Στὴ ΝΑ. γωνία του, ὄστρακα καὶ μαυρισμένα χῶματα δείχνουν σαφῶς ὅτι συνδέονται μὲ κάποιον χῶρον ἢ κατασκευὴ πὸν ἐκτείνεται νοτιότερα, σκεπασμένη ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 52 ἢ ἀνατολικά κάτω ἀπὸ ἄσκαφη ἐπίχωση.

ΤΑΦΟΣ 52

Ἀνασκάφηκε τὸ 1972 στὸ ὑπέργειο τμήμα ἕως τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 263, 265).

Ὁ τάφος εἶναι προσανατολισμένος ἀκριβῶς στὴν Ἀνατολή, παράλληλος μὲ τὸν γειτονικό του τάφο 13. Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος κατεσκευασμένος ἀπὸ μέτριες ἕως μεγάλες κροκάλες σὲ μία σειρὰ μὲ τὴν περισσότερη ὁμαλὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω (μῆκ. πλευρῶν: βόρ. 3.80 μ., δυτ. 1.90 μ., νότ. 3.58 μ.). Οἱ πέτρες πατοῦν γενικὰ σὲ ὀριζόντιο δάπεδο, ἐκτὸς ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις ἀκραῖες τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν στὰ ἀνατολικά, πού μαζὶ μὲ ὅλο τὸ δάπεδο ἔχουν ὑποστῆ ἐλαφρὰ καθίζηση. Πάντως, καὶ αὐτὸ τὸ

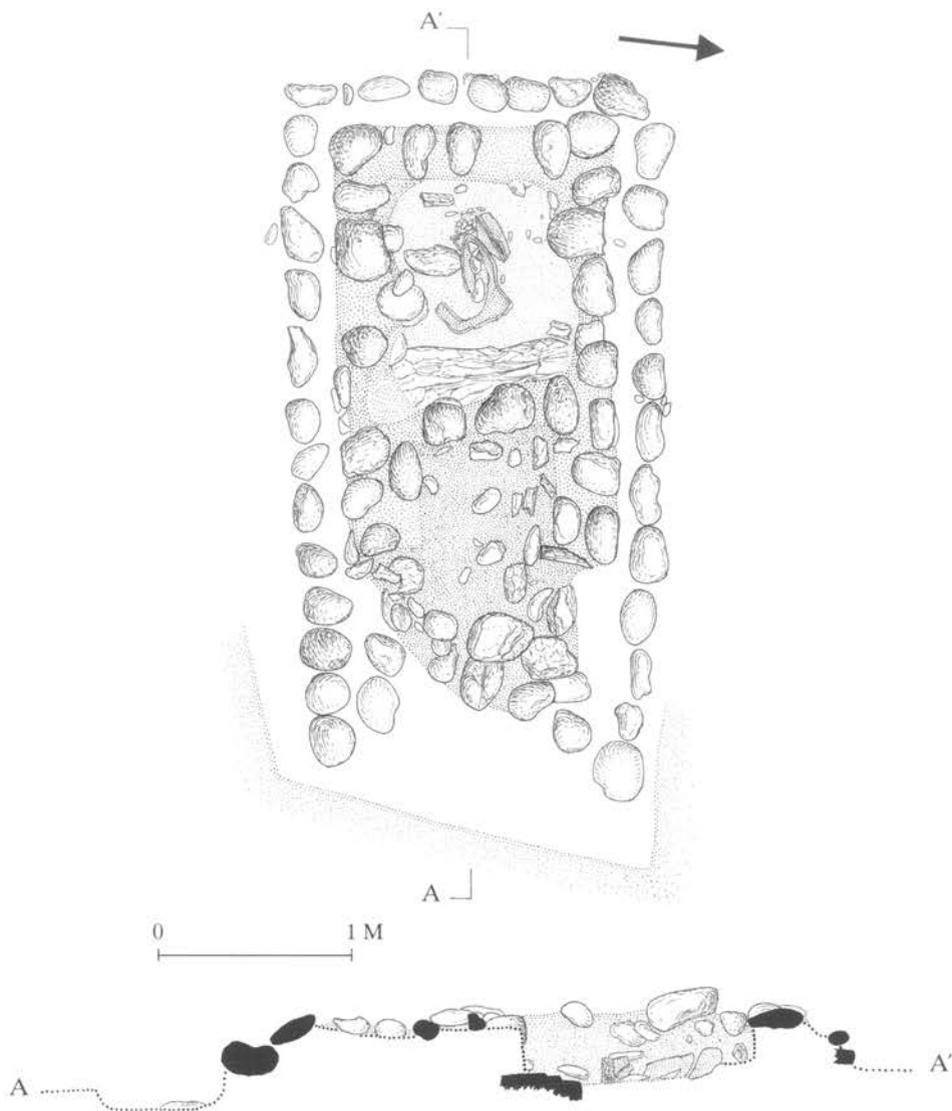
263. Ὁ τάφος 52, ἀπὸ ἀνατολικά.

264. Γύψινο ἐκμαγεῖο τοῦ κοίλου τῆς κεραμεικῆς κατασκευῆς ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 52.

τμήμα τοῦ περιβόλου διατηρεῖ τὴν ἀρχικὴ κατασκευὴ του. Τὰ ἄκρα στρέφουν πρὸς τὰ πίσω σχηματίζοντας κεραῖες (μῆκ. 0.38 μ. ἢ ΒΑ. καὶ 0.48 μ. ἢ ΝΑ.) καὶ χάνονται κάτω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου, κτισμένο σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο, σχηματίζει ὀρθογώνιο πλαίσιο μὲ καμπυλόγραμμη προσθήκη στὰ ἀνατολικά. Ἡ βόρεια πλευρὰ του (μῆκ. 2.30 μ.) σώζει μόνον μία σειρὰ κροκάλες στρωμένες στὸ ἐπίπεδο τοῦ περιβόλου. Ἀντίθετα ἡ δυτικὴ (μῆκ. 1.50 μ.) καὶ κυρίως ἡ νότια (μῆκ. 2.05 μ.)

265. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 52.

διατηροῦν ὅμοιες πέτρες σὲ δύο καὶ τρεῖς στρώσεις. Τὸ λίθινο πλαίσιο ἔχει δυτικὰ ὕψος 0.23 μ., ἀλλὰ στὴ νότια πλευρὰ μία πελώρια πέτρα ἀνεβάζει τὸ ὕψος μέχρι 0.33 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Περὶ τὸ μέσον τῆς ὑπέργειας κατασκευῆς, μία ἀκόμη σειρὰ πέτρες περνᾶ ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τῆς καὶ σχηματίζει περίπου τετράγωνο δυτικὸ τμήμα (καθαρῶν ἐσωτερικῶν διαστ. 1.10-1.20x1.60 μ.). Μετὰ τὴν ἐγκάρσια σειρὰ λίθων ὄλο τὸ ὑπέργειο δάπεδο μέχρι τὸ καμπυλόγραμμο ἄκρο, ἐκτάσεως 1.40x1.50 μ. περίπου, εἶναι γεμάτο ριχτὲς πέτρες, μικρὲς στὸ ἐσωτερικὸ, μεγαλύτερες στὰ ἄκρα, ἐνῶ στὸ μέσον τῆς καμπύλης ξεχωρίζει μία μεγάλη.

Μέσα ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο τμήμα τὰ χώματα εἶχαν ἀφαιρεθεῖ σὲ βάθος 0.22-0.25 μ. καὶ ἀποκαλύφθηκε ἀνατολικὰ σχιστολιθική πλάκα (μέγ. ὄρατῶν διαστ. 0.90x0.30 μ.), πού πρέπει νὰ εἶναι καλυπτῆρια ἢ ἀνώφλι ἢ καὶ τὰ δύο μαζί. Στὸ κέντρον τοῦ ὑπόλοιπου χώρου καὶ λίγο πλησιέστερα πρὸς τὸ νότιο, σῴζεται ἰδιότυπο

περίβλημα άκανόνιστου σχήματος. Τò μισό είναι έλλειψοειδές με κορυφή στα δυτικά και στη συνέχεια διευρύνεται ανατολικά σε σχήμα άνοικτης καμπύλης (εικ. 266, 267).

Μετά από λεπτή και μακρά συντήρηση και καθαρισμό τò καλοκαίρι τού 2001 από την Άναστασία Βουτσινά, άποκαλύφθηκε ότι τò περίβλημα είχε κατασκευασθεί από μεγάλα όστρακα ή τμήματα μεγάλου άλλ' όχι χονδροειδούς άγγελιου. Τά όστρακα συγκρατήθηκαν όρθια, στηριγμένα με λάσπη, ενώ σε ένα τμήμα στα ΒΔ. προστέθηκε έξωτερικά άκόμα ένα μεγάλο όστρακο, πού παρακολουθεί τò καμπύλο περίγραμμα τής έσωτερικής έλλείψεως.

Η ίδια λάσπη καστανόφαιη και σήμερα σκληρή, είναι άπλωμένη στον πυθμένα τού κατασκευάσματος, αλλά και γύρω άπ' αυτό σε έπιφάνεια 0.05-0.13 μ., και ξεχωρίζει από τò χώμα τών άκραίων σημείων τού όρθογωνίου με τò άκανόνιστο περίγραμμα. Παρά ταύτα, ό πυθμένας τής έλλείψεως δέν είναι ένιαϊος και όριζόντιος. Τò προς Δ. κλειστό τμήμα της βρίσκεται λίγο ύψηλότερα και περιλαμβάνει ένα βότσαλο, ενώ δίπλα του και χαμηλότερα, ύπάρχει άκόμα ένα μεγαλύτερο βότσαλο. Έξωτερικά, έμπρός από τò νότιο περίβλημα όστράκων, μία πέτρα τοποθετημένη έγκάρσια φαίνεται σαν σφηνωμένη μεταξύ νοτίου τοίχου και έλλείψεως (εικ. 265).

Γιά τò περιεχόμενο τού κεραμεικού κατασκευάσματος δέν γνωρίζουμε τίποτα. Τò μοναδικό εύρημα από τόν χώρο, ένας όστείνος όπέας τοποθετημένος στη ΝΔ. γωνία τού όρθογωνίου πλαισίου πέρα από την έλλειψη, δέν συμβάλλει ουσιαστικά σε όποιαδήποτε έρμηνεία. Άπό τò σχήμα τού περιβλήματος, όμως, και τò ανάγλυφο τού δαπέδου μπορεί νά ύποτεθεί ότι τò κεραμεικό περίβλημα προστάτευε την ταφή νηπίου. Τήν ίδια εικόνα άποδίδει και τò γύψινο άποτύπωμα τού κοίλου από τò έσωτερικό τού περιβλήματος (εικ. 264). Μέσα στην έλλειψη, επάνω στο έλαφρά ύψηλότερο τμήμα τού πυθμένα δυτικά, είχε άκουμπήσει τò κεφάλι, σαν νά ήταν προσκέφαλο. Περί τò μέσον ήταν διπλωμένα τά χέρια και ίσως συγκρατημένα-πιεσμένα χαμηλά με τò μεγαλύτερο βότσαλο (όπως στον τάφο 36), ενώ τò άνοικτό καμπυλόγραμμο περιέβαλε τά συννεσταλμένα πόδια. Τò έξωτερικό στρώμα λάσπης, καθώς και ή έγκάρσια πέτρα έμπρός από την έλλειψη, συγκράτησαν τά τμήματα τού σπασμένου άγγελιου στην όρθια θέση τους.

266. Η κεραμεική κατασκευή επάνω στην καλυπτήρια τού τάφου 52, από ανατολικά.

267. Η κεραμεική κατασκευή και τά βότσαλα επάνω στον τάφο 52, από δυτικά.

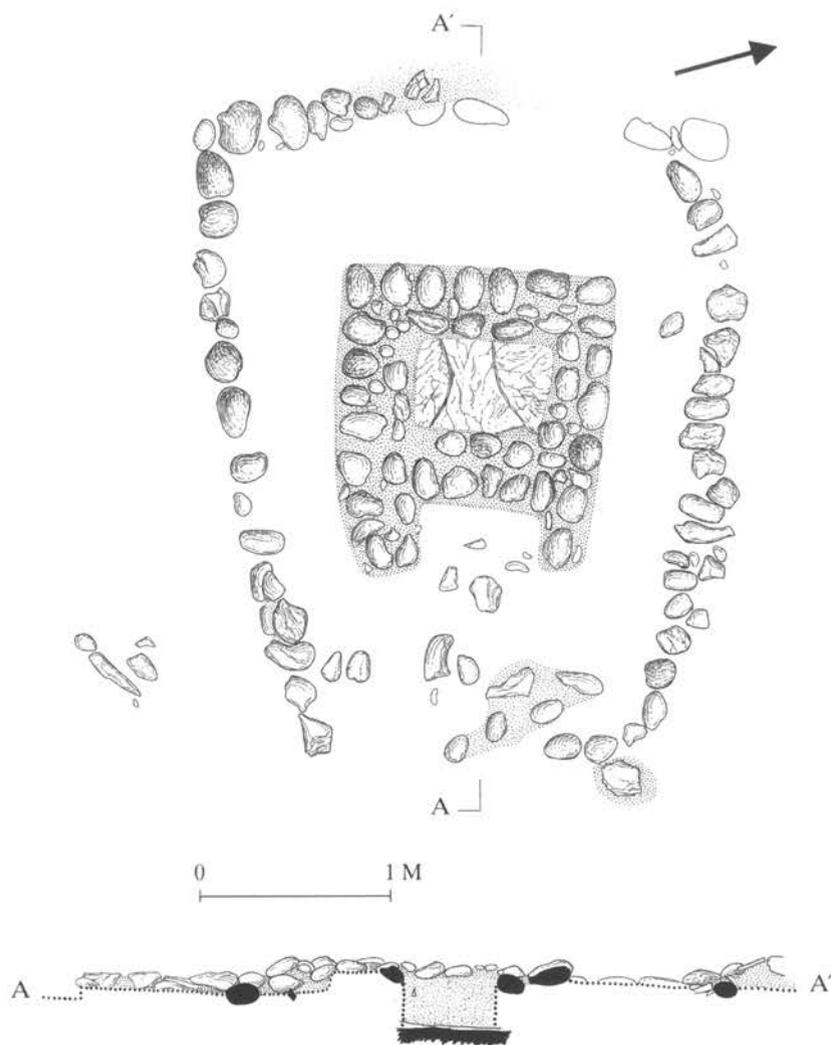
ΤΑΦΟΣ 53

Άποκαλύφθηκε τὸ 1972 κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες (εἰκ. 268, 269).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου μεταξὺ τῶν τάφων 42 καὶ 52 σώζεται σὲ καλὴ κατάσταση, ἀκέραιος στὶς μακρὲς πλευρὲς καὶ μὲ κενὰ στὶς δύο στενές. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς κροκάλες στρωμένες σὲ μία σειρὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (μῆκ. νότ. 3.60 μ. καὶ βόρ. 3.20 μ.). Ἡ βόρεια πλευρὰ ἐμφανίζει κάποια ἀταξία καὶ μικρὴ καμπυλότητα, πὺ μπορεῖ νὰ προκλήθηκε ἀπὸ μεταγενέστερη ἐπιδιόρθωση. Στὴ δυτικὴ παρουσιάζεται κενό (μῆκ. 1.85 μ. περίπου), πὺ πιθανότατα ὀφείλεται στὴ γειτνίαση καὶ ἔνωσή της μὲ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 42. Οἱ δύο μακρὲς πλευρὲς συγκλίνουν αἰσθητὰ πρὸς Ἀ. καὶ δίνουν μορφὴ τραπεζίου. Μεγάλῃ ἀσάφειᾳ, τέλος, ὑπάρχει ἀνατολικά καὶ δὲν διακρίνεται ἂν οἱ πέτρες εἶναι σκόρπιες, ἂν μερικὲς εἶναι ξηλωμένες καὶ γενικὰ ἂν σχηματίζεται σειρὰ μὲ πολλὰ κενά.

268. Ὁ τάφος 53, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, ὁ τάφος 42.

269. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 53.

Ὁ εὐρύχωρος περίβολος περικλείει μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων ὄρατὸ τετράγωνο πλαίσιο ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο. Τὸ πλαίσιο σχηματίζεται ἀπὸ μικρὲς κροκάλες, κτισμένες, ὅπως φαίνεται, μὲ λάσπη σὲ μία στρώση ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Οἱ πλευρὲς τοῦ πλαισίου (μῆκ. 1.30 μ. βόρ. καὶ νότ., ἢ δυτ. 1.40 μ.) ἔχουν πέτρες σὲ δύο σειρὲς (πλάτ. 0.30-0.40 μ.) καὶ ἀνάμεσα κατὰ τόπους χαλίκια. Ἡ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ ἐπεκτείνονται ἀνατολικά μὲ μία ἕως δύο πέτρες, πού φαίνεται ὅτι μαζί μὲ τρεῖς-τέσσερις σκόρπιες στὸν ἐνδιάμεσο χῶρο ἀνήκαν σὲ ἡμικύκλιο προσκολλημένο στὸ βασικὸ τετράγωνο.

Μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὅλη ἡ ἐπίχωση καὶ σὲ βάθος 0.25 μ. παρουσιάσθηκαν οἱ καλυπτῆριες πλάκες. Ὅπως φαίνονται, εἶναι λεπτές, μικρές, σχιστολιθικές, στρωμένες μὲ τὴ μεγάλη διάσταση κατὰ τὴ φορά τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου.

ΤΑΦΟΣ 54

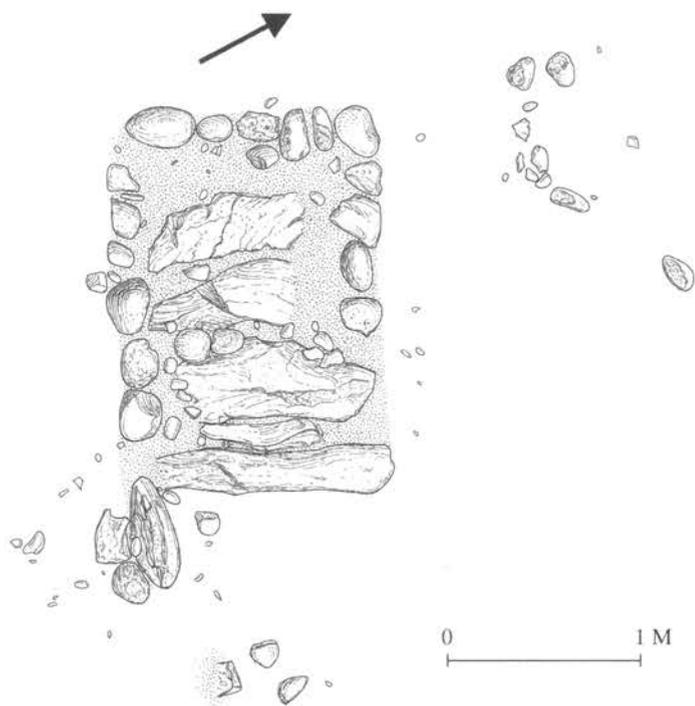
Άποκαλύφθηκε μερικῶς στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 270, 271).

Περίβολος τοῦ τάφου δὲν ἔχει παρουσιασθεῖ, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ δύο πέτρες βόρεια, σὲ ἀπόσταση 0.75 μ. ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ τάφου, ποὺ πιθανὸν νὰ ἀνήκαν σ' αὐτόν.

Ὁ τάφος ὀρίζεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἀνατολικά τῆς θέσεως 51 ἀπὸ μία σειρὰ κροκάλεις, τοποθετημένες ἄτακτα καὶ ἰδίως ἀνώμαλα. Βόρεια σώζεται σὲ μῆκος 1.20 μ., ἡ δυτικὴ εἶναι ἀκέραιη (μῆκ. 1.35 μ.) καὶ ἡ νότια, μὲ μῆκος 2.50 μ. καταλήγει ἀνατολικά σὲ μία μεγάλη ἐπιμήκη κροκάλα καὶ δύο μικρότερες δίπλα τῆς. Ὡς ἀκραῖο ἕχνος τοῦ τάφου στὰ ἀνατολικά, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν τρεῖς πέτρες μόλις διακρινόμενες, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου.

270. Ὁ τάφος 54, ἀπὸ ἀνατολικά.

271. Κάτοψη τοῦ τάφου 54.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου καλύπτεται μὲ τρεῖς μεγάλες καὶ δύο μικρότερες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, ἀκανόνιστες καὶ ἀνώμαλες, στρωμένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, ἐλάχιστα χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ἡ πρώτη στὰ ἀνατολικά φαίνεται τοποθετημένη μὲ τὴ στενὴ πλευρὰ της (πλάτ. 0.26 μ.) στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἀκολουθεῖ μία μικρὴ, ἐνῶ ἡ ἐπόμενη εἶναι μεγάλη καὶ περιβάλλεται ἀπὸ χαλίκια. Οἱ δύο τελευταῖες πλάκες δὲν ἔχουν καθαρισθεῖ τελείως, τὰ μεταξύ τους κενὰ ἔχουν γεμίσει μὲ χῶμα καὶ δὲν διακρίνεται ἡ ἐπιφάνεια στηριξεῶς τους.

ΤΑΦΟΣ 55

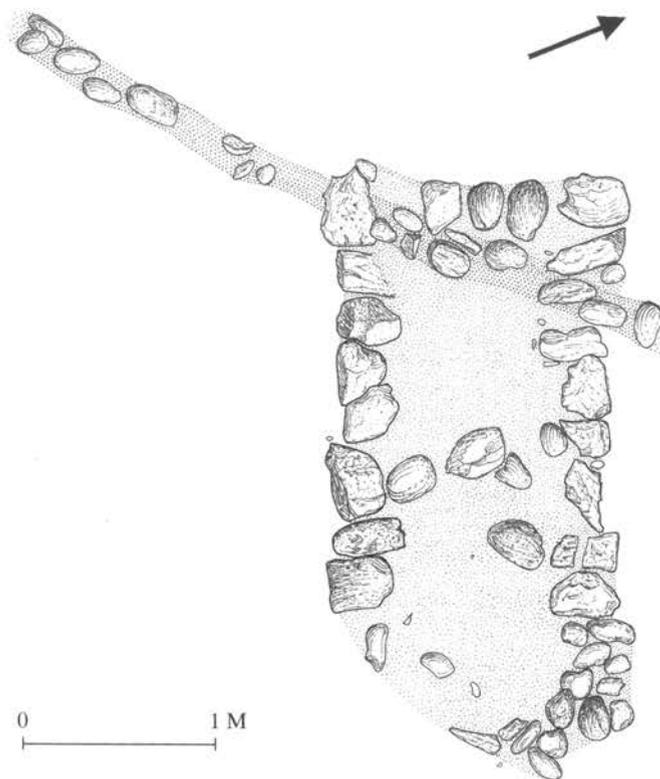
Ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ λίθινο ἐπιφανειακὸ περίγραμμα τοῦ τάφου στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 272, 273).

Ἐξωτερικὸς περίβολος δὲν ἔχει παρουσιασθεῖ καὶ πιθανότατα οὐδέποτε κατασκευάσθηκε, ἀφοῦ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο γύρω ἀπὸ τὸν τάφο ἔχει ἀνασκαφεῖ καὶ χαμηλώσει περὶ τὰ 0.05-0.07 μ. σὲ σχέση μετὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τάφου, χωρὶς νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ἐλάχιστο σχετικὸ ἴχνος.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου σημειώνεται ἐπάνω στὸ δάπεδο μεταξὺ τῶν τάφων 54 καὶ 56 μετὰ μίαν σειρὰ πέτρων, ἀδρῆς καὶ ἄμορφες, μέτριες ἕως μεγάλες (μῆκ. 0.25-0.40 μ.), τοποθετημένες μετὰ τὴν περισσότερο ἐπίπεδη πλευρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο (2.05×1.60 μ.) μετὰ μακρῆς πλευρῆς μεταξὺ τους ἴσες, πού τερματίζουν σὲ δύο πολὺ μεγάλες πέτρες, τοποθετημένες ἀντικριστὰ καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τους.

272. Ὁ τάφος 55, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, διέρχεται τμημα τῆς λοξῆς σειρᾶς λίθων.

273. Κάτοψη του τάφου 55 και της διερχόμενης λοξῆς σειρᾶς λίθων.

Ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τους ἐπικολλᾶται ἡμικύκλιο μερικῶς φθαρμένο ἀπὸ πέτρες ποτάμιες, σὲ δύο σειρές.

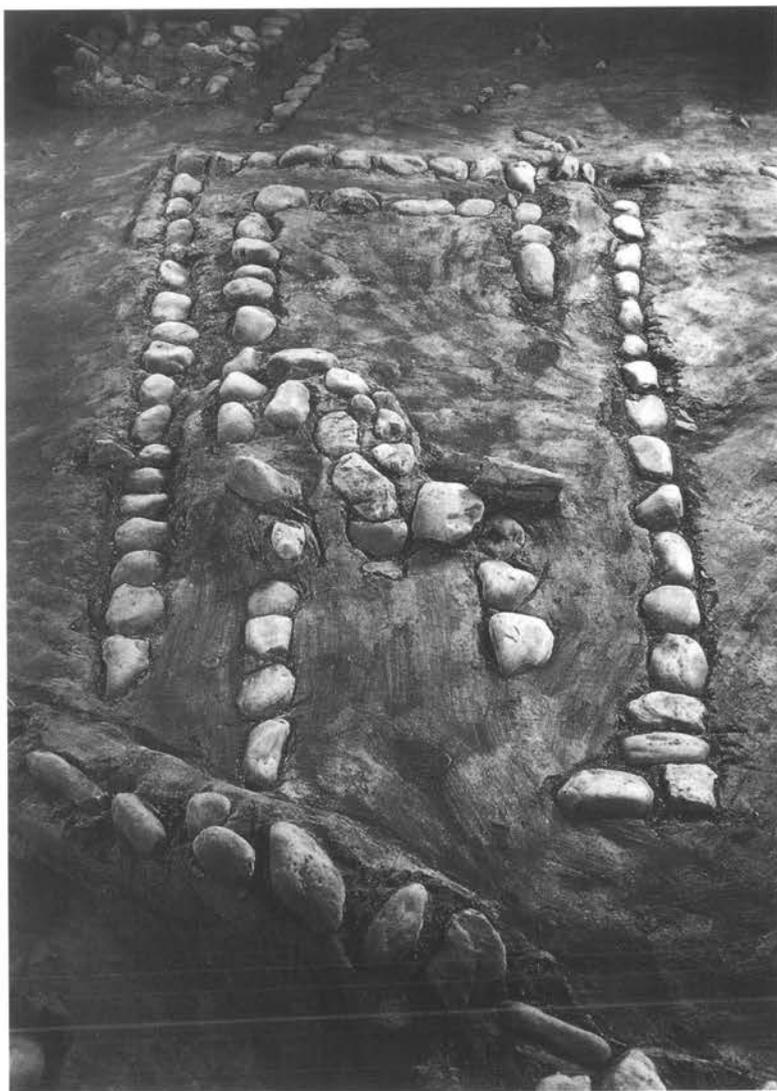
Σὲ ἀπόσταση 1.30-1.50 μ. ἀπὸ τὸ τέρμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς παρουσιάζονται μέσα στὸ ὀρθογώνιο τέσσερις πέτρες σὲ λοξὴ σειρὰ, πὺν διαιροῦν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τάφου σὲ δυτικὸ καὶ ἀνατολικὸ τμήμα. Ἀπὸ αὐτές, ἡ μεσαία εἶναι μεγαλύτερη καὶ ὑψηλότερη, ὑπερέχει κατὰ 0.12 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου καὶ πιθανὸν νὰ μαρτυροῦσε τὸ σημεῖο τῆς εἰσόδου. Ἐσωτερικὰ τοῦ ὀρθογωνίου πλαισίου ὁ χῶρος ἔχει μείνει ἄσκαφος καὶ καλύπτεται ἀπὸ χῶμα, χωρὶς ἄλλα διακριτικὰ στὴν ἐπιφάνειά του.

Κατὰ τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ὀρθογωνίου διέρχεται λοξά, ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας, μία σειρὰ πέτρες ὡς τμήμα κατασκευῆς μεγάλου μήκους. Ἡ σειρὰ παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴ βόρεια βάση ἐκ σκυροδέματος τοῦ στεγάστρου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 57 καὶ φέρεται συνεχῆς σὲ εὐθύγραμμη διαδρομὴ ἕως τὸ χεῖλος τοῦ σκάμματος γύρω ἀπὸ τὴ θέση 51, ἢ ἀνασκαφῆ τῆς ὁποίας πιθανὸν νὰ κατέστρεψε τὸ τέρμα του.

ΤΑΦΟΣ 56

Ἀποκαλύφθηκε ἕως τῆ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 274, 275).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται ἀκέραιος μεταξὺ τῶν τάφων 49 καὶ 58, μὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πέτρες στῆ θέσῃ τους. Ἔχει σχῆμα τραπεζοειδὲς μὲ πλευρὲς συγκλί-
νουσες πρὸς Ἄν. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μετρίου μεγέθους κροκάλες στρωμένες σὲ μία
σειρά (μῆκος πλευρῶν: βόρ. 4.12 μ., δυτ. 2.94 μ., νότ. 3.80 μ.). Ἀνατολικά, ἔχουν ἀφαι-
ρεθεῖ ἢ παραμένουν καλυμμένες ἐλάχιστες ἀκραῖες πέτρες. Σώζεται ἡ στροφὴ πρὸς
τὰ πίσω τῆς νότιας πλευρᾶς, δηλαδὴ ὀλόκληρη ἡ κεραία, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη
ἀπέναντι λείπουν μία-δύο πέτρες. Αὐτὴ ἡ δεύτερη, ἡ ΒΑ. κεραία καταλήγει σὲ ὄρθια
σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ λοξὴ ἀπόληξη (πλάτ. 0.33 μ. καὶ μέγ. ὄρατοῦ ὕψ. 0.23 μ.), το-
ποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορὰ τῆς κεραίας. Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο νότια ὑπάρ-

274. Ὁ τάφος 56, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἐμπρός, τμημα τῆς μακρᾶς λοξῆς σειρᾶς λίθων.

275. Κάτοψη τοῦ τάφου 56.

χει μεγάλη κροκάλα, καὶ αὐτὴ ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορά τῆς κεραίας (πλάτ. 0.28 μ.) καὶ κατὰ 0.15 μ. ὑψηλότερη τοῦ ἐπιπέδου γύρω της. Ἐσωτερικὰ τοῦ περιβόλου καὶ παράλληλα μὲ αὐτὸν διαγράφεται ἐπὶ τοῦ δαπέδου τμῆμα ὀρθογωνίου μὲ φθαρμένη μερικῶς τὴ βόρεια πλευρὰ (σωζ. μῆκ. 1.06 μ.) καὶ ἀκέραιες τὴ δυτικὴ (μῆκ. 1.62 μ.) καὶ τὴ νότια (μῆκ. 2.27 μ.), πού τερματίζει ἔμπρὸς περίπου ἀπὸ τὴν ἐγκάρσια τοποθετημένη κροκάλα. Οἱ δύο ἐνάλληλοι σχηματισμοὶ βρίσκονται στὴν ἴδια στάθμη ἐπιφανείας καὶ ὅλος ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος παραμένει ἄσκαφος, καλυμμένος μὲ χῶμα.

Ἐπὶ πλέον, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τέρματα τῶν δύο κεραίων καὶ μέχρι τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου διέρχεται λοξὰ καὶ ὑπερκαλύπτει τὶς ἄλλες, διπλὴ σειρὰ λίθων. Πιθανὸν οἱ λίθοι αὐτοὶ νὰ ἀποτελοῦσαν τμῆμα ἄλλης λοξῆς γραμμῆς πού νὰ ἐξυπηρετοῦσε σκοπὸ ὅμοιο μὲ τὴ μακρὰ σειρὰ λίθων πού διέρχεται ἀνατολικότερα (εἰκ. 274) καὶ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους 55 καὶ 57 (εἰκ. 278 καὶ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

ΤΑΦΟΣ 57

Άποκαλύφθηκε επιφανειακά και ανασκάφηκε έως τις καλυπτήριες τὸ 1972. Συμπληρωματικὴ ἔρευνα στὸ δυτικὸ ἄκρο τὸ 2001⁶¹ (εἰκ. 276, 277).

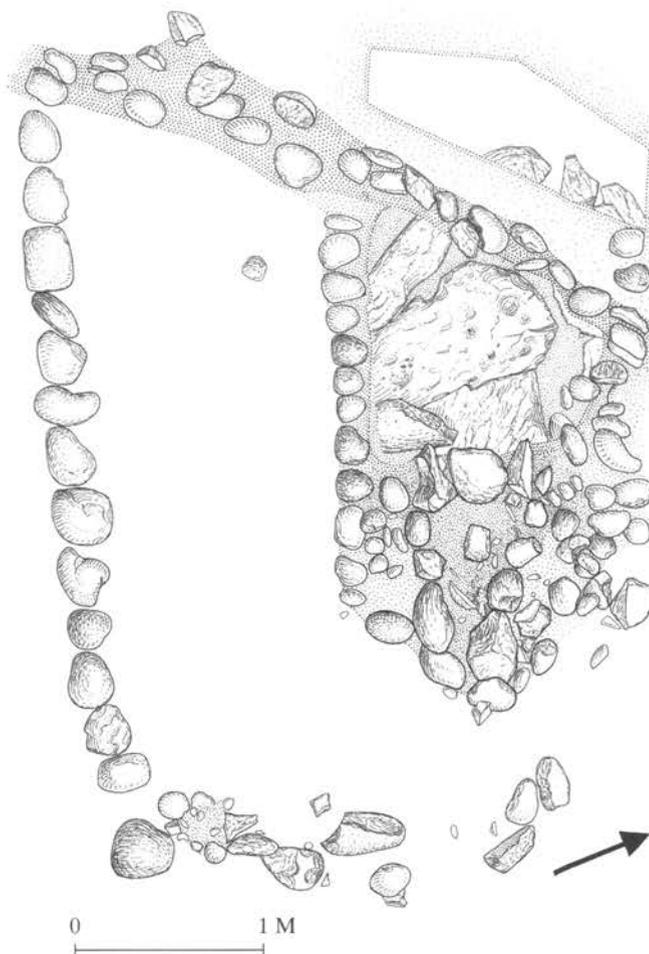
Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σώζεται νότια, περίπου ἀκέραιος, σὲ μῆκος 4.00 μ., σχηματισμένος μὲ ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρὰ, ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ἀπὸ τὴν Ἄν. πλευρὰ φαίνεται μόνον τὸ πρὸς Ν. τμήμα της (μῆκ. 1.20 μ.) σχηματισμένο ἀπὸ βότσαλα καὶ πέτρες. Μετὰ τὸ κεντρικὸ ἄνοιγμα (πλάτ. 0.50 μ. περίπου) ἀκολουθοῦν τρεῖς ἀκόμα πέτρες καὶ ἐκεῖ διακόπτεται ἡ πρὸς Β. ἀνατολικὴ πλευρὰ. Ὅποιαδήποτε συνέχεια, καθὼς καὶ ἡ τυχὸν ὑπάρχουσα βόρεια πλευρὰ τοῦ περιβόλου, ἔχει καλυφθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκ σκυροδέματος θεμέλιο τοῦ στεγάστρου.

Τὸ ὄρατὸ τμήμα τοῦ τάφου κατασκευάσθηκε στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, σὲ μεγαλύτερη τοῦ συνήθους ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο (1.20 μ. περίπου), καὶ δυτικὰ ἐπικαλύφθηκε ἀργότερα ἀπὸ διερχόμενη μακρὰ σειρὰ λίθων. Ἀπολύτως σαφὴς εἶναι ἡ νότια πλευρὰ τοῦ λίθινου πλαισίου, μὲ τακτικὰ καὶ πυκνὰ τοποθετημένες μικρὲς κροκάλες στὴ σειρὰ, σὲ μῆκος 2.00 μ. Ἡ ἀπέναντι, βόρεια πλευρὰ, ἂν καὶ σαφὴς, παρουσιάζει ἀταξία κατασκευῆς, μὲ κροκάλες ὀρθιες, ὀριζόντιες καὶ λοξές καὶ δύο-τρεῖς κυλισμένες πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου, σὰν νὰ ἦταν ὁ χῶρος κενός (εἰκ. 276).

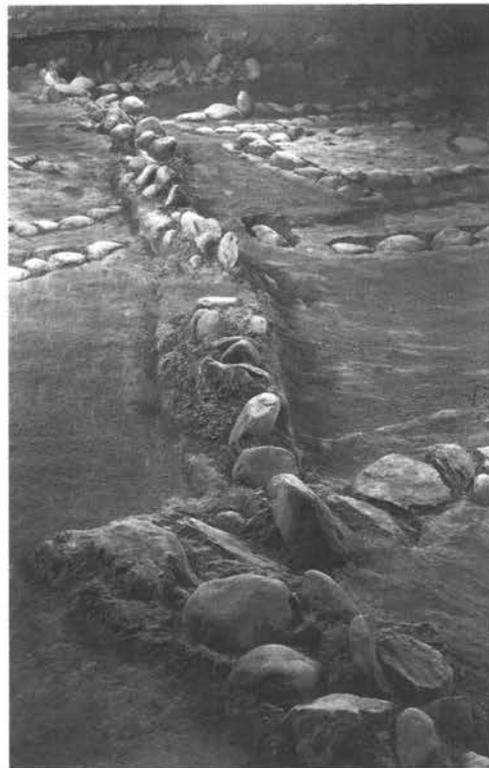

276. Ὁ τάφος 57, ἀπὸ ἀνατολικά.

61. Παντελίδου Γκόφα 2001, 15-16, πίν. 9β.

277. Κάτοψη του τάφου 57.

278. Η μακρά σειρά λίθων, από τη ΝΔ. γωνία του περιβόλου του τάφου 55 μέχρι του δυτικού περιβόλου του τάφου 57.

Ἡ δυτική πλευρά τοῦ συνήθους ὀρθογωνίου πλαισίου δὲν ἀποκαλύφθηκε ἀκόμα καὶ ἴσως νὰ ἔχει καταστραφεῖ κατὰ τὴν τοποθέτηση λοξῆς σειρᾶς λίθων ἐπάνω της.

Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου εἶναι περίπου ἡμικυκλικὸ καὶ γεμισμένο, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου πάντοτε, μὲ πέτρες ριχτὲς ἢ ἄτακτα τοποθετημένες. Στὸ ἀκρᾶ ἀνατολικὸ σημεῖο μία πολὺ μεγάλη πέτρα μὲ ὀξεία κορυφή σημαδεύει τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἐξ ἄλλου δίπλα της ὑπάρχει ἀκόμα μία μεγάλη ὀριζόντια καὶ δύο μικρὲς στηριγμένες ὀρθιες καὶ ἐξέχουσες ἐπάνω ἀπὸ τὸ γενικὸ ἐπίπεδο. Τὸ ἡμικυκλικὸ ἐπίπεδο τερματίζει μὲ εὐθεία ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου στὸν λάκκο, σχηματισμένη μὲ πέτρες διαφόρων εἰδῶν. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς φαίνονται νὰ κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες βόρεια, σὰν νὰ ἦταν ὁ χῶρος κενός.

Οἱ καλυπτῆριες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες εἶχαν στρωθεῖ σὲ βάθος 0.22 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο ἀλλὰ σήμερα παρουσιάζονται μερικῶς βυθισμένες πρὸς τὸ κέντρο μέχρι βάθους 0.50 μ. Σὲ θέση ὀριζόντια βρῖσκονται δύο μικρὲς στὴ ΝΔ. καὶ ΝΑ. γωνία. Ἡ μεγαλύτερη ὄλων (1.05×0.55 μ.) γεφύρωνε κάποτε τὸν μεσαῖο χῶρο τοῦ τάφου, ἀργότερα ὅμως αὐτὴ καὶ ἡ γειτονικὴ της στὰ ἀνατολικά, ἔγειραν ἔντονα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου. Τότε ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία, πρέπει νὰ ἐπηρεάσθηκαν μερικὲς πέτρες τοῦ περιθωρίου βόρεια καὶ ἀνατολικά (εἰκ. 279).

279. Οί καλυπτήριες πλάκες και τὸ λίθινο ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 57.

280. Δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου 57, ἀπὸ Νότον. Ἀριστερὰ κάτω, πέτρες ὡς πιθανὴ προστασία στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ἐπάνω ἀπὸ τὸ δυτικὸ τέρμα τοῦ τάφου διέρχεται λοξὰ μία σειρὰ πέτρες «καρφωμένες» σὲ στρῶμα μερικῶν ἑκατοστῶν ἀπὸ χῶμα ἢ λάσπη (εἰκ. 278). Ἡ διάκριση μεταξὺ τῶν δύο ὑλικῶν δὲν εἶναι τώρα πιά εὐκόλη, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ νεκροταφείου ἔχει ἐπανελημμένα κατακλυσθεῖ ἀπὸ νερὰ πὺν σχημάτισαν λάσπες. Οἱ πέτρες εἶναι μικρὲς ἄτακτα σφηνωμένες ὄρθιες καὶ σχηματίζουν σειρὰ, πὺν παρακολουθεῖται ἐπὶ 12.70 μ. Ἡ σειρὰ διέρχεται ἐπίσης ἔπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 55 καὶ διακόπτεται στὸ χεῖλος σκάμματος μὲ στρῶμα λίθων πὺν χαρακτηρίσθηκαν ὡς θέση 51.

Κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα πὺν στηρίζει αὐτὲς τὲς πέτρες προβάλλουν δυτικὰ τοῦ τάφου 57 τὰ ἄκρα τριῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὲς λίγες πέτρες (εἰκ. 280). Τὸ συγκεκριμένο ὑλικὸ τῶν πλακῶν ὑποδηλώνει ὅτι δὲν εἶναι καλυπτήριες ἀλλὰ θὰ ἀποτελοῦσαν προστασία τοῦ χεῖλους τοῦ λάκκου, πὺν ἐνισχύεται συμπληρωματικὰ ἀπὸ τὲς πέτρες αὐτὲς.

ΤΑΦΟΣ 58

Ἀποκαλύφθηκε στο ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 281, 282).

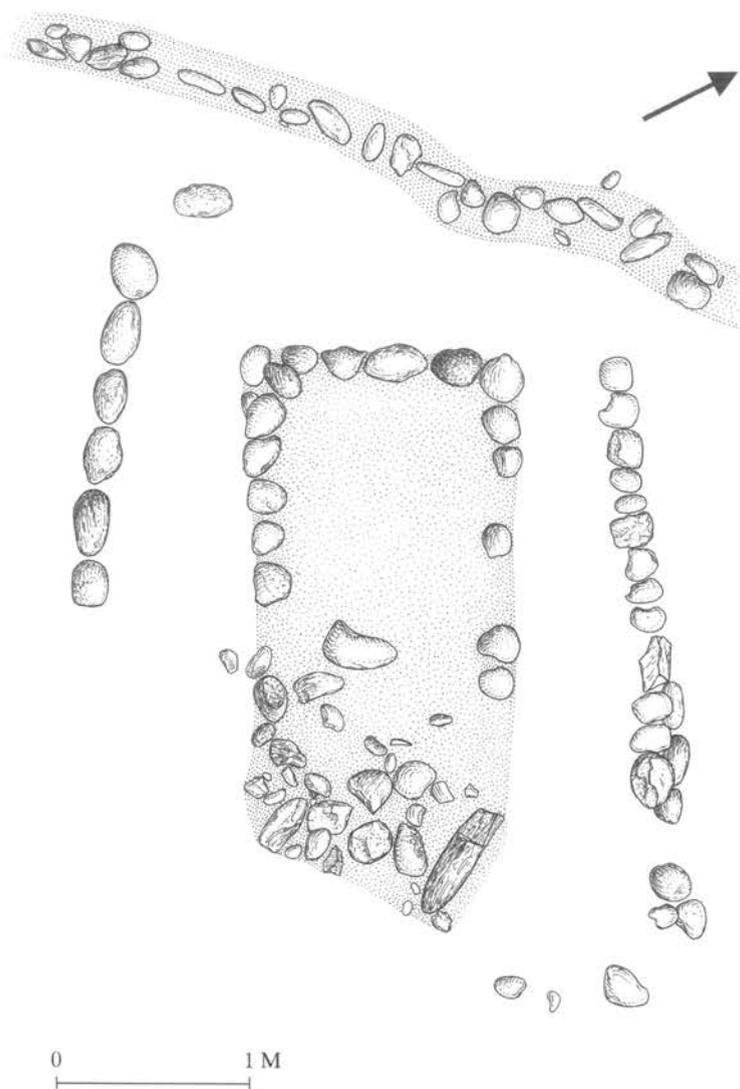
Ὁ περίβολος διατηρεῖται ἀκέραιος στὴ βόρεια πλευρὰ (μῆκ. 3.06 μ.), παράλληλος πρὸς τὸν νότιο τοῦ τάφου 57. Ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ σώζεται μῆκος 1.90 μ., ἐνῶ ἡ δυτικὴ, καταχωμένη ἢ κατεστραμμένη, δὲν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς, προέρχεται ἴσως μία πέτρα στὰ ΝΔ. καὶ διαγωνίως ἀπέναντι, ἀπὸ τὴν ἀνατολική, μία ἄλλη στὰ ΒΑ. Παρὰ τὴν ἑλλιπὴ διατήρηση ἢ ἀποκάλυψη τοῦ περιβόλου, συνάγεται ὅτι, κατὰ παράβαση τῆς συνήθειας, οἱ πλευρὲς του συγκλίνουν δυτικὰ καὶ ἀποκλίνουν ἀνατολικά.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου, σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο, διαγράφεται ἀπὸ μία σειρὰ κροκάλες, στρωμένες ἐλάχιστα ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο, μὲ σχῆμα ὀρθογώνιο (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς 1.80 μ., δυτ. 1.50 μ.). Ἡ νότια σειρὰ ἀπολήγει μετὰ 2.20 μ. σὲ μία τραχιὰ πέτρα στημένη ὄρθια, ἐνῶ ἐκτὸς σειρᾶς, περὶ τὸ μέσον τοῦ τάφου, παρουσιάζεται μία μεγάλη χωρὶς σαφὴ προορισμό.

Ἀνατολικά, ἡ κατασκευὴ κλείνει μὲ πέτρες ριγμένες στὸ δάπεδο, σὲ καμπύλο σχηματισμό. Ἀπὸ αὐτὲς, δύο μικρὲς στὸ κέντρον τοῦ χώρου στέκουν ὄρθιες. Ἀντίθετα, μία πολὺ μεγάλη ποτάμια (μῆκ. 0.65 μ.) βρῖσκεται πεσομένη ὀριζόντια στὴ ΒΑ. γω-

281. Ὁ τάφος 58, ἀπὸ ἀνατολικά.

282. Κάτοψη του τάφου 58 και της λοξής σειρᾶς λίθων, στὰ δυτικά.

νία. Ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο της ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἓνα τμῆμα μὲ κατὰ μῆκος τομή και γίνεται λεπτότερο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπολήγει σὲ ὀξεῖα κορυφή. Ἡ συγκεκριμένη θέση της, στὸ ἐξωτερικὸ ἄκρο τοῦ λιθοσωροῦ και ἡ ὑποτυπώδης κατεργασία της, ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχικὸς προορισμὸς της ἦταν νὰ στηθεῖ ὄρθια, μὲ τὸ λεπτότερο τμῆμα της στὸ χῶμα και νὰ προβάλλει ἐξωτερικὰ ὡς στήλη.

ΤΑΦΟΣ 59

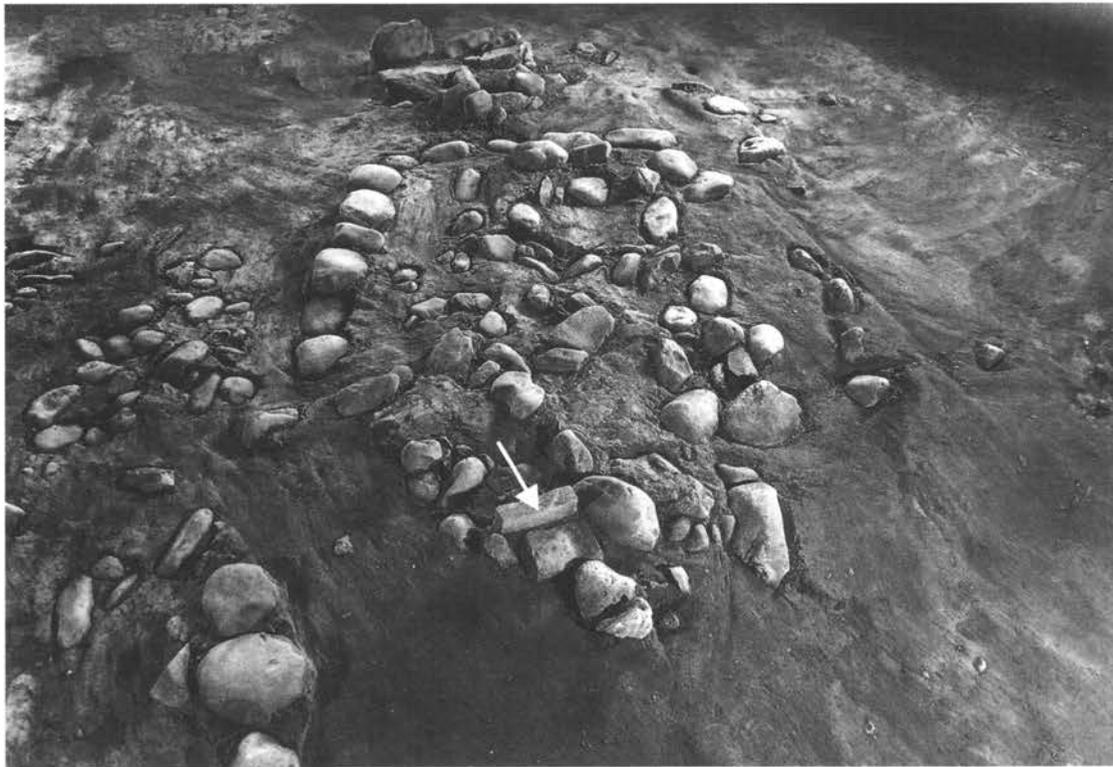
Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικῶς στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 283, 284), παρὰ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ στεγασμένου χώρου.

Ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου εἶναι ὄρατὲς μόνον ἡ δυτικὴ (μῆκ. 1.90 μ.) καὶ ἡ νότια πλευρὰ (μῆκ. 2.90 μ.), σχηματισμένες μὲ κροκάλες μέτριες, ἔνωμένες στὴ γωνία. Ἀπὸ τὴ βόρεια ἔχουν παρουσιασθεῖ ἢ ἀπομείνει στὴ θέση τους λίγα βότσαλα.

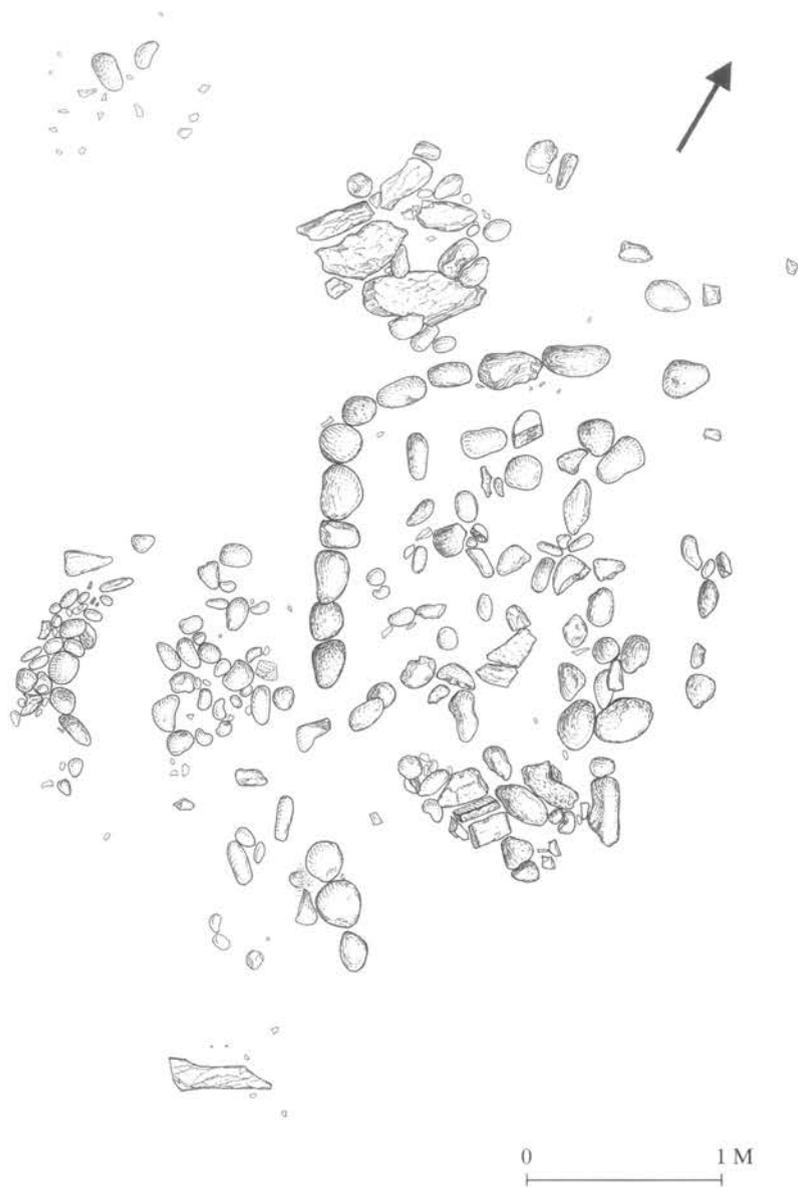
Τὴ θέση τοῦ τάφου ὑποτίθεται ὅτι ὀρίζουν μικρὲς καὶ μέτριες κροκάλες, πὺν διαγράφουν, ἄτακτα ριγμένες ἢ μετακινημένες, ἓνα γενικὸ ὀρθογώνιο. Ὅμοιες πέτρες σκορπισμένες στὴν περικλειόμενη ἐπιφάνεια συσκοτίζουν τὴν εἰκόνα. Ἀνατολικά, τὸν ὀρθογώνιο χῶρο κλείνουν ἄλλες ριχτὲς πέτρες σὲ τριγωνικὸ σχηματισμό. Ἐνδεικτικὸ σημεῖο ἀποτελεῖ στὰ ΝΑ. μία ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ λοξὸ τελείωμα (πλάτ. 0.22 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.20 μ.), τοποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου καὶ πλαισιωμένη στὴ ρίζα τῆς ἀπὸ δύο πλακωτὲς πέτρες.

Πίσω ἀπὸ τὸν δυτικὸ περίβολο ὑπάρχουν συγκεντρωμένες ἀρκετὲς τραχιῆς πέτρες μεγάλες καὶ μικρὲς πὺν καλύπτουν ἔκταση περίπου 0.70×0.90 μ., ἀγνωστῆς χρήσης. Πάντως ἡ ΝΔ. ἀκραία εἶναι στημένη ὄρθια καὶ πιθανὸν νὰ σημαδεύει παιδικὸ τάφο.

Τέλος, τὸ δάπεδο νότια τοῦ περιβόλου ἕως τὸν γειτονικὸ τάφο 60 καλύπτεται ἀπὸ χαλίγια καὶ ἀνάμεσά τους διακρίνεται πυθμένας χονδροῦ ἀγγείου μὲ ἀποτύπωμα ψάθας, σὰν πυκνὲς παῦλες σὲ δύο παράλληλες σειρὲς.

283. Ὁ τάφος 59, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, πέτρες πιθανοῦ παιδικοῦ τάφου.

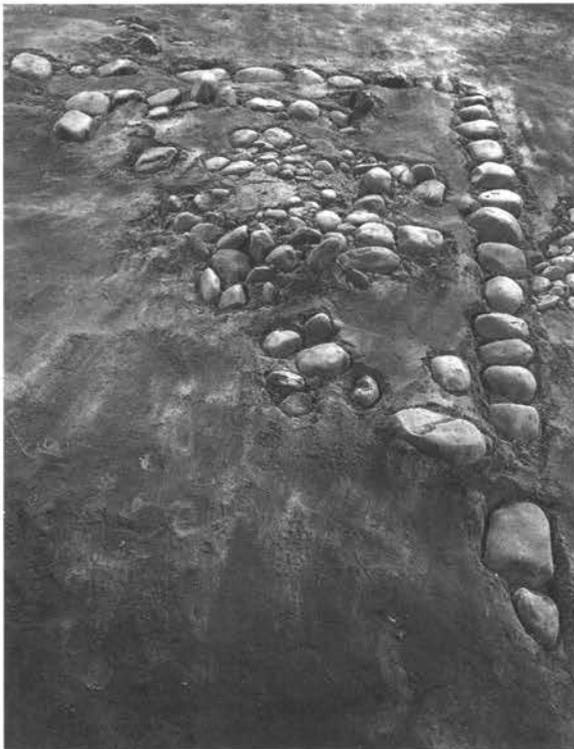
284. Κάτοψη τοῦ τάφου 59 καὶ τοῦ πιθανοῦ παιδικοῦ τάφου, στὰ δυτικά.

ΤΑΦΟΣ 60

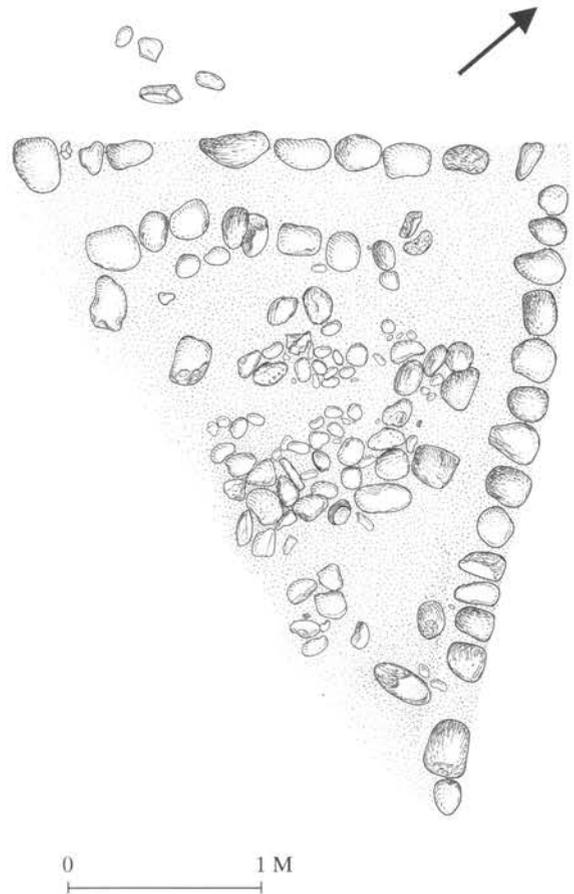
Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικῶς στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 285, 286), νότια τοῦ τάφου 59.

Ἀπὸ τὴν κατασκευὴ ἔχει γενικῶς καθαρισθεῖ τριγωνικὸ τμῆμα στὰ ΒΔ. Συνεπῶς, ἀπὸ τὸν περίβολο εἶναι ὄρατὲς μόνον ἡ βόρεια (μῆκ. 3.30 μ.) καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ του (2.76 μ.), μὲ κροκάλες στρωμένες σὲ μία σειρὰ.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου διαγράφουν, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο δυτικὰ, κροκάλες στὴ σειρὰ (μῆκ. 1.60 μ.). Φαίνεται ἐπίσης ἡ ἀρχὴ τῆς στροφῆς του πρὸς Νότον, καθὼς καὶ λίγες πέτρες βόρεια, πὺ δίνουν συνολικὸ μῆκος πλευρᾶς 1.40 μ. Στὸν ἐνδιάμεσο τριγωνικὸ χῶρο εἶναι σκορπισμένες πέτρες καὶ κυρίως χαλίκια. Τὴ θέση τοῦ προθύρου στὰ ἀνατολικά πιθανὸν νὰ σημειῶνουν λίγες μικρὲς συγκεντρωμένες πέτρες στὴν κορυφὴ τοῦ λιθοσωροῦ.

285. Ὁ τάφος 60, ἀπὸ ἀνατολικά.

286. Κάτοψη τοῦ τάφου 60.

ΤΑΦΟΣ 61

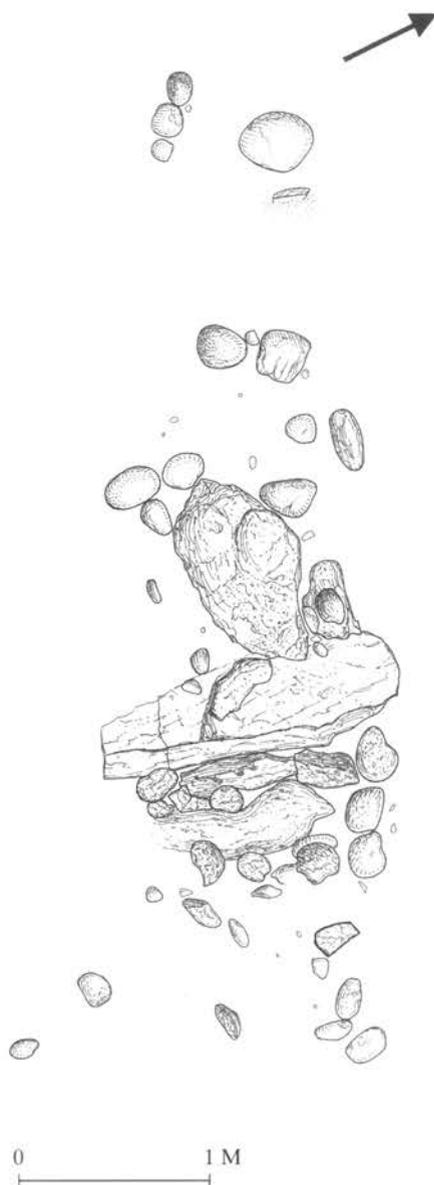
Τὸ 1972 ἀποκαλύφθηκε μέρος τῆς ἐπιφάνειας τοῦ τάφου καὶ τὸ 2001 καθαρίσθηκε ἐξωτερικὰ στὴ βόρεια πλευρὰ τὸ δάπεδό του (εἰκ. 287, 288).

Ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ περίβολο δὲν ὑπάρχουν ὁρατὰ ἴχνη. Ἀνατολικά, στὴ θέση τοῦ προθύρου, φαίνονται λίγες ἀσύνδετες πέτρες. Ἀνάμεσά τους, στὰ ΒΑ., μία ὄρθια τετράπλευρη ἀβεστολιθικὴ ἐξέχει περὶ τὰ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο καὶ θὰ πρέπει νὰ σημείωνε τὴ θέση τῆς εἰσόδου.

Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τάφου μαρτυροῦν οἱ καλυπτήριες πλάκες, ὅλες ἀβεστολιθικὲς καὶ ἀνώμαλες. Ἀνατολικά, μετὰ τὶς πέτρες τοῦ προθύρου εἶναι δύο ἐπιμήκεις (μῆκ. 0.95 μ. καὶ 0.65 μ.), τοποθετημένες παράπλευρα καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν ὑποτιθέμενη κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἄλλες μικρότερες στὰ ἐνδιάμεσα καὶ στὰ ἄκρα τους, συμπληρώνουν προφανῶς τὴν κάλυψη τοῦ χώρου. Ἀκολουθεῖ ἡ μεγαλύτερη ὄρατὴ (μῆκ. 1.60x0.40 μ.), σπασμένη στὸ νότιο ἄκρο της πὺν ὑπολογίζεται ὅτι θὰ γεφύρωνε τὸ μεσαῖο τμήμα τοῦ λάκκου. Ἡ ἐπόμενη (διαστ. 1.13x0.58 μ.) σὲ σχέση 90° πρὸς τὶς προηγούμενες, στρωμένη κατὰ τὴ φορά τῆς εἰσόδου, πατάει μόλις τὴ μύτη της στὴ μεγάλη τοῦ μέσου χώρου. Τέλος, στὸ δυτικὸ

287. Ὁ τάφος 61, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιὰ, τομὴ τοῦ δαπέδου ἀπὸ τὴ νεότερη ἔρευνα.

288. Κάτοψη του τάφου 61.

τέρμα βρίσκονται λίγες ακόμη μικρές, σκορπισμένες, χωρίς συγκεκριμένη θέση στο σύστημα καλύψεως.

Με την ανασκαφή ευρύτερης περιοχής του τάφου 65 αφαιρέθηκε κατά το 2001 τμήμα της αρχαίας επιχώσεως βορείως του τάφου 61 και σε βάθος 0.20 μ. Τότε αποκαλύφθηκαν πέντε-έξι πέτρες στη σειρά, συνολικού μήκ. 1.15 μ., στις οποίες καταλήγει το βόρειο άκρο της μεγάλης καλυπτήριας. Πιθανόν να αποτελούν το χείλος της επενδύσεως του λάκκου.

ΤΑΦΟΣ 62

Ἐντοπίσθηκε τὸ 1972 καὶ καθαρίσθηκε ἐπιφανειακὰ τὸ δυτικὸ τμήμα του τὸ 2001⁶².

Κατ' ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λιθωσωροῦ 66 ἀποκαλύφθηκε τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου, ἐνῶ ἡ πρὸς Ἀ. συνέχειά του βρίσκεται ἐν μέρει καλυμμένη ἀπὸ χώματα (εἰκ. 289-290). Ὁ περίβολος σχηματίζεται ἀπὸ μικρὲς πέτρες τοῦ ποταμοῦ καὶ ἄλλες τραχιές σὲ μία σειρά ἐπάνω στὸ δάπεδο, χωρὶς φθορὲς καὶ κενά. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ (μῆκ. 1.80 μ.) ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία μὲ τὴ βόρεια καὶ νότια, ὄρατοῦ μῆκ. 1.30 μ. καὶ 1.65 μ. ἀντίστοιχα (εἰκ. 291).

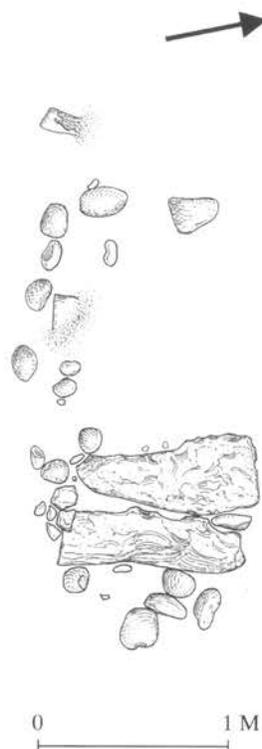
Στὸ ἴδιο ἐπίπεδο καὶ σὲ μικρὴ ἀπὸ τὸν περίβολο ἀπόσταση περικλείεται ἐγγεγραμμένο λίθινο ὀρθογώνιο πλαίσιο, ὁμοίας κατασκευῆς καὶ συντηρήσεως μὲ αὐτὸν (μῆκ. 1.38 μ. δυτικὰ καὶ ὄρατῶν πλευρῶν βόρ. 0.93 μ. καὶ νότ. 1.07 μ.). Ἀνάμεσα στὶς πέτρες τῆς δυτικῆς σειρᾶς βρέθηκε σπασμένη λεπίδα ὀψιανοῦ.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πλαισίου καὶ μόνον κατὰ τὸ ΝΔ. τμήμα του εἶναι στρωμένο ἐπιφανειακὰ μὲ μικρὲς κροκάλες. Ὅλο τὸ ἀνατολικὸ τμήμα βρίσκεται τώρα ἐλάχιστα ὑψηλότερα, μὲ ἐπίχωση γύρω του ποὺ καλύπτει τὸ ὑπόλοιπο ἐσωτερικὸ λίθινο πλαίσιο καὶ τὸν ἐξωτερικὸ περίβολο (εἰκ. 291).

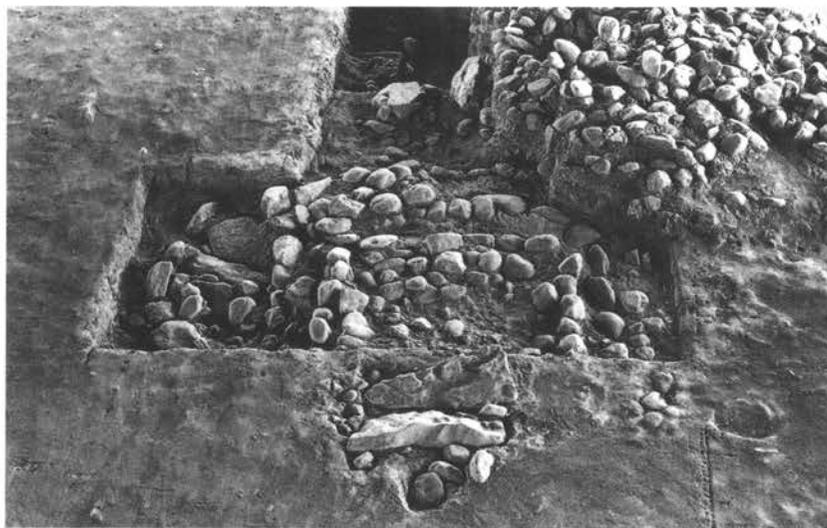

289. Ὁ περίβολος καὶ τὸ λίθινο ὑπέργειο τμήμα στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου 62.

62. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16.

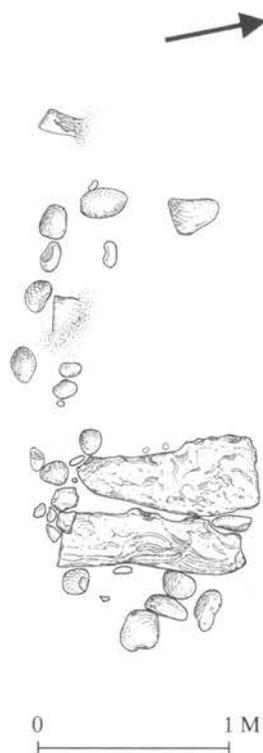
290. Κάτοψη του τάφου 62, πριν από την ανασκαφή του 2001.

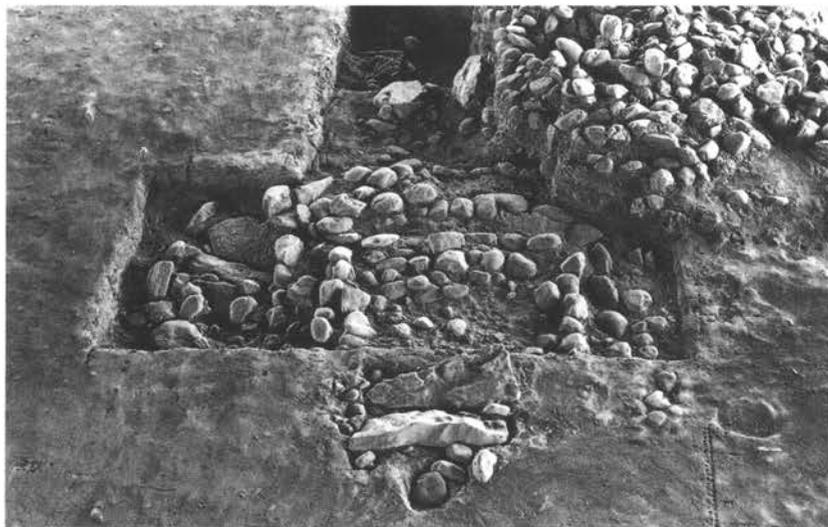
291. Τὸ ἀνεσκαμμένο
 τμήμα τοῦ τάφου 62,
 ἀπὸ ἀνατολικά.
 Πίσω δεξιά,
 ὁ λιθοσωρὸς 66.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ δύο ἀσβεστολιθικὲς καλυπτήριες (μῆκ. 1.00 μ. περίπου) μὲ φορὰ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Μερικὲς πέτρες ἐμπρὸς τοὺς, ἀνατολικά, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου⁶³ (εἰκ. 290).

63. Στὸ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ἔχει ἀποτυπωθεῖ μόνον αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ τάφου.

290. Κάτοψη του τάφου 62, πριν από την ανασκαφή του 2001.

291. Τὸ ἀνεσκαμμένο
 τμήμα τοῦ τάφου 62,
 ἀπὸ ἀνατολικά.
 Πίσω δεξιά,
 ὁ λιθοσωρὸς 66.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ δύο ἀσβεστολιθικὲς καλυπτήριες (μῆκ. 1.00 μ. περίπου) μὲ φορὰ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Μερικὲς πέτρες ἐμπρὸς τοὺς, ἀνατολικά, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου⁶³ (εἰκ. 290).

63. Στὸ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ἔχει ἀποτυπωθεῖ μόνον αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ τάφου.

ΤΑΦΟΣ 63

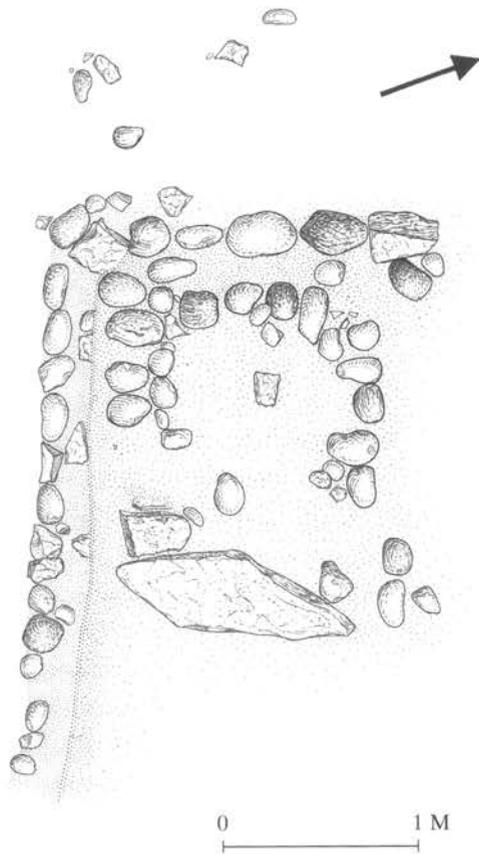
Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε μερικῶς στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 292-293).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος στὴ νότια πλευρά, σχηματισμένος σὲ μῆκος 3.00 μ. μὲ μικρὲς κροκάλες στὴ σειρὰ, καὶ στὴ δυτικὴ (μῆκ. 2.00 μ.) μὲ μικρὲς καὶ μεγάλες κροκάλες. Οἱ ἄλλες δύο πλευρές, ἡ βόρεια καὶ ἡ ἀνατολική, ἂν ὑπάρχουν, παραμένουν σκεπασμένες κάτω ἀπὸ φορητὰ χῶματα τοῦ ἐπικλινοῦς ἐπιπέδου τῆς σημερινῆς εἰσόδου στοῦ νεκροταφεῖο.

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ ἐλάχιστη ἀπὸ αὐτὸν ἀπόσταση, προβάλλει ἡ δυτικὴ καὶ μέρος τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς τοῦ τυπικοῦ λίθινου ὀρθογώνιου περιθωρίου. Οἱ κροκάλες στὰ δυτικὰ μόλις ἐξέχουν κατὰ 0.05-0.10 μ., ἐνῶ οἱ πλευρικές, μαζί μὲ ὅλο τὸ ἐπίπεδο, ἀνεβαίνουν πολὺ περισσότερο, μέχρι 0.35 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ περιβόλου. Ἀκόμα λίγες σκόρπιες πέτρες στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιθωρίου ἴσως προέρχονται ἀπὸ ἀρχικὴ λίθινη ἐπίστρωση τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου. Ἀνατολικά, τὰ ἴχνη τοῦ τάφου τερματίζονται σὲ μία ρομβοειδῆ ἐπίπεδη σχιστόπλακα (μέγ. διαστ. 1.25x0.45 μ.), ποὺ ἀνήκει προφανῶς στὴν κάλυψη τοῦ λάκκου.

292. Ὁ τάφος 63, ἀπὸ ἀνατολικά.

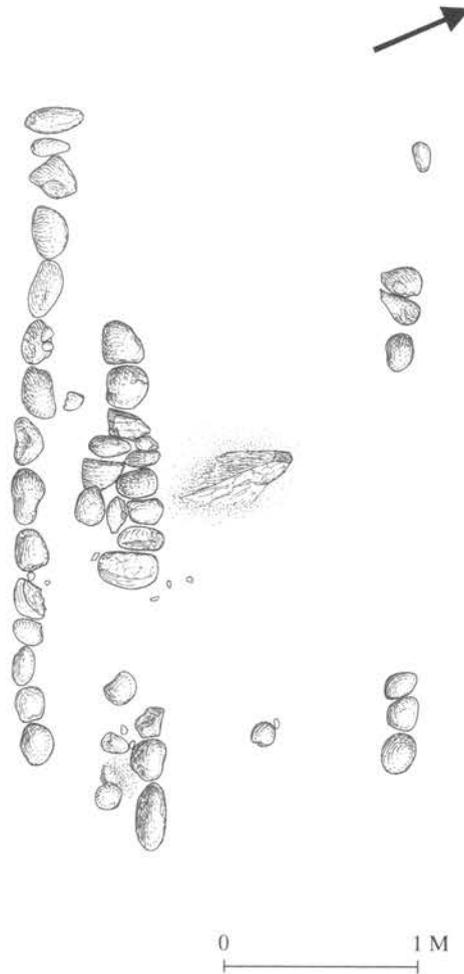
293. Κάτοψη τοῦ τάφου 63.

ΤΑΦΟΣ 64

Ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ λίγες σειρὲς λίθων (εἰκ. 294).

Κατὰ τὴν πρὸς Ἀ. ἐπέκταση τοῦ βόρειου περιβόλου τοῦ τάφου 22, ἀλλὰ λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτόν, ἀποκαλύφθηκε μία σειρὰ κροκάλες μετροῦ μεγέθους (μῆκ. 3.44 μ.), πὺν ἀποτελεῖ προφανῶς τὴ νότια πλευρὰ ἄλλου ταφικοῦ περιβόλου. Τμήματα τῆς βόρειας πλευρᾶς του εἰκάζεται ὅτι σχημάτιζαν τρεῖς ἀκόμα πέτρες στὴ σειρὰ καὶ ἄλλες τρεῖς στὰ ΒΑ.

Ἀπὸ τὸ τυπικὸ κτιστὸ περιθώριον τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου μόλις προβάλλει ἐπιφανειακὰ στὰ νότια σειρὰ λίθων (μῆκ. 1.40 μ.), παράλληλη πρὸς τὴ γραμμὴ τοῦ περιβόλου. Λίγοι λίθοι, ἀκόμα ἀνατολικότερα, πιθανὸν νὰ σημαδεύουν τὴν πρὸς τὰ πίσω στροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου. Τέλος, μόλις ἐξέχει μέρος μιᾶς πλάκας στὰ ἀνατολικά πὺν πρέπει νὰ εἶναι μία καλυπτῆρια.

294. Κάτοψη τοῦ ὄρατοῦ τμήματος τοῦ τάφου 64.

ΤΑΦΟΣ 65

Ἐλλειφοειδής, ἐπιφανειακὰ σημειωμένος τὸ 1972-73 καὶ μερικῶς ἀνεσκαμμένος τὸ 2001⁶⁴ (εἰκ. 295). Ἡ θέση του εἶχε δηλωθεῖ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ λίγες κροκάλες μεταξὺ τῶν τάφων 60 καὶ 61. Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ του ἄρχισε τὸ 2001 καὶ δὲν ὀλοκληρώθηκε⁶⁵. Ἐξωτερικὸς περίβολος δὲν ἐπισημάνθηκε.

Ὁ τάφος ἔχει σχῆμα ἐλλείψεως (διαστ. 1.90 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 1.42 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ.) καὶ ὀρίζεται περιμετρικὰ ἀπὸ κροκάλες τοποθετημένες πυκνὰ στὴ σειρὰ, στηριγμένες κατὰ τὸ μῆκος τους στὴ στενὴ τους πλευρὰ. Ἐξω ἀπὸ τὸ καμπυλόγραμμο περίγραμμα εἶχαν προσκολληθεῖ ἀκτινωτὰ βραχεῖες ἄνισες μεταξὺ τους ἐπιφανειακὲς λιθόστρωτες λωρίδες, χωρὶς διαπιστωμένο προορισμό (εἰκ. 296-297). Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐλλείψεως καλύπτεται ἀπὸ μικρότερες κροκάλες καὶ χαλίκια, στρωμένα ἐπάνω σὲ καθαρὸ χῶμα (πάχ. 0.32-0.38 μ.), ποὺ φθάνει ἕως τὴν καλυπτῆρια πλάκα.

Ὁ τάφος εἶναι προσιτὸς ἀπὸ ἀνατολικά μὲ βραχὺ ἡμιελλειπτικὸ πρόθυρο (μέγ. ἄξονας στὸ χεῖλος 0.80 μ.) καὶ φέρει τοιχώματα, ποὺ συγκλίνουν στὸν πυθμένα σὲ

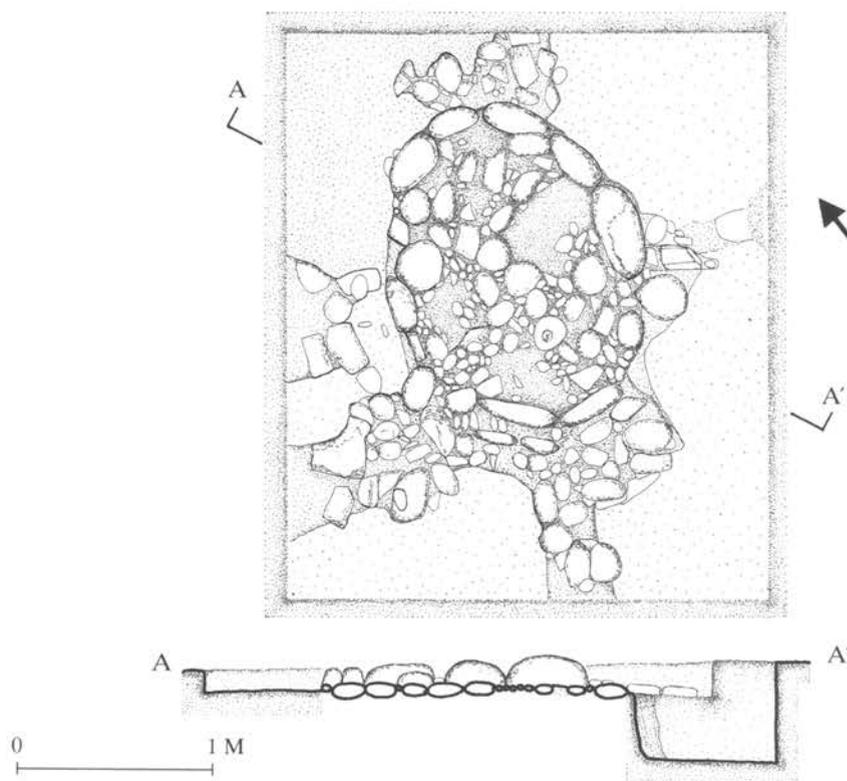
295. Ἡ ὀρατὴ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου 65, ἀπὸ ΒΔ.

64. Πετράκος 2001, 20, εἰκ. 10-11. Παντελίδου Γκόφα 2001, 17-19.

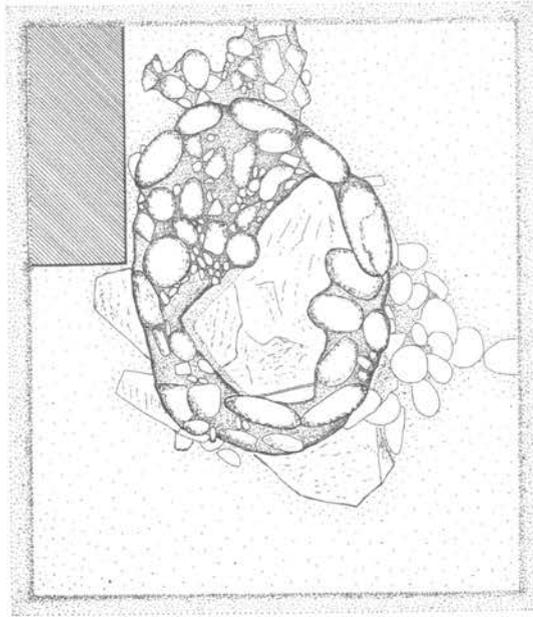
65. Τὰ σκληρὰ χῶματα δυσχεραίνουν τὴν ἔρευνα καὶ ἡ ἐργασία θὰ συνεχισθεῖ μετὰ ἀπὸ εἰδικὴ προετοιμασία τοῦ χώρου.

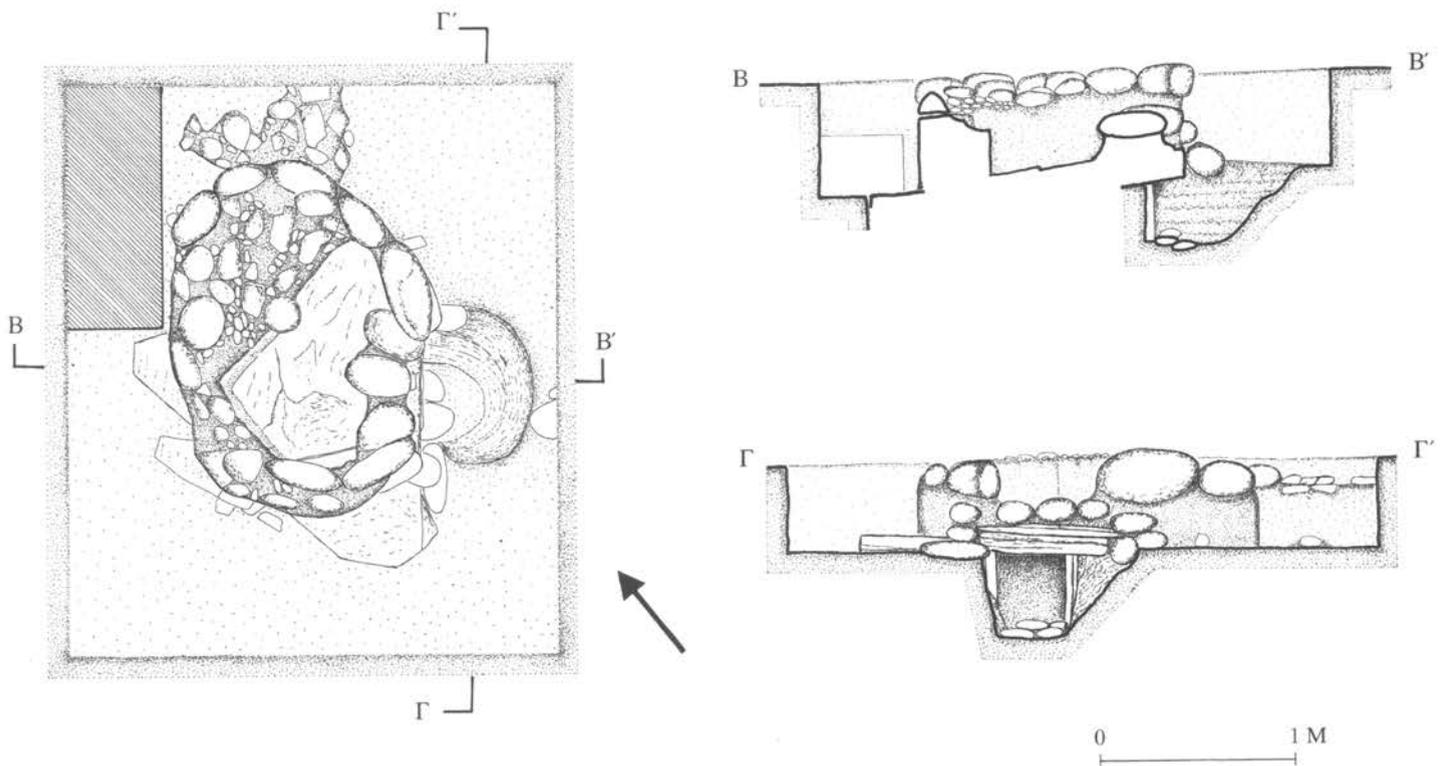
296. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου 65 μὲ προσκολλημένες ἐξωτερικὰ λίθινες λωρίδες, ἀπὸ ΝΑ.

297. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τοῦ τάφου 65.

298. Κάτοψη τοῦ τάφου 65 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη μέρους τῆς καλυπτήριας πλάκας καὶ τῶν λίθων τοῦ προθύρου.

299. Κάτοψη τοῦ ἀνεσκαμμένου τμήματος τοῦ τάφου 65 καὶ τομὲς Β-Β' καὶ Γ-Γ'.

300. Ὁ τάφος 65 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ προθύρου, τῆς καλυπτήριας καὶ τῆς ὑπερκατασκευῆς.

301. Ἡ διαμόρφωση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου 65, ἀπὸ ἀνατολικά.

302. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 65 μετὰ δύο ὀρθτιες πλάκες, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἐμπρός, πέτρες τοῦ προθύρου.

303. Τμήμα του τάφου 65, από δυτικά. Ἀριστερά, ἡ ἀνώτατη ἐπιφάνεια, καὶ δεξιά, ἡ καλυπτήρια. Ἐμπρὸς χαμηλότερα, μικρὲς πλάκες, καὶ πίσω, τρεῖς κροκάλεις ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο.

βάθος 1.68 μ. ἀπὸ 0.00 μ. ἢ 0.88 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Τὸ ὄρυγμα βρέθηκε γεμάτο κροκάλεις, πού ἔφθαναν μέχρι τὸ ἀνώφλι καὶ στὸ ἀνώτατο τμήμα ἦταν καλυμμένες ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ χῶμα, ἀόρατες ἐξωτερικά (εἰκ. 298, 300).

Στὸ τέλος τοῦ προθύρου ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.35 μ. καὶ ὕψ. 0.45 μ.). Γιὰ κατώφλι ἔχει δύο μεγάλες κροκάλεις τοποθετημένες κατὰ τὴ φορά τῆς εἰσόδου καὶ στὰ ἄκρα πλαισιώνεται ἀπὸ δύο κατακόρυφες σχιστόπλακες (πάχ. 0.03-0.05 μ.), πού ἀνήκουν πιθανῶς στὴν ἐπέδουση τοῦ λάκκου (εἰκ. 302). Τὸ ἄνοιγμα γεφυρώνεται ἀπὸ τὸ ἀνώφλι (πάχ. 0.17 μ.), πού φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἀνατολικὸ τελείωμα τῆς καλυπτήριας πλάκας. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἡ εἴσοδος βρέθηκε ἄφρακτη. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι ὑπάρχουν τρεῖς μεγάλες κροκάλεις (μῆκ. 0.34 μ. ἡ μεγαλύτερη), τοποθετημένες παράπλευρα ἐπάνω σὲ λεπτὸ χῶμα (πάχ. 0.13 μ. τὸ πολὺ). Ἔχουν θέση ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορά τοῦ ἀνωφλίου καὶ τοῦ ἑλλειπτικοῦ περιγράμματος τοῦ τάφου ἀλλ' ἦταν ἀόρατες ἐξωτερικά, σκεπασμένες ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ λιθόστρωτο. Ἐπὶ πλέον, κάτω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, στὸ χεῖλος τοῦ προθύρου, ἐξέχουν ὡς πρόβολοι ἀπὸ μία κροκάλα σὲ κάθε πλευρά (εἰκ. 300-301).

Ὁ λάκκος, ἀγνώστου ἀκόμη σχήματος, καλύπτεται ἀπὸ σχιστόπλακα, ἡ ἴδια πού ἀποτελεῖ πιθανότατα τὸ ἀνώφλι (εἰκ. 300). Ὅπως φαίνεται, εἶναι μία ἐνιαία μὲ προφανὴ κλίση ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. καὶ ἓνα ἄκρο τῆς ἐξέχει νότια, πολὺ πέρα τῆς ἑλλειπτικῆς περιμέτρου.

Δυτικά, περὶ τὰ 0.15 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν καλυπτήρια, ἐξέχουν κατὰ 0.20 μ. τὰ ἄκρα δύο σχιστολιθικῶν πλακῶν, πού ἐρμηνεύονται κατ' ἀρχὴν ὡς προστασία τοῦ χείλους τοῦ λάκκου (εἰκ. 303). Ἡ καλυπτήρια δὲν ἀφαιρέθηκε γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ τὸ ἰδιότυπο σχῆμα τοῦ τάφου καὶ ὁ λάκκος δὲν ἐρευνήθηκε ἐσωτερικά (εἰκ. 302).

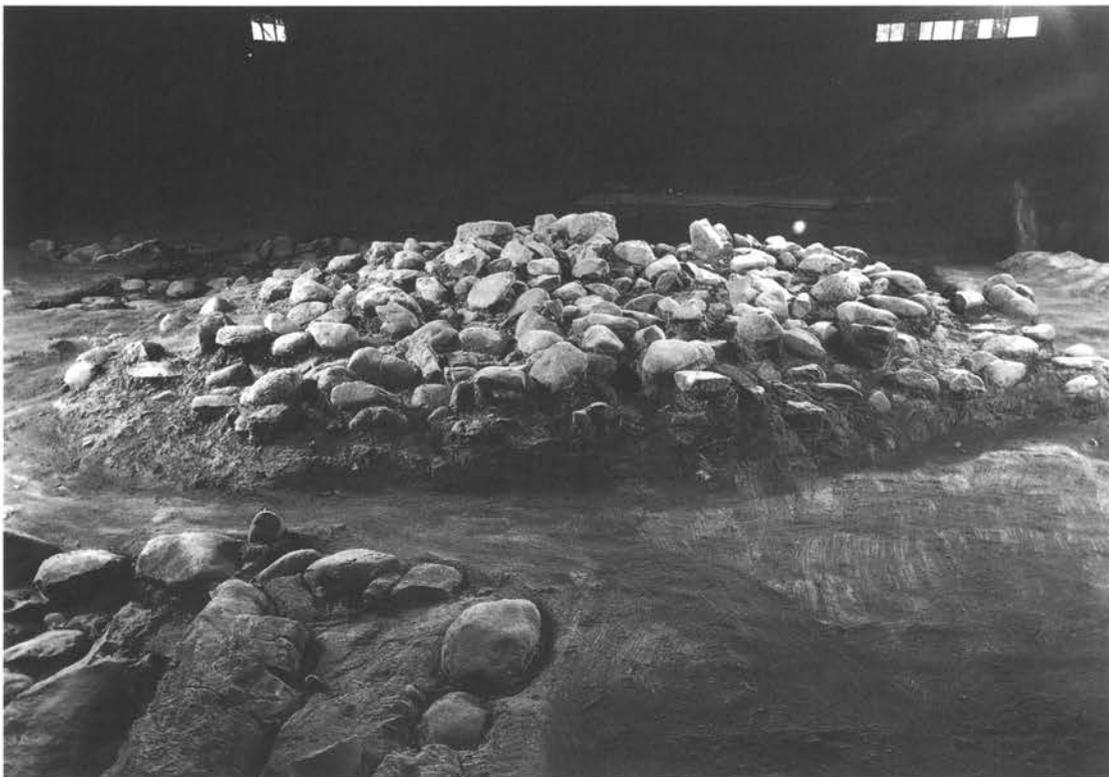
ΛΙΘΟΣΩΡΟΣ 66

Ευρύς λιθοσωρός. Αποκαλύφθηκε επιφανειακά τὸ 1972-73. Περιορισμένη στρωματογραφικὴ ἔρευνα ἔγινε τὸ 2001⁶⁶ (εἰκ. 304-305).

Σὲ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ στεγασμένου σήμερα νεκροταφείου, μεταξύ τῶν τάφων 13 στὰ δυτικά, 54 βόρεια καὶ 62 ἀνατολικά, προβάλλει χαμηλὸ τεχνητὸ τυμβοειδὲς ἔξαρμα. Τὸ ἀκριβὲς σχῆμα του εἶναι κυκλικὸ ἕως ἑλλειπτικὸ, μὲ μέγιστες διαστάσεις στὴ βάση του 4.10 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 3.30 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. Ἡ περίμετρος εἶναι σχετικὰ ἀπροσδιόριστη καὶ διαμορφώνεται ἀπὸ τὶς ἀκραῖες πέτρες, χωρὶς νὰ ὑπάρχει συγκεκριμένο κατεσκευασμένο περιθώριο ἢ περίβολος.

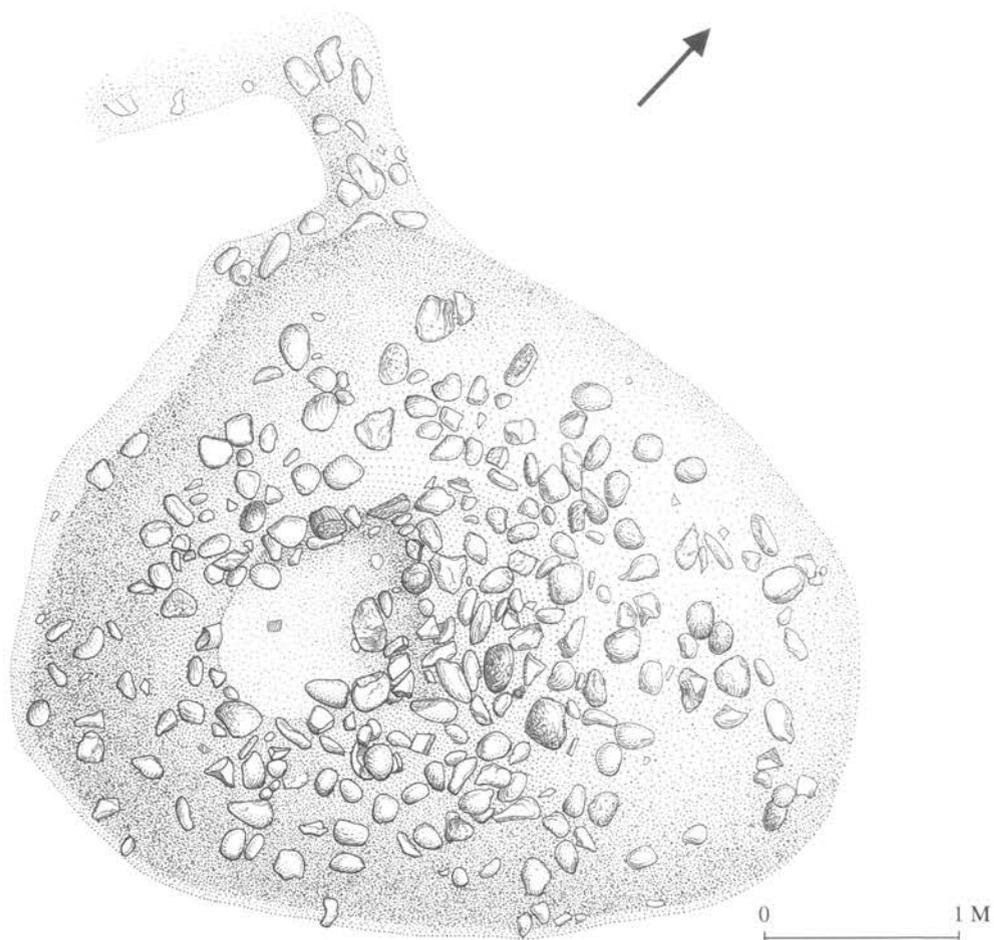
Ἡ ἔρευνα τοῦ 2001 ἀπέδειξε ὅτι τὴ βάση τοῦ ἔξαρματος ἀποτελεῖ στρώμα καθαρῶ καστανοῦ χρώματος (πάχ. 0.20 μ. περίπου), πὺν ἀρχίζει σὲ βάθος 0.88 μ. ἀπὸ 0.00 μ.

Τὸ ἔξαρμα καλύπτεται μὲ πέτρες, κυρίως μικρὲς κροκάλες, ριγμένες τυχαῖα καὶ ἀτακτα, σὲ ἓνα-δύο ἀδιάκριτα στρώματα. Τὸ ἀνώτερο σημεῖο περὶ τὸ κέντρον του φθάνει σὲ ὕψος 0.40 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ περιβάλλοντος χώρου. Ἐκεῖ ὀρθώνονται ἀντικριστά, σὲ ἀπόσταση 0.40 μ. μεταξύ τους, δύο τραχιῆς πέτρες, ἕξ ἴσου μικρὲς μὲ τὶς λοιπὲς τοῦ σωροῦ (εἰκ. 306). Οἱ πέτρες φαίνεται νὰ σημαδεύουν τὸ χεῖλος μικροῦ

304. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ ΒΑ. Ἐμπρός, τμῆμα τοῦ τάφου 54.

66. Πετράκος 2001, 18-20, εἰκ. 7-9. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16-17, πίν. 10β-12.

305. Κάτοψη του λιθοσωροῦ 66.

306. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ δυτικά. Στὴν κορυφή, δύο ὄρθιες πέτρες, καὶ στὸ μέσον, λάκκος μὲ λίθινη ἐπένδυση.

307. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ νότια, μετὰ τὴν ἔρευνα τῶν χαμηλοτέρων ἐπιχώσεων. Δεξιά, τμήμα περιβάλλοντος τοῦ τάφου 62.

ὀρθογώνιου λάκκου (διαστ. 0.50x0.90 μ. περίπου), ἐπενδυμένου ἐξ ὀλοκλήρου στὶς πλευρὰς καὶ στὸν πυθμὲνα (βάθ. 0.45-0.50 μ.) μὲ ὅμοιες πέτρες στρωμένες μὲ κάποια τάξη ἐνίοτε σὲ ἐπάλληλες σειρὰς. Αὐτὸς ὁ λιθοπεριβλητὸς λάκκος τοῦ κέντρου βρέθηκε γεμάτος μαλακὰ καστανόμαυρα χώματα, καθαρὰ χωρὶς ὄστρακα ἢ ὀστά, καὶ τελείως ἀκάλυπτος χωρὶς πέτρες στὴν ἐπιφάνειά του.

Ὁ προορισμὸς καὶ ἡ χρησιμότητα τοῦ τυμβοειδοῦς ἐξάρματος, ὅπως καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησή του, παραμένουν ἀκόμα ἄγνωστα. Ἀπὸ τὴν περιορισμένη ἔρευνα τοῦ 2001 διαπιστώθηκε ὅτι ἡ κατασκευὴ του κάλυψε τὸν δυτικὸ περιβόλο τοῦ τάφου 62 καὶ κυρίως ὅτι τὸ νότιο τμήμα του σχηματίσθηκε ἐπάνω ἀπὸ πλάκες, πέτρες καὶ ἀνθρώπινα ὀστά, μὲ ἄγνωστη μεταξὺ τους σχέση καὶ συνάφεια (εἰκ. 307).

ΤΑΦΟΣ 67

Ἀποκαλύφθηκε μερικῶς, μόνον ἐπιφανειακά, τὸ 2001⁶⁷. Νότια τοῦ τάφου 62, σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὸν περίβολό του, ὑπάρχουν συγκεντρωμένες πλάκες καὶ πέτρες ποὺ χαρακτηρίστηκαν ὡς τάφος (εἰκ. 308).

Ἡ κατασκευὴ καλύπτει ἐπιφάνεια διαστάσεων 1.60 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. καὶ 0.90 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, τοποθετημένες ἢ μίᾳ δίπλα στὴν ἄλλη, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Ὁ σχηματισμὸς συνεχίζεται ἀνατολικά, μέχρι τοῦ ὁρίου τῆς ἀνασκαφικῆς τάφρου, μὲ μεγάλες καὶ μικρὲς τραχιῆς πέτρες καθὼς καὶ λίγα βότσαλα, ἐνῶ τὸ τέρμα του μένει ἀκαθόριστο, καλυμμένο πιθανότατα κάτω ἀπὸ χῶματα.

308. Τμῆμα τῆς καλύψεως τοῦ τάφου 67, ἀπὸ ἀνατολικά, προσκολλημένο στὸν περίβολο τοῦ τάφου 62.

67. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16, πίν. 12.

ΤΑΦΟΣ 68

Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε μερικῶς ἐπιφανειακὰ τὸ 1972 στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ στεγασμένου χώρου (εἰκ. 309-311).

Χαρακτηρίζεται ἀπὸ τρεῖς ἀνώμαλες ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι καλυπτήριες πλάκες. Ἡ ἐπιφάνειά τους βρίσκεται περὶ τὰ 0.30 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου πού δηλώνει ὁ περίβολος τοῦ γειτονικοῦ τάφου 59. Ὑπολείμματα ὑπέργειου ὀρθογώνιου ἐπιπέδου ἢ λιθοσωροῦ πρὸ τῆς εἰσόδου δὲν βρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφή, διότι ἄλλως θὰ εἶχαν σωθεῖ. Οἱ δύο πλάκες (μέγ. διαστ. 1.30×0.38 μ. καὶ 1.05×0.30 μ.), ἐπιμήκεις καὶ ἀδρῶς τριγωνικὲς, φέρονται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἀποτελοῦν τὸ δυτικὸ τμῆμα του (εἰκ. 310-311). Ἡ τρίτη, μεγαλύτερη (1.18×1.30 μ.) καὶ ρομβοειδῆς, ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ.-Δ., πατάει ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο καὶ φαίνεται ὡς νὰ εἶναι ἀνασηκωμένη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσης καὶ ἀκουμπισμένη λοξὰ σὲ ἄλλη μικρὴ, τραχιὰ πλάκα.

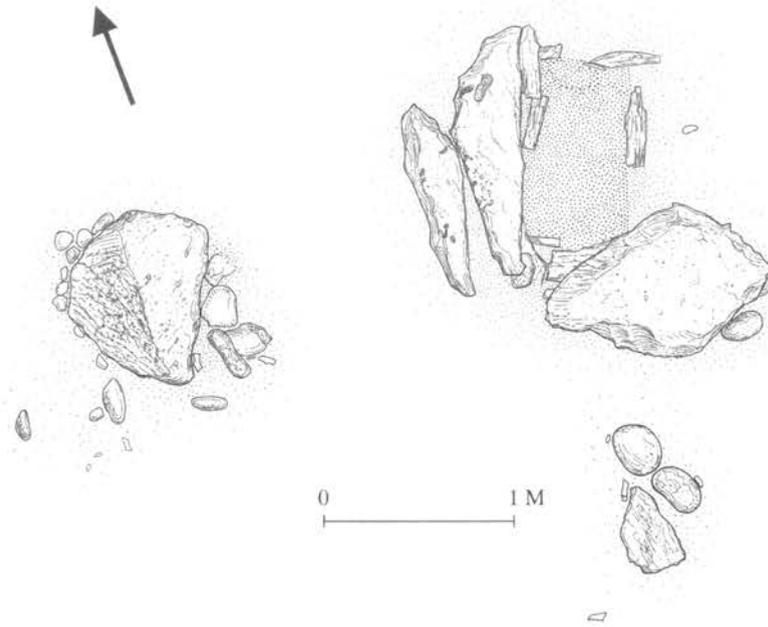
Στὸν ἀνοικτὸ χῶρο μεταξὺ τῶν πλακῶν προβάλλουν τὰ ἄκρα ὀρθίων πλακῶν, πού δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν σὲ ἐπένδυση κιβωτιόσχημου τάφου.

Σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν τάφο 68, παρατηροῦνται συγκεντρώσεις λίθων πού πιθανόν νὰ εἶχαν κάποια σχέση μεταξύ τους. Νότια τῆς ἀνασηκωμένης καλυπτήριας πλάκας, ἀλλὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τῶν τάφων 59 καὶ 60, βρίσκονται συγκεντρωμένες τρεῖς πέτρες, δύο κροκάλες καὶ μία πλακοειδῆς.

Δυτικὰ τοῦ τάφου 68, σὲ ἀπόσταση 1.10 μ. ἀπὸ τὴν ἀκροαία καλυπτήρια, ὑπάρχει μεγάλη τραχιὰ πλάκα μὲ σαμαροειδῆ ἐπιφάνεια, πού φαίνεται νὰ βρίσκεται κατὰ χώραν. Γύρω τῆς εἶναι μαζεμένα χαλίκια καὶ διάφορες μικρὲς πέτρες. Τὸ δάπεδό τῆς βρίσκεται σὲ βάθος πού δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὶς τρεῖς προηγούμενες οὔτε μὲ τὸν τάφο 68. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι σκεπάζει ἰδιαίτερο μικρὸ λάκκο.

309. Οἱ πλάκες τοῦ τάφου 68, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρός, τραχιὰ πλάκα καὶ πέτρες.

310. Κάτοψη τοῦ τάφου 68 καὶ τῆς περιοχῆς του.

311. Οἱ τρεῖς πλάκες τοῦ τάφου 68, ἀπὸ νότια, καὶ ἡ περιοχὴ του.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΟΙ ΤΑΦΟΙ

Σχήμα και χαρακτηριστικά

Τὸ νεκροταφείον στὸ Τσέπι Μαραθῶνος ἀποκαλύφθηκε σὲ μία ἐπίπεδη ἐπιφάνεια 1.420 τμ. (μέγ. διαστ. 50x34 μ. περίπου), ἀλλ' εἶναι φανερὸ ὅτι ἐκτείνεται, κυρίως στὰ νότια καὶ ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ στεγασμένου χώρου (Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

Οἱ τάφοι, ἀνοιγμένοι ὁ ἕνας δίπλα στὸν ἄλλον, σχηματίζουν μὲ σχετικὴ κανονικότητα σειρές, πὺν ἀναπτύσσονται ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ ἀπὸ Ἄ. πρὸς Δ. μὲ ὅμοιο κατὰ τὸ πλεῖστον προσανατολισμό.

Ἄπὸ νεότερη ΠΕ ἐποχὴ ὀργανωμένα νεκροταφεῖα γνωρίζουμε πολλὰ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ τάφοι ἀνοιγμένοι στὴ σειρὰ ὑπάρχουν μόνον στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ⁶⁸, πιθανὸν στὶς Λιθαρές⁶⁹, καὶ κάπως παλαιότεροι στὴν Κέα⁷⁰. Στὰ λοιπὰ μεγάλα νεκροταφεῖα τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Κυκλάδων⁷¹ ἐπικρατεῖ σχετικὴ ἀταξία ἢ διακρίνονται μικρὲς ομάδες ἀπὸ δέκα τὸ πολὺ τάφους. Οἱ μεταξὺ τους ἀποστάσεις ποικίλλουν, οἱ λάκκοι εἶναι στραμμένοι πρὸς διάφορες κατευθύνσεις καὶ δὲν παρουσιάζουν ἐνιαῖο προσανατολισμό.

Στὸ Τσέπι κάθε τάφος κατέχει συγκεκριμένο χώρο, πὺν ὀρίζεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους μὲ δικὸ του ἀνεξάρτητο περίβολο⁷². Τὸ ἐπίπεδο τοῦ περιβόλου ἐξ ἄλλου, ἐκεῖ πὺν εἶχαν στρωθεῖ οἱ πέτρες του, μαρτυρεῖ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τελευταίας χρήσης του. Ἡ ἔκταση τοῦ περιβόλου διαφέρει ἀπὸ τάφο σὲ τάφο καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη θέση ἢ ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ λάκκου πὺν περικλείει. Μεταξὺ τῶν γειτονικῶν περιβόλων ἀφήνεται συνήθως στενὸς διάδρομος, ἐνῶ κατὰ τόπους διακρίνονται μικροὶ ἐλεύθεροι χώροι, ὅπως μεταξὺ τῶν τάφων 8 καὶ 10, 37 καὶ 29 ἢ 23 καὶ 24. Οἱ περίβολοι εἶναι ὀρθογώνιοι ἕως τραπεζιοσχημοὶ, ἢ ἀπλῶς τετράπλευροὶ καὶ σχηματίζονται ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες τοῦ ποταμοῦ, ἀκουμπισμένες ἐπάνω στὸ ἔδαφος, χωρὶς καμία μεταξὺ τους σύνδεση ἢ στερέωση στὸ δάπεδο. Οἱ πέτρες εἶναι συνήθως τοποθετημένες κατὰ τὸ μῆκος τους ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη καὶ μὲ τὴ σχετικὰ εὐθεῖα πλευρὰ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ (π.χ. εἰκ. 107, 141). Τὸ μέγεθός τους ποικίλλει ἀπὸ μικρὸ ἕως μέτριον (0.20-0.30 μ.), ἐνῶ σπανιότερα (π.χ. T.26, εἰκ. 175) ὑπάρχουν μεγάλες πέτρες (μῆκ. μέχρι 0.35 μ.). Σὲ λίγους τάφους, διάσπαρτους στὸν χῶρο, ἀντὶ γιὰ ποτάμιες τοποθετοῦνται τραχιῆς καὶ μεγάλες ἄμορφες, ἀσβεστολιθικὲς πέτρες (π.χ. T.29, T.35) (εἰκ. 184, 210).

68. Mylonas 1959, 66 καὶ σχ. 48.

69. Σπυρόπουλος 1969, 37-38.

70. Coleman 1977, 44, πίν. 8, 9.

71. Μάνικα: Παπαβασιλείου 1910, 1 κέ. Sapouna-Sakellarakis 1987, 243, εἰκ. 3. Χαλανδριανή, Ἅγιοι Ἄναγυροι: Doumas 1977, 31 κέ.

72. Βλ. μνεῖα τῶν περιβόλων, Μυλωνᾶς 1973, 248 καὶ 252.

Ἡ πλευρὰ τῆς εἰσόδου τῶν περιβόλων βρῖσκεται κατὰ κανόνα στὴν Ἀνατολή⁷³ καὶ παρουσιάζεται μὲ διάφορες μορφές. Στὴν ἀπλούστερη καὶ περισσότερο συνηθισμένη, ἡ σειρὰ τῶν λίθων διακόπτεται στὴ μέση τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀφήνοντας κενό, πλάτ. 1.00-0.50 μ., γὰρ τὴν πρόσβαση στὸν τάφο (εἰκ. 59, 189). Σὲ πολλές περιπτώσεις τὸ τμήμα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς κατασκευάζεται μὲ λίγες πέτρες στὰ δύο ἄκρα ποὺ στὴ συνέχεια στρέφουν πρὸς τὰ πίσω, παράλληλα πρὸς τὴ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ καὶ δίνουν στὰ δύο τέρματα σχῆμα Π (τάφοι π.χ. 11, 12, 16, 20, 23, 28, 33, 42, 43, 56 καὶ ἄλλοι). Σπάνια, καὶ ὅπως φαίνεται μοναδική, εἶναι ἡ τρίτη παραλλαγή (T.22) μὲ δύο παράλληλες σειρές λίθων ἀντὶ μιᾶς, ποὺ διακόπονται στὴ μέση, ὅπως καὶ στὴν πρώτη ἀπλούστερη μορφή.

Ἡ κατασκευὴ περιβόλου γύρω ἀπὸ κάθε τάφο δὲν συνηθίζεται σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ Τσέπι. Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, Εὐβοία καὶ Κυκλάδες καὶ μόνον στὴν Κέα ὑπάρχει ἕνας τοῖχος ποὺ ἐρμηνεύεται ὡς ὑπόλειμμα περιβόλου⁷⁴.

Στὴν Ἀττικὴ, εἰδικά, ἀναφέρονται ὅμοιοι περιβόλοι σὲ λίγους τάφους τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ⁷⁵ μὲ μία σειρὰ πέτρες ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε λεπτομέρειες γιὰ τὸ ἀκριβὲς σχῆμα τους, τὸ μέγεθος κλπ. Οἱ λοιποὶ γνωστοὶ σύγχρονοι τάφοι τῆς Ἀττικῆς βρέθηκαν μεμονωμένοι καὶ κάποτε ἀρκετὰ κατεστραμμένοι, ὥστε νὰ μὴν προκαλεῖ ἐντύπωση ἢ ἔλλειψη περιβόλου⁷⁶.

Ὁ περίβολος ὡς στοιχεῖο νεκροταφείου ὀρίζει, προστατεύει ἢ ἀπομονώνει κάποια περιοχὴ ἀπὸ ἐπιφανειακὴ προσβολή, καταστροφὴ ἢ καταπάτηση. Τοὺς κινδύνους αὐτοὺς μπορεῖ νὰ διατρέχουν οἱ λακκοειδεῖς ἢ κιβωτιόσχημοι ποὺ εἶναι προσιτοὶ καὶ εὐπρόσβλητοι ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Ἀντίθετα, στοὺς λαξευτοὺς θαλάμους δὲν ὑπάρχει ἀνάλογη ἀνάγκη, διότι ὁ χῶρος ποὺ περιλαμβάνει τοὺς νεκροὺς εἶναι τέλεια προστατευμένος κάτω ἀπὸ τὸν βράχο καὶ μόνον τὸ πρόθυρο ἐκβάλλει στὴν ἐπιφάνεια.

Ὅλοι οἱ ἀνεσκαμμένοι τάφοι στὸ Τσέπι εἶναι λάκκοι μὲ λίθινη ἐπένδυση στὰ τοιχώματα, πλευρικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου καὶ πρόθυρο καὶ σκεπάζονται μὲ πλάκες. Ἡ κατασκευὴ τους παρουσιάζει γενικὴ ὁμοιομορφία στὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτερότητες στίς λεπτομέρειες ποὺ σπανίως συμπίπτουν.

Τὸ κυριότερο τμήμα τοῦ τάφου εἶναι ὁ λάκκος καὶ αὐτὸς κυρίως εἶναι ἐρευνημένος. Τὸ τυπικὸ σχῆμα του εἶναι ὀρθογώνιο ἕως τετράγωνο ἢ τετράπλευρο, συχνὰ τραπεζιόσχημο, μὲ στενότερη πλευρὰ τὴν ἀνατολική, ὅπου ὑπάρχει πάντα ἄνοιγμα εἰσόδου (π.χ. εἰκ. 221). Τὸ μήκος πλευρῶν κυμαίνεται γύρω στὸ 1.00-1.10 μ. καὶ οἱ διαστάσεις αὐτὲς μπορεῖ νὰ φθάνουν μέχρι 1.48 μ. (T.12, T.36) ἢ νὰ μειώνονται μέχρι 0.73 μ. (T.3). Πολὺ λίγοι εἶναι ἀνώμαλοι κυκλικοὶ (T.5, T.14, T.19), μὲ διάμετρο 1.10 μ. περίπου. Τὸ βάθος εἶναι σταθερό, 0.80-0.90 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἕως τὸν πυθμένα.

73. Ὁ προσανατολισμὸς δίνεται κατὰ προσέγγιση, γὰρ τὴν εὐκολότερη παρακολούθηση τοῦ κεμένου.

74. Coleman 1977, 63, T.16, πίν. 9 καὶ 19.

75. Mylonas 1959, 66. Βλ. ὅμοια συνήθεια στὸν ταφικὸ κύκλο Β τῶν Μυκηθῶν, Μυλωνᾶς 1973, 17 καὶ 248.

76. Θέσεις: Μαρκόπουλο (Παπαχριστοδοῦλου 1971, εἰκ. 3-4), Κοβάτσι καὶ Κοπρέζα (Θεοχάρης 1955, 285-6), Ἄλνκη Γλυφάδας (Παπαδημητρίου 1957, 32-34, εἰκ. 4), Κεραμεικός (Knigge 1976, 4-7, εἰκ. 4, πίν. 3), Ὀλυμπιεῖο (Παντελίδου 1975, 113-115, 215-216) καὶ Νέα Μάρη (Θεοχαράκη 1980, 82-84).

Ἡ ἐπέκταση τῶν τοιχωμάτων κτίζεται χωρὶς συνδετική ὕλη⁷⁷ ἀπὸ πέτρες τοῦ ποταμοῦ τοποθετημένες μετὰ τὴν περισσότερη ἐπίπεδη πλευρὰ πρὸς τὴν ὄψη (π.χ. εἰκ. 51). Τὸ μέγεθος τῶν λίθων ποικίλλει ἀλλὰ συνήθως σὲ κάθε τάφο οἱ περισσότεροι εἶναι ὁμοίμορφοι, ἄλλοτε πολὺ μεγάλοι, μέσου μήκ. 0.35 μ. (T.2, T.17), ἄλλοτε μικρότεροι, 0.25-0.30 μ., καὶ σπανιότερα ἀκόμα μικρότεροι, γύρω στὰ 0.20 μ. (T.7, T.11). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἢ πρώτη στρώση ἢ οἱ δύο χαμηλότερες σχηματίζονται ἀπὸ πολὺ μεγάλες πέτρες καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἀπὸ μέτριες (T.10, T.12, T.13, T.20, T.21, T.23, T.24). Ἄλλοτε πάλι (T.2, T.22 καὶ T.33) στὴν ἀνώτατη στρώση τοποθετοῦνται μερικὲς μεγάλες ἐπιμήκεις πέτρες πού ἐκτείνονται ἔξω ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἐπέκταση ἢ εἰσέχουν λίγο ἐπάνω στὸν κενὸ λάκκο καὶ βοηθοῦν στὴν καλύτερη ἔδραση τῆς καλυπτήριας πλάκας (π.χ. εἰκ. 93)⁷⁸.

Σὲ ἄλλη πολὺ μικρότερη κατηγορία, ἢ ἐπέκταση σχηματίζεται μετὰ ὄρθιες πλάκες, λεπτὲς καὶ λεῖες σχιστολιθικές (T.3, T.14, T.16, T.19, T.22) ἢ τραχύτερες καὶ ἀνώμαλες ἀσβεστολιθικές (T.4, T.25, T.26), πού παρουσιάζουν ἐξωτερικὰ τὴν περισσότερη ἐπίπεδη ὄψη. Τὸ μέσο πλάτος καὶ τῶν δύο τύπων εἶναι περὶ τὰ 0.35-0.40 μ. καὶ συνεπῶς κάθε πλευρὰ τοῦ λάκκου ἐπεκτείνεται μετὰ δύο-τρὲς πλάκες, ἀλλὰ ποτὲ μόνον μετὰ μία. Οἱ πλάκες καλύπτουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῶν πλευρῶν, ἰδίως στὸ κατώτερο τμήμα τους, ἐνῶ πρὸς τὸ χεῖλος, ὅταν γίνονται στενότερες, τὰ κενὰ συμπληρώνονται μετὰ πέτρες.

Ὁ τύπος τοῦ λάκκου μετὰ κτιστὰ κατακόρυφα τοιχώματα εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἑπολιθική περίοδο. Ὅλοι σχεδὸν οἱ τάφοι στὸ νεκροταφεῖο Κεφάλαι τῆς Κέας ἐπεκτείνονται στὶς πλευρὲς μετὰ πλακωτοὺς λίθους τῆς περιοχῆς καὶ τὸ κοῖλο σκεπάζεται μετὰ λίγες σχιστολιθικές πλάκες⁷⁹.

Ἀργότερα, στὴν ΠΚ I, οἱ κτιστοὶ μετὰ καλυπτήρια πλάκα φαίνεται ὅτι σχεδὸν ἐξαφανίζονται. Σὲ ὁρισμένα μέρη⁸⁰ ἐπανεμφανίζονται στὴν ΠΚ II καὶ ΠΚ III μαζί μετὰ τοὺς κτιστοὺς τῆς Σύρου, πού ἀπαρτίζουν ἰδιαίτερο τύπο λόγω τῆς θολωτῆς ὀροφῆς.

Κτιστοὶ μετὰ ἐπίπεδη κάλυψη ἀναφαίνονται σποραδικὰ στὴν Ἀττική, λίγοι στὸν Ἅγιο Κοσμά⁸¹ καὶ ἀπὸ ἓνα στὸν Κεραμεικὸ⁸² καὶ τὴν Κοπρέζα Μαρκοπούλου⁸³. Ὁ τελευταῖος εἶναι καὶ ἐλάχιστος γνωστὸς. Ἐσχάτως, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 2004, κατὰ τὴν διάνοιξη εὐρύτατου θεμελίου γιὰ τὴν κατασκευὴ νέου στεγάστρου στοὺς Τύμβους Βρανᾶ ἀποκαλύφθηκαν στὴν περίμετρό τους, δύο κτιστοὶ λακκοειδεῖς καὶ ἓνας πίθος ἀπὸ ταφὴ νηπίου (:). Οἱ τάφοι, ἂν καὶ ἀνοιγμένοι παράπλευρα μέσα σὲ παχὺ στρώμα ἀπὸ κροκάλες, ἔφεραν στὰ τοιχώματα ἰδιαίτερη κτιστὴ ἐπέκταση: ὁ ἓνας μετὰ πέτρες τοῦ ποταμοῦ, ὅπως περίπου στὸ Τσέπι, ὁ ἄλλος μετὰ μικρὲς ἐπάλληλες πλάκες σχιστολίθου, ὅπως περίπου στὴν Κέα. Ἐγχάρακτο πιθόσχημο ἀγγεῖο χρονολογεῖ τὴν παραμερισμένη ταφὴ τοῦ ἑνὸς στὴν ΠΚ I, ἐνῶ ὁ ἄλλος μετὰ τὴν ἐπέκταση σχιστολίθου ἦταν κενὸς καὶ ἐξαφανίσθηκε μέσα στὴν τάφο θεμελιώσεως τοῦ στεγάστρου. Λεπτομερὴς μελέτη του θὰ μπορούσε νὰ ἀποκαλύψει τὴν πιθανὴ σύνδεσή του μετὰ τὸ Τσέπι ἢ μετὰ τὴν Κέα.

77. Πρβ. τὸν Κεραμεικὸ μετὰ λάσπη.

78. Παρόμοια χρῆση πιθανὸν νὰ ἐξυπηρετοῦσαν οἱ πέτρες στὴν ἀνώτατη στρώση τοῦ τάφου τοῦ Κεραμεικοῦ.

79. Coleman 1977, 45-48.

80. Ἀκρωτηράκι Σίφνου, Τσουντας 1899, 74. Doumas 1977, 47 τύπος E. Βλ. καὶ χρονολογικὴ κατάταξη Doumas 1977, 49 κέ.

81. Mylonas 1959, 65.

82. Knigge 1976, 4. Πὰ τὸ εἶδος τῆς ὀροφῆς βλ. κατωτέρω.

83. Θεοχάρης 1955, 286.

Οἱ κιβωτιόσχημοι μὲ ἐπένδυση τεσσάρων ὀρθίων πλακῶν κατασκευάζονται ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΚ Ι στὸν Πηλὸ τῆς Μήλου καὶ τὶς Λάγκουδες τῆς Νάξου⁸⁴, ἀμέσως μετὰ τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τῆς Νάξου καὶ ἄλλοῦ, ἐνῶ ἀρκετὲς φορὲς οἱ τάφοι αὐτοὶ ἔχουν μία ἢ δύο πλευρὲς κτιστές⁸⁵. Στὴν Ἀττικὴ κιβωτιόσχημοι ἐπικρατοῦν στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ μερικοὶ εἶναι μικτοί, μὲ δύο εἰδῶν ἐπένδυση⁸⁶. Ἐνας ἀκόμα, ἐλάχιστα γνωστός, αὐτὸς ἀπὸ τὴν Κοπρέζα⁸⁷, βρέθηκε πολὺ κατεστραμμένος. Ἀκόμα λιγότερο γνωστοὶ εἶναι ἄλλοι τάφοι τῆς Ἀττικῆς ποὺ ἐντοπίσθηκαν μεμονωμένοι ἢ εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρχαν καὶ καταστράφηκαν⁸⁸. Κυρίως ὅμως σημειώνεται ὅτι ὅλοι εἶναι μεταγενέστεροι, χρονολογημένοι στὴν ΠΕ ΙΙ περίοδο⁸⁹.

Στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, Στερεὰ καὶ Πελοπόννησο οἱ τάφοι εἶναι θαλαμῶτες ἢ λακκοειδεῖς, λαξευμένοι στὸ πέτρωμα καὶ βρέθηκαν μεμονωμένοι ἢ κατὰ ομάδες. Ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Νέα Μάκρη γνωρίζουμε ἕναν τάφο περιέργο κυκλικὸ μὲ ἀρχὴ θολώσεως πρὸς τὴν ὀροφή, ποὺ τελικὰ εἶχε σκεπασθεῖ μὲ πελώρια πλάκα⁹⁰, καὶ ἀπὸ τὸ Ὀλυμπιεῖο τῶν Ἀθηνῶν ἕναν πολὺ κατεστραμμένο λαξευτό⁹¹. Τὸ μεγαλύτερο, ἀσφαλῶς, ὀργανωμένο νεκροταφεῖο θαλαμῶτων τάφων ὑπάρχει στὴ Μάνικα, γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα, μὲ θαλάμους ὄλων τῶν σχημάτων, κυκλικούς, ὀρθογώνιους, τραπεζιόσχημους κλπ.⁹²

Ὁ πυθμῆνας τοῦ λάκκου βρίσκεται συνήθως σὲ βάθος 0.80-0.90 μ., σπανίως σὲ 1.00 μ. καὶ συχνὰ εἶναι στρωμένος μὲ λεπτὸ χαλίκι ἢ λίγη ἄμμο. Στὸ νότιο τμήμα τοῦ νεκροταφείου, τοὺς τάφους 1, 5, 7 καὶ ἄλλους, ὅπως π.χ. στὸν τάφο 33, δάπεδο σχηματίζει ἢ παλαιὰ κοίτη τοῦ ποταμοῦ μὲ στρῶμα ἀπὸ κροκάλες καὶ ἄμμο (εἰκ. 6, 39, 51).

Ἡ ἐπίστρωση τοῦ πυθμῆνα μὲ χαλίκια καὶ ἄμμο ἢ μὲ πλάκες ἀποτελεῖ γενικευμένη συνήθεια τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς στὸ Αἰγαῖο. Ὁ ἰδιαιτέρος τύπος ἐξαρθᾶται προφανῶς ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς περιοχῆς. Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ στρώνεται χονδρὴ ἄμμος καὶ χαλίκια καὶ μόνο μία φορὰ σχιστολιθικὲς πλάκες⁹³, στὴ Μάνικα χρησιμοποιεῖται γενικὰ χαλίκι⁹⁴, ἐνῶ γιὰ τὶς Λιθαρεὲς δὲν ἀναφέρεται οὔτε διακρίνεται στὶς φωτογραφίες ἰδιαιτέρη ἐπίστρωση⁹⁵. Στὶς Κυκλάδες ὑπάρχει κατὰ περίπτωσιν, καὶ ὁ Ντούμας παρατηρεῖ⁹⁶ ὅτι ἡ ὑπαρξὴ ἐπιστρώσεως εἶχε σχέση μὲ τὴν περιοχὴ καὶ κυρίως μὲ τὴ συγκεκριμένη φάση τῆς περιόδου.

Στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι ἡ εἴσοδος εἶναι κατὰ κανόνα στραμμένη κατὰ προσέγγιση στὴν Ἀνατολή, ἀκριβέστερα ΝΑ. (Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο). Ὅμως, γιὰ εὐκο-

84. Edgar 1896-7, 39-42. Doulmas 1977, 74.

85. Βλ. τύπους Doulmas 1977, 41 κέ.

86. Mylonas 1959, 115 κέ.

87. Θεοχάρης 1955, 286.

88. Βλ. συνοπτικὸ κατάλογο τῶν ΠΕ τάφων μὲ τὴ βιβλιογραφία τους Cavanagh - Mee 1998, 22.

89. Βλ. συνοπτικὰ Cavanagh - Mee 1998, 15 κέ.

90. Θεοχάρης 1980, 82-84.

91. Παντελίδου 1975, 113-115.

92. Παπαβασιλείου 1910. Σάμψων 1985 καὶ 1988. Sapouna-Sakellarakis 1987.

93. Mylonas 1959, 64.

94. Σάμψων 1988, 44.

95. Σπυρόπουλος 1969, 37-43, πίν. 38.

96. Doulmas 1977, 51-52.

λότερη παρακολούθηση του κειμένου, σε όλες τις περιγραφές, αναφέρονται μόνον τα τέσσερα κύρια σημεία του όριζοντα. Ή εξαίρεση, όπως εικάζεται, παρατηρείται στον T.29 με είσοδο από Νότον και στον T.45 με είσοδο από Βορρά, αλλά και οι δύο είναι ακόμη άσκαφοι. Η επένδυση αυτής της παρειάς, γενικά όμοια με των άλλων πλευρών του λάκκου, παρουσιάζει όρισμένες ιδιαιτερότητες, που μαρτυρούν τον τρόπο κατασκευής και λειτουργίας της εισόδου. Οι δύο έως τρεις κατώτατοι δόμοι της επενδύσεως κτίζονται συνεχείς με μία μεγάλη πέτρα στη μέση της ανώτερης στρώσης που σχηματίζει το κατώφλι (π.χ. εικ. 53, 72). Όταν η επένδυση αποτελείται από πλάκες, τοποθετούνται πάλι χαμηλά, κάτω από το άνοιγμα, δύο-τρεις επάλληλες πέτρες και έτσι το κατώφλι βρίσκεται πάντοτε σε ύψηλοτερο επίπεδο από τον πυθμένα του λάκκου (εικ. 31, 158). Το άνοιγμα της εισόδου έχει συνήθως πλάτος λίγο μεγαλύτερο από 0.40 μ. αλλά μπορεί να είναι και μόνον 0.35 μ. έως 0.30 μ. Το ύψος του, 0.40-0.50 μ., συνεχίζει μέχρι του χείλους του λάκκου και καταλήγει στην καλυπτήρια πλάκα του ή, στις καλύτερες περιπτώσεις, σε ειδικά διαμορφωμένο ανώφλι (π.χ. T.33 και T.36).

Δεξιά και αριστερά του ανοίγματος ή κατασκευή ακολουθεί τον τύπο της γενικής επενδύσεως του λάκκου. Συνήθως, άλλ' όχι πάντοτε, ή μία πλευρά και μάλιστα ή προς Νότον, είναι κάπως στενότερη της άλλης, χωρίς τούτο να σχηματίζει την εντύπωση της εκκεντρής θέσης του ανοίγματος. Οι πέτρες της επενδύσεως στο ένα τμήμα της ανατολικής παρειάς σχηματίζουν όριζόντιες κανονικές στρώσεις, ενώ στο άλλο, και αυτό είναι πάλι συνήθως το νότιο, είναι κτισμένες πολύ άτεχνα και πρόχειρα σε θέση λοξή ή με μεγάλα κενά ανάμεσά τους (εικ. 39, 64, 94). Παρόμοια άταξια παρατηρείται και στους τάφους με επένδυση πλακών. Η μία από τις δύο, που πλαισιώνουν το άνοιγμα, βρίσκεται σε θέση κατακόρυφη και σε όρθη γωνία με τη γειτονική πλευρά, ενώ ή άλλη, συνήθως ή προς Νότον, είναι κάπως λοξά τοποθετημένη και φαίνεται μετακινημένη (εικ. 31).

Πλευρική είσοδος και πρόθυρο σε λάκκους υπάρχει μόνον στην Άττική. Εκτός από το Τσέπι, απαντάται στον κτιστό του Κεραμεικού, στον λακκοειδή της Άλυκης Γλυφάδας και στον λαξευτό της Νέας Μάκρης. Στον Άγιο Κοσμά ή είσοδος κατασκευάζεται από την αρχή, ενιαία με τον λάκκο, συνδυασμένη με βραχύ πρόθυρο, ενώ άλλοτε προστίθεται σε μεταγενέστερη διαρρύθμιση, χωρίς ανοικτό χώρο εμπρός της⁹⁷, πράγμα που υποδηλώνει μίμηση προτύπου, προφανώς του Τσέπι και των ομοίων του.

Λεπτομέρειες για την ιδιαίτερη κατασκευή της πλευράς της εισόδου δεν αναφέρονται ή δεν παρατηρούνται στην τοιχοδομία των λάκκων και συνεπώς δεν μπορεί να γίνει καμία ανάλογη σύγκριση. Οι πληρέστερα δημοσιευμένοι τάφοι του Άγίου Κοσμά φέρουν συνήθως περί την είσοδο επένδυση πλακών, ενώ το άνοιγμα σχηματίζεται εκκεντρα, στο άκρο της μίας πλευράς⁹⁸. Στον τάφο του Κεραμεικού⁹⁹, που παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με πολλούς κτιστούς του Τσέπι, ή παρειά της εισόδου φαίνεται στερεά κατασκευασμένη και οι πέτρες, που την πλαισιώνουν, πατούν όριζόντια ή μία πάνω στην άλλη. Το άνοιγμα (πλάτ. 0.40 μ.) σώζεται σε ύψος 0.35 μ. περίπου, αλλά δεν αποκλείεται να ήταν μεγαλύτερο, όπως περίπου στον T.36, με τον όποιο έχει κοινά στοιχεία.

97. Mylonas 1959, 65.

98. Αυτόθι, 66.

99. Knigge 1976, 4.

Ἡ εἴσοδος ἀποκτᾶ στόμιο μὲ πραγματικά ἢ θεωρητικά κατακόρυφες παρειές, πὺν σχηματίζονται ἀπὸ τὶς ἀκραῖες πέτρες τῆς ἀνατολικῆς ἐπενδύσεως, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος (εἰκ. 39, 47, 51). Τὸ μῆκος τοῦ στομίου εἶναι ἴσο μὲ τὸ πάχος τῆς ἐπενδύσεως ἢ καὶ λίγο περισσότερο. Στὴν περίπτωσι τῶν λάκκων μὲ ἐπένδυσι πλακῶν, τὸ τμῆμα τοῦ στομίου, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν T.4 καὶ τὸν ἰδιαίτερα ἐπιμελημένο T.22, ἐπενδύεται καὶ αὐτὸ μὲ πλάκες. Τελείως ἀδιαμόρφωτο παρουσιάζεται στὸν μικρότερο ὄλων T.3 καὶ στὸν βαθύτατο T.19 ἀλλὰ μόνον στὸ χαμηλότερο μέρος του, ἐνῶ ὑψηλότερα οἱ παρειές τους φέρουν τὴ σχετικὴ ἐπένδυσι.

Ἡ εἴσοδος κλείνεται ἐξωτερικὰ μὲ μία λεπτὴ πλάκα σχιστολιθικὴ καὶ σπάνια ἀσβεστολιθικὴ, πὺν πατάει κατακόρυφα ἢ λοξὰ στὸ κατώφλι (T.9, T.16) καθὼς καὶ λίγο ὑψηλότερα ἐπάνω σὲ χῶμα¹⁰⁰. Παρέκκλιση τοῦ κανόνα ἀποτελεῖ τὸ κλείσιμο τοῦ ἀνοίγματος μὲ κτιστὸ τοῖχο (T.6, T.25). Ἡ πλάκα εἶναι γενικὰ ὀρθογώνια καὶ πολλὲς φορὲς σχηματίζει γωνιώδη κορυφὴ (T.10, T.12, T.36) ἢ ἔντονα λοξὴ ἀπόληξι μὲ κορυφὴ στὸ ἓνα ἄκρο (T.5). Σὲ ἐλάχιστους τάφους (T.19 καὶ πιθανότατα στὸν T.20), ἀντὶ γιὰ μία κατακόρυφη, τὸ ἀνοῖγμα κλείνεται μὲ δύο-τρεῖς πλάκες τοποθετημένες ἐγκάρσια, λοξὰ καὶ ὑψηλά, ἐξωτερικὰ τοῦ λάκκου, στὸ ὕψος τοῦ χείλους του, στηριγμένες σὲ πέτρες τῆς ἐπενδύσεως τοῦ στομίου ἢ τοῦ προθύρου. Τέλος, σὲ σπάνιες περιπτώσεις, ἢ εἴσοδος τοῦ λάκκου βρίσκεται ἀνοικτὴ ἀλλὰ τότε ἡ ἀπουσία τῆς πλάκας ὀφείλεται σὲ μεταγενέστερη ἐπέμβασι καὶ σὲ ἰδιαίτερους λόγους (T.14, T.33).

Ἡ κατακόρυφη πλάκα ἀποτελεῖ κοινότατο κλείσιμο τῆς εἰσόδου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν εἰκονικὴ ἢ πραγματικὴ χρῆσι τοῦ ἀνοίγματος. Λεπτὴ σχιστολιθικὴ, ὅπως στὸ Τσέπι, ἀπαντᾶται συχνότατα στοὺς κτιστοὺς μὲ θόλωσι τῆς Σύρου, τοὺς μόνους Κυκλαδικοὺς μὲ πλευρικὴ εἴσοδο¹⁰¹. Παχύτερη ἀσβεστολιθικὴ κλείνει τοὺς κιβωτιόσχημους-λακκοειδεῖς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ ὄλους τοὺς λαξευτοὺς τῆς Μάνικας¹⁰², τῶν Λιθαρῶν τῆς Βοιωτίας¹⁰³ κλπ. Ἡ λεπτομέρεια τῆς γωνιώδους κορυφῆς ἔχει ἐπίσης ἐπισημανθεῖ στὶς Κυκλάδες¹⁰⁴. Ἡ παραλλαγὴ τῶν δύο-τριῶν λοξῶν πλακῶν, ἀντὶ τῆς μιᾶς κατακορύφου, πὺν διακρίθηκε στοὺς τάφους 19 καὶ πιθανὸν 20, φαίνεται νὰ ἐφαρμόζεται σὲ τάφους μὲ εἴσοδο ἀνοικτὴ ὑψηλά, ἀντιστοιχοῦσα στὸ ἀνώτερο τμῆμα τοῦ λάκκου, ὅπως συμβαίνει καὶ σὲ ἀρκετοὺς λαξευτοὺς.

Τὸ πρόθυρο¹⁰⁵ εἶναι βραχὺ ὄρυγμα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ στόμιο, μὲ πυθμένα ὀριζόντιο, ἐπικλινὴ ἢ σπάνια βαθμιδωτό, ἀνάλογα μὲ τὸ μῆκος καὶ τὸ βάθος του (εἰκ. 19, 135). Συνήθως ἔχει μῆκος περὶ τὸ 1.00 μ. καὶ ὁ πυθμένας του καταλήγει στὸ κατώφλι τῆς εἰσόδου, δηλαδὴ ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου. Τὸ πλάτος του εἶναι κάπως μεγαλύτερο τῆς εἰσόδου ἢ τοῦ στομίου καὶ τὰ τοιχώματά του, σὲ ὀρισμένους τουλάχιστον, ἔχουν ἐπένδυσι.

Στὸν T.33 καὶ T.36 καὶ πιθανότατα σὲ ἀρκετοὺς ἀκόμα, ἡ ἐπένδυσι αὐτὴ, μαζὶ μὲ

100. Τοῦτο ἀποδίδεται στὴ συγκέντρωσι χῶματος ἐπάνω στὸ κατώφλι μετὰ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές.

101. Doumas 1977, 48. Τσουντας 1899, 82.

102. Βλ. Σάμψων 1988, σχ. 33.

103. Σπυρόπουλος 1969, 38.

104. Ζαφειρόπουλος 1960, 247, πίν. 216β. Doumas 1977, 36, 42-43, πίν. VIIa καὶ d.

105. Ἡ ὄνομασία χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Μυλωνᾶ, Mylonas 1959, 65. Ἐπίσης Knigge 1976, 4. Βλ. καὶ Cavanagh - Mee 1998, 16.

μία ακόμα έξωτερική σειρά λίθων κατ' επέκταση της βόρειας και νότιας πλευράς του λάκκου, διαμορφώνεται αντίστοιχα σε δύο τοίχους που πλαισιώνουν την είσοδο. Οί τοίχοι αρχίζουν από τον πυθμένα και προεκτείνονται υψηλότερα από τη στάθμη του εδάφους, έως την άνω επιφάνεια του υπέργειου τμήματος, στο οποίο ουσιαστικά ενσωματώνονται. Περισσότερες λεπτομέρειες ή ιδιαιτερότητες δεν είναι γνωστές, αφού μέχρι τώρα έχουν ανασκαφεί πλήρως μόνον έξι πρόθυρα (T.3, T.4, T.14, T.19, T.33, T.36).

Η όψη του ανατολικού τέρματος κάθε ενός από αυτούς τους δύο τοίχους καλύπτεται συχνά με μία ορθία σχιστολιθική πλάκα που προβάλλει επάνω από την επιφάνειά τους και είχε σκοπό να σημαδεύει τη θέση της εισόδου (εικ. 221). Το τελείωμα των πλακών λίγες φορές είναι όριζόντιο (T.3, T.16) ή γωνιώδες με όξεία κορυφή (T.4) και τις περισσότερες φορές λοξό με κλίση είτε προς την πλευρά του προθύρου είτε προς τον περίβολο, πάντοτε όμως και οί δύο προς το ίδιο τμήμα του τάφου (T.12, T.36). Οί πλάκες αυτές εξέχουν εμπρός από πολλούς τάφους αλλά δεν έχει ερευνηθεί αν εισχωρούν όλες τόσο χαμηλά ή αν αρκετές από αυτές στηρίζονται επιφανειακά. Αντίθετα, δεν υπάρχουν σε τάφους μίας ορισμένης περιοχής, στά ΝΑ. του στεγασμένου χώρου (T.19, T.20, T.22, T.24, T.25, T.26, T.27)¹⁰⁶ και στους περισσότερους του βορείου τμήματος. Εκεί όμως στη θέση των πλακών τοποθετούνται κάποτε μεγάλες ορθίες ασβεστολιθικές, με επίπεδη την ορατή πλευρά, ή άλλες άμορφες μικρότερες, που εξέχουν ορθίες επάνω από τον λιθοσωρό¹⁰⁷. Ούτως ή άλλως οί ορθίες πλάκες αποτελούν χαρακτηριστική ιδιοτυπία του Τσέπι, που δεν απαντάται σε άλλες περιοχές. Επίσης μοναδικοί είναι οί δύο τοίχοι του προθύρου, ανύπαρκτοι σε άλλα νεκροταφεία. Μόνον στον τάφο του Κεραμεικού μπορεί να θεωρηθεί ότι διακρίνεται σχετική μίμηση στη μονή σειρά λίθων που επενδύει το πρόθυρο.

Όλοκληρο το όρυγμα του προθύρου γεμίζεται χαμηλά με καθαρό χώμα και υψηλότερα, ιδίως εμπρός από την είσοδο, με πέτρες στρωμένες αρχικά με κάποια τάξη, και ύστερα άτακτα και τυχαία, μέχρι της κορυφής του υπέργειου πλαισίου ή ακόμα υψηλότερα (εικ. 36-37, 218). Το περίγραμμά τους γνωρίζουμε από τη μορφή που παραδίδεται από τις ανασκαφές του 1970-73, αλλά ή καμπύλη απόληξη πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη, διότι στους T.36 και T.19 το στρώμα των ριχτών λίθων διέγραφε και χαμηλότερα όμοιο περίγραμμα. Οί ριχτές πέτρες στην είσοδο αποτελούν κοινή πρακτική και έθιμο στη Στερεά Ελλάδα¹⁰⁸, και συγκρατούν έξωτερικά την τέταρτη πλάκα κιβωτισχίμων στις Κυκλάδες¹⁰⁹.

Το πρόθυρο, που παρουσιάζεται στους λάκκους της Άττικής ως δευτερογενές συμπλήρωμα¹¹⁰, αποτελεί απαραίτητο στοιχείο στους θαλαμωτούς ΠΕ τάφους με τη μορφή ορθογωνίου ή τετραγώνου ορύγματος, μήκ. 1.00 μ. περίπου, και συνδέεται συνήθως με τον θάλαμο μέσω στομίου. Όπου και αν εύρισκονται οί τάφοι, σε μεγάλο νεκροταφείο, όπως της Μάνικας, σε μικρές ομάδες, όπως στις Λιθαρές, ή μεμονωμένοι, όπως στο Όλυμπιείο ή στη Νέα Μάκρη, το πρόθυρο ή ό δρόμος, όπως αλλιώς

106. Στον T.21 υπάρχει μία πλάκα στά βορειοανατολικά, άλλ' άμφιβόλου χρήσεως.

107. T.20, T.21, T.57.

108. Mylonas 1959, 65. Σάμψων 1988, 58. Σπυρόπουλος 1969, 38. Βλ. και μνεία σωρού Τσέπι Μυλωνάς 1973, 252.

109. Doumas 1977, 42.

110. Mylonas 1959, 116.

ἀποκαλείται, εἶναι βραχύ, σχετικά ρηχό καὶ τὸ δάπεδό του καταλήγει στὸ κατώφλι λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ θαλάμου. Ὅταν τὸ βάθος εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο, ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ δὲν κερδίζεται μὲ ἐπέκταση τοῦ μήκους τοῦ προθύρου, ὅπως π.χ. στοὺς Ὑστεροελλαδικοὺς τάφους, ἀλλὰ μὲ στενὲς βαθμίδες στὴν ἀρχή, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τοὺς μεταφέροντες τὴ σορὸ καὶ ἐνεργοῦντες τὴν ταφή¹¹¹. Ἡ διαφορὰ ὕψους μεταξὺ προθύρου καὶ θαλάμου μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, πολὺ μεγαλύτερη μιᾶς συνήθους βαθμίδας. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ὅπως βλέπουμε καλύτερα στὴ Μάνικα, τὸ δάπεδο τοῦ στομίου κλίνει ἔντονα πρὸς τὴν εἴσοδο. Ὅταν ὅμως ἡ διαφορὰ παραμένει μεγάλη, τότε ὑποχρεωτικὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ θαλάμου¹¹².

Ὅλοι οἱ λάκκοι καλύπτονται ὀριζόντια μὲ μία ἢ δύο μεγάλες πλάκες, ἢ ἄλλοτε μὲ περισσότερες μικρὲς. Οἱ πρῶτες εἶναι σχιστολιθικὲς ἢ ἀσβεστολιθικὲς (εἰκ. 11, 44, 156, 209) καὶ εἶναι τόσο μεγάλες, ὥστε νὰ σφραγίζουν ὀλόκληρο τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου. Οἱ περισσότερες εἶναι θεωρητικῶς τετράπλευρες, ἐνῶ σὲ δύο (T.11 καὶ T.18) ἔχει καταβληθεῖ προσπάθεια νὰ λάβουν σχῆμα κυκλικὸ ἢ ἡ μία πλευρὰ νὰ γίνῃ καμπύλη. Τὸ τεράστιο βάρος τους πατάει ἀπ' εὐθείας στὴν ἀνώτατη στρώση τῆς ἐπενδύσεως, μερικὲς φορὲς σχηματισμένη ἀπὸ ἐπιμήκεις πλακωτὲς πέτρες, ποὺ ἐκτείνονται μὲ τὴ μεγάλη τους διάσταση πέρα ἀπὸ τὸν τοῖχο, ἐπάνω στὴ σταθερὴ χωμάτινη ἐπιφάνεια (T.2).

Οἱ μικρότερες καλυπτήριες, τρεῖς ἕως τέσσερις, εἶναι πάντα ἀσβεστολιθικὲς καὶ γεφυρώνουν ἐγκάρσια τὸ πλάτος τοῦ λάκκου (T.5, T.9, T.13, T.17 κ.ἄ.) (εἰκ. 150, 167). Σὲ παραλλαγή τοῦ τύπου αὐτοῦ, ἡ ἐγκάρσια πλάκα εἶναι μόνον μία καὶ σ' αὐτὴν καταλήγουν οἱ ἄλλες δύο ἢ τρεῖς τοποθετημένους παράπλευρα, κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, μὲ τὸ ἓνα ἄκρο τους ἐπάνω στὸ χεῖλος καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἐγκάρσια πλάκα (T.4, T.8, T.12) (εἰκ. 32, 58, 84).

Ὁμοίος τρόπος καλύψεως, συνήθως μὲ μία μεγάλη καὶ πιὸ ἀραιὰ μὲ δύο-τρεῖς μικρὲς, ἐφαρμόζεται στὶς Κυκλάδες¹¹³. Οἱ μικρὲς γεφυρώνουν πάντα τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου καὶ δὲν ἔχει ἀναφερθεῖ ὁ σύνθετος τύπος μὲ τὶς δύο-τρεῖς μικρὲς νὰ πατοῦν στὸ ἀνώφλι ἢ σὲ μία μεγαλύτερη ἐγκάρσια.

Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, ἂν καὶ ὑπάρχουν δείγματα τοῦ κλασικοῦ τύπου, ἐπικρατεῖ χαρακτηριστικὴ καὶ ἰδιότυπη κάλυψη, μὲ πλάκες ποὺ προβάλλουν ἀπὸ τὶς πλευρὲς καὶ μένουν μετέωρες στὸ κέντρον τοῦ λάκκου¹¹⁴. Τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ξέρουμε ἂν ἐφαρμόσθηκε σὲ ἄλλη θέση τῆς Ἀττικῆς, γιατί οἱ λίγοι διάσπαρτοι λακκοειδεῖς βρέθηκαν ἀπλῶς ἀνοιγμένοι ἢ κατεστραμμένοι μὲ κάποιο ὑπόλειμμα τῆς καλύψεως στὴν ἄμεση περιοχὴ, ποὺ δὲν φανερώνει τὴν ἀκριβῆ ἀρχικὴ θέση του.

Τὸ ἐπίπεδο τῶν καλυπτηρίων πλακῶν στὸ Τσέπι σὲ σχέση μὲ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ποικίλλει ἀπὸ τάφο σὲ τάφο. Στὸν περισσότερο συγκεντρωμένον στὸ βόρειο τμήμα τοῦ νεκροταφείου, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐλάχιστους τοῦ νότιου (π.χ. T.2, T.35), οἱ καλυπτήριες στρώνονται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου στὴν ἴδια στάθμη

111. Sapouna-Sakellarakis 1987, εἰκ. 4, τάφος 4.

112. Βλ. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Δ, τομὴ, πίν. I, τομὴ. Sapouna-Sakellarakis 1987, εἰκ. 5, τάφος 6.

113. Doulas 1977, 37.

114. Mylonas 1959, 64-65.

μη με τὸν περίβολο (εἰκ. 240, 249). Σὲ ἄλλους οἱ πλάκες βρίσκονται βαθύτερα, κατὰ 0.30-0.50 μ. χαμηλότερα τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 40, 236, 258). Σὲ αὐτοὺς κάποτε τοποθετοῦνται γύρω τους, σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς καλυπτήριες, πέτρες στὴ σειρὰ πού σχηματίζουν στεφάνη (εἰκ. 207, 224). Ἡ χρησιμότητά τους εἶναι προφανής, ἐφ' ὅσον σφραγίζουν ὁπὲς καὶ συμπληρώνουν κενά. Ἡ στεφάνη αὐτὴ ἐντοπίσθηκε καὶ μελετήθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ T.36, ἀλλὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦσαν ἀνάλογες καμπύλες σειρὲς πού σώζονταν πέρα ἀπὸ τὸ χεῖλος τῶν λάκκων στοὺς παλαιότερα ἀνεσκαμμένους τάφους 20 καὶ 16.

Οὕτως ἢ ἄλλως τὶς πλάκες κάλυπτε χῶμα μέχρι τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἐπάνω κτιζόταν σὲ δύο-τρεῖς στρώσεις ὀρθογώνιο πλαίσιο μὲ λίθους καὶ λάσπη στὶς ἴδιες ἢ λίγο μεγαλύτερες διαστάσεις τοῦ λάκκου πού, ὅπως φαίνεται, γέμιζε μὲ χῶμα καὶ σχηματίζε ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο. Ἡ μορφὴ αὐτὴ, ἂν καὶ θεωρεῖται βέβαιη, διατυπώνεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη, διότι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970-73 ἀφαιρέθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς τάφους ἡ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ λίθινο πλαίσιο καὶ δὲν εἶναι πιά δυνατόν νὰ μελετηθεῖ ἡ σύσταση καὶ ὁ τρόπος σχηματισμοῦ τῆς στοὺς ἤδη ἀποκαλυμμένους τάφους. Καθαρὸ χῶμα ἔχει διατηρηθεῖ στὸν T.17, ἐνῶ χαλίκια καὶ χῶμα γέμιζαν τὸ ἐπίπεδο ἐπάνω ἀπὸ τὸν T.19.

Τὸ λιθοπερίβλητο ἐπίπεδο εἶναι ὅπωςδῆποτε ὑπέργειο, ὄρατό καὶ ὑπερέχει ἐλάχιστα ἕως σημαντικὰ τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου (εἰκ. 57, 192, 212, 231). Εἶναι πάντα εὐθύγραμμο, θεωρητικὰ ὀρθογώνιο ἢ τετράγωνο, ἀκόμα καὶ ἐπάνω ἀπὸ κυκλικούς λάκκους, ὅπως στοὺς T.5, T.14, T.19. Ἐπὶ πλέον συμπληρώνεται πάντοτε μὲ μία προέκταση πρὸς Ἄ. πού ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν χῶρο τοῦ προθύρου. Ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικὰ τὸ ὑπερυψωμένο τμήμα διακρίνεται σὲ δύο μέρη. Τὸ δυτικὸ καὶ ὀρθογώνιο, λίγο εὐρύτερο ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ λάκκου, εἶναι κτισμένο ἐνιαῖα μὲ πέτρες στερεωμένες μέσα σὲ λάσπη, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸ εἶναι προχειρότερο, σχηματισμένο ἀμελέστερα κατὰ τὴν προέκταση τοῦ ὀρθογωνίου καὶ μὲ καμπύλη ἀπόληξη πού συγκρατεῖται στὰ ὄριά της ἀπὸ διάφορες μικρὲς ἕως τεράστιες πέτρες (π.χ. T.19 καὶ T.36).

Ἡ ὑπαρξὴ λιθόστρωτου ἐπιπέδου ἐπάνω ἀπὸ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου, ἐπισημαίνεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μερικοὺς τάφους τῆς Κέας¹¹⁵. Τὸ ἴδιο βρίσκεται σποραδικὰ στὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ ὁ Ντούμας¹¹⁶ ὑποθέτει ὅτι τὸ ἔθιμο πρέπει νὰ εἶχε εὐρύτερη ἐφαρμογή. Ἡ κατασκευὴ του ἦταν πρόχειρη καὶ σὲ ὅλους τοὺς τάφους μερικῶς κατεστραμμένη, στὶς περιγραφές του ὁμως ὁ Ντούμας σημειώνει¹¹⁷ ὅτι οἱ πέτρες ἦταν κτιστὲς μὲ λάσπη, δηλαδὴ ὅπως στὸ Τσέπι. Τὸ λιθόστρωτο παραβάλλει ὁ ἴδιος μὲ στρώση λίθων στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ καὶ ὑποθέτει ὅτι ἀπέβλεπε στὴ σήμανση καὶ διάκριση τοῦ τάφου μέσα στὸ νεκροταφεῖο. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κατασκευάσματα διατηρήθηκαν ἐλλιπῆ καὶ δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀρχικὴ τους μορφὴ οὔτε τὴ σχέση τους μὲ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου.

Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ὑπέργειο ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο ἦταν ὄρατό, ἀκάλυπτο, καὶ ἡ ἐπιφάνειά του ὀριζόντια. Ἡ παλαιότερη ἀποψη καλύψεως τοῦ τάφου, ἀπ' ἄκρου

115. Coleman 1974, 336. Coleman 1977, 45. Ποβ. Cavanagh - Mee 1998, 8.

116. Doumas 1977, 36, 63, 74, 108.

117. Αὐτόθι, 88, 92, 93 κλπ.

σέ άκρο, κάτω από μικρό τύμβο δέν προκύπτει από τά ανασκαφικά στοιχεία¹¹⁸. Πα την αποκατάσταση της εικόνας του νεκροταφείου, πρέπει ασφαλώς να δεχθοϋμε ότι οί περίβολοι ήταν όρατοί. Άλλως δέν είχαν λόγο ύπαρξεως. Άν όμως υποθέταμε ότι επάνω στο κτιστό υπέργειο επίπεδο σχηματιζόταν «τύμβος», όσο χαμηλός και άν ήταν αυτός (προπάντων άν τó ύλικό ήταν λεπτόκοκκο), τó χώμα θά έπαιρνε ήπια κλίση και θά κάλυπτε τις πέτρες του περιβόλου. Στίς περιπτώσεις μάλιστα πού ή διάταξη τών τάφων είναι πυκνή, ό ένας «τύμβος» θά κάλυπτε ακόμα και του γειτονικού τάφου τόν περίβολο (π.χ. T.16-T.28, T.20-T.21, T. 36-T.37 κ.ο.κ.)¹¹⁹.

Μετά την άρχική οικοδόμηση τών τάφων, άξιοπρόσεκτη λεπτομέρεια, πού παρουσιάζει χρονολογικό ενδιαφέρον, άποτελεί ή έπισκευή όρισμένων λάκκων σέ σημεία πού είχαν παρουσιάσει φθορές. Οί έπεμβάσεις αυτές προδίδονται από την προχειρότητα και την άνομοιομορφία στην κατασκευή, πράγμα πολύ φυσικό άν υπολογίσουμε τή στενότητα του χώρου και την πίεση του χρόνου. Άπλή περίπτωση άποτελεί ή επανατοποθέτηση μιās πλάκας στή θέση της (T.14) καθώς και ή αντικατάστασή της με κτιστή επένδυση (T.26). Άνύψωση τών πλευρών του λάκκου έπιτυγχάνεται με την προσθήκη μιās σειρās λίθων επάνω στο παλαιό χεϋλος (T.10, T.13). Δραστηκότερη επέμβαση παρατηρείται στον T.16, με αντικατάσταση πλακών επενδύσεως και άνύψωση τοιχωμάτων με πέτρες. Συνηθισμένη είναι ή άτελής ή πρόχειρη κατασκευή ενός τμήματος της ανατολικής επενδύσεως (T.7, T.9 κ.ά.) ή και τών δύο (T.10), πού όφείλεται στην επανειλημμένη αφάιρσή του για διεύρυνση της εισόδου την ώρα της ταφής.

Άπλές έπισκευές παρατηροϋνται επίσης στο κλείσιμο της εισόδου, πού κάποτε συμπληρώνεται με πέτρες (T.26), και κυρίως στους περιβόλους. Η κυκλοφορία άτόμων μέσα στο νεκροταφείο και ή συγκέντρωση συγγενών κατά την ταφή, φυσικό είναι να άπομάκρυνε ή να μετακινούσε τις πέτρες τών περιβόλων. Η επιδιόρθωση τους φαίνεται να ήταν άμεση, με κροκάλες πού διαφέρουν από τις προηγούμενες (T.3, T.31) ή με τραχιές άσβεστολιθικές (T.14, T.22, T.25, T.26). Σέ λίγες περιπτώσεις μάλιστα, στους T.5, T.21 τó επισκευασμένο τμήμα προδίδεται από τή λοξή θέση τών λίθων, πού θυμίζει και πάλι τó σύστημα της ίχθυάκανθας (εικ. 38, 148). Σαφής μετασκευή παρατηρείται στον περίβολο του T.26, πού προφανώς διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει τόν παιδικό T.27.

Ίδιαίτερη σημασία για την προέλευση και εξέλιξη του σχήματος τών τάφων και την άξία πού μπορεί να έχει στή σύνδεση με άλλες περιοχές αποκτā ή μεταβολή του σημείου άνοιγματος τών λάκκων. Λεπτομερείς ανασκαφικές παρατηρήσεις αποκάλυψαν ότι οί δύο βαθείς λάκκοι τών τάφων 3 και 19, επενδυμένοι με σχιστόπλακες, ύπεστησαν ριζική μετασκευή. Τó πρόθυρο και τó πλευρικό άνοιγμα εισόδου δημιουργήθηκαν σέ δεύτερη φάση και μάλιστα με προφανή επιδίωξη να αντιγραφοϋν τά καθιε-

118. Travlos 1988, 217, εικ. 274. Πρόσφατα (2004), κατά τή σκαφή της τάφου θεμελιώσεως του νέου στεγάστρου, νότια του παλαιού, ό επιβλέπων άρχαιολόγος Άνδρέας Καπετάνιος έπισήμανε στην κορυφή της υπέργειας επιχώσεως δύο τάφων δύο-τρεις πέτρες. Ύψηλότερα όμως από τó λίθινο περιθώριο, τó χώμα δέν διαχωρίζεται στρωματογραφικά από τή γενική επίχωση του νεκροταφείου και συνεπώς ή σχέση τών πετρών με τους τάφους είναι ακόμα άδιευκρίνιστη.

119. Ο Τραυλός, έ.ά., στην αναπαράσταση τών τάφων δέν είχε υπ' όψη του τó υπέργειο επίπεδο, τó όποιο άλλωστε σαφώς άπουσιάζει από τά σχέδιά του.

ρωμένα κατασκευαστικά στοιχεία. Ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπικάλυψη τῶν παρειῶν τοῦ προθύρου μιμεῖται τοὺς στερεοὺς τοίχους τύπου T.33 καὶ 36, σὲ ἐποχὴ πού εἶχε πιά καθιερωθεῖ ἡ πλευρική πρόσβαση στὸν λάκκο καὶ ἡ κατασκευὴ μνημειώδους εἰσόδου.

Παρόμοια κατασκευὴ δὲν μαρτυρεῖται, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, σὲ ἄλλες θέσεις μὲ σύγχρονα ἢ παλαιότερα νεκροταφεῖα καὶ συνεπῶς οἱ συμπαγεῖς κτιστοὶ τοῖχοι στὶς πλευρὲς τοῦ προθύρου ἀποτελοῦν σαφῶς τοπικὴ ἰδιαιτερότητα καὶ τοπικὸ χαρακτηριστικό.

Οἰκοδομικά

Ἡ τεχνικὴ κατασκευῆς τῶν τάφων παρουσιάζει σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁμοιομορφία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀκολουθεῖ συγκεκριμένους κανόνες.

Ὅλες οἱ κατασκευὲς εἶναι λίθινες, ἀλλὰ τὸ ὕλικὸ πὸν χρησιμοποιεῖται ἀνήκει σὲ δύο κυρίως ποιότητες καὶ ἔχει διάφορα σχήματα. Συνηθέστερο ὕλικὸ ἀποτελοῦν οἱ ποτάμιες πέτρες ἢ κροκάλες, σχηματισμένες κατὰ τὴ διέλευση τῶν χειμάρρων μέσα ἀπὸ τὰ ἀσβεστολιθικὰ πετρώματα τῆς περιοχῆς. Τὸ μέγεθός τους φυσικὰ ποικίλλει καὶ στὶς περιγραφὲς τοῦ κειμένου χαρακτηρίζονται ὡς μεγάλες, μῆκ. 0.30-0.40 μ., μεσαῖες 0.25-0.30 μ. καὶ μικρὲς κάτω τῶν 0.25 μ. Οἱ κροκάλες, μὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες καμπύλες, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀκατάλληλες γιὰ οἰκοδομικὸ ὕλικό¹²⁰. Ἦταν ὅμως πάντα πρόχειρες καὶ ἀφθονες ἐκεῖ πὸν περνοῦσε τὸ Σκόρπιο Ποτάμι καὶ γι' αὐτὸ χρησιμοποιήθηκαν εὐρύτατα. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τοῦ λάκκου καὶ τοῦ στομίου εἰσόδου, σὲ ὕψος τεσσάρων-πέντε δόμων συνήθως, δὲν ἀπαιτοῦσε στερεὰ κατασκευὴ ἀφοῦ δὲν ἔφερε ὄλο τὸ βάρος τῆς καλύψεως καί, ὅπως ἀποδείχθηκε, μόνον σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις τὰ τοιχώματα χαλάρωσαν καὶ ὑπέστησαν μικρὴ ἐπισκευή.

Ἡ ἐπένδυση οἰκοδομεῖται κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀπλῆς ξηρολιθιάς μὲ χονδρικὰ ὁμοιόμορφες πέτρες χωρὶς συνδετικὴ ὕλη. Σπανιότερα λίγες μικρὲς πέτρες ἢ χαλίγια τοποθετοῦνται στοὺς ἀρμούς, ἂν καὶ σήμερα βρέθηκαν ὄλοι γεμάτοι ἀπὸ τὸ χῶμα πὸν εἰσχώρησε βαθμαῖα στοὺς λάκκους. Κάποτε ἡ μία ἢ δύο κατώτατες στρώσεις κτίζονται μὲ μεγάλες κροκάλες (T.13, T.23 κ.ἄ.) (εἰκ. 91, 163) καὶ οἱ ἐπόμενες μὲ μεσαῖες, ἐνῶ ἄλλοτε συμβαίνει ἡ ἀνώτατη στρώση νὰ ἔχει μεγαλύτερες τοῦ ὑπολοίπου ἢ πλακοειδεῖς (T.2, T.5, T.9) (εἰκ. 8, 37, 60). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπισήμανση ἐπισκευῶν, πὸν προδίδονται ἀπὸ τὴν ἐμβόλιμη παρουσία διαφορετικοῦ ὕλικου ἢ συστήματος τοιχοποιίας (εἰκ. 109). Τὸ χεῖλος τῶν λάκκων ἀνυψώνεται μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς ἀκόμα σειρᾶς λίθων, στρωμένης ἄλλοτε ὀριζόντια (T.13) καὶ ἄλλοτε λοξά (T.10) μὲ τρόπο πὸν θυμίζει τὸ ΠΕ II σύστημα ἰχθυάκανθας¹²¹ (εἰκ. 71, 73).

Μὲ κροκάλες τοῦ ποταμοῦ κατασκευάζεται ἐπίσης τὸ περιθώριον τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου πὸν κτίζεται σὲ λίγες στρώσεις, μία ἕως τρεῖς τὸ πολὺ, στερεωμένες μέσα σὲ παχὺ στρωμα λάσπης (εἰκ. 214). Ἡ χρῆση τῆς ἐκεῖ θεωρεῖται φυσικὴ καὶ μάλιστα ἀναγκαῖα, ἐφ' ὅσον τὰ τοιχάρια ἔστεκαν ἐξωτερικὰ ἐλεύθερα καὶ ἔπρεπε νὰ συγκρατήσουν τὸ ἐσωτερικὸ γέμισμα.

120. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν τοπικὸ σχιστόλιθο στοὺς τάφους τῆς Κέας Coleman 1977, 45.

121. Lamb 1936, 7, πίν. II, 6. Blegen κ.ἄ. 1950, 91, 108-110, εἰκ. 141-142. Caskey 1958, 136, πίν. 33b. Sinos 1971, 39. Treuil κ.ἄ. 1989, 172. Weisshaar 1989, 8, πίν. IV, 2.

Πολύ λιγότερες απαιτήσεις έχει ή κατασκευή του περιβόλου στην επιφάνεια του δαπέδου. Οί πέτρες τοποθετούνται στη σειρά, κυρίως κατά τὸ μήκος τους (εἰκ. 108, 241, 257) καὶ σπανιότερα κατά τὸ πλάτος (T.31, T.34, T.44) (εἰκ. 190, 209, 244), χωρὶς καμία σύνδεση μεταξύ τους ἢ με τὸ ἔδαφος. Ἡ σειρά εἶναι πάντοτε μία καὶ μία ἢ στρώση. Διπλὴ στρώση βλέπουμε στὸν τάφο 50 (εἰκ. 258-259), ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξύ τους μεσολαβεῖ χῶμα καὶ ὄχι λάσπη, ἡ ἀνώτερη στρώση ἐρμηνεύθηκε ὡς δευτέρα φάση κατασκευῆς μετὰ τὴ γενικὴ ἀνύψωση τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὴν κατασκευὴ ὄλων τῶν τμημάτων ἰδιαίτερη σημασία ἀποδίδεται στὴν ἐπιλογή λίθων ὁμοίου γενικῶς μεγέθους. Ἡ φροντίδα αὐτή, ὅπως φαίνεται, ἦταν τόσο καθιερωμένη ὥστε, ὅταν σὲ ὀρισμένα τμήματα τὸ μέγεθος τῶν λίθων μεταβάλλεται, ἡ ἀλλαγή ἐρμηνεύεται ὡς μερικὴ ἐπισκευὴ τοῦ περιβόλου.

Ἄλλη ποιότητα ὑλικοῦ εἶναι ὁ ἀσβεστόλιθος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν γειτονικὸ λόφο Κοτρῶνι καὶ παρουσιάζεται σὲ σχῆμα πλακῶν καὶ πετρῶν. Ἡ μεγαλύτερη χρήση πλακῶν γίνεται γιὰ τὴν κάλυψη τῶν λάκκων. Τὸ μέγεθος τῶν καλυπτηρίων ποικίλλει, ἀπὸ μικρὸ, ποὺ δὲν γεφυρώνει ὄλο τὸ πλάτος τοῦ λάκκου (T.12), μέχρι σημαντικὰ μεγάλο καὶ βαρὺ, ποὺ πρέπει νὰ ἀπαιτοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ εἰδικῆς τεχνικῆς γιὰ τὴ μεταφορὰ τους (T.34). Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ πλάτος τους εἶναι περιορισμένο γύρω στὰ 0.50-0.60 μ. τὸ πολὺ καὶ ποτὲ δὲν ἦταν ἀρκετὸ ὥστε μία μόνο ἀσβεστολιθικὴ πλάκα νὰ καλύψει ὄλο τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴ σπασμένη τοῦ T.14. Οἱ ἴδιες οἱ πλάκες ἀσβεστολίθου δὲν διατηροῦν εὐκρινὴ σημεῖα λατομῆσεως, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μαρτυρήσουν τὸν τρόπο ἢ τὸ μέσον ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὸν λόφο, οὔτε καὶ ἄλλα κτυπήματα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ βελτίωση τοῦ σχήματός τους.

Πιο λεπτὲς καὶ ἐλαφρὲς ἦταν ὁποσδήποτε οἱ ὄρθιες πλάκες ἐπενδύσεως τῶν τοιχωμάτων. Εἶχαν μέσο ὕψος 0.80 μ. καὶ πλάτος ἕως 0.40 μ., με συνέπεια νὰ μὴν ἀρκεῖ ποτὲ μία γιὰ κάθε πλευρὰ ἀλλὰ νὰ ἀπαιτοῦνται δύο ἕως τρεῖς. Αὐτὸς ὁ τρόπος κατασκευῆς, ἄγνωστο ἂν ἦταν ἠθελημένος ἢ ἐπιβεβλημένος ἀπὸ τὴ λατόμηση, διαφοροποιεῖ τελικὰ αὐτοὺς τοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἀπὸ τοὺς τυπικοὺς κιβωτιόσχημους, τοὺς ἐπενδυμένους με τέσσερις συνολικὰ πλάκες¹²², καὶ διαμορφώνει μία εὐδιάκριτη παραλλαγή.

Οἱ πέτρες ἀσβεστολίθου, τραχιῆς καὶ ἀκατέργαστες, χρησιμοποιοῦνται ὅπως ἀκριβῶς οἱ κροκάλες, σὲ διάφορα σημεῖα, ἀλλὰ σπανιότερα. Με αὐτὲς κτίζονται ἐξ ὀλοκλήρου ἐπενδύσεις, σχηματίζονται περιβόλοι, ὅπως στὸν πολυτελέστερο ὄλων τάφο 22, ρίχνονται μέσα στὸ πρόθυρο μαζί με κροκάλες καὶ σχηματίζουν λιθοσωρὸ ἢ σκορπίζονται στὸ ἔδαφος χωρὶς καμία τάξη γιὰ νὰ συγκρατήσουν, ὅπως εἰκάζεται, τὶς λάσπες γύρω ἀπὸ τοὺς τάφους 29 καὶ 26, κ.ο.κ.

Σὲ ὅλες τὶς κατασκευές, ἐπένδυση τοιχωμάτων, κτίσιμο περιθωρίου τοῦ ὑπεργείου ἐπιπέδου ἢ σχηματισμὸς περιβόλου, δίδεται ἰδιαίτερη προσοχή, ὅπως καὶ γιὰ τὶς κροκάλες, στὴν τοποθέτηση τῆς πιὸ ὀμαλῆς ἢ πιὸ μεγάλης ἐπιφάνειας τῆς πέτρας στὴν ὄψη. Στους περιβόλους εἰδικά, ποὺ οἱ τρεῖς πλευρὲς εἶναι ἐμφανεῖς, ἐπιδιώκεται νὰ βρισκεται ἡ ὀμαλότερη ἐπιφάνεια στὸ ἐξωτερικὸ, νὰ βλέπει δηλαδὴ πρὸς τὸν διάδρομο ἢ κοινόχρηστο χῶρο. Ἡ τήρηση αὐτῆς τῆς τάξεως εἶναι τόσο σχολαστικὰ προσεγμένη, ὥστε στὴ μοναδικὴ σειρά ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ κοινῶν ὡς ὄριο μεταξύ

122. Dumas 1977, 41-44, τύπος Α.

τῶν τάφων 3 καὶ 4 διαπιστώνεται ὅτι αὐτὴ τελικὰ ἀνήκει στὸν περίβολο τοῦ τάφου 4 καὶ ἡ ὁμαλότερη πλευρὰ βλέπει νότια, δηλαδή ἐξωτερικὰ τοῦ περιβόλου.

Στὴν ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τῶν λάκκων ἐπιλέγονται κάποτε πέτρες μεγάλες (T.2, T.5, T.33), ποὺ μειώνουν τὸν ὄγκο ἐργασίας, καλύπτοντας τὴν ἴδια ἐπιφάνεια μὲ λιγότερα τεμάχια ὑλικοῦ. Στὸν τάφο 33 μίᾱ καὶ μόνη πέτρα καταλαμβάνει ὁλόκληρη στρώση, ἐνῶ συχνότερα οἱ τραχιῆς σχηματίζουν τὴν κατώτατη στρώση (π.χ. T.12) ὡς σταθερὴ βάση τῶν ὑπερκείμενων ποτάμιων λίθων.

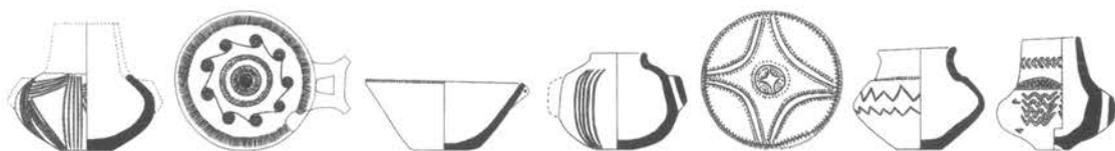
Τὸ ἄλλο εἶδος πετρώματος ποὺ χρησιμοποιεῖται, ὅπως φαίνεται ἠθελημένα καὶ προσχεδιασμένα, στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι εἶναι ὁ μαρμαρυγιακὸς σχιστολίθος σὲ δύο σαφῶς διακρινόμενα μεγέθη καὶ πάχη πλακῶν. Οἱ λεπτές, μικρὲς καὶ ἀρκετὰ εὐθρυπτες (πάχ. μόλις 0.02-0.04 μ., μέσου πλάτ. 0.30 μ. καὶ ποικίλου μήκους) χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικὰ γιὰ τίς «στήλες» ἐκατέρωθεν τῶν πλευρῶν τοῦ προθύρου (εἰκ. 14, 53, 116 κ.ο.κ.) καὶ ὡς «θύρα» γιὰ τὸ κλείσιμο τοῦ πλευρικοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου (εἰκ. 9, 30, 39 κ.ο.κ.). Ἀκόμα, σὲ τέσσερις λάκκους ἐπενδύουν ὄρθιες τὰ τοιχώματα, ἀλλὰ γιὰ τοὺς τάφους αὐτοῦς, T.3, T.16, T.19, T.22, γίνεται ἐκτενέστερος λόγος στὴν περιγραφή τους καὶ στὰ συμπεράσματα.

Ἡ χρῆση δύο εἰδῶν πλακῶν στὴν ἐπένδυση τῶν λάκκων καὶ ἡ μελέτη κατασκευῆς τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ κτερίσματά τους ἔχουν ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ λεπτές πλάκες σχιστολίθου ἀνήκουν στὴν ἀρχικὴ χρῆση τοῦ νεκροταφείου. Ἐνα ἐπὶ πλέον στοιχεῖο παρέχει ὁ λάκκος τοῦ τάφου 16, ἐπενδυμένος χαμηλὰ μὲ σχιστόπλακες καὶ ἀνυψωμένος σὲ δευτέρη φάση μὲ πέτρες. Τὴν ὁμοιόμορφη χαμηλὴ ἐπένδυση διακόπτει μίᾱ ἀβεστολιθικὴ πλάκα καὶ λίγες κτιστὲς πέτρες στὴ γωνία, ποὺ μαρτυροῦν ἐπισκευὴ τοῦ σημείου, ἄρα καὶ ὑλικὸ νεότερης φάσης (εἰκ. 114).

Οἱ παχιές, μεγάλες καὶ ἀνθεκτικὲς σχιστολιθικὲς πλάκες, γίνονται καλυπτῆριες ἢ ἀνώφλια. Μονόλιθες, ποὺ καλύπτουν ὁλόκληρο τὸν λάκκο ἢ στενότερες δύο-τρεῖς γιὰ κάθε τάφο, εἶναι συνήθως ἐπιμήκεις καὶ ἐξέχουν ἀρκετὰ πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ κοίλου (T.36). Οἱ μονόλιθες κυρίως ἔχουν σημαντικὸ βάρος καὶ θὰ προκαλοῦσαν δυσκολίες στὴ μεταφορὰ καὶ τοποθέτηση. Ὁ ἀκριβὴς τρόπος ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο δὲν εἶναι καὶ πάλι γνωστός, ἀλλὰ ἔχουν σωθεῖ πολλά σημεῖα λαξεύσεως τόσο σὲ πλάκες λεπτές, ὅσο καὶ σὲ παχιές.

Οἱ λεπτές ἔχουν κάποτε κυματιστὲς ἀκμές, ποὺ προδίδουν ἀραιά, δυνατὰ κτυπήματα μὲ πλατὺ ἐργαλεῖο κάτι σὰν μίᾱ σκληρότερη πέτρα (π.χ. πλάκα εἰσόδου τοῦ T.2), καὶ ἄλλοτε πριονωτὲς μὲ πυκνὰ κτυπήματα ἀπὸ ἐργαλεῖο λεπτὸ σὰν «βελόνι» (πλάκες ἀνατολικῆς ἐπενδύσεως T.11). Παρόμοια ἴχνη ὑπάρχουν σὲ μερικὲς καλυπτῆριες, ὅπως στὴ μονόλιθη κυκλικὴ τοῦ T.11 μὲ σημάδια ἀποκοπῆς τῆς ἀπὸ τὸ λατομεῖο, καὶ σὲ ἄλλη τοῦ T.36 ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ ἐπὶ τόπου καμπύλη μὲ πλατιά κτυπήματα. Στὸν ἴδιο τάφο ἡ στενὴ πλευρὰ ἄλλης καλυπτῆριος παρουσιάζεται κλιμακωτὴ μὲ κατακόρυφες ἐγκοπές, ποὺ προδίδουν ὅλες ἐργαλεῖο (πλάτ. 0.035 καὶ πάχ. 0.02 μ.).

Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἀμφορίσκοι

Ἀμφορίσκοι ὀνομάζονται ἀγγεῖα κλειστά με σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, λαμὸ ὑψηλὸ κωνικὸ ἢ κυλινδρικό καὶ δύο ζεύγη μικρῶν κατακόρυφων κυλινδρικών ἀποφύσεων στὸ εὐρύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Ἔχουν βάση ἐπίπεδη ἢ ἰσοπεδωμένο πυθμένα, πὺν φέρει συνήθως στὸ μέσον ἐλαφρὰ ἀβαθὴ κοιλότητα¹²³.

Ἡ ὀνομασία ἀμφορεὺς ἢ ἀμφορίσκος ἀποδίδεται γενικῶς σὲ ὑδροφόρο ἀγγεῖο με δύο λαβὲς καὶ ὄχι τέσσερις. Στὰ συγκεκριμένα ὅμως ἀγγεῖα οἱ δύο ἀποφύσεις καθὲ πλευρᾶς βρίσκονται σὲ μικρὴ ἕως ἐλάχιστη μεταξύ τους ἀπόσταση καὶ οὐσιαστικὰ λειτουργοῦν ἐνιαῖα, ὡς μία λαβή. Ἄν μάλιστα ἀποδεχθοῦμε ὅτι μέσα ἀπὸ τὶς ἀποφύσεις διερχόταν καὶ στερεωνόταν νῆμα ἀναρτήσεως, τότε οἱ δύο παράπλευρες ὀπὲς ἦταν λειτουργικὲς, πλήρως ἀποτελεσματικὲς καὶ οὐσιαστικὰ ἀπαραίτητες¹²⁴.

Αὐτὸ τὸ σχῆμα, χαρακτηριστικὰ Κυκλαδικό, γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀνασκαφὲς τάφων τῆς Μήλου, ἀναφέρεται με διάφορες ὀνομασίες. Ὁ Τσουντας¹²⁵ ἀρχικὰ τὸ ὀνομάζει «πήλινον δοχεῖον ἄνευ βάσεως», ὁ Renfrew¹²⁶ «suspension pot», ὁ Ντούμας¹²⁷ «πιθόσχημο με λαμὸ καὶ ἐπίπεδο πυθμένα», ἡ Καράντζαλη¹²⁸ «πιθόσχημο με κωνικὸ λαμὸ» καὶ ὁ Rambach «ἀγγεῖο με κωνικὸ λαμὸ 2+2»¹²⁹. Ἡ συνήθης ὀνομασία του «πιθόσχημο με λαμὸ» (jarre à col, neck jar) ἀποδίδει σχῆμα ἀρκετὰ ἀόριστο, χωρὶς καμία μνεία τῶν ἀποφύσεων πὺν ἀποτελοῦν τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ του¹³⁰. Στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία ἀναφέρεται συχνὰ με τὴν ὀνομασία «κρατηρίσκος»¹³¹ καὶ πλησιάζει σχετικὰ σὲ ἓνα τύπο Ἀττικοῦ κρατήρα¹³² πὺν ἔχει χωνοειδὴ καὶ ὄχι κωνικὸ λαμὸ, λαβὲς τελείως διαφορετικὲς καὶ ἐπὶ πλέον χρησιμοποιεῖται ὡς

123. Κατὰ τὴν περιγραφή τῶν σχημάτων χρησιμοποιεῖται γενικὰ ὁ ὄρος βάση, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἀπλή ἰσοπεδωμένη ἐπιφάνεια ἐδράσεως τοῦ ἀγγείου, πὺν στὴν κυριολεξία ἀποτελεῖ τὸν πυθμένα. Σχολιασμός τοῦ ὄρου καὶ χρησιμότητα τῆς κοιλότητος Furumark 1941, 95-96.

124. Βλ. ἐκτενὴ περιγραφή χρήσεως Rambach II, 2000, σμ. 554.

125. Τσουντας 1898, 160, πίν. 9:1.4.

126. Renfrew 1972, 155, εἰκ. 10.2.1 καὶ 7, εἰκ. 10.4.6.

127. Dumas 1977, 16, εἰκ. 3f, j.

128. Karantzali 1996, 101, εἰκ. 107c.

129. Rambach I, 2000, πίν. I:3 κ.ά. Με τοὺς ἀριθμοὺς ἐννοεῖ τὰ ζεύγη τῶν ἀποφύσεων.

130. Rambach II, 2000, 104.

131. Μαραγκοῦ 1990, ἀρ. ἀγγείου 117, 134, 181 κ.ά.

132. Richter - Milne 1935, 6-8.

άνοικτο άγγειο. Τά δίωτα άγγεία με ύψηλό λαϊμό της Μάνικας, πού παραβάλλονται προφανώς με άμφορίσκους του Τσέπι¹³³, δέν υπάρχουν έδω στο νεκροταφείο.

Στους δημοσιευόμενους τάφους του Τσέπι έχουν βρεθεί συνολικά όκτώ άμφορίσκοι, πού μπορούν νά διακριθούν σέ δύο ομάδες. Ή μία, με τρία άγγεία (Τ.3,1, Τ.7,1, Τ.25,1), έχει βάση έξαιρετικά στενή σέ σχέση με τή μέγιστη διάμετρο κοιλιās (περίπου 1:4 ή 1:3) και λαϊμό κωνικό¹³⁴. Οί άποφύσεις δέν άποχωρίζονται από τó σώμα και φαίνονται σάν νά είναι ένσωματωμένες κατά τήν προέκταση τής κοιλιās¹³⁵. Στην ούσία στο εύρύτερο σημείο τής κοιλιās έχουν προστεθεί πλατιές ταινίες πηλού, πού αφήνουν νά σχηματισθούν μεταξύ αυτών και του τοιχώματος διπλές, κατακόρυφα τρυπημένες κυλινδρικές άποφύσεις. Οί ίδιες άποφύσεις έντοπίζονται σποραδικά στον Πηλό της Μήλου, στα Παλάτια της Νάξου και στο Δεσποτικό¹³⁶, άλλ' επίσης στην ήπειρωτική Ελλάδα¹³⁷.

Από τήν ομάδα αυτή σημαντικότερο άγγείο είναι τó Τ.25,1¹³⁸ για τó μελανό του χρώμα και τή γραπτή διακόσμηση: πυκνές κυματιστές γραμμές στην κοιλιά, ταινία άμειβόντων γύρω από τόν λαϊμό και μηνοειδές διαγραμμισμένο σχήμα στη ρίζα του λαϊμού¹³⁹. Τά θέματα είναι άπλά έως ιδιότυπα, αλλά χωρίς πολλά παράλληλα άκόμα και στη Λιθοχαλκή έποχή, όπου μάς παραπέμπει ή ποιότητα τής βαφής. Οί λεπτές κυματιστές γραμμές είναι σπάνιες¹⁴⁰, ένω οί άμειβοντες άποδίδονται άλλου μόνον με έγγράκη ή έντυπη τεχνική¹⁴¹. Ή ίδια ή βαφή είναι παχιά, έντονα έρυθρή και φθείρεται εύκολα¹⁴². Ή ποιότητα τής βαφής είναι σχετικά γνωστή στις Κυκλάδες (Σάλιαγος, Νάξος, Κέα), στην Αίγινα, στην Εύβοια και στην Άττική (Σπήλαιο Κίτσου, τύπος 12) από λίγα ή περισσότερα όστρακα¹⁴³. Ή άτελής όπτηση άπαντάται ή παρομοιάζεται με τή φλωωτή κατηγορία (crusted ware) τής Θεσσαλίας και τής Άνατολικής Στερεās, πού τήν γνωρίζουμε καλύτερα από τó Ραχμάνι, τó Ότζάκι και τά Πευκάκια¹⁴⁴. Στην Πελοπόννησο έχει έντοπισθεί κατά τήν τελευταία φάση του Φράγχι με έλάχιστα και φθαρμένα δείγματα¹⁴⁵. Ή κατηγορία είναι άρκετά μελετημένη, τοποθετείται στην τελευταία Νεολιθική φάση άλλ' ή χρονική σχέση της με τις κατηγορίες των Κυκλάδων και τής ήπειρωτικής Ελλάδος συζητείται άκόμα¹⁴⁶. Με τήν πρώιμη χρονολογία και ειδικότερα με ένα Ύπονεολιθικό άγγείο του Ζά¹⁴⁷ ταιριάζει ή πολύ στενή βάση τής ομάδας.

133. Σάμψων 1985, 278.

134. Πρβ. Edgar 1896-97, 44-45.

135. Πρβ. παρατήρηση Edgar, έ.ά., 45, εικ. 1.

136. Karantzali 1996, εικ. 2g, εικ. 54:P141. Rambach I, 2000, πίν. 15:12, 21:8, 83:11, κ.ά.

137. Βλ. παρατήρηση Karantzali 1996, 255. Goldman 1931, 93, εικ. 114,2.

138. Βλ. και Μ. Παντελίδου Γκόφα στο Χουρμουζιάδης Γ. (έκδ.), *Συνέδριο στη μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ύπό έκτύπωση).

139. Τή διακόσμηση άποκατέστησε μετά από πολλή παρατήρηση ό Douglas Faulmann.

140. Weisshaar 1989, πίν. 143:24.

141. Vitelli 1999, εικ. 57d,e.

142. Δέν έχει έξετασθεί άν είχε μείνει άψητη, πρβ. Vitelli, έ.ά., 68 κέ.

143. Evans - Renfrew 1968, 42. Coleman 1977, 10-11. Hadjianastassiou 1986, 17.

144. Hauptmann 1981, 111-139. Weisshaar 1989, 21-22, 141 κέ., όπου και σκέψεις για τήν έξάπλωσή της. Τή βαφή στο συγκεκριμένο άγγείο χωρίς νά διακρίνει τó θέμα άναφέρει και ό Rambach II, 2000, 263.

145. Vitelli, έ.ά.

146. Coleman 1974, 336-337. Coleman 1992, 257, 276-277. Manning 1995, 92 κέ., 169.

147. Μαργακού 1990, 36-37.

Ἡ ἄλλη ομάδα μετέσσειρα ἀκόσμητα ἀγγεῖα (T.10,4, T.12,1, T.13,3, T.19,3) ἔχει βάση πλατιά (περίπου 1:2 ὡς πρὸς τὴν διάμετρο τῆς κοιλιᾶς) καὶ λαϊμὸ εὐρύτερο, κωνικὸ ἕως κυλινδρικό. Στὰ δύο ἢ ἐπιφάνεια τῆς βάσης εἶναι τελείως ἐπίπεδη χωρὶς τὴν κυκλικὴ ἐκβάθυνση. Ἐπὶ πλέον, οἱ ἀποφύσεις, δύο σὲ κάθε πλευρά, ἐξέχουν τοῦ περιγράμματος καὶ μοιάζουν περισσότερο με ὀριζόντιες λαβὲς σχηματισμένες ἀπὸ μία ἐπικολημένη ταινία. Μόνον ὁ μικρογραφικὸς T.19,3 ἀποτελεῖ ἐξαιρέση καὶ στερεῖται ἀποφύσεων.

Στὴν ἴδια ομάδα πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸ ἐγγάρακτο T.16,2¹⁴⁸ ποῦ εἶναι τώρα συμπληρωμένο σὰν ἄωτο φωλεόσχημο¹⁴⁹. Παρὰ τὶς ἔντονες φθορὲς του, μερικὰ ὑποτυπωδῶς σωζόμενα στοιχεῖα ὀδηγοῦν στὴν ὀρθὴ συμπλήρωση. Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου εἶναι στὸ κάτω τμήμα κωνικό, ὅπως στοὺς ἀμφορίσκους ποῦ σχολιάσαμε, καὶ στὶς πυξίδες με ὑψηλὸ κωνικὸ λαϊμὸ τῆς ΠΚ I¹⁵⁰. Τὸ περίγραμμα γύρω ἀπὸ τὸ «χεῖλος» παρουσιάζει ἐλαφρὰ στένωση-ἐγκοπὴ, ὅπως στοὺς ἀμφορίσκους¹⁵¹. Ἀντίθετα οἱ πυξίδες, ὅταν ἔχουν στένωση περὶ τὸ στόμιο, εἶναι ὀγκώδεις σφαιρικὲς ΠΚ I¹⁵² ἢ σφαιρικὲς πιεσμένες με χεῖλος καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω ΠΚ II¹⁵³.

Τὸ ἀγγεῖο T.16,2 σώζει ἀκόμα ἐλάχιστα ὑπολείμματα μιᾶς ἀποφύσεως καὶ ἀμυδρὰ ἢ φθαρμένα σημεῖα ἀποκολλησεως μιᾶς ἄλλης στὴν ἀπέναντι πλευρά. Ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα σημάδια καὶ τὰ ἀναλόγου σχήματος ἀγγεῖα συνάγεται ὅτι οἱ ἀποφύσεις πρέπει νὰ ἦταν κυλινδρικές ἐξέχουσες καὶ ὄχι «ἐνσωματωμένες» στὴν κοιλιὰ¹⁵⁴. Ἀκόμα, γιὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ ἀποκατάσταση, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι στὴ βάση ὑπῆρχε ἀβαθὴς κοιλότητα, κοινὴ σὲ πολλὰ ἀγγεῖα τοῦ Τσέπι, τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ τῶν Κυκλάδων.

Ἡ διακόσμηση τοῦ σώματος, ἂν καὶ φθαρμένη, εἶναι ἀρκετὰ εὐκρινὴς καὶ καλύπτει ὀλόκληρο τὸ σῶμα: ὀμάδες τεσσάρων κατακορύφων γραμμῶν περικλείουν ἀντίρροπες λοξὲς γραμμὲς, τρεῖς ἢ τέσσερις μαζί, ποῦ ἀφήνουν μεταξὺ τους τριγωνικὴ ἀκόσμητη ἐπιφάνεια. Ἡ ἐκτέλεση τῶν γραμμῶν παρουσιάζεται σχετικὰ ἀσύμμετρη καὶ κακὸτεχνη, ἀλλὰ ἡ χάραξη εἶναι σαφὴς καὶ στὸ μεγαλύτερο τμήμα βαθιά, ὅπως στὰ Νεολιθικὰ τῆς Νέας Μάκρης¹⁵⁵. Ὅμοιο ἀκριβῶς θέμα εἶναι δύσκολο νὰ ἐντοπίσουμε στὴν Κυκλαδικὴ κεραμική, ὅπου οἱ λοξὲς διαγραμμίσεις ὀμόρροπες ἢ ἀντίρροπες, καλύπτουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια χωρὶς νὰ ἀφήνουν κενά¹⁵⁶. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι τώρα γνωστὸς ἀπὸ πολλὰ ἀγγεῖα τοῦ πρόσφατα ἀνασκαφέντος Ἀποθέτη¹⁵⁷ καὶ θὰ σχολιασθεῖ ἐκτενέστερα κατὰ τὴ δημοσίευσή του.

148. Βλ. καὶ Μ. Παντελίδου Γκόφα στὸ Χουρμουζιάδης Γ. (ἐκδ.), *Συνέδριο στὴ μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

149. Σχῆμα γνωστὸ στὴν Κρήτη, ἀλλ' οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτο στὴν ΠΕ καὶ ΠΚ ἐποχὴ. Ἴσως μοναδικὸ τὸ ἀρ. EM 11839 ἀπὸ τὸ Λιβᾶδι Δεσποτικῶν Rambach I, 2000, πίν. 19:4 καὶ 115:6.8. Rambach II, 2000, 261, ἀναφέρεται ὡς πυξίδα.

150. Rambach I, 2000, πίν. 94:10, 20.

151. Βλ. παρατήρηση Rambach II, 2000, 104.

152. Πρβ. Karantali 1996, εἰκ. 104, Ἐθν. Μουσεῖο 8821/Μ. Νάξου 5110β. Rambach I, 2000, πίν. V, 2, 3.

153. Πρβ. Karantali 1996, εἰκ. 105a, Ἐθν. Μουσεῖο 5177 ἀπὸ τὴ Σύρο. Rambach I, 2000, πίν. VII.

154. Πρβ. Karantali 1996, εἰκ. 107c.

155. Παντελίδου Γκόφα 1995, 30.

156. Τὴν ὀργάνωση τῶν λοξῶν γραμμῶν ἀναλόγου θέματος ἢ Otto 1977, 131, εἰκ. 114:2, παραβάλλει μετὰ τὰ ἀσύμμετρα ἔντριπτα κοσμήματα τῆς Ὑπονεολιθικῆς καὶ θεωρεῖ τὶς δύο κατηγορίες σύγχρονες.

157. Πετράκος 2000, εἰκ. 23. Πετράκος 2003, 20, εἰκ. 5.9.

Τελικά από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει ότι το άγγειο T.16,2 είναι εντόπιος αμφορίσκος. Στη διακόσμηση εφαρμόζεται ή βαθιά χάραξη της παλαιάς τοπικής τεχνικής και αποδίδει θέματα που παραβάλλονται με ανάλογα Κυκλαδικά, χαραγμένα ρηγά.

Χρονολογικά το σχήμα του αμφορίσκου άκοσμήτου ή έγχαράκτου τοποθετείται άπ' όλους στην ΠΚ I¹⁵⁸, ενώ ο Rambach μετά από έξαντλητική εξέταση και παραβολή όλου του Πρωτοκυκλαδικού ύλικού το τοποθετεί άκριβέστερα στην άρχαιότερη ΠΚ I της ομάδας Πηλοῦ¹⁵⁹ ή και παλαιότερα μαζί με τὰ crusted ware του σπηλαίου Ζα και τὰ Ὑπονεολιθικά φρέατα δυτικά της Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν¹⁶⁰.

Τὰ ανάλογα άγγεία των Κυκλάδων συμφωνοῦν περισσότερο με τὴ δεύτερη ομάδα του Τσέπι, που ἔχει πλατιά βάση και προεξέχουσες άποφύσεις¹⁶¹.

Πιθόσχημα με λαϊμό

Τὰ άπλούστερα πιθόσχημα είναι περίπου σφαιρικά με κυλινδρικό λαϊμό και εὐθύ χεῖλος. Ἄλλα συμπληρωματικά έξατηματα, ὅπως λαβές, άποφύσεις ή κοσμήματα, δὲν ὑπάρχουν. Τὸ μεγαλύτερο, T.40,1, ὕψ. 0.10 μ., ἔχει εὐρὺ κυλινδρικό λαϊμό, που φαίνεται ὡς άπλή συνέχεια του σφαιρικού σώματος χωρίς καμία διάκριση στην ἔνωση. Ὅμοιο και μικρότερο τὸ T.36,4 ἔχει κάπως πιὸ τονισμένη ἔνωση λαϊμοῦ και τρεῖς ὀπές κάτω άπό τὸ χεῖλος, που άποτελοῦν τὴν ιδιοτυπία του. Τὸ σχήμα είναι πολὺ άπλό και πρέπει νά χαρακτηριθεῖ ὡς Ἑλλαδικό, που άπουσιάζει άπό τις Κυκλάδες. Παρόμοιο άγγείο φαίνεται νά ὑποδηλώνει ἕνα τμήμα λαϊμοῦ άπό τὴν Εὐτρηση, τῆς ΠΕ I¹⁶². Τὰ ἄλλα δύο είναι μικρογραφικά, βραχύτερα άπό 0.04 μ. και παρουσιάζουν μεταξὺ τους διαφορές. Στὸ T.12,2 τὸ σῶμα είναι σφαιρικό, ἔχει λαϊμό κυλινδρικό και φαίνεται νά μμιείται τὸ προηγούμενο μεγάλο άγγείο¹⁶³. Ὡς μικρογραφικό τὸ βρίσκουμε πάλι σὲ τάφο τῆς Ἀγριλιάς τῆς ομάδας Κάμπου με ἔγχαρακτη διακόσμηση τριγώνων που χαρακτηρίζουν τὸ τέλος τῆς ΠΚ I ή τὴν ΠΚ II περίοδο¹⁶⁴. Στὸ T.20,1 τὸ ὠοεδές σῶμα του ἔχει πολὺ παχὺ τοίχωμα, που μειώνει δραστικά τὴν περιεκτικότητά του. Ὁ λαϊμός του στενεύει ἔλαφρὰ πρὸς τὸ εὐθύ χεῖλος. Ἀπὸ τὰ λίγα παράλληλα που βρίσκουμε, ὀρθότερο είναι νά χρονολογηθοῦν σὲ προχωρημένη φάση τῆς ΠΚ I.

Διαφορὲς παρουσιάζει ἄλλη ομάδα τεσσάρων μικρῶν άγγείων (T.1,2. T.17,2. T.33,1. T.33,4) με λαϊμό διευρυνόμενο πρὸς τὸ στόμιο και χεῖλος που στρέφει πρὸς τὰ

158. Renfrew 1972, 155, εἰκ. 10.2.1 και 7. Dumas 1977, 16, εἰκ. 3f, j. Karantzali 1996, 101-102, εἰκ. 107c.

159. Rambach II, 2000, 104. Βλ. και Kombinationstabelle I:FK Ia 1.

160. Rambach II, 2000, 90-91. Βλ. Πλάτων 1966, 42-43, σχ. 5, πίν. 63α,β. Ἐάν τὸ σχέδιο άποτυπώνει τὴν πραγματική θέση του άγγείου, και ὄχι συμβατική, στὸ ὄριο άλλαγῆς ἐπιχώσεως και περι τὸ μέσον του βάθους, τότε παρέχει χαρακτηριστική χρονολογική ἔνδειξη.

161. Π.χ. Karantzali 1996, εἰκ. 9: Μ. Νάξου 5192, εἰκ. 12: Μ. Νάξου 266, εἰκ. 35: Μ. Πάρου 1403 κ.ά. Ὅμοιες ἔξέχουσες άποφύσεις ὑπάρχουν και στὶς πυξίδες.

162. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.15.

163. Mylonas 1959, 71: C-26c.

164. Zaphiropoulou 1984, 36, εἰκ. 2b.

ἔξω. Ἡ αἰτία πού παραλείφθηκε ὁ ἐξεζητημένος σχηματισμός τοῦ γωνιώδους χεῖλους¹⁶⁵ ἴσως νά εἶναι τὸ μικρὸ τους μέγεθος, ἐνῶ ὁ διαχωρισμός τοῦ λαμποῦ στή ρίζα του εἶναι σαφῆς καὶ γίνεται μὲ ἀυλάκωση ἢ χάραξη. Τὸ σχῆμα φαίνεται ἄγνωστο σὺν Κυκλάδες¹⁶⁶, ἀλλ' οἱ βραχεῖες κατακόρυφες γραμμὲς τοῦ T.33,1 παραπέμπουν στὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση τῶν νησιωτικῶν ἀμφορίσκων.

Τέλος, ἔντονα πιεσμένο ἀμφικωνικὸ σῶμα ἔχει τὸ μικρότατο πιθόσχημο T.19,4, ἀλλὰ ὁ χωνοειδῆς λαμὸς του διακρίνει τὸ ἀγγεῖο ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Τὸ σχῆμα εἶναι Ἑλλαδικὸ καὶ ἀπαντᾶται στὴν Εὐβοία¹⁶⁷ καὶ τὴν Εὐτρηση¹⁶⁸ κατὰ τὴν ΠΕ II.

Τρία ἄλλα πιθόσχημα (T.5,2, T.6,3, T.13,2, T.19,1) παρουσιάζουν κοινὸ χαρακτηριστικὸ ἓνα εὐρὺ κωνικὸ λαμὸ, πού ἀπολῆγει σὲ χεῖλος γωνιώδης, καμπτόμενο ἔντονα πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ σῶμα τους, ἰσχυρὰ πιεσμένο στὰ T.13,2 καὶ T.19,1, ἀποκτᾶ καμπύλο ὄμοιο στὸ μεγαλύτερο T.6,3. Ἡ βάση πλατιά καὶ ἐπίπεδη δίνει στὰ ἀγγεῖα εὐστάθεια. Τὸ σχῆμα τοῦ λαμποῦ τυπικὰ ΠΕ I¹⁶⁹ ἐπαναλαμβάνεται σὲ διάφορα κλειστὰ ἀγγεῖα μέχρι τὴν ΠΕ II - ΠΚ II¹⁷⁰ καὶ τὸ πλησιέστερο παράλληλο τοῦ T.6,3 (χωρὶς νά εἶναι ὅμοιο) βρέθηκε σὲ σπήλαιο τῆς Ἀμοργοῦ στὸ Κάτω Ἀκρωτήρι¹⁷¹. Τὰ ἄλλα δύο θυμίζουν κάπως τὸ «σῶμα τοῦ ἀχينوῦ»¹⁷², ἀλλὰ κυρίως ὁ χαρακτηριστικὸς λαμὸς τους τὰ ἐντάσσει στὴ γνωστὴ ΠΕ ὁμάδα. Ἐξ ἄλλου τὰ δύο ἀγγεῖα διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ τὴν ὑπαρξη ἢ μὴ ἀποφύσεων καὶ διακοσμήσεως. Τέλος, τὸ T.5,2 μὲ ἀπλὸ καμπύλο περίγραμμα καὶ τίς δύο ἀνυψωμένες λαβὲς μοιάζει μὲ οἰκιακὸ χυτροειδές.

Τὰ τρία σκευὴ διακρίνονται γιὰ τὴν ἔντονη στυλνότητα τῆς ἐπιφάνειας, μελανῆς ἢ ἐρυθρῆς, καὶ τὴ λιτὴ ἐγγάρακτη διακόσμηση πού ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ πυκνὰ ΠΚ I θέματα. Οἱ βαθιὲς στιγμὲς γύρω στὸν λαμὸ τοῦ T.6,3 ὑπάρχουν μὲ τὴν ἴδια ἢ διαφορετικὴ διάταξη σὲ ἄλλα ἀγγεῖα τοῦ Τσέπι (T.6,2, T.24,3), ἐνῶ οἱ βραχεῖες ἐγγάρακτες γραμμὲς καὶ οἱ συνεχεῖς τεθλασμένες στὸ T.19,1 ἀμυδρὰ μόνον θυμίζουν τὴν Κυκλαδικὴ τέχνη καὶ διακοσμητικὴ¹⁷³. Οὐσιαστικὴ θέση στὴν ἐπιρροὴ καὶ προέλευση τῶν τυπολογικῶν στοιχείων πού διαμόρφωσαν τὰ ἀγγεῖα κατέχουν οἱ ἀποφύσεις τοῦ T.6,3 καὶ ἀκόμη πιστότερα τοῦ T.13,2, πού εἶναι σαφῶς Κυκλαδικές, ξένες πρὸς τὰ Ἑλλαδικὰ σχήματα. Κατὰ ταῦτα, τὰ τρία ἀγγεῖα παρουσιάζουν ἀνάμικτη τοπικῶν καὶ Κυκλαδικῶν στοιχείων τῆς ὥρου ΠΕ I.

Μὲ τὸν ἴδιο γενικὸ χαρακτηρισμὸ μποροῦν νά περιγραφοῦν τὰ δύο μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα T.13,4 καὶ T.10,1. Ἀμφικωνικὸ κατὰ τὸ περίγραμμα τὸ πρῶτο, καμπύλο τὸ δεύτερο, ἔχουν λαμὸ σχηματισμένο ἐνιαῖα μὲ τὸ σῶμα, πού διακρίνεται μόνον ἀπὸ μία ὀριζόντια ἐγκοπὴ ἢ ἐγγάραξη. Παρὰ τὸ μικρὸ τους μέγεθος, ἡ κατασκευὴ τους εἶναι τραχιὰ καὶ ἄτεχνη καὶ μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ὡς πρόχειρη λύση γιὰ ἐξυπηρέτηση νεκρικῶν ἀναγκῶν.

165. Τύπος Fossey 1969, εἰκ. 2:17, 19.

166. Rambach I, 2000, πίν. 1 κέ.

167. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Η, ἰδίως κάτω σειρά, κέντρον.

168. Goldman 1931, 105, εἰκ. 138.

169. Fossey 1969, 65, εἰκ. 4: 25-29. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.7.

170. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Ε, Β 5 καὶ πίν. ΙΑ, Δ 2 κάτω κέντρον. Rambach I, 2000, πίν. I-IV.

171. Rambach I, 2000, πίν. 77:5.

172. Doumas 1977, 16.

173. Πὰ Κυκλαδικὰ σχέδια πρβ. Rambach II, 2000, Beil. 16.

Ἡ ἔλλειψη ὁποιουδήποτε χαρακτηριστικοῦ τμήματος ἢ στοιχείων, ὅπως θὰ ἦταν οἱ ἀποφύσεις, ἢ διαμόρφωση τοῦ χεῖλους ἢ ἡ βελτίωση τῆς ἐπιφάνειας δυσχεραίνουν τὴ χρονολόγησή τους. Μοναδικὴ φροντίδα τοῦ τεχνίτη ἦταν ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἄνω τμήματος μὲ ἐγκοπὴ ἢ ὀριζόντιο χάραγμα γιὰ νὰ λάβει τὸν χαρακτήρα λαμοῦ, ποὺ παρουσιάζεται κωνικὸς κατὰ τὸν τύπο τῆς ΠΕ Ι ἐποχῆς¹⁷⁴. Τὸ σχῆμα φαίνεται τοπικὸ χωρὶς Κυκλαδικὰ παράλληλα¹⁷⁵.

Πρόχοι

Τὸ σχῆμα τῆς εὐρύστομης σφαιρικῆς πρόχου μὲ ἀμφίκολο περίγραμμα λαμοῦ ἀπαντᾶται σπανίως μέσα στοὺς τάφους.

Στὴ μεγαλύτερη ὄλων Τ.9,2 τὸ σῶμα εἶναι σφαιρικὸ καὶ ἀπὸ τὰ σημεῖα προσκολλησῆς συνάγεται ὅτι θὰ εἶχε μεγάλη μᾶλλον ταινιωτὴ λαβὴ ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χεῖλος. Στὸν ἴδιο τύπο πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὸ σῶμα τοῦ κλειστοῦ ἀγγείου Τ.11,5.

Στὶς δύο μικρότερες Τ.10,3 καὶ Τ.11,2 τὸ σῶμα εἶναι σχετικὰ πιεσμένο καὶ ὁ σχηματισμὸς τους κάπως ἄτεχνος καὶ ἀσύμμετρος. Σὲ ὅλα τὰ δείγματα τὸ στόμιο ἀνοίγει πρὸς τὰ ἔξω ἀπλὸ, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση, καὶ ἡ ρίζα τοῦ λαμοῦ τονίζεται μὲ ἐγκοπὴ ἢ μὲ ἀπλὸ ἄτεχνο χάραγμα.

Τὸ σχῆμα εἶναι καθαρὰ Ἑλλαδικό, χαρακτηριστικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ στενόλαιμα Κυκλαδικὰ ἀγγεῖα ὁμοίας χρήσεως. Ὅμοιο περίγραμμα ἀπαντᾶται σὲ ΠΕ Ι δείγματα τῆς Περαχώρας, ὅπου τονίζεται ὡς ἰδιαίτερο σημεῖο ἡ ἐγκοπὴ ἢ ἡ ἐγχάρυξη γύρω ἀπὸ τὸν λαμό¹⁷⁶. Ὡς ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν τελευταία χρήση τῶν ἀγγείων, σημειώνεται ὅτι οἱ λαβὲς τῶν τριῶν ἀγγείων πρέπει νὰ εἶχαν σπάσει πρὶν αὐτὰ ἀποτελέσουν κτέρισμα, διότι τὰ σημεῖα θραύσεως ἔχουν ἀμβλυνθεῖ καὶ ἐπὶ πλέον καλυφθεῖ ἀπὸ τὴν ὀξειδωση τοῦ ἐδάφους, ὅπως καὶ ὅλο τὸ σῶμα. Ἰδιαίτερα στὴν Τ.10,3, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν κομμένη λαβὴ εἶχε ἐξ ἀρχῆς προστεθεῖ κωνικὸ ἐπίθημα.

Προχοῖσκες

Οἱ δύο προχοῖσκες Τ.6,1 καὶ Τ.10,2, παρὰ τὶς γενικὲς ὁμοιότητες, ἔχουν ἐπὶ μέρους διαφορές. Βραχεῖες, εὐρύστομες, μὲ χονδρὴ κυκλικῆς διατομῆς λαβὴ ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ πλατιὰ ἐπίπεδη βάση, διαφέρουν μεταξὺ τους στὸ περίγραμμα τοῦ λαμοῦ καὶ στὸ σχῆμα τῆς λαβῆς. Παρόμοια βρέθηκαν πολλὰ ἀγγεῖα στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, τὰ περισσότερα μὲ σπασμένη λαβὴ, καὶ ὁ Μυλωνᾶς τὰ ὀνομάζει κύπελλα¹⁷⁷. Τὸ Τ.10,2 μὲ κοῖλο περίγραμμα λαμοῦ καὶ ἀνυψωμένη λαβὴ πλησιάζει στὸν τύπο C-13d, ἐνῶ τὸ Τ.6,1 μὲ τὸν κυλινδρικό λαμό καὶ τὴ μικρὴ ἡμικυκλικὴ λαβὴ¹⁷⁸ μοιάζει περισσότε-

174. Fossey 1969, 65.

175. Πρβ. Karantzali 1996, εἰκ. 107. Doumas 1977, εἰκ. 3-13. Rambach I, 2000, πίν. I-IV.

176. Fossey 1969, 61, εἰκ. 4: 10, 18, 23. Γιὰ εὐρύτερο λαμό βλ. Mylonas 1959, εἰκ. 144, ἀρ. ἀγγ. 188.

177. Mylonas 1959, 69 κέ., εἰκ. 151 καὶ σχ. 57.

178. Τὸ ἐσωτερικὸ περίγραμμα δὲν μετρήθηκε διότι διατηρεῖ ἀκόμα ὁστά κολλημένα στὸ τοίχωμα.

ρο με τὸ ὑπ' ἀρ. 178 τοῦ Τάφου 3¹⁷⁹. Τὰ ἴδια σκευὴ βρίσκονται στὸ ΠΕ II στρωμα τῶν Λιθαρθῶν¹⁸⁰ ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀθήνα¹⁸¹. Τὸ σχῆμα, ὡς φαίνεται, εἶναι καθαρὰ Ἑλλαδικὸ τῆς δεύτερης ΠΕ περιόδου καὶ διαφέρει σαφῶς ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα σύγχρονα Κυκλαδικὰ σκευὴ τῆς Σύρου, ποὺ εἶναι γενικὰ μεγαλύτερα καὶ ἔχουν λαβὴ προσαρμοσμένη χαμηλὰ στὸν λαϊμὸ καὶ στὸν ὦμο¹⁸².

Πυξίδες

Οἱ πυξίδες τῶν τάφων τοῦ Τσέπι εἶναι ὅλες σφαιρικὲς παλαιότερου ἢ νεότερου τύπου. Ἡ ἀπλούστερη ὅλων Τ.22,1 ἔχει σῶμα ἀπολύτως σφαιρικὸ ποὺ καταλήγει σὲ ἀπλό, καμπύλο χεῖλος, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση στὸ στόμιο. Οἱ δύο κυλινδρικές ἀποφύσεις εἶναι κολλημένες ὑψηλὰ στὸν ὦμο. Ὁ τύπος ὑπάρχει σὲ λίγες θέσεις τῶν Κυκλάδων καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΚ I μετὰ τὰ ἐγγάρακα ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Ἀκρωτηράκι τῆς Σίφνου¹⁸³, τὸ Ἀκρωτήρι τῆς Νάξου¹⁸⁴ καὶ τὸν Πύργο τῆς Πάρου¹⁸⁵.

Σχετικὰ διαφορετικὴ μορφεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ Τ.10,7 μετὰ φθαρμένο χεῖλος, ποὺ δὲν παρουσιάζει ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀρχικὴ μορφὴ τῆς. Τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὑποδηλώνει τὸ περίγραμμα, ποὺ διαγράφεται κωνικὸ σὲ ἐνιαία γραμμὴ μαζὶ μετὰ τὸ τελίωμα τῶν κυλινδρικών ἀποφύσεων. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ πολλῶν τύπων ἀμφορίσκων, ποὺ φέρουν ὅμως διπλὲς ἀποφύσεις ἢ λαβές, καὶ ἐνὸς κυρίως τύπου πυξίδων ἀπὸ τὴν Λάκκουδες τῆς Νάξου¹⁸⁶ ποὺ ἔχει χαμηλὸ κωνικὸ λαϊμό. Ὁμοίως μορφεῖ νὰ συμπληρωθεῖ στὸ Τ.10,7 καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα του νὰ τὸν χρονολογοῦν στὴν ΠΚ I.

Συνδυασμὸς τῶν δύο προηγούμενων τύπων φαίνεται νὰ ἐφαρμόζεται στὸ μικρότατο Τ.24,3, ποὺ, ἴσως λόγῳ μεγέθους, δὲν ἔχει ἀποφύσεις. Περίγραμμα καὶ διαμόρφωση χεῖλους ἀντιγράφουν τὸ Τ.22,1, ἐνῶ ἡ προσπάθεια σχηματισμοῦ χαμηλοῦ κωνικοῦ λαϊμοῦ τὸ συνδέουν μετὰ τὸ Τ.10,7. Ἡ διάθεση διακοσμήσεως τῆς ἐπιφάνειας προσέθεσε κάτω ἀπὸ τὴν χάραξη τοῦ λαϊμοῦ τὴν ἐντυπὴ σειρὰ στιγμῶν, ποὺ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ τοῦ Τσέπι καὶ δὲν ἀπαντᾶται στὴς Κυκλάδες.

Ἄλλες σφαιρικὲς πυξίδες (Τ.11,1. Τ.19,5) ἔχουν πολὺ χαμηλὸ κυλινδρικὸ λαϊμό, πλατιά ἰσοπεδωμένη βάση καὶ φέρουν δύο προέχουσες κυλινδρικές ἀποφύσεις ἐπάνω ἀπὸ τὸ εὐρύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Τὸ σχῆμα τους, μετὰ ἐξαίρεση τὴν μόνες ἀποφύσεις, ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν γνωστὴ περίτεχνη πυξίδα τῆς Πάρου, περιόδου Κάμπου¹⁸⁷.

179. Mylonas 1959, εἰκ. 143, καὶ τύπος C-22, σχ. 58. Ἡ παρομοίωσή του μετὰ τὴν πρόχου (Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.6), ποὺ σημειώνει ὁ Rambach II, 2000, 259-260, σημ. 1146, προσκροῦει στὴ διαφορὰ τοῦ χεῖλους καὶ τοῦ ὀγκώδους περιγράμματος.

180. Τζαβέλλα-Εντζεπ 1984, 154, πίν. 39α τὸ πρῶτο καὶ πίν. 38γ, δ τὸ δεύτερο, μετὰ καμπύλη βάση.

181. Πελεκίδης 1915, 35, εἰκ. 1:3.

182. Τσουντας 1899, πίν. 9:5.

183. Renfrew 1991, 55, εἰκ. 16. Rambach I, 2000, πίν. 24:4, 114:3.

184. Μαραγκοῦ 1990, εἰκ. 31.

185. Τσουντας 1898, πίν. 9: 27. Karantzali 1996, εἰκ. 33a. Πὰ τὸν τύπο βλ. Rambach I, 2000, πίν. V, τύπος I 2a.

186. Doumas 1977, 73 κέ., 79-80, πίν. 25f, 26d. Rambach I, 2000, πίν. VI, τύπος I 5a.

187. Βαρούχα 1925-26, 105-6, εἰκ. 8.

Ἀπὸ τὶς δύο ἐγγάρακτες, πὶὸ ἐπιμελημένη στὴν κατασκευὴ καὶ τὴ διακόσμηση εἶναι ἡ Τ.11,1. Τὸ κύριο θέμα της, μὲ διπλὰ ἐνάλληλα τόξα, διακοσμεῖ κατὰ παρόμοιο τρόπο φιάλη τῆς περιόδου Κάμπου ἀπὸ τὴν Ἀντίπαρο¹⁸⁸, ἐνῶ ἡ σειρὰ γραμμιδίων γύρω ἀπὸ τὸν λαϊμὸ της ἀπαντᾶται στὴν περίμετρο τῶν δύο τηγανόσχημων τοῦ Τσέπι (Τ.9,1. Τ.13,1) ἀλλὰ καὶ σὲ ὅμοια πρῶμα τῶν Κυκλάδων¹⁸⁹.

Ἀπλούστερη καὶ εὐτελέστερη ἡ Τ.19,5¹⁹⁰ διακοσμεῖται μὲ κατακόρυφες ἐγχάραιξες σὲ ὀμάδες, ὅπως τὶς βλέπουμε μόνον στὴν πυξίδα τῆς Πάρου¹⁹¹, ἀλλὰ ἐδῶ χωρὶς τὴν ἐνδιάμεση δικτυωτὴ ταινία, καθὼς καὶ σὲ πρόχους τῆς Χαλανδριανῆς¹⁹².

Ἰδιόμορφη ἐπιφάνεια παρουσιάζει ἡ ὀγκώδης πυξίδα Τ.1,1. Τὰ κύρια χαρακτηριστικά της δὲν ἐπαναλαμβάνονται αὐτούσια σὲ ἄλλα ἀγγεῖα, μεμονωμένα ὅμως εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιά. Κατὰ τὸ σχῆμα ἡ Καράντζαλη¹⁹³ τὴν ἐντάσσει στὶς ἀμφικωνικὲς καὶ τὴν χρονολογεῖ στὴν ΠΕ II. Τὸ ἴδιο ἀγγεῖο ὁ Rambach¹⁹⁴ παραβάλλει μὲ τὶς σφαιρικὲς τύπου Πηλοῦ καὶ ὀμάδας Κάμπου καὶ συνεπῶς θεωρεῖ ὅτι εἶναι παλαιότερο¹⁹⁵. Οἱ κυλινδρικές ἀποφύσεις της, πού ἀκολουθοῦν στὸ περίγραμμά τους τὴν ἐξωτερικὴ στένωση τοῦ τοιχώματος, βρίσκονται σὲ διαφορετικῆς μορφῆς πιθόσχημα τῆς περιόδου Κάμπου ἀπὸ τὰ Κουφονήσια¹⁹⁶. Ἐδῶ, στὸ ἀγγεῖο αὐτὸ εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ ὄγκος τῶν ἀποφύσεων, παρὰ τὴ μικρὴ στένωση, ἐμποδίζει τὴν προσαρμογὴ καλύμματος γύρω στὸ στόμιο. Ἰδιαίτερο χαρακτήρα τοῦ προσδίδει ἡ νευρωτὴ διακόσμηση¹⁹⁷, πού ἀπαντᾶται σποραδικὰ σὲ ἀρκετὲς θέσεις. Ἀπὸ τὰ ξένα γνωστὰ δείγματα πλησιέστερα εἶναι τὰ ὄστρακα πού βρέθηκαν στὴν Εὐτρηση ἐπάνω στὸ στερεὸ ἔδαφος¹⁹⁸ καὶ πολὺ περισσότερα στὶς Λιθαρές¹⁹⁹. Ἡ Καράντζαλη²⁰⁰ ἀναγνωρίζει τὴν ἴδια διακόσμηση τῆς πυξίδας Τ.1,1 στὴν ΠΚ I κεραμικὴ τῆς Ἁγίας Ἄννας Νάξου. Τέλος, ὅμοια νευρωτὴ διακόσμηση, πού προφανῶς προέρχεται ἀπὸ μίμηση μεταλλοτεχνίας, ἀπαντᾶται ἀκόμα παλαιότερα ἤδη στὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς σὲ σφαιρικὸ ἀγγεῖο τῆς Μυτιλήνης²⁰¹.

Παρὰ τὶς ἐπὶ μέρους ιδιοτυπίες τὸ ἀγγεῖο δὲν φαίνεται ξένο πρὸς τὸ Τσέπι, καὶ σήμερα πιά γνωρίζουμε ὅτι ἡ νευρωτὴ διακόσμηση ἐφαρμόζεται σὲ μικρότερα ἀγγεῖα

188. Zervos 1957, εἰκ. 88: Br. Museum.

189. Βλ. Zaphiropoulou 1983, εἰκ. 13 ἀπὸ Ἄνω Κουφονήσι καὶ ἀκέραιο ἀπὸ τὴ Νάξο, Κοντολέων 1972, πίν. 141α-β.

190. Ἐκτενὴς σχολιασμός, Μ. Παντελίδου Γκόφα στὸ Χουρμουζιάδης Γ. (ἐκδ.), *Συνέδριο στὴ μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

191. Βαρούχα, 1925-26, 105-6, εἰκ. 8.

192. Rambach I, 2000, πίν. 32: 2, 3, 7.

193. Karantzali 1996, 177.

194. Rambach II, 2000, 258-259.

195. Ἡ ἔνταξή της, βλ. ἀνωτέρω, στὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου 5 εἶναι ἐσφαλμένη.

196. Ζαφειροπούλου 1970, 429, πίν. 373δ-ε. Τὰ ἴδια βλ. Schachermeyr 1976, πίν. 34c-d.

197. Ἡ νευρωτὴ διακόσμηση δὲν πρέπει νὰ συγγέται μὲ τὴν αὐλακωτὴ ἢ τὴν ἐγγάρακτη, καθ' ὅσον ἡ πρώτη σχηματίζεται ἀπὸ τὴν προσθήκη πηλοῦ καὶ οἱ ἄλλες δύο ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση ὑλικοῦ.

198. Goldman 1931, 78, εἰκ. 94. Βλ. καὶ Caskey - Caskey 1960, 140, ἀρ. III.10, εἰκ. 4, πίν. 47.

199. Τζαβέλλα-Enjpen 1984, 39, 162, πίν. 66δ. Τὰ ὄστρακα μὲ ἀνάγλυφες ταινίες ἀπὸ ἀγγεῖα σφαιρικὰ πού ἀποδίδονται σὲ πρόχους, μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ πιθόσχημα, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τους ἄνω τῶν 50, ἔ.ἀ., 39, 119-120 ὑποδηλώνει, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη της, ἐντόπια παραγωγή.

200. Karantzali 1996, 177.

201. Παπαθανασόπουλος 1996, 281, ἀρ. 156 ἀπὸ τὸ σπήλαιο Ἁγίου Βαρθολομαίου Μυτιλήνης.

ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου²⁰² καὶ συνεπῶς τὸ T.1,1 μπορεῖ νὰ εἶναι παλαιότερο τῶν πλείστων γνωστῶν, δηλαδὴ τῆς ΠΕ I.

Πυξιδόσχημα

Πυξιδόσχημα καλοῦνται ἀγγεῖα σφαιρικά, ὅπως οἱ πυξίδες, χωρὶς λαβές ἢ μεγάλες ἀποφύσεις. Τὰ T.23,1 καὶ T.24,2 εἶναι περίπου ὅμοια μεταξύ τους μὲ ἐλάχιστη διαφορά στὸ στόμιο: κυλινδρικό μὲ παχὺ χεῖλος στὸ πρῶτο, λεπτότερο μὲ μικρὴ κάμψη πρὸς τὰ ἔξω στὸ δεύτερο. Τὸ σῶμα τους, ἂν καὶ λίγο πιεσμένο, παραμένει οὐσιαστικὰ σφαιρικό. Γνωστὸ χαρακτηριστικὸ πολλῶν κλειστῶν ἀγγείων εἶναι ἡ ἐλαφρὰ κοιλότητα πού φέρουν καὶ αὐτὰ στὸ κέντρο τῆς ἐπίπεδης βάσης²⁰³.

Ὑψηλότερο κυλινδρικό στόμιο, σὰν χαμηλὸς λαϊμός, διακρίνει τὰ T.24,1, T.36,1, T.13,5 καὶ T.5,1. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῶν δύο τελευταίων ἀποτελοῦν τὰ ἐπιθήματα, πού ἀπαντῶνται σπάνια στὶς Κυκλάδες, στὴν ἐπόμενη ΠΚ II περίοδο²⁰⁴. Σὲ πυξιδόσχημο ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ τὸ τμήμα ἀγγείου T.36,3, λόγω τῆς μεγάλης ὁμοιότητος ὑλικοῦ καὶ περιγράμματος μὲ τὸ T.36,1.

Αὐτὸ τὸ ἀπλὸ σχῆμα, ἀκόσμητο ἢ ἐγχάρακτο, ἀπαντᾶται σπάνια σὲ πρῶτους τάφους τῶν Κυκλάδων²⁰⁵, ἐνῶ πολὺ συνηθέστερες εἶναι λίγο ἀργότερα οἱ σφαιρικὲς πυξίδες μὲ ἢ χωρὶς κάλυμμα, ἀλλὰ πάντα μὲ ἀποφύσεις, ἐπιθήματα ἢ διακόσμηση. Ὅμοια ἢ παρόμοια ἀγγεῖα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Μάνικας²⁰⁶ καὶ ἓνα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ὀλυμπείου στὴν Ἀθήνα²⁰⁷. Τὰ παράλληλα αὐτὰ τοποθετοῦν τὴν κατασκευὴ τῶν πυξιδόσχημων τοῦ Τσέπι περὶ τὸ τέλος τῆς ΠΚ I μέχρι τὸ πολὺ τὶς ἀρχές τῆς ΠΚ II.

Ἄρυβαλλοειδῆ

Τὸ τμήμα ἀγγείου T.6,5 πού συμπληρώνεται ὡς ἀρυβαλλοειδές, βρῖσκει παράλληλα τόσο στὴν Ἀττικὴ²⁰⁸ ὅσο καὶ στὶς Κυκλάδες²⁰⁹. Τὰ Κυκλαδικὰ δείγματα χρονολογοῦνται στὴν περίοδο Κάμπου, ἐνῶ ὁ Rambach βλέπει ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἀμφορίσκους καὶ τὰ ἐντάσσει σὲ ὁμάδα χωρὶς λαβές²¹⁰.

Περισσότερο ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ σπεῖρες στὴν κοιλία, χαραγμένες σὲ διπλὴ γραμμὴ. Αὐτὲς οἱ τεχνικὲς λεπτομέρειες ἀποτελοῦν Κυκλαδικὰ χαρακτηριστικὰ, πού ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν Ἑλλαδικὴ ἐργασία²¹¹ καὶ ἐντάσσονται στὴν ὁμάδα Κάμπου.

202. Πετράκος 2002, εἰκ. 5. Πετράκος 2003, 20, εἰκ. 6.

203. Mylonas 1959, 69. Doulas 1977, 76: Λάκκουδες.

204. Rambach I, 2000, πίν. VIII,12, τύπος VIII,1. Βλ. πίν. 31:10.

205. Edgar 1896-97, 42, εἰκ. 8. Τσουντας 1898, 163, πίν. 9:34.

206. Παπαβασιλείου 1910, κυρίως συστάδα Α καὶ Γ, πίν. Β κάτω σειρὰ καὶ πίν. Η κάτω σειρὰ.

207. Παντελίδου 1975, 113, πίν. 53γ.

208. Mylonas 1959, 86, 127, εἰκ. 147, ἀρ. 193, σχ. 61.

209. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 132-133, πίν. 66γ-δ. Doulas 1982, ἀρ. 93, 98.

210. Doulas 1977, 18, εἰκ. 6d. Rambach I, 2000, πίν. IV:4. Rambach II, 2000, 181.

211. Bossert 1960, 10, 12.

Μεμονωμένο παρουσιάζεται το άλλο μικροσκοπικό T.11,3 με σώμα πλατύ πιεσμένο, πού στενεύει αρκετά προς το χωνοειδές στόμιο. Παρά την ιδιομορφία του σχήματος, ή εγγάρακτη διακόσμηση με πλάγια διαγραμμισμένα τρίγωνα το τοποθετεί και αυτό στην ομάδα Κάμπου²¹².

Σκύφοι

Οί σκύφοι και γενικά τὰ χαμηλά ανοικτά άγγεία του νεκροταφείου διακρίνονται σε κωνικούς και καμπυλόγραμμους. Όλοι έχουν χείλος εϋθύ, χωρίς ιδιαίτερο τονισμό, και αποδίδουν σχήμα κοινό, εν πολλοίς άχρονο. Στις Κυκλάδες, παρά τις λεπτομερειακές διαφορές, μπορούμε να τους εντάξουμε στον τύπο Κρασάδων²¹³ όμοιο του T.6,4 και στη Στερεά στον γνωστό τύπο Εϋτρησης²¹⁴.

Άπλούστερος κωνικός είναι ό T.17,1 τραχύς, κακότεχνος, με χείλος ανώμαλο, κάπως ασύμμετρη βάση και περίγραμμα με έντονότερη κλίση στη μιá πλευρά. Παρόμοια κωνικά άγγεία εντοπίζουμε σε διάφορες εποχές και περιοχές, άλλ' είναι συνήθως μεγαλύτερα. Το T.17,1, πρόχειρα διαμορφωμένο και με ύψος μόνον 0.033 μ., θά ήταν όρθότερο να το χαρακτηρίσουμε ως άτυπο ή μικκύλο.

Άλλος κωνικός, ό T.10,5, έχει κατασκευασθεί με επιμέλεια, είναι όλόβαφος, φέρει πυκνές έγγαράξεις επάνω στο χείλος και έχει επί πλέον μιá χαρακτηριστική απόφυση κάτω από το χείλος. Τα τρία στοιχεία μαζί, περίγραμμα, έγγαράξεις και απόφυση, δέν άπαντώνται στις Κυκλάδες²¹⁵, αλλά υπάρχουν σε σκεύη του Άγίου Κοσμά και διαμορφώνουν τον τύπο C-11 ή S-11 της ΠΕ II. Όμως, οι λοξές έγγαράξεις στο χείλος υπάρχουν σε άγγεία της Παλαιάς Κοκκινιάς²¹⁶ και της Εϋτρησης²¹⁷ και ό Phelps²¹⁸ θεωρεί τις έγγαράξεις χρονική ένδειξη, χαρακτηριστική της ΠΕ I περιόδου. Παρόμοιος, μικρότερος και χωρίς απόφυση είναι ό T.33,3.

Σε άλλη ομάδα το καμπύλο περίγραμμα προδίδει Έλλαδική καταγωγή. Οί μικροί ήμισφαιρικοί T.10,6 και T.33,5 διαφέρουν από τους ρηχούς Κυκλαδικούς και σύμφωνα με τα λεπτομερειακά χαρακτηριστικά τους εντάσσονται στην ΠΕ I, πού γνωρίζουμε από την Περαχώρα²¹⁹ ή και μεγαλύτερους από την Εϋτρηση²²⁰. Το περίγραμμά τους διαγράφει συνεχή καμπύλη πού μένει άνοικτή στην άκρη του χείλους. Άκόμα και ό T.33,5, όπως συμπληρώνεται στο τελείωμά του, παραμένει ήμικυλινδρικός.

Το όστρακο στομίου T.19α,4 προέρχεται από μεγαλύτερο και ευρύτερο άγγείο,

212. Zappeiropoulou 1984, 36, εικ. 2b. Mylonas 1959, εικ. 147, άρ. 196. Βλ. και Rambach II, 2000, Beil. 16, 21/43.

213. Rambach I, 2000, πίν. XXII, 1, τύπος II.1.

214. Caskey - Caskey 1960, εικ. 4: II.34.

215. Πρβ. Rambach I, 2000, πίν. 135, 138-140 και Rambach II, 2000, 260, σημ. 1152 περί του συγκεκριμένου σκύφου.

216. Θεοχάρης 1951, 105, εικ. 16-17.

217. Caskey - Caskey 1960, εικ. 4: II.32, πίν. 45.

218. Phelps 2004, 126.

219. Fossey 1969, εικ. 3: 3,4.

220. Caskey - Caskey 1960, εικ. 7: IV.3. Ό Rambach II, 2000, 260 παραβάλλει τον T.10,6 με τα δικά του πίν. 11:3 και με Σάμψων 1981, εικ. 154, 3η σειρά, πού όμως είναι βαθύτερος και σφαιρικός.

σάν φιάλη, πού καταλήγει σέ χεῖλος λεπτυνόμενο μόνον ἐξωτερικά²²¹. Ἄλλη εἰκόνα ἀποδίδει ὁ σκύφος T.18,1. Ἡ στενή δακτυλιόσχημη βάση του καί τὸ κυρτὸ περίγραμμα τοῦ στομίου παραβάλλεται, παρὰ τὴν ἔλλειψη Urfinis στὴν ἐπιφάνεια, μὲ τὶς τυπικὲς ΠΕ II κύμβες²²².

Ἐνδιαφέρον περίγραμμα διαγράφει τὸ ὄστρακο T.7,2 ἀπὸ εὐρεία ρηχὴ φιάλη μὲ χεῖλος ἐπίπεδο, παχυνόμενο στὶς δύο ὄψεις. Στὴν Εὐτρηση ἔχει βρεθεῖ σὲ βαθύτερα σκεύη τοῦ τρίτου στρώματος²²³ καὶ τὰ ὅμοια ὄστρακα τῆς Εὐβοίας τοποθετοῦνται στὴν ἀρχὴ τῆς ΠΕ I²²⁴. Ὁμοίως ὁ Phelps²²⁵ περιλαμβάνει τὸ χεῖλος αὐτὸ στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ΠΕ I.

Τέλος, ὁ βαθὺς καὶ στενὸς σκύφος T.13,6, ἂν καὶ διαφέρει ἀπὸ ὅλους τοὺς σκύφους τῶν τάφων, εἶναι συνηθέστατος στὸν Ἀποθέτη²²⁶ καὶ πιθανότατα ἔχει προέλθει ἀπὸ ἐκεῖ²²⁷.

Λεκάνες

Οἱ τρεῖς βάσεις λεκανῶν ἀπὸ τὸν μικρὸ παράπλευρο λάκκο τοῦ T.19 (T.19α,1, T.19α,2, T.19α,3) εἶναι τὰ μόνα δείγματα πού γνωρίζουμε ὡς τώρα ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ προέρχονται ἀπὸ σκεύη σαφῶς μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ συνήθη κτερίσματα. Οἱ δύο πρῶτες, παρὰ τὴ διαφορὰ μεγέθους, ἔχουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο περίγραμμα, κυλινδρικό περὶ τὴν ἐπίπεδη βάση καὶ ἀμέσως μετὰ διευρυνόμενο σὲ ἀνοικτὸ κωνικὸ τοίχωμα. Αὐτὴ ἡ χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια ἀπαντᾶται κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου Ραχμάνι στὴ Θεσσαλία²²⁸. Τὸ μέγεθος καὶ ἡ σιλιπνὴ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια παραπέμπουν ἀμέσως σὲ οἰκιακὰ σκεύη, σπάνια μέσα στοὺς τάφους. Ἀκόμα πιὸ ἀνοικτὸ περίγραμμα καὶ πιὸ ρηχὸ σκεῦος ἀποδίδει ἡ τρίτη βάση μὲ ἐλαφρὰ κοίλη τὴν ἐπιφάνεια.

Τηγανόσχημα

Τὸ σκεῦος T.9,1 ἐντάσσεται στὴν ομάδα τῶν τηγανόσχημων τῆς Ἀττικῆς, πού ἔχουν ὡς κύριον θέμα ἀστέρας μὲ σπειρα στὸ κέντρο²²⁹. Παρόμοιος ἀστέρας ἀπαντᾶται σὲ τέσσερα σκεύη τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, σὲ ἓνα τῆς Νέας Μάκρης καθὼς καὶ σὲ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Κοκκινιά καὶ τὸν Ἁγιο Κοσμᾶ²³⁰. Συγγενὲς σκεῦος ἀπὸ τὶς Κυκλάδες γνωρίζουμε μόνον τὸ δείγμα ἀπὸ τὸ Ἄνω Κουφονήσι, πού ἀναφέρεται συχνὰ ὡς

221. Τζαβέλλα-Enjen 1984, 150, σχ. 1α, πρώτη ἀριστερά.

222. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 11: VIII.34.

223. Αὐτόθι, εἰκ. 4: III.11.

224. Σάμιφων 1981, εἰκ. 145:249.

225. Phelps 2004, 126.

226. Πετράκος 2000, εἰκ. 23-24.

227. Βλ. ἀνωτέρω, περιγραφή τάφου 13.

228. Βλ. κυρίως Weisshaar 1989, 150, πίν. 9:5 καὶ τύπος 174, πίν. 129.

229. Renfrew 1972, 536-537. Coleman 1985, 200. Rambach II, 2000, 207.

230. Mylonas 1959, ἀρ. 195, 210, 227, 300, 313, εἰκ. 146, 148, 159, 160. Θεοχαράκη 1980, 83, πίν. 22γ. Θεοχάρης 1951, εἰκ. 26γ. Τὸ T.9,1 σχολιάζει ὁ Rambach II, 2000, 255-256 καὶ σημ. 1107, καὶ ἐκεῖ παρατίθεται ὅλη ἡ βιβλιογραφία τῶν Ἑλλαδικῶν τηγανόσχημων.

πρότυπο της ομάδας Κάμπου²³¹. Γύρω από τον άστέρα ή επιφάνεια των σκευών αυτών διακοσμεῖται είτε με τρέχουσα σπείρα, είτε με όμόκεντρες κυκλικές ζώνες από πυκνά γραμμίδια και στιγμές²³².

Παρά τη γενική όμοιότητα, διαφορές έντοπίζονται στα δευτερεύοντα διακοσμητικά στοιχεία, ακόμα και στις ακτίνες του άστέρα. Τις περισσότερες, δεκαπέντε ακτίνες, έχει το T.9,1, σε αντίθεση με τις έξι έως έννέα των άλλων, και ή βάση των τριγώνων του είναι πολύ στενή, αίσθητά στενότερη όλων των γνωστών. Κεντρικός άστέρας εικονίζεται επίσης σε άλλο ένα τηγανόσχημο από το Μαρκόπουλο²³³ αλλά σ' αυτό, όπως και στο ύπ' αρ. 195 του Άγίου Κοσμά²³⁴ τις ακτίνες σχηματίζουν άπλές γραμμές, ενώ ή κεντρική σπείρα του είναι συγκριτικά πολύ μικρότερη των λοιπών.

Όλη ή διακόσμηση του T.9,1 είναι έντυπη, κατά την τεχνική που επικρατεί στα Άττικά τηγανόσχημα²³⁵, και κάθε ιδιαίτερο σχέδιο, δηλαδή παράπλευρες γραμμές, ρομβοειδή στίγματα, ακτίνες άστέρα, φαίνεται να προέρχονται από το άποτύπωμα ανάλογου σχήματος σφραγιστικού μέσου, «έργαλείου», που δηλώνεται από την όμοιομορφία μεταξύ των επί μέρους σημείων.

Άττικό χαρακτηριστικό θεωρούνται επίσης²³⁶ οί πυκνές παράπλευρες γραμμές τόσο στην κυκλική επιφάνεια, όσο και στον πλευρικό κύλινδρο, ενώ τα ρομβοειδή στίγματα, όπως και στο ύπ' αρ. 195 του Άγίου Κοσμά, φαίνεται να μιμούνται τα κυψελοειδή σχέδια των Κυκλαδικών σκευών²³⁷. Η έντυπη εργασία στο T.9,1 συγκρινόμενη με τα άλλα Άττικά με θέμα τον άστέρα, παρουσιάζεται αρκετά έπιμελημένη. Η σχεδίαση είναι συμμετρική, ή εκτέλεση ακριβής και όλα τα σήματα εύκρινη. Ακόμα μεγαλύτερη ακρίβεια και καθαρότητα παρουσιάζει το τηγανόσχημο από το Κουφονήσι, ιδίως στις όμόκεντρες κυκλικές ζώνες, που αποδίδουν τυπικά Κυκλαδικά σχέδια, δηλαδή τριγωνίδια αντί γραμμών και ρόμβους με τρίγωνα αντί στιγμών.

Από το σχήμα του T.9,1 σημειώνουμε την άπολύτως επίπεδη έξωτερική κυκλική επιφάνεια, την Άττικού τύπου λαβή σχήματος Π με κερατοειδείς προεξοχές, που είναι όμοια με αυτήν του σκεύους από το Κουφονήσι²³⁸, και το άμφίκολο περίγραμμα του κύλινδρου του που διαφέρει από τα πρώιμα κατακόρυφα της Άττικής ή των Κυκλάδων²³⁹.

Από τα σχόλια αυτά συνάγεται ότι το T.9,1 έχει κατασκευασθεί στην Άττική κατά την περίοδο Κάμπου από τεχνίτη ιδιαίτερα ικανό και έπιδέξιο, που μιμήθηκε ανάλογα Κυκλαδικά του τύπου Άνω Κουφονήσι²⁴⁰. Αντίθετα, ή κατασκευή του στις Κυκλάδες πρέπει να αποκλεισθεί, έφ' όσον εκεί δέν τυπώνονται οί κύκλοι με τα άπλοποιημένα Έλλαδικά σχέδια των πυκνών γραμμών και ρομβοειδών στιγμάτων.

Το σκευός T.13,1 ανήκει στην αντίστοιχη ομάδα της Άττικής, με κύριο θέμα όμό-

231. Ζαφειροπούλου 1970, 429, πίν. 372γ. Ζαφειροπούλου 1984, 37, εικ. 3b. Otto 1977, 134, εικ. 121,1 κ.ά.

232. Coleman 1985, 201.

233. Παπαχριστοδούλου 1971, 145-146, εικ. 5.

234. Mylonas 1959, εικ. 146.

235. Bossert 1960, 12. Coleman, 1985, 201.

236. Coleman, 1985, 200.

237. Βλ. κυψελοειδή στο τηγανόσχημο της Νέας Μάκρης Θεοχαράκη 1980, πίν. 22γ.

238. Coleman, 1985, 200.

239. Rambach II, 2000, 201-203, 207, 232.

240. Otto 1977, 135. Οί Warren - Hankey 1989, 22 και 34 θεωρούν πιθανή την Άττική προέλευση του σκεύους από το Κουφονήσι.

κεντρους κύκλους που συνδέονται με λοξές έφαπτόμενες και δίνουν την έντύπωση τρέχουσας σπείρας. Όλη σχεδόν ή διακόσμηση της κυκλικής επιφάνειας, δηλαδή οί κύκλοι στο κέντρο και οί περιβάλλουσες αυτούς άκτινωτά γραμμές, τὸ κύριο θέμα και οί πυκνές βραχείες γραμμές στην περιφέρεια, καθώς και οί δύο επάλληλες σειρές γραμμῶν στον πλευρικό κύλινδρο, εἶναι ἐγγάρακτη. Ἡ μέθοδος κατασκευῆς δηλώνεται ἀπὸ τὴ μικρὴ, ἀλλὰ σαφὴ, διαφορὰ μεγέθους μεταξύ τῶν κύκλων και κυρίως ἀπὸ τὴ «σπαστὴ» γραμμὴ τῶν καμπυλῶν, πὸν μαρτυρεῖ ὅτι ἡ χάραξη ἔγινε σὲ πηλὸ στεγνὸ και σκληρό²⁴¹. Ἐξ ἄλλου, οί πυκνές ἐγκάρσιες γραμμές δὲν εἶναι στὰ δύο ἄκρα τους ἰσοπαχεῖς, ὅπως συμβαίνει στὸ T.9,1, ἀλλὰ λεπτύνονται ὅλες κατὰ τὴν ἀπόληξή τους πρὸς τὴν περιφέρεια. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ δείχνει ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸ ἐργαλεῖο εἰσχωροῦσε στὸν πηλὸ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δίσκου και «ἔσβηνε» μετὴν ἔξοδό του στὸ ἄκρο τῆς περιφέρειας. Τυπωμένα φαίνονται μόνον τὰ τριγωνίδια τῆς κυκλικῆς ταινίας, πὸν περιβάλλει τὸ θέμα στὸ κέντρον, ἀλλὰ αὐτὰ λόγω σχήματος και μεγέθους εἶναι δύσκολο νὰ χαραχθοῦν.

Τυπολογικὰ ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ ἐγγάρακτη τεχνικὴ ἐφαρμόζεται μόνον στὶς Κυκλάδες, και εἰδικὰ στὰ τηγανόσχημα τῆς ὁμάδας Κάμπου²⁴². Ἀντίθετα στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, ἀκόμα και σ' αὐτὴν τὴν ὁμάδα Κάμπου, οί σπείρες ἢ οί κύκλοι εἶναι ἐντυποι και οί ἐφαπτόμενες εἶναι ἐλαφρὰ καμπύλες²⁴³. Ἄλλα Ἀττικὰ χαρακτηριστικὰ θεωροῦνται οί πυκνές ἐγκάρσιες γραμμές κατὰ τὴν περιφέρεια τοῦ δίσκου²⁴⁴ και στὸν πλευρικό κύλινδρο, ἢ διάταξη τῆς διακοσμῆσεως κατὰ κυκλικές ζῶνες, καθώς και ὁ τύπος τῆς λαβῆς σὲ σχῆμα Π με κερατοειδεῖς προεξοχές²⁴⁵.

Σύμφωνα μετὴ τις παρατηρήσεις αὐτές, τὸ T.13,1 συγκεντρώνει, μέχρι και στὶς τελευταῖες λεπτομέρειες, ὅλα τὰ Ἀττικὰ θεματικὰ στοιχεῖα ἀλλὰ διαφέρει στὴν τεχνικὴ ἐκτελέσεως. Τοῦτο προκαλεῖ κατ' ἀρχὴν σχετικὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν προέλευσή του. Λογικὰ ὅμως φαίνεται περισσότερο πιθανὸν νὰ κατασκευάσθηκε στὴν Ἀττικὴ κατὰ τὴν τεχνικὴ τῶν Κυκλάδων τὴν ἐποχὴ τῆς ὁμάδας Κάμπου. Ἄλλως θὰ πρέπει νὰ φαντασθοῦμε ὅτι Κυκλαδίτης κεραμέας μιμήθηκε ὅλα σχεδὸν τὰ Ἀττικὰ σχεδιαστικὰ στοιχεῖα σὲ τηγανόσχημο, πὸν ὕστερα τὸ διέθεσε ἢ τὸ μετέφερε στὸν Μαραθῶνα.

Τὸ τεμάχιο T.11,4 διατηρεῖ ἐλάχιστα δηλωτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σχῆμα τοῦ σκεύους. Οί ἐπιφάνειές του εἶναι τελείως ἐπίπεδες και μόνον σὲ δύο ἄκραῖα σημεία, διαμετρικὰ ἀντίθετα, σημειώνει ἐσωτερικὰ ἐλαφρὰ καμπυλότητα, ὡς ἀρχὴ πλευρικοῦ τοιχώματος. Τοῦτο συμφωνεῖ μετὴ τὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση, πὸν παραπέμπει κατ' ἀρχὴν σὲ τηγάνια ἢ «καλύμματα». Ἀπὸ τὰ δύο σχήματα τὸ πρῶτο φαίνεται νὰ ταιριάζει περισσότερο, ἐφ' ὅσον στὰ ὅμοια σκευὴ τοῦ Τσέπι ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδη και κάμπτεται μετὴ γωνία, ἐνῶ στὰ «καλύμματα» εἶναι κυρτὴ και στρέφει πρὸς τὸ κυλινδρικό τοίχωμα, μετὴ καμπύλη²⁴⁶.

Τὸ θέμα του, ἀρκετὰ κατεστραμμένο, ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἕνα ρόμβο μετὴ κοῖλες πλευ-

241. Πρβ. περιγραφή Μαρινῶτος 1970β, 9 και 1971, 6, πίν. 2β. Γιὰ τὴν τεχνικὴ βλ. Shepard 1956, 198.

242. Bossert 1960, 4-12.

243. Αὐτόθι, 4-12 και εἰκ. 9, 10. Coleman, 1985, 200-201. Βλ. και Warren - Hankey 1989, 34.

244. Ὁ Coleman 1985, 200 παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουν και στὶς Κυκλάδες και ὅτι αὐτές θὰ ἀποτελέσαν τὸ πρότυπο γιὰ τὴν Ἀττικὴ.

245. Αὐτόθι, 200. Bossert 1960, 10.

246. Ἡ σχεδίαση τοῦ πλευρικοῦ τοιχώματος μετὴ ἀμφικόλιο περίγραμμα εἶναι τελείως συμβατικὴ.

ρές, όπως και στο «κάλυμμα» T.6,2, χωρίς το μικρότερο κεντρικό θέμα. Οί πλευρές του ρόμβου σχηματίζονται από μία γραμμή που κοσμεῖται έξωτερικά με πυκνές κροσσωτές ἐγχαραξεις. Ὁ ρόμβος ἢ ὁ ἀστέρας ἐγγράφονται σὲ δύο ὁμόκεντρος κύκλους. Ἐξω ἀπὸ τοὺς κύκλους τὸ πεδίο καλύπτεται ἀπὸ λοξὲς παράλληλες γραμμὲς καὶ τὸ τμήμα πού σώζονται καλύτερα σχηματίζουν τρίγωνο μὲ βάση τὴν καμπύλη τοῦ κύκλου. Σὲ ἄλλο σημεῖο οἱ γραμμὲς διατηροῦνται ἐλάχιστα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ φορά τῶν ομάδων εἶναι μεταξύ τους ἀντίρροπη. Μὲ αὐτὲς τὶς ἐνδείξεις, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι κάθε ομάδα ἀνήκει σὲ ἓνα τρίγωνο, τότε γύρω ἀπὸ τὸν κύκλο ὑπάρχει θέση γιὰ πέντε ἰσομεγέθη διαγραμμισμένα τρίγωνα μὲ κορυφή πού καταλήγει καὶ ἐφάπτεται στὸν τρίτο, ἐξωτερικὸ κύκλο. Τέλος, στὸ σωζόμενο τμήμα ἡ ἐσωτερικὴ κάμψη τῶν τοιχωμάτων στὰ ἄκρα του δηλώνει ἀντιστοίχως τὰ ὅρια τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ συνεπῶς τὸ σχέδιο δὲν ἐπεκτείνεται πέρα ἀπὸ τὸν τελευταῖο κύκλο²⁴⁷.

Ἀπὸ τὴ συμπλήρωση αὐτὴ συνάγεται ὅτι ἡ κυκλικὴ ἐπιφάνεια (διαμ. 0.16 μ.) εἶχε κόσμημα συμμετρικὸ περίπου, μὲ ἓνα μεγάλο ρόμβο στὸ κέντρον καὶ πέντε διαγραμμισμένα τρίγωνα κυκλικὰ στὴν περιφέρεια²⁴⁸. Τὸ κύριο θέμα τοῦ ρόμβου μὲ κοῖλες πλευρὲς ἀπαντᾶται, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον στὸ Τσέπι, ἐνῶ τὰ διαγραμμισμένα τρίγωνα δὲν βρίσκονται σὲ τηγανόσχημα, παρὰ μόνον σὲ μικρὸ λίθινο ἀγγεῖο τῆς Χαλανδριανῆς²⁴⁹, καὶ φυσικὰ σὲ πολλὰς πυξίδες τῆς ΠΚ Ι. Ἀντὶ τῶν ἐγχαραξεων, στὶς Κυκλάδες ἐπικρατοῦν τὰ τριγωνίδια καὶ ἄλλα μικρὰ ἐντυπώματα. Ἡ ἴδια κροσσωτὴ ἐγχάραξη τῶν καμπύλων πλευρῶν τοῦ ρόμβου προστίθεται σὲ ἓνα ἀκόμα Ἀττικὸ κάλυμμα πού βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Νάξου²⁵⁰.

Τελικὰ, τὸ ἀπλὸ καμπυλόγραμμο θέμα μὲ τὶς βραχεῖες κροσσωτές ἐγχαραξεις καὶ κυρίως τὸ ἐλεύθερο πεδίο, χωρίς διακόσμηση στὸ κέντρον²⁵¹, τοποθετοῦν τὸ σκεῦος στὰ πρωιμότερα δείγματα τοῦ εἴδους, πού εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ΠΚ Ι/ΙΙ.

Τὸ ἀκόσμητο τεμάχιο T.36,7 φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ ἰδιότυπο σκεῦος. Τὸ σωζόμενο περίγραμμα ἀποδίδει κατ' ἀρχὴν τηγανόσχημο μὲ δυσκοειδὴ ἐπιφάνεια προεξέχουσα τοῦ κυλινδρικοῦ σώματος, χωρίς ἐνδειξη λαβῆς. Παρόμοιο περίγραμμα ἔχει ἓνα ἐγχάρακτο τοῦ Ἁγίου Κοσμά²⁵² καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ Μάνικα, ἐνῶ ὁ ἀκόσμητος τύπος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ Εὐβοϊκός²⁵³. Ἡ ἰδιοτυπία τοῦ τεμαχίου ἐντοπίζεται στὴν κεντρικὴ κοιλότητα τῆς ἐξωτερικῆς στυλπνῆς ἐπιφανείας, ἐλλιποῦς καὶ αὐτῆς, πού δὲν γνωρίζουμε πῶς ἀκριβῶς συμπληρώνεται. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἓνα κυκλικὸ θέμα σημαδεύει τὸ κέντρον, ὅπως σὲ ὅλα τὰ κοσμημένα δείγματα. Μπορεῖ ὅμως νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀνήκε σὲ τελετουργικὸ σκεῦος καὶ αὐτὴ ἡ κοιλότητα ἀποτελοῦσε τὴ θέση κάποιας συμβολικῆς προσφορᾶς.

247. Ἡ συμπλήρωση τοῦ θέματος ὀφείλεται κυρίως στὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴ μελέτη τῶν λεπτομερειῶν τοῦ σχεδίου ἀπὸ τὸν Douglas Faulmann.

248. Ἡ ἀπόδοση τοῦ Rambach II, 2000, 233, σημ. 978 καὶ 260, σημ. 1157 σὲ ψάρι εἶναι αὐθαίρετη καὶ κατὰ τὴ συμπλήρωση λανθασμένη.

249. Rambach I, 2000, πίν. 58:6.

250. Βλ. Θεοχάρης 1955, 285, πίν. Ι κάτω. Μαραγκοῦ 1990, ἀρ. 180. Ἀναγνώριση καὶ δημοσίευση κάλυμματος ἀπὸ Rambach 1997, 313-316.

251. Πρβ. Otto 1977, 133.

252. Mylonas 1959, 68-69, σχ. 60, C-9.

253. Sapouna-Sakellarakis 1987, 251-252, πίν. 38c-f. Coleman 1985, 193, 198-200, 204. Ἐνα γνωστὸ ἀπὸ τὶς Κυκλάδες Doumas 1977, 104. Βλ. καὶ παρατήρηση Warren - Hankey 1989, 34.

«Καλύμματα»

Τὰ τέσσερα «καλύμματα» πυξίδων (T.6,2, T.16,1, T.33,2 καὶ T.36,2), ὅπως ὀνομάζονται τὰ ρηχὰ κυκλικά σκεύη με ἐγγάρακτη διακόσμηση στὴν ἐξωτερικὴ ἐπίπεδη ἐπιφάνειά τους, συνδέονται μεταξύ τους με κοινὰ χαρακτηριστικά, πού εἶναι ἀσυνήθιστα στὰ νησιά. Ἡ κυκλικὴ κοσμημένη ἐπιφάνεια, ἐπίπεδη στὰ τρία καὶ ἐλαφρὰ κυρτὴ στὸ T.6,2, κάμπτεται ἔντονα στὴν περιφέρεια καὶ σχηματίζει χαμηλὸ κυλινδρικό τοίχωμα. Ἡ ἴδια ἐπιφάνεια, στὰ παλαιότερα δείγματα τῶν Κυκλάδων, εἶναι συνήθως κυρτή, προεκτείνεται πέρα ἀπὸ τὸ πλευρικό κυλινδρικό τοίχωμα καὶ φέρει, κατὰ κανόνα, δύο διαμετρικά ἀνοιγμένες ὀπές, πού ἀντιστοιχοῦν στὶς ἀποφύσεις τῆς πυξίδας. Τὰ νεότερα εἶναι ὀγκώδη ἢ ἔχουν στὸ κέντρον προσκολλημένη λαβή²⁵⁴.

Στὴ διακόσμηση διακρίνονται δύο κύρια θέματα, ὁ ρόμβος με κοῖλες πλευρὲς ἢ ὁ ἀστέρας καὶ οἱ κυματιστὲς γραμμές. Τὸ θέμα τοῦ T.6,2 ἀπαντᾶται σὲ δύο ἀκόμα σκεύη τοῦ Τσέπι, δηλαδή στὸ ἄλλο «κάλυμμα» T.16,1 καὶ στὸ τεμάχιο τηγανόσχημου T.11,4, ἐνῶ εἶναι οὐσιαστικά ἄγνωστο στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα καὶ στὶς Κυκλάδες. Ἡ χάραξή του με ἀκριβεία ἀπὸ σταθερὸ χέρι παρουσιάζει ἐργασία ἀρκετὰ βελτιωμένη σὲ σύγκριση με τὸ T.11,4. Ἀκόμα μεγαλύτερη ἄνεση στὴ διακόσμηση τοῦ πηλοῦ ἀποκαλύπτουν οἱ σειρὲς τῶν στιγμῶν, πού παρακολουθοῦν καὶ πλαισιώνουν ὅλες τὶς ἐγγάρακτες γραμμές. Οἱ στιγμές, ἄγνωστες καὶ αὐτὲς στὶς Κυκλάδες²⁵⁵, φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν τοπικὸ χαρακτηριστικὸ, πού κοσμεῖ λίγα ἀκόμα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου (T.6,3, T.24,3), καὶ ὑποκαθιστοῦν τὰ γραμμίδια ἢ τὰ τριγωνικά ἐντυπώματα ἄλλων περιοχῶν²⁵⁶.

Τὸ ἰδιαίτερο σχῆμα τῶν «καλυμμάτων» τοῦ Τσέπι δυσχεραίνει τὴν παραβολὴ καὶ τὸν συσχετισμὸ με ἄλλα «καλύμματα» καὶ περιορίζει τὴν ἐξέτασή τους στὴ σύγκριση με τὶς ἐπιφάνειες τῶν τηγανόσχημων.

Τυπολογικὰ παρατηρεῖται ὅτι τὸ μεγάλο καὶ πλατὺ θέμα χαράσσεται σὲ ἐπιφάνεια ἐλεύθερη, χωρὶς ἄλλα κοσμητικὰ καὶ παραπληρωματικὰ στοιχεῖα καὶ χωρὶς τὶς γνωστὲς διαγραμμίσεις, σπεῖρες ἢ κύκλους πού θὰ διευκόλυναν τὴ χρονολόγηση²⁵⁷. Ἀπὸ τὶς δύο μεγάλες κατηγορίες τῶν Κυκλάδων, ἡ ὁμάδα Σύρου χρησιμοποιοῖ διακόσμηση ἐντυπη, πυκνὴ, με πολλὲς σπεῖρες καὶ τριγωνίδια. Μεγαλύτερα κενὰ μεταξύ τῶν θεμάτων ἀφήνονται στὴν ὁμάδα Κάμπου καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ἀνάλογο χαρακτηριστικὸ, πού μπορεῖ νὰ ἐντοπισθεῖ στὴ διακόσμηση τοῦ Τσέπι.

Τὸ ἄλλο «κάλυμμα» T.16,1 ἔχει τὸ ἴδιο σχῆμα, εἶναι λίγο μικρότερο καὶ, παρὰ τὶς ὁμοιότητες, διαφέρει ἀπὸ τὸ προηγούμενο σὲ οὐσιαστικά σημεῖα. Ἡ διακόσμηση, χωρὶς στιγμές, εἶναι ἀπλῶς ἐγγάρακτη, με γραμμὲς πλατιές καὶ εὐθεῖες, τόσο ρηχές, πού μερικὲς σβήνουν στὶς κορυφές τῶν γωνιῶν. Ἀνωμαλίες παρατηροῦνται καὶ στὸ σχέδιο. Οἱ κεραῖες εἶναι μεταξύ τους ἀσύμμετρες καὶ ἡ μία μένει ἀνοικτὴ στὴν κορυφὴ τῆς. Στὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ «ἡλίου» οἱ ἀκτίνες ποικίλλουν στὸ μῆκος καὶ στὴ μεταξὺ τους ἀπόσταση, ἐνῶ ὁ δακτύλιος δὲν εἶναι κυκλικός.

Ἀπλὴ παραβολὴ τῶν δύο «καλυμμάτων» προβάλλει τὶς διαφορὲς καὶ ἀποκαλύπτει τὴν ἀπειρία καὶ ἀδεξιότητα τοῦ χάρακτη στὸ T.16,1. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ δημιουργεῖ τὸ

254. Βλ. Karantzali 1996, εἰκ. 102-106.

255. Βλ. Rambach II, 2000, Beil. 16.

256. Πρβ. Coleman 1985, 201 καὶ πίν. 33-36.

257. Πρβ. αὐτόθι, 201 καὶ πίν. 33-36.

κυριότερο πρόβλημα, διότι δὲν εἶναι φανερό ἂν ὀφείλεται σὲ ἀπλή κακοτεχνία ἢ σὲ ἀπειρία λόγω προωμότητος τῆς ἐποχῆς²⁵⁸.

Ἡ μακρινὴ ὁμοιότητα τοῦ κεντρικοῦ σχεδίου μὲ ἀστέρες ἐπτὰ, ὅκτῳ ἢ καὶ περισσοτέρων ἀκτίνων, χαραγμένων σὲ τηγανόσχημα τῆς Σύρου κυρίως²⁵⁹, χάνει τὴν ἀξία συγκρίσεως, καθὼς σὲ ἐκεῖνα ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ἀπὸ διάφορα ἄλλα κοσμήματα. Μεγαλύτερη σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ κεντρικὸς ἀκτινωτὸς κύκλος στὸ τηγανόσχημο τοῦ Λούρου²⁶⁰ τῆς πρώιμης ΠΚ II (ἢ ΠΚ I b κατὰ Rambach), ἀλλ' αὐτὸς καὶ μόνον δὲν χαρακτηρίζει ὅλη τὴ διακόσμηση.

Πραγματικὴ ἀξία ἀποκτᾶ ἡ εὕρεσή του στὸ κατώτατο στρώμα τοῦ τάφου 16 μὲ ἐπίχωση πὺν περιεῖχε τὰ ὄστρακα τοῦ ΠΚ I ἀγγείου T.16,1. Ἡ κατασκευή καὶ χρῆση τοῦ τάφου αὐτοῦ ἔχει παρουσιάσει πολλὰ σημάδια προωμότητος καὶ ἡ διαφύλαξη τοῦ «καλύμματος» T.16,1 στὴ γωνία τοῦ λάκκου, σημαίνει ὅτι προέρχεται ἀπὸ παλαιὰ ταφή πὺν χρονολογεῖται ἐπίσης στὴν ΠΚ I.

Στὰ ἄλλα δύο «καλύμματα» (T.33,2, T.36,2) χρησιμοποιοῦνται ὁμάδες πολλαπλῶν κυματιστῶν γραμμῶν, πὺν συστρέφονται στὰ ἄκρα τους καὶ σχηματίζουν εἶδος ὁμόκεντρων κύκλων. Στὸ κέντρον τοῦ ἀπλούστερου T.36,2 μὲ τὶς δύο ἀντωπὲς ὁμάδες γραμμῶν, γράφονται κύκλοι μὲ στικτὸ περιθώριο, ἐνῶ στὸ T.33,2 ἀπλή σπείρα. Πὰ τὸ κύριο θέμα τοῦ ἰδίου «καλύμματος» παρατηρεῖται καὶ πάλι ὅτι, ἂν ἀφαιρέσουμε τοὺς κύκλους τῶν ἄκρων, τὸ γενικὸ περίγραμμα τοῦ κοσμήματος διαγράφει ῥόμβο μὲ κοῖλες πλευρῆς.

Στὶς Κυκλάδες παρόμοιο θέμα σὲ ἐλεύθερη ἐπιφάνεια εἰκονίζεται στὸ τηγανόσχημο τοῦ Λούρου καὶ ἴσως εἶναι τὸ μόνον πὺν ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ T.33,2. Σ' ἐκεῖνο, μὲ διπλῆς γραμμῆς²⁶¹ σχηματίζονται τέσσερις πλήρεις σπείρες πὺν ἀφήνουν στὸ μέσον κενὴ ῥομβοειδὴ ἐπιφάνεια μὲ κοῖλες πλευρῆς. Τὸ θέμα του παρουσιάζει γραφὴ ἐπιμελημένη καὶ πιὸ σύνθετη ἀπὸ τὸ T.33,2 καί, ἂν πρόκειται νὰ χρονολογήσουμε τὰ δύο σκεῦη μὲ βάση μόνον τὴν τυπολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ κοσμήματος, τότε ἀτελέστερο, πρωιμότερο εἶναι τὸ «κάλυμμα» ἀπὸ τὸ Τσέπι²⁶². Πὰ τὸ ἴδιο σκεῦος πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὶς διαμερεῖς ὅπες πὺν βρίσκονται ἀνοιγμένες, κατὰ τὸ πλεῖστον λοξά, στὸ μέσον καὶ στὰ ἄκρα τῆς κυκλικῆς ἐπιφάνειας. Ἡ διακοπὴ καὶ καταστροφή τῆς συνέχειας καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ θέματος σημαίνει ὅτι ἡ διάτρηση τοῦ καλύμματος ἔγινε γιὰ λόγους λειτουργικούς, πρὸς τὸ παρὸν ἀδιευκρίνιστους. Ὅπες ἄσχετες μὲ τὶς ἀποφύσεις τῆς καλυπτόμενης πυξίδας ὑπάρχουν σὲ ἐλάχιστα δείγματα κυρίως γραπτὰ τῆς Χαλανδριανῆς²⁶³, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄγραφο χονδροειδῆς, πὺν ἀναφέρει ὁ Τσουντας ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τῆς Ἀμοργοῦ²⁶⁴.

Τὸ ὄστρακο T.19,6, πὺν βρέθηκε στὴν ἐπίχωση ἐπάνω ἀπὸ τὶς πλάκες τοῦ τάφου 19, συμπληρώνεται ὡς ἓνα ἀκόμα «κάλυμμα». Ἀκόσμητο καὶ πολὺ ρηχό, διαφέρει κυρίως κατὰ τὸ ἐξωτερικὸ του περίγραμμα πὺν κάμπτεται στὴν περιφέρεια καὶ σχηματίζει ἔντονη γωνία πρὸς τὰ μέσα. Ἀνάλογη διαμόρφωση ἐντοπίζεται ἴσως μία φορὰ

258. Πρβ. Coleman 1985, 204.

259. Βλ. συγκεντρωμένα αὐτόθι, πίν. 33.

260. Παπαθανασόπουλος 1961/62, πίν. 66β. Coleman 1985, πίν. 36, εἰκ. 23.

261. Βλ. διάκριση Bossert 1960, 4.

262. Βλ. ἀκόμα καὶ ἀπουσία παραπληρωματικῶν κοσμημάτων.

263. Βλ. Rambach I, 2000, πίν. 116-118.

264. Τσουντας 1898, 167, βλ. σχέδιο Rambach I, 2000, πίν. 74:4.

στις Κυκλάδες σὲ λίθινο σκεῦος πού καλύπτει μαρμάρινη πυξίδα²⁶⁵. Ἀντίθετα τὸ λεπυνόμενο χεῖλος του θυμίζει περισσότερο ΠΕ φιάλες παρὰ κάλυμμα πυξίδων ἢ τηγανόσχημο²⁶⁶. Περισσότερο ὄλων μοιάζει μὲ τὸ ἐγγάρακτο πινάκιο, ἀρ. Κατ. Μ. Μαραθῶνος 1608, πού βρέθηκε στὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου²⁶⁷ μαζί μὲ πρῶμη κεραμεικὴ. Ἔτσι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἄλλα παράλληλα, τὸ ἀκέραιο, ἀρ. Κατ. 1608, πού προέρχεται ἀπὸ κλειστὸ εὔρημα, συμπαρασύρει στὴν ἐποχὴ του τὸ ἀκόσμητο T.19,6.

Τελικά, ἀπὸ τὴ σύγκριση καὶ παραβολὴ τῶν σκευῶν τοῦ Τσέπι μὲ τὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση τῶν Κυκλαδικῶν τηγανόσχημων προκύπτει ὅτι καὶ τὰ τέσσερα «καλύμματα» παρουσιάζονται τυπολογικὰ πρωιμότερα. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὰ συνευρήματα τῶν τάφων 33 καὶ 36 πού, ὅπως καὶ τὸ T.16,1, χρονολογοῦνται μέσα στὴν ΠΚ I περίοδο. Μόνον τὸ T.6,2 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ νεότερο, κατεσκευασμένο στὸ τέλος ΠΚ I ἢ στὶς ἀρχὲς τῆς ΠΚ II.

Πινάκια

Μὲ τὴ γενικὴ ὀνομασία «πινάκια» περιγράφονται τέσσερα σκεύη, πού φαίνεται ὅτι ἔχουν διαφορετικὴ χρῆση. Τὸ πῆλινο T.19,2 ἔχει ὁμοιο σχῆμα καὶ ἀναλογίες μὲ τὰ ἐγγάρακτα «καλύμματα», καὶ ἰδίως μὲ τὸ T.16,1, ἀλλὰ μικρότερες διαστάσεις. Ἀκόσμητο, χωρὶς ἐπὶ πλεόν διακριτικὰ χαρακτηριστικά, παραμένει κατ' οὐσίαν ἄχρονο, μὲ ἀκαθόριστη χρῆση. Πάντως, τόσο οἱ διαστάσεις του, ὅσο καὶ τὸ μικρὸ του βάρους, ἐπιτρέπουν νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀποτελοῦσε πραγματικὸ κάλυμμα πυξίδας σὲ σκεῦος τῶν διαστάσεων τῆς ραβδωτῆς T.1,1.

Διαφορετικὰ ἐρμηνεύονται τὰ τρία λίθινα πινάκια ἀπὸ τοὺς τάφους 1, 33 καὶ 36. Τὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος πού σώζονται ἀκόμα μέσα στὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ τρία, τὸ T.36,5, μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ χρωματοτρίπτες. Παρόμοια ἔχουν βρεθεῖ στὸν οἰκισμὸ καὶ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ²⁶⁸, ἀλλὰ κυρίως στὶς Κυκλάδες τῆς περιόδου Πλαστηρᾶ. Ἐκεῖ τὰ πινάκια εἶναι σχετικὰ βαθύτερα καὶ φέρουν ἐπὶ πλεόν μία μικρὴ τρυπημένη ἀπόφυση²⁶⁹.

Τεχνικὲς παρατηρήσεις

Τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων τοῦ Τσέπι Μαραθῶνος εἶναι ὅλα χειροποίητα. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴ μικρὴ ἕως ἐμφανὴ ἀσυμμετρία τοῦ σχήματος, ἀπὸ τὴν ἀνώμαλη διαμόρφωση τοῦ χεῖλους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσία τυπικῶν σημείων τροχοῦ στὴν ἐσωτερικὴ τους ἐπιφάνεια. Εἰδικὰ γιὰ τὶς βάσεις, σημειώνεται ὅτι ἡ ἐπιφάνειά τους, ἰδίως τῶν σκύφων καὶ πρόχων, δὲν φέρει τοὺς γνωστοὺς τυπικοὺς κύκλους πού δημιουργοῦνται κατὰ τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ ὁποιοδήποτε τύπο τροχοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ

265. Παπαθανασόπουλος 1961/62, πίν. 52δ.

266. Πρβ. Caskey - Caskey 1960, 146, εἰκ. 7: V.2. Βλ. καὶ μαρμάρινο Sapouna-Sakellarakis 1987, 250, εἰκ. 10 ἄνω.

267. Πετράκος 2000, εἰκ. 26-27. Βλ. καὶ ἀγγεῖο *in situ*, ἔ.ἀ., εἰκ. 25 καὶ Παντελίδου Γκόφα 2000, πίν. 15α.

268. Mylonas 1959, 142, εἰκ. 165.

269. Rambach II, 2000, 110, 116-117.

τά επίσης γνωστά αποτυπώματα ψάθας, συνήθη κατά την τελική ΝΛ και ΠΕ Ι περίοδο²⁷⁰ και σπάνια στις Κυκλάδες²⁷¹.

Ο πηλός είναι γενικά καθαρός, περιέχει μικρά λεπτά χαλίκια και κάποτε μικρή ποσότητα μαρμαρυγίας που δεν προβάλλεται ιδιαίτερα. Η συχνά σπογγωτή επιφάνεια μαρτυρεί ακόμη ένα στοιχείο που κάηκε και έξαφανίστηκε κατά την όπτηση. Το χρώμα του πηλού είναι καστανό έως καστανέρυθρο και σε λίγα μόνον άγγεϊα φαιό έως μελανό.

Η όπτηση είναι γενικά ικανοποιητική. Τα τοιχώματα έχουν άρκετη άντοχή και δεν φθείρονται κατά το πλύσιμο. Έντονοτερο ψήσιμο μαρτυρεί η ομάδα των αλειφομένων, δηλαδή τα τηγανόσχημα, τα «καλύμματα» και τα δύο μελανά T.13,2 και T.19,1. Έξ άλλου, το χρώμα των άγγειών παρουσιάζεται σε όλη την επιφάνειά τους θεωρητικά ένιαίο, χωρίς έντονες κηλίδες και μεταβολές χρωματισμών, χαρακτηριστικό που υποδηλώνει έλεγχο των συνθηκών καύσης της ύλης και ποιότητας της ατμόσφαιρας, άσχετως του τύπου του κλιβάνου.

Η επιφάνεια των άγγειών είναι συνήθως όμαλή άλλ' όχι λεία, έξομαλυσμένη την ώρα της κατασκευής με άπλη ύγρη επάλειψη. Αλείφωμα, δηλαδή επικάλυψη με λεπτότατο στρώμα καθαρού και ύδαρους πηλού, φέρουν τα τηγανόσχημα, τα τρία «καλύμματα» T.6,2, T.33,2, T.36,2, τα όστρακα T.19α,1, T.20,2 και T.36,7, καθώς και λίγα άγγεϊα T.13,2, T.19,1, που ξεχωρίζουν για την καλή τους ποιότητα²⁷². Στα μικκύλα άγγεϊα, όπως στους δύο άμφορίσκους T.7,1, T.25,1, στα δύο άρυβαλλοειδή T.6,5, T.11,3 και την πυξίδα T.24,3, ό πηλός είναι πολύ καθαρότερος και η επεξεργασία λεπτότερη, ένω σε άλλα δεν διακρίνεται ούσιαστική βελτίωση του ύλικου.

Άραιή έρυθρή βαφή, χαρακτηριστική της ΠΕ Ι περιόδου, καλύπτει έξ όλοκλήρου μερικά πιθόσχημα Έλλαδικά σχήματα και πυξιδόσχημα. Παρά τη σχετική φθορά της, εύκολα διαπιστώνεται ότι δεν υπήρχαν ίχνη χρωστήρα, ούτε άκολουθοϋσε έντριπτη κατεργασία της επιφάνειας του σκεϋους²⁷³. Διαφορετική είναι η έρυθρή βαφή που διακοσμεϊ τον άμφορίσκο T.25,1. Έξίτηλη, ευάισθητη και σήμερα άρκετά άπολεπισμένη, συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της φλωιωτής κατηγορίας (crusted ware) που θεωρείται ψημένη σε δεύτερη φάση και σε χαμηλή θερμοκρασία²⁷⁴.

Στό Τσέπι, βασική τεχνική διακοσμήσεως είναι η έγχάρακτη, που εφαρμόζεται σε μεγάλες και μικρές επιφάνειες για να σχηματίσει τό κύριο ή συμπληρωματικό θέμα. Ο εύρύς δίσκος των τηγανόσχημων και των «καλυμμάτων», όπως και τό σώμα του άμφορίσκου T.16,2, καλύπτονται από μεγάλα και όργανωμένα θέματα, που προϋποθέτουν άρχικό σχεδιασμό και άκριβή ύπολογισμό του πεδίου. Επιμελημένη φαίνεται επίσης η εργασία στα δύο μικρότατα άρυβαλλοειδή. Άπλούστερη και πιό έλεύθερη είναι η χάραξη της διπλής τεθλασμένης στο πιθόσχημο T.19,1, οί καμπύλες η εύθειες στις πυξίδες T.11,1, T.19,5, ένω άμελής πρέπει να θεωρηθεί στο πιθόσχημο T.33,1. Άκόμα, βραχείες πυκνές γραμμές χαράσσονται όχι μόνον ως παραπληρώματα σε τηγα-

270. Blegen 1928, 106-107. Caskey - Caskey 1960, 142. Coleman 1977, 114 κέ., πίν. 90-91. Σάμψων 1993, 346-359. Vitelli 1999, 66, πίν. 7a-b.

271. Doumas 1977, 103.

272. Shepard 1956, 67-69, 191-193. Βλ. και παρατηρήσεις Vitelli 1984, 122.

273. Vitelli 1984, 122.

274. Vitelli 1999, 67-70.

νόσχημα (T.11,4, T.13,1) και αντί άπλης συνεχούς γραμμής γύρω από λαμό (T.19,1), αλλά και επάνω στο χείλος δύο κωνικών σκύφων (T.10,5, T.33,3). Η τυπωμένη διακόσμηση στιγμών και γραμμιδίων απαντάται σε λιγότερα δείγματα και μικρότερη έκταση, αλλά αποτελεί τοπικό χαρακτηριστικό. Έντυπωμακό αποτέλεσμα αποδίδει ή ακριβής εργασία στο «κάλυμμα» T.6,2. Συνηθέστερα οί στιγμές σχηματίζουν κύκλο γύρω από τον λαμό των άγγείων T.6,3, T.6,5, T.24,3, όμοια με τά εγγάρακτα γραμμίδια.

Χρήση των άγγείων

Τά άγγεία των τάφων είναι όλα μικρά και τό περιεχόμενο ανάλογο. Άν δεχθοϋμε, όπως γενικώς πιστεύεται, ότι ή κατάθεσή τους στον λάκκο έξυπηρετούσε τίς πρώτες βιοτικές ανάγκες του νεκρού, τότε ό χαρακτηρας της προσφορας ήταν, άκόμα και για τούς οικείους του, συμβολικός. "Όχι μόνον τά μικύλα (ύψ. περί τά 0.03 μ.) αλλά και τά κοινά σχήματα (ύψ. 0.07-0.10 μ.), άσχέτως της καθημερινής χρήσεως στον οικισμό, δέν είχαν ύπολογίσιμη περιεκτικότητα σε ύγρα ή στερεά άγαθά. Ύψηλότερα όλων και προφανώς χρηστικά είναι ή ραβδωτή πυξίδα T.1,1, τό πιθόσχημο T.6,3 και ή πρόχους T.9,2, καθώς και οί λεκάνες του όρύγματος T.19a. Επίσης οί σκύφοι, μικροί και χαμηλοί, μπορούσαν να έπαρκέσουν για ένα ρόφημα ή φαγητό του νεκρού.

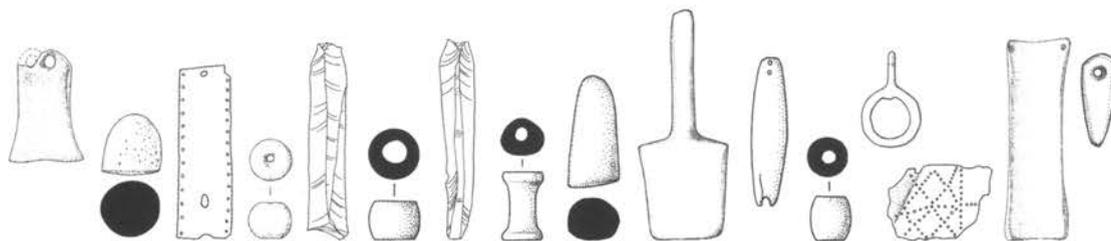
"Όσο και άν άγνοοϋμε τελείως τό περιεχόμενο των άγγείων, παρατηροϋμε ότι τά κλειστά σχήματα είναι κατά πολϋ περισσότερα των άνοικτων. Οί άμφορισκοί και τά άρυβαλλοειδή πρέπει να χρησίμευαν για άποθήκευση και μεταφορά ύγρων, ένω οί πυξίδες και τά πυξιδόσχημα προσφέρονται για περισσότερες χρήσεις. Όμοίως όλοι οί σκύφοι κατατάσσονται στα άγγεία πόσεως, αλλά τά ίδια θα χρησίμευαν και για τοποθέτηση της στερεάς τροφής. "Όσο για τά τηγανόσχημα και τά «καλύμματα», παρά την έντυπωμακά πλούσια βιβλιογραφία²⁷⁵, δέν ύπάρχει άκόμα γενικά άποδεκτή έρμηνεία της χρήσεώς τους. Οί διαστάσεις των στομίων κλειστων και άνοικτων άγγείων είναι αισθητά μικρότερες των «καλυμμάτων» και συνεπώς άποκλείεται κάθε σκέψη για παρόμοια χρήση, τουλάχιστον σε άλλα πήλινα σκεύη. Επί πλέον ύπάρχουν κλειστά άγγεία που βρέθηκαν σκεπασμένα με άνάστροφα τοποθετημένο σκύφο²⁷⁶. Άκόμα και ό τρόπος εύρέσεως στο Τσέπι, πάντοτε άνάμεσα στα παραμερισμένα όστα και ποτέ ως κτερίσματα της τελευταίας ταφής, δέν συμβάλλει στη διαπίστωση του τρόπου χρήσεως. Μόνον στοιχείο άπομένει ή επιφάνεια διακοσμής και ή στενή σχέση της με τά τηγανόσχημα, που όδηγει στο συμπέρασμα ότι ή χρήση των δύο σκευών ήταν ή ίδια. "Όπως διαπιστώνεται²⁷⁷, τό σχήμα είναι τοπικό, με παλαιότερο όλων τό T.16,1 της ΠΚ Ι περιόδου, και φαίνεται πιθανό, χωρίς όμως να άποδεικνύεται, ότι από αυτό τό σκεϋος προήλθε τό τηγανόσχημο. Μάλιστα, κατά περιεργή σύμπτωση, τρία «καλύμματα» T.6,2, T.16,1, T.33,2 και ένα τηγανόσχημο T.11,4 φέρουν τό ίδιο κεντρικό θέμα, τον άστέρα ή ρόμβο με κοίλες πλευρές.

275. Rambach II 2000, 201-203, 207-211, 233 σημ. 978.

276. Άδημοσίευτο εύρημα από την τάφο θεμελίωσης του νέου στεγάστρου στο Τσέπι. Βλ. και άλλο Πετράκος 1995, 122, εικ. 58.

277. Βλ. άνωτέρω «καλύμματα».

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Κοσμήματα

Τὸ συνηθέστερο κόσμημα ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ Τσέπι εἶναι οἱ χάνδρες, κατασκευασμένες ἀπὸ διάφορα ὑλικά καὶ σὲ ποικίλα σχήματα. Οἱ περισσότερες εἶναι λίθινες, διαφόρων χρωμάτων, κυλινδρικές ἢ σφαιρικές, δύο ἀπὸ ὄστου, δύο χάλκινες καὶ μία χρυσή. Εὐτελὴ ἀλλὰ διακοσμητικὰ εἶναι τὰ δύο τρυπημένα κελύφη σαλιγκαριῶν τοῦ τάφου 33, πού εἶχαν γίνει καὶ αὐτὰ χάνδρες²⁷⁸. Οἱ λίθινες ἀποτελοῦν σύνηθες κτερίσματα στὶς πρῶτες φάσεις τῆς ΠΚ I, Πηλοῦ καὶ Πλαστηρᾶ²⁷⁹ καὶ εἶναι μεταξὺ τους πανομοιότυπες, ἐνῶ σπανίζουν ἀργότερα στὴ φάση Κάμπου²⁸⁰. Χάλκινες ὅμως κατὰ τὴν ἴδια παρατήρηση²⁸¹ δὲν ἔχουν βρεθεῖ στὴ φάση Πηλοῦ καὶ οἱ ἐλάχιστες πού ὑπάρχουν ἦταν μαζί μὲ κτερίσματα ὁμάδας Πλαστηρᾶ²⁸². Ὁ τρόπος κατασκευῆς τους δὲν περιγράφεται καὶ ἡ μία ἀπὸ αὐτές, ὅπως εἰκονίζεται, πρέπει νὰ εἶναι χυτή. Ἀντίθετα, οἱ δύο τοῦ τάφου 17, τόσο ἡ κυβόσχημη 17,6 ὅσο καὶ ἡ κυλινδρική 17,5, σχηματίσθηκαν μὲ περιέλιξη φύλλου χαλκοῦ, τεχνικὴ πού φαίνεται πρῶμη, σύγχρονη τοῦ ὀστείου χρωματοτρίπτη, δηλαδή τῆς φάσης Πηλοῦ. Ἀπὸ ἐλάσματα φαίνεται ὅτι κατασκευάζονται γενικῶς ὅλα τὰ μεταλλικὰ κοσμήματα. Μὲ τὴ μέθοδο περιέλιξης φύλλου σχηματίσθηκε ἡ χρυσή χάνδρα T.12,11²⁸³ καὶ μὲ τὴ συναρμογὴ δύο ἐπάλλληλων φύλλων χρυσοῦ ἡ κοσμημένη ταινία T.12,12²⁸⁴. Ἡ κατασκευὴ τῆς τελευταίας μαρτυρεῖ τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία τοῦ τεχνίτη. Ἡ προσθήκη τῆς δεύτερης ταινίας πιθανὸν νὰ κρίθηκε ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ ἀνθεκτικότητα τῆς κοσμημένης, καὶ συνεπῶς ἡ ταινία δὲν θὰ ἦταν κολλημένη σὲ σταθερὴ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ προοριζόταν νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἐλεύθερη.

Ἀντίθετα, τὰ ἀργυρὰ ἐλάσματα T.12,6-8 εἶναι μονὰ μὲ διαμερεῖς ὁπὲς στὰ τέρ-

278. Πρβ. Dumas 1977, 86,3, πίν. 27f καὶ 89, 6, πίν. 29i. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 135, πίν. 67a. Ἀναφορὰ σὲ Fitton 1989, 26.

279. Dumas 1977, 62.

280. Rambach II, 2000, 116, 214-215.

281. Βλ. ἀνωτέρω.

282. Dumas 1977, 87, ἀρ. 7 καὶ 93, ἀρ. 4, πίν. 32c. Πρβ. Rambach II, 2000, 119.

283. Βλ. μοναδικὴ χρυσή χάνδρα Κυκλάδων ἀπὸ τὶς Φυρρόγες Νάξου, τάφο 27, τῆς ΠΚ I, κατασκευασμένη ἀπὸ ἔλασμα φύλλου χρυσοῦ, Στέφανος 1904, 60. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 138, πίν. 71a. Ἡ τεχνικὴ ἐφαρμόζεται ἤδη στὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς στὴ Βόρειο Ἑλλάδα Γραμμένος 1991, 109, πίν. 30:6.

284. Πρβ. ἀπλό φύλλο χρυσοῦ ἀπὸ τὸ Σπήλαιο Ζᾶ τῆς Νάξου Παπαθανασόπουλος 1996, 340, ἀρ. 304. Ὁμοίως στὴ Μακεδονία Γραμμένος 1991, 109, πίν. 30.

ματα, πού φανερώνουν τή στερέωσή τους σέ μαλακή ἢ σκληρή ἐπιφάνεια. Στήν ἀπλή στικτή διακόσμησή τους ἐφαρμόσθηκε ἡ τεχνική *geroussé* τῆς χρυσῆς ταινίας T.12,12, πού ἐκτελέσθηκε μὲ λεπτή ἀλλ' ἀνθεκτικὴ στήν πίεση ἀκίδα. Ἔλασμα χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης στὸν ἀσημένιο λεπτὸ δακτύλιο T.19,7 καὶ στὸ στέλεχος ἀναρτήσεώς του, ἀναδιπλωμένο στὸ ἄκρον του γιὰ νὰ σχηματισθεῖ ἡ ὀπή. Ἔλασμα καὶ στὸ πλατὺ γλωσσοειδὲς ἀντικείμενο T.5,3, πού μὲ ἐπιφύλαξη ἐρμηνεύεται ὡς περιόπτο²⁸⁵. Τέλος, τὸ κυκλικὸ τεμάχιο T.9,3 ἀνήκει σὲ ἀπροσδιόριστο ἀντικείμενο, ἀλλ' αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι χυτό.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ χρονολόγηση τῶν μεταλλικῶν κοσμημάτων. Ὅλα προέρχονται ἀπὸ τάφους μὲ κεραιμικὴ τῆς φάσης Πηλοῦ²⁸⁶ καὶ ἀκόμα σημειώνεται ὅτι ὁ τάφος 19, μὲ τὸν κρῖκο T.19,7 ἀνήκει στοὺς πρωιμότερους τοῦ νεκροταφείου.

Τέλος, σχετικὰ μὲ τὸ εἶδος κοσμήματος πού σχηματίζαν οἱ χάνδρες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὑλικὸ κατασκευῆς τους, παρατηρεῖται ὅτι στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι βρῖσκονται μεμονωμένες, μία ἕως τέσσερις τὸ πολὺ, καὶ συνεπῶς δὲν σχηματίζαν περιδέριαι. Ἄρα πρέπει νὰ τὶς θεωρήσουμε περιόπτα, ἀναρτημένες ἀπὸ τὸν λαϊμὸ ἢ τὸν καρπό.

Χρωματοτρίπτες

Οἱ χρωματοτρίπτες τοῦ νεκροταφείου Τσέπι εἶναι ὀστέινοι, ἔχουν σχῆμα ὀρθογώνιο, μῆκος ποικίλο ἀπὸ 0.08-0.19 μ., πλάτος περίπου 0.04 μ. μὲ ἐλάχιστα στενότερα δείγματα καὶ διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη, πού κάποτε πλησιάζει τὴν ἡμικυλινδρική (T.19,9). Εἶναι κατεσκευασμένοι ἀπὸ μακρὰ, σχετικὰ χονδρὰ ὀστὰ ζώων, ἴσως βοοειδῶν, πού κόπηκαν κατὰ τὸ μῆκος τους καὶ ἀπὸ αὐτὰ χρησιμοποιήθηκε μόνον τὸ τμήμα μὲ τὴν ὀμαλότερη καμπύλη. Μετὰ τὴν κοπὴ τὸ ὄστον ἔχει ὑποστειῖ στοιχειώδη ἐπεξεργασία, περιορισμένη στήν ἀπλή λείανση τῶν ἄκρων. Οἱ περισσότεροι ἔχουν πλευρὲς εὐθύγραμμες, ἐνῶ στὸν T.19,9 ἡ ἐλαφρὰ στένωση περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους του φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ ὄστου²⁸⁷.

Πρόσθετο στοιχεῖο ἀποτελοῦν, ὅπου ὑπάρχουν, οἱ ὀπὲς στὶς δύο ἢ καὶ στὶς τέσσερις γωνίες, πού πρέπει νὰ διευκόλυναν κατ' ἄγνωστο τρόπο τὴν χρῆση τοῦ ἀντικειμένου. Παρόμοιες ὀπὲς σὲ ἄλλα σκευὴ ἐρμηνεύονται ὡς ὀπὲς ἀναρτήσεως ἢ συγκολλήσεως καὶ προσηλώσεως σὲ συγκεκριμένο ὑπόστρωμα. Ἐδῶ, λόγῳ τοῦ καμπύλου σχήματος ἢ δευτέρη ἐρμηνεία θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ, ἐνῶ ἡ ἀνάρτησή²⁸⁸, οὐσιαστικὰ ἄσχετη μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ σκεύους, ἀποτελεῖ λύση ἐξεζητημένη γιὰ τὴν ἐποχή.

Τὸ ὄνομα «χρωματοτρίπτης» ἀποδίδει πλήρως τὴν χρῆση τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἄλλη μία φορὰ ἀπὸ τὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, πού διατηροῦνται σὲ τρία δείγματα τοῦ Τσέπι (T.3,2, T.12,10, T.16,3).

Οἱ χρωματοτρίπτες ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸ Κυκλαδικὸ σκεῦος, ἔχουν βρεθεῖ

285. Πρβ. μεγαλύτερο, τῆς ΠΚ II, Doumas 1982, 136, ἀρ. 177· ἐρμηνεύεται ὡς ἐργαλεῖο.

286. Ἀντίθετα ὁ Rambach II, 2000, 157, διαπιστώνει τὴν ἀπουσία μεταλλικῶν ἀντικειμένων στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴ φάση Πηλοῦ, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλὰ στὴ φάση Πλαστηρᾶ.

287. Βλ. προχείρως Hillson 1992, εἰκ. 35.

288. Σημαντικὸ στοιχεῖο κατὰ Rambach II, 2000, 232.

κυρίως στους νησιωτικούς τάφους και είναι λίθινοι, και μάλιστα μαρμάρινοι. Κατά την πρώτη φάση της ΠΚ Ι, φάση Πηλοῦ, φαίνεται να είναι άγνωστοι και παρουσιάζονται άμέσως μετά, στη φάση Πλαστηρά, επίπεδοι ὀρθογώνιοι με χαμηλό χεῖλος και τέσσερις ὀπές στις γωνίες²⁸⁹. Ὡς μοναδική μέχρι σήμερα ἑξαίρεση παρουσιάζεται ἕνας ὀστίνος χρωματοτρίπτης ἀπὸ τις Λάγκουδες, ὅμοιος τῶν τάφων τοῦ Τσέπι, με ὀπὴ στις δύο γωνίες²⁹⁰. Ἐκτὸς Κυκλάδων, στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα τὸ σκεῦος ἀπαντᾶται σὲ συνοικισμούς και νεκροταφεῖα με ἔντονη κυκλαδικὴ ἐπίδραση, ὅπως ὁ Ἅγιος Κοσμάς²⁹¹, και σπάνια στὴν ἔνδοχώρα²⁹² και στὴν Κρήτη²⁹³.

Χρονικὰ οἱ χρωματοτρίπτες τοῦ Τσέπι πρέπει νὰ εἶναι παλαιότεροι και νὰ κατασκευάσθηκαν σὲ ἐποχὴ πού δὲν εἶχε ἀκόμα ἐμφανισθεῖ τὸ σχῆμα στις Κυκλάδες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τυπολογία, τὴν πρώιμη χρονολόγηση βεβαιώνει ἡ ἀνεύρεσή τους σὲ τάφους πολὺ παλαιούς, πού ἀπέδωσαν κεραμικὴ φάσης Πηλοῦ, ὅπως ὁ μικρὸς κιβωτιόσχημος με τὸν ἀμφορίσκο T.3,1 και ὁ ἐπισκευασμένος T.16 με τὸν ἐγχάρακτο ἀμφορίσκο T.16,2.

Ὁ μοναδικὸς λίθινος χρωματοτρίπτης T.24,4, σχεδὸν ἐπίπεδος με ἑλαφρὰ ἀνυψωμένα ἄκρα, παραβάλλεται με τὸ ἀπλούστερο και πρωιμότερο Κυκλαδικὸ σχῆμα πού παρουσιάζει ὡς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τὴν ἐξωτερικὴ κυρτὴ ἐπιφάνεια και τις ὀπές στις γωνίες²⁹⁴. Χρονικὰ τὸ σκεῦος τοῦ Τσέπι μπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τι νεότερο τῶν ὀστίνων, ἀλλὰ πάντοτε τῆς ΠΚ Ι, ὅπως δηλώνει ἡ κεραμικὴ τοῦ τάφου 24.

Ὀψιανοὶ

Στους τάφους τοῦ Τσέπι συχνὰ παρουσιάζονται λεπίδες ἢ τεμάχια ὀψιανοῦ, ἀλλ' ἡ συγκεκριμένη σχέση τους με τους νεκροὺς δὲν ἔχει διαπιστωθεῖ.

Ὅλες σχεδὸν οἱ λεπίδες εἶναι ἀπλές, χωρὶς δευτερογενὴ ἐπεξεργασία ἢ μετασχηματισμὸ σὲ εἰδικὰ ἐργαλεῖα. Οἱ περισσότερες ἔχουν διατηρήσει τὸ βολβικὸ ἄκρο και μόνον δύο σώζονται κατὰ τὸ μεσαῖο τμήμα τους. Τὸ μήκος τους, με ἑξαίρεση τις δύο τοῦ τάφου 22, κυμαίνεται ἀπὸ 0.02 μ. μέχρι 0.035 μ., τὸ πλάτος ἀπὸ 0.006 μ. μέχρι 0.01 μ. και τὸ πάχος γύρω στὰ 0.002-0.003 μ. Οἱ δέκα ἔχουν τραπεζιόσχημη τομὴ και οἱ τρεῖς τριγωνικὴ. Οἱ πλευρές τους, ὅπως και οἱ νευρώσεις στις τραπεζιόσχημες, εἶναι εὐθύγραμμες, μεταξύ τους παράλληλες και ἡ κατατομή τους γενικὰ εὐθεία. Ἀπὸ τις φτέρνες σημειώνουμε τὴ νηματοειδὴ τῆς λεπίδας T.11,6, τὴν πολὺπλευρη τῆς T.5,8 και τὴ διέδρη στις T.22,5, T.31,1, T.31,2. Γενικότερα οἱ λεπίδες παρουσιάζουν κανονικὸ τύπο ἐργαλείου με πιὸ στενὴ τὴν T.5,7.

289. Rambach II, 2000, 118.

290. Doumas 1977, 15, 76, πίν. 26e.

291. Βλ. και ὅμοιο τοῦ Τσέπι στὴ Μάνικα Σάμψων 1988, 71, εἰκ. 84. Mylonas 1959, 142, εἰκ. 165, ὅπου και ἄλλα σκεῦα ὁμοίας χρήσεως.

292. Blegen 1928, 195, εἰκ. 184.

293. Karantzali 1996, 152.

294. Rambach II, 2000, 110. Βλ. γενικότερη χρονολογικὴ ἀξία πού ἀποδίδει ὁ Rambach, ἔ.ἀ., 232-233 και ὑποσ. 978, στις ὀπές τῶν γωνιῶν.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μικρὸ σύνολο ἰδιαίτερα σχολιάζονται οἱ T.22,3 καὶ T.22,4, καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν τάφο μὲ τὴν πιὸ ἐπιμελημένη κατασκευή. Οἱ λεπίδες εἶναι πλατιά, καλοσχηματισμένα ἐργαλεῖα, μὲ εὐθύγραμμες πλευρές, ἔντονα κυρτὴ κατατομὴ καὶ διαφέρουν οὐσιαστικά ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὀψιανῶν τοῦ νεκροταφείου. Ἡ τρίτη λεπίδα T.22,5 τοῦ ἴδιου τάφου εἶναι ἡ μοναδικὴ μὲ *retouch* καὶ στὶς δύο πλευρές.

Στὸν τάφο 5 βρέθηκαν τέσσερις φολίδες καὶ ἡ μία ἀπὸ αὐτές, T.5,10, παρουσιάζεται ὡς ἐργαλεῖο. Τὸ βολβικὸ ἄκρο τῆς ἔχει διαμορφωθεῖ σὲ μέτωπο ξέστρου μὲ εὐθεῖες καὶ ἀντίστροφες ἀπολεπίσεις. Οἱ διαστάσεις του καὶ τὰ ἀρνητικὰ τῶν φολίδων στὴ ραχιαία ἐπιφάνεια καὶ στὶς πλευρές, φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ὑπόλειμμα πυρήνα πού ἔχει μετασχηματισθεῖ σὲ ξέστρο.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀψιανῶν πού βρέθηκαν μέσα στοὺς τάφους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς στοῦ ἡμερολόγιου καὶ ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου, ἦταν ὀπωσδήποτε μεγαλύτερος. Ἡ ἀκριβὴς προέλευση ὅμως εἶναι ἀμφίβολη ἢ ἀσαφὴς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποδίδονται σὲ συγκεκριμένο τάφο. Ἀπ' αὐτὲς ἀναφέρουμε ἰδιαίτερα τὴν κωνικὴ λεπίδα (ἀρ. Καταλόγου Δ 595) μὲ νευρώσεις σὲ ὅλη τὴν περιφέρεια πού ἀποτελεῖ σαφὲς ὑπόλειμμα πυρήνα, τὴν τραπεζιόσχημη λεπίδα (ἀρ. Καταλόγου Δ 597) μὲ ἀνώμαλο περίγραμμα καὶ εὐθὺ *retouch*, διαμορφωμένη σὲ ξέστρο, καὶ τὴν ἀκέραιη (ἀρ. Καταλόγου Δ 596) ἔντονα κυρτὴ, τριγωνικῆς διατομῆς πού παρουσιάζει ἕνα χονδροειδῆ τύπο μὲ συγκλίνουσες πλευρές.

Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἐργαλείων καὶ οἱ ἐλάχιστοι τύποι τους ὀδηγοῦν σὲ ἀναλόγως περιορισμένα συμπεράσματα. Τὸ ὑπόλειμμα πυρήνα καὶ οἱ φολίδες φανερόνουν ἐπιτόπια κατεργασία ἐργαλείων, ἐνῶ ἡ προτίμηση στὶς λεπίδες εἶναι ἐμφανής. Ἡ χρήση *retouch* προδίδει πρόθεση δημιουργίας ἐξειδικευμένων τύπων, ὅπως εἶναι οἱ κολοβὲς λεπίδες καὶ τὰ ξέστρα. Ὁ πυρήνας μὲ τὶς ἀκατέργαστες νευρώσεις καὶ τὴ χονδροειδῆ μορφὴ του, πού δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀκριβὴ προέλευσή του, θυμίζει περισσότερο νεολιθικοὺς πυρήνες, παρὰ τοὺς ἐπιμήκεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μὲ τὶς κανονικὲς νευρώσεις στὴν περιφέρειά τους καὶ τὶς κανονικὲς ἀπολεπίσεις στὴν ἐπιφάνεια κρούσεως²⁹⁵. Ἀντίθετα, οἱ λεπίδες φέρουν σαφῆ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὅπως ἡ κανονικότητα τῆς μορφῆς, οἱ πολὺπλευρες φτέρες μὲ τὸ ἀδιαμόρφωτο ἄκρο καὶ τοὺς ἔντονους βολβούς. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς πιθανὸν νὰ ὀφείλονται στὴν παραγωγή τους μὲ τὴ μέθοδο τῆς πίεσης καὶ ὄχι τῆς κρούσης, ὅπως γινόταν στὴ Νεολιθικὴ ἐποχὴ²⁹⁶.

Ὡς πρὸς τὴν τελευταία χρῆση τους μέσα στοὺς τάφους παρατηρεῖται ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια, οἱ ὀψιανοὶ βρέθηκαν μεταξὺ τῶν σωρευμένων ὀστέων, ὅπως οἱ χάνδρες καὶ τὰ ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα, χωρὶς καμία ἰδιαίτερη σχέση μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸ. Παρὰ ταῦτα, θὰ εἶχε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον νὰ διαπιστωθεῖ ἂν τὰ ἐργαλεῖα ὀψιανοῦ συνοδεύουν τὸν νεκρὸ ὡς κτερίσματα ἢ ἂν εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τὴ διαδικασία τῆς ταφῆς καὶ μετὰ τὴ χρῆση τους παρέμεναν στὸν τάφο²⁹⁷. Πάντως, γιὰ τὴ δευτέρη περίπτωσι παρατηρεῖται ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές

295. Torrence 1979, 68-71, εἰκ. 2.

296. Αὐτόθι, 73 κέ. Cherry - Torrence 1984, 19, εἰκ. 2.

297. Carter 2004.

μέσα στους λάκκους, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀψιανῶν εἶναι ἐλάχιστος καὶ ἔτσι δὲν ὑπάρχει ἀντιστοιχία ταφῆς καὶ ἐργαλείου, οὔτε ὑπῆρχαν ὀψιανοὶ μέσα σὲ ὅλους τοὺς τάφους²⁹⁸.

Λιθάργυρος

Τὸ τεμάχιο λιθαργύρου T.7,3 εἶναι τὸ μοναδικὸ μέσα στὸ νεκροταφεῖο καὶ ἡ εὐρεσὴ του ἔξω ἀπὸ τὸν λάκκο, μέσα στὸ πρόθυρο δυσχεραίνει ἀκόμα περισσότερο τὴν ἐρμηνεῖα τῆς σχέσης του μὲ τοὺς νεκρούς. Μαζὶ βρέθηκε τὸ ἐπίσης μοναδικὸ ὄστρακο T.7,2 καί, χωρὶς νὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἄμεση σχέση καὶ συνάρτησή τους, σημειώνεται ὅτι καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦν ὑπολείμματα σκευῶν ξένων πρὸς τὸν Μαραθῶνα (βλ. Παράρτημα).

Μεγαλύτερη σημασία ἔχει ἡ χρονολόγησή του, λόγω τοῦ ὄστράκου, στὴν ΠΕ I, πού τὸ καθιστᾷ τὸ ἀρχαιότερο δείγμα κυπέλλωσης μολύβδου μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ ἀργύρου. Προέλευσή του πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ Λαύριο - Θορικός, ἀλλὰ ἡ ἐλλιπέστατη διατήρησή του καθιστᾷ ἀμφίβολη τὴν ἄμεση σχέση του μὲ κάποιον νεκρὸ ἢ τοῦ νεκροῦ μὲ τὸ Λαύριο²⁹⁹.

Εἰδώλια

Δύο εἶναι συνολικὰ τὰ εἰδώλια τῶν τάφων τοῦ Τσέπι καὶ τὸ ἓνα μάλιστα ἐξαιρετικὰ σχηματοποιημένο. Τὸ T.19,11 ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν σανιδόμορφων μὲ πολὺ μακρὸ κυλινδρικό λαμὸ καὶ τραπεζιόσχημο σῶμα, πού παρομοιάζονται μὲ φτυάρι. Τὰ πλησιέστερα παράλληλα βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Τσουντα στὸν τάφο 103 τοῦ Πύργου τῆς Πάρου μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα, κατὰ τὸ πλεῖστον βιολόσχημα, καὶ ἓνα ἀμφορίσκο τῆς ὁμάδας Πηλοῦ³⁰⁰. Ἐκτοτε δὲν ἀναφέρθηκαν ἄλλα τόσο σχηματοποιημένα δείγματα ἀπὸ τὰ νησιά, ἐνῶ τὸ Μουσεῖο τῆς Βοστώνης κατέχει δύο ἀκόμα ὅμοια σχεδὸν μὲ τὸ T.19,11, πού λέγεται ὅτι βρέθηκαν καὶ αὐτὰ στὸν Μαραθῶνα³⁰¹. Μεγαλύτερα ὄλων μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε τραπεζιόσχημο σῶμα, εἶναι ἄλλα τρία ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου Τσέπι, ἐκτεθειμένα ἀπὸ καιρὸ στὶς προθήκες τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος³⁰². Ὅμοιο μὲ σπάτουλα καὶ τεμαχισμένο εἶναι τὸ T.10,8, πού ἐντάσσεται στὴν ἀπλούστερη διαπιστωμένη μορφή εἰδωλίων ἀπὸ τὶς Κυκλάδες καὶ τὴ Θεσσαλία. Ἄπ' ὅπου καὶ ἂν προέρχεται ἡ ἐπίδραση τοῦ σχήματος, ἡ χρονολόγησή εἶναι πολὺ πρῶμη: ὁμάδα Πηλοῦ στὶς Κυκλάδες, δευτέρη περίοδος Ραχμανίου στὰ Πευκάκια³⁰³.

298. Ἀπουσία ὀψιανῶν παρατήρησα καὶ στοὺς λάκκους T.33 καὶ T.36 πού ἀνασκάφηκαν ὑπὸ τὴ συνεχῆ προσωπική μου παρακολούθησή.

299. Γιὰ τὴν κυπέλλωση τοῦ μολύβδου, βλ. κυρίως Conophagos 1980, 60, 305 κέ.

300. Τσουντας 1898, 159-160, πίν. 11: 7, 13 σχῆμα φτυαριοῦ. Γιὰ βιβλιογραφία βλ. Rambach I, 2000, 35, πίν. 13. Ὅμοιο σχῆμα Doumas 1982, 53, ἀρ. 10.

301. Thimme 1977, 585.

302. Πετράκος 1995, 126, εἰκ. 63.

303. Rambach II, 2000, 107. Weisshaar 1989, 49, πίν. XVI,6.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Οί πολλαπλές ταφές μέσα στον ίδιο τάφο και ή συγκέντρωση των κτερισμάτων στις πλευρές ή γωνίες του λάκκου, έχουν κατά το πλείστον καταστρέψει τη σειρά ένταφιασμού και αποθέσεως των κτερισμάτων, δηλαδή τη «διαδοχή των στρωμάτων». Μόνον σέ ειδικές περιπτώσεις εκτιμώνται ως κτερίσματα των πρώτων ταφών τὰ μεγάλου μεγέθους εύρηματα, αὐτὰ πού δέν θά μπορούσαν νά διολισθήσουν μέσα ἀπό στρώμα ὀστών και ἔμειναν καταπλακωμένα στον πυθμένα του λάκκου.

Τὰ πρωιμότερα χαρακτηριστικά φέρει ὁ ἀμφορίσκος T.25,1 μετὴ φλοιωτὴ διακοσμησιμὴ ρυθμοῦ Ραχμανίου (crusted ware), πού θεωρεῖται τυπικὸ στοιχεῖο τῆς Χαλκολιθικῆς περιόδου στή Θεσσαλία³⁰⁴ και ἀπαντᾶται στον πολιτισμὸ Ἀττικῆς-Κεφάλας³⁰⁵ στήν Τελικὴ Νεολιθικὴ τῆς Πελοποννήσου³⁰⁶ και πολὺ λιγότερο στίς Κυκλάδες³⁰⁷.

Ἀμέσως μετὰ τοποθετεῖται ὁ ἐγγάρακος T.16,2 μετὴ θέματα και διάταξη διακοσμήσεως πού πλησιάζουν πάρα πολὺ τὰ ἀντίστοιχα ΠΚ I ἀπό τους τάφους του Πηλοῦ τῆς Μήλου³⁰⁸. Σύγχρονοί του εἶναι ἐπίσης ὄλοι οἱ ἄγραφοι ἀμφορίσκοι και ἰδίως ἡ πρώτη ὀμάδα μετὴ στενὴ βάση και τίς ἐνσωματωμένες λαβές³⁰⁹. Ἡ πρώτη ἐμφάνιση του σχήματος στήν Ἀττικὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπό ὁμοίους ἀμφορίσκους, πού βρέθηκαν μέσα στο γέμισμα Ὑπονεολιθικοῦ φρέατος τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως των Ἀθηνῶν³¹⁰ μαζί με ὄστρακα φλοιωτῆς λευκῆς διακοσμήσεως³¹¹. Ἀπό τὴν ἐκτίμηση των συγκεκριμένων εύρημάτων του Τσέπι και των Ἀθηνῶν προκύπτει τώρα ὅτι και στα δύο σημεία τῆς Ἀττικῆς ὁ ρυθμὸς τῆς φλοιωτῆς βαφῆς συνυπάρχει χρονικά μετὴ τὸ σχῆμα του Κυκλαδικοῦ ἀμφορίσκου, τὸν ὀποῖο μάλιστα κατά περίπτωση διακοσμεῖ.

Ἄρα ἡ παλαιότερη χρήση του νεκροταφείου τοποθετεῖται στήν ἀρχὴ τῆς Πρώτης Ἐποχῆς του Χαλκοῦ, ἀν ὄχι στήν τελικὴ φάση τῆς Νεότερης Νεολιθικῆς, τὴν ἐποχὴ πού ἐγκαταλείπονται τὰ φρέατα γύρω ἀπό τὴν Ἀκρόπολη των Ἀθηνῶν³¹².

Στὸ σημείο αὐτὸ πρέπει ὀποσοδήποτε νά τονίσουμε τὴν πλήρη ἀπουσία του σκύφου μετὴ παχὺ καμπύλο χεῖλος και ὀριζόντια κυλινδρική λαβὴ (rolled rim bowl) πού

304. Hauptmann 1981, 117-120. Weisshaar 1989, 21-22.

305. Coleman 1974, 336.

306. Vitelli 1999, 68-70, 89.

307. Βλ. Parzinger 1991, κυρίως 370-375. Συσχετισμὸς «Ραχμάνι» μετὴ TN-ΠΕ 2.

308. Edgar 1896-97, 44-45, εἰκ. 10-13. Βλ. και Νάξου Doumas 1977, πίν. 36b, κ.ἀ.

309. Βλ. και σχετικὴ παρατήρηση Evans - Renfrew 1984, 67.

310. Πλάτων 1966, 42-43, πίν. 63β. Πρβ. Rambach I, 2000, πίν. 101, σχόλια Rambach II, 2000, 113-114 και σημ. 554.

311. Πλάτων 1966, πίν. 63α. Ἡ σωζόμενη ἐπὶ των ὀστράκων κυλινδρική ἀπόφωση δέν ἀπαντᾶται σέ πρόχους, ὀπως ὑποτίθεται, ἔ.ἀ., ἀλλὰ ὑποδηλώνει ἀμφορίσκο.

312. Ὁ Weisshaar 1979, 390 και ὁ Coleman 1992, 257 τοποθετοῦν τὸ πρῶμο Ραχμάνι στήν ΠΕ I και ὄχι στή NNA II. Βλ. και ἐπικρατοῦσα ἐντύπωση γιὰ ἀνυπαρξία ΠΕ I τάφων Cavanagh - Mee 1998, 15.

ἀποτελεί χαρακτηριστικό ἀγγείο τῆς Τελικῆς Νεολιθικῆς/Πρωτοκυκλαδικῆς I περιόδου, σύγχρονο τῆς φλοιωτῆς κεραμικῆς³¹³.

Ἄν καί τὸ συγκεκριμένο σχῆμα παρουσιάζεται σὲ θέσεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐνωρῆς καὶ μὲ λίγα δείγματα³¹⁴, στὸ Αἶγαῖο διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ μία περίοδο³¹⁵ καὶ συνεπῶς τὰ περιθώρια χρήσεως στὸ Τσέπι ἐπέτρεπαν τὴν παρουσία τοῦ τύπου. Ὅποια καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου, γεγονός παραμένει ὅτι, παρὰ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ σχήματος σὲ σύνολα οἰκιακῆς χρήσεως τῆς Ἀττικῆς³¹⁶, ὅλα τὰ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἔχουν χεῖλος εὐθύ³¹⁷.

Ἡ λειτουργία τοῦ νεκροταφείου συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ΠΚ I περιόδου. Ἄλλα πρῶμα στοιχεῖα Κυκλαδικοῦ τύπου εἶναι οἱ σφαιρικῆς πυξίδες, οἱ ὀστῆνοι χρωματοτρίπτες καὶ οἱ χάνδρες. Ἑλλαδικῆς εἶναι οἱ πρόχοι, τὰ πιθόσχημα μὲ λαμὸ καὶ οἱ σκύφοι³¹⁸. Ὅψιμα θεωροῦνται τὰ πυξιδόσχημα, τὰ ἀρυβαλλοειδῆ καὶ τὰ πινάκια. Ὅρισμένοι τάφοι παραμένουν σὲ χρήση ἕως τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπόμενης ΠΚ II περιόδου, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴ χρονολογικὴ διάκριση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ὁ τάφος 6, π.χ., περιλαμβάνει ἓνα πρῶμο ὀστῆνο χρωματοτρίπτη, ἓνα ὄψιμο ἀρυβαλλοειδῆ, μία προχοΐσκη τῆς πρῶμης ΠΕ II, καθὼς καὶ «κάλυμμα» πυξίδας, ἀπὸ τὰ τελειότερα δείγματα ἐγγάρακτης διακοσμήσεως³¹⁹. Σαφῆ στοιχεῖα τῆς ὥριμης ΠΚ II, ὅπως οἱ σφαιρικῆς πιεσμένες πυξίδες, τὰ στενόλαιμα πιθόσχημα μὲ ὑψηλὸ πόδι καὶ οἱ στενόλαιμες πρόχοι ἢ οἱ κατ' ἐξοχὴν ΠΕ II κύμβες μὲ τὸ φαιὸ Urfirnis, δὲν ὑπάρχουν πούθενά³²⁰. Ἐπίσης τὰ τρία τηγανόσχημα τοῦ Τσέπι τοποθετοῦνται μαζὶ μὲ τὰ πρῶτα δείγματα τῶν Κυκλάδων στὴν ὁμάδα Κάμπου, ὅπου καὶ ἂν αὐτὴ ἐντάσσεται χρονικά³²¹, ἐνῶ τὸ ἀπλούστερο ὅλων «κάλυμμα» T.16,1 θεωρήθηκε σύγχρονο ΠΚ I ἀμφορίσκου.

Μὲ αὐτὰ τὰ εὐρήματα χρονολογήθηκε ὅλο τὸ νεκροταφεῖο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μαρινᾶτο στὴν ΠΚ I καὶ ΠΚ II περίοδο³²² καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητῆς στὴν ΠΚ I/II ποὺ στήριξαν τὶς ἐκτιμήσεις τους σὲ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα καὶ κυρίως στὰ τηγανόσχημα ἢ τὰ «καλύμματα»³²³. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μαρινᾶτο, ποὺ διακρίνει

313. Renfrew 1972, 153. Phelps 2004, 118. Evans - Renfrew 1984, 64, 66. Warren - Hankey 1989, 10, 21-23. Manning 1995, 44.

314. Renfrew 1972, 163.

315. Evans - Renfrew 1984, 64. Warren - Hankey 1989, 23. Manning 1995, 43.

316. Lambert 1981, 301, εἰκ. 189. Immerwahr 1971, 10, 32 ἀρ. 81. Hansen 1937 εἰκ. 1c,d. Spitaels 1982, 24, εἰκ. 1.9, ἀρ. 31. Βλ. καὶ ὄστρακο ἀδημοσίευτο ἀπὸ τὸ σπήλαιο Πανός, Μουσείο Μαραθῶνος, προθήκη ἀρ. 3, ἄνω ράφι ἀριστερά, Diamant 1974, 98.

317. Τὸ ὄστρακο T.7,2, ὅπως σημειώθηκε καὶ ἀλλοῦ, εἰκονίζει ἀπλούστερο τύπο, ὅπως Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 4: ΠΙ.11 τῶν ἀρχῶν τῆς ΠΕ I.

318. Βλ. ἐπικρατοῦσα ἀσάφεια γιὰ τὸν Ἑλλαδικὸ χαρακτήρα τοῦ νεκροταφείου Manning 1995, 47. Πάντως ὁ «παρακεῖμενος» ΠΕ συνοικισμὸς τοῦ Πλάσι, Μαστροκώστας 1970, 17-18. 1974, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ νεκροταφεῖο, ὅπως ἐξ ἄλλου τὸ εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Marinatos 1970e, 349.

319. Βλ. ὁμοία παρατήρηση Barber - McGillivray 1980, 155. Στὰ ἄκρα τοῦ νεκροταφείου Ἀκρωτήρι Νάξου τῆς φάσης Πηλοῦ ὁ Rambach II, 2000, 120-123, 157 σημειώνει τάφους μὲ εὐρήματα Πλαστηρᾶ καὶ ΠΚ II.

320. Ἡ T.18,1 εἶναι τελείως ἄβαφη καὶ μοναδική.

321. Βλ. σχολιασμὸ Manning 1995, 45-47.

322. Marinatos 1970e, 350.

323. Warren - Hankey 1989, 34. Manning 1995, 47 κ.ἀ. Ὁ Ντούμας (Doumas 1977, 66, 68 καὶ Ντούμας 1979, 105) χρονολογεῖ στὴν ΠΚ II.

την παρουσία της κατηγορίας Πηλοῦ³²⁴, μόνον ὁ Rambach, πού φαίνεται νά μελέτησε στό Μουσείο Μαραθῶνος ὄλο τὸ ὑλικό, ἔδωσε ιδιαίτερη προσοχή στοὺς ἀμφορίσκους καὶ ὑποστήριξε τὴν πρώιμη χρήση τοῦ νεκροταφείου³²⁵.

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς χρονικῆς σχέσεως μεταξὺ ΠΕ I καὶ ΠΚ I περιόδου παραμένει καὶ δὲν μπορεῖ νά λυθεῖ ἀπὸ εὐρήματα μετατοπισμένα μέσα στὸν τάφο. Ἡ ὑπάρχουσα ἀσυμφωνία στὸν καθορισμὸ τῶν ΠΚ I χαρακτηριστικῶν καὶ στὴ σχέση αὐτῶν μὲ τὰ Ἑλλαδικὰ δὲν θὰ ἀπαλειφθεῖ μὲ τὴν προσθήκη ὀλίγων ἀκόμη στοιχείων³²⁶. Ἀπὸ τὸ Τσέπι πάντως κερδίζουμε τὸν ἀπόλυτο συγχρονισμό τοῦ πρώιμου ΠΚ I ἀμφορίσκου μὲ τὴ φλοιωτὴ διακόσμηση (crusted ware), πού εἰκονίζεται στό T.25,1 καὶ σὲ ἄλλα ὅμοια δείγματα τοῦ Ἀποθέτη³²⁷. Ὁ συγχρονισμὸς αὐτὸς συμφωνεῖ μὲ τὸ συμπέρασμα τοῦ Weisshaar³²⁸ ὅτι στὴν ἀρχὴ τῆς Πρωτοχαλκῆς σχηματίζονται τρεῖς κύκλοι: Ὁ Κυκλαδικὸς πολιτισμὸς, ἡ Πρωτοελλαδικὴ I στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἡ ὁμάδα Ραχμάνι-Κεφάλαια. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἐντοπίζεται στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας, στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Στερεᾶς μέχρι τὸ ἄκρο τῆς Ἀττικῆς καὶ στὶς παρακείμενες νήσους Εὐβοία, Κέα καὶ Αἴγινα, μὲ ἐπίδραση στὴν ἀνατολικὴ Πελοπόννησο.

Τὸ νέο στοιχεῖο εἶναι ἡ διακόσμηση ἀμφορίσκου μὲ βαφή καὶ τὸ ἐρώτημα πού προκύπτει εἶναι ἂν ὁ ἀμφορίσκος ἦλθε μαζί μὲ ἄλλες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, αὐτὲς πού ἔχει ἐπισημάνει ὅλη ἡ μέχρι σήμερα βιβλιογραφία, ἢ ἂν τὸ σχῆμα διαμορφώθηκε στὴν Ἀττικὴ καὶ μεταφέρθηκε ἔνωρὶς στὰ νησιά, ὅπου ἔγινε ἀμέσως ἀποδεκτὸ ὡς ὑδροφόρο ἀγγεῖο³²⁹. Ἡ ἀπάντηση εἶναι θεμελιώδους σημασίας καὶ πρέπει νά μελετηθεῖ σὲ περισσότερο ὑλικό, προερχόμενο εἰ δυνατόν καὶ ἀπὸ ἄλλες ΠΚ I θέσεις τῆς Ἀττικῆς, γιατί ἂν ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ δευτέρη περίπτωση, τότε οἱ συσχετισμοὶ Κυκλάδων καὶ Ἀττικῆς διαταράσσονται.

Χρονολογικὰ στοιχεῖα δηλώνει ἐπίσης ὁ τρόπος κατασκευῆς τῶν τάφων, ἀλλ' αὐτὰ δὲν μποροῦμε νά τὰ ἀξιοποιήσουμε πλήρως. Οἱ τρεῖς παλαιότεροι κιβωτιόσχημοι, ἐπενδυμένοι μὲ λεπτὲς πλάκες σχιστολίθου, ἀποδείχθηκε ἀνασκαφικὰ ὅτι ὑπέστησαν κάποτε μετασκευὴ καὶ ἐξομοιώθηκαν λειτουργικὰ καὶ μορφολογικὰ μὲ τὸν ἐνιαῖο τύπο τοῦ νεκροταφείου. Χρονολογικὰ, δὲν μπορεῖ νά προσδιορισθεῖ ἡ στιγμή πού εἰσήχθη ὁ νέος κτιστὸς λάκκος μὲ εἴσοδο, οὔτε ἂν ὅλες οἱ ὑπερκείμενες καὶ ὄρατὲς ἐξωτερικὰ κατασκευὲς ἐφαρμόσθηκαν συγχρόνως. Στὸ νεκροταφεῖο ὑπάρχουν ἀκόμα πολλοὶ τάφοι ἄσκαφοι μὲ ἰδιαιτερότητες πού μπορεῖ νά ἀποτελέσουν ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς μετεσκευασμένοι τάφοι περιεῖχαν κτερίσματα τῆς ΝΛ II/ΠΚ I περιόδου.

Παράλληλα, ὅμως, τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα ὀρισμένων τάφων δὲν συμπίπτουν χρονολογικὰ μεταξὺ τους. Τὸ παλαιότερο ὄλων κτερίσμα T.25,1 ἦταν σὲ κιβωτιόσχημο

324. Marinatos, 1970e, 350.

325. Rambach II, 2000, 255-264. Ὁμως ἡ ἀδυναμία του νά χρησιμοποιήσει τὰ ἡμερολόγια τῆς ἀνασκαφῆς τὸν ὀδήγησε σὲ ἐσφαλμένη ἀπόδοση τῶν κτερισμάτων σὲ συγκεκριμένους τάφους καὶ τοῦτο σχηματίζει παραπλανητικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν λάκκων.

326. Γιὰ σύνοψη τοῦ θέματος μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία, βλ. Manning 1995, 42-44.

327. Πετράκος 2001, 22. Βλ. καὶ ὄστρακα πιθανῶς ἀμφορίσκου Πλάτων 1966, πίν. 63α.

328. Weisshaar 1989, 142.

329. Ἐνδιαφέρουσα ἐνδειξὴ παρέχουν σχήματα μεγάλων ἀγγείων Πετράκος 2003, εἰκ. 5.

λάκκο επενδυμένο με πλάκες ασβεστολίθου που θεωρείται νεότερης χρήσεως υλικό. Έξ ἄλλου τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου του δὲν κλείνεται, ὡς συνήθως, με σχιστόπλακα ἀλλά, ἴσως μετὰ τὴν καταστροφή τῆς πλάκας, με τοῖχο κτισμένο με τρόπο που θυμίζει ἰχθυάκανθα, σύστημα χαρακτηριστικὸ τῆς ΠΕ II περιόδου. Στὸ διάστημα που χωρίζει τὸν ρυθμὸ διακοσμῆσεως τοῦ T.25,1 ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἔστω, τῆς ΠΕ II ἢ «οἰκογένεια» που κατεῖχε τὸν τάφο πρέπει νὰ εἶχε χάσει πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὀκτὼ μέλη, ὅσα τὰ κρανία τοῦ λάκκου. Συνεπῶς κάποια ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐνδείξεις (φλοιωτὴ διακόσμηση – ἐπένδυση σχιστολιθικῶν πλακῶν³³⁰ – σύστημα ἰχθυάκανθας) πρέπει νὰ μὴν ἔχει τὴ χρονολογικὴ ἀξία που τῆς ἀποδίδουμε.

Τὸ σύστημα ἰχθυάκανθας ἀναγνωρίζεται ἀκόμα σὲ τμήμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5 καὶ κυρίως στὴν ἀνώτατη στρώση ἐπενδύσεως τοῦ τάφου 10, που προφανῶς ἐπιδιορθώθηκε ἢ προστέθηκε σὲ κάποια φάση του. Τὰ εἴκοσι δύο κρανία τοῦ λάκκου συνηγοροῦν πράγματι ὑπὲρ τῆς μακροχρόνιας χρήσεως τοῦ λάκκου καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κτερίσματά του (ἢ προχοῖσκη 10,2) ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ τάφος χρησιμοποιήθηκε μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΕ II.

330. Βλ. ἀνωτέρω, Οἰκοδομιά.

ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Ἡ διαδικασία τῆς ἐτοιμασίας τοῦ λάκκου καὶ ἡ τελετουργία, πού ἀκολουθεῖται γιὰ τὴν ταφή τῶν νεκρῶν στὸ Τσέπι, μπορεῖ νὰ ἀνασυσταθεῖ στὰ κύρια σημεῖα, σύμφωνα μὲ τὰ κατὰ χώραν εὐρήματα.

Ὅλοι οἱ τάφοι ἔχουν ἐνιαῖο τυποποιημένο σχῆμα, μὲ συγκεκριμένα κατασκευαστικά στοιχεῖα, πού διευκολύνουν τὴν ἐπανειλημμένη χρήση τους γιὰ τὴν ταφή τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου ἀρχίζει μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ προθύρου ἀπὸ πέτρες καὶ χώματα. Πρῶτα ἀφαιρεῖται τὸ ἐπιφανειακὸ στρώμα, πού ἔχει συχνὰ διαμορφωθεῖ σὲ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο μὲ καμπύλη ἀπόληξη στὰ ἀνατολικά, καὶ στὴ συνέχεια οἱ σκεπασμένες πέτρες καὶ τὰ χώματα ἀπὸ τὸ κατώτερο τμήμα τοῦ προθύρου. Ἐτσι ἀποκαλύπτεται καὶ ἀπομακρύνεται ἡ κατακόρυφη πλάκα πού φράσσει τὸ πλευρικὸ ἄνοιγμα καὶ παρουσιάζεται ἡ εἴσοδος. Ἡ πλάκα αὐτὴ εἶναι κατὰ κανόνα λεπτὴ σχιστολιθική, γενικῶς ὀρθογώνια μὲ ὀριζόντια (T.16), γωνιώδη (T.5) ἢ τριγωνική (T.10) ἀπόληξη. Παχιὰ ἀσβεστολιθική πλάκα (T.3) ἢ ἄνοιγμα κτισμένο μὲ πέτρες (T.25) ἀπαντῶνται σπάνια. Ἐπίσης, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ τάφοι πού βρέθηκαν μὲ ἄφρακτη εἴσοδο (T.14, T.18, T.19, T.33), ἀλλὰ σ' αὐτοὺς εἶναι προφανεῖς οἱ εἰδικοὶ λόγοι πού παρὰ κώλυσαν τὴν ἐπανατοποθέτηση τῆς πλάκας.

Στὶς περιπτώσεις πού τὸ ἄνοιγμα εἶναι ὑπερβολικὰ στενὸ, κρημνίζεται τὸ ἓνα τμήμα τῆς ἀνατολικῆς παρεῖας τοῦ λάκκου, συνήθως τὸ πρὸς Νότον, αὐτὸ πού παρουσιάζεται σήμερα πρόχειρα κτισμένο (βλ. εἰκ. 61, 64, 86). Ἡ διαπλάτυνση τοῦ ανοίγματος ἐπιδιώκεται ὄχι μόνον γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν διέλευση ἀτόμου πού θὰ ἐλευθερώσει καὶ θὰ ἐτοιμάσει τὸν χώρο τῆς νέας ταφῆς. Ἡ ἐργασία του προδίδεται καὶ βεβαιώνεται πλήρως ἀπὸ τὴν διάταξη τῶν εὐρημάτων μέσα σὲ λάκκο, τυπικὴ στὰ γενικά σημεῖα, καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένες λεπτομέρειες.

Τὰ ὄστα τοῦ προηγουμένου νεκροῦ συγκεντρώνονται κατὰ κανόνα στὸ τέρμα τοῦ λάκκου, στὸ δυτικὸ τμήμα του³³¹. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ὅπως ἔχει εἰδικὰ παρατηρηθεῖ στὸς τάφους 33 καὶ 36 (εἰκ. 202, 230), καὶ ἀκόμα φαίνεται σὲ ἀρκετὲς ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες, τὰ ὄστα δὲν παραμερίζονται τυχαῖα καὶ ἀκατάστατα, ἀλλὰ συγκεντρώνονται κατὰ ομάδες. Ὅλα τὰ μακρὰ βρίσκονται συνήθως τοποθετημένα μαζί, παράπλευρα ἢ ἀκτινωτά (εἰκ. 12, 33). Ἀντίθετα οἱ σπόνδυλοι, τὰ πλευρά, οἱ φάλαγγες ποδιῶν καὶ χειρῶν, τὰ ὄστα τῆς λεκάνης καὶ ὅλα τὰ μικρὰ συσσωρεύονται κάπου ἐκεῖ δίπλα τους, χωρὶς συγκεκριμένη διάταξη. Σὲ σπάνιες περιπτώσεις τμήματα σκελετῶν διατηροῦνται ἀλώβητα στὴ θέση τους (T.18, T.20). Τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι κατὰ τὸν χρόνο τῆς τελευταίας ταφῆς δὲν εἶχαν ἀκόμη διαλυθεῖ πλήρως οἱ σάρκες τῶν συγκεκριμένων νεκρῶν. Ἀντίθετα, ἀπίθανο φαίνεται νὰ τεμαχίσθηκε ὁ νεκρὸς προκειμένου νὰ τοποθετηθεῖ μέσα στὸν λάκκο. Ἀκόμη καὶ γιὰ

331. Ἀντίθετα στὸν Ἅγιο Κοσμά, ὅπου ἡ ταφή γίνεται ἐκ τῶν ἄνω, τὰ ὄστα εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ συμβολικὴ θύρα Mylonas 1959, 66.

λόγους κοινής πρακτικῆς ὁ τεμαχισμὸς ἔμπρὸς ἀπὸ τὸν τάφο θὰ ἦταν δυσκολότερος, ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐντονότερη συστολή τῶν μελῶν τοῦ νεκροῦ γιὰ νὰ ἐξοικονομηθεῖ χώρος στὸν ὑπάρχοντα λάκκο.

Ἰδιαίτερη φροντίδα λαμβάνεται γιὰ τὰ κρανία ποὺ τοποθετοῦνται μὲ τάξη στὴ σειρά, συνήθως κατὰ μῆκος τῆς νότιας καὶ δυτικῆς παρειάς ἢ περὶ τὴ ΝΔ. γωνία καὶ σπάνια μεμονωμένα ἀπέναντι στὴ βόρεια πλευρὰ ἢ σὲ γωνία τῆς εἰσόδου (εἰκ. 12, 49, 74, 229).

Κατὰ τὶς ἐπανεπιλημμένες ταφές, μὲ τὴν αὔξηση τοῦ ὄγκου τῶν ὀστέων, τὰ κρανία σχηματίζουν ἐπάλληλα καὶ σαφῶς διακρινόμενα στρώματα. Παρ' ὅλες ὅμως τὶς φροντίδες ὑφίστανται φθορές. Τὰ κατώτατα κυρίως σπᾶνε καὶ θρυψαλιάζονται καὶ μόνον τὰ ἀνώτατα σώζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκέραια (T.2, T.33, T.36). Ἡ τόσο ἐπιμελημένη τακτοποίηση τῶν κρανίων στὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο ἀπὸ τὴν εἴσοδο σημεῖο, δηλαδή περὶ τὰ 0.80-1.00 μ. μακριά, φανερώνει ὅτι ἡ σύμπτυξη δὲν εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἀνοιγματος χρησιμοποιώντας κάποιο ραβδὶ ἢ παρόμοιο βοηθητικὸ μέσο. Ἄρα συνάγεται ὅτι γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ κυρίως γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν κρανίων, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθει κάποιο ἄτομο, συρόμενο ἔστω, μέχρι τὴ μέση τοῦ λάκκου (εἰκ. 243). Κυρίως ὅμως ἀποδεικνύει προφανῆ φροντίδα καὶ ἰδιαίτερο σεβασμὸ πρὸς τὰ ὀστά τοῦ νεκροῦ, ποὺ δὲν ἔχουμε συναντήσει καὶ παρατηρήσει σὲ ἄλλες περιοχές καὶ περιόδους τῆς Προϊστορικῆς ἐποχῆς. Ἐξ ἴσου ἐπιμελημένα καθαρίζεται τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ἀπὸ παλαιὰ ὀστά καὶ κτερίσματα. Τὸ δάπεδο, παρὰ τὴ βαθμιαία μικρὴ ἀνύψωση τῆς στάθμης του, παρουσιάζει, ὅσο γνωρίζουμε, χῶματα καθαρὰ, ποὺ περιέχουν μόνον διάσπαρτα μικρὰ ὀστά (π.χ. T.2, T.5, T.11 κλπ.). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, μεγαλύτερα ὀστά ἢ καὶ κάποιο κρανίον (π.χ. T.19) βρίσκονται πράγματι στὴν ἐπιφάνεια τοῦ γειώματος, πολὺ κοντὰ στὸν σκελετὸ τοῦ τελευταίου νεκροῦ. Καθὼς ὅμως τοῦτο συμβαίνει μόνον στὸ ἀνώτατο στρώμα, δηλαδή μετὰ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ τάφου, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ ὀστά αὐτὰ μεταφέρθηκαν ἕως ἐκεῖ ἐπιπλέοντα στὰ νερὰ ποὺ κατέκλυσαν τὸν λάκκο, ὅταν ἀκόμα δὲν εἶχε γεμίσει μὲ τὸ φορητὸ χῶμα τῆς φυσικῆς διαβρώσεως, ὅπως τὸ κρανίον κάτω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι στὸν T.33.

Μετὰ τὴν ἐτοιμασία τοῦ χώρου, ὁ νεκρὸς ἐνταφιάζεται πάντοτε ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, συνήθως ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου (εἰκ. 22, 56, 82 κ.ά.). Ἡ τοποθέτησή του στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως φυσικὴ, ἐφ' ὅσον ὁ λάκκος εἶναι μικρὸς, σκεπάζεται ἐνιαῖα μὲ μία μεγάλη πλάκα καὶ ὁ νεκρὸς εἰσάγεται ἀπὸ τὸ πλευρικὸ ἀνοιγμα³³².

Ἡ θέση αὐτὴ καὶ ἡ ταφὴ μέσω τῆς εἰσόδου καθιερώθηκαν ἐθιμικὰ καὶ γρήγορα, διότι παρατηροῦνται ἀκόμα καὶ σὲ λάκκους καλυμμένους μὲ μικρὲς πλάκες ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀφαιρεθοῦν γιὰ νὰ ταφεῖ ὁ νεκρὸς ἐκ τῶν ἄνω. Σὲ δύο μέχρι σήμερα τάφους (T.14, T.33) ἀποκαλύφθηκε ταφὴ κατὰ χώραν, ὄχι μέσα στὸν λάκκο, ἀλλὰ στὸ πρόθυρο. Ὁ λόγος εἶναι προφανῆς, διότι καὶ στοὺς δύο οἱ καλυπτήριες εἶχαν σπάσει καὶ εἶχαν καταστήσει ἀπαγορευτικὴ τὴν εἴσοδο γιὰ ὅποιαδήποτε ἐπέμβαση μέσα στὸν στεγασμένο χώρο. Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἐνῶ θὰ ἦταν εὐκαιρία νὰ ἀνοίξουν ἐκ τῶν ἄνω τὸν λάκκο, νὰ τοποθετήσουν τὸν νεκρὸ καὶ νὰ ἐπιδιορθώσουν, νὰ ἀντι-

332. Ἀντίθετα στὴν Κέα, ὅπου ἡ ταφὴ γίνετα ἀπὸ τὴν ὀροφή, δὲν τηρεῖται ὀρισμένη θέση τοῦ νεκροῦ Coleman 1977, 48.

καταστήσουν τις σπασμένες πλάκες, ὁ νεκρὸς συμπύσσεται μέσα σὲ ιδιαίτερα περιορισμένο ὄρυγμα³³³.

Παρὰ τις ἐπανελημμένες διαπιστώσεις καὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο, παρατηροῦμε ὅτι μερικοὶ ἄσκαφοι τοῦ βορείου τμήματος παρουσιάζουν «ἀνωμαλίες», πού ἴσως ὀφείλονται σὲ μεταβολὴ ἢ παραμέληση τοῦ κρατοῦντος ἐθίμου. Στὸν τάφο 47 ἡ κεκλιμένη θέση τῆς δυτικῆς καλυπτήριας, ἡ καταστροφή τοῦ ἀρχικοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου καὶ τὸ μεγάλο ἀκάλυπτο κενὸ μεταξὺ τῶν δύο πλακῶν ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ ὀφείλονται σὲ ἀνοίγμα τοῦ λάκκου ἀπὸ τὴν ὄροφῆ.

Ὁ νεκρὸς τοποθετεῖται ἀκουμπισμένος στὸ δεξιὸ πλευρὸ σὲ στάση ἰσχυρῶς συνεσταλμένη, τυπικὴ στὰ περισσότερα νησιά τῶν Κυκλάδων³³⁴. Σπάνια ἀκουμπάει στὸ ἀριστερὸ καὶ ἀκόμα σπανιότερα βρίσκεται μὲ τὴν πλάτη στὸ ἔδαφος (T.18), ἀλλὰ πάντα συνεσταλμένος.

Ἡ ἀκριβὴς θέση τῶν μελῶν δὲν εἶναι σὲ ὅλους ἢ ἴδια καὶ ἀπὸ τὴ διάκριση τῶν λεπτομερειῶν μπορεῖ νὰ συγκεντρωθοῦν οὐσιαστικὲς πληροφορίες. Ἐπὶ πλεον οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἀποκοτῶν ιδιαίτερη ἀξία, ἐφ' ὅσον γνωρίζουμε ὅτι κατὰ τὴν ὥρα τῆς ταφῆς ὁ προσφερόμενος χῶρος εἶχε ὀριακὲς διαστάσεις καὶ ἡ εὐχέρεια κινήσεως τοῦ ἐπιφορτισμένου μὲ τὸν ἐνταφιασμὸ ἦταν περιορισμένη μόνον στὸ πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τμήμα. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι καμία σύγκριση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τις συνθηκὲς «ἐργασίας» κατὰ τὸν ἐνταφιασμὸ σὲ λακκοειδεῖς τάφους, ἀνοιγόμενους ἀπὸ τὴν ὄροφῆ ἢ σὲ θαλαμωτοὺς μεγαλυτέρων διαστάσεων καὶ κυρίως ὕψους, ὅπου ἡ κυκλοφορία τῶν συγγενῶν ἦταν περίπου ἀνετη.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς, οἱ θέσεις τῶν μελῶν μποροῦν νὰ σχηματίσουν τρεῖς τύπους. Πρῶτος: Τελείως λυγισμένοι ἀγκῶνες, βραχίονες ἐνωμένοι μὲ τοὺς πῆχεις πού φθάνουν ἕως τὸ ὕψος τοῦ λαιμοῦ. Γόνατα τελείως λυγισμένα, μηροὶ καὶ κνήμες ἐνωμένα σὲ ὀρθὴ γωνία μὲ τὸ σῶμα (π.χ. T.11). Δεύτερος: Ἄνω ἄκρα ὅμοια μὲ τὸν πρῶτο τύπο, γόνατα λυγισμένα, ἀλλὰ οἱ κνήμες ἀποχωρισμένες ἀπὸ τοὺς μηρούς, δηλαδὴ οἱ ἀστράγαλοι ἀπὸ τοὺς γοφούς, καθὼς καὶ τὸ ἓνα σκέλος ἀπὸ τὸ ἄλλο (π.χ. T.3, T.7). Τρίτος: Ἄνω ἄκρα λυγισμένα στοὺς ἀγκῶνες, ἀλλὰ ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ παλάμες ἀκουμπισμένες στὸ δάπεδο, κάθε μία χωριστά. Κάτω μέρη ὅπως στὸν δεῦτερο τύπο (T.36)³³⁵.

Κάποτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τύπο, τὰ χέρια τοῦ νεκροῦ (T.5, T.18), οἱ παλάμες του ἢ καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλι ἀκουμποῦν ἐπάνω σὲ μία μικρὴ πλάκα. Ὁμοια πλάκα ἀκάλυπτε δύο ἀγγεῖα στὸν T.33. Ἡ πλάκα ἢ πέτρα γιὰ προσκέφαλο ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα³³⁶, ἐνῶ οἱ παλάμες ὑποθέτουμε ὅτι ἀκουμποῦσαν σὲ φθαρτὰ κτερίσματα, κυρίως τροφές, τοποθετημένες ἐπάνω τους χωρὶς σκεῦος.

Συμπληρωματικὰ καὶ κατὰ περίπτωσιν, ἐπάνω στὶς κλειδώσεις τοποθετεῖται μία

333. Ἐνταφιασμὸς ἀπὸ τὴν ὄροφῆ εἶναι ἡ πρώτη ἐντύπωση Μαρινάτος 1970α, 110. Marinatos 1970d, 154. Βλ. καὶ Cavanagh - Mee 1998, 16. Ὅσα στὸ πρόθυρο Mylonas 1959, 73, εἰκ. 49, σχ. 20.

334. Πρβ. Doumas 1977, 54 κέ. Πὰ γενικὲς παρατηρήσεις βλ. Treuil κ.ἄ. 1989, 140, 180 κ.ἄ. Πρβ. καὶ Broodbank 2000, 199, περὶ διαφορᾶς μεταξὺ δεξιοῦ καὶ ἀριστεροῦ πλευροῦ στὶς βόρειες καὶ νότιες Κυκλάδες. Ὅμως στὴν Ὑπονεολιθικὴ Κέα τοποθετοῦνται ἀδιακρίτως δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ Coleman 1977, 48.

335. Πρβ. λεπτομερεῖς παρατηρήσεις σὲ τάφους τῆς Κέας Coleman 1977, 48.

336. Doumas 1977, 54, 66. Barber 1987, 80.

πέτρα για να συγκρατήσει τα πιθανώς άνορθωμένα μέλη. Τοῦτο διαπιστώθηκε ἐπάνω στὸν ἀγκώνα καὶ δίπλα στὸ γόνατο τοῦ τελευταίου νεκροῦ τοῦ τάφου 36. Τὸν ἴδιο σκοπὸ εἰκάζεται ὅτι ἐπιτελοῦσαν οἱ μεμονωμένες κροκάλες μέσα στὸν λάκκο τῶν τάφων 7 καὶ 12³³⁷. Ὅμοίως, δὲν ἀποκλείεται ἡ πλάκα ἐπάνω στὸν νεκρὸ τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 14 νὰ εἶχε ριφθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ καταπλακώσει τὸ στέρνο του.

Ἐπανερχόμενοι στὸν σχηματισμὸ τῆς τελικῆς θέσεως τῶν νεκρῶν παρατηροῦμε ὅτι, στὸν πρῶτο τύπο, ἡ ἔνωση τῶν ἄνω ἄκρων μὲ τὸν κορμὸ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι τὰ χέρια ἦταν σφικτὰ καὶ στερεὰ δεμένα στὸ σῶμα, ἐνῶ τὰ πόδια εἶχαν δεθεῖ ἐπίσης σφικτὰ ἀλλὰ μόνον μεταξύ τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σῶμα. Στὸν δεύτερο, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν μηρῶν ἀπὸ τὶς κνήμες φανερώνει χαλαρότερη σύνδεση, καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ διευθέτηση τῶν κάτω ἄκρων νὰ γινόταν ἐπὶ τόπου, μέσα στὸν λάκκο. Στὸν τρίτο τύπο, ἡ τελικὴ στάση τοῦ νεκροῦ διαμορφωνόταν μέσα στὸν λάκκο. Τὰ πόδια δύσκολα συγκρατούμενα καὶ βαριά, πέφτουν χαλαρὰ καὶ θυμίζουν στάση κοιμώμενου, μὲ τὸ ἄνω σκέλος λιγότερο λυγισμένο ἀπὸ τὸ κάτω, μία στάση ποῦ πιθανὸν νὰ σχηματίζεται τυχαῖα κατὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ ἄψυχου σώματος στὸν λάκκο. Ἡ θέση ὅμως τοῦ ἐλεύθερου ἄψυχου σώματος, καὶ κυρίως τῶν χειρῶν μὲ τὶς παλάμες τοποθετημένες ἐπιμελημένα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ἢ μία ὑψηλότερα τῆς ἄλλης ἢ δίπλα στὴ λεκάνη, μὲ ὅλα τὰ δάκτυλα τεντωμένα ἐπάνω στὸ ἔδαφος, ὅπως στὸν τάφο 21 καὶ κυρίως στὸν τάφο 36, ἢ ἀγκιστρωμένα στὸν βραχίονα (T.18), δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει δοθεῖ κατὰ τὴν ἐτοιμασία τοῦ νεκροῦ στὸ σπῖτι του ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τόπου σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴν τελικὴ θέση καὶ τὸ ἔδαφος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι (τὴν ὥρα ἐκείνη) τὸ σῶμα διατηροῦσε ἀκόμα κάποια εὐκαμψία καὶ συνεπῶς ὁ νεκρὸς εἶχε μεταφερθεῖ στὸν λάκκο ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του³³⁸. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ νεκροῦ εἶχε ὅπωςδήποτε ὀλοκληρωθεῖ σὲ διάστημα μικρότερο τῶν ἑξὶ ὡρῶν ἀπὸ τῆς τελευτῆς του, πρὶν νὰ φθάσει τὸ σῶμα σὲ πλήρη ἀκαμψία.

Ὁ νεκρὸς συνοδεύεται ἀπὸ ἐλάχιστα κτερίσματα, ἓνα ἀγγεῖο τὸ πολὺ ἀκουμπισμένο ἐμπρὸς του καὶ κατὰ περίπτωσιν ἓνα κόσμημα ἢ ἐλάχιστες χάνδρες ποῦ πιθανὸν ἀποτελοῦσαν περιάλπτα. Στὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ πολλοὶ χρωματοτρίπτες καὶ τὰ μικρὰ λίθινα πινάκια, ὅπου παρασκεύαζαν τὶς βαφές καλλωπισμοῦ. Ἐπὶ πλέον, πολλοὶ τάφοι περιέχουν τουλάχιστον μία λεπίδα ὀψιανοῦ μὲ τέτοια συχνότητα, ποῦ ἴσως σημαίνει ὅτι εἶχε κάποια σχέση μὲ τὴν ἐτοιμασία τοῦ νεκροῦ ἢ τὴν τελετουργία τῆς ταφῆς³³⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πτωχὴ κτέριση, ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἐλάχιστη κεραμεικὴ σὲ ὄστρακα, ποῦ βρίσκεται τόσο μέσα στοὺς λάκκους ὅσο καὶ στὸ πρόθυρο. Τὰ ἀγγεῖα ποῦ εἶχαν προσφερθεῖ στοὺς παλαιότερους νεκροὺς, βρίσκονται καὶ αὐτὰ συγκεντρωμένα δίπλα στὴν εἴσοδο (T.33) ἢ στὸ δυτικὸ τμήμα, ἀνάμεσα στὰ ὀστά, ἀκέραια ἢ μὲ διαρρηγμένα τοιχώματα, ἀλλὰ τὰ κομμάτια τους εἶναι διατηρημένα ἐπὶ τόπου³⁴⁰. Πολὺ λίγα εἶναι τὰ φθαρμένα (T.6,5,

337. Πρβ. Τσουντα 1898, 147-148. Σπυρόπουλος 1969, 38. Barber 1987, 80 κ.ά.

338. Πρβ. Mylonas 1959, 120.

339. Πρβ. αὐτόθι, 119. Barber 1987, 81 κ.ά. Βλ. λεπίδες σὲ πολλοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους Carter 2004.

340. Συγκεκριμένη θέση, μὲ τὴ διακοσμητικὴ ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω εἶχαν τὰ τηγανόσχημα καὶ τὰ «καλύμματα». Ἀνάστροφα βρέθηκαν μόνον τὸ T.33,2 καὶ τὸ T.16,1, τὸ ὁποῖο πιθανὸν νὰ μετακινήθηκε κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ λάκκου.

T.11,5, T.22,2 κ.ά.), ενώ διάσπαρτη κεραμεική, διασκορπισμένη μετά τη θραύση και την ἀχρήστευση τῶν ἀγγείων, εἶναι οὐσιαστικά ἀνύπαρκτη.

Ἐξ ἄλλου σημειώνεται ὅτι τὰ ἀγγεῖα μέσα στοὺς τάφους εἶναι πάντα ἀριθμητικά πολὺ λιγότερα ἀπὸ τὰ κρῶνια. Ἄρα, ἂν ὁρισμένα δὲν εἶχαν συστηματικά ἀφαιρεθεῖ, τότε θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν συνοδεύονταν ὅλοι οἱ νεκροὶ μὲ ἀγγεῖα ἢ, τέλος, ὅτι οἱ προσφορῆς εἶχαν ἀποτεθεῖ ἐκτὸς τοῦ τάφου καὶ τοῦ περιβόλου, σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ νεκροταφείου³⁴¹. Πὰ τὸ θέμα αὐτὸ πολλὲς διαφωτιστικὲς πληροφορίες ἀναμένεται νὰ προκύψουν ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἀποθέτη 39.

Μετὰ τὴν ἐναπόθεση τοῦ νεκροῦ ἢ ἐπένδυση τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λάκκου, ἂν εἶχε προηγουμένως γκρεμισθεῖ, κτίζεται κάπως πρόχειρα καὶ κλείνεται τὸ ἄνοιγμα μὲ τὴ λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα, πού εἶχε ἀρχικά ἀφαιρεθεῖ. Ἡ πλάκα πατάει οὐσιαστικά στὸ κατώφλι, κάποτε ὅμως μετὰ ἀπὸ τὶς ἐπανειλημμένες ἐπεμβάσεις, ἢ στάθμη τοῦ προθύρου ἔχει ἀνέβει κάπως ὑψηλότερα (T.21, T.22).

Στὴ συνέχεια, τὸ ὄρυγμα γεμίζεται χαμηλὰ μὲ καθαρὸ χῶμα καὶ ὑψηλότερα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πλάκα-θύρα τῆς εἰσόδου, ρίχνονται πέτρες σὲ δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες στρώσεις, πού σφραγίζουν τελείως τὴν εἴσοδο καὶ ὑπερέχουν τῆς ἐπιφάνειας τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου. Τὸ γέμισμα τοῦ προθύρου μὲ πέτρες εἶναι ἓνα τυπικὸ, σχολαστικὰ ἐπαναλαμβανόμενο ἔθιμο, πού μπορεῖ νὰ προῆλθε καὶ αὐτὸ ἀπὸ οὐσιαστικὴ ἀνάγκη.

Ἡ ρίψη λίθων σὲ ὁρισμένο σημεῖο ἀποτελεῖ γιὰ πολλοὺς λαοὺς σὲ διάφορες ἐποχὲς μία πρακτικὴ ἀναθέματος ἢ μέσο ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ καὶ θεραπείας τῆς βασκανίας. Κάποια παρόμοια ἐκδήλωση μπορεῖ βεβαίως νὰ σφραγίζει καὶ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι τὸ θλιβερὸ γεγονός τοῦ θανάτου. Στὰ δύο ὅμως πρόθυρα πού ἀνασκάφηκαν πρόσφατα (T.19, T.36) παρατηρήθηκε ὅτι στὰ κατώτερα σημεῖα τους οἱ πέτρες δὲν ἦταν ἄτακτα καὶ τυχαῖα ριγμένες, ἀλλὰ στρωμένες τακτικὰ καὶ συστηματικά³⁴² (εἰκ. 132, 218).

Ἡ ἐπιμελημένη ἐργασία σημαίνει ὅτι τὸ σφράγισμα, ἀρχικά τουλάχιστον, ἐπιβλήθηκε ἀπὸ λόγους πρακτικῶν καὶ σύντομα μετέπεσε σὲ ἔθιμο ταφικῆς τελετουργίας. Ἀπλῶς, ὡς μία πιθανότητα ἀναφέρεται ὅτι τὸ στερεὸ σφράγισμα μὲ πέτρες ἀντὶ γιὰ χῶμα εἶχε σκοπὸ νὰ ἀποτρέψει ζῶα, ὀδηγημένα ἀπὸ τὴν ὁσμὴ πτωμάτων, νὰ σκάψουν τὸ χῶμα καὶ νὰ εἰσέλθουν στοὺς τάφους.

Ἡ σήμανση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἐπιτυγχάνεται μὲ διάφορα μέσα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου, ἐνδεικτικὴ τοῦ σημείου εἶναι ἡ διακοπὴ τῆς σειρᾶς τῶν λίθων στὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου. Ἀκριβέστερος καὶ «μνημειωδέστερος» καθορισμὸς ἐπιτυγχάνεται ὅπωςδήποτε μὲ τὶς δύο πλάκες πού στήνονται ὀρθιες στὰ πλευρὰ τοῦ προθύρου, ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορὰ τῆς εἰσόδου (π.χ. T.7, T.9, T.12). Τὸ ἔθιμο ἀποτελεῖ τυπικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ νεκροταφείου, μεταγενέστερο τῆς ἰδρύσεώς του καὶ μὲ περιορισμένη χρῆση. Τὸ περιεργὸ εἶναι ὅτι, ἐνῶ προστίθεται σὲ παλαιοὺς τάφους κατὰ τὴ μετασκευὴ τους³⁴³, ἀπουσιάζει ἀπὸ ἄλλους, κτισμένους

341. Στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) σημειώνεται θέση ἀγγείου ἔξω ἀπὸ τοὺς τάφους 9, 11, 12, 16, χωρὶς τὴ σχετικὴ διευκρίνηση. Βλ. καὶ ἀνωτέρω T.13.

342. Στὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 33 εἶχαν τοποθετηθεῖ ὁστὰ καὶ χαμηλότερα ταφή.

343. Βλ. T.3. Τὸ πρόθυρο μὲ τὶς πλάκες τοῦ T.16 θὰ ἐρευνηθεῖ μελλοντικά.

ἐπιμελημένα και ἐξ ὀλοκλήρου κατὰ τὸν τύπο τοῦ Τσέπι (π.χ. T.20, T.22, T.24 κ.ά.).

Ὁ τρόπος σημάσεως τῆς εἰσόδου μὲ στήλες φαίνεται μέχρι σήμερα μοναδικὸς γιὰ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα και τὶς Κυκλάδες. Ἡ ἐπινόηση ὀφείλεται στοὺς ἐντόπιους κατασκευαστὲς και ἐφαρμόσθηκε κατὰ μίαν περιορισμένη χρονικὴ περίοδο, ἴσως ὄμως μόνον ἀπὸ ὀρισμένες οἰκογένειες. Τὸν ἴδιο προορισμὸ μπορούμε ἀπὸ τώρα βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐκπλήρωναν οἱ ὄρθιες μυτερὲς πέτρες, πού ἔχουν σημειωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς ἄσκαφους ἀκόμα τάφους τοῦ βόρειου τμήματος³⁴⁴. Σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα ἢ σήμανση δὲν βρῆκε μμητὲς, ἀλλὰ οἱ τάφοι ἐκεῖ εἶναι διαφορετικοί, ἀπλοὶ λάκκοι, χωρὶς πλευρικὴ εἰσοδο³⁴⁵. Τὸ λοξὸ τελείωμα τῶν στηλῶν πού καταλήγει σὲ ὀξεία γωνία, π.χ. T.36, και ἀκόμη περισσότερο ἢ ὀξεία κορυφὴ στὶς ὄρθιες πέτρες (T.20, T.45 κλπ.) ἐπαναλαμβάνεται τόσο συχνά, πού πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶχε κάποιον συμβολισμό ἢ συγκεκριμένη σημασία. Ἡ ὑπόθεση ἐνισχύεται ἀπὸ ὅμοια διαμόρφωση ὀρισμένων πλακῶν, πού φράσσουν τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου (π.χ. στοὺς T.5, T.10, T.12). Ἡ γωνιώδης κορυφὴ προδίδει ἐπίσης μερικὲς πλάκες μετακινημένες και τοποθετημένες ἀνάστροφα, ὅπως στὸν τάφο 9 (εἰκ. 64) και στὸν τάφο 22 (εἰκ. 158). Ἡ γωνιώδης ἀπόληξη δὲν ἦταν ἐξωτερικὰ ὀρατὴ γιὰ νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσε σήμανση τῆς εἰσόδου και συνεπῶς δὲν ἀπομένει ἄλλος λόγος κατασκευῆς παρὰ μόνον ὁ συμβολισμὸς. Γωνιώδης κορυφὴ ἀπαντᾶται ἐλάχιστες φορὲς στὶς Κυκλάδες, σὲ πλάκα ἐπενδύσεως λάκκου³⁴⁶ πού ἐξέχει λίγα ἑκατοστὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν καλυπτήρια πλάκα. Ἄρα και αὐτὴ δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι ἦταν ἐξωτερικὰ ὀρατὴ³⁴⁷.

Ἄγνωστη παραμένει ἢ ἀρχικὴ χρησιμότητα και ὁ συμβολισμὸς τοῦ ὑπέργειου λιθοπερίβλητου ἐπιπέδου πού καλύπτει ὄλους τοὺς τάφους. Προδρομικὴ μορφή του πιθανὸν νὰ ἐντοπίζεται στὴ λιθόστρωτη ἐπιφάνεια ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Κέας³⁴⁸, ἀλλὰ και ἐκεῖ ἢ χρήση του δὲν ἔχει διαπιστωθεῖ. Ἀντίθετα μάλιστα, ὁ ἀνασκαφέας, χωρὶς νὰ ἀποκλείει τὴν χρήση τους ὡς βωμῶν γιὰ χοές, σαφῶς ἀναφέρει ὅτι ἐπάνω τους δὲν βρέθηκαν ἀπτὰ σημεῖα προσφορῶν και ἐπὶ πλέον ἀμφιβάλλει ἂν τὰ λιθόστρωτα ἦταν ἀκάλυπτα και ὀρατά³⁴⁹.

Στὸ Τσέπι ἢ ὑπέργεια κατασκευὴ ἀποτελεῖ τοπικὴ ἰδιατερότητα και διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ ὄλες τὶς προγενέστερες και μεταγενέστερες παρόμοιες μορφές. Ἀναμφισβήτητο ἀποτέλεσμα εἶναι ἢ ἐξωτερικὴ προβολὴ τῆς θέσεως τοῦ λάκκου, ὡς νὰ μὴν ἔφθανε γι' αὐτὸ ὁ περιβόλος μὲ τὴν εἰσοδό του, ὁ λιθοσωρὸς και οἱ ἐξέχουσες στήλες τοῦ προθύρου, ὅπου αὐτὲς ὑπῆρχαν. Τέλος, θετικὴ διαπίστωση ἀνασκαφικὰ βεβαιωμένη³⁵⁰ εἶναι τὸ μόνιμο σφράγισμα τῆς ὀροφῆς τοῦ λάκκου κατὰ τὴν κατασκευὴ του και ἢ ὑποχρεωτικὴ ταφὴ τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὴν εἰσοδο, στοιχεῖα πού δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἐξηγήσουν και δικαιολογήσουν τὴν καθολικὴ ἐφαρμογὴ τῆς κατασκευῆς.

344. Βλ. T.44, T.52, T.57, κυρίως ὑψηλὴ, ὀγκώδης πέτρα στὸν T.45.

345. Βλ. πολὺ ἀπλοῦστερο τρόπο σὲ τάφο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ Mylonas 1959, 98, εἰκ. 97.

346. Ζαφειρόπουλος 1960, 247, πίν. 216β. Ντούμας 1963, 278, πίν. 322γ.

347. Doumas 1977, 89-90, πίν. VIIa-d: Ἀκρωτήρι, T.11. Ὁ Fitton 1989, 25 σημειώνει ὅτι ἢ κορυφὴ ἐξέχει.

ἴσως τοῦτο συνέβαινε στὸν τάφο τοῦ Δεσποτικοῦ Ζαφειρόπουλος, 1960, 247, πίν. 216β.

348. Coleman 1977, 45. Πὰ νεότερους στὶς Κυκλάδες, βλ. Doumas 1977, 36, 63 και Barber 1987, 82, εἰκ. 56.

Στὸν Ἁγιο Κοσμᾶ Mylonas 1959, 65.

349. Coleman 1977, 45 και 47.

350. Βλ. ἀνωτέρω, Οἰκοδομικά.

Παιδικοὶ τάφοι

Γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὴ θέση ταφῆς τῶν παιδιῶν στὸ Τσέπι ἔχουμε λίγα σχετικὰ στοιχεῖα. Παιδικὰ ὀστά καὶ κρανία ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολλοὺς τάφους καὶ ἡ παρουσία τους διαπιστώθηκε ἐπανειλημμένα ἀπὸ τὸν συμμετέχοντα στὴν ἀνασκαφὴ E. Breitinger. Τὰ περισσότερα εἶχαν ἀναμιχθεῖ στὸ πλῆθος τῶν παραμερισμένων ὀστών, ἐνῶ μερικὰ πιθανὸν νὰ εἶχαν κάποια στενὴ σχέση μὲ τοὺς σκελετοὺς ἐνηλίκων. Π.χ. στὸν τάφο 10 δύο βρεφικὰ κρανία, ἴσως διδύμων, ἦταν κάτω ἀπὸ τὸν σκελετὸ τοῦ τελευταίου νεκροῦ καὶ στὸν τάφο 5 παιδικὰ ὀστά ἀκουμποῦσαν σὲ ἀνδρικό σκελετό. Παράλληλα, μέσα στὰ ὄρια τοῦ ταφικοῦ περιβάλλου δημιουργοῦνται μικροὶ ρηχοὶ λάκκοι, κατὰ μίμηση τῶν μεγάλων, ὡς ἰδιαίτεροι παιδικοὶ τάφοι (T.5a καὶ T.27). Οἱ τάφοι αὐτοὶ δὲν προορίζονταν γιὰ ὅλα τὰ νεκρὰ παιδιὰ τῆς «οἰκογένειας», ἀλλὰ γιὰ ἐλάχιστα, ἕνα ἕως δύο τὸ πολὺ, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἀκολουθοῦσαν τοὺς ἐνήλικες στὸν μεγάλο λάκκο³⁵¹, ὅπως π.χ. στοὺς τάφους 5 καὶ 5a. Ἀνεξάρτητος, μὲ ἰδιαίτερο ὡς φαίνεται περίβολο, εἶναι ὁ τάφος 15, πέρα ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου 16³⁵².

Αὐτὰ τὰ λίγα βεβαιωμένα εὐρήματα ὀδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ ἄλλοι ἀσκαφεῖς σχηματισμοί, πού ἐπὶ τοῦ παρόντος παραμένουν ἀσκαφοί, πιθανὸν νὰ καλύπτουν νεκρὰ παιδιὰ. Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ δίνουν μιὰ ἐπίπεδη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα στὰ ΝΑ. τοῦ τάφου 10 (εἰκ. 66, 67), πλάκες καὶ πέτρες πίσω ἀπὸ τοὺς τάφους 31 καὶ 49, πού χαρακτηρίζονται ὡς τάφοι 32 καὶ 48 ἀντίστοιχα, καθὼς καὶ ἄλλοι σχηματισμοὶ χωρὶς ἰδιαίτερη ἀρίθμηση στὰ ΝΔ. τοῦ τάφου 50 (εἰκ. 260) καὶ πίσω ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 59 (εἰκ. 283, 284). Ἡ ὑπόθεση πρέπει νὰ διευκρινισθεῖ, διότι ὁ λάκκος T.19a, ἐξαρτημένος ἄμεσα ἀπὸ τὸν τάφο 19, ἀποδείχθηκε ὅτι δὲν ἦταν τάφος, ἀλλὰ μικρὸ ὄρυγμα μὲ κατεστραμμένη κεραμεικὴ. Ἡ ἴδια πρακτικὴ μπορεῖ νὰ εἶχε ἐφαρμοσθεῖ εὐρύτερα καὶ οἱ ὑποτιθέμενοι παιδικοὶ τάφοι νὰ εἶναι τελικὰ μικροὶ ἀποθέτες πού ἔχουν σχέση μὲ τοὺς γειτονικοὺς τάφους.

Οἱ τρεῖς ἀνεσκαμμένοι παιδικοὶ τάφοι ἀποτελοῦν μικρογραφία τῶν μεγάλων. Ὅσο ἀπλὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ κατασκευὴ τους, ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ προσπάθεια διατηρήσεως ἢ ἐπαναλήψεως τῶν τυπικῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων, ὅπως ἡ λίθινη ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων, ἡ κατακόρυφη πλάκα στὴ θέση τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου (T.15), οἱ πλευρικὲς στῆλες (T.5a) καὶ ἡ καλυπτήρια πλάκα (T.15, T.27). Παρὰ τὴν ἰδιαίτερη μεταχείριση, οἱ σκελετοὶ ἦταν φθαρμένοι καὶ δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὴ στάση τοῦ παιδιοῦ. Ἄγνωστο ἐπίσης εἶναι τὸ εἶδος τῶν κτερισμάτων πού συνόδευαν τὰ παιδιὰ, πιθανῶς φθαρτῶν, γιὰτὶ ὡς τώρα τὸ μόνον ἀσφαλὲς εἶναι ἕνα κοχύλι μέσα στὸν τάφο 15.

Μοναδικὴ καὶ ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ τάφου 52, ἂν βέβαια τὸ εὐρημα ἔχει ἐρμηνευθεῖ σωστά. Ὡς λάκκος χρησιμοποιήθηκε ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ ὀρθογωνίου ὑπεργείου κτιστοῦ πλαισίου καὶ τὸ νήπιο τοποθετήθηκε ἐπάνω στὶς καλυπτήριες. Ἡ θέση μοιάζει καὶ ὑποκαθιστᾷ τοὺς συνήθεις παιδικοὺς καὶ ἡ ἐπιλογή

351. Βλ. καὶ παιδικὴ ταφὴ μέσα σὲ ἰδιαίτερη κοιλότητα τοῦ κυρίως τάφου Θεοχαράκη 1982, 82. Πρβ. Cavanagh - Mee 1998, 7-8 γιὰ τελικὴ ΝΑ στὴν Κέα καὶ Θαρροῦνια. Ὅμοιες παιδικὲς ταφὲς στὴ ΜΕ περίοδο Μυλωνᾶς 1973, 246. Coleman 1977, 48, παιδικὲς ταφὲς μόνον σὲ πίθους.

352. Ὁ Pullen 1986, 178 θεωρεῖ ὅτι μόνον οἱ ἐνήλικες ἐνταφιάζονται σὲ νεκροταφεῖα.

αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ προχειρότητα, ἔλλειψη χρόνου ἢ καὶ ἀπροθυμία ἀνοιγματος τοῦ λάκκου τῶν ἐνηλίκων. Ἰδιότυπο ὅμως καὶ μοναδικὸ εἶναι τὸ πῆλινο περιβλήμα, πὺν διαγράφει τὸ περίγραμμα παιδιοῦ καὶ ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση περὶ τάφου³⁵³. Τὸ τρίγωνο σχῆμα μὲ ἀνοιγμα στὴ βάση του πρὸς Νότον, μπορεῖ νὰ συγκρατοῦσε καὶ νὰ ὑποστήριζε στὴ θέση του νηπίο. Τὸ κεφάλι ἦταν ἀκουμπισμένο σὲ πέτρα, τὸ σῶμα στὸ δεξιὸ πλευρὸ μὲ τὰ χέρια λυγισμένα τελείως, ἐπάνω στὸ στήθος, καὶ τὰ πόδια σὲ ὀρθὴ γωνία πρὸς τὸ σῶμα, πὺν πρόβαλλαν τεντωμένα ἢ λυγισμένα στὸ ἀνοιγμα τῆς βάσης τοῦ τριγώνου. Ἡ στάση του θυμίζει ἔντονα τὸν νεκρὸ τοῦ τάφου 11, ἀλλὰ τελικὰ ἡ ὑπόθεση δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαληθευθεῖ, ἐφ' ὅσον ἀπουσίαζαν τὰ ὀστά καὶ ὁποιαδήποτε σχετικὴ περιγραφή.

Ἄν ὅμως παραμείνουμε στὴν ὑπόθεση τῆς ταφῆς νηπίου, ἡ χρῆση τοῦ περιβλήματος εἶναι αἰνιγματικὴ καὶ οἱ ἐρμηνεῖες ποικίλες: Συγκράτηση τοῦ λεπτοῦ σώματος στὴ θέση του, προφύλαξη καὶ προστασία ἀπὸ ἐξωτερικοὺς κινδύνους, περιορισμὸς τοῦ ὑπερβολικὰ μεγάλου λάκκου σὲ σχέση μὲ τὸ μέγεθος τοῦ νηπίου. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, τὸ νεκρὸ σῶμα θὰ εἶχε καλυφθεῖ μὲ χῶμα καὶ θὰ ἀποτελοῦσε πρωτοφανὴ ἐξαίρεση ἀπὸ τὴ συνήθεια τῆς ταφῆς ἐν κενῷ.

353. Ἡ λεπτότατη ἐργασία τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ, ἡ στερέωση τοῦ περιβλήματος καὶ ἡ λήψη τοῦ ἐκμαγείου ἐγινε ἀπὸ τὴν Ἀναστασία Βουταινᾶ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Τσέπι Μαραθῶνος ἀποτελεῖ ἰδιότυπη περίπωση, διότι ἐκθέτει μὲν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα εὐρήματα, ἀλλὰ τὸ νεκροταφεῖο δὲν ἔχει πλήρως ἀποκαλυφθεῖ. Οἱ ἀρχαιότητες ποὺ παρουσιάζονται μὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες βρίσκονται σὲ διάφορα στάδια ἔρευνας. Ἐλάχιστες εἶναι πλήρως ἀνεσκαμμένες, πολλές ἀρκετὰ ἐρευνημένες καὶ ἄλλες, ἐπίσης πολλές, μόλις ἐπιφανειακὰ ἐπισημασμένες (κυρίως T.54-56, 58-64).

Οὐσιαστικὰ στὸ βιβλίο αὐτὸ περιγράφεται καὶ σχολιάζεται ἡ ἀνασκαφὴ ποὺ διακόπηκε μὲ τὸν θάνατο τοῦ Σπ. Μαρινάτου καὶ σ' αὐτὴν προστίθενται ἐλάχιστοι ἐπὶ πλέον τάφοι ἢ σημεῖα, ποὺ ἐρευνήθηκαν πρόσφατα μὲ σκοπὸ νὰ διαφωτίσουν τὰ πρῶτα εὐρήματα.

Ἡ παράθεση ὅλων τῶν στοιχείων ἀποκαλύπτει ἄγνωστες ὡς τώρα μεθόδους γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῶν τάφων καὶ γιὰ τὸν τρόπο ἔνταφιασμοῦ. Μὲ τὴν ἐπεξεργασία καὶ συνενκτίμησι ὅλων αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων καὶ τὴ μελέτη τῶν κινητῶν εὐρημάτων μποροῦμε βαθμιαῖα νὰ ἀποκτήσουμε σὲ ἀδρές γραμμὲς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Πρωτοελλαδικοῦ Τσέπι καὶ τὴ βαθμίδα ἀνάπτυξης τῆς ἐποχῆς. Ἡ καταγωγή τῶν κατοίκων καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸν ἠπειρωτικὸ καὶ νησιωτικὸ χῶρο, ἡ διάθροψη τῆς κοινότητος, ὀρισμένες δοξασίες καὶ ἔθιμα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς αἰσθητικῆς καὶ μερικὲς ἄλλες εἰδήσεις ὀδηγοῦν στὰ πρῶτα συμπεράσματα, ποὺ μποροῦν νὰ συναχθοῦν ἀπὸ τὴν ὡς τώρα ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου.

Γιὰ τὴ διαπίστωση τῆς καταγωγῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἀναζητοῦμε ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίες σὲ σύγχρονα εὐρήματα καὶ σχετικὲς κατασκευὲς ἄλλων περιοχῶν. Ἡ «ἐπινόηση» καὶ καθιέρωση ἰδιαίτερου τύπου τάφου σύνθετης κατασκευῆς, διαφέρει σημαντικὰ κατὰ τὴν τεχνικὴ ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς σκαπτοὺς λάκκους τῆς Νεολιθικῆς Ἑλλάδος, τοὺς κιβωτιόσχημους Κυκλαδικούς, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς κτιστοὺς τῆς Κέας. Ὁμοίος τύπος ἴσως ὑπάρχει σὲ λίγους μεμονωμένους τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' ἡ κακὴ τους διατήρησι δὲν ἐπιτρέπει οὐσιαστικὴ χρῆσι τῶν στοιχείων τους. Ἡ ἀνίχνευσι παλαιότερων μορφῶν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Μαραθῶνος, ποὺ ἦταν ὡς γνωστὸν κατοικημένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη Νεολιθικὴ³⁵⁴, δὲν εἶναι ἐφικτή. Τάφοι δὲν ἔχουν ἀκόμα βρεθεῖ καὶ ἡ κεραμικὴ τῆς Νέας Μάκρης δὲν παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ τοῦ Τσέπι³⁵⁵. Τὰ μεγάλα νεκροταφεῖα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, τῆς Μάνικας, τῶν Λιθαρῶν κλπ. χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα, στὴν ΠΕ II περίοδο, ἐνῶ οἱ λίγοι γνωστοὶ τάφοι τῆς ΠΕ I εἶναι μεμονωμένοι καὶ σὲ θέσεις ἀπομακρυσμένες³⁵⁶.

354. Παντελίδου Γκόφα 1991, 1995 καὶ 1997α κυρίως 123-129, ὅπου βιβλιογραφία τῆς Νεολιθικῆς Ἀττικῆς.

355. Ὁ τάφος τῆς Νέας Μάκρης, Θεοχαράκη 1980, εἶναι λίγο νεότερος τοῦ Τσέπι. Σύγχρονοι φαίνονται δύο λακκοειδεῖς τάφοι, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἐσχάτως κατὰ τὴ διάνοιξι εὐρυτάτου θεμελίου γύρω ἀπὸ τοὺς δύο ΜΕ τύμβους Βρανᾶ γιὰ τὴ στήριξι τοῦ προστατευτικοῦ στεγάστρου.

356. Ἐνας στὴν Εὐτρησι καὶ λίγο ἀργότερα ἓνας παιδικὸς στὴν Τσοῦγκιζα Νεμέας Goldman 1931, 221. Pullen 1990, 343.

Τὰ περισσότερα καὶ πιὸ σχετικά παράλληλα ἐντοπίζονται ὀψωσδήποτε στὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ σπανίως τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο περιοχῶν συμπίπτουν ἀπόλυτα. Ἡ ἔκταση τῶν πρώιμων νεκροταφείων στὸν Πηλό, τὶς Λάκκουδες καὶ τὸν Πλαστηρᾶ εἶναι περιορισμένη καὶ ἡ διάταξη τῶν λάκκων τυχαία, χωρὶς ὀργάνωση καὶ χωρὶς περιβόλο. Οἱ τάφοι ἐκεῖ εἶναι μικροὶ κιβωτιόσχημοι, ἐπενδυμένοι μὲ σχιστόπλακες ἢ κτισμένοι στὴ μία πλευρὰ τους, καὶ κάθε λάκκος περιέχει συνήθως μόνον ἓνα νεκρό. Πολλαπλές ταφές, πολὺ λιγότερες ἀπὸ ὅσες στὸ Τσέπι, ἐπισημάνθηκαν σὲ ὀρισμένες ἀνασκαφές τῶν Κυκλάδων καὶ παρατηρήθηκε ὅτι ἀπὸ τὴν προηγούμενη ταφή διατρεῖται ἐκεῖ τοποθετημένο μόνον τὸ κρανίον³⁵⁷.

Στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἀπαραίτητα θεωροῦνται τὸ πρόθυρο, ἡ πλευρική εἴσοδος (π.χ. εἰκ. 30, 31), ἡ ἐπένδυση τοῦ λάκκου (π.χ. εἰκ. 51, 157) καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο (εἰκ. 189). Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ καθιερῶνται σὲ τέτοια ἔκταση πού ἀκόμα καὶ σὲ παλαιούς ἀπλοὺς λάκκους προστίθενται ἐκ τῶν ὑστέρων. Σημειώτεον ὅτι ἡ μετασκευὴ δὲν ἀποβλέπει στὴν αὔξηση τῶν διαστάσεων τοῦ λάκκου μὲ σκοπὸ νὰ ἐπαρκέσει γιὰ τὴν ταφή περισσότερων νεκρῶν, ἀλλὰ στὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς διαδικασίας τοῦ ἐνταφιασμοῦ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ὁμοιομορφία (Τ. 3 καὶ Τ. 19, εἰκ. 14 καὶ 23, 126 καὶ 135). Μὲ τὶς ἀλλαγές ὅλοι οἱ τάφοι ἀποκτοῦν τελικὰ τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὸ τοπικὸ σχῆμα.

Ἡ μετασκευὴ αὐτὴ ἔχει γιὰ τὴ μελέτη μας ὑπολογίσιμη ἀξία, διότι ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξὴ ἀρχέγονου τύπου τάφου καὶ τὴν ἐξέλιξή του σὲ σύνθετη μορφή. Ἄρα, ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ διερευνησοῦμε ἂν ὁ τύπος τοῦ ἀπλοῦ κιβωτιόσχημου χρησιμοποιεῖται ταυτόχρονα στὰ νησιά καὶ στὴν Ἀττικὴ ἢ ἂν δημιουργεῖται στὴ μία περιοχὴ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταφυτεύεται στὴν ἄλλη.

Ἡ κεραμεικὴ τῶν συγκεκριμένων τάφων τοῦ Τσέπι δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀσφαλὲς στοιχεῖο γιὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸ τοῦ χρόνου ἢ τῆς συγκεκριμένης φάσεως κατασκευῆς τους, ἐφ' ὅσον μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές ἔχουν γίνει καὶ οἱ ἀνάλογες ἐπεμβάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τους. Πάντως οἱ μέχρι σήμερα γνωστοὶ μετεσκευασμένοι τάφοι (Τ.3, Τ.16, Τ.19) ἀπέδωσαν κτερίσματα πολὺ πρώιμου τύπου. Ἀκόμα πρωιμότερος δείχνει ὁ κεραμεικὸς ρυθμὸς τῶν φλωιωτῶν (crusted ware) στὸν ἀμφορίσκο Τ.25,1 καὶ ὁ ἐγχάρακτος Τ.16,2 κιβωτιόσχημου, ἐφοδιασμένου μὲ ὅλα τὰ τοπικὰ συμπληρώματα, ἂν καὶ ἀκόμα ἡ ἀσκαφὴ εἴσοδος δὲν ἔχει μαρτυρήσει τὴ φάση κατασκευῆς τῆς.

Στὴν ἐκτίμηση τῶν στοιχείων πρωιμότητας ἔρχεται ἀκόμα νὰ προστεθεῖ ἡ χρῆση τοῦ σχιστόλιθου ἀπὸ τὸν ἀντικρινὸ λόφο Ἀγριελίκι. Τὸ συγκεκριμένο ὕλικὸ εἶναι κοινὸ πέτρωμα τῶν Κυκλάδων³⁵⁸ καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ εὐρύτατα στὴν ἐπένδυση τῶν λάκκων. Ἀντίθετα στὸ Τσέπι πρόχειρο ὕλικὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὁ σκληρὸς ἀβεστόλιθος τοῦ λόφου Κοτρώνι. Ἡ μεταφορὰ τῶν πλακῶν σχιστόλιθου ἦταν ὀψωσδήποτε ἔργο δυσχερὲς καὶ ἐπίπονο, πιθανότατα ὅμως τὸ ὕλικὸ αὐτὸ νὰ προτιμήθηκε λόγω τῆς εὐκόλης κατεργασίας του. Μποροῦμε ἐξ ἄλλου νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ προτίμηση ὀφείλεται στὴ μίμηση ὀρισμένου προτύπου. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ ὡς τόπος καταγωγῆς τῶν κιβωτιόσχημων τοῦ Τσέπι, ἰδίως τοῦ μικροῦ Τ.3, ὑποδεικνύονται οἱ Κυκλάδες. Ἐνα ἀκόμη νέο ἀδημοσίευτο σημαντικὸ εὑρημα ἐπιβεβαιώνει τὴν πρώιμη

357. Doumas 1977, 55-56.

358. Βλ. Jacobshagen 1986, 131 κέ.

χρήση του σχιστολίθου. Ο ένας από τους δύο ΠΕ Ι τάφους, που αποκαλύφθηκαν πρόσφατα μέσα σε παχύτατο στρώμα από κροκάλες, στην περίμετρο του τύμβου 2 του Βρανά, είχε τοιχώματα κτιστά με μικρές πλάκες σχιστολίθου³⁵⁹.

Ανάλογες σχέσεις διαπιστώνουμε και μεταξύ των κτερισμάτων Τσέπι και Κυκλάδων. Τα περισσότερα άγγεια του νεκροταφείου μπορούν να ένταχθούν στην ΠΚ Ι τυπολογία, αλλά είναι όλα έντοπια, με μικρές όπωσδήποτε διαφορές και έως τώρα δεν βρέθηκε ούτε ένα πραγματικά Κυκλαδικό. Άκόμα και οι πιο κλασικοί νησιωτικοί τύποι, όπως οι έγγάρακτοι άμφορίσκοι και τα τηγανόσχημα σκεύη, παραλλάσσουν στις λεπτομέρειες. Χαρακτηριστικά σχήματα αποτελούν ο άμφορίσκος με στενή βάση (Τ.25,1), τα πυξιδόσχημα (Τ.24,1), τα «καλύμματα» ή πινάκια (Τ.16,1) και τα τηγανόσχημα Έλλαδικού τύπου (Τ.9,1). Στη διακόσμηση, τοπικό στοιχείο είναι οι έμπιστες στιγμές σε εϋθείες και καμπύλες γραμμές (Τ.6,2), ενώ ως τοπική έκφραση γνωστού θέματος αναγνωρίζονται στην έγγάρακτη διακόσμηση οι κάθετες επιφάνειες με έναλλασσόμενα, διαγραμμισμένα και άκόσμητα τρίγωνα³⁶⁰ (Τ.16,2).

Από τα άλλα κινητά κτερίσματα σημειώνουμε κυρίως τους χρωματοτρίπτες, που εδώ είναι όλοι σχεδόν όστεινοι (π.χ. Τ.19,8-10) και στις Κυκλάδες μαρμάρινοι. Η διαφορά αυτή αποδόθηκε στην πρωιμότητα του νεκροταφείου και μπορεί αυτή να είναι η όρθη έρμηνεία. Στην ίδια αιτία πρέπει επίσης να οφείλεται η έλάχιστη παρουσία των ειδωλίων στους τάφους στο Τσέπι. Το θέμα δεν είναι άπόλυτα σαφές, γιατί τα μαρμάρινα αντικείμενα άπουσιάζουν τελείως. Άκόμα και τα μικρά άβαθη πινάκια, μαρμάρινα στις Κυκλάδες, εδώ είναι λίθινα (Τ.33,6, Τ.36,5). Για τα ποικίλα μικρά κτερίσματα, όπως χάνδρες, μεταλλικές ταινίες κλπ. (π.χ. Τ.12,3-8), κατεσκευασμένα από ξένα υλικά, πρέπει να δεχθούμε ότι είναι αυτούσια εισηγμένα.

Ανάλογη σύγκριση με τύπους της ήπειρωτικής Ελλάδος δεν είναι έφικτή, έφ' όσον δεν έχουν άκόμα βρεθεί ΠΕ Ι νεκροταφεία. Αναγκαστικά, η έρευνα των στοιχείων της Έλλαδικής περιόδου περιορίζεται στην τοπική κεραμική. Από τα σχήματα των άγγειων διακρίνουμε τα πιθόσχημα με λαϊμό (π.χ. Τ.40,1) και τις άπόλυτα χρηστικές εϋρύστομες πρόχους (π.χ. Τ.9,2), που βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με τα στενόλαιμα άπιόσχημα Κυκλαδικά. Η άπουσία τους προκαλεί έντύπωση. Επίσης, οι σκύφοι (π.χ. Τ.10,5, Τ.10,6) είναι συνηθέστεροι στην Ελλάδα παρά στα νησιά. Ίδιαιτερο ενδιαφέρον συγκεντρώνει ο γραπτός άμφορίσκος του τάφου 25 (Τ.25,1) με την άψητη έρυθρή βαφή, που χαρακτηρίζει το τέλος της Νεολιθικής έποχής σε όλη την Ανατολική Στερεά, την Κέα, τη Νάξο και σε θέσεις της Πελοποννήσου³⁶¹.

Από την άπλη άναφορά των τοπικών χαρακτηριστικών και τη σχέση τους με τα δύο μεγάλα κέντρα αποκαλύπτεται ότι Έλλαδικά στοιχεία γνωρίζουμε λίγα και αυτά περιορίζονται κατ' ανάγκη στην κεραμική, ενώ τα Κυκλαδικά άναγνωρίζονται στην κατασκευή των τάφων και στα κτερίσματα.

Πέρα όμως από τον γενικό Κυκλαδικό τύπο, τα εύρηματα έχουν διαπιστωμένα τοπικά χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα γνωρίσματα, που αποκαλύπτονται και

359. Όπως άκριβώς στην Κέα.

360. Το θέμα του άμφορίσκου 16,2 γνωρίζουμε τώρα ότι επαναλαμβάνεται σε πολλά δείγματα του Άποθέτη 39, βλ. Πετράκο 2000, εικ. 23-24. 2003, 20, εικ. 9.

361. Βλ. άνωτέρω σχόλια Κεραμικής: Διακόσμηση και Χρονολόγηση.

προβάλλουν μετά την έρευνα και ανάλυση των λεπτομερειών. Παρά ταῦτα, ἄλυτο παραμένει τὸ πρόβλημα ἂν τὰ κύρια καὶ οὐσιαστικά στοιχεῖα γεννήθηκαν ἐπὶ τόπου, στὴν Ἀττική, ἢ ἂν διαφοροποιήθηκαν ἐδῶ μετὰ τὴν εἰσαγωγή τους ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἴσως ἡ ἀπάντηση στὸ καίριο ἐρώτημα δοθεῖ μελλοντικά μετὰ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κεραμεικῆς τοῦ Ἀποθέτη 39.

Γιὰ τὴ σύνθεση τῆς κοινωνίας καὶ τὴ σχέση τῶν μελῶν μεταξύ τους, πληροφορίες συγκεντρώνουμε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν. Οἱ ταφές μέσα στοὺς λάκκους εἶναι πρωτογενεῖς καὶ οἱ τάφοι διαπιστωμένα ὁμαδικοί (βλ. π.χ. εἰκ. 12). Ὁ τελευταῖος νεκρὸς βρίσκεται ἐπανεπιλημμένα κατὰ χώραν ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο καὶ τὰ ὁστὰ τῶν προηγουμένων φαίνεται νὰ διατηροῦνται ὅλα συγκεντρωμένα μέσα στὸν λάκκο³⁶² (βλ. π.χ. εἰκ. 152). Ἐπὶ πλέον, οἱ δύο περιπτώσεις ταφῆς στὸ πρόθυρο τῶν τάφων 14 καὶ 33, λόγῳ τῶν σπασμένων πλακῶν ὀροφῆς, σημαίνουν ὅτι ὡς τόπος διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς οἰκείους τοῦ ὀιδίου πάντοτε τάφος, ἀκόμα καὶ ὅταν δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ λάκκος. Ἄρα, εἴτε ὁ νεκρὸς δὲν γίνεται δεκτὸς σὲ ἄλλους τάφους εἴτε οἱ συγγενεῖς τοῦ δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἀποξενωθοῦν ἀπὸ συγκεκριμένο μέλος τους.

Ἡ παρατήρηση αὐτὴ φανερῶνει ὅτι οἱ τάφοι δὲν ἦταν ἀπλῶς ὁμαδικοί, ἱκανοὶ νὰ περιλάβουν πολλοὺς νεκροὺς τῆς ἴδιας κοινότητος, ἀλλὰ αὐστηρῶς οἰκογενειακοί³⁶³, σύμφωνα μὲ ὁποιαδήποτε ἔννοια τῆς οἰκογένειας ἴσχυε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Κάθε τάφος ἦταν προορισμένος γιὰ μία σαφῶς καθορισμένη καὶ συγκεκριμένη ὁμάδα τοῦ οἰκισμοῦ ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελοῦσε βασικὸ στοιχεῖο τοῦ κοινωνικοῦ ἴσοῦ.

Ἡ διάταξη τῶν τάφων στὸν χώρο καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς τους, παρὰ τὴ μερικὴ πρὸς τὸ παρὸν ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου, προσθέτει στοιχεῖα μὲ εὐρύτερη σημασία. Ὅπως εἶχε ἐξ ἀρχῆς σημειώσει ὁ Μαρινᾶτος, οἱ τάφοι εἶναι ἀνοιγμένοι στὴ σειρὰ καὶ ἡ «διάταξη αὐτὴ ἐκπλήττει διὰ τὴν κανονικότητά της»³⁶⁴ (εἰκ. 2 καὶ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο). Ἄλλοῦ πάλι ἔχει χαρακτηρίσει τὸ εὖρημα «ἐκπληκτικὸν παράδειγμα ἀπωτάτου προδρόμου τῶν σημερινῶν νεκροταφείων»³⁶⁵.

Ἡ οἰκοδόμησις τῶν τάφων πρέπει νὰ ἔχει γίνει ἀπὸ εἰδικευμένους τεχνίτες, ποὺ κατέχουν τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα γιὰ τὴ λατόμησις τῶν πλακῶν, γνωρίζουν ἐπιτυχεῖς τρόπους γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν πελωρίων καλυπτηρίων ἀπὸ τοὺς λόφους στὸ νεκροταφεῖο, ἐπιλέγουν μὲ σχολαστικότητα ὁμοίμορφο καὶ ὁμοιογενὲς ὑλικὸ καί, παρὰ τὶς καμπύλες ἐπιφάνειες τῶν ποταμίων λίθων, ἐπιτυγχάνουν τὴν καλὴ συναρμογὴ τους. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς προϋποθέτουν συγκροτημένες ὁμάδες τεχνιτῶν, ποὺ οἰκοδομοῦν κατ' ἐφαρμογὴν τῶν ἐθιμικῶν κανονισμῶν, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ συγκεκριμένες ἐπιθυμίες ἢ ὑποδείξεις τῶν οἰκογενειῶν.

362. Ἡ ὀρθότητα τῆς ὑποθέσεως θὰ ἐλεγχθεῖ μελλοντικά ὅταν ἐξετασθοῦν καὶ καταμετρηθοῦν τὰ ὁστὰ ἀπὸ ἀνθρωπολόγο. Ἐπὶ τοῦ παρόντος διαπιστώνεται ὅτι οἱ σωροὶ τῶν ὁστῶν στοὺς τάφους 33 καὶ 36 περιλάμβαναν μεγάλα καὶ μικρὰ ὁστὰ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σκελετοῦ.

363. Σ' αὐτὴν τὴ διαπίστωση εἶχε φθάσει ἐξ ἀρχῆς ὁ Μαρινᾶτος (Marinatos 1970e, 350). Ἡ μελέτη τῶν ὁστῶν ἀπὸ τὸν Breitinger δὲν προχώρησε σὲ ἐξέταση καὶ ἀναγνώριση οἰκογενειακῆς σχέσεως τῶν νεκρῶν, ὡς ὑποθέτουν οἱ Cavanagh - Mee 1998, 19.

364. Μαρινᾶτος 1970β, 8.

365. Μαρινᾶτος 1970α, 110.

Ἡ ὀργανωμένη ἀνόρυξη τάφων κατὰ σειρὲς καὶ ἡ ὁμοιόμορφη σὲ γενικὲς γραμμὲς κατασκευὴ, μέσα στὸν ὀρισμένο χώρο τοῦ περιβόλου, μαρτυροῦν ἐπὶ πλέον πειθαρχημένη τήρηση κανονισμῶν. Παρόμοια συστηματικὴ ἐφαρμογὴ χωροταξικοῦ σχεδίου εἶναι ἄγνωστη στὶς Κυκλάδες³⁶⁶, ὅσο καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὅπου ὁμως δὲν ὑπάρχουν ἐξ ἴσου πρῶμα νεκροταφεῖα³⁶⁷. Ἡ συνολικὴ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου εἶναι ὅπωςδήποτε ἄγνωστη, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογίσουμε τὸ ποσοστὸ τοῦ μεγέθους πὺν ἀντιπροσωπεύει ὁ στεγασμένος σήμερα χώρος μὲ τοὺς 64 γνωστοὺς τάφους³⁶⁸. Μποροῦμε ὁμως νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀντίστοιχη κοινότητα ἦταν πολυάνθρωπη, μὲ οἰκογένειες μεγάλες πὺν κάθε μία εἶχε θάψει στὸ διάστημα χρήσεως τῶν τάφων τουλάχιστον 6 νεκροὺς καὶ συχνὰ 15, 20, ἀκόμα καὶ 27 (Τ.12).

Μὲ τόσο πληθυσμὸ ὁ σχεδιασμὸς καὶ ἡ τήρηση τῶν κανόνων τῆς κοινότητος καὶ ἀκόμα περισσότερο ἡ πειθαρχία καὶ ὑπακοὴ σὲ ἓνα ἀρχηγὸ ἢ μικρὴ ἡγετικὴ ὁμάδα ἦταν ἀπαραίτητη, τουλάχιστον γιὰ θέματα καθημερινῆς πρακτικῆς καὶ συμβίωσης. Ἄν στὴ συνέχεια θελήσουμε μέσα ἀπὸ τὰ κατασκευαστικὰ στοιχεῖα τῶν τάφων νὰ διερευνήσουμε τὴ θέση τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους στὴν κοινότητα, οἱ διαπιστώσεις καὶ παρατηρήσεις θὰ ὀδηγήσουν σὲ λιγότερο ἀσφαλὴ συμπεράσματα³⁶⁹.

Πολυτελεῖς καὶ ἀπλοὶ, ἐπιμελημένοι καὶ πρόχειροι τάφοι δὲν φαίνεται νὰ διαχωρίζονται μέσα στὸν χώρο. Ὅλοι οἱ τύποι κατασκευῆς στὰ γενικὰ καὶ λεπτομερειακὰ χαρακτηριστικὰ μπορεῖ νὰ γειτνιάζονται μεταξύ τους. Ἡ κατάσταση βέβαια δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφῆς. Οἱ παράπλευροι τάφοι δὲν ἀνοίχθηκαν ὅλοι διαδοχικά, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, κατὰ τὶς ἀνάγκες τῶν οἰκογενειῶν, διότι ὀρισμένοι μέσα στὴ γενικὴ συμμετρία καὶ κανονικότητα φαίνονται ἐμβόλμοι (Τ.2, Τ.25, βλ. Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο), ἐνῶ ἄλλοι παράπλευροι κατασκευάσθηκαν ἀπὸ διαφορετικὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (σχέση Τ.35 μὲ Τ.7 καὶ Τ.36). Ἐπίσης τὸ μέγεθος τῆς ἐκτάσεως πὺν καταλαμβάνουν οἱ μικροὶ ἢ οἱ μεγάλοι περιβόλοι δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη οἰκονομικῆς ἢ κοινωνικῆς ὑπεροχῆς, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ ἀνάλογο μέγεθος τοῦ λάκκου, σὲ ποιότητα κατασκευῆς, ἀλλ' οὔτε κἂν σὲ πρωιμότητα³⁷⁰. Οἱ δύο παλαιότεροι τάφοι, οἱ 3 καὶ 19 μὲ καλυπτήριες σὲ χαμηλὴ στάθμη, περικλείονται ὁ μὲν πρῶτος πὺν ἔχει λάκκο μικρῶν διαστάσεων σὲ μεγάλο περιβόλο, ἐνῶ ὁ δεύτερος μὸλις ἐξοικονομεῖται μέσα σὲ στενὰ ὄρια (εἰκ. 15, 127, 129).

Ἡ ἐπιμελημένη ποιότητα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποδηλώνει εὐμάρεια, μπορεῖ ὁμως καὶ νὰ ὀφείλεται σὲ ἐργασία ἰκανότερου τεχνίτη. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἐρωτήματα προκαλεῖ ὁ Τ.22, σαφῶς ἀνώτερος ὄλων τῶν ἀνεσκαμμένων καὶ μὲ ὑλικὸ πὺν πιθανότατα δὲν χρησιμοποιεῖτο πλέον στὴν ἐπένδυση (εἰκ. 157-159). Κτισμένος μὲ ἄριστα προσαρμοσμένες σχιστόπλακες στὶς πλευρὲς τοῦ λάκκου καὶ ἐπάνω στὸ χεῖλος, βρίσκεται μέσα σὲ μεγάλο ὀρθογώνιο περιβόλο, πὺν ἐπὶ πλέον εἰσχώρησε στὴ γωνία τοῦ

366. Doumas 1977, 31 κέ.

367. Cavanagh - Mee 1998, 15 κέ. Πρβ. καὶ Μαρινᾶτος 1970α, 110.

368. Ἀπὸ τὸν γενικὸ ἀριθμὸ 68 ἀφαιροῦνται οἱ ἀρ. 38, 39, 51 καὶ 66 πὺν χαρακτηρίζουν ἀμφίβολα ἢ διαφορετικῆς χρήσεως σημεῖα. Νέοι τάφοι παρουσιάσθηκαν τὸ 2004 κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ νέου στεγάστρου.

369. Πρβ. Doumas 1977, 33-34.

370. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κτερισμάτων δὲν συμβάλλει σὲ παρόμοιες διαπιστώσεις γιὰτὶ δὲν γνωρίζουμε ποῖα εἶναι ἡ σχέση τους μὲ τὶς ταφές. Βλ. ἀνωτέρω Ἔθιμα ταφῆς.

T.24³⁷¹, και έχει διπλή σειρά λίθων στην ανατολική πλευρά του (εικ. 153-154). Αυτός ο τάφος διαφέρει των άλλων, και, αν δεν ανήκε σε οικογένεια τεχνιτών, τότε μπορεί βάσιμα να αποδοθεί σε τάφο ηγέτη.

Πρέπει βεβαίως να προσθέσουμε ότι δεν έχουμε γνωρίσει το σύνολο των κατασκευών. Άλλα σε μία κοινωνία με τόση πειθαρχία ή ακόμα ύποταξη στη διοίκηση, θα ήταν δύσκολο έως αδύνατο ένας τεχνίτης να διαθέτει εμφανώς πολυτελέστερο τάφο από τον αρχηγό του. Πέραν αυτού δεν μπορούμε να προχωρήσουμε σε κατώτερες διαβαθμίσεις της κοινωνίας, γιατί κινδυνεύουμε να καταλήξουμε σε διαπιστώσεις και συμπεράσματα αυθαίρετα, χωρίς σοβαρά αποδεικτικά στοιχεία.

Σε γενικές γραμμές πάντως, είναι προφανής ή επιμελημένη εργασία που παρουσιάζουν οι τάφοι του νοτίου τμήματος (με θεωρητικό όριο τους T.22, T.16, T.12), σε αντίθεση με πολλούς του βορείου τμήματος, που μαρτυρούν, έξωτερικά τουλάχιστον, προχειρότητα, αμέλεια και ατέλεια κατασκευής (T.46, T.47, T.57 κ.ά.). Οι καλυπτήριες πλάκες των τελευταίων είναι όλες σχεδόν ασβεστολιθικές, πολλές είναι παχιές και άμορφες, ενώ τα μεταξύ τους κενά συμπληρώνονται από άλλες μικρότερες (εικ. 239, 252, 277).

Ανάλογη διαφορά χρόνου κατασκευής υποδηλώνει επίσης το επίπεδο του χείλους των λάκκων σε σχέση προς την επιφάνεια του έξωτερικού χώρου. Στο βόρειο τμήμα όλες σχεδόν οι καλυπτήριες είναι στρωμένες στην ίδια πρακτικώς στάθμη με το αρχαίο δάπεδο και φέρουν επάνω τους υποτυπώδες υπέργειο τμήμα (εικ. 238, 240, 244 κ.ά.). Στο νότιο, το χείλος πολλών λάκκων βρίσκεται περί τα 0.30-0.50 μ. χαμηλότερα από τη στάθμη του δαπέδου που φέρει τον περίβολο (T.3, T.4, T.5, T.7, T.19 κ.ά.), και η τομή των υπερκειμένων επιχώσεων, όταν είναι όρατή, παρουσιάζει πέτρες και χαλίκια (εικ. 78, 100).

Τούτο σημαίνει ότι μεσολαβεί ορισμένο χρονικό διάστημα από την ίδρυση του νεκροταφείου μέχρι της εγκαταλείψεώς του³⁷². Στο διάστημα αυτό είτε βαθμιαία ή στάθμη του δαπέδου ανυψώθηκε ή με την πάροδο του χρόνου ή κατασκευή των τάφων γίνεται αμελέστερη. Πάντως το τυπικό σχήμα με τα κλασικά χαρακτηριστικά του, όσα είναι σήμερα ορατά (προσανατολισμός, περίβολος, λιθοσωρός, καλυπτήριες πλάκες, υπέργειο ορθογώνιο επίπεδο), επαναλαμβάνονται μέχρι τέλους της χρήσεως του νεκροταφείου. Από τούτο συνάγεται ότι ο πληθυσμός του Τσέπι παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητος και διατηρεί στο άκραιο την πίστη του σε ορισμένη λειτουργία ένταφιασμού, ακόμα και αν παραβλέπεται ή σχολαστική τήρηση των εθίμων.

Η αντίληψη περί αισθητικής των κατοίκων του Τσέπι κατοπτρίζεται στα έργα των χειρών τους. Τα κτερίσματα και ιδίως τα αγγεία που βρέθηκαν μέσα στους τάφους και θεωρήθηκαν τοπικής παραγωγής, έχουν συνήθως πολύ απλό σχήμα, μέτρια κατασκευή και ελάχιστα φέρουν υποτυπώδη διακόσμηση (T.11,1, T.19,5, T.33,1). Εκτός από ορισμένα πυξιδόσχημα με επιμελημένη διαμόρφωση της επιφάνειας, τα λοιπά είναι γενικά μετρίου ποιότητας και δεν προκαλούν εντύπωση. Έξαιρέση αποτελούν

371. Κατά τον ίδιο τρόπο καλύφθηκε αργότερα ή ΒΑ. γωνία του από τον περίβολο του άσκαφου ακόμα τάφου 64.

372. Υπολογίζονται μόνον τα στοιχεία του στεγασμένου τμήματος του νεκροταφείου.

για την εξελεγμένη διακόσμηση και ακριβή εκτέλεση εργασίας τα εγγράφα τα τηγανόσχημα, ιδίως το T.9,1, και τα «καλύμματα» T.6,2 και T.33,2, που θεωρούνται έργα τεχνίτου της περιοχής³⁷³.

Ἡ ποιοτική διαφορά μεταξύ τῶν τηγανόχημων, τῶν «καλυμμάτων» καὶ ὄλων τῶν ἄλλων σκευῶν εἶναι δυνατὸν νὰ αἰτιολογηθεῖ, ἂν ἀποδεχθοῦμε ὅτι τὰ ἀγγεῖα ἦταν σκευὴ καθημερινῆς χρήσεως, ἐνῶ τὰ ρηχὰ εγγράφα ἦταν εἶδη πολυτελείας καὶ ἐκπληροῦσαν ιδιαίτερες, ὑψηλές ἀπαιτήσεις. Συνολικὰ πάντως τὰ κεραμικὰ κτερίσματα τοῦ Τσέπι, συγκρινόμενα μὲ ἀντίστοιχα καὶ παρόμοια σκευὴ τῶν Κυκλάδων, παρουσιάζουν χαμηλὴ ποιότητα, πού κατ' ἄρχὴν φαίνεται νὰ ὀφείλεται σὲ μειωμένες ἰκανότητες καὶ αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις τῶν κατοίκων.

Ἄλλη ἐντύπωση ἀποκοτῶμε ἀπὸ τὰ μεμονωμένα μικρὰ εὐρήματα. Οἱ χάνδρες καὶ ιδίως τὰ μεταλλικὰ ἐλάσματα παρουσιάζουν συμμετρία σχεδιασμοῦ, μὲ ἐπιμελημένη καὶ λεπτολόγο ἐργασία (T.5,3, T.12,6-8). Ἰδιαίτερα ἐμφανὴς εἶναι ἡ διακοσμητικὴ διάθεση στὸ στικτὸ θέμα τῆς χρυσοῦς ταινίας T.12,12. Τόσο τὸ ὑλικό, ξένο πρὸς τὶς Κυκλάδες καὶ σπανιότατο ὡς εὐρημα, ὅσο καὶ ἡ κατασκευὴ ὑποδηλώνουν εἰσηγμένο πολῦτιμο κόσμημα, πού εἶχε ὁπωσδήποτε ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ τὸν κάτοχό του.

Ἡ αἰσθητικὴ τῶν κατοίκων τοῦ Τσέπι ἀποτυπώνεται ἐπὶ πλέον στὴν κατασκευὴ τῶν τάφων. Τὰ στοιχεῖα πού ἐπανειλημμένα σχολιάσαμε, ὅπως ὁ σχεδιασμὸς καὶ ἡ κατανομή τους στὸν χῶρο, ἡ εὐθύγραμμη χάραξη τῶν περιβόλων, ἡ ἐπιμελημένη ἐργασία ἐπενδύσεως, ἡ ἐπιλογή ὁμοιόμορφων λίθων γιὰ κάθε σύνολο καὶ ἡ προσεκτικὴ τήρηση κανόνων τεχνικῆς στὴν ἐκτέλεση λεπτομερειῶν, ἀποπνέουν καὶ μαρτυροῦν ἰκανότητα ἐπιμελημένης κατασκευῆς καὶ προϋποθέτουν ἔμφυτη καλαισθησία, τόσο ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ πού παραγγέλλει τοὺς τάφους καὶ ἐνταφιάζει ἐκεῖ τοὺς συγγενεῖς του. Ἀκόμα, ἡ κατὰ διαστήματα τοποθέτηση μερικῶν κραινίων μαζί σὲ μία θέση (εἰκ. 87-88, 96, 120), ἡ συγκέντρωση τῶν μεγάλων ὀστῶν (εἰκ. 33, 230) καὶ ἡ ἀπόθεση τῶν νεκρῶν ἐπάνω σὲ ἔδαφος καθαρισμένο (εἰκ. 152, 160), ὅσο καὶ ἂν ἐπιβάλλονται ἀπὸ λόγους ἐθιμικούς, ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς τους ἀποδεικνύει τὴν ἐπιδίωξη ὀρισμένης τάξεως μέσα στὸν λάκκο. Μὲ αὐτὴ τὴν εἰκόνα, εὐκόλο εἶναι νὰ φαντασθοῦμε ὅτι ἡ τάξη καὶ ἡ ἐπιμέλεια θὰ ἐπικρατοῦσαν μέσα στὸν οἰκισμὸ τους, χαρακτηριστικὰ πληθυσμῶν πού ἐπιδιώκουν βελτιωμένο ἐπίπεδο ζωῆς καὶ ἔχουν ἐξελεγμένες αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις.

Οἱ δύο βασικὲς πηγὲς ἐγκύρων πληροφοριῶν, οἱ τάφοι καὶ ἡ κεραμικὴ, παρέχουν κυρίως μία οὐσιώδη μαρτυρία σχετικὰ μὲ τὴ θέση πού κατεῖχε τὸ Τσέπι μέσα στὸν εὐρύτερο κόσμο τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἰδιόμορφο σχῆμα τῶν τάφων καὶ ἡ ἀπόκλιση του ἀπὸ τὸν γνωστὸ λιτὸ τύπο, ὑποδηλώνει ἀποδέσμευση ἀπὸ τὰ κλασικὰ νησιωτικὰ χαρακτηριστικά. Ὁ πληθυσμὸς ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὰ στενὰ τυπολογικὰ πρότυπα, καθιερώνει ιδιαίτερες μορφὲς σὲ τομέα ἐξαιρετικὰ συντηρητικό, ὅπως εἶναι τὰ ταφικὰ ἔθιμα, καὶ ἐπιβάλλει τὴν προσαρμογὴ τους σὲ αὐτά, ἀκόμα καὶ στὶς ἀρχαιότερες οἰκογένειες τοῦ τόπου, πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς τους σὲ λιτοὺς κιβωτιόσχημους.

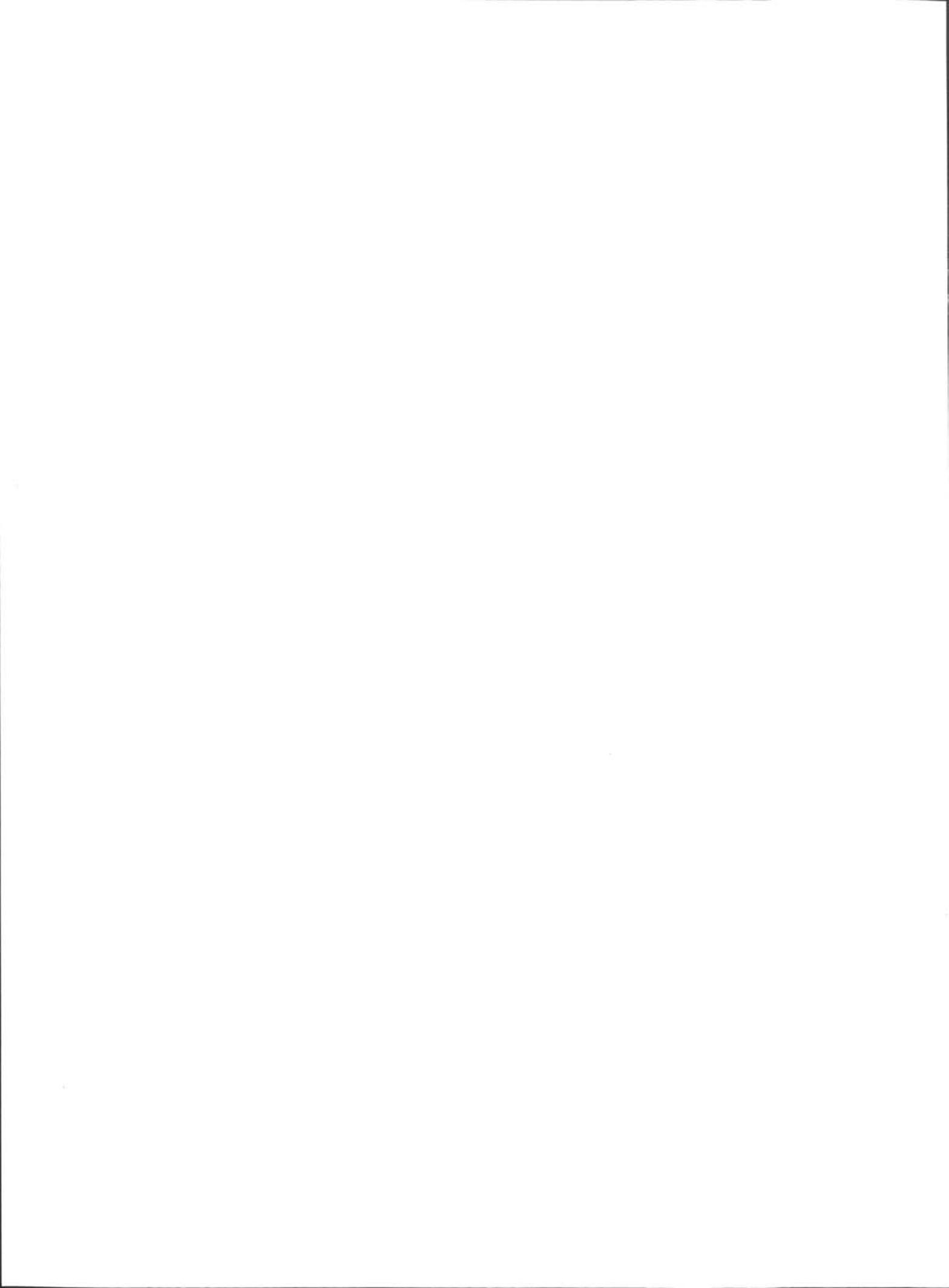
Ἡ ἴδια ἀπόκλιση ἀπὸ τὰ νησιωτικὰ πρότυπα εἶδαμε νὰ ὑπάρχει στὴ διακόσμηση

373. Βλ. ἀνωτέρω ἀνάλυση στὸ κεφάλαιο Κεραμικῆς.

και στην τυπολογία της κεραμεικής, ακόμα και σε σκεύη κατ' ἐξοχήν Κυκλαδικά (ἐγγάρακτοι ἀμφορίσκοι, τηγανόσχημα). Ἡ ἀπόκλιση αὐτὴ συνδυάζεται μάλιστα μετὰ τὴν ἐπιχράτηση ἢ τὴν κατασκευὴ ὑποκατάστατων αὐτῶν («καλύμματα»). Παράλληλα, τὰ Ἑλλαδικὰ χαρακτηριστικὰ ἀναγνωρίζονται σὲ σκεύη βασικῆς καθημερινῆς χρήσης (πρόχοι, πιθόσχημα μετὰ λαμὸ) ποὺ διατηροῦν τὰ ἀπλὰ παραδοσιακὰ σχήματα, γνωστὰ ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὴν ἠπειρωτικὴ χώρα.

Τελικὰ, μετὰ ἀπὸ τὶς πολλὰς καὶ λεπτομερειακὰς παρατηρήσεις, σχηματίζουμε τὴ γενικὴ εἰκόνα τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν Πρῶτὴ Ἑποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Τὸ Τσέπι βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δύο ἰσχυρὰ κέντρα καὶ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν καίρια γεωγραφικὴ τοῦ θέσης. Ἡ σχέση του μετὰ τὴ θάλασσα ἦταν ὅπως ὅποτε ἄμεση καὶ οἱ εὐκολίες ποὺ παρέχει τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο ἀπέτελεσαν ἴσως τὸν κύριο παράγοντα ἰδρύσεως οἰκισμοῦ κάπου μέσα στὸν κάμπο. Ὅπως καὶ ἂν ἄρχισε ἡ πρώτη ἐγκατάσταση, γεγονός εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀκμὴ του ὁ οἰκισμὸς ἦταν πολυάνθρωπος μετὰ οἰκογένειες μεγάλες ἢ μακρόβιες. Ὁ πληθυσμὸς αὐξάνεται καὶ μετὰ ἔντονο δυναμισμό ἀναπτύσσει χαρακτηριστὰ ἰδιόμορφο. Ἐπικοινωνεῖ μετὰ τὸν γνωστὸ κόσμον, διατηρεῖ τακτικὰς σχέσεις μετὰ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ στενότερες μετὰ τὶς δυναμικὰς Κυκλάδες, ἀλλὰ δὲν φθάνει ποτὲ σὲ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπὸ αὐτὰς. Οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν μετὰ ἄνεση τὶς παλαιὰς Ἑλλαδικὰς μορφὰς καὶ συγχρόνως ἐντάσσουν στὴ ζωὴ τους τὰ νεωτεριστικὰ σχήματα. Ὁ πληθυσμὸς εἶχε δική του σταθερὴ βάση καὶ τὰ νέα ρεύματα ποὺ ἔφερον γρήγορα ὁ δρόμος τῆς θάλασσας προσαρμόσθησαν στὶς τοπικὰς προτιμήσεις καὶ δυνατότητες.

Μετὰ τὴ δημοσίευση τῶν εὐρημάτων τοῦ Τσέπι ἀποκαλύπτεται ἡ φυσιογνωμία ἐνὸς νέου, διαφορετικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ διαπιστώσεις συνάγονται ἀπὸ ἓνα σύνολο στοιχείων, μετὰ εὐρήματα σταθερὰ καὶ κινητὰ, ἀπτά, σαφῆ καὶ συγκεκριμένα. Οἱ ἐκφράσεις ζωῆς καὶ τὰ δημιουργήματα τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζουν ἠθελημένες διαφορὰς ἀπὸ τὰ Ἑλλαδικὰ καὶ τὰ νησιωτικὰ πρότυπα. Οἱ ἰδιαιτέροι τύποι, πολλὰς φορὰς ποιοτικὰ ἐφάμιλλοι τῶν ἄλλων κέντρων, μαρτυροῦν καὶ τονίζουν τὴν ἐπιμονὴ τῶν δημιουργῶν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτοτέλειά τους. Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν καὶ κινοῦνται στὸν χωρὸν τους καὶ τὰ ἔργα τους μαρτυροῦν ὅτι στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς, ἐπάνω στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἀναπτύσσεται καὶ ἀνθεῖ ἓνας νέος ἰδιότυπος πολιτισμὸς παραθαλάσσιου χαρακτήρα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΛΙΘΑΡΓΥΡΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

ὕπὸ
Γ. Οἰκονόμου* καὶ Ε. Χιώτη**

Σύνοψη

Τὸ δείγμα μελετήθηκε μὲ συνδυασμὸ τριῶν ὀρυκτολογικῶν μεθόδων (ἀκτίνες-Χ, πολωτικὸ μικροσκόπιο καὶ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο σάρωσης) καὶ χαρακτηρίσθηκε ὡς πλακοειδῆς λιθάργυρος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μία φάση καθαρῶ λιθαργύρου σὲ ποσοστὸ περίπου 80% καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ ἐγγλείσματα πού περιέχουν ἀργιλοπυριτικῆς ἐνώσεις μὲ σίδηρο, μαγνήσιο καὶ φωσφόρο σὲ λεπτὴ διασπορὰ ἐντὸς λιθαργύρου. Παρουσιάζει σημαντικῆς ὁμοιότητες μὲ τοὺς πλακοειδεῖς λιθαργύρους τοῦ Λαυρίου πού προέρχονται ἀπὸ τὴν κυπέλλωση μολύβδου γιὰ τὴν παραγωγή ἀργύρου.

Ὄρυκτολογικῆς ἀναλύσεις

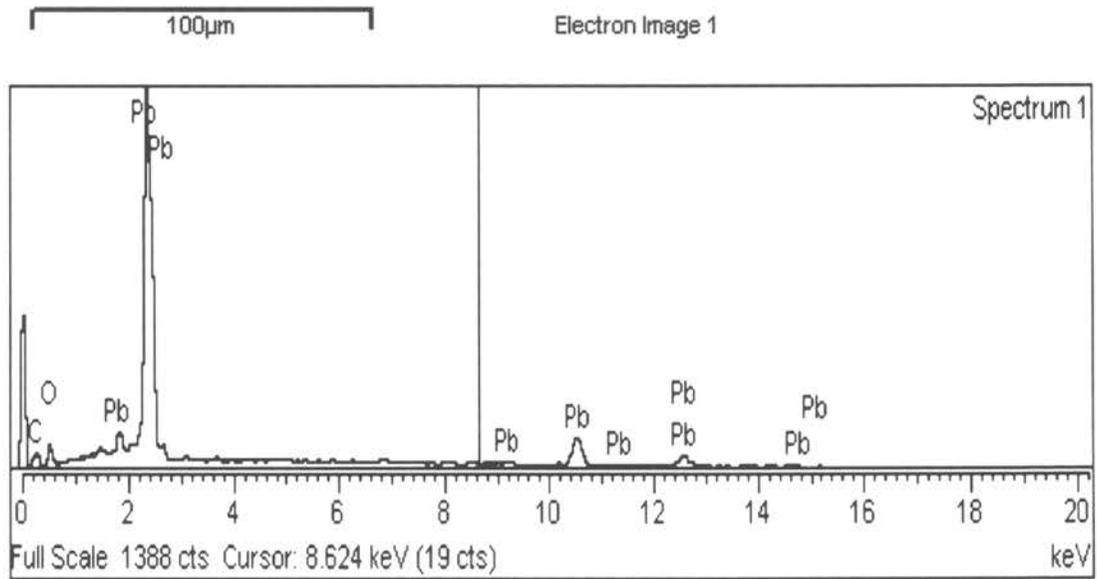
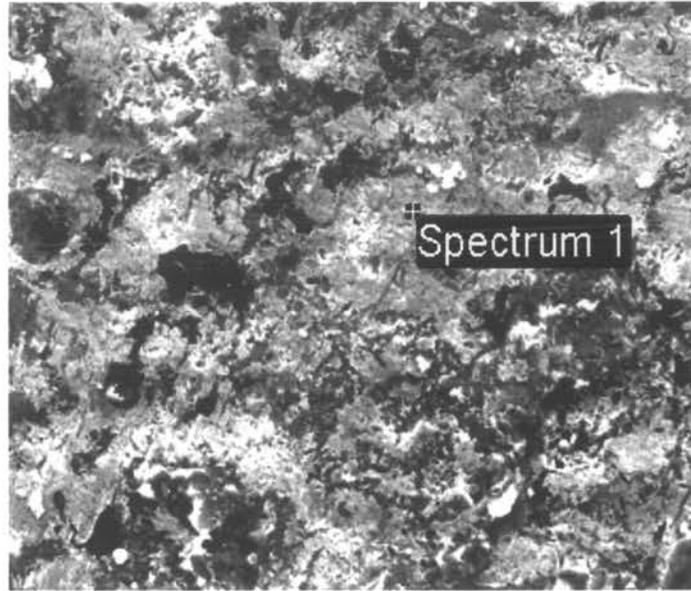
Στὴν περιθλασιμετρία μὲ ἀκτίνες-Χ προσδιορίσθηκε κερουσίτης ($PbCO_3$) ὡς κύριον συστατικὸ καὶ σὲ μικρότερη ἀναλογία λιθάργυρος (PbO) κρυσταλλωμένος στὸ τετραγωνικὸ σύστημα. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀντιπροσωπευτικὴ, δεδομένου ὅτι ἡ κύρια μάζα τοῦ δείγματος, σὲ ποσοστὸ 95% περίπου, εἶναι ἄμορφη ὅπως παρατηρεῖται στὸ πολωτικὸ μικροσκόπιο. Συνεπῶς, ὁ προσδιορισμὸς μὲ ἀκτίνες-Χ ἀφορᾷ μόνο στὸ 5% τοῦ δείγματος πού εἶναι κρυσταλλικόν.

Στὸ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο διακρίνονται δύο φάσεις, ἢ μία μὲ ὑψηλότερη ἀνακλαστικὴ ἰκανότητα (φωτεινότερη) πού ἐπικρατεῖ σὲ ἀναλογία 80% περίπου καὶ ἡ ἄλλη (σκοτεινότερη) σὲ ἀναλογία 20%. Ἡ ἐπικρατοῦσα φάση ἀποτελεῖται ἀπὸ καθαρὸ λιθάργυρο (εἰκ. 1) στὸν ὁποῖο δὲν ἐντοπίσθηκε ἄργυρος, παρὰ τὴ συστηματικὴ ἀναζήτηση. Ἡ σκοτεινότερη φάση περιέχει ἀργιλοπυριτικῆς ἐνώσεις μὲ σίδηρο καὶ ἄλλα στοιχεῖα σὲ μικρότερη ἀναλογία, ὅπως κάλιο, νάτριο καὶ φωσφόρο. Τὰ συστατικὰ αὐτὰ συνιστοῦν μεταλλουργικῆς ἀκαθαρσίας τῆς κυπέλλωσης καὶ κατανέμονται ἐντὸς λιθαργύρου σὲ λεπτὴ διασπορὰ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σημειακοὺς προσδιορισμοὺς, στοὺς ὁποίους οἱ ἀργιλοπυριτικῆς ἐνώσεις συνυπάρχουν μὲ λιθάργυρο (εἰκ. 2). Κατὰ τὴ σάρωση τοῦ δείγματος στὸ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο (εἰκ. 3) τὰ στοιχεῖα ἀσβέστιο καὶ ἀργίλιο ἀπαντοῦν πρακτικὰ στὶς ἴδιες θέσεις. Τὸ πυρίτιο ἔχει κοινὲς θέσεις μὲ τὸ ἀσβέστιο καὶ τὸ ἀργίλιο, ἀπαντᾷ ὅμως καὶ σὲ ἄλλες περιοχῆς ὡς χαλαζίας. Ὁ μολύβδος ἀπαντᾷ σὲ ὅλο τὸ πεδίο καὶ στὶς δύο φάσεις πού περιγράφηκαν. Ἐπιβεβαιώθηκε ἐπίσης ἡ παρουσία κερουσίτη καὶ στὸ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο, σὲ μία φάση μὲ ἐνδιάμεση ἀνακλαστικὴ ἰκανότητα.

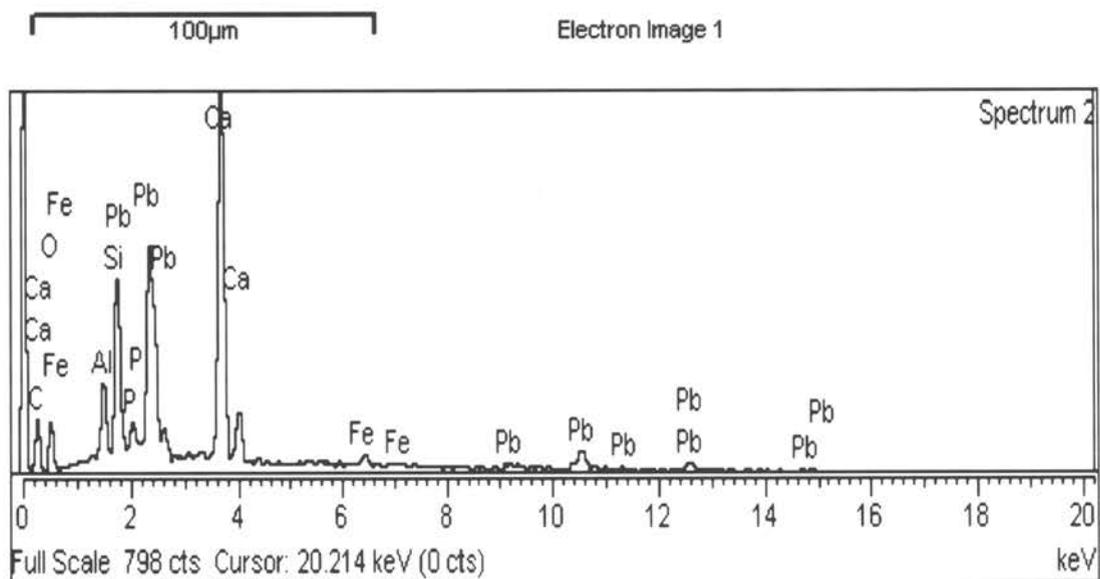
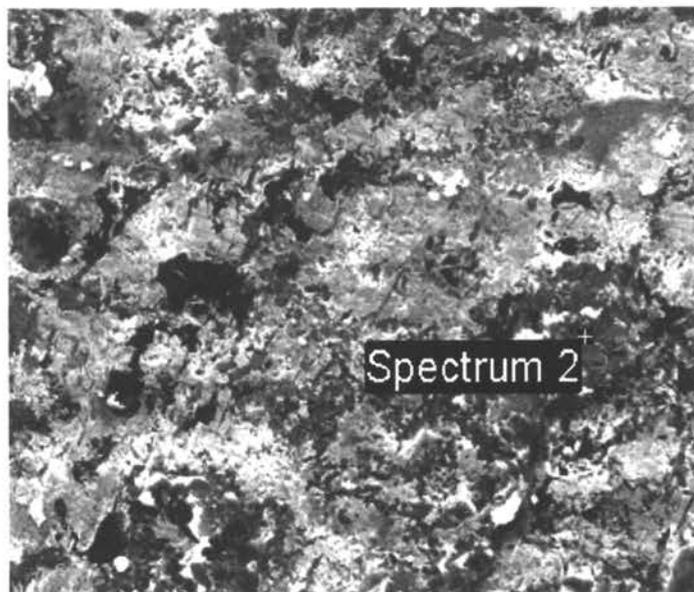
* Δρ. Γεωλόγος-Πετρολόγος, e-mail: micro@igme.gr

** Δρ. Μεταλλειολόγος Μηχ., e-mail: chiotis@igme.gr

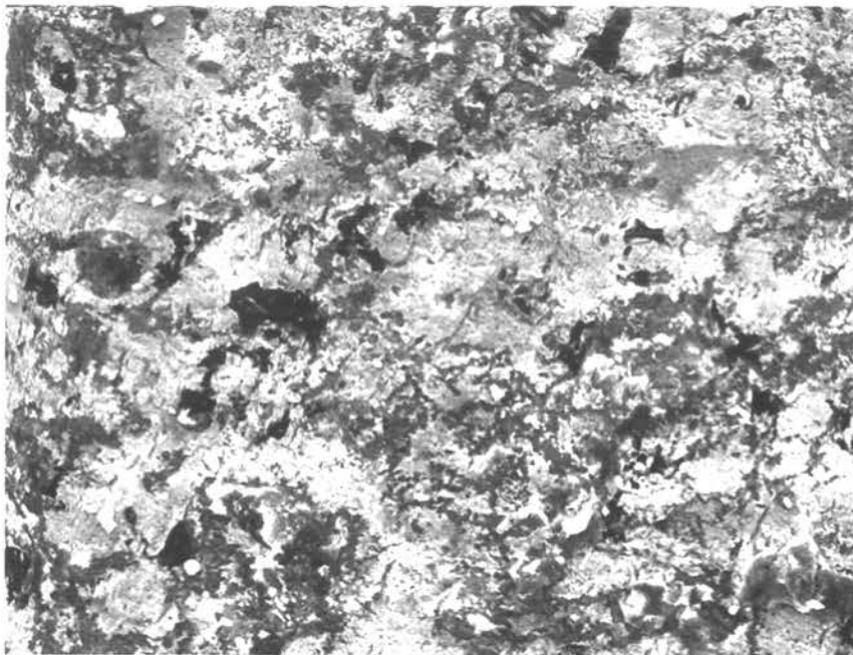
Ἰνστιτούτο Γεωλογικῶν καὶ Μεταλλευτικῶν Ἐρευνῶν, Μεσογείων 70, 115 27, Ἀθήνα.

Είχ. 1. Σημειακή ανάλυση λιθαργύρου στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο.

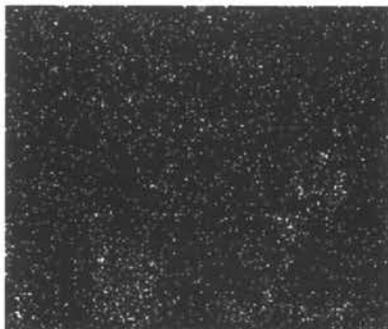

Είχ. 2. Σημειακή ανάλυση τής σκοτεινότερης φάσης, στην οποία συνυπάρχουν αργιλοπυριτικές ενώσεις και λιθάργυρος σὲ λεπτή διασπορά.

100μm

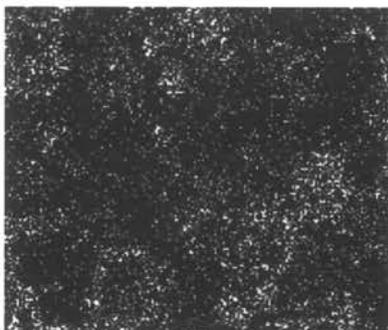
Electron Image 1

Aluminum Ka1

Silicon Ka1

Calcium Ka1

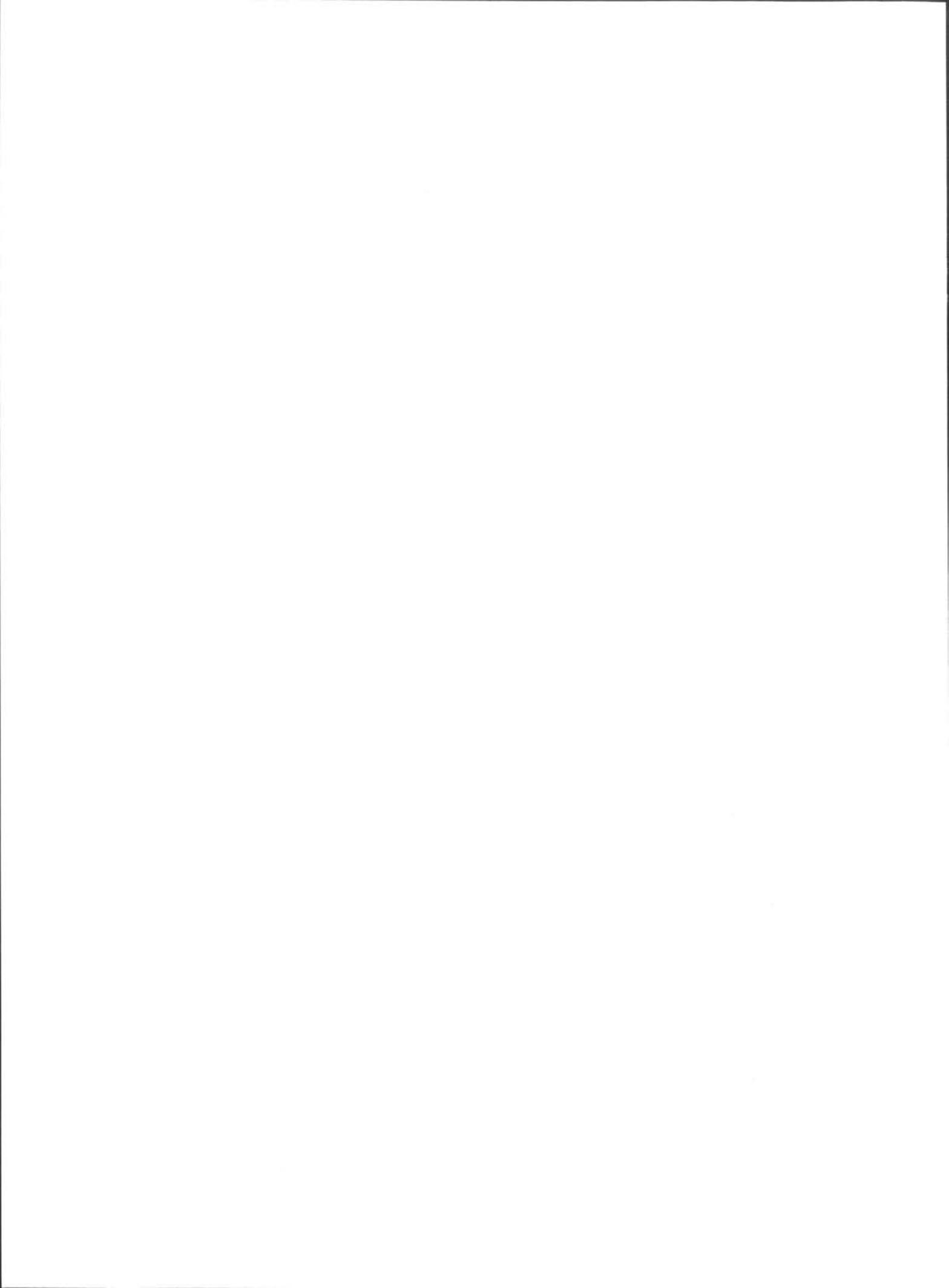

Lead La1

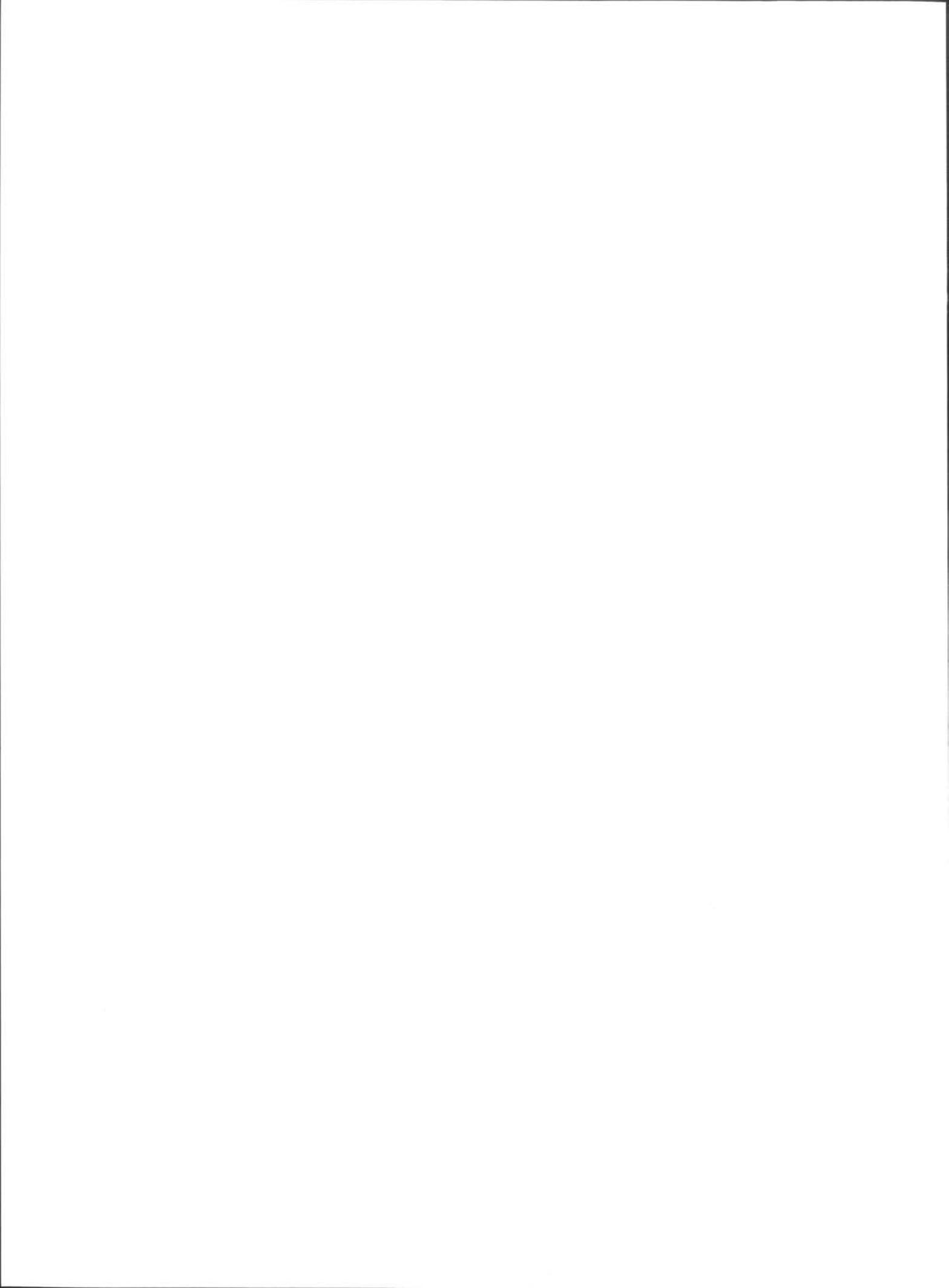
*Είκ. 3. Σάρωση του δείγματος στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο και κατανομή των στοιχείων άργι-
λίου, πυριτίου, ασβεστίου και μολύβδου.*

Συμπεράσματα

Τὰ γεωμετρικά χαρακτηριστικά τοῦ δείγματος καὶ οἱ ἀνωτέρω ὄρυκτολογικοὶ προσδιορισμοὶ δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸ του ὡς πλακοειδοῦς λιθαργύρου, σύμφωνα μὲ τὴν ταξινόμηση τῶν λιθαργύρων τοῦ Λαυρίου σὲ σωληνοειδεῖς καὶ πλακοειδεῖς κατὰ Παπαδημητρίου καὶ Κορδάτο (Μεταλλουργικὴ μελέτη ἀρχαίων λιθαργύρων ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Λαυρίου, Ἀρχαιομετρικὲς Μελέτες, Ἐπιστ. Ἐπιμέλεια: Ι. Μπασιάκος, Ἐ. Αλοῦπη, Γ. Φακορέλλης 2001, 679-697). Οἱ ἐρευνητὲς διακρίνουν τοὺς πρώτους ἀπὸ τὴν ὑψηλή τους καθαρότητα, μὲ 98% ὀλικὸ μόλυβδο, ἐνῶ στοὺς πλακοειδεῖς λιθαργύρους τοῦ Λαυρίου ἡ περιεκτικότητα ποὺ προσδιόρισαν κυμαίνεται ἀπὸ 90 ἕως 95%. Π' αὐτό, συσχετίζουσι τοὺς πλακοειδεῖς μὲ μαζικὴ παραγωγή, λιγότερο προσεγμένη σὲ ἓνα πρῶτο στάδιο κυπέλλωσης. Τὸ δείγμα ἀπὸ τὸ Τσέπι διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς πλακοειδεῖς λιθαργύρους τοῦ Λαυρίου ἀπὸ τὴν ὑψηλότερη ἀναλογία του σὲ ἄμορφο ὑλικό, πράγμα ποὺ συνεπάγεται ταχύτατη ἀπόψυξη. Ἐν τούτοις, οἱ ὁμοιότητες ἐπιτρέπουν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ὁ λιθάργυρος ἀπὸ τὸ Τσέπι προέρχεται ἀπὸ κυπέλλωση μολύβδου γιὰ τὴν παραγωγή ἀργύρου καὶ μάλιστα μὲ ὑψηλὸ βαθμὸ ἀποδόσεως.

SUMMARY AND CONCLUSIONS

TSEPI MARATHON

THE EARLY HELLADIC CEMETERY

Tsepi lies at the western end of the Marathon plain in Attika, approximately 2.5 km from the sea (fig. 1). During the Early Bronze Age, the cemetery of an as yet unidentified settlement was established there, on level ground, at the foot of the rocky hill Kotroni. The cemetery lies to the left of the main modern road leading from Athens to the town of Marathon, the excavated area roofed over by a modern structure (fig. 3).

In earlier times, well before the establishment of the cemetery, a stream of uncertain course ran through the area, depositing pebbles and sand. In this soft ground, the digging of graves was easy and the stream pebbles close to hand for lining the pits; the actual river bed sometimes formed a suitable floor for the burials.

At the end of 1969, the first grave came to light by happenstance. Soon, Spyridon Marinatos excavated the site, revealing the oldest and largest cemetery of the Early Bronze Age in mainland Greece and the Peloponnese. Within three years (1970-1973), 28 graves were fully excavated and another 36 partially or superficially revealed (General Plan of the Cemetery). However, work came to a halt in 1974, following the sudden death of Marinatos.

In 1997, the Archaeological Society in Athens commissioned me to study and publish the cemetery finds. In the process, it became obvious that additional excavation was needed to clarify certain points. These excavations (1998-2002) brought to light a very important find, a large deposit pit (Nr. 39, General Plan of the Cemetery) with funeral offerings. In order to avoid a significant delay required by the study and publication of this deposit together with the rest of the excavation, I have decided to proceed, at this point, with the publication of the latter, leaving the offering deposit for detailed presentation at a later date. What follows, therefore, is essentially a presentation of the 1970-1973 excavations. In this respect, it should be noted that the cemetery under discussion has not been excavated in its entirety: while the existing finds are fully presented, the graves described in detail are in various stages of investigation; very few have been entirely excavated (e.g. T.4), many are revealed to a greater degree (e.g. T.4 - T.12), and others, also many, are only superficially marked (e.g. T.58 - T.64). Therefore, the comments and conclusions in this volume arise only from the existing finds. Very few recently investigated additional graves (T.33, T.36) or sites (T.3, T.19, etc.) are included, and only in order to clarify some of the arising issues. It is certain that data from any future excavations will add a wealth of information.

The distinctive features of the cemetery are the shape and structure of the graves and their allocation within the surrounding area.

The graves are dug in rows –from South to North and East to West– and have approximately the same orientation (General Plan of the Cemetery). Each grave occupies a discrete space and is demarcated on the ancient surface by its own, separate, border. These enclosures are formed by a series of stones laid out on the ground; their size varies from grave to grave. The enclosures are rectangular or, on the whole, quadrangular, with an opening to the east leading to the entrance and allowing access to the grave (e.g. figs 28, 35, 59, etc.).

The typical grave shape is a rectangular pit, approximately 1.00 m. long, and 0.80-0.90 m. deep, lined with dry stone walling formed by river stones (e.g. figs 51, 59), or, more rarely,

vertical slabs (e.g. figs 26, 28, 169). The bottom of the graves is covered with fine gravel or river stones, clearly part of the ancient riverbed (e.g. figs 51, 201). The entrance (0.40 m. × 0.50 m. approximately) is usually to the east. It is opened 0.20-0.30 m. above the bottom of the pit, has a threshold, and reaches to the top of the grave (e.g. fig. 64). The stones lining the eastern side of the pit to the right and left of the entrance opening form a *stomion* (doorway) with vertical sides (e.g. fig. 31). The thickness of this stone lining determines the length (E-W) of the *stomion*. On the outside, the entrance is sealed with a thin schist slab, placed vertically on the threshold (fig. 30). Rarely is the entrance found unsealed or walled with stones (fig. 172).

In front of the *stomion* lies the *prothyron*, a passage approximately 1.00 m. long. It is slightly wider than the entrance and its sides are occasionally lined with stones (figs 198, 221). The eastern end of each of the walls thus formed is often faced with a vertical slab of schist. These slabs rise above the ancient surface level and served to mark the position of the entrance (e.g. fig. 189). Their tops slant symmetrically, to the right or to the left (e.g. fig. 86); occasionally they come to a point. The entire passage is filled with clean earth and piled high with loose stones; this stone pile protruded above ground level (e.g. figs 75, 126).

The grave pit is covered with a large schist slab, or more than one, usually smaller, limestone slabs (e.g. figs 11, 44, 150). The level of these covering slabs relative to the ancient surface varies from grave to grave. In most of the excavated graves, it lies 0.30-0.50 m lower than the ancient floor; in others the slabs are laid on the same level as the outer enclosures (e.g. figs 40, 57, 143, 208). In either case, the slabs were then covered with earth up to the surface of the cemetery. Above the pit, now covered by both slab and earth, a frame with 2 or 3 layers of stones was raised; it was most probably filled with earth (e.g. figs 189, 212, 222). This "platform" must have been visible above ground and is roughly rectangular, even over circular graves (fig. 40). It is complimented by a raised oblong structure to the east, above the *prothyron*, always more sloppily constructed and curved at the (East) end (e.g. figs 210-211).

The original premise that each grave was covered with a small mound is not supported by the excavation evidence. By definition, even a low mound would also totally cover the enclosure stones. But the enclosure must have been visible or there is no reason for its existence.

Occasionally there is evidence of repairs to damaged areas carried out after the building of the grave. These interventions are betrayed by a sloppiness and unevenness in construction. Most often attested are: raising the pit sides (T.10, T.16, figs 71, 110, 114); mending the internal lining (T.26, fig. 177), especially by the entrance (T.9, T.13, figs 61, 64, 92, 94); adding a *prothyron* and side entrance to the more ancient cist graves (T.3, T.19).

Burial offerings typically include pottery, animal bone palettes, a few beads, obsidians and –two in total– marble figurines (plates 1-30). In general, there are very few vases, always fewer than the skulls in each grave; the miscellaneous objects are even less. All the vases are small; usually amphoriskoi (e.g. T.3,1, T.10,4), neck jars (e.g. T.1,2, T.33,1), jugs (e.g. T.9,2, T.11,2), pyxides (e.g. T.22,1, T.11,1), bowls (e.g. T.10,5, T.10,6), frying pans (e.g. T.9,1), lids (e.g. T.33,2) and a few other rarer shapes.

The graves and their contents reveal the burial customs of the Tsepi residents. The distinctive features of the graves are meant to facilitate their repeated use. Subsequent to the initial burial, the pit is prepared to receive the next deceased. Opening the grave begins by removing the fill of the *prothyron* and the entrance slab. The bones from the earlier

burial are collected at the western end of the pit and the skulls are placed in an orderly fashion along the southern or western side (e.g. figs 12-13, 34). The eastern side in front of the entrance is cleared, and the latest committal is always laid there. The body is placed in a contracted position on its right side, usually facing the entrance (e.g. fig. 82). Furthermore, the exact positioning of the limbs reveals that the interment must have taken place a few hours *post mortem*, before *rigor mortis* was fully established (fig. 227). The deceased is accompanied by very few grave goods, perhaps a vase, placed in front of the body; occasionally there is an additional item.

Children are usually buried with the adults and their bones are found among the others at the sides of the pit. Occasionally, one or two children were interred in a small shallow pit similar in shape to the adult burials; this was dug within the boundaries of the burial enclosure or next to it (T.5a, T.15).

Processing and evaluating these novel methods of grave construction and interment and studying the funerary offerings leads to a rough picture of the Tsepi society and the degree of evolution at the time. Some initial conclusions can be reached as to the origin of the inhabitants and their relationship with the mainland and the islands, the structure of society, certain beliefs and customs, the evolution of aesthetics, etc.

In order to determine the origin of the inhabitants one has to look at the similarities to and analogies with contemporary finds and similar constructions in other areas. This new grave type of a composite structure –with *prothyron*, entrance, and platform projecting above ground level– differs significantly from the simple pit graves of Neolithic Greece, the Cycladic cist graves, or even the built graves of Kea. There are perhaps a few isolated cases of a similar type in Attika, but their bad state of repair does not allow for any constructive comparisons.

Most similar cases, at least the most relevant ones, are to be found in the Cyclades, but rarely do the features of both areas coincide totally. The space of these early Cycladic cemeteries is restricted and the allocation of the graves random, with no plan or enclosure. The graves are small cists, lined with schist slabs, or built on one side. Each grave usually contains only one burial. At Tsepi, the complex grave features are established to such an extent that they are subsequently applied to the older simple cists (T.3 and T.19).

This remodelling is significant, indicating the existence of an earlier type of grave and its evolution into a more complex form. It is therefore of interest to examine whether the simple cist grave is used simultaneously in the islands and Attika or whether it appears in one place and is subsequently adopted by the other.

Due to the repeated burials and the resulting interventions to the graves at Tsepi, the pottery finds cannot be used as the sole factor in dating the graves. However, the graves known so far to have been remodelled (T.3, T.16, T.19), have yielded finds of a very early type, such as the crusted ware amphoriskos from grave T.25.

In determining the relative age of the graves, one must also take into account the use of schist, a material common in the Cyclades and widely used in lining the Cycladic cists. At Tsepi, on the contrary, the local stone is limestone from Kotroni hill. One interpretation is that schist was adopted because it is softer than limestone and easy to process. However, its transportation from mount Agrieliki across the plain was no doubt a hard and arduous task: its use could also be attributed to the desire for imitation of a foreign prototype. On

this premise, it can safely be assumed that the small cist graves at Tsepi, especially T.3, are based on a Cycladic prototype.

This early use of schist is also corroborated by a new unpublished major find. Recently, two EH I graves were discovered at the perimeter of Tumulus 2 at Vranas, buried among a thick layer of river stones. Remarkably, while both graves had lined walls, in one instead of the expected river stones, schist slabs had been used in layers.

Other parallels can be drawn between Tsepi and the Cyclades. Most of the pottery found at the cemetery can be typed as EC I, but it is all made locally, with small variations in construction, shape and decoration. Not a single Cycladic vase has been recovered to date. Even the most typical insular forms, incised amphoriskoi and frying pans, show variations in execution. Distinctive Tsepi pottery shapes are: narrow based amphoriskoi (T.3,1, T.25,1), handleless pyxides (T.23,1, T.24,1), lids (T.16,1) and Mainland-type frying pans (T.9,1). Impressed dots on straight or curved lines are a local decorative feature (T.6,2); the vertical surfaces with alternating lined or plain triangles in incised amphoriskoi are a local interpretation of a known insular design (T.16,2).

Among the other grave goods, one should mention the palettes, here fashioned almost exclusively of bone, rather than marble as their Cycladic counterparts (e.g. T.19,8, T.19,9). This difference in material has been attributed to the early date of the Tsepi cemetery: this may, indeed, be the case. Relative antiquity could also be the reason for the very few figurines found in the Tsepi graves (T.10,8, T.19,11), but as marble objects are generally absent, this is not conclusive. Even small shallow bowls, which are of marble in the Cyclades, are here made of stone (T.33,6, T.36,5).

The miscellaneous objects such as beads, metal bands etc., fashioned out of foreign materials, were in all probability imported.

A similar comparison to mainland graves is not possible, since no EH I cemeteries have been found to date. As a result, only the pottery can reveal any Helladic influences at Tsepi. Among the shapes, the –essentially household– wide neck jug stands out (e.g. T.9,2), totally different from the narrow necked Cycladic bottles, the absence of which is notable. The bowls (e.g. T.10,5, T.10,6) are more common in the mainland than on the islands.

The simple enumeration of local features and their comparison to those of the two main cultural centres, makes it obvious that there are few Mainland influences and these are –in the absence of other evidence– restricted to pottery. On the other hand, Cycladic influences are evident both in the construction of the graves and in the finds.

Besides being Cycladic in character, the finds have well-established local features and distinctive attributes, revealed through the minute examination of their construction details. What is unclear is whether these main distinctive features were initiated locally, in Attika, or whether they are the product of differentiation, after the prototypes had been brought to Tsepi from the islands. Perhaps, the answer may be found through the study of the material from the deposit pit 39 with burial offerings.

The number of burials provides information as to the structure of the Tsepi society and the relations between its inhabitants. The graves contain multiple, primary, burials. The bones seem to remain grouped together in each pit. There are two instances where –due to broken covering slabs– burials have taken place in the *prothyron* area (T.14 and T.33). This is further confirmation that the burial site is always the same, dedicated to one ‘family’ –whatever its definition at the time– even when access to the pit is not possible.

Even though the cemetery has not been excavated in full, it is obvious by the layout of the graves and their method of construction that they must have been built by specialised workmen equipped with the appropriate stonemasonry tools. The builders were able to transport large stone slabs from the hills to the cemetery; they could select uniform materials and –despite the unevenness of the river stones– achieve a good fit when lining the pit walls. These must have been workmen, who built according to custom regulations, but could also adapt their designs to the individual wishes and desires of each family.

The orderly digging of graves in rows and the generally uniform construction within the cemetery boundaries also point to a disciplined adherence to rules. Such a systematic application of space allocation is unknown in the Cyclades and in Mainland Greece. (In the latter, however, no such early cemeteries have been found.) The total extent of the Tsepi cemetery is unknown, and it is not possible to calculate what proportion belongs to the 64 graves identified so far. One can, however, surmise that the existing community must have been populous, with large families which had, while the cemetery was in use, buried 8, often 15, even 27 (T.12) of their members.

Given this population, the formulation and adherence to community regulations and, moreover, obedience or loyalty to a leader or ruling body must have been necessary, at least in everyday matters. Based on the structural elements of the graves, one could speculate even further about the relationships between individuals and their place in society. Any such thoughts, however, would be pure conjecture.

Within the cemetery grounds there doesn't seem to be any specific distribution of the graves according to whether they are lavish or plain, well-constructed or not. All graves display similarities both in their general and their specific features. Moreover, the area occupied by smaller or larger enclosures is not indicative of financial or social superiority, since it does not correspond to the size of the pit, quality of construction or relative antiquity.

Grave T.22 raises many questions and merits special mention (figs 153-160). It is definitely superior to the rest of the excavated graves, lined with material no longer in regular use. It is built with schist slabs, perfectly joined at the sides and top of the pit; it lies within a large rectangular enclosure, jutting into the corner of T.24; it features a double row of stones at its eastern side. This grave is obviously different, and belongs either to a family of builders, or to a leader– the latter, most probably, given the structure of society at Tsepi.

On the whole the graves at the southern side of the cemetery –up to T.22, T.16, T.12– appear to be more carefully constructed than those at the northern end, which display –externally at least– sloppiness, negligence and imperfections in construction. Their covering slabs are almost exclusively of limestone, many thick and shapeless, while the spaces between slabs are filled with smaller stones.

The level of the top end of the pits relative to the ancient ground level also indicates a difference in time of construction. At the northern side, most of the covering slabs are laid practically at ancient surface level and the “platform” rises only slightly above ground. At the southern end, the top end of many pits lies approximately 0.30-0.50 m. lower than the level of the enclosure (T.3, T.4, T.5, T.7, T.16, T.19, et. al.); a section of the deposit from the top end of the pit to ground level, when visible, reveals pebbles and stones.

This implies that a significant amount of time elapsed between the establishment of the cemetery and its abandonment. During this time, either the surface level rose, or, as time went by, grave construction became less meticulous. In any case, the standard shape with its

classic features –orientation, enclosure, stone pile, covering slabs, raised platform– persists until the cemetery is abandoned. It can thus be surmised that the Tsepi population remained essentially unchanged and continued to adhere to a specific burial ritual, even if upholding the customs became more lax.

The aesthetics of the Tsepi inhabitants are reflected in their artefacts. The burial offerings, especially the vases found in the graves and considered local, are usually very simple in shape, of average construction and substandard decoration. Apart from a few handleless pyxides (T.23,1, T.24,2), which have carefully fashioned surfaces, the rest are of average quality and do not merit attention. The incised frying pans are an exception, with superior decoration and fine workmanship, especially T.9,1 and the 'lids' T.6,2 and T.33,2, apparently the work of a local artist.

The variation in quality between the frying pans and the rest of the ware is easily explicable. The vases must have been household objects, while the shallow incised pans were luxury items meeting special demands. In total, however, the pottery finds at Tsepi, compared to similar Cycladic ware, are of lower standard. At first glance, this could be attributed to the lesser skill and lower aesthetic demands of the Tsepi inhabitants.

This impression changes when examining the small miscellaneous finds. The beads, and especially the metal bands, display symmetry of design and meticulous, detailed workmanship. The decorative purpose of the dotted design on the gold band T.12,12, is especially noteworthy. The material –rare as a find in the Cyclades– and the fashioning suggest an imported precious ornament, which must have been cherished by its owner.

The aesthetics of the Tsepi inhabitants are also revealed by the structure of their graves. All the features repeatedly mentioned above indicate an ability for methodical construction and assume an inherent good taste, both on the part of the builders and of the inhabitants who commissioned the graves. Moreover, grouping a few skulls together and laying the dead on ground that has been previously cleaned may be dictated by custom, but the manner of execution reveals a desire for order within the pit. This notion can be projected into the settlement's life; it can safely be assumed that order and method would also reign there, a feature of any society striving for a better quality of life and with sophisticated aesthetic demands.

The two main sources of information, graves and pottery, offer extensive evidence as to the position held by Tsepi within the wider society of its time. The distinctive grave shape and its variation from the standard simple type reveal a departure from the classic insular prototype. The inhabitants free themselves from the narrow typological standards, establish new patterns in the particularly conservative field of burial rituals, and demand conformity to them. Even the oldest families, which had been burying their dead in simple cist graves, have to comply.

The same departure from the insular standards exists in pottery typology and decoration, even in vases obviously Cycladic in shape (incised amphoriskoi, frying pans). This runs in parallel with the development and predominance of substitute shapes such as the lids. Mainland features are apparent in household ware (jugs, bowls).

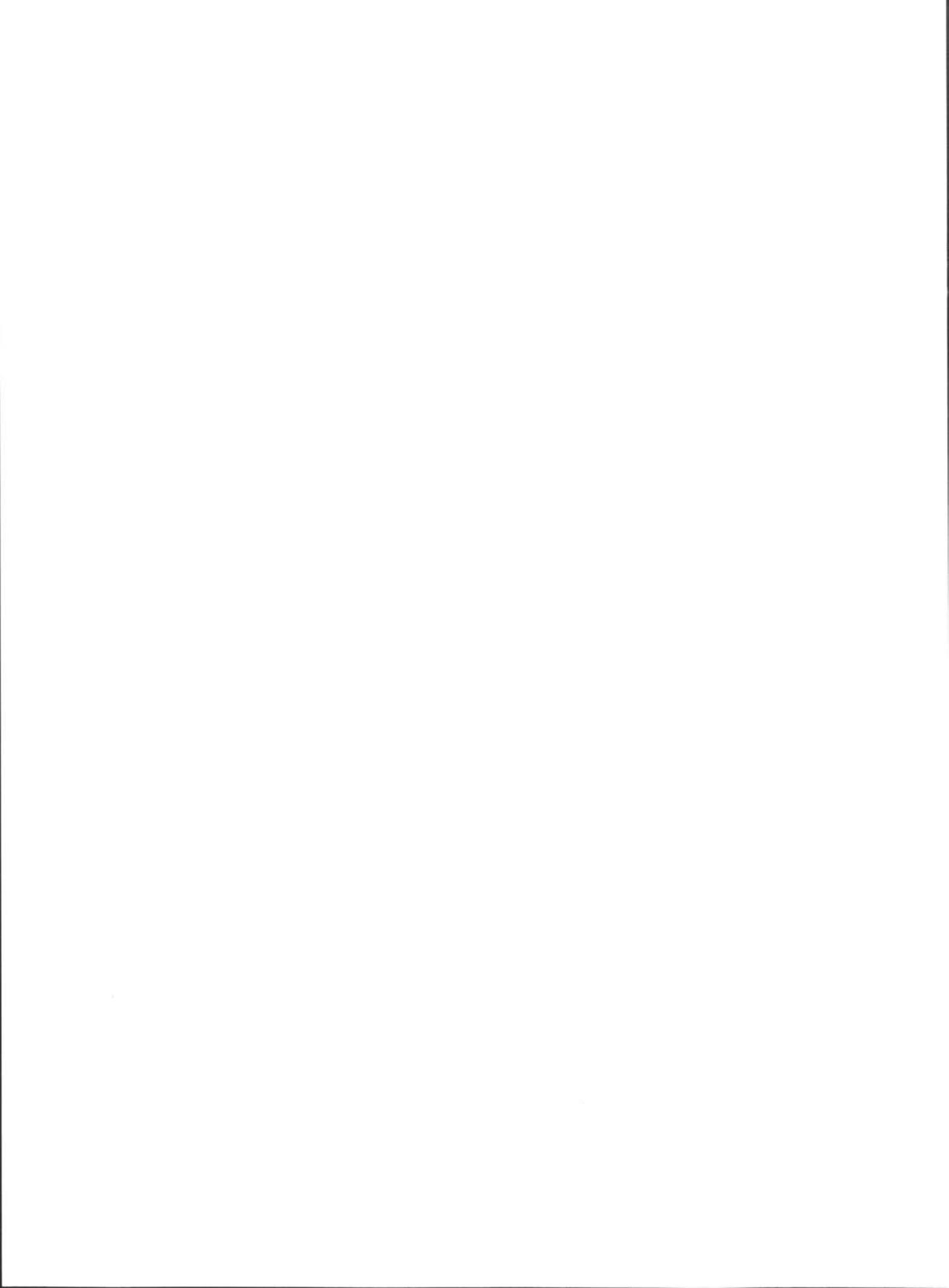
The publication of the Tsepi finds brings to light a new and different civilisation. Based on the concrete, definite and precise evidence of grave goods and structures a clear image of the area during the Early Bronze Age emerges.

Tsepi lies between two major cultural centres and benefits from its geographical position. It must have had direct access to the sea and the advantages provided by this must have facilitated the establishment of a community on the plain. Whatever its origins, during its heyday it was a populous settlement with large or long-living families. The population grew and dynamically developed special characteristics and a strong desire to be autonomous. It was in touch with the rest of the known world, had regular contact with mainland Greece and close ties to the dynamic Cyclades, but was never totally dependent on them, displaying an intentional deviation from the prototypes. Its citizens used existing Helladic forms with ease while introducing new elements: there was a constant core while the new ideas brought in by way of the sea were adapted to suit local preferences and abilities.

The Tsepi inhabitants move with ease in their known world. Their artefacts show that a new civilisation, insular in character, grows and blooms in the eastern coast of Attika, on mainland Greece.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i>
AAA	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν
ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
ΑΕ	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i>
BAM	<i>Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes</i>
BAR	<i>British Archaeological Reports. International Series</i>
BCH	<i>Bulletin de Correspondance Hellénique</i>
BSA	<i>Annual of the British School at Athens</i>
Ἔργον	Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
Hesperia	<i>Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens</i>
JdI	<i>Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts</i>
ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΠΑΕ	Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
SIMA	<i>Studies in Mediterranean Archaeology</i>

Barber 1987	R.L.N. Barber, <i>The Cyclades in the Bronze Age</i> (London 1987).
Barber - MacGillivray 1980	R.L.N. Barber - J.A. MacGillivray, The Early Cycladic Period: Matters of Definition and Terminology, <i>AJA</i> 84, 1980, 141-157.
Βαρούχα 1925-26	E.A. Βαρούχα, Κυκλαδικοὶ τάφοι τῆς Πάρου, <i>AE</i> 1925-26, 98-114.
Blegen 1928	C.W. Blegen, <i>Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonai</i> (Cambridge Mass. 1928).
Blegen κ.ἄ. 1950	C.W. Blegen - J.L. Caskey - M. Rawson - J. Sperling, <i>Troy I, The First and Second Settlements</i> (Princeton 1950).
Bossert 1960	E.M. Bossert, Die gestempelten Verzierungen auf frühbronzezeitlichen Gefäßen der Ägäis, <i>JdI</i> 75, 1960, 1-16.
Broodbank 2000	C. Broodbank, <i>An Island Archaeology of the Early Cyclades</i> (Cambridge 2000).
Caskey 1958	J.L. Caskey, Excavations at Lerna, 1957, <i>Hesperia</i> 27, 1958, 125-144.
Caskey - Caskey 1960	J.L. Caskey - E.G. Caskey, The Earliest Settlements at Eutresis. Supplementary Excavations, 1958, <i>Hesperia</i> 29, 1960, 126-167.

- Carter 2004 T. Carter, Tsikniades. The Chipped Stone: A Preliminary Report, στο: *Ἐπιπέπων, A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades*, 25-28 March 2004, McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge (ὕπο ἐκτύπωση).
- Cavanagh - Mee 1998 W. Cavanagh - C. Mee, *A Private Place: Death in Prehistoric Greece*, SIMA 125 (Jonsered 1998).
- Cherry - Torrence 1984 J.F. Cherry - R. Torrence, The Typology and Chronology of Chipped Stone Assemblages in the Prehistoric Cyclades, στο: MacGillivray - Barber 1984, 12-25.
- Coleman 1974 J.E. Coleman, The Chronology and Interconnections of the Cycladic Islands in the Neolithic Period and the Early Bronze Age, *AJA* 78, 1974, 333-344.
- Coleman 1977 J.E. Coleman, *Keos I. Kephala, A Late Neolithic Settlement and Cemetery* (Princeton 1977).
- Coleman 1985 J.E. Coleman, «Frying Pans» of the Early Bronze Age Aegean, *AJA* 89, 1985, 191-219.
- Coleman 1992 J.E. Coleman, Greece, the Aegean and Cyprus. Part I. Greece and the Aegean from the Mesolithic to the End of the Early Bronze Age, στο: Ehrich 1992, 247-279.
- Conophagos 1980 C. Conophagos, *Le Laurium antique et la technique grecque de la production de l'argent* (Athènes 1980).
- Davis - Cherry 1979 J.L. Davis - J.F. Cherry (ἐκδ.), *Papers in Cycladic Prehistory*, Monograph XIV, Institute of Archaeology, University of California (Los Angeles 1979).
- Diamant 1974 S. Diamant, *The Later Village Farming Stage in Southern Greece* (Ann Arbor 1974).
- Ντούμας 1963 X. Ντούμας, Νάξος: Ἀκρωτήρι, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά 2, 278-279.
- Doumas 1977 C. Doumas, *Early Bronze Age Burial Habits in the Cyclades*, SIMA 48 (Göteborg 1977).
- Ντούμας 1979 X. Ντούμας, Προϊστορικοί Κυκλαδίτες στην Κρήτη, *AAA* 12, 1979, 104-106.
- Doumas 1982 C. Doumas, *Art des Cyclades, Collection N.P. Goulandris* (Bruxelles 1982).
- Edgar 1896-97 C.C. Edgar, Pre-Historic Tombs at Pelos, *BSA* 3, 1896-97, 35-51.
- Ehrich 1992 R.W. Ehrich (ἐκδ.), *Chronologies in Old World Archaeology*³ (Chicago 1992).
- Evans - Renfrew 1968 J.D. Evans - C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos*, BSA Suppl. 5 (Oxford 1968).
- Evans - Renfrew 1984 J.D. Evans - C. Renfrew, The Earlier Bronze Age at Phylakopi, στο: Mac Gillivray - Barber 1984, 63-69.
- Fitton 1989 J.L. Fitton, *Cycladic Art*, British Museum (London 1989).
- Fossey 1969 J.M. Fossey, The Prehistoric Settlement by Lake Vouliagmeni, Perachora, *BSA* 64, 1969, 53-69.

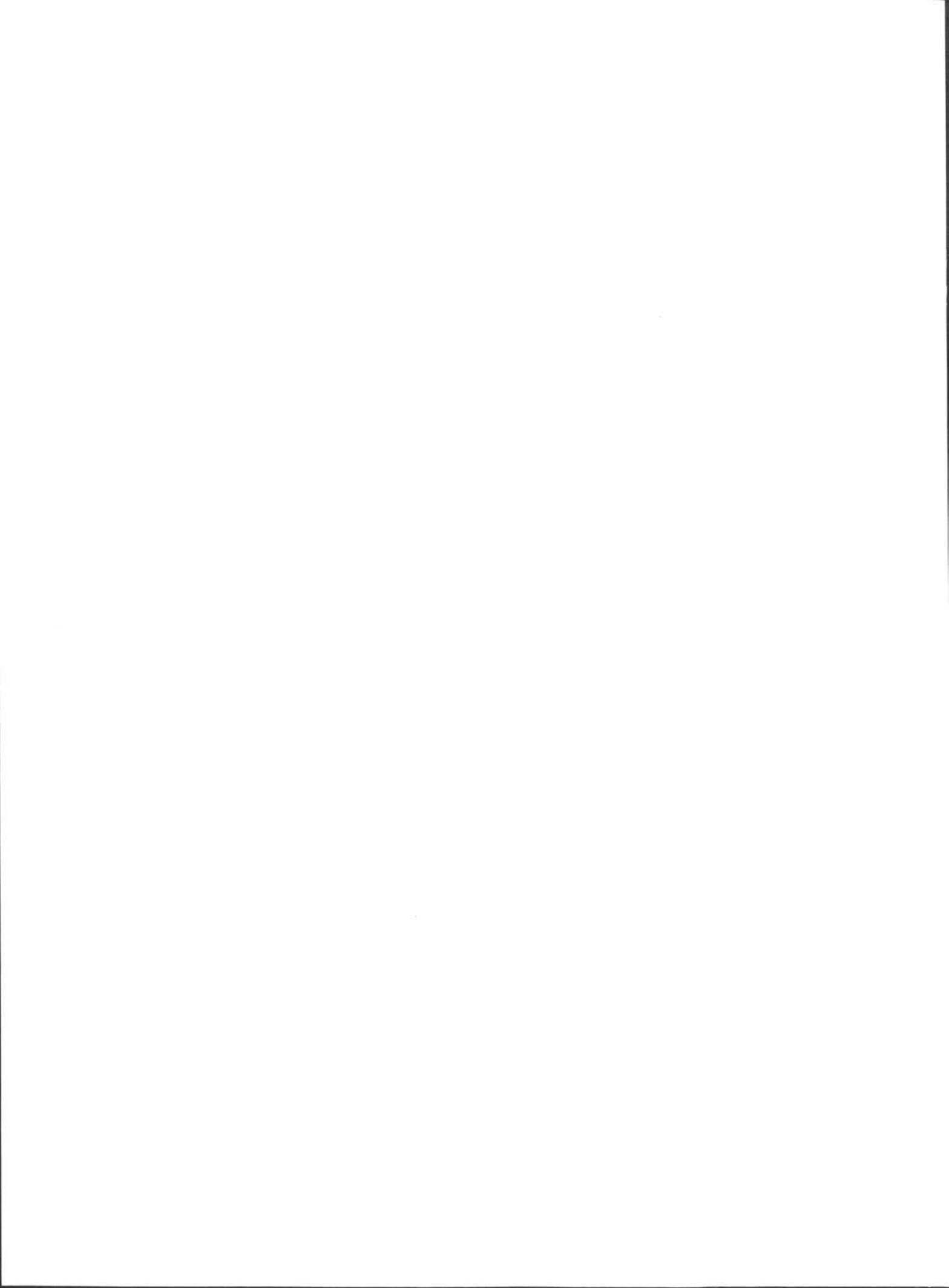
- French - Wardle 1986 E.B. French - K.A. Wardle, Problems in Greek Prehistory. *Papers Presented at the Centenary Conference of the British School of Archaeology at Athens*, Manchester April 1986 (Bristol).
- Furumark 1941 A. Furumark, *The Mycenaean Pottery. Analysis and Classification* (Stockholm 1941).
- Goldman 1931 H. Goldman, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (Cambridge Mass. 1931).
- Γραμμένος 1991 Δ.Β. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία* (Αθήναι 1991).
- Hadjianastasiou 1986 O. Hadjianastasiou, A Late Neolithic Settlement at Grotta, Naxos, στο: French - Wardle 1986, 11-20.
- Hansen 1937 H.D. Hansen, The Prehistoric Pottery on the North Slope of the Acropolis, 1937, *Hesperia* 4, 1937, 539-570.
- Hauptmann 1981 H. Hauptmann, *Die deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki-Magula in Thessalien. III. Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum*, BAM 21 (Bonn 1981).
- Hillson 1992 S. Hillson, *Mammal Bones and Teeth. An Introductory Guide to Methods of Identification* (London 1992).
- Immerwahr 1971 S.A. Immerwahr, *The Athenian Agora XIII. The Neolithic and the Bronze Ages* (Princeton 1971).
- Jacobshagen 1986 V. Jacobshagen (έκδ.), *Geologie von Griechenland* (Berlin-Stuttgart 1986).
- Karantzali 1996 E. Karantzali, *Le Bronze Ancien dans les Cyclades et en Crète. Les relations entre les deux régions. Influence de la Grèce continentale*, BAR 631 (Oxford 1996).
- Knigge 1976 U. Knigge, *Kerameikos IX. Der Südhügel* (Berlin 1976).
- Κοντολέων 1972 N.M. Κοντολέων, Άνασκαφαί Νάξου, ΠΑΕ 1972, 143-155.
- Lamb 1936 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos* (Cambridge 1936).
- Lambert 1981 N. Lambert, *La Grotte préhistorique de Kitsos, Attique* (Paris 1981).
- MacGillivray - Barber 1984 J.A. MacGillivray - R.L.N. Barber (έκδ.), *The Prehistoric Cyclades, Contributions to a Workshop on Cycladic Chronology* (Edinburgh 1984).
- Manning 1995 S.W. Manning, *The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age* (Sheffield 1995).
- Μαραγκοῦ 1990 Λ. Μαραγκοῦ (έπιμ.), *Κυκλαδικός Πολιτισμός. Ἡ Νάξος στὴν 3η π.Χ. χιλιετία, Ἰδρυμα Νικολάου Π. Γουλιανδροῦ, Μουσείο Κυκλαδικῆς Τέχνης* (Αθήνα 1990).
- Μαρινᾶτος 1970α Σ. Μαρινᾶτος, Μαραθῶν, ΠΑΑ 1970, 108-117.
- Μαρινᾶτος 1970β Σ. Μαρινᾶτος, Άνασκαφαί Μαραθῶνος, ΠΑΕ 1970, 5-28.
- Marinatos 1970c S. Marinatos, From the Silent Earth: Marathon, AAA 3, 1970, 63-68.
- Marinatos 1970d S. Marinatos, Further News from Marathon: Tsepi, AAA 3, 1970, 154-155 (figs 3-6 στὶς σελ. 156-157).

- Marinatos 1970e S. Marinatos, Further Discoveries at Marathon: Tsepí, *AAA* 3, 1970, 349-350, addendum 363-366.
- Μαρινᾶτος 1971 Σ. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφαὶ Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1971, 5-6.
- Μαρινᾶτος 1972 Σ. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφὴ Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1972, 5-7.
- Μαστροκώστας 1970 Ε. Μαστροκώστας, Προϊστορική ἀκρόπολις ἐν Μαραθῶνι, *AAA* 3, 1970, 14-20.
- Μαστροκώστας 1974 Ε. Μαστροκώστας, Μαραθῶνιαι μελέται: 2. Προϊστορικός οἰκισμὸς παρὰ τὸ Κάτω Σοῦλι, *AAA* 7, 1974, 1-7.
- Mylonas 1959 G.E. Mylonas, *Aghios Kosmas. An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica* (Princeton 1959).
- Mylonas 1966 G.E. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age* (Princeton 1966).
- Μυλωνᾶς 1973 Γ. Μυλωνᾶς, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνηῶν (Ἀθήναι 1973).
- Otto 1977 B. Otto, The Ornamental Motifs of the Cycladic Neolithic and Early Bronze Ages, στό: Thimme 1977, 129-141.
- Παντελίδου 1975 Μ. Παντελίδου, *Αἱ Προϊστορικαὶ Ἀθήναι* (Ἀθήναι 1975).
- Παντελίδου Γκόφα 1991 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Νέα Μάκρη. Τὰ Οἰκοδομικά (Ἀθήναι 1991).
- Παντελίδου Γκόφα 1995 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Νέα Μάκρη. Ἡ Κεραμεικὴ (Ἀθήναι 1995).
- Παντελίδου Γκόφα 1997α Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Ἀττικὴ (Ἀθήναι 1997).
- Παντελίδου Γκόφα 1997β Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1997, 41-46.
- Παντελίδου Γκόφα 1998 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1998, 41-50.
- Παντελίδου Γκόφα 1999 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1999, 33-41.
- Παντελίδου Γκόφα 2000 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 2000, 33-36.
- Παντελίδου Γκόφα 2001 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 2001, 15-19.
- Pantelidou Gofas 2004 Μ. Pantelidou Gofas, The Deposit Pit at Tsepí Marathon: Features, Formation and the Breakage of the Finds, στό: Ὁρίζων, *A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades*, 25-28 March 2004, McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge (ὑπὸ ἐκτύπωση).
- Παπαβασιλείου 1910 Γ.Α. Παπαβασιλείου, *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων* (Ἀθήναι 1910).
- Παπαδημητρίου 1957 Ἴ. Παπαδημητρίου, Μυκηναϊκοὶ τάφοι Ἀλυκῆς Γλυφάδος, *ΠΑΕ* 1957, 29-34.
- Παπαθανασόπουλος 1961-62 Γ.Α. Παπαθανασόπουλος, Κυκλαδικὰ Νάξου, *ΑΔ* 17, 1961-62, Μελέται, 104-152.

- Παπαθανασόπουλος 1996 Γ.Α. Παπαθανασόπουλος (έκδ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 1996).
- Παπαχριστοδούλου 1971 Ί. Παπαχριστοδούλου, Ειδήσεις ἐκ τῆς Β' ἀρχαιολογικῆς περιφερείας, Β' Μαρκόπουλον Μεσογαίας, *ΑΑΑ* 4, 1971, 143-146.
- Partzinger 1991 H. Partzinger, Zur Rachmani-Periode in Thessalien, *Germania* 69, 1991, 359-388.
- Πελεκίδης 1915 Ε. Πελεκίδης, Πήλινα ἀγγεῖα Ἀκροπόλεως: Πεποιημένα διὰ τῆς χειρός, *ΑΔ* 1915, Παράρτημα, 34-35.
- Πετράκος 1995 Β.Χ. Πετράκος, *Ὁ Μαραθῶν* (Ἀθήνα 1995).
- Πετράκος 1997 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 1997, 19-22.
- Πετράκος 1998 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 1998, 18-23.
- Πετράκος 1999 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 1999, 22-28.
- Πετράκος 2000 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 2000, 25-34.
- Πετράκος 2001 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 2001, 18-22.
- Πετράκος 2002 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 2002, 15-17.
- Πετράκος 2003 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθῶν. Τσέπι, *Ἔργον* 2003, 17-20.
- Phelps 2004 W.W. Phelps, *The Neolithic Pottery Sequence in Southern Greece*, BAR 1259 (Oxford 2004).
- Πλάτων 1966 Ν. Πλάτων, Ἔργασια διαμορφώσεως καὶ τακτοποιήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἀκροπόλεως, *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά 1, 36-44.
- Pullen 1986 D.J. Pullen, Mortuary Practices in Early Bronze Age Greece: Identifying Patterns of Prehistoric Behavior, *AJA* 90, 1986, 178.
- Pullen 1990 D.J. Pullen, The Early Bronze Age Village on Tsoungiza Hill, Ancient Nemea, *BCH* 1990, Suppl. 19, 331-346.
- Rambach 1997 J. Rambach, Irrfahrt einer «Kykladenpfanne», *AA* 1997, 313-316.
- Rambach I 2000 J. Rambach, *Kykladen I. Die Frühe Bronzezeit. Grab- und Siedlungsbefunde*, BAM 33 (Bonn 2000).
- Rambach II 2000 J. Rambach, *Kykladen II. Die Frühe Bronzezeit. Frühbronzezeitliche Beigabensittenkreise auf den Kykladen. Relative Chronologie und Verbreitung*, BAM 34 (Bonn 2000).
- Renfrew 1972 C. Renfrew, *The Emergence of Civilisation. The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.* (London 1972).
- Renfrew 1991 C. Renfrew, *The Cycladic Spirit. Masterpieces from the Nicholas P. Goulandris Collection* (London 1991).
- Rice 1984 P.M. Rice (έκδ.), *Pots and Potters. Current Approaches in Ceramic Archaeology* (Los Angeles 1984).
- Richter - Milne 1935 G.M.A. Richter - M.J. Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases* (New York 1935).
- Σάμψων 1981 Ἄ. Σάμψων, *Ἡ Νεολιθική καὶ ἡ Πρωτοελλαδική Ι στὴν Εὐβοία* (Ἀθήνα 1981).

- Σάμψων 1985 Ά. Σάμψων, *Μάνικα Ι. Μία Προτοελλαδική πόλη στη Χαλκίδα* (Άθήνα 1985).
- Σάμψων 1988 Ά. Σάμψων, *Μάνικα ΙΙ. Ό Προτοελλαδικός οικισμός και τὸ νεκροταφείο* (Άθήνα 1988).
- Σάμψων 1993 Ά. Σάμψων, *Σκοτεινή Θαρροννίων. Τὸ σπήλαιο, ὁ οικισμός και τὸ νεκροταφείο* (Άθήνα 1993).
- Sapouna-Sakellarakis 1987 E. Sapouna-Sakellarakis, New Evidence from the Early Bronze Age Cemetery at Manika, Chalkis, *BSA* 82, 1987, 233-264.
- Schachermeyr 1976 F. Schachermeyr, *Die ägäische Frühzeit I. Die vormykenischen Perioden des griechischen Festlandes und der Kykladen* (Wien 1976).
- Shepard 1956 A.O. Shepard, *Ceramics for the Archaeologist* (Washington 1956).
- Sinos 1971 S. Sinos, *Die Vorklassischen Hausformen in der Ägäis* (Mainz a. R. 1971).
- Spitaels 1982 P. Spitaels, Final Neolithic Pottery from Thorikos, *Miscellanea Graeca*, fasc. 5 (Gent 1982), 9-44.
- Σπυρόπουλος 1969 Θ. Σπυρόπουλος, Λιθαρές Θηβών, *ΑΔ* 24, 1969, Μελέται, 28-46.
- Στέφανος 1904 Κ. Στέφανος, Άνασκαφαί ἐν Νάξῳ, *ΠΑΕ* 1904, 57-61.
- Θεοχαράκη 1980 Έ. Θεοχαράκη, Νέα Μάκρη. Όδὸς Αἰσχύλου, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά, 82-84.
- Θεοχάρης 1951 Δ.Ρ. Θεοχάρης, Άνασκαφή ἐν Παλαιᾷ Κοκκινιᾷ Πειραιῶς, *ΠΑΕ* 1951, 93-116.
- Θεοχάρης 1955 Δ.Ρ. Θεοχάρης, Νέοι «Κυκλαδικοὶ» τάφοι ἐν Άττικῇ, *Νέον Άθήναιον* 1, 1955, 283-292.
- Thimme 1977 J. Thimme (ἐκδ.), *Art and Culture of the Cyclades* (Karlsruhe 1977).
- Torrence 1979 R. Torrence, A Technological Approach to Cycladic Blade Industries, στί: Davis - Cherry 1979, 66-86.
- Travlos 1988 J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographiè des antiken Attica* (Tübingen 1988).
- Treuil κ.ά. 1989 R. Treuil - P. Darcque - J.C. Poursat - G. Touchais, *Les civilisations égéennes du Néolithique et de l'Áge du Bronze* (Paris 1989).
- Τζαβέλλα-Enjen 1984 Χ. Τζαβέλλα-Enjen, *Λιθαρές* (Άθήναι 1984).
- Τσουντας 1898 Χ. Τσουντας, Κυκλαδικά Ι, *ΑΕ* 16, 1898, 137-212.
- Τσουντας 1899 Χ. Τσουντας, Κυκλαδικά ΙΙ, *ΑΕ* 17, 1899, 73-134.
- Vitelli 1984 K.D. Vitelli, Greek Neolithic Pottery by Experiment, στί: Rice 1984, 113-131.
- Vitelli 1999 K.D. Vitelli, *Franchthi Neolithic Pottery*, Vol. 2: *The Later Neolithic Ceramic Phases 3 to 5* (Bloomington and Indianapolis 1999).
- Warren - Hankey 1989 P. Warren - V. Hankey, *Aegean Bronze Age Chronology* (Bristol 1989).
- Weisshaar 1979 H.J. Weisshaar, Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula und der Beginn der frühen Bronzezeit in Griechenland, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 9, 1979, 385-392.

- Weisshaar 1989 H.J. Weisshaar, *Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien I. Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum*, BAM 28 (Bonn 1989).
- Ζαφειρόπουλος 1960 Ν. Ζαφειρόπουλος, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Κυκλάδων: Δεσποτικόν, *ΑΔ* 16, 1960, Χρονικά, 246-247.
- Ζαφειροπούλου 1970 Φ. Ζαφειροπούλου, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Κυκλάδων: Κουφονήσι, *ΑΔ* 25, 1970, Χρονικά, 429-430.
- Zapheiroulou 1983 P. Zapheiroulou, Un cemetière du Cycladique Ancien à Epano Kouphonisi, στο: G. Rougemont (ἐκδ.), *Les Cyclades. Matériaux pour une étude de géographie historique*, Table ronde réunie à l'Université de Dijon les 11, 12 et 13 mars 1982 (Paris 1983), 81-87.
- Zapheiroulou 1984 P. Zapheiroulou, The Chronology of the Kampos Group, στο: MacGillivray - Barber 1984, 31-40.
- Zervos 1957 C. Zervos, *L'art des Cyclades du début à la fin de l'âge du Bronze, 2500-1100 avant notre ère* (Paris 1957).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- ἀγγεῖο: ἀμφορίσκος σποράδην, γραπτὸς 170, 338, μικκύλος 140, 170, ἐγγάρακτος 118, 321, 324, 337, 338, 343· ἀμφορεὺς 300· ἀρυβαλλοειδὲς 61, 62, 90, 308, 317, 318, 325· «κάλυμμα» ἢ κάλυμμα σποράδην· «κρατηρίσκος» ἢ κρατήρας 300· κύαθος 146· κύμβες 310, 325· κύπελλα 305· λεκάνη 137, 139, 141, 310, 318· πιθόσχημο 196, 289, 303, 304, 307 καὶ σημ. 199, 317, 318, 325, μικκύλο 82, 96, 104, 219· πιθόσχημο μὲ λαμὸ 25, 52, 55, 62, 104, 122, 140, 201, 300, 303, 304, 325, 338, 343, μικκύλο 146, 201· πινάκιο 140, 316, 325, 338, ἐγγάρακτο 316, λίθινο 25, 196, 201, 216, 219, 313, 316, 331, 338, μαρμάρινο 338, πήλινο 136· προχοΐσκη 61, 62, 82, 325, 327· πρόχους 74, 75, 83, 90, 305, 306 σημ. 179, 307 καὶ σημ. 199, 316, 318, 324 σημ. 311, 325, 338, 343· πυξίδα 25, 61, 82, 83, 156, 302 καὶ σημ. 149, 303 σημ. 161, 307, 308, 313-318, 325, ἐγγάρακτη 90, 140, 307, μαρμάρινη 316, μικκύλη 165, ραβδωτή 316, 318, σφαιρική 90, 140, 157, 302, 306-308, 325· πυξιδόσχημο 53, 55, 104, 161, 165, 219, 308, 317, 318, 325, 338, 341· σκύφος 48 σημ. 20, 104, 125, 136, 141, 196, 309, 310, 316, 318, 325, 338, βαθὺς 104, 310, ἡμισφαιρικός 126, καμπύλος 83, 201, κωνικός 48, 61, 62, 83, 122, 139, 196, 200, 201, 309, 318, μὲ παχὺ καμπύλο χεῖλος 324· «σῶμα ἀχινοῦ» 304· τηγανόσχημο σποράδην· ὑδροφόρο 300, 326· φιάλη 68, 307, 310, 316· φωλεόσχημο 302· χυτροειδὲς 304
- Ἁγία Ἄννα Νάξου 307
 Ἅγιοι Ἀνάργυροι Νάξου 287 σημ. 71, 290
 Ἅγιος Κοσμάς 287-292, 294, 295, 302, 305, 309-311, 313, 316, 321, 328 σημ. 331, 333 σημ. 345, 336
- Ἁγριελίκι 11, 337
 Ἁγριλιά 303
 Ἀθήνα 306, 308, 324
 Αἶγαιο, Αἰγαιακὸς 218, 290, 325
 Αἶγινα 301, 326
 ἀκμές: κυματιστὲς 243, 299· προιονωτὲς 89, 299
 Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν 303, 324
 Ἀκρωτηράκι Σίφνου 289 σημ. 80, 306
 Ἀκρωτήρι Νάξου 306, 325 σημ. 319, 333 σημ. 347
 Ἄλυκή Γλυφάδας 288 σημ. 76, 291
 Ἄμοργὸς 304, 315
 Ἀντίπαρος 307
 Ἀποθέτης Α 17, 20
 Ἀποθέτης 39, ἀποθέτης 13, 20, 103, 222-224, 302, 308, 310, 323, 326, 332, 334, 338 σημ. 360, 339
 ἄργυρος, ἀργυρὸς 323, 345, 349, δακτύλιος (ἀσημένιος) 136, 140, 320, ταινίες 96, τεμάχια 96
 Ἀττική 19, 288-291, 293, 294, 301, 308, 310-312 καὶ σημ. 244, 324-326, 336 καὶ σημ. 354, 337, 339, 343
 Ἀττικῆς - Κεφάλας πολιτισμὸς 324
 Ἀττικός -ἠ 300, 311 καὶ σημ. 240, 312, 313
 Αὐλῶν 11
- βαφή 55, 301, 326· ἐρυθρὴ 118, 301, 317, ἐρυθρὴ ἄψητη 170, 338· καλλωπισμοῦ 331· φλοιωτὴ 324
 Βοιωτία 292
 βότσαλο (κροκάλα) ἐντὸς λάκκου 216, 218, 251, 331· βλ. καὶ πέτρα
 Βρανᾶς 11· τύμβος 289, 336 σημ. 355, 338
- crusted ware 301, 303, 317, 324, 326, 337
- Δεσποτικὸ 301, 333 σημ. 347
 διακοσμήσεως τεχνική: ἀνάγλυφη 307

- σημ. 199· αὐλακωτή 307· σημ. 197· γραπτή 170, 301, 315· ἐγγάρακτη σποράδην· ἔντριπτη 302· σημ. 156· ἔντυπη 75, 104, 165, 301, 306, 311, 312, 314· νευρωτή 25, 307· καὶ σημ. 197· geroussé 320· στικτή (μὲ στιγμές) 62, 219, 304, 311, 314, 318, 320, 338, 342· φλοιωτή 301, 317, 324-327, 337
- διάκοσμητικά θέματα: ἀκτίνες 75, 118, 311, 314, 315· ἀμείβοντες 170, 301· ἀστέρας 75, 118, 310, 311, 313-315, 318· ἀψιδώματα (τόξα) 90· γραμμὲς ἀντίρροπες 118, 201, 302, βραχεῖες 75, 104, 304, 312, 317, κάθετες 90, 140, καμπύλες 201, 219, 312, 317, 338, κυματιστὲς 170, 301, 314, 315, κυρτὲς 219, λοξὲς 302· καὶ σημ. 156, λοξὲς ἐφαπτόμενες 104, 312, παράλληλες 219, 313, παράπλευρες 75, 104, 311, τεθλασμένες 90, 140, 304, 317· γραμμίδια 140, 307, 311, 314, 318· διαγραμμίσσεις 302, 314· διαγραμμισμένα τρίγωνα 90, 303, 309, 313, 338· δικτυωτή ταινία 307· «ἥλιος» 314· ἡμικύκλια 201· κροσσωτὰ 90, 313· κύκλος 75, 104, 118, 312-315, ὁμόκεντροι 90, 104, 219, 311-313, 315· κυψελοειδῆ σχέδια 311· καὶ σημ. 237· μηνοειδὲς 301· ῥόμβος μὲ κοῖλες πλευρὲς 62, 90, 312-315, 318· ρομβοειδῆ (τριγωνικά) ἔντυπώματα (στίγματα) 75, 104, 311, 314· σπείρα 62, 75, 201, 308, 310-312, 314· τριγωνίδια 311-314· ψάρι 313· σημ. 248
- δίδουμοι 82, 334
- δόντι: ζῶου 61· παιδικὸ 66, 96, 109
- ἐγγαράξεις σποράδην· ἐπάνω στὸ χεῖλος 201, 309
- ἔθιμα 218, 332, 336, 341, 342
- εἰδώλιο 82, 83, 136, 141, 323, 338· βιολόσχημο 323· σανιδόμορφο 141, 323· τραπεζιόσχημο σῶμα 323
- εἴσοδος σποράδην· ἀνοικτή 192, 292· ἄφρακτη 109, 123, 138, 328
- ἐκμαγεῖο 335· σημ. 353· γύψινο ἀποτύπωμα 251
- ἔλασμα 140, 319, 320· ἀργύρου 97, 319· μεταλλικὸ 342· χάλκινο 53, 55, 122· χρυσοῦ 319· σημ. 283
- Ἑλλάς, ἑλλαδικὸς σποράδην
- ἐπίθημα 83, 308· δισκοειδὲς 104· κυλινδρικό 201· κωνικό 83, 305· σφαιρικό 25
- ἐπισκευὴ 228, 296-299
- ἐργαλεῖο 156, 299, 311, 320· σημ. 285, 321, 323, 339· λαξεύσεως 211· ὀψιανὸς 322· σκαπτικό 192· χαρακτηριστικὸ 312
- Εὐβοία 287, 288, 301, 304, 310, 326
- Εὐβοϊκὸς 313
- Εὐτρησι 303, 304, 307, 309, 310, 336· σημ. 356
- ζῶα 332· δόντι 61· ὀστὰ 320
- Θαρρούνια 334· σημ. 351
- Θεσσαλία 301, 310, 323, 324, 326
- Θήρα 15, 17
- Θορικὸς 323
- ἰχθυάκανθα 49, 78, 147, 170, 207, 218, 220, 296, 297, 327
- jarre à col 300
- Κάμπου ὁμάδα (περίοδος, φάση) 303, 306-309, 311, 312, 314, 319, 325
- κάταγμα θεραπευμένο 170
- Κάτω Ἀκρωτήρι (Ἰμορογοῦ) 304
- Κέα 287-289, 295, 297· σημ. 120, 301, 326, 329· σημ. 332, 333, 334· σημ. 351, 336, 338· καὶ σημ. 359
- Κεραμεικὸς 288· σημ. 76, 289· καὶ σημ. 77-78, 291, 293
- Κεφάλαια Κέας 289
- Κοβάτσι 288· σημ. 76
- κοίτη ποταμοῦ 11, 23, 31, 63, 193, 290· ὕδατορεύματος 11
- Κοκκινιά 309, 310
- Κοπρέζα (Μαρκοπούλου) 288· σημ. 76, 289, 290
- Κοτρώνι λόφος 11, 12, 298, 337
- Κουφονήσι, Κουφονήσια 235· σημ. 59, 307

- καὶ σημ. 189, 311 σημ. 240· Ἄνω Κου-
φονήσι 310, 311
κρανίο σποράδην· βρεφικά 82, 334· νη-
πίου 53· παιδικό (παιδιοῦ) 89, 96, 103,
146, 176, 334
Κρασάδων τύπος 309
Κρήτη 302 σημ. 149, 321
- Λάγκουδες 290, 306, 308 σημ. 203, 321, 337
λάξευση: ἐργαλεῖο 211· κτυπήματα (λα-
ξεύσεως) 211, 235 σημ. 59· σημεία 218,
299
λάσπη 102, 207, 245, 251, 253, 262, 289 σημ.
77, 295, 297, 298
λατομεῖο, λατόμηση 11, 29, 47, 86, 89, 197,
218, 243, 298, 299, 339
Λαύριο 323, 345, 349
Λιβάδι Δεσποτικοῦ 302 σημ. 149
λιθάργυρος 14, 66, 68, 323, 345, 349
Λιθαρές 287, 290, 292, 293, 306, 307, 336
Λοῦρος 315
- Μακεδονία 319 σημ. 284
Μάνικα 287 σημ. 71, 290, 292-294, 301, 308,
313, 321 σημ. 291, 336
Μαραθῶν 11, 15, 19, 20, 287, 312, 316, 323,
336
Μαραθῶνια Διαδρομὴ 12
Μαρκόπουλο 288 σημ. 76, 289, 311
μάρμαρο, μαρμάρينو 53, 55, 82, 83, 122,
136, 141, 338
μεταλλικὸ 136, 319, 320 καὶ σημ. 286, 338,
342
μέταλλο 136, 141 σημ. 44
μεταλλοτεχνία 307
μετασκευὴ (τάφων) 139, 296, 326, 332, 337
Μῆλος 300· βλ. καὶ Πηλὸς
μόλυβδος 68, 323 καὶ σημ. 299, 345, 349
Μουσεῖο: Βοστώνης 323· Ἐθνικὸ Ἀρχαιο-
λογικὸ 12, 302 σημ. 152, σημ. 153· Μα-
ραθῶνος 12 καὶ σημ. 1, 13, 15, 19, 141
σημ. 44, 161, 223, 316, 323, 325 σημ. 316,
326· Νάξου 302 σημ. 152, 303 σημ. 161,
313· Πάρου 303 σημ. 161
Μυκῆναι: ταφικὸς κύκλος Β 288 σημ. 75
- Μυτιλήνη 307
- Νάξος 290, 301, 306, 307 καὶ σημ. 189, 319
σημ. 284, 324 σημ. 308, 338
Νέα Μάκρη 19, 288 σημ. 76, 290, 291, 293,
302, 310, 311 σημ. 237, 336 καὶ σημ. 355
νεκρὰ παιδιὰ 122, 334
νεκρός: σποράδην· ἐτοιμασία 331· τεμαχι-
σμός 328, 329
νεκροταφεῖο σποράδην· ἐγκατάλειψη
341· ἴδρυση 341· ὀργανωμένο 287, 290·
χρῆση 324, 341
νεκροταφείου βόρειο τμήμα 12, 28, 293,
294, 333, 341
νεκροταφείου νότιο τμήμα 290, 294, 341
neck jar 300
- ξέστρο 322
- οἰκισμὸς 19, 316, 342, 343· οἰκισμοῦ ἀπορ-
ρίμματα 223
οἰκογένεια 327, 328, 333, 334, 339 καὶ
σημ. 363, 339-343· βλ. καὶ τάφοι οἰκογε-
νειακοὶ
Ὀλυμπιεῖο 288 σημ. 76, 290, 293, 308
ὀπέας 251
ὄστὰ σποράδην· τοποθετημένα μὲ τάξη
196, 216, 218, 328· τακτοποιημένα 349
ὄστρεο 66, 96, 97, 103, 161, 201
Ὀτζάκι 301
ὄψιανὸς σποράδην· ὄψιανου λέπιδες, φολί-
δες σποράδην· ὄψιανου πυρήνας 188, 322
- παιδί, παιδικὸ 110, 165, 176, 335· δόντι 66,
96, 109· βλ. καὶ ταφή, τάφος
Παλάτια Νάξου 301
Πάρνης 11
Πάρος: πυξίδα 306, 307· Πύργος 306, 323
πελέκημα: ἴχνη, σημάδια 86, 239, 243
Πελοπόννησος 290, 301, 324, 326, 338
Περαχώρα 305, 309
περίαπτο 320, 331
περίβλημα (πήλινο, κεραμικὸ) 14, 251,
335 καὶ σημ. 353
περιδέραιο 320

περίοδος (έποχή) Νεολιθική 19, 302, 307, 322, 336, 338· Τελική (τελευταία) Νεολιθική (TN, NNA II) 301, 317, 319 σημ. 283, 324 και σημ. 307, σημ. 312, 325, 334 σημ. 351· ΝΛ II/ΠΚ I 326· Χαλκολιθική (Λιθοχαλκή) 301, 324· Ύπονεολιθική 289, 301, 302 σημ. 156, 303, 324· Πρώτη Έποχή Χαλκού (Πρωτοχαλκή), 11, 290, 324, 326, 343· Πρωτοελλαδική (ΠΕ) 15, 17, 49, 287, 290 σημ. 88, 293, 302 σημ. 149, 325 σημ. 318, 336· ΠΕ I 303-305, 308-310, 317, 323, 324 σημ. 312, 325 σημ. 317, 326, 336, 338· ΠΕ II 218, 290, 297, 304, 306, 307, 309, 310, 324 σημ. 307, 325, 327, 336· ΠΚ I 289, 290, 302-304, 306-308, 313, 315, 316, 318, 319 και σημ. 283, 321, 324-326, 338· ΠΚ Ib 315· ΠΚ I/II 313, 325· ΠΚ II 289, 302-304, 308, 315, 316, 325 και σημ. 319, σημ. 323· ΠΚ III 289· Μεσοελλαδική (ΜΕ) 334 σημ. 351, 336 σημ. 355· Μυκηναϊκή (ΥΕ) 218, 294

πέτρα ποταμού εντός λάκκου 66, 200· σέ σκελετό 96, 151

πέτρες (λίθοι) σέ γραμμή (σειρά) 236, 238, 257, 259-261

Πευκάκια 301, 323

Πηλός Μήλου 290, 301, 324, 337· ομάδα (τύπος, φάση) 303, 307, 319, 320 και σημ. 286, 321, 323, 325 σημ. 319, 326

πλάκα: σποράδην· εντός λάκκου 52, 62, 196, 200, 330· επάνω σέ νεκρό 106, 331· πλακωτή πέτρα εντός τάφου 126

Πλάσι 12, 15, 325 σημ. 318

Πλαστηράς 337· περίοδος, φάση 316, 319, 320 σημ. 286, 321, 325 σημ. 319

Ραχμάνι 301· περίοδος, ρυθμός 310, 323, 324 και σημ. 307, σημ. 312· ομάδα Ραχμάνι-Κεράλα 326

rolled run bowl 324

Σάλιαγγος 301

σαλιγκαράκια 201, 319

σκελετός: σποράδην· παιδικός (παιδιού) 89, 109

Σκόρπιο Ποτάμι 11, 297

σπάτουλες 122

Σπήλαιο: Άγιου Βαρθολομαίου 307 σημ. 201· Ζά Νάξου 301, 303, 319 σημ. 284· Κίτσου 301· Πανός 325 σημ. 316

Σταυροκοράκι 11

στέγαστρο σποράδην· νέο 289, 296 σημ. 118, 318 σημ. 276, 340 σημ. 368· στεγασμένο τμήμα 341 σημ. 372· χώρος 12, 287, 293

Σύρος 289, 292, 302 σημ. 153, 306, 315· ομάδα Σύρου 314

suspension pot 300

ταφή σποράδην· από όροφή 329 σημ. 332, 330· εκ τῶν ἄνω 329· ταφή ἐν κενῷ 335· κατὰ χώραν 96, 139, 192, 200, 329· πρωτογενής 339· στὸ πρόθυρο 197, 329, 339

ταφή νηπίου 251, 289, 335· επάνω σέ καλυπτήριες 334· παιδική 240, 334 και σημ. 351

τάφοι σποράδην· θαλαμωτοὶ 290, 293, 330· μεθόλωση 290, 292· θολωτή όροφή 289· κιβωτιόσχημοι 32, 36, 40, 42, 110, 152, 171, 283, 288, 290, 292, 293, 298, 321, 326, 336, 337, 342· λακκοειδεῖς σποράδην· λαξευτοὶ 288, 290-292· οικογενειακοὶ 339· βλ. και οικογένεια· ομάδες 290, 293· ομαδικοὶ 339· παιδικοὶ 17, 49, 56, 76, 110, 176, 189, 246, 296, 334, 336 σημ. 356· πίθος 289, 334 σημ. 351

τελετουργία ταφῆς (ένταφιασμοῦ) 200, 331, 332, 341

τελετουργικό σκεῦος 313

τραῦμα 96

τριπτήρας μαρμάρινος 53, 55

Τσούγκιζα Νεμέας 336 σημ. 356

τύμβος, τυμβοειδές 279, 281, 296

Urfirnis 310, 325

ὑπερος 53, 55, 97, 118, 216, 219

ὑψομετρική ἀφετηρία 12, 222

ὑψόμετρο ἀπόλυτο 12

Φράγχι 301

φρέαρ (πηγάδι) 15, 23, 27, 324

Φυρρόγες Νάξου 319

Χαλανδριανή 287 σημ. 71, 307, 313, 315

χαλκός, χάλκινος 53, 55, 74, 75, 122, 319·
χυτό (άντικείμενο χαλκού) 320

χάνδρα 96, 156, 196, 319, 320, 322, 325, 331,
338, 342· κορναλίνη 196, 201· λίθινη 83,
96, 122, 157, 319· όρειά κρύσταλλος 53,
55· όστοϋ 157, 319· στεατίτου 82· χάλκι-
νη 122, 319· χρυσή 97, 319 και σημ. 283·
κυβόσχημη ή τετράγωνη 122, 319· κυ-
λινδρική 96, 122, 319· πηνιόσχημη 96·
σταγονόσχημη 53, 55· σφαιρική 196,
201, 319· βλ. και σαλιγκαράκια

Χάραδρος 11

χοές 139, 333

χρονολόγηση 305, 323· χρονολογική άξία
321 σημ. 294· χρονολογική ένδειξη 303
σημ. 160· χρονολογικά στοιχεία 326

χρυσού φύλλο (έλασμα, ταινία) 97, 319
και σημ. 283, σημ. 284, 320, 342· διακο-
σμητικά θέματα: ρόμβοι 97· τρίγωνα 97·
στικτές γραμμές 97· τεχνική: *peroussé*
320, στικτή 97

χρώμα έρυθρό 41, 219, 316, 320· βλ. και
βαφή

χρωματοτρίπτης σποράδη, λίθινος 165,
321, μαρμάρινος 321, 338, όστέινος με
όπές στις γωνίες 97, 140, 320, 321 και
σημ. 294· με χρώμα 41, 97

ψάθας άποτύπωμα 265, 317

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ

Ίωάννης Τραυλός: Εικόνα 1.

ΣΧΕΔΙΑ

Άρχεϊο Σπυρίδωνος Μαρινάτου

Εικόνες: 2, 13, 24, 49, 54, 65, 74, 84, 88, 95, 99.

Ίωάννης Παρμενίτης

Εικόνες: 127-130, 213, 219, 222-223.

Άλέξανδρος Γούναρης

Εικόνες: 15, 17, 25-26, 108-111, 193, 196, 204, 235, 296-298.

Douglas Faulmann

Όλα τὰ σχέδια τῶν εὐρημάτων.

Νικόλαος Καλλιωντζής

Τὸ γενικὸ τοπογραφικὸ καὶ ὅλα τὰ σχέδια τῶν τάφων, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Άρχεϊο Σπυρίδωνος Μαρινάτου

Φωτογραφίες σελ. 4 καὶ 10.

Εικόνες: 4, 10-12, 21-23, 27, 32-34, 40-42, 44, 48, 50, 55, 56, 69, 77, 81, 83, 87, 94, 96-98, 102, 103, 105, 112, 113, 119, 120, 125, 126, 131, 137, 138, 143-147, 150, 152, 156, 160, 167.

Οἱ εἰκόνες 11, 27, 33, 144, 147, 150, 156, 167 εἶναι φωτογραφίες τοῦ Σπύρου Μελετζῆ.

Klaus Valtin von Eickstedt

Εἰκόνες: 3, 7, 12, 14, 30, 31, 35, 39, 43, 45, 47, 51, 53, 57, 59, 64, 66, 72, 73, 75, 78-80, 82, 86, 89, 93, 100, 104, 107, 114, 115, 117, 118, 122, 123, 135, 139, 141, 148, 151, 153, 157-159, 161, 163-165, 168, 171-174, 176, 179, 180, 182, 183, 187, 189, 191, 198, 205, 207, 209, 210, 226, 227, 231, 236, 238, 240, 242, 244, 249, 251, 253, 256, 258, 260, 261, 263, 266-268, 270, 272, 274, 276, 278, 281, 283, 285, 287, 303, 304, 307-309.

Πίνακες: T.1,3. T.3,2-3. T.5,6-11. T.7,2-3. T.9,4. T.10,11-12. T.11,6-7. T.12,13-15. T.13,6. T.18,1. T.19,6. T.19α,1-2. T.20,2. T.22,3-5. T.26,1. T.31,1-3. T.33,1. T.33,3-9. T.36,1. T.36,4-7.

Έριέττα Άττάλη

Πίνακες: T.2,1. T.4,2. T.5,3-5. T.6,6. T.7,4. T.9,3. T.10,8-10. T.12,3-12. T.16,3-4. T.17,3-6. T.19,7-11. T.22,6-7. T.24,4. T.25,2. T.33,2. T.36,2.

Ήλιος Ήλιάδης

Πίνακες: T.1,1-2. T.3,1. T.4,1. T.5,1-2. T.6,1-5. T.7,1. T.9,1-2. T.10,1-7. T.11,1-4. T.12,1-2. T.13,1-5. T.16,1-2. T.17,1-2. T.19,1-5. T.20,1. T.22,1. T.23,1. T.24,1-3. T.25,1. T.40,1.

Οἱ λοιπὲς φωτογραφίες εἶναι τῆς συγγραφέως.

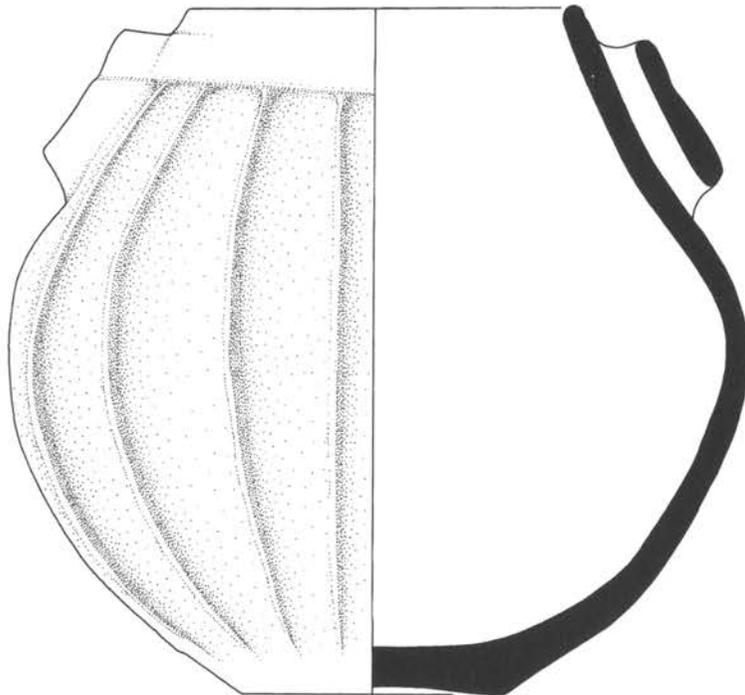
ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

“Όλα τὰ σχέδια τῶν κτερισμάτων στοὺς Πίνακες 1-30 δημοσιεύονται ὑπὸ κλίμακα 1:2. Ὄταν ἡ κλίμακα διαφέρει, σημειώνεται παραπλεύρως. Οἱ χρωματοτρίπτες εἰκονίζονται στὶς φωτογραφίες μὲ τὴν κυρτὴ ὄψη καὶ στὰ σχέδια μὲ τὴν κοίλη.

ΤΑΦΟΣ 1

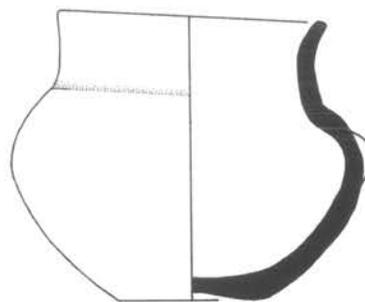

1

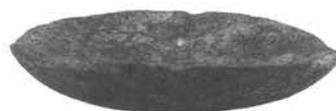

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΤΑΦΟΣ 1 *συνέχεια*

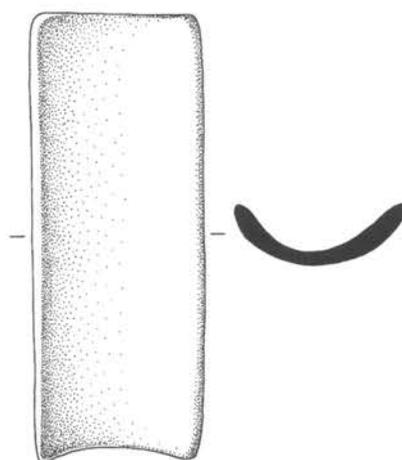

2

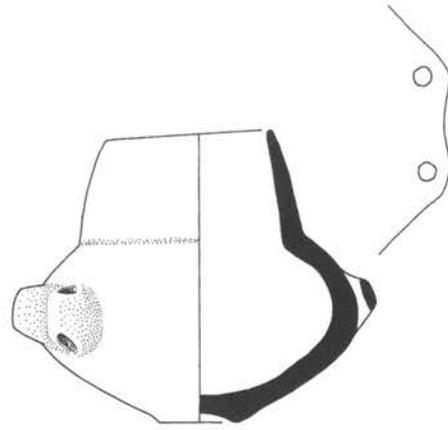
3

ΤΑΦΟΣ 2

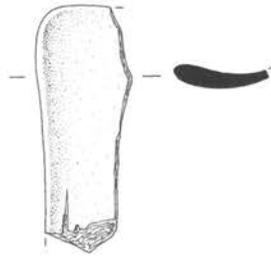

1

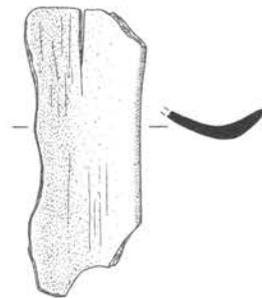
ΤΑΦΟΣ 3

1

2

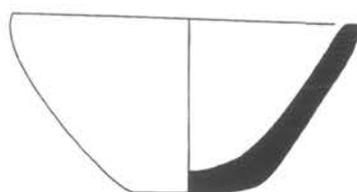

3

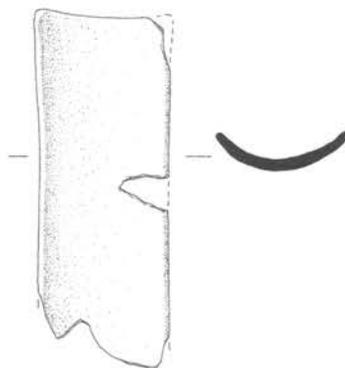
ΤΑΦΟΣ 4

1

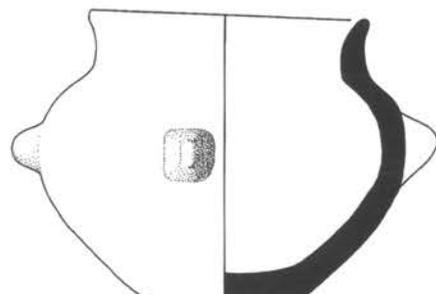
2

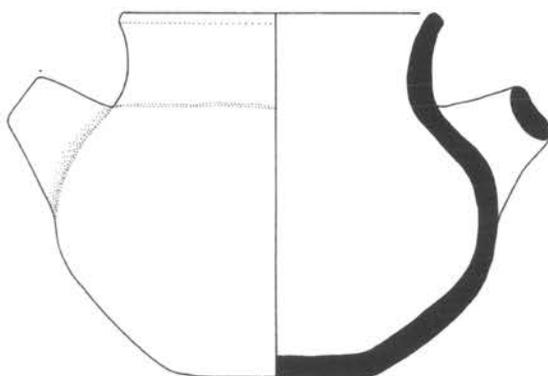
ΤΑΦΟΣ 5

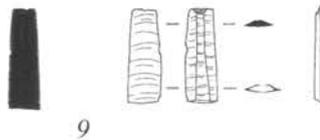
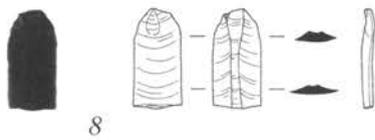
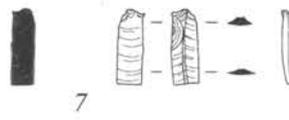
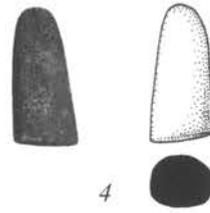
1

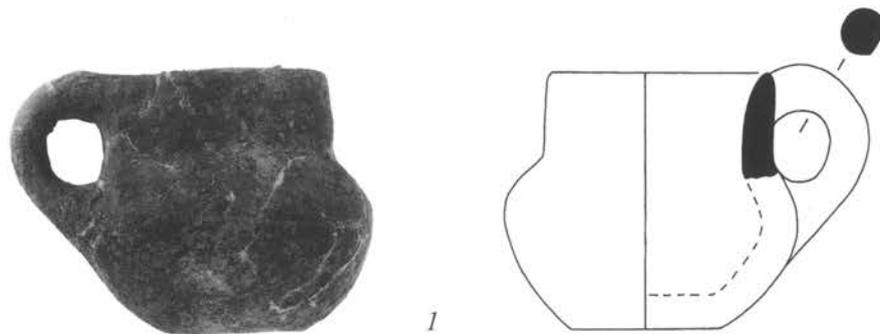
2

ΤΑΦΟΣ 5 *συνέχεια*

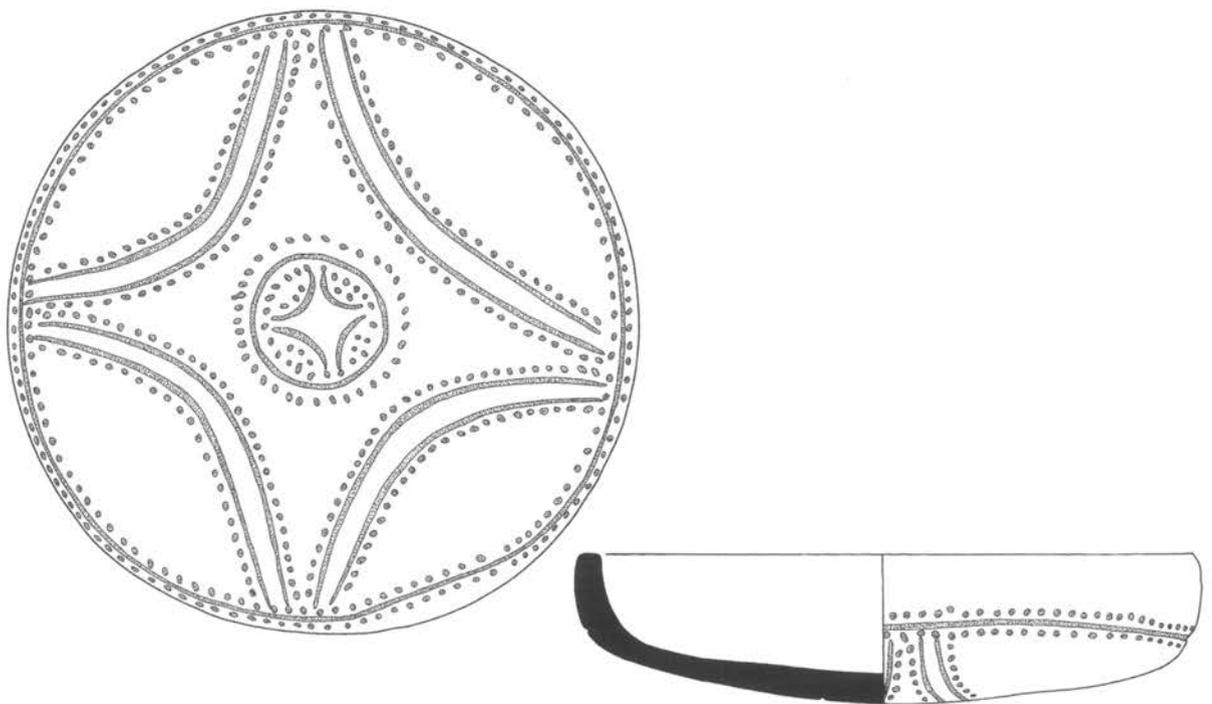

ΤΑΦΟΣ 6

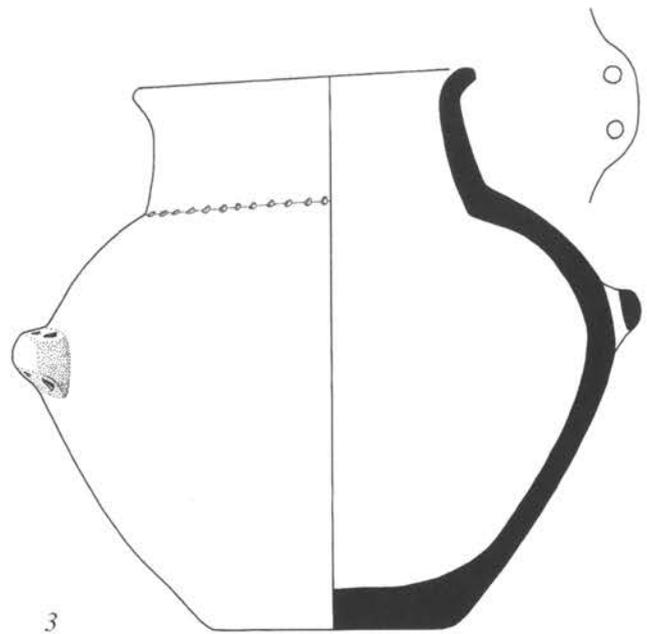

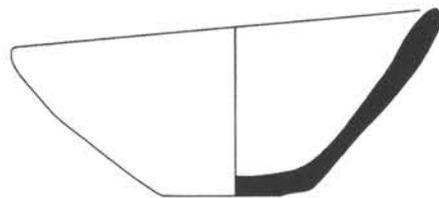
2

ΤΑΦΟΣ 6 *συνέχεια*

3

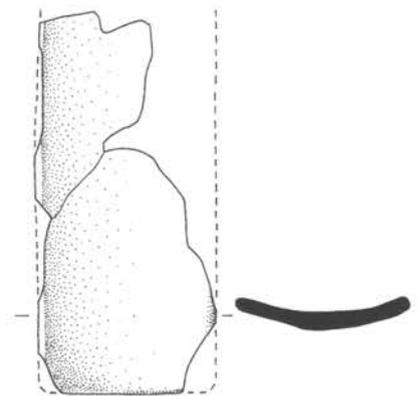
4

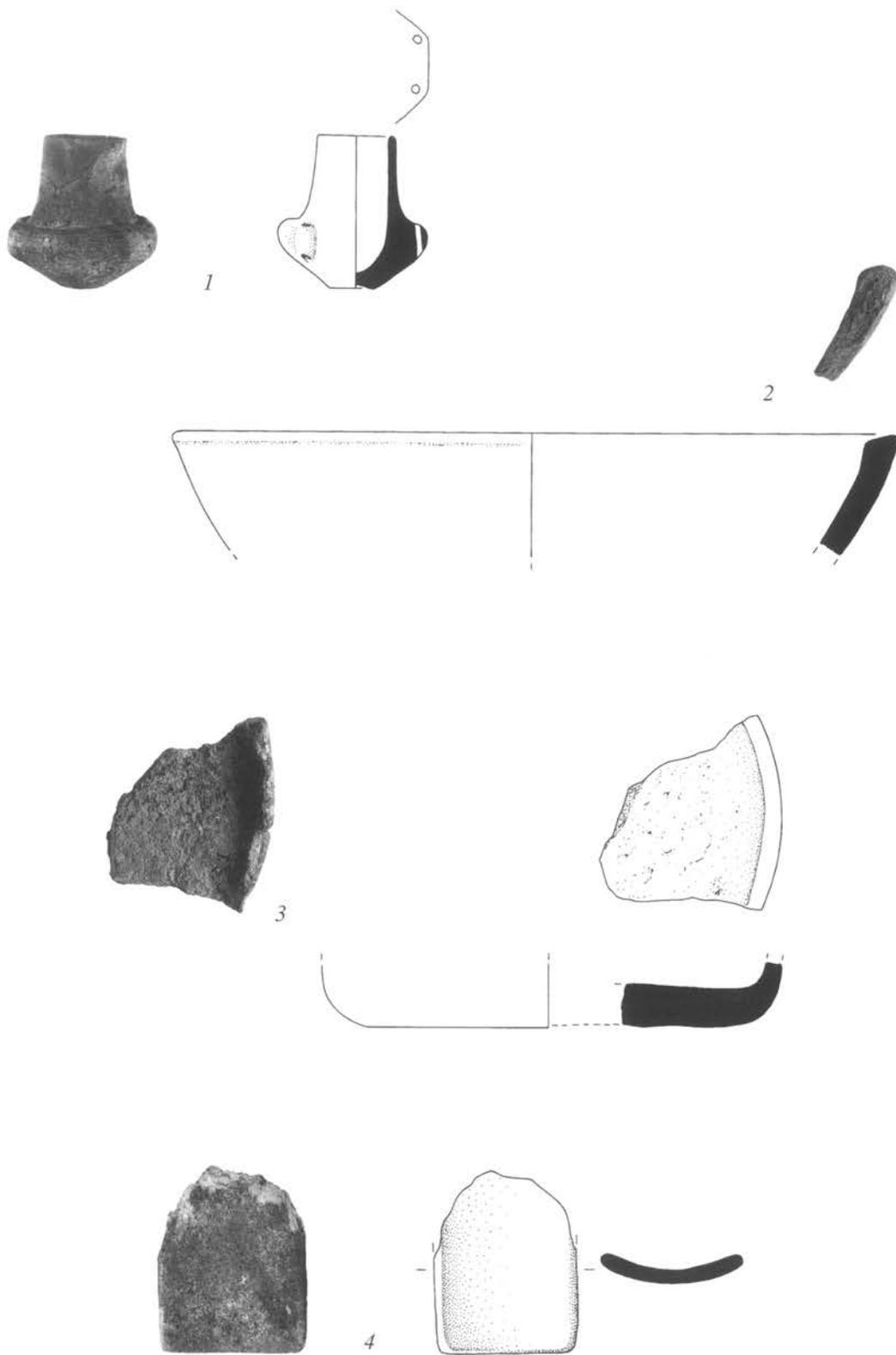
5

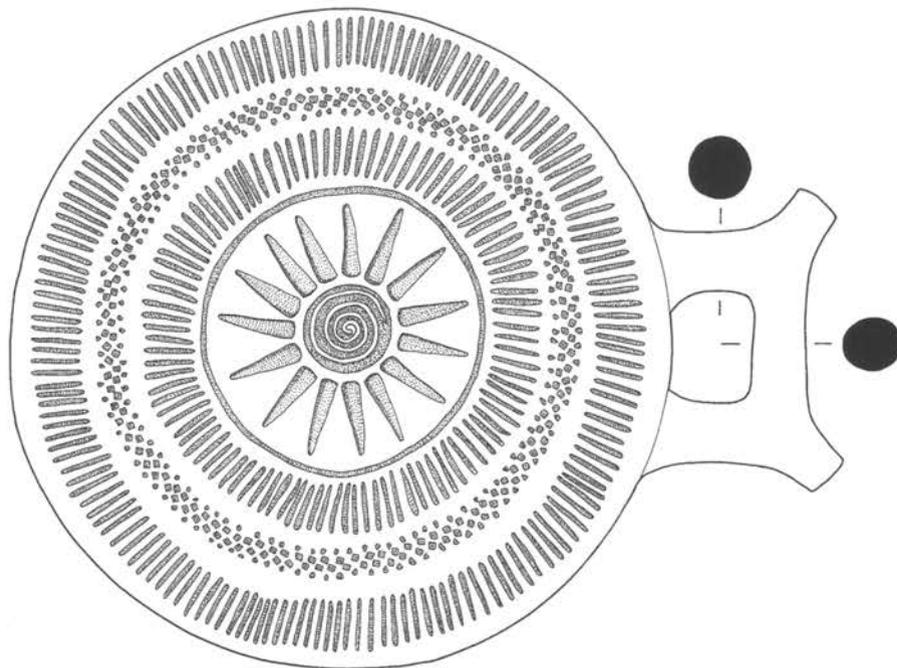
6

ΤΑΦΟΣ 7

ΤΑΦΟΣ 9

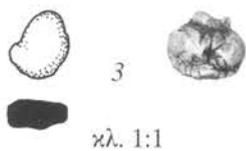
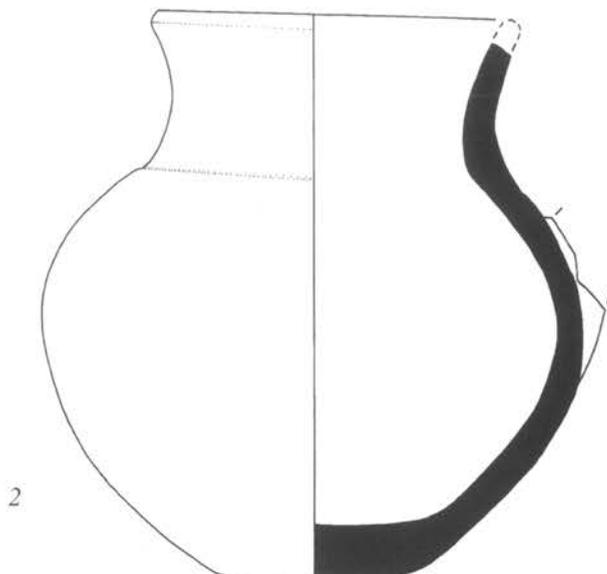

1

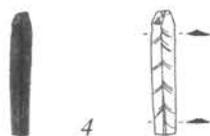
ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΤΑΦΟΣ 9 *συνέχεια*

3

κλ. 1:1

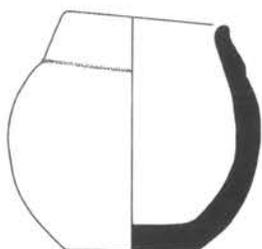

4

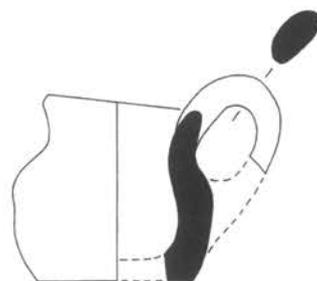
ΤΑΦΟΣ 10

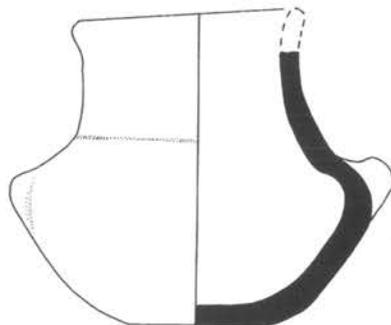
1

2

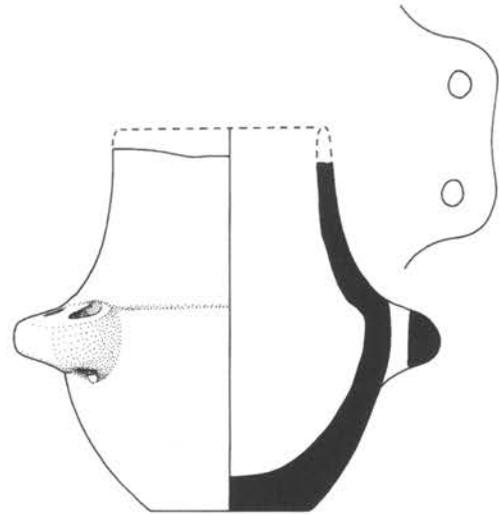
3

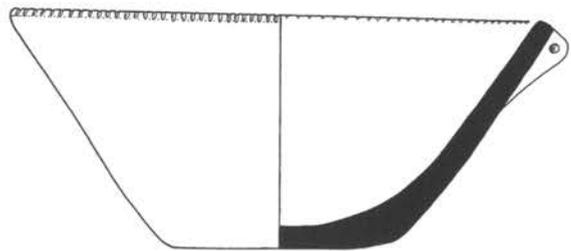
ΤΑΦΟΣ 10 *συνέχεια*

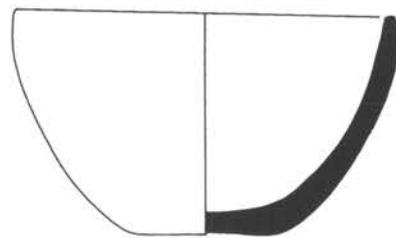
4

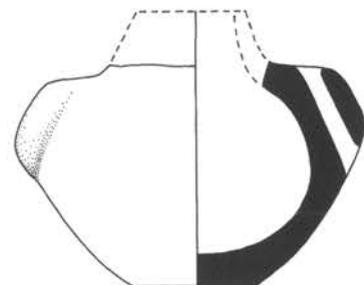
5

6

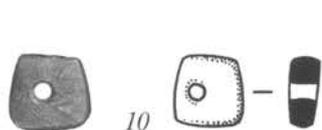
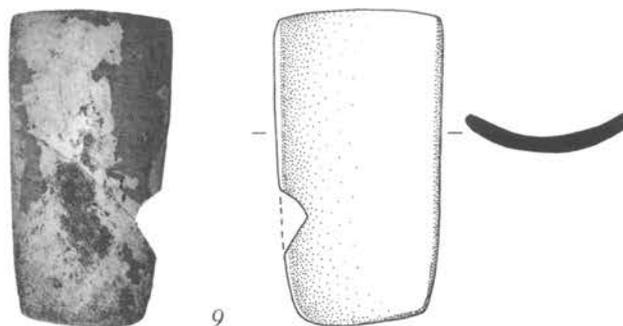
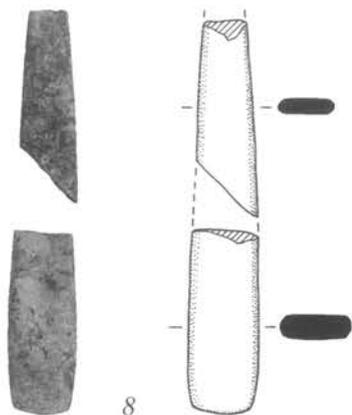

7

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

ΤΑΦΟΣ 10 *συνέχεια*

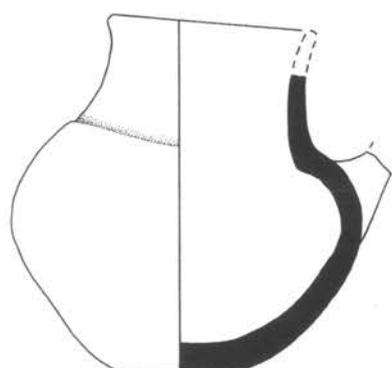
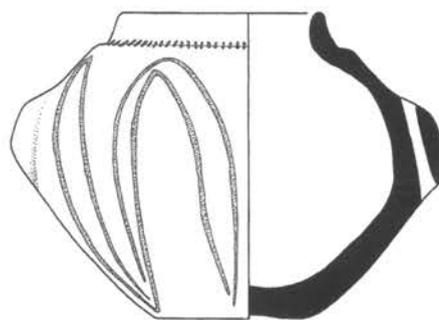

κλ. 1:1

12

ΤΑΦΟΣ 11

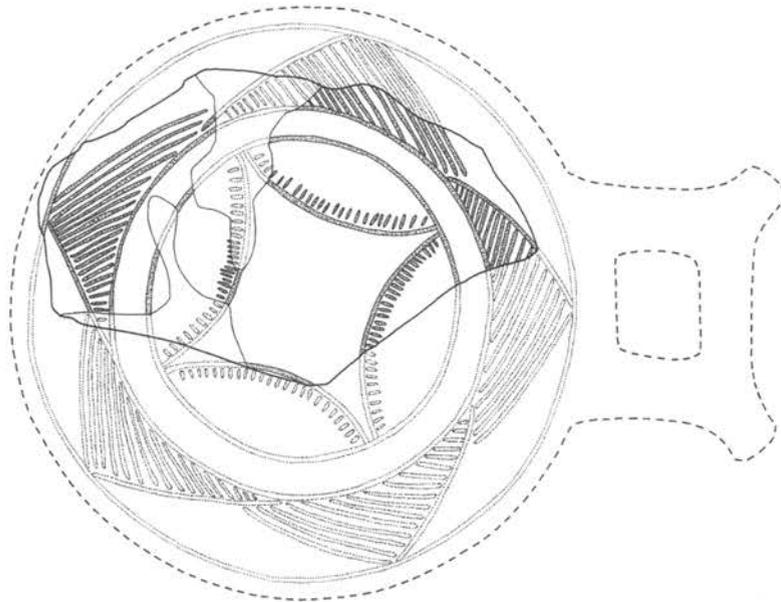
ΤΑΦΟΣ 11 *συνέχεια*

3

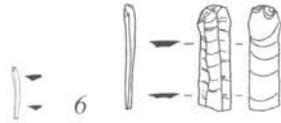
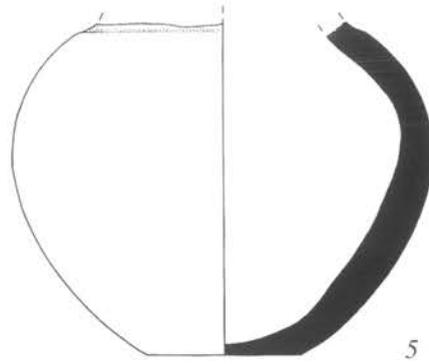

4

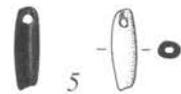
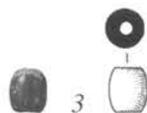
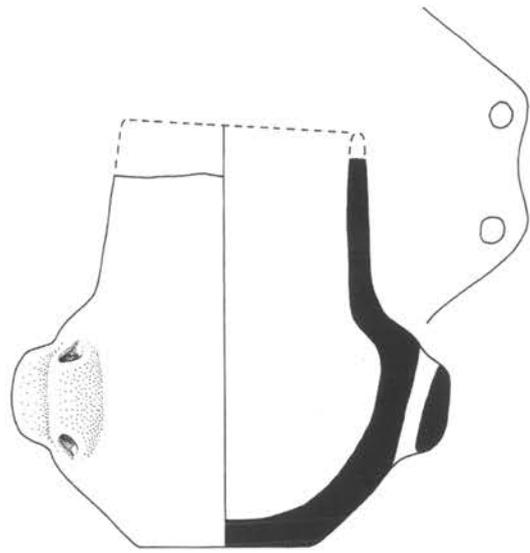

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

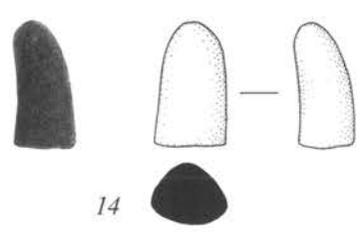
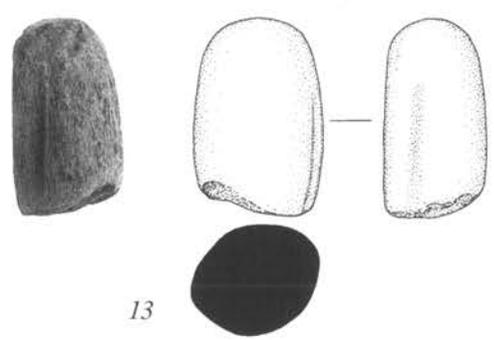
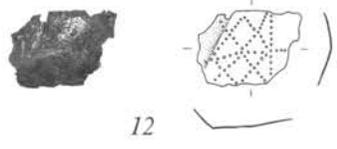
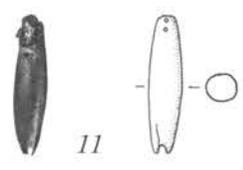
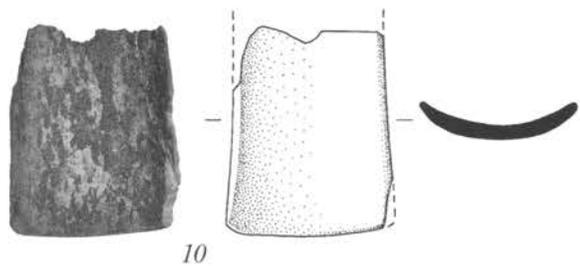
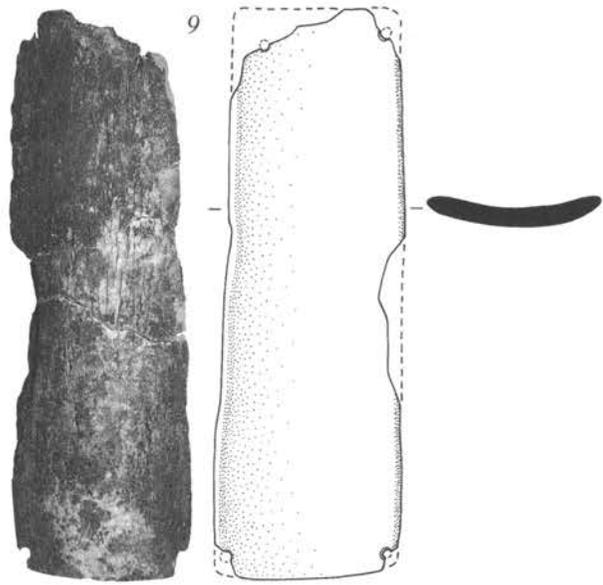
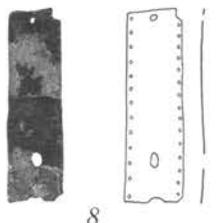
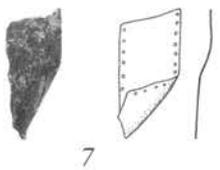
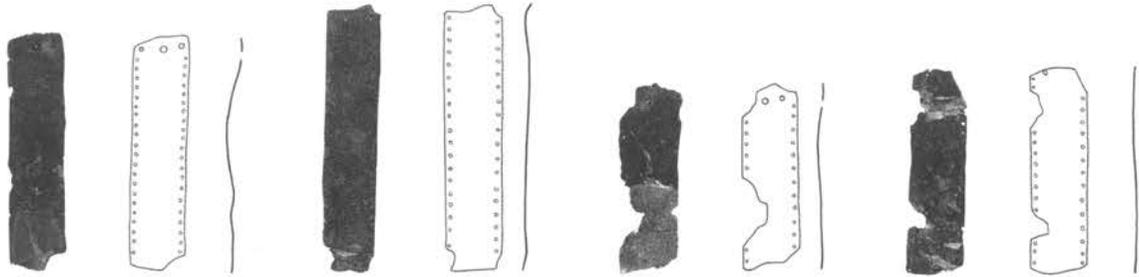
ΤΑΦΟΣ 11 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 12

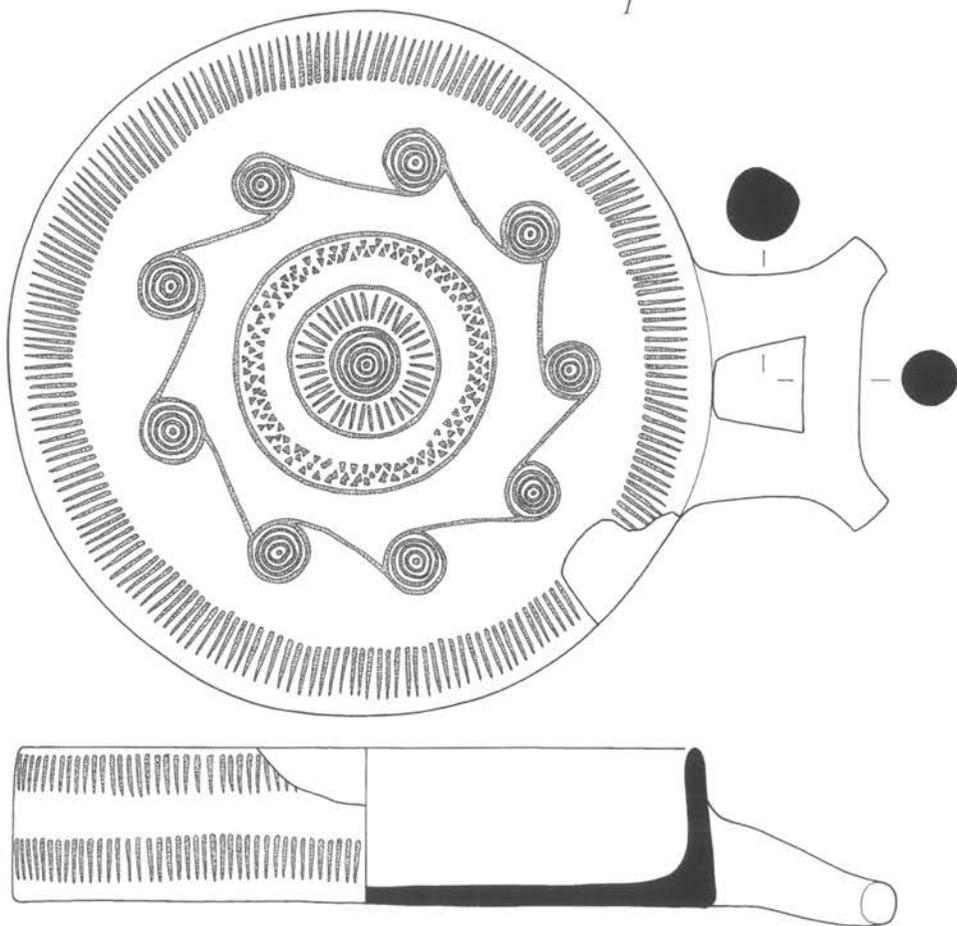
ΤΑΦΟΣ 12 συνέχεια

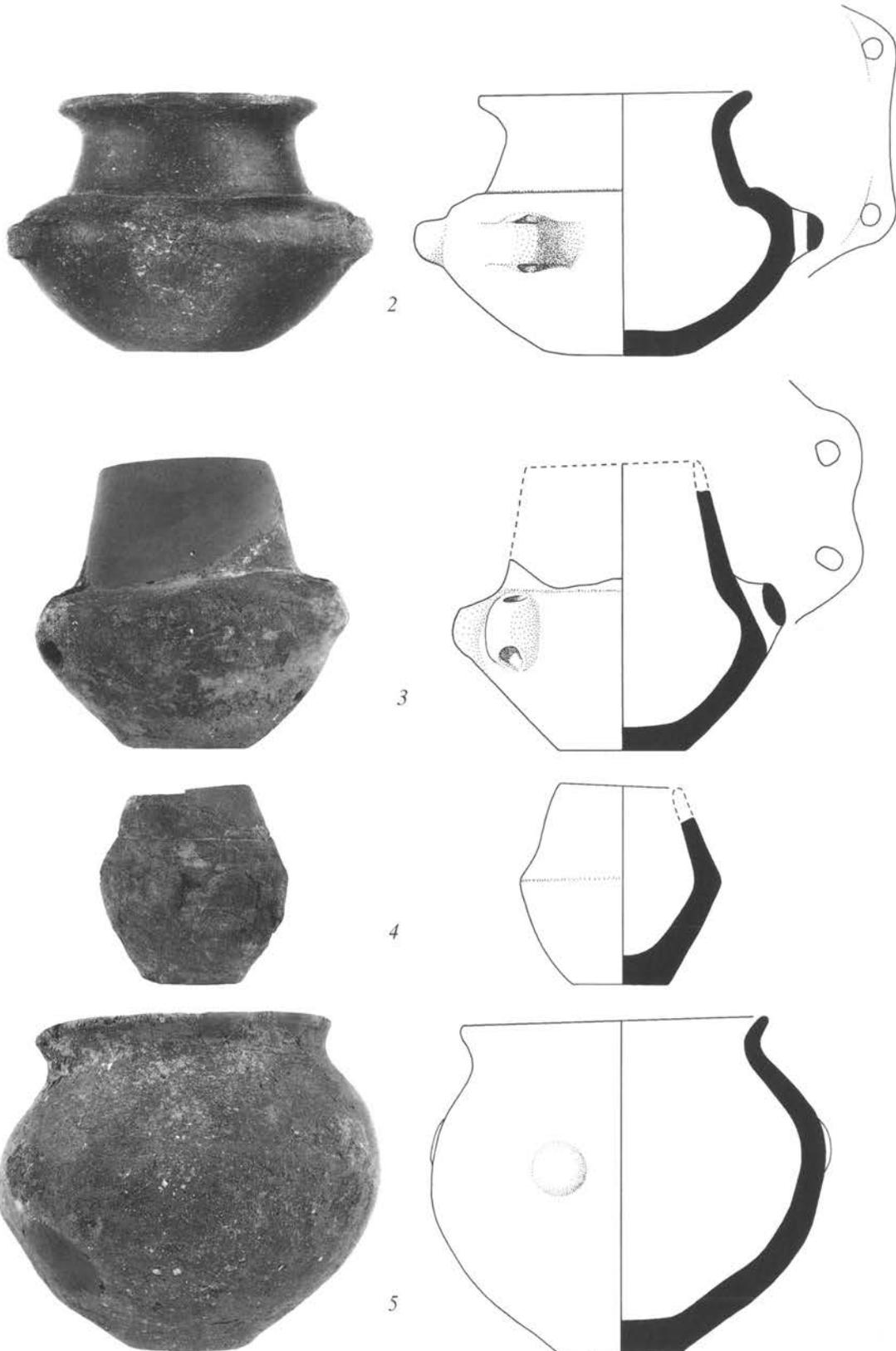
ΤΑΦΟΣ 13

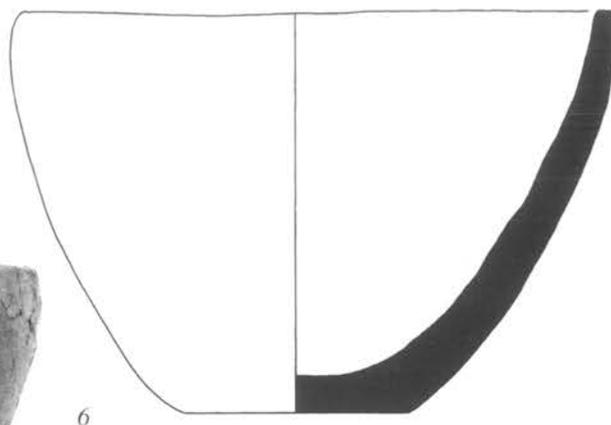
1

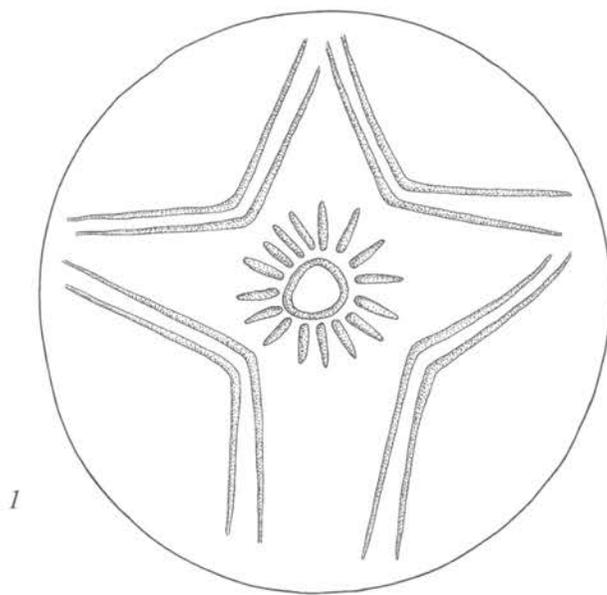
ΤΑΦΟΣ 13 *συνέχεια*

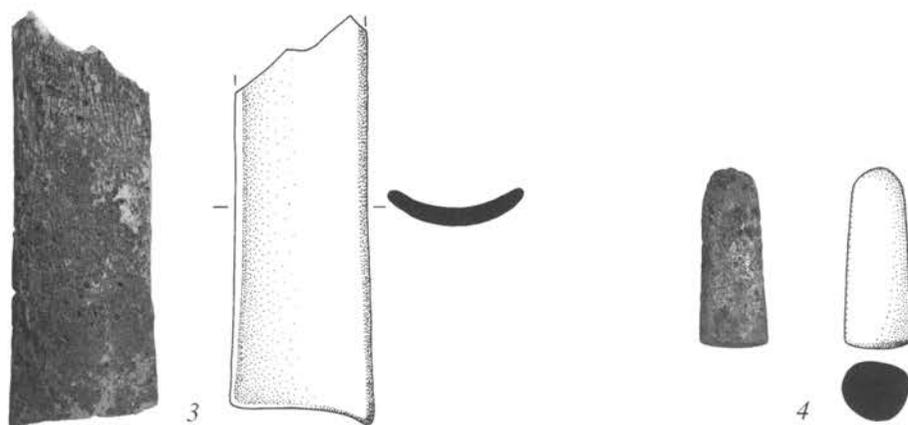
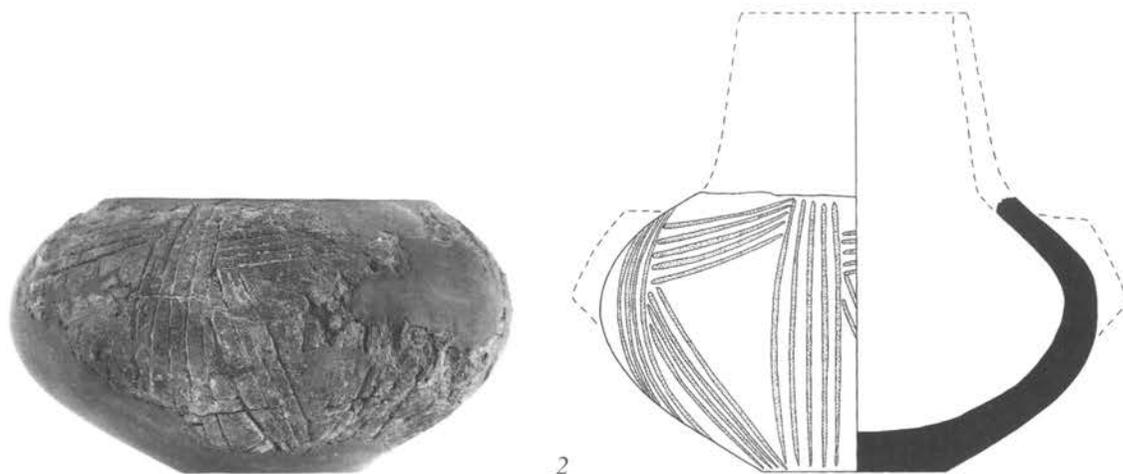
ΤΑΦΟΣ 13 *συνέχεια*

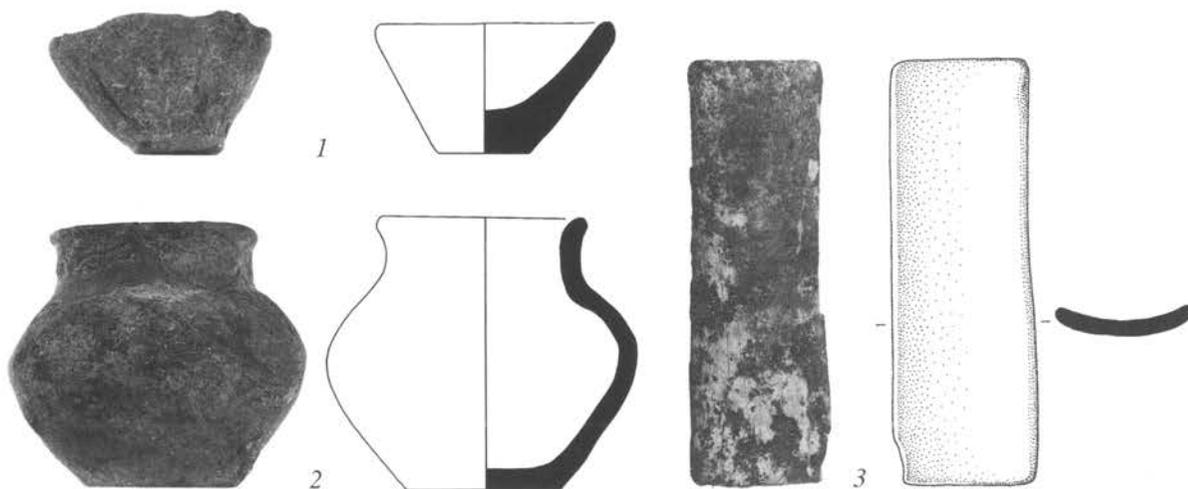
ΤΑΦΟΣ 16

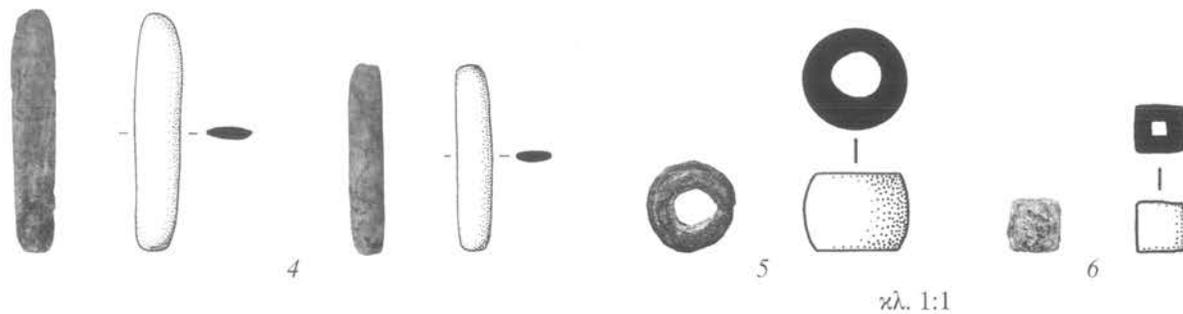
ΤΑΦΟΣ 16 *συνέχεια*

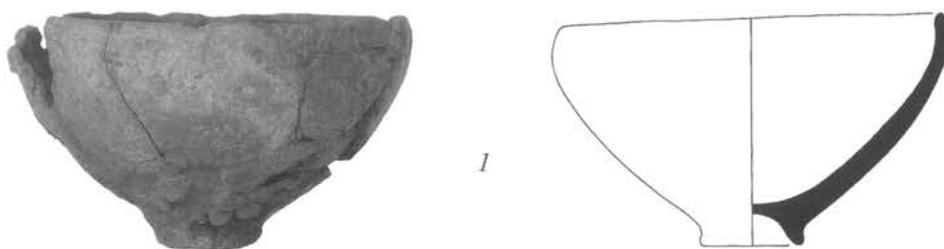
ΤΑΦΟΣ 17

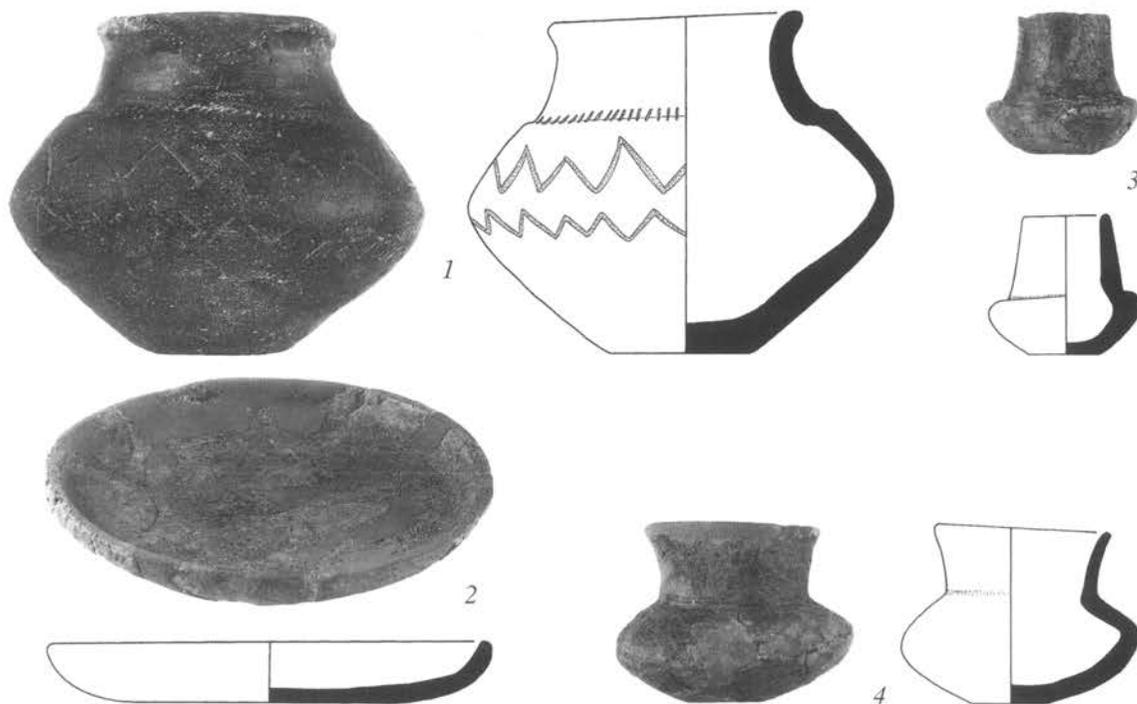
ΤΑΦΟΣ 17 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 18

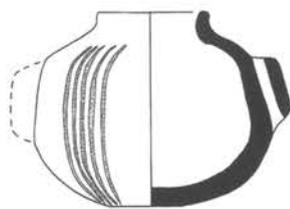
ΤΑΦΟΣ 19

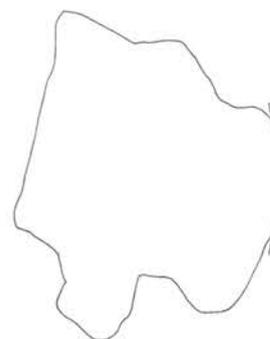
ΤΑΦΟΣ 19 *συνέχεια*

5

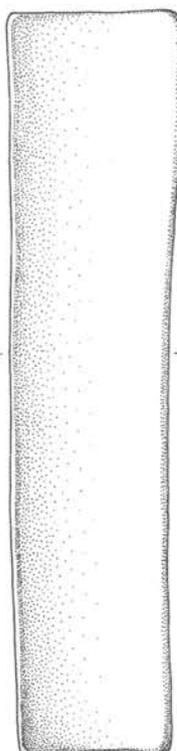
6

7

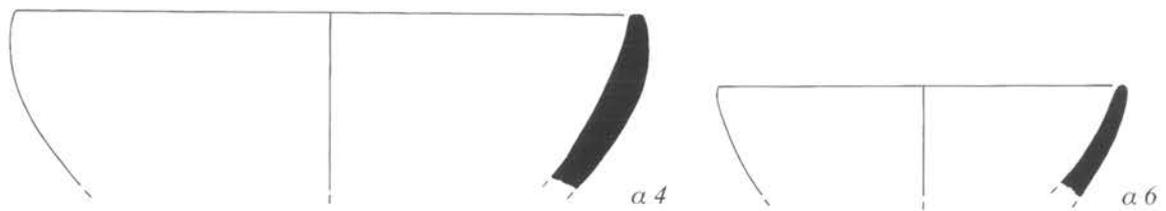
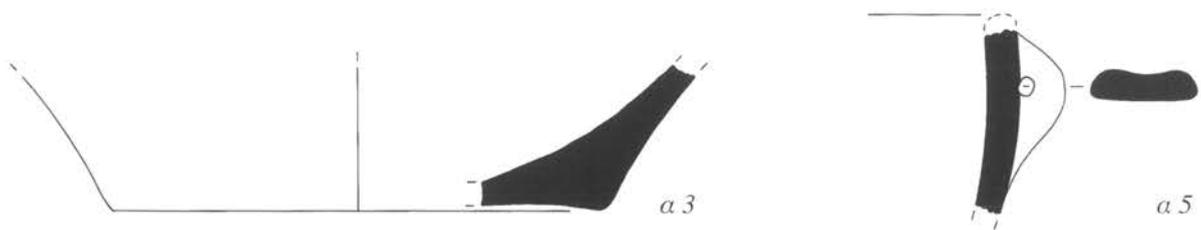
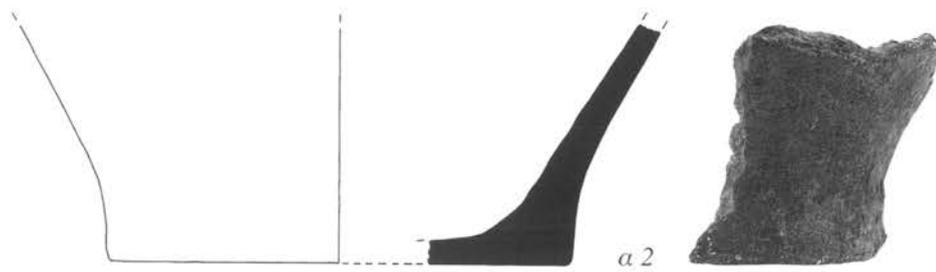
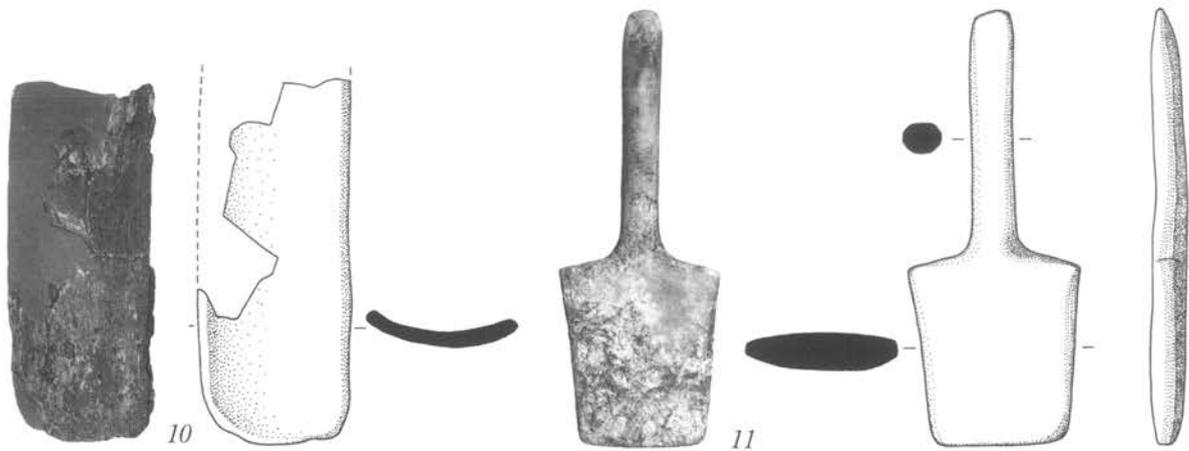

8

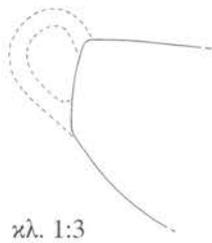
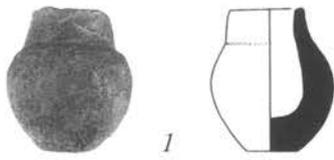

9

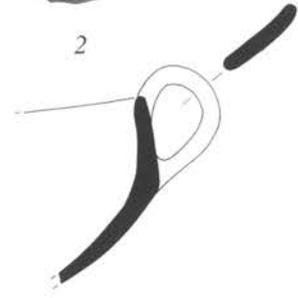

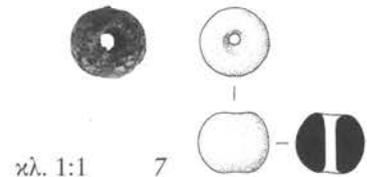
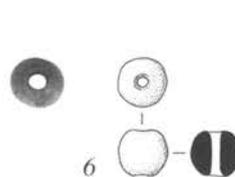
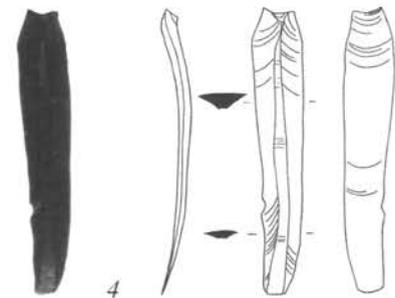
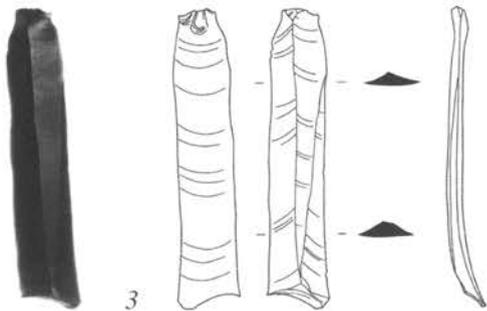
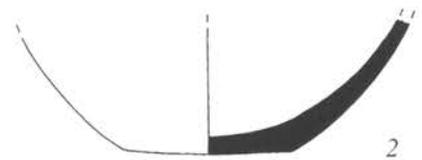
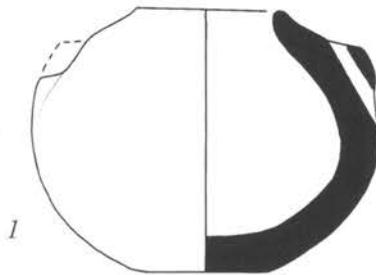
ΤΑΦΟΣ 20

κλ. 1:3

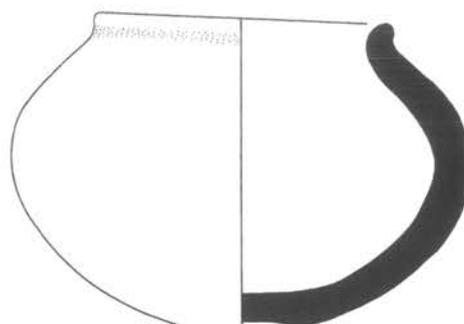

ΤΑΦΟΣ 22

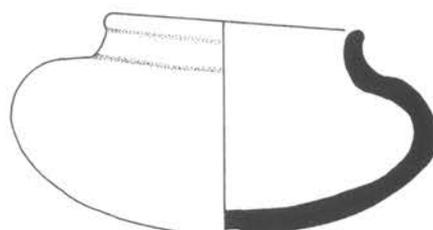
κλ. 1:1

ΤΑΦΟΣ 23

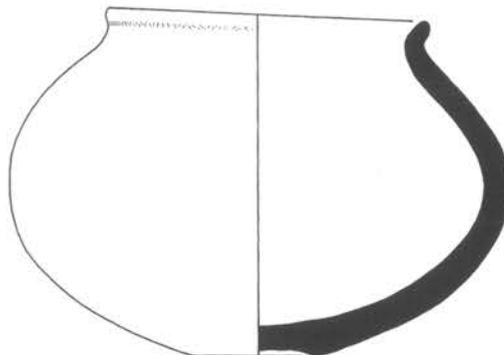

1

ΤΑΦΟΣ 24

1

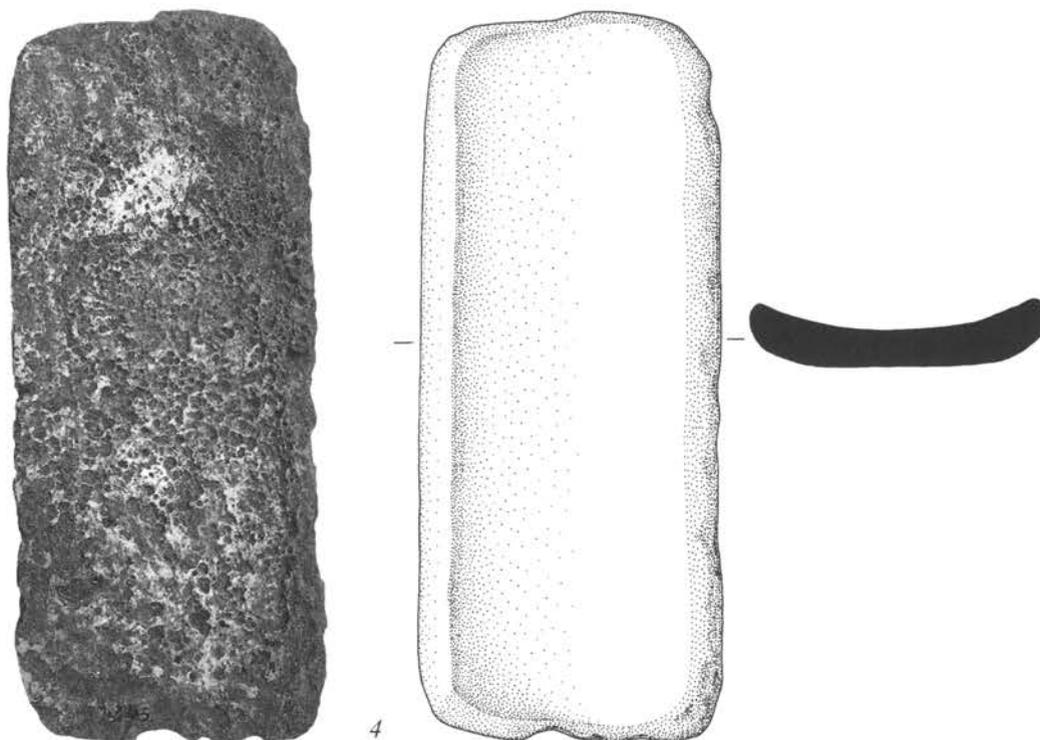

2

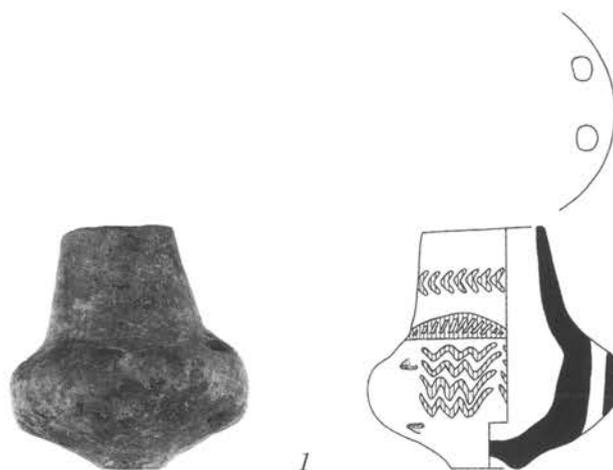

3

ΤΑΦΟΣ 24 *συνέχεια*

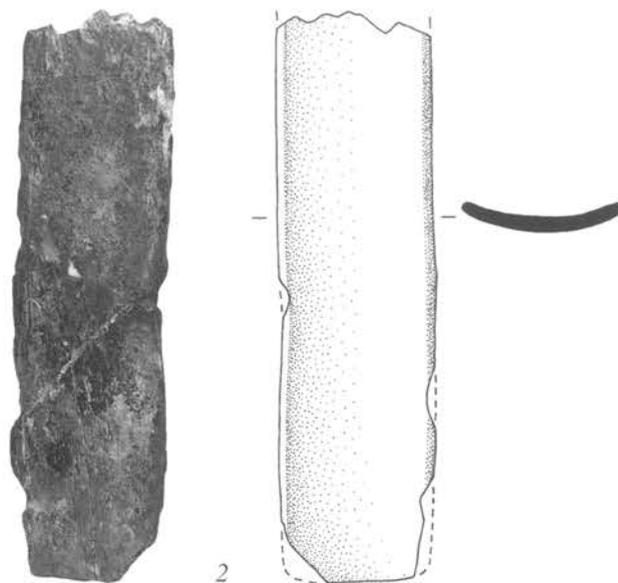

ΤΑΦΟΣ 25

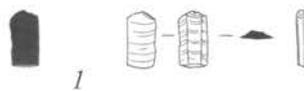

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

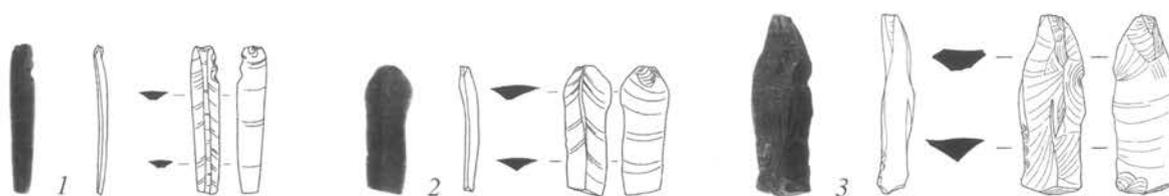
ΤΑΦΟΣ 25 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 26

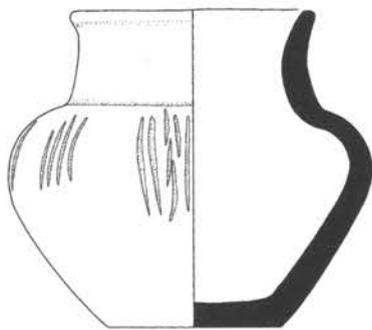
ΤΑΦΟΣ 31

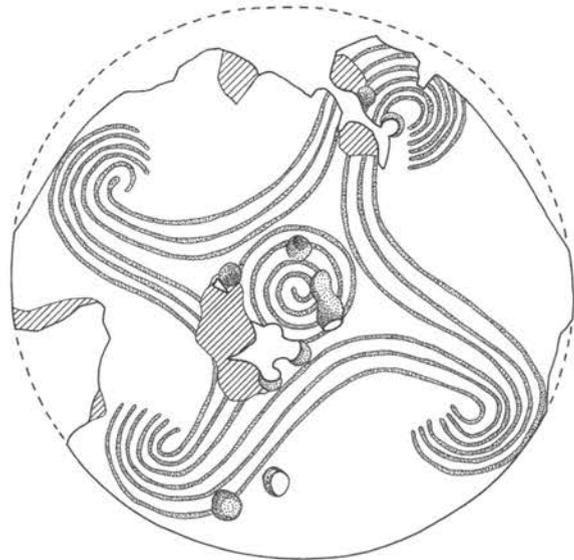
ΤΑΦΟΣ 33

1

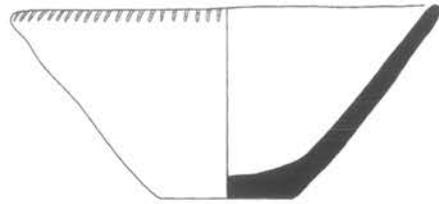
2

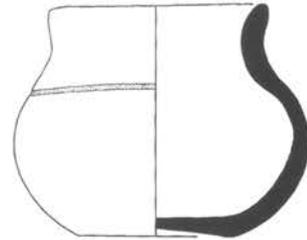
ΤΑΦΟΣ 33 *συνέχεια*

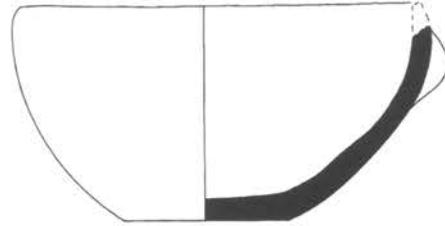
3

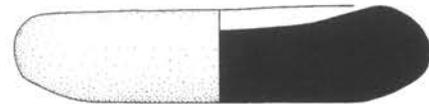
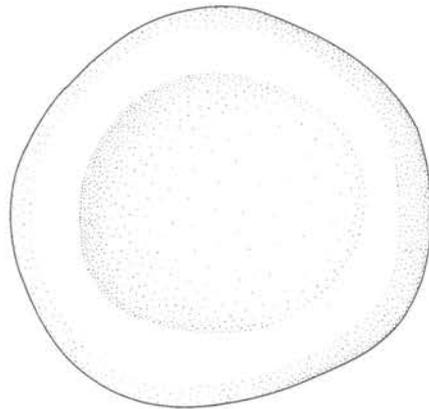
4

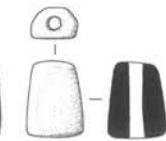
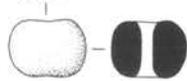
5

6

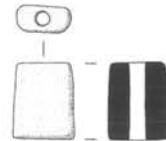

7

κλ. 1:1

8

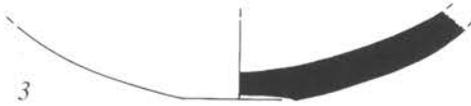
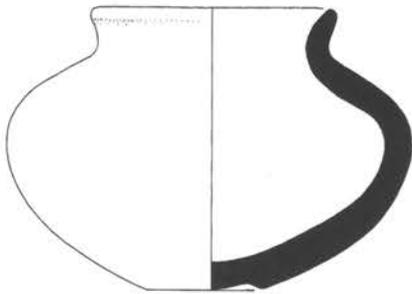
9

ΤΑΦΟΣ 36

1

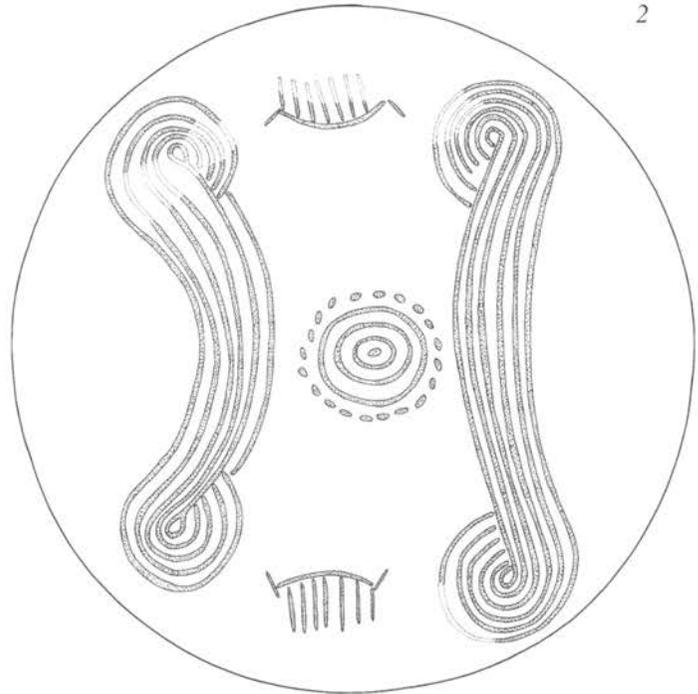
3

4

2

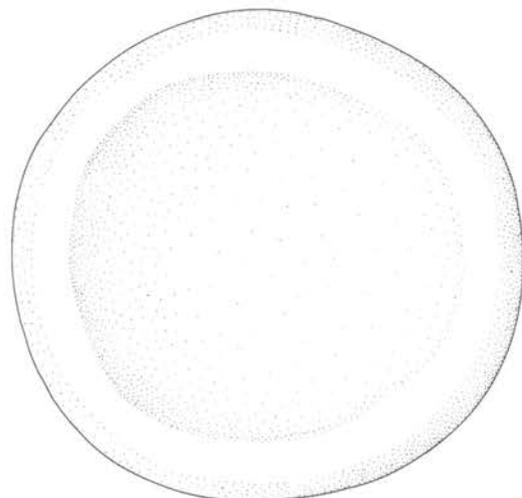

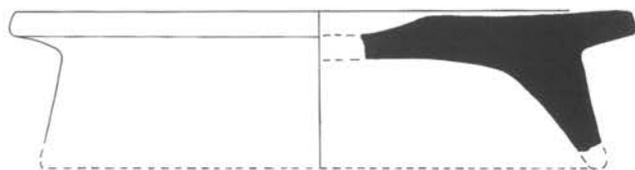
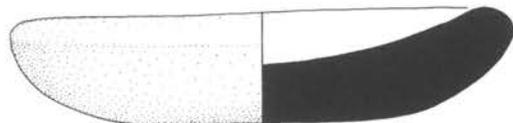
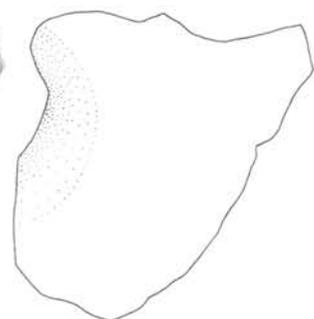
5

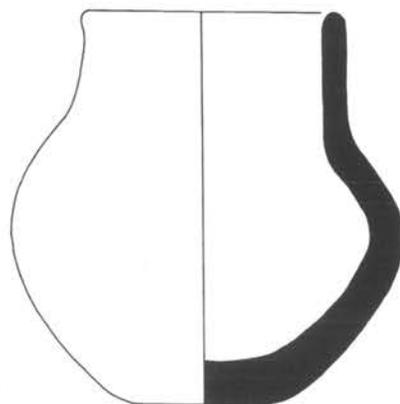
6

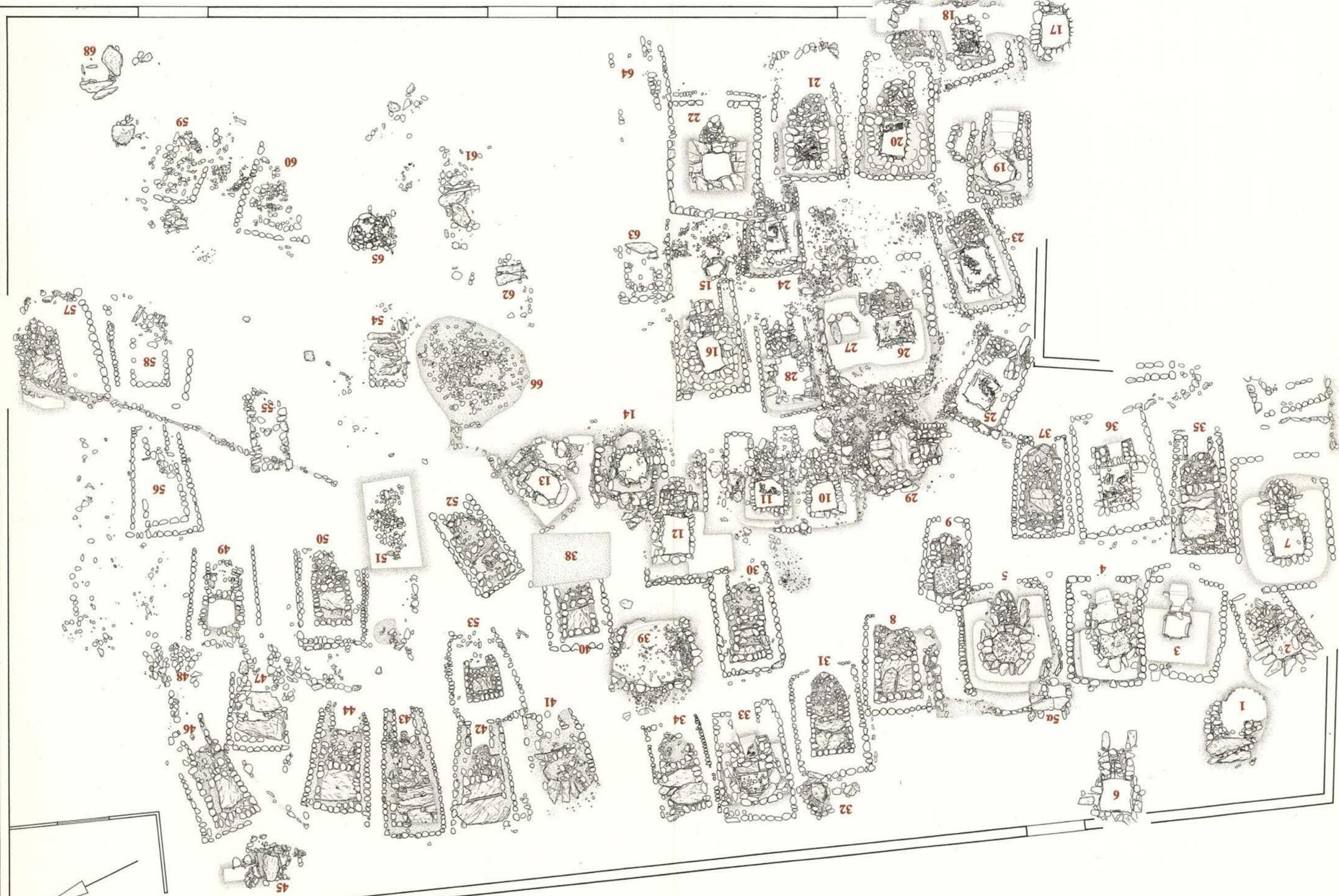
7

1

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ
ΑΡ. 235 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2005

0 1 10 M

